

Журнал основан в 1918 г.

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАВРИЧЕСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА им. В. И. ВЕРНАДСКОГО

Научный журнал

Серия «Юридические науки»

Том 26 (65). № 2-1 (Ч. 2)

Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского
Симферополь, 2013

ISSN 1606-3716

Свидетельство о регистрации – серия KB № 15713-4184P

от 28 сентября 2009 года

Печатается по решению Ученого совета Таврического национального университета
им. В. И. Вернадского, протокол № 5 от 23.05.2013 г.

**Редакционный совет журнала
«Ученые записки Таврического национального университета
имени В. И. Вернадского»:**

1. Багров Н. В.	– д-р географ. наук, проф., академик НАНУ (главный редактор)
2. Шульгин В. Ф.	– д-р хим. наук, проф. (зам. главного редактора)
3. Дзедолик И. В.	– д-р физ.-мат. наук, доц. (секретарь)

Члены Совета (редакторы серий и разделов серий):

4. Бержанский В. Н. – д-р. физ.-мат. наук, проф.	7. Копачевский Н. Д. – д-р. физ.-мат. наук, проф.
5. Богданович Г. Ю. – д-р. филол. наук, проф.	8. Подсолонко В. А. – д-р. экон. наук, проф.
6. Вахрушев Б. А. – д-р. геогр. наук, проф.	9. Ротань В. Г. – д-р. юрид. наук, проф.
7. Гришковец В. И. – д-р. хим. наук, проф.	10. Темуриянц Н. А. – д-р. биолог. наук, проф.
8. Казарин В. П. – д-р. филол. наук, проф.	11. Шоркин А. Д. – д-р филос. наук, проф.
9. Климчук С. В. – д-р. филол. наук, проф.	12. Юрченко С. В. – д-р. полит. наук, проф.

Редакционная коллегия серии «Юридические науки»

Ротань В. Г., д-р юрид. наук, проф. (редактор серии)
Даниленко В. М., д-р истор. наук, проф., член-корр. НАНУ
Носик В. В., д-р юрид. наук, проф., член-корр. АПРНУ
Скакун О. Ф., д-р юрид. наук, проф., член-корр. АПРНУ
Бахин В. П., д-р юрид. наук, проф.
Карпов Н. С., д-р юрид. наук, проф.
Рыскельдиева Л. Т., д-р филос. наук, проф.
Донская Л. Д., канд. юрид. наук.
Бугаев В. А., канд. юрид. наук, доц.
Михайлов М. А., канд. юрид. наук, доц.
Змерзлый Б.В., докт. ист. наук, проф. (секретарь)

**Постановлением Президиума ВАК Украины № 1-05/2 от 10.03.2010 г. журнал внесен в список
специализированных изданий (юридические науки)**

Подписано в печать 22.11.2013. Формат 70x100 1/16

30 усл. п. л. Тираж 500. Заказ № 27/6-УЗ.

Отпечатано в информационно-издательском отделе ТНУ.

пр. Академика Вернадского, 4, г. Симферополь, 95007

«Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського»

Науковий журнал. Серія «Юридичні науки». Том 26 (65). № 2-1. (Ч. 2)

Сімферополь, Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2012

Журнал заснований у 1918 р.

Адреса редакції: пр. Академіка Вернадського, 4, м. Сімферополь, 95007

Надруковано в інформаційно-видавничому відділі Таврійського національного університету

ім. В. І. Вернадського. Пр. Академіка Вернадського, 4, м. Сімферополь, 95007

© Таврический национальный университет, 2013 г.

**АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС,
ФИНАНСОВОЕ ПРАВО, ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО**

УДК 314.5 343.1412

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

Біяк О. О.

*Львівський університет бізнесу та права
м. Львів, Україна*

У статті аналізуються результати дослідження, яке проводилось серед працівників правоохоронних органів окремих областей України з метою визначення об'єктивних та суб'єктивних проблем протидії насильству в сім'ї. Крім того, в статті розглядається результат отриманого статистичного аналізу та окреслюються шляхи розв'язання виявлених проблем протидії сімейному насильству.

Ключові слова: насильство в сім'ї, проблеми протидії, дільничний інспектор міліції, статистичний аналіз, шляхи розв'язання проблем.

Вступ. Таке суспільно-негативне явище, як насильство в сім'ї, є звичним явищем як в розвинутих країнах, так і в державах, суспільно-економічний розвиток яких є нижчий середнього. В Україні поштовхом до розвитку цієї глобальної проблеми є економічна нестабільність, політико-правова нерівність в державі, відсутність програм соціальної забезпеченості населення. Низький розвиток економіки обумовлює низький соціально-економічний рівень життя громадян в державі, збільшення кількості безробітних громадян, призводить до зниження достатку членів родини, що, в свою чергу, провокує надмірне вживання алкогольних напоїв, психологічну напруженість у відносинах між членами сім'ї, сприяє виникненню конфліктних ситуацій із вчиненням насильницьких дій.

У свою чергу, розглядаючи кризові тенденції в державі як одну з причин вчинення насильства в сім'ї, необхідно також звернути увагу і на недосконалість законодавчого механізму протидії насильству в сім'ї.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» [1], прийнятий 15 грудня 2001 року; Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 № 616 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу»; наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 № 5/34/24/11 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення»; наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства охорони здоров'я України, Міністер-

ства освіти і науки України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства транспорту та зв'язку України, Міністерства внутрішніх справ України та Державного департаменту України з питань виконання покарань від 14.06.2006 № 1983/388/452/221/556/596/106 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах»; наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 № 3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» – це далеко не весь перелік нормативно-правових актів, якими регламентуються суспільні відносини в сфері протидії насильству в сім'ї. Проте, під час застосування вищевказаних нормативно-правових актів практичними працівниками міліції – суб'єктами протидії сімейному насильству виникає низка проблем.

Вклад основного матеріалу. Працівники правоохоронних органів часто-густо стикаються з проблемою недосконалості правових механізмів застосування методів адміністративного впливу на осіб, які вчиняють насильство в сім'ї; взаємодії державних та недержавних органів протидії сімейному насильству та механізму саме попередження цього негативного явища. Таким чином, з метою з'ясування усіх проблемних питань, які виникають при здійсненні заходів попередження та протидії насильству в сім'ї, нами

Рис. 1

було проведено дослідницьке опитування в формі анкетування працівників правоохоронних органів областей західної України, а саме : Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської, Рівненської та Тернопільської областей. Всього було опитано 719 дільничних інспекторів міліції в міських та районних відділках міліції, що в середньому становить 52% від їх штатної чисельності. Зокрема, у анкетуванні взяло участь 74 жінки та 645 чоловіків віком від 22 до 53 років. За результатами анкетування слід зауважити, що проблема вчинення сімейного насильства покладається на молодих працівників, які не мають достатнього практичного досвіду роботи в органах внутрішніх справ, оскільки кількість осіб віком до 30 років становить лівову частку усіх опитуваних, а саме 504 особи, що складає 70% від загальної кількості (рис. 1)

Проведеним анкетуванням ми хотіли з'ясувати найактуальніші проблемні питання, які виникають у працівників правоохоронних органів під час попередження та протидії насильству в сім'ї, тобто розглянути прикладні аспекти досліджуваної проблеми.

Анкетування передбачало 20 запитань, які стосувалися специфіки роботи сектору дільничних інспекторів міліції в напрямку протидії насильству в сім'ї.

Проведеним опитуванням нам вдалось з'ясувати, що через надмірне навантаження в роботі, велику кількість покладених на дільничних інспекторів міліції обов'язків, загальна профілактика в кризових сім'ях, проводиться на формальному рівні, а саме: у Львівській – 42%, Тернопільській – 56%, Закарпатській – 58%, Івано-Франківській – 44%, Рівненській – 63% (рис. 2)

Рис. 2

При цьому більшість опитуваних, а саме 78%, вважають, що форми і методи здійснення індивідуальної профілактики потребують негайного вдосконалення.

Разом з тим при з'ясуванні участі у боротьбі з проблемою сімейного насильства громадських організацій та кризових центрів, стало відомо, що вище перелічені установи створені не у всіх регіональних центрах України, або існують лише формально і не виконують усіх покладених на них функцій. Кризові центри, де б могли проходити реабілітацію жертви сімейного насильства та проходити корекційну програму особи, які вчиняють насильство в сім'ї, функціонують лише в окремих населених пунктах. У такому випадку практичні працівники вважають правовий механізм проходження корекційної програми просто недоцільним (рис. 3).

Крім того, 26,73% опитаних нами дільничних інспекторів міліції вважають застосування захисного припису недоцільним, а 50,55% вважають такий спеціальний захід попередження правопорушення просто неефективним. Близько 89% респондентів пропонують внести ряд змін та доповнень до кодексу України про адміністративні правопорушення щодо спрощення процедури притягнення до адміністративної відповідальності особи, яка вчиняє насильство в сім'ї, а також в частині санкції статті.

Стан функціонування кризових центрів у областях Західної України

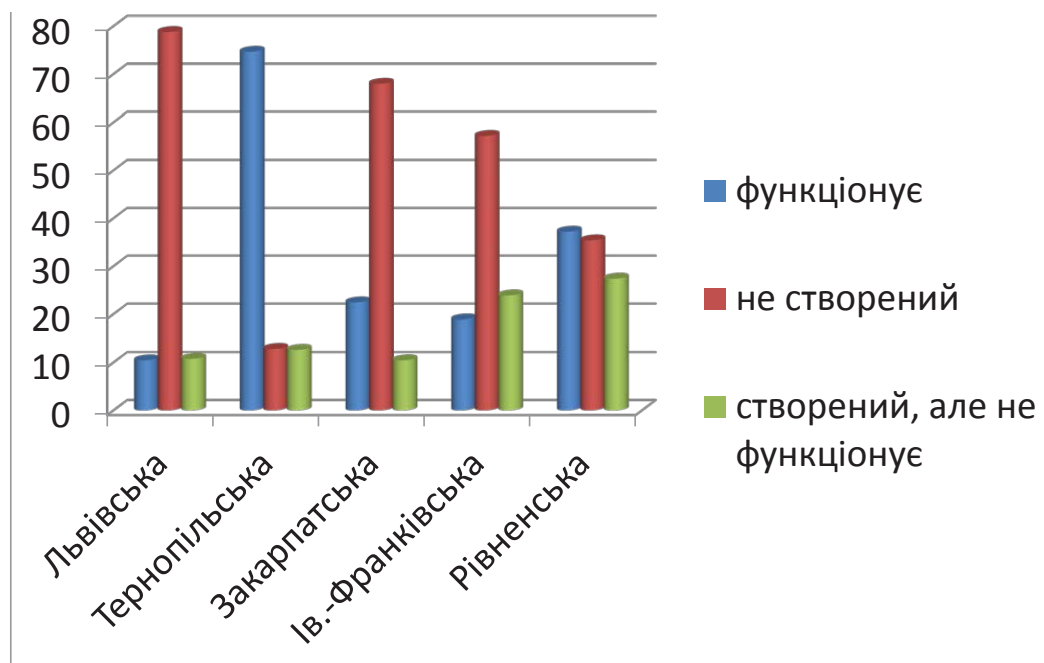

Рис. 3

Таким чином, застосування до правопорушника таких адміністративних санкцій як штраф та попередження, дільничні інспектори міліції вважають недоцільним, натомість пропонують застосування таких видів адміністративного впливу, як адміністративний арешт та громадські роботи (рис. 4). Підтвердженням наведеним нами висновкам є статистичні дані у відомостях про адміністративну практику щодо вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми (ст. 173-2 КУпАП) [2], за якими лише до 6% правопорушників було застосовано такий вид адміністративної відповідальності, як адміністративний арешт.

На недостатній рівень взаємодії дільничних інспекторів міліції з підрозділами кримінальної міліції в справах дітей, громадськими організаціями та громадськими формуваннями вказують 82,4% опитаних працівників міліції. За їх свідченням, єдиною формою такої взаємодії є проведення планових спільних рейдів серед «проблемних» сімей.

Досліджуючи досвід зарубіжних країн щодо застосування ювенальних методик (проведення сімейних нарад, сімейних конференцій) протидії сімейному насильству, ми запропонували визначити доцільність їх запровадження в Україні. Проте опитуванням було встановлено, що 74,12% дільничних взагалі не чули про такі методики, а 20,25% переконані, що таким чином цю проблему саме в нашому суспільстві вирішити просто неможливо.

Під час аналізу причин вчинення насильства в сім'ї, більшість респондентів схильні вважати, що більшість правопорушень, в тому ж числі з тяжкими наслідка-

Доцільність застосування заходів адміністративного впливу на осіб, які вчинили насильство в сім'ї

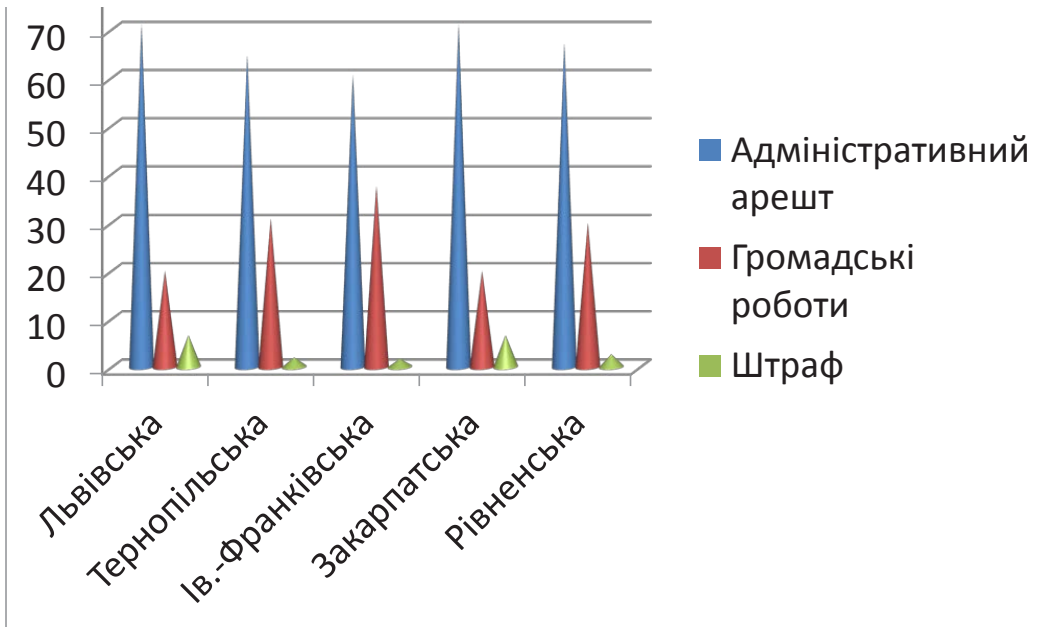

Рис. 4

ми, вчиняються саме в стані алкогольного сп'яніння. Так, при відповіді на питання необхідності розробки державної програми щодо боротьби з надмірним вживанням алкогольних напоїв населенням, а також правового регулювання примусового лікування від хронічного алкоголізму громадян, було встановлено, що 62,04% респондентів підтримують цю ідею, оскільки вважають, що від цього залежить ефективність протидії насильству в сім'ї; 12,41% притримують твердження, що правове регулювання даної проблеми не потрібне, натомість необхідно створити медичні витверезники; 23,94% виступають за негайне прийняття законодавства по примусовому лікуванню алкоголізму, оскільки більшість правопорушень вчиняється у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння; і лише 1,38% вважають, що це проблема Міністерства охорони здоров'я.

Висновки. Таким чином, за результатами статистичного аналізу можна зробити висновок, що вирішення проблеми протидії насильству в сім'ї вимагатиме, по-перше, викорінення в суспільстві таких соціально-негативних явищ, як наркоманія, алкоголізація населення, ігроманія і т. п., по-друге, підвищення рівня доходів громадян, їх соціального та медичного забезпечення, а по-третє, адаптації вітчизняного законодавства до європейського рівня щодо застосування більш дієвих та різноманітних методик протидії домашньому насильству. Нормативно-правові акти, численні програми боротьби з загальнодержавними проблемами мають узгоджуватись та визначити конкретні шляхи взаємодії усіх суб'єктів протидії насильству в сім'ї. Лише такий підхід забезпечить дієвість та ефективність заходів протидії насильству в сім'ї, що застосовуються дільничними інспекторами міліції зокрема.

Список літератури:

1. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 № 2789-III / Відомості Верховної Ради, 2002. – № 10. – Ст. 70.

2. Стан та структура злочинності в Україні станом на 20 листопада 2012 року // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=67108>.

Бияк О. О. Статистический анализ проблемы противодействия насилию в семье / О. О. Бияк // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 3-8.

В статье анализируются результаты исследования, которое проводилось среди работников правоохранительных органов отдельных областей Украины с целью определения объективных и субъективных проблем противодействия насилию в семье. Кроме того, в статье рассматривается результат полученного статистического анализа и очерчиваются пути решения выявленных проблем противодействия семейному насилию.

Ключевые слова: насилие в семье, проблемы противодействия, участковый инспектор милиции, статистический анализ, пути решения проблем.

STATISTICAL ANALYSIS OF PROBLEM OF COUNTERACTION TO VIOLENCE IN FAMILY

Biyak O. O.

*Lviv University of Business and Law
Lviv, Ukraine*

The results of research that was conducted among the workers of law enforcement authorities are analysed in this article, namely among the district inspectors of militia of the Lviv, Ternopil, Ivano-Frankivsk, Zakarpattia and Rivne areas of Ukraine, with the aim of finding out of objective and subjective problems of counteraction to violence in family. Research was conducted in the form of questionnaire, that gave an opportunity to define not only concrete problem questions that arise up for the district inspectors of militia on a way to overcoming of this publicly-negative phenomenon but also real suggestions in relation to optimization of process of counteraction to domestic violence to us. We wanted the conducted questionnaires to define pressing problem questions that arise up for the workers of law enforcement authorities during warning and counteraction to violence in family, id est to consider the applied aspects of the investigated problem. Thus, undertaken a study we succeeded to find out on how many effective from the practical point of view are methods and special measures on a fight against domestic violence, or a current legislation answers to the social-economic level of development of society on a way to overcoming of this problem, what difficulties for the workers of militia arise up at application of normatively-legal acts in relation to counteraction to violence in family, or is effective the government programs of counteraction to this publicly-negative phenomenon are accepted. It was also set that the low level of general prophylaxis is conditioned by plenty of duties of district inspectors of militia that requires concrete determination of their administrative-legal status in the decision of this problem. Crisis centers, public organizations and centers of social services, for children, family and young people are created not in all regional centers of Ukraine, or exist only formally and does not execute all functions fixed on them, about what the passive participating testifies them in a fight against domestic violence and low level of collaboration with law enforcement authorities. Except that, in the article the result of the got statistical analysis is examined and the ways of decision of the educed problems of counteraction to domestic violence : of approaching of home legislation are outlined to the European standards, eradication of the publicly-negative phenomena (gamescraze, alcoholism, drug addiction and others like that), economic stability and increase of level of profits of citizens, activation of the government programs on a fight against violence in family.

Key words: violence in family, problems of counteraction, district inspector of militia, statistical analysis, ways of decision of problems.

Spysok literatury:

1. Pro poperedzhennja nasył'stva v sim'i'i' : Zakon Ukraї'ny vid 15.11.2001 № 2789-III / Vidomosti Verhovnoi' Rady, 2002. – № 10. – St. 70.

2. Stan ta struktura zlochynnosti v Ukraї'ni stanom na 20 lystopada 2012 roku // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=67108>.

ПОСАДОВА РОТАЦІЯ КАДРІВ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СФЕРІ

Боднарчук О. Г.

*Національний університет державної податкової служби України
м. Ірпінь, Україна*

У статті досліджено чинники виникнення корупційних проявів у сучасній пенітенціарній системі. Розглянуто правове явище «ротація кадрів». Проаналізовано думки науковців стосовно удосконалення ротації кадрів як важливого механізму у боротьбі з корупцією. Обґрунтовано, що ротація кадрів дозволить побороти корупційну практику і удосконалити кадровий потенціал.

Ключові слова: корупція, ротація кадрів, боротьба з корупцією, посади з підвищеним ризиком корупції, державні службовці.

Постановка проблеми. На сьогодні корупція є досить поширеним явищем серед персоналу пенітенціарної системи. Корупційні дії здійснює широкий спектр посадовців: від молодшого інспектора до начальника виправної колонії та заступника начальника управління. Експерт з пенітенціарних питань кандидат юридичних наук Олександр Беца зазначав, що основна причина цього – непродумана кадрова політика – починаючи від призначення на посаду голови Державного департаменту з питань виконання покарань і закінчуючи повальною кадровою ротацією в регіонах, коли керувати обласними управліннями призначили людей, які «не розбираються в цій системі», – працівників міліції, ДАІ та МНС. На його думку, тим, хто працює «в низах», з мізерною заробітною платою (у середньому початківець в установах виконання покарань отримує 900 грн) і є найважче. При цьому він підкреслює, що заробітна плата керівників департаменту в 30 разів більше. Матеріальні труднощі часто штовхають «рядових» співробітників на зловживання. Як унаслідок цього у колоніях процвітають побори, шантаж, торгівля привілеями, пронесення наркотиків і спиртного [1]. Мариненко О. акцентує увагу на тому, що дотепер немає дієвої та публічної реакції керівництва на випадки корупції серед персоналу в'язниць і керівників відомства [1].

Відставання законодавчої нормативної бази проходження служби в кримінально-виконавчій системі від законодавства державної служби та її окремих видів, а у зв'язку з цим і недостатність відомчого нормативно-правового регулювання роботи з кадрами, що негативно позначаються на престижі служби, перешкоджають застосуванню нових форм і методів роботи з особовим складом, негативно відображається на результатах оперативно-службової діяльності [2, с. 3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми корупції довгий час вивчали провідні вітчизняні вчені Заброда Д. Г., Мельник М. І., Рогульський С. С., Тка-

ченко О. В., Тучак Р. М. Дослідження окремих аспектів ротації кадрів як механізму попередження корупційних проявів і способу удосконалення кадрового потенціалу здійснювало багато науковців, серед яких Антонова О. В., Лавриненко О. В., Мельник К. Ю., Михайлова Е. В., Неумивайченко Н. М., Олійник І. Л., Серьогін С. М., Солодов В. В., Шидов А. Х., Шпекторенко І. В., Юшко А. М.

Вклад основного матеріалу дослідження. В основі ротації як антикорупційного механізму лежить уявлення про те, що корупційні мережі руйнуються при горизонтальному переміщенні їх учасників, і нові службовці будуть сприяти оздоровленню морального клімату в організації. На сьогодні тема ротації в правоохоронних органах недостатньо опрацьована науковцями, матеріали здебільшого представлені новинними стрічками та проектами нормативних актів, що не набули чинності. Переконаність у благодійному впливі, який зможе змінити політику ротації в діяльності правоохоронних органів, досить часто не підкріплений систематичним аналізом, вивченням ризиків і обмежень даного механізму. Без належного нормативного закріплення та методичного забезпечення практика ротації легко перетворюється на інструмент шантажу і зміни керівництва правоохоронних органів. На думку Солодова В. В., Михайлової С. В., лише систематична, вибіркова і поступова реалізація механізму ротації допоможе максимально досягти потенційного позитивного ефекту у вигляді протидії корупції та розвитку професійного рівня державних службовців [3].

Шпекторенко І. В. звертає увагу на те, що «ротація, крім каналу професіоналізації, може використовуватися для обмеження корупційного впливу на державне управління та службу» [4, с. 77]. Учений вважає, що така роль ротації відводиться через невизначеність і туманність формулювань, які містяться у нормативно-правовій базі по роботі з кадрами державної служби. Документи по роботі з кадрами вказують на необхідність активізувати роботу щодо запобігання проявам корупції та іншим правопорушенням, запровадити періодичну ротацію кадрів на окремих посадах, а також спеціальні перевірки щодо осіб (за їх згодою), яких пропонують на відповідальні посади [5]. «Чи не призведе це до ситуації, коли найбільш мобільними в рамках державної служби (переліку певних посад) будуть не професіонали, а ті посадові особи, які або обіймають посади, пов'язані з можливістю корупційних діянь, або навіть ті, які тим або іншим чином причетні до корупції, але підозра до них не санкціонована і їх злочини не доведені? Залишається спірним проведення перевірок, оскільки їх ефективність важко довести» [4, с. 77].

Колишній міністр внутрішніх справ Росії Нургалієв Рашид звертав увагу на те, що «ротація необхідна для передачі позитивного досвіду. Ротація – ефективний механізм протидії корупції». Олександр Гуров з комітету Держдуми з безпеки назвав принцип ротації кадрів «одним з найпотужніших важелів у боротьбі з корупцією, клановістю і кумівством». (У кінці 1980-х років Гуров очолював управління МВС СРСР з боротьби з організованою злочинністю, корупцією і наркобізнесом.) Він зазначав, що принцип ротації міліцейських начальників існував і в радянський час – щоправда, без чіткої періодичності. Ротація, на його думку, не дозволить керівникам на місцях обростати зв'язками – як відверто корупційними, так і просто підозрілими: «Часто людина не здійснює криміналу, але все одно на межі фолу. Судити не можна, часом і звільнити не можна. І ось тут ротація – розриває зв'язок з тими, хто хотів його під

себе покласти». Олександр Гаран стверджує, що «система може пристосуватися до будь-яких варіантів і розвитку ситуації». Ігор Кучеренко колишній полковник міліції, держрадник юстиції третього класу, зазначає, що в пропозиції Нургалієва «більше позитивного, ніж негативного ... «Це, звичайно, не кардинальна міра, яка враз пере- може корупцію, але гірше від цього точно не буде» [6].

У «Концепції ротації кадрів на окремих посадах державних службовців» зазначено, що ротація – періодичне переміщення працівників як по вертикалі, так і по горизонталі. Періодична ротація кадрів також сприятиме запобіганню проявам корупції серед державних службовців, особливо на посадах, які за характером виконуваної роботи і наданих повноважень пов'язані з підвищеним ризиком корупції. Основними завданнями ротації кадрів є: удосконалення кадрового потенціалу з метою створення професійного, дієздатного державного апарату; створення підготовленого кадрового резерву для заміщення посад державних службовців, особливо там, де місцеві джерела кадрового поповнення обмежені; забезпечення плановірності службової кар'єри для перспективної молоді, формування нового типу управлінців; профілактика та запобігання проявам корупції, іншим правопорушенням серед державних службовців [7].

Необхідно зазначити, що з 1 січня 2013 року набрав чинності Федеральний закон «Про внесення змін в окремі законодавчі акти Російської Федерації у зв'язку з введенням ротації на державній цивільній службі» від 6 грудня 2011 року № 395-ФЗ. Встановлена ротація кадрів на державній цивільній службі. Її мета – протидія корупції внаслідок призначення держслужбовців на інші посади в тому самому або іншому держоргані. Посада цивільної служби в порядку ротації цивільних службовців заміщується на строк від трьох до п'яти років. Ротація цивільних службовців проводиться в межах однієї групи посад цивільної служби з урахуванням рівня кваліфікації, професійної освіти і стажу роботи. Передбачено право відмовитися від ротації через поважні причини. Такими вважаються наявність у держслужбовця медичних протипоказань до заняття посади в порядку ротації або неможливість проживати членам сім'ї чиновника за станом здоров'я в новій місцевості. У цьому випадку держслужбовцю зобов'язані запропонувати іншу посаду в тому самому чи іншому органі. Якщо держслужбовець відмовляється її займати, його звільняють, виплативши грошове утримання за чотири місяці.

Мельник К. Ю. вважає, що ротація кадрів правоохоронних органів – це планове переведення службовців правоохоронних органів з посад, які вони займають, в інші в межах цього самого органу на визначений строк з метою підвищення ефективності функціонування правоохоронного органу, а також боротьби з корупцією [8].

Олійник І. Л. проаналізував правову ротацію кадрів державної служби визначив, що метою ротації кадрів державної служби є підвищення ефективності управління. До основних завдань ротації державних службовців необхідно віднести такі: удосконалення кадрового потенціалу, профілактику й запобігання проявам корупції [9, с. 16].

Головна мета ротації кадрів у державних органах як засобу боротьби з корупцією полягає в тому, щоб державний службовець не встигав обростати «корупційними зв'язками». Чіткий механізм періодичного заміщення державних службовців один одним дозволить змінити існуючий застій на посадах у середовищі державних службовців, що створює ситуацію, де бюрократичний апарат стає інструментом особи-

стого збагачення, а не засобом вирішення соціальних або інших державних проблем. Корупційна поведінка стає нормою, а такі поняття, як «державний обов'язок» і «порядність» перестають існувати [10].

Проте, прихильники кадрової ротації вважають, що у переміщенні державних службовців є і зворотний бік: введення принципу ротації може привести до негативних наслідків. Людина, яка знає, що її скоро знімуть з цієї посади, братиме більше, почне працювати психологія тимчасового виконавця. Крім того, весь час будуть приходити нові «голодні» люди. Тому важливо знайти оптимальний термін перебування на посаді державного службовця, який дозволить зменшити ризик проявів корупції на цій посаді [10].

Христофоров І. звертає увагу на те, що не потрібно плутати ротацію зі звичайним механічним переміщенням кадрів, спрямованим на запобігання протиправної діяльності персоналу, профілактику корупції, «оздоровлення кадрової обстановки» в колективі тощо. Таке розуміння ротації, на перший погляд, обіцяє просте і швидке вирішення виникаючих проблем: необхідно лише вилучити з колективу того працівника, який в нього не вписався, і трудовий процес увійде в своє звичне русло. Однак практика показує, що надмірне покладання надії на дієвість подібних рішень може призвести не до стабілізації колективу, а до плинності кадрів і зниження авторитету керівництва, не до локалізації негативних явищ, а до інтегрування їх в інші колективи. Тому ротація і спрямована на підвищення професійного рівня співробітників, а не на викорінення негативних тенденцій у колективі [11].

Основною проблемою в цій сфері залишається відсутність нормативно-правового здійснення ротації, де б закріплювалися підстави та порядок її проведення, відповідальні суб'єкти. Урегулювання процедури ротації на законодавчому рівні дозволило б визначити її роль і місце в системі кадрової політики державних органів влади, зокрема митних органів, як в аспекті боротьби з корупцією, так і в аспекті підвищення професійного рівня держслужбовця. Ротація кадрів повинна стати невід'ємною складовою системи роботи з кадрами у сфері державної служби, ефективним засобом формування дієвого кадрового резерву. Періодична ротація кадрів також сприятиме запобіганню проявам корупції серед державних службовців, особливо на посадах, які за характером виконуваної роботи і наданих повноважень пов'язані з підвищеним ризиком корупції [12, с. 237-238].

Мельник К. Ю., виходячи зі змісту нормативно-правових актів, які закріплюють таке правове явище, вважає, що не можна категорично стверджувати, що ротація кадрів переважно спрямовується саме на боротьбу з корупцією. Крім того, національне законодавство застосовує такий захід, як ротація кадрів, не лише до державних службовців [8].

Розглянувши ротацію як внутрішнє джерело підбору кадрів в органах внутрішніх справ, Разуваєва Н. І. стверджує, що цей механізм дуже ефективний як для якісного комплектування підрозділів поліції, так і в боротьбі з корупційною складовою. У зв'язку з цим необхідно ефективно застосовувати на практиці ротацію особового складу в системі МВС Росії за умови доопрацювання нормативної бази у сфері практичного застосування даного механізму [13].

Харченко О. А. звертає увагу на те, що доцільно розрізняти ротацію з метою протидії корупції та ротацію з метою удосконалення кадрового потенціалу. Вони повин-

ні базуватися на різних підходах і застосовуватися до відповідних груп державних службовців, причому група службовців, до яких можна застосовувати ротачію з метою удосконалення кадрового потенціалу буде більшою та включає у себе групу, до якої можна застосувати ротачію з метою протидії корупції. Проведення конкретної ротачії державного службовця може поєднувати дві мети одночасно [10].

Шпекторенко І. В. визначає, що ротачія кадрів є також ефективним засобом попередження корупційних діянь і запобігання їм, особливо на посадах з підвищеним ризиком корупції. Однак такі переміщення не пов'язані з перспективою професійного розвитку. Тому, на його думку, потрібно диференціювати ці види ротачії, що полегшить використання даного каналу професіоналізації персоналу у практиці роботи з кадрами державної служби [4, с. 79].

Висновки. Отже, механізм ротачії кадрів є мірою запобіжною і пріоритетною у протидії корупції, тому серед першочергових заходів з реалізації Національної антикорупційної стратегії на 2011-2015 роки [14] необхідно розробити та внести в установленому порядку пропозиції щодо впровадження в практику механізму ротачії державних службовців.

На нашу думку, в пенітенціарій сфері для більш ефективного запобігання корупції ротачії кадрів потрібно відводити одне з перших місць, оскільки кінцевою її метою є зміна іміджу співробітника пенітенціариста і Державної пенітенціарної служби України.

Список літератури:

1. Мариненко О. Украинский «ГУЛАГ»: без права на достоинство и обжалование / Оксана Мариненко. – Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://www.ua-pravda.com/pravovoy-bespredel/ukrainskiy-gulag-bez-prava-na-dostoinstvo-i-obzhalovanie.html>.
2. Спицына Е. А. Актуальные вопросы прохождения службы в уголовно-исполнительной системе / Е. А. Спицына. – Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://www.orfsin.ru/img/img/gall/nomer/ved/ved2012/pdf/07.07.12.pdf>.
3. Солодов В. В. Ротация как механизм повышения эффективности правоохранительной службы Российской Федерации / В. В. Солодов, Е. В. Михайлова. – Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.hse.ru/pubs/lib/data/access/ticket/1381696353819d4cd8937b946cdaea38a37532db14/%D0%A0%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_Solodov_Mikhailova.pdf.
4. Шпекторенко І. В. Посадова ротачія державних службовців: аспекти професіоналізації та боротьби з корупцією / І. В. Шпекторенко. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Nzhm/2008_3.pdf.
5. Стратегія реформування системи державної служби в Україні : Указ Президента України від 14.03.2000 № 599/2000 // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 1-2. – Ст. 27.
6. Сможет ли МВД победить коррупцию ротацией кадров? // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.bbc.co.uk/russian/mobile/russia/2011/06/110614_police_rotation.shtml.
7. Про затвердження Концепції ротачії кадрів на окремих посадах державних службовців : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2002 № 144-р // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/144-2002-%D1%80>.
8. Мельник К. Ю. Ротация кадров правоохранительных органов / К. Ю. Мельник. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_2/PB-2/PB-_33.pdf.
9. Олійник І. Л. Правовий механізм ротачії кадрів державної служби / І. Л. Олійник. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/epravo/2012_3/2.pdf.
10. Харченко О. А. Ротация кадров державної служби як засіб попередження можливих корупційних проявів в державних органах та елемент удосконалення кадрового потенціалу / О. А. Харченко. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.archive.nbuv.gov.ua/e-journals/tpdp/2009-1/zmist/R_3/Harchenko.pdf.

11. Христофоров И. Ротация как средство развития персонала / Игорь Христофоров. – Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://www.hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=249/>.
12. Лузан Т. Поняття «ротація» державних службовців у науковому дискурсі / Тетяна Лузан. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2012_3/12tasnd.pdf.
13. Разуваева Н. И. Ротация как один из механизмов подбора кадров в органах внутренних дел / Н. И. Разуваева. – Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://cyberleninka.ru/article/n/rotatsiya-kak-odin-iz-mehanizmov-podbo-a-kadrov-v-organah-vnutrennih-del>.
14. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки : Указ Президента України від 21.10.2011 № 1001/2011 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011>.

Боднарчук О. Г. Должностная ротация кадров как одно из направлений борьбы с коррупцией / О. Г. Боднарчук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 9-15.

В статье исследованы факторы возникновения коррупционных проявлений в современной пенитенциарной системе. Рассмотрено правовое явление «ротация кадров». Проанализированы взгляды ученых относительно совершенствования ротации кадров как важного механизма в борьбе с коррупцией. Обосновано, что ротация кадров позволит победить коррупционную практику, и усовершенствовать кадровый потенциал.

Ключевые слова: коррупция, ротация кадров, борьба с коррупцией, должности с повышенным риском коррупции, государственные служащие.

OCCUPATION ROTATION OF STAFF AS ONE OF THE AREAS OF STRAGGLE WITH CORRUPTION

Bodnarchuk O. H.

*National University of State Tax Service of Ukraine
Irpın, Ukraine*

Factors of corruption in modern penal system is investigated in the paper. One of the most common ways in the world against corruption is the rotation of civil servants who hold the most corrupt positions. Legal phenomenon of «rotation rate» is considered. Rotation – is periodic movement of workers both vertically and horizontally. Periodic rotation rate will prevent corruption among public officials, especially in positions which by the nature of the work and given powers associated with increased risk of corruption. The main purpose of the rotation of personnel in government agencies as a means to fight corruption is to a civil servant did not have time to grow into corruption ties. «The views of scholars concerning the improvement of the rotation rate as an important mechanism in the fight against corruption are analyzed. It is proved that the rotation rate will overcome the corrupt practices and improve human resources. On a rotating basis as an anti-corruption mechanism is the notion that corruption network destroyed by the horizontal movement of participants , and new employees will promote the improvement of morale in the organization. It is considered as an example of a rotation of personnel in Russia where January 1, 2013 came into force the Federal Law «On amendments to some legislative acts of the Russian Federation in connection with the introduction of rotation on the civil service «The Act established the rotation of personnel in state civil service. Its goal - is to prevent corruption due to the appointment of civil servants to other positions in the same or another government agency. Position of Civil Service in rotation of civil servants is replaced by a term of three to five years. The right to refuse to provide rotation for valid reasons. It is shown that the rotation rate is an effective mechanism to combat corruption in the penal system since the ultimate goal is to change its image and employee penitentiary State Penitentiary Service of Ukraine.

Key words: corruption , rotation rate, combating corruption , positions are prone to corruption, and government officials.

Spysok literatury:

1. Marinenko O. Ukrainskij «GULAG»: bez prava na dostoinstvo i obzhalovanie / Oksana Marinenko. – Rezhim dostupa. – [Jelektronnyj resurs] : <http://www.ua-pravda.com/pravovoy-bespredel/ukrainskiy-gulag-bez-prava-na-dostoinstvo-i-obzhalovanie.html>.

2. Spicyna E. A. Aktual'nye voprosy prohozhdenija sluzhby v ugovovno-ispolnitel'noj sisteme / E. A. Spicyna. – Rezhim dostupa. – [Jelektronnyj resurs] : <http://www.orfsin.ru/img/img/gall/nomer/ved/ved2012/pdf/07.07.12.pdf>.
3. Solodov V. V. Rotacija kak mehanizm povyshenija jeffektivnosti pravoohranitel'noj sluzhby Rossijskoj Federacii / V. V. Solodov, E. V. Mihajlova. – Rezhim dostupa. – [Jelektronnyj resurs] : http://www.hse.ru/pubs/lib/data/access/ticket/1381696353819d4cd8937b946cdaea38a37532db14/%D0%A0%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_Solodov_Mikhailova.pdf.
4. Shpektorenko I. V. Posadova rotacija derzhavnyh sluzhbovciv: aspekty profesionalizacii' ta borot'by z korupcijeju / I. V. Shpektorenko. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://www.archive.nbu.gov.ua/Portal/Soc_gum/Nzhm/2008_3.pdf.
5. Strategija reformuvannja systemy derzhavnoi' sluzhby v Ukrai'ni : Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 14.03.2000 № 599/2000 // Ofic. visn. Ukrai'ny. – 2001. – № 1-2. – St. 27.
6. Smozhet li MVD pobedit' korupciju rotaciej kadrov? // Rezhim dostupa. – [Jelektronnyj resurs] : http://www.bbc.co.uk/russian/mobile/russia/2011/06/110614_police_rotation.shtml.
7. Pro zatverdzhennja Koncepcii' rotacii' kadriv na okremyh posadah derzhavnyh sluzhbovciv : Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 18.03.2002 № 144-r // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/144-2002-%D1%80>.
8. Mel'nyk K. Ju. Rotacija kadriv pravoohoronnyh organiv / K. Ju. Mel'nyk. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_2/PB-2/PB-33.pdf.
9. Olijnyk I. L. Pravovyj mehanizm rotacii' kadriv derzhavnoi' sluzhby / I. L. Olijnyk. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/epravo/2012_3/2.pdf.
10. Harchenko O. A. Rotacija kadriv derzhavnoi' sluzhby jak zasib poperedzhennja mozhlyvyh korupcijnyh projaviv v derzhavnyh organah ta element udoskonalennja kadrovogo potencialu / O. A. Harchenko. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://www.archive.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2009-1/zmist/R_3/Harchenko.pdf.
11. Hristoforov I. Rotacija kak sredstvo razvitija personala / Igor' Hristoforov. – Rezhim dostupa. – [Jelektronnyj resurs] : <http://www.hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=249/>.
12. Luzan T. Ponjattja «rotacija» derzhavnyh sluzhbovciv u naukovomu dyskursi / Tetjana Luzan. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2012_3/12tasnd.pdf.
13. Razuvaeva N. I. Rotacija kak odin iz mehanizmov podbora kadrov v organah vnutrennih del / N. I. Razuvaeva. – Rezhim dostupa. – [Jelektronnyj resurs] : <http://cyberleninka.ru/article/n/rotatsiya-kak-odin-iz-mehanizmov-podbora-kadrov-v-organah-vnutrennih-del>.
14. Pro Nacional'nu antykorupcijnu strategiju na 2011-2015 roky : Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 21.10.2011 № 1001/2011 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011>.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 16-21.

УДК 347.73

**ДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ВИРІШЕННЯ ПОДАТКОВИХ СПОРІВ
У ПОРЯДКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА**

Божко Ю. В.

*ІНІ ПМК Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

У статті розкриваються питання удосконалення процедури розгляду податкових спорів у порядку адміністративного судочинства в аспекті запровадження в Україні податкових судів як спеціальних судових органів та процедури досудового врегулювання спору у судах адміністративної юрисдикції за активної участі судді. Обґрунтовано переваги існуючої системи адміністративних судів, яка, за умови її подальшого системного вдосконалення, дозволяє забезпечити захист прав та інтересів платників податків від порушень з боку контролюючих органів.

Ключові слова: платник податків, контролюючий орган, податковий спір, адміністративне судочинство, адміністративний суд.

Подальше удосконалення процедури розгляду податкових спорів у порядку адміністративного судочинства є об'єктивною науково обґрунтованою необхідністю та повинно включати комплекс заходів правового та організаційного характеру, спрямованих на створення ефективного механізму судового врегулювання, підвищення якості розгляду податкових спорів адміністративними судами, а також забезпечення формування єдиної практики застосування норм Податкового кодексу України при їх вирішенні.

На сьогодні існує багато наукових досліджень щодо різноманітних проблем у сфері податкових правовідносин та процедури розгляду справ, що виникають з податкових правовідносин, серед яких роботи Алімова Р. С., Анохіної Л. С., Бондарчука Ю. В., Бородіна І. Л., Буряка С. В., Воронової Л. К., Греци Я. В., Додіного В. Є., Криницького І. Є., Куцого О. А., Кучерявенка М. П., Мулявки Д. Г., Назарова В. Н., Осадчого А. Ю., Педька Ю. С., Усенко Є. А., Фадєєвої Д. Є., Федорчука О. М. та інших. Деякі з цих робіт звертаються і до проблем удосконалення правового регулювання розгляду податкових спорів, але висвітлюють лише окремі аспекти у рамках теми дослідження.

У більшості випадків платники податків віддають перевагу саме судовому вирішенню податкового спору у зв'язку з тим, що процедура досудового врегулювання здебільш носить формальний характер та вищестоящий податковий орган лише підтверджує правильність висновків контролюючих органів нижчого рівня щодо допущених платником порушень. Саме тому платник податків після оскарження рішення податкового органу в адміністративному порядку (або взагалі без застосування такого) змушений звертатися за захистом своїх прав до суду.

Відтак, в аспекті удосконалення правового регулювання вирішення податкових спорів у порядку адміністративного судочинства потребує окремої уваги ідея запровадження в Україні податкових судів як спеціальних судових органів, призначених для вирішення спорів, що виникають з податкових правовідносин. Зокрема, Щербанюк О. В. пропонує створити спеціалізовані місцеві та апеляційні податкові суди на чолі з Вищим податковим судом України [1, с. 132].

Натомість створення в нашій державі таких спеціалізованих судів потребує значних витрат бюджетних коштів на фінансування їхньої діяльності, а також певною мірою підриває принцип єдності правосуддя, створює невизначеність для платників податків при розмежуванні компетенції між судами з усіма негативними наслідками, включаючи збільшення кількості спорів про підсудність усередині судової системи.

На думку автора, запровадження в Україні так званих «податкових» (фінансових) судів є абсолютно необґрунтованим, оскільки існуюча система адміністративних судів, за умови її подальшого системного вдосконалення, дозволяє забезпечити захист прав та інтересів платників податків від порушень з боку контролюючих органів.

На сучасному етапі доцільно вести мову лише про спеціальні податкові утворення, що є менш формалізованим утворенням у межах судових колегій, діяльність яких не потребує значних змін у законодавстві, але дозволить досягнути поставленої мети [2, с. 27]. Мова йде про виділення у структурі адміністративних судів України відповідних палат з розгляду податкових спорів для підвищення ефективності їх вирішення, що не вимагатиме кардинальних змін у процесуальному законодавстві, а також значних матеріально-технічних ресурсів.

Деякі кроки в цьому напрямку вже зроблені. Наприклад, з метою оптимізації Вищого адміністративного суду України створено чотири судові палати замість п'яти: було вирішено об'єднати категорії справ, на розгляді яких спеціалізувалися судді двох судових палат – другої (спори між фізичними особами й суб'єктами владних повноважень) і третьої (спори, які стосуються відносин публічної служби). Також потрібно було розширити склад четвертої судової палати, яка розглядає спори за участю податкових органів, оскільки така категорія справ на 2-му місці за чисельністю. При цьому кількість податкових спорів продовжує зростати [3]. За цією ж схемою утворюються колегії та склади судів у апеляційних та окружних адміністративних судах.

Крім того, проведення подальших вдосконалень існуючої системи адміністративних судів в аспекті оптимізації вирішення ними податкових спорів у підсумку має забезпечити існування ефективного механізму добору професійних суддів, що володіють необхідними та достатніми знаннями у всіх галузях права (включаючи податкове), а також налагодження процедури підвищення їх кваліфікації на постійній основі.

Наявність у Кодексі адміністративного судочинства України [4] норм щодо можливості сторін вирішити судовий публічно-правовий спір шляхом примирення, беззаперечно, спрямована на переорієнтацію суду як органу, який має перш за все дотримуватися інтересів держави (що було характерним для радянського періоду), в орган з окремими рисами третейського суду, якому сторони довіряють та який обраний ними для вирішення спору. Цей процес стає найбільш очевидним саме при вирішенні адміністративних спорів, коли адміністративний суд є самостійним суб'єктом доказування, але, незважаючи на покладений на нього обов'язок, перш за все націлений

на вирішення існуючого спору, в тому числі з використанням процедури примирення сторін (на будь-якому етапі провадження у справі).

Так, відповідно до частини 3 статті 51 цього Кодексу, що визначає права та обов'язки сторін в адміністративній справі, сторони можуть досягнути примирення на будь-якій стадії адміністративного процесу, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі (пункт 3 частини 1 статті 157 Кодексу), крім випадків, коли умови примирення суперечать закону або порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси. При цьому, адміністративний суд має сприяти застосуванню інституту примирення: роз'яснити сторонам можливості щодо примирення ще на етапі попереднього судового засідання у справі (частина 3 статті 111 Кодексу), за клопотанням сторін зупинити провадження у справі на час, необхідний їм для примирення (частина 2 статті 113, пункт 4 частини 1 статті 156 Кодексу).

Згідно з частинами 1 та 3 статті 113 Кодексу сторони можуть повністю або частково врегулювати спір на основі взаємних поступок. Примирення сторін може стосуватися лише прав та обов'язків сторін і предмета адміністративного позову. У разі примирення сторін суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі, у якій фіксуються умови примирення, які не повинні суперечити закону або порушувати чий-небудь права, свободи або інтереси.

Сторони можуть примиритися у будь-який час до закінчення апеляційного (стаття 194 Кодексу) або касаційного розгляду (стаття 219 Кодексу).

Водночас, на думку автора, стосовно адміністративного судочинства роль адміністративного суду у досудовому врегулюванні спору носить формальний характер, оскільки згадуваною статтею 111 Кодексу передбачається можливість досудового врегулювання спору під час проведення попереднього досудового засідання, проте цей етап адміністративного провадження носить більш формальний характер і, хоча надає сторонам можливість для примирення, все ж не має такої мети.

Про намагання держави посилити ролі судів у досудовому врегулюванні спорів свідчить «пілотний» проект щодо розширення можливостей судів в рамках українсько-канадського проекту «Освіта суддів – для економічного розвитку», який реалізовується з квітня 2012 року Національним інститутом суддів Канади спільно з Офісом Уповноваженого з федеральних судових справ Канади і фінансується Канадським агентством з міжнародного розвитку. Від української сторони партнерами проекту є Вища кваліфікаційна комісія суддів України та Національна школа суддів України. Йдеться про розгляд справ через використання механізмів досудового врегулювання спорів за участю судді як альтернативи тривалішим і дорожчим судовим засіданням [5].

Натомість, на думку автора, спроби запровадити в Україні процедуру досудового врегулювання спору у судах адміністративної юрисдикції для досягнення компромісу та примирення між конфліктуючими сторонами (у тому числі, між сторонами податкового спору) за активної участі судді є передчасним. Наразі існують проблемні моменти щодо можливості впровадження даної процедури, серед яких, передусім, є відсутність її законодавчого та чіткого механізму реалізації, необхідність створення належних кадрових та інституційних умов для її впровадження.

Крім того, раніше діюче податкове законодавство містило інститут податкового компромісу [6], але практика застосування цього інституту показала його неефектив-

ність, через що податковий компроміс не знайшов свого подальшого закріплення у Податковому кодексі України.

Погляди науковців щодо правової природи і доцільності податкового компромісу є досить різними. Деякі з них розглядають право на податковий компроміс як окреме суб'єктивне право платника податку, та у випадку його застосування мова може йти про податкове співробітництво між державою, в особі податкових органів, і платниками податків [7, с. 106].

У свою чергу, автор дотримується протилежної позиції та вважає застосування податкового компромісу під час апеляційного оскарження або інституту примирення під час судового оскарження рішення податкового органу взагалі неприйнятним.

Як обґрунтовано зазначає з цього приводу Греца Я. В., застосування у законодавстві такого інституту, як податковий компроміс, не узгоджується з основоположними принципами фінансового права, які визначають метод фінансово-правового регулювання та характер фінансово-правових норм. У фінансовому праві основним методом правового регулювання є метод владних приписів, який характеризується категоричністю та обмеженням оперативної самостійності суб'єктів фінансових правовідносин. Норма ж про податковий компроміс значною мірою нівелює імперативність норм податкового законодавства, які визначають права та обов'язки суб'єктів податкових правовідносин та порядок визначення податкових зобов'язань. Застосування податкового компромісу призводить до того, що податкові зобов'язання платника податку визначатимуться не згідно з імперативною нормою податкового законодавства, а за своєрідною домовленістю між податковим органом та платником податку у випадку, якщо у суб'єктів, уповноважених пропонувати платнику податків податковий компроміс і приймати відповідне рішення, складеться враження, що така домовленість призведе до більш швидкого та/або більш повного погашення податкового зобов'язання порівняно з результатами, які можуть бути отримані внаслідок передання такого спору на вирішення суду [8]. Інститут податкового компромісу може виступати, а часто і виступає надзвичайно вигідним засобом для фінансових махінацій і зловживань як з боку платників податків, так і з боку контролюючих органів [9, с. 72]. Викладене повною мірою стосується й унормованого Кодексом адміністративного судочинства України інституту примирення під час розгляду податкового спору в судовому порядку, а також процедури досудового врегулювання податкового спору у судах адміністративної юрисдикції, про яку йшла мова вище.

На нашу думку, податковий орган та платник податків взагалі не можуть домовлятися про мирне врегулювання податкового спору, в тому числі, за участі адміністративного суду, який розглядає справу, оскільки норми податкового права, їх зміст та тлумачення взагалі не можуть бути предметом домовленості сторін публічно-правових (податкових) правовідносин. Наприклад, якщо допустити можливість врегулювання податкового спору щодо протиправності рішення про визначення грошового зобов'язання платника податків шляхом досягнення примирення між таким платником та контролюючим органом, адміністративний суд, постановляючи ухвалу про закриття провадження у справі та фіксуючі у ній умови примирення, які нібито не повинні суперечити закону, тим самим фактично відступить від імперативних норм податкового права. Зокрема, у разі примирення правовідносини сторін будуть

регулюватися їх взаємними поступками та домовленостями про розмір податкового зобов'язання, замість імперативної норми податкового права, на підставі якої податковий спір має бути вирішений по суті та встановлена наявність або відсутність порушень спірним рішенням прав платника податків з боку контролюючого органу (що відбувається у випадку прийняття адміністративним судом рішення у справі про задоволення або відмову в задоволенні позову).

Підсумовуючи викладене, з огляду на визначення боротьби з корупцією як одного зі стратегічних завдань влади та необхідність її подолання радикальними кроками, надання контролюючим органам можливості досягати примирення з платниками податків щодо спірного рішення (дії, бездіяльності) під час досудового врегулювання вирішення податкового спору в суді (при цьому, за активної участі самого адміністративного суду) призведе лише до збільшення можливостей для зловживань з боку податкових органів та фактично перетвориться на узаконену форму корупції.

Список літератури:

1. Щербанюк О. В. Громадянин як суб'єкт податкових правовідносин / О.В. Щербанюк. – Чернівці : Рута, 2000. – 280 с.
2. Бойко О. В. Арбитражный суд и налоговые споры / О. В. Бойко // Право. – 1998. – № 1. – С. 25-27.
3. Темкіжев І. Велика кількість спорів має вирішуватися поза судами / І. Темкіжев. –Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zib.com.ua>.
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : www.rada.gov.ua.
5. Повідомлення з офіційного веб-сайту Вищої кваліфікаційної комісії суддів України // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.vkksu.gov.ua>.
6. Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами : Закон України від 21.12.2000 № 2181-III // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : www.rada.gov.ua.
7. Перепелиця М. О. Правове регулювання статусу платників податків і зборів в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Марія Олександрівна Перепелиця. – Х., 2001. – 184 с.
8. Греца Я. В. Правовий механізм реалізації та захисту прав і законних інтересів суб'єктів податкових правовідносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Ярослав Васильович Греца. – Ужгород, 2006. – 20 с.
9. Мулявка Д. Г. Адміністративно-правові заходи забезпечення прав платників податків : дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Дмитро Григорович Мулявка; Національна академія державної податкової служби України. – Ірпінь, 2004. – 212 с.

Божко Ю. В. К вопросу совершенствования правового регулирования рассмотрения налоговых споров в порядке административного судопроизводства / Ю. В. Божко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 16-21.

В статье раскрываются вопросы совершенствования процедуры рассмотрения налоговых споров в порядке административного судопроизводства в аспекте внедрения в Украине налоговых судов как специальных судебных органов, а также процедуры досудебного урегулирования спора в судах административной юрисдикции при активном участии судьи. Обоснованы преимущества существующей системы административных судов, которая, при условии ее дальнейшего системного совершенствования, позволяет обеспечить защиту прав и интересов налогоплательщиков от нарушений со стороны контролирующих органов.

Ключевые слова: налогоплательщик, контролирующий орган, налоговый спор, административное судопроизводство, административный суд.

**AS FOR THE QUESTION CONCERNING IMPROVING LEGAL REGULATION OF TAX
DISPUTES' ADJUSTMENT IN ADMINISTRATIVE PROCEDURE**

Bozhko Y. V.

*Kharkiv National University of Internal Affairs
Kharkiv, Ukraine*

The article describes some questions of improving tax disputes' adjustment in administrative procedure. It is analyzed the positive and negative sides of establishment the tax courts as special court authorities in Ukraine, appointed for adjustment the disputes arising from the tax relationships. The advantages of existing administrative courts' system are based, which, in case of its following system improving, allows to provide the defense of taxpayers' rights and interests from governing authorities violation. It is about separation of special chambers inside the structure of administrative courts, which appointed to settle the tax disputes for raising the efficiency of their adjustment, what doesn't need fundamental changes in procedural legislation and considerable material and technical resources. Realization the following improvement of the present administrative court system in the aspect of optimization tax disputes' adjustment might provide the existing effective mechanism of choice the professional judges as the result, who know the necessary and ample knowledge in all spheres of law (including tax law), and also setting up the procedure of raising their qualification on the permanent base. It is reviewed the idea of establishing the pretrial disputes' adjustment procedure with active position of a judge as the alternative to prolonged and expensive judicial sitting. Taking into account that the prevention of venality and the necessity of its negotiation is one of the strategic aims of state authorities, it is based that giving governing authorities the opportunity to reach accommodation with taxpayers as for arguable decision (act or omission) while pretrial disputes' adjustment procedure in court (under active position of the administrative judge) will lead to increasing the possibility of abusing by tax authorities and actually will transform into legal form of corruption.

Key words: taxpayer, governing authority, tax dispute, administrative procedure, administrative court.

Spysok literatury:

1. Shherbanjuk O. V. Gromadjanyn jak sub'jekt podatkovykh pravovidnosyn / O.V. Shherbanjuk. – Chernivci : Ruta, 2000. – 280 s.
2. Bojko O. V. Arbitrazhnyj sud i nalogovyje spory / O. V. Bojko // Pravo. – 1998. – № 1. – S. 25-27.
3. Temkizhev I. Velyka kil'kist' sporiv maje vyrishuvatsja poza sudamy / I. Temkizhev. –Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zib.com.ua>.
4. Kodeks administratyvnogo sudochynstva Ukrai'ny : Zakon Ukrai'ny vid 06.07.2005 № 2747-IV // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : www.rada.gov.ua.
5. Povidomlennja z oficijnogo veb-sajtu Vyshhoj' kvalifikacijnoi' komisii' suddiv Ukrai'ny // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.vkksu.gov.ua>.
6. Pro porjadok pogashennja zobov'jazan' platnykiv podatkov pered bjudzhetamy ta derzhavnymy cil'ovymy fondamy : Zakon Ukrai'ny vid 21.12.2000 № 2181-III // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : www.rada.gov.ua.
7. Perepelycja M. O. Pravove reguljuvannja statusu platnykiv podatkov i zboriv v Ukrai'ni : dys. na здобuttja nauk. stupenja kand. nauk : spec. 12.00.07 «Administratyvne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» / Marija Oleksandrivna Perepelycja. – H., 2001. – 184 s.
8. Greca Ja. V. Pravovyj mehanizm realizacii' ta zahystu prav i zakonnyh interesiv sub'jektiv podatkovykh pravovidnosyn : avtoref. dys. na здобuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.07 «Administratyvne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» / Jaroslav Vasyl'ovyh Greca. – Uzhgorod, 2006. – 20 s.
9. Muljavka D. G. Administratyvno-pravovi zahody zabezpechennja prav platnykiv podatkov : dys. na здобuttja nauk. stupenja kand. nauk : spec. 12.00.07 «Administratyvne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» / Dmytro Grygorovyh Muljavka; Nacional'na akademija derzhavnoi' podatkovoi' sluzhby Ukrai'ny. – Irpin', 2004. – 212 s.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 22-28.

УДК 347.763.36

РОЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В РЕГУЛЮВАННІ ВІДНОСИН У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ МІСЬКИМ ТРАНСПОРТОМ

Волік В. В.

*Донецька міська рада
м. Донецьк, Україна*

У статті досліджується роль місцевого самоврядування у регулюванні відносин у сфері управління міським транспортом. На основі аналізу транспортного законодавства автором досліджені функції, задачі, повноваження, права та обов'язки органів місцевого самоврядування у сфері міського транспорту.

Ключові слова: міський транспорт, місцеве самоврядування, управління, правове регулювання.

Постановка проблеми. У процесі управління міським транспортом важливу роль відіграють органи місцевого самоврядування. Дослідження організаційно-правових засад діяльності органів місцевого самоврядування у галузі міського транспорту представляє великий інтерес, оскільки саме на ці органи покладаються найбільші функції та завдання у процесі реалізації державної політики у зазначеній сфері. Таким чином, для ефективної реалізації органами місцевого самоврядування покладених на них завдань у галузі міського транспорту, існує потреба у визначенні ролі місцевого самоврядування у регулюванні відносин у сфері управління міським транспортом.

Стан дослідження. Серед вітчизняних вчених дослідженням правовідносин, пов'язаних із правовим регулюванням діяльності транспорту взагалі, та міського транспорту зокрема, займалися Булгакова І. В., Гіжевський В. К., Демський Е. Ф., Клепікова О. В., Матійко С. А., Погребницький М. Л., Шелухін М. Л. та ін. Водночас питання ролі місцевого самоврядування у регулюванні відносин у сфері управління міським транспортом залишаються розглянутими недостатньо і потребують подальшого дослідження.

Вклад основного матеріалу. Національна і регіональна транспортна політика спрямовані на впорядкування відносин на ринку транспортних послуг, посилення контролю, підвищення керованості, стійкості ринку транспортних послуг, тобто на досягнення традиційних параметрів ефективності системи. Процеси самоорганізації, що відбуваються сьогодні, спонтанно регулюють внутрішню впорядкованість ринку, його структуру [1, с. 5].

Функціонування міського пасажирського транспорту в містах України регулюється низкою нормативних актів, за допомогою яких реалізується стратегічна мета державної політики у транспортній сфері: гарантоване та ефективне задоволення потреб у якісному перевезенні пасажирів в умовах ринкових відносин [2, с. 5].

Одним із найважливіших напрямків розвитку транспортної системи та міського транспорту зокрема є подальше вдосконалення управлінських структур, яке повинно

забезпечити підвищення керованості підприємствами транспортного комплексу та безумовне проведення, здійснення державного регулювання та контролю діяльності підприємств транспортної системи у виробничій та соціальній сферах. Як показує аналіз, найбільш раціональним з точки зору системного підходу до управління є підпорядкування системи міського пасажирського транспорту як об'єкта управління одному суб'єктові. Оскільки подвійне підпорядкування (міністерство інфраструктури та місцеві органи влади), як мало місце раніше, є малоефективним з погляду системного підходу, що особливо проявляється при адаптації системи міського пасажирського транспорту до ринкових умов господарювання [3, с. 36].

Місцевий характер виробництва і споживання послуг визначає місцевий характер управління системою міського транспорту. Особливу актуальність повна передача функцій управління міським пасажирським транспортом набуває у зв'язку із збільшенням самостійності місцевих органів влади [3, с. 36]. Таким чином, найбільш раціональним є концентрація усіх функцій управління в єдиному суб'єктові управління, яким, на наш погляд, має бути місцевий орган влади.

Управління у галузі транспорту – це прийняття компетентними державними органами у встановленому законодавством порядку рішень з оперативних питань транспортної діяльності. До таких питань можуть належати ліцензування окремих видів транспортної діяльності, державна реєстрація транспортних засобів тощо. Управління транспортом має своїм завданням своєчасно і якісно забезпечувати подальший розвиток і удосконалення транспорту України, життєдіяльність усіх галузей економіки, і на цій основі сприяти більш повному задоволенню матеріальних і культурних потреб суспільства. Управління транспортом як цілісною єдиною системою персоніфіковано, уніфіковано та розподілено між органами державної влади відповідно до їхньої компетенції [4, с. 51]. Його здійснюють: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство інфраструктури України, спеціально уповноважені на це органи транспорту відповідно до чинного законодавства, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Основні аспекти діяльності міського транспорту регулюються Законами України, «Про транспорт», «Про міський електричний транспорт», «Про дорожній рух», «Про автомобільний транспорт», «Про місцеве самоврядування».

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про транспорт» існує розподіл повноважень між центральними (державними) органами управління транспортом та місцевими органами виконавчої влади [5]. Зокрема, за першими закріплені найбільш загальні питання управління транспортом на рівні держави, за другими – завдання, щодо ефективного використання об'єктів транспорту; підвищення якості обслуговування у межах своїх територій.

Закон України «Про міський електричний транспорт» регулює відносини, пов'язані із діяльністю у сфері міського транспорту загального користування, в яких беруть участь замовники транспортних послуг, перевізники та пасажери. Він зазначає, що транспортні послуги надаються міським електричним транспортом на договірних засадах [6]. Основною формою транспортного обслуговування населення електричним транспортом є перевезення трамваями і тролейбусами за маршрутами, а метро-

політеном, швидкісним трамваєм – за лініями, відповідно до затверджених в установленому порядку транспортних схем міст (регіонів) [2, с. 7].

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про міський електричний транспорт» місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування забезпечують реалізацію державної політики у сфері міського електричного транспорту, а також розробляють регіональні та місцеві програми його розвитку і забезпечують їх виконання, встановлюють тарифи на проїзд, організовують перевезення пасажирів та здійснюють контроль за ним, встановлюють порядок справляння плати за проїзд, інформують населення про зміни, що стосуються надання транспортних послуг, забезпечують координацію роботи, пов'язаної з функціонуванням міського електричного транспорту та інших видів міського транспорту, створюють належні дорожні умови для здійснення перевезень, реалізують заходи з розвитку, вдосконалення та облаштування маршрутної мережі, виконують інші функції щодо створення безпечних умов діяльності у сфері міського електричного транспорту згідно із законодавством [6].

Підставою для укладання договору про організацію надання транспортних послуг міського електричного транспорту, на відміну від автомобільного, є замовлення на пасажирські перевезення, у якому повинні враховуватися державні соціальні нормативи на транспортні послуги, а також спроможність перевізника забезпечити їх необхідний обсяг.

Згідно з цим законом, замовник транспортних послуг зобов'язаний представляти і захищати інтереси споживачів таких послуг (пасажирів), створювати необхідні умови для забезпечення перевезень (забезпечувати відповідний стан доріг, облаштування зупинок тощо). Перевізник має право вносити пропозиції щодо створення нових та внесення змін до існуючих маршрутів (ліній), а також уточнення обсягів транспортної роботи і розкладу руху [2, с. 8].

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про дорожній рух», до компетенції міських рад та їх виконавчих органів, районних рад та районних державних адміністрацій у сфері дорожнього руху належать:

- виконання вимог законодавства та рішень органів виконавчої влади про дорожній рух і його безпеку;
- розробка, затвердження та реалізація міських і районних програм розвитку дорожнього руху та його безпеки;
- формування міських і районних фондів, у тому числі позабюджетних, для фінансування програм і окремих заходів, спрямованих на розвиток дорожнього руху та його безпеки;
- організація дорожнього руху на території міста і району згідно з відповідними генеральними планами, проектами детального планування та забудови населених пунктів, автоматизованих систем керування дорожнім рухом, комплексних транспортних схем і схем організації дорожнього руху та з екологічно безпечними умовами;
- організація будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів тощо [7].

Реалізація державної політики у сфері автомобільного транспорту здійснюється через центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики з питань безпеки на наземному транспорті, місцеві органи виконавчої влади

та органи місцевого самоврядування. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про автомобільний транспорт» органи місцевого самоврядування формують мережу міських автобусних маршрутів загального користування і здійснюють у межах своїх повноважень контроль за дотриманням законодавства у сфері автомобільного транспорту на відповідній території.

Згідно зі ст. 7 цього ж закону, забезпечення організації пасажирських перевезень на приміських і міжміських автобусних маршрутах загального користування, що не виходять за межі території області покладаються на Раду міністрів Автономної Республіки Крим або обласні державні адміністрації; на приміських автобусних маршрутах загального користування, що не виходять за межі району, – на районні державні адміністрації; на міських автобусних маршрутах загального користування – на виконавчий орган сільської, селищної, міської ради відповідного населеного пункту [8].

Згідно з цим законом, міські ради розробляють та затверджують програми розвитку та вдосконалення автомобільного транспорту на відповідній території або надають пропозиції щодо визначення цих програм в інших регіональних програмах з питань розвитку міського автомобільного транспорту, на них покладається завдання формування та ведення реєстру міських автобусних маршрутів загального користування.

Відповідно до Закону України «Про автомобільний транспорт», відносини автомобільного перевізника, який здійснює перевезення пасажирів на міських автобусних маршрутах загального користування, із органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування визначаються договором про організацію перевезень пасажирів на автобусному маршруті загального користування. В договорі встановлюються: перелік маршрутів загального користування, які буде обслуговувати автомобільний перевізник, умови організації перевезень, показники якості транспортного обслуговування населення, термін роботи автомобільного перевізника, зобов'язання органу виконавчої влади а органів місцевого самоврядування, щодо облаштування маршруту, підтримки проїзної частини автомобільної дороги та під'їзних шляхів у належному стані, розмір компенсації витрат автомобільного перевізника внаслідок перевезення пільгових категорій пасажирів та регулювання тарифів, механізм їх виплати [8].

Окрім зазначених законів, діяльність органів місцевого самоврядування у галузі міського транспорту також регулюється постановами Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на перевезення пасажирів на автобусному маршруті загального користування» [9], «Про затвердження Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту» [10], «Про затвердження Правил надання населенню послуг з перевезення міським електротранспортом» [11]. Зазначені нормативні акти ретельно розподіляють ролі між замовниками транспортних послуг, перевізниками та пасажирями. Замовником перевезень на міських маршрутах є виконавчі органи міських рад, які затверджують маршрут загального користування та розклад руху на ньому.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до власних повноважень виконавчих органів міських рад у сфері міського транспорту належать управління об'єктами транспорту, що перебувають у комунальній власності, затвердження маршрутів і графіків руху місцевого пасажирського транспорту незалежно від форм власності, залучення на договірних засадах підприємств, установ,

організацій, що не належать до комунальної власності, до участі в обслуговуванні населення засобами транспорту. В той же час, до делегованих повноважень виконавчих органів міських рад належать здійснення заходів щодо розвитку транспорту та контролю за дотриманням законодавства щодо захисту прав споживачів, належною експлуатацією та організацією обслуговування підприємствами транспорту, технічним станом, використанням та утриманням об'єктів нерухомого майна усіх форм власності, прийняття рішень про скасування виданого ними дозволу на експлуатацію об'єктів у разі порушення ними норм або інших вимог законодавства [12].

Висновки. Таким чином, на підставі аналізу низки нормативно правових актів у сфері міського транспорту ми дійшли висновку, що органи місцевого самоврядування наділені достатнім обсягом повноважень, щодо організації ефективної роботи міського транспорту на відповідній території. Втім, у цій галузі залишаються невирішеними низка проблем, які пов'язані із дефіцитом коштів у бюджеті на виконання зазначених заходів та необхідністю впровадження сучасних інноваційних методів в процесі управління транспортом.

Список літератури:

1. Погребницький М. Л. Державне регулювання ринку транспортних послуг : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / М. Л. Погребницький. – Запоріжжя, 2007. – 20 с.
2. Горбачов П. Ф. Сучасні наукові підходи до організації роботи маршрутного пасажирського транспорту в містах : монографія / П. Ф. Горбачов. – Харків : ХНАДУ, 2009. – 196 с.
3. Грабельніков В. А. Адаптація системи міського пасажирського транспорту до ринкових умов господарювання / В. А. Грабельніков // Державні механізми управління природокористуванням. – 2012. – Вип. 246. – С. 35-42.
4. Демський Е. Ф. Транспортне право України : навч. посібн. / Е. Ф. Демський, В. К. Іжевський та ін. – К. : Атіка, 2008. – 292 с.
5. Про транспорт : Закон України від 10.11.1994 № 232/94 ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 51 – Ст. 446.
6. Про міський електричний транспорт : Закон України від 29.06.2004 № 1914-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 548.
7. Про дорожній рух : Закон України від 28.01.1993 № 3353-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 31. – Ст. 338.
8. Про автомобільний транспорт : Закон України від 04.05.2001 № 2344-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 22. – Ст. 105.
9. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з перевезення пасажирів на автобусному маршруті загального користування : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.12.2008 № 1081 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 96. – С. 41.
10. Про затвердження Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.1997 № 176 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 8. – Том 2. – С. 142.
11. Про затвердження Правил надання населенню послуг з перевезення міським електротранспортом : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2004 № 1735 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 52. – Том 1. – С. 288.
12. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

Волик В. В. Роль місцевого самоуправління в регулюванні отношений в сфері управління городским транспортом / В. В. Волик // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 22-28.

В статье исследуется роль местного самоуправления в регуляции отношений в сфере управления городским транспортом. На основе анализа транспортного законодательства автором исследованы функции, задачи, полномочия, права и обязанности органов местного самоуправления в сфере городского транспорта.

Ключевые слова: городской транспорт, местное самоуправление, управление, правовое регулирование.

ROLE OF LOCAL GOVERNMENT IN REGULATION OF THE RELATIONS IN THE SPHERE OF MANAGEMENT CITY TRANSPORT

Volik V. V.

Donetsk City Council, Donetsk, Ukraine

In article the author researches a role of local government in regulation of the relations in the sphere of management of city transport. On the basis of the analysis of the transport legislation, the author considered functions, tasks, powers, the rights and obligations of local governments, in the sphere of city transport.

In management of city transport an important role is played by local governments. Research of organizational legal principles of activity of local governments presents a great interest as the greatest functions and tasks rely on these bodies in the course of realization of a state policy in noted sphere to branches of city transport. Thus, the role of local government in regulation of the relations in the sphere of management needs to be determined by city transport for effective realization by local governments of the tasks in this branch.

Improvement of administrative structures is one of the most important directions of development of transport system and city transport. It has to provide controllability increase by the enterprises of a transport complex and implementation of the state regulation and control of activity of the enterprises of transport system, in production and social spheres. As shows the analysis, submission of system of city transport as object of management to one subject is the most rational from a position of system approach to management. The double subordination (the ministry of infrastructure and local authorities) is ineffective from the point of view of system approach which is especially shown at adaptation of system of city passenger transport to market conditions of maintaining economy.

Functioning of city transport in the cities of Ukraine is regulated by a number of laws. There is a distribution of powers between the central (state) governing bodies of transport and local executive authorities. In particular, most the general questions of management at the level of the state are assigned by transport to government bodies. Tasks on effective use of objects of transport and service improvement of quality within the territories are assigned to local government. Concentration of all functions of management in one subject is the most rational. In our opinion, the local authority has to be it.

On the basis of the analysis of a number of normative legal acts in the sphere of city transport we came to a conclusion that local governments are allocated with the sufficient volume of powers, concerning the organization of effective work of city transport in the respective territory.

Key words: city transport, local government, management, legal regulation.

Spysok literatury:

1. Pogrebyc'kyj M. L. Derzhavne reguljuvannja rynku transportnyh poslug : avtoref. dys. na здобuttja nauk. stupenja kand. nauk z derzh. upr. : spec. 25.00.02 «Mehanizmy derzhavnogo upravlinnja» / M. L. Pogrebyc'kyj. – Zaporizhzhja, 2007. – 20 s.
2. Gorbachov P. F. Suchasni naukovy pidhody do organizacii' roboty marshrutnogo pasazhyrs'kogo transportu v mistah : monografija / P. F. Gorbachov. – Harkiv : HNADU, 2009. – 196 s.
3. Grabel'nikov V. A. Adaptacija systemy mis'kogo pasazhyrs'kogo transportu do rynkovyh umov gospodarjuvannja / V. A. Grabel'nikov // Derzhavni mehanizmy upravlinnja pryrodokorystuvannjam. – 2012. – Vyp. 246. – S. 35-42.
4. Dems'kyj E. F. Transportne pravo Ukrai'ny : navch. posibn. / E. F. Dems'kyj, V. K. Izhevs'kyj ta in. – K. : Atika, 2008. – 292 s.
5. Pro transport : Zakon Ukrai'ny vid 10.11.1994 № 232/94 VR // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 1994. – № 51 – St. 446.
6. Pro mis'kyj elektrychnyj transport : Zakon Ukrai'ny vid 29.06.2004 № 1914-IV // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 2004. – № 51. – St. 548.

Роль місцевого самоврядування в регулюванні ...

---

7. Pro dorozhniy ruh : Zakon Ukrainy vid 28.01.1993 № 3353-III // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 1993. – № 31. – St. 338.

8. Pro avtomobil'nyy transport : Zakon Ukrainy vid 04.05.2001 № 2344-III // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2001. – № 22. – St. 105.

9. Pro zatverdzhennja Porjadku provedennja konkursu z perevezennja pasazhyriv na avtobusnomu marshruti zagal'nogo korystuvannja : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.12.2008 № 1081 // Oficijnyj visnyk Ukrainy. – 2008. – № 96. – S. 41.

10. Pro zatverdzhennja Pravyl nadannja poslug pasazhyr'skogo avtomobil'nogo transportu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.02.1997 № 176 // Oficijnyj visnyk Ukrainy. – 1997. – № 8. – Tom 2. – S. 142.

11. Pro zatverdzhennja Pravyl nadannja naselennju poslug z perevezennja mis'kym elektrotransportom : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.12.2004 № 1735 // Oficijnyj visnyk Ukrainy. – 2004. – № 52. – Tom 1. – S. 288.

12. Pro misceve samovrjaduvannja v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97-VR // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 1997. – № 24. – St. 170.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 29-35.

УДК 351.88.314.7

ВДОСКОНАЛЕННЯ МІГРАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Грицай І. О.

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпропетровськ, Україна*

У статті робиться спроба систематизації головних нормативно-правових актів, які регулюють міграційні відносини в Україні у світлі євроінтеграційної політики, пропонуються шляхи удосконалення законодавства у цій сфері.

Ключові слова: мігрант, міграція, європейська інтеграція, нормативно-правові акти, систематизація права, кодифікація.

Постановка проблеми. Будь-яка особистість бажає кращої долі і одним із наслідків такого прагнення є міграційні процеси, за допомогою яких людина шукає кращого життя для задоволення різних потреб, починаючи з фізіологічних (необхідних для виживання) і, закінчуючи потребами у самоствердженні (реалізації потенційних можливостей). Процеси світової глобалізації, збільшення кількості міжетнічних, міжнаціональних та військових конфліктів, економічна та соціальна незахищеність населення у країнах, що розвиваються, обумовлює необхідність глибокого дослідження такого соціального феномену, як міграція.

Інтеграція України до Європейського Союзу проголошена пріоритетним напрямом внутрішньої і зовнішньої політики Української держави. Однією із умов паритетних відносин з європейською спільнотою є високий рівень захисту прав і свобод особи, зокрема іноземних громадян та осіб без громадянства, які перебувають на території України за різних причин та обставин. Євроінтеграційні процеси є чинником, що впливає на формування сучасного праворозуміння, зумовлює інше ставлення до ролі права у регулюванні міграційних відносин.

Стан дослідження. Наукова стаття підготовлена з урахуванням наукових розробок у сфері міграції таких провідних вітчизняних вчених, як: Бузницький Ю., Бабенко А., Гарна І., Колпаков В., Кузьменко О., Малиновська О., Новік В., Олефір В., Пирожков С., Піскун О., Прибиткова І., Римаренко Ю., Супруновський А., Тодика Ю., Трошинський В., Чалий П., Чехович С., Шамшур О., Шаповал В., Шульга М. та ін. Питання міграції в Україні залишаються актуальними серед вітчизняної наукової спільноти, про що свідчить захист ряду дисертацій, які містять науковий аналіз окремих аспектів міграційних процесів. В цих працях, в тому числі, досліджується й нормативно-правове забезпечення міграційних відносин, проте на недостатньому рівні висвітлюється питання вдосконалення українського міграційного законодавства від-

повідно до європейських стандартів, що діють у цій сфері, в той час як, зважаючи на євроінтеграційні прагнення України, така тематика становить цікавий й актуальний предмет наукових пошуків.

Метою статті є аналіз міграційного законодавства України в контексті євроінтеграційної політики нашої держави, а також надання пропозицій щодо його вдосконалення.

Вклад основного матеріалу. В останні роки міграційні процеси стали глобальним викликом людству у XXI столітті, а щорічна кількість мігрантів (від 2 до 4 млн. осіб) вже випереджає світовий приріст населення. За даними Міжнародної організації з міграції, поза межами країни свого громадянства проживає понад 125 млн. осіб, на планеті налічується майже мільярд внутрішніх мігрантів [1, с. 3]. Міграція фізичних осіб у вузькому розумінні цього поняття застосовується як синонім поняття «переселення», а в широкому розумінні передбачає будь-які види переміщень фізичних осіб у просторі, у тому числі переміщення через державні кордони, що прийнято іменувати міжнародною, чи зовнішньою міграцією; а також переміщення через кордони адміністративно-територіальних одиниць, або переміщення в межах областей, районів, міст, що утворює поняття внутрішньої міграції.

Результатами світових міграційних процесів є скупчення значної кількості мігрантів в країнах сучасного світу, ускладнення гуманітарного стану, недостатній рівень правового захисту мігрантів, погіршення стану захисту прав та свобод мігрантів у країнах-реципієнтах зокрема, та стану захисту прав людини взагалі. Для України, що входить до числа країн, що утворилися з єдиної в минулому держави – Союзу РСР, питання міграції населення є особливо актуальними. Розвиток міждержавних відносин як з ближнім, так і з далеким зарубіжжям, конфлікти на етнічній, політичній та економічній основі, різкий перехід до політики відкритих дверей при одночасному зниженні прикордонного та імміграційного контролю – ці та інші чинники зробили українську територію досить вільною для в'їзду різних категорій іммігрантів, у тому числі нелегальних. Сьогодні ця ситуація є ще актуальнішою, оскільки Україна стала транзитною ціллю значної кількості мігрантів для проникнення до європейських країн і в результаті – розширення Європейського Союзу на схід, ця ситуація певною мірою постійно загострюється та потребує оптимального вирішення.

Розроблена на Гельсінкському саміті ЄС «Спільна стратегія щодо України» стала базою для прийняття урядом України ряду рішень і комплексної Програми інтеграції до Європейського Союзу. Програма як фундаментальний політичний і правовий документ відображає перспективи розвитку України в європейському напрямку. Вона стала новим етапом на шляху європейської інтеграції, новим періодом, на якому почався перехід від розроблення концептуальних положень інтеграції до активної імплементації та повсякденної роботи з реалізації Стратегії інтеграції 1998 р., зокрема курсу на набуття Україною асоційованого статусу щодо ЄС, а згодом – членства в ЄС. У цьому ракурсі питання міграції, вдосконалення міграційного законодавства України стають вкрай актуальними.

Необхідно зазначити, що міграція – це складний соціальний процес, який включає як мінімум дві сторони – це держава-джерело міграції і держава перебування мігрантів, у більшості випадків бере участь і держава, через яку проходять міграційні потоки. Як і міграція в цілому, незаконна міграція обумовлена рядом чинників, серед

яких такі зарубіжні дослідники, як Вейсброт Д., Манц Р., Лучані Г. та вітчизняні – Чехович С., Шульга М., Романюк М., називають економічні, політичні, демографічні, етнічні, екологічні, військові тощо.

Останнім часом відбувається поступова трансформація характеру міграції: з рефлексорної, викликаной конкретною ситуацією, військовим або міжнародним конфліктом, вона перетворюється на еволюційну, обумовлену довгостроковими і комплексними чинниками. Серед них можна виділити, наприклад, економічні чинники, відсутність перспектив працевлаштування, дискримінаційний характер законодавства щодо окремих категорій осіб та ін. Усі ці чинники Супруновський А. поділяє на дві великі групи: це «виштовхуючі» (наприклад, екологічні катастрофи, політичні мотиви) та «притягаючі» чинники (наприклад, кращі економічні перспективи або політичний захист у місцях переселення) [2, с. 125].

Слід враховувати, що міграційна політика в Україні сьогодні проводиться в досить вузькому коридорі можливостей, обумовленому низкою обмежень, серед яких основні – це економічні обмеження, які значно звужують «соціальну» складову міграційної політики, а також обмеження, що випливають з інтересів забезпечення національної безпеки держави. Крім цього, до невирішених проблем слід віднести неоднозначність деяких норм законодавчої бази у сфері регулювання процесів міграції, що також є значним чинником зростання напруженості в суспільстві, робить негативний вплив на стан ринку праці, міжнародні та міжконфесійні відносини, збільшує ступінь криміналізації суспільства, створює пряму загрозу національній безпеці держави. Все це вимагає вироблення адекватного законодавства, спрямованого на подолання негативних наслідків міграційних процесів. Розробка такого законодавства переслідуює ще одну дуже важливу мету, яка полягає у створенні умов для безперешкодної реалізації прав мігрантів, встановленні відповідності їх європейським стандартам і взятим Україною на себе зобов'язань в цій сфері, що випливають з діючих на її території міжнародних актів.

Сучасне міграційне законодавство можна вважати сформованим – міграційні процеси в Україні регулює Конституція України, низка міграційних законів, серед яких важливе місце посідають Закони України «Про імміграцію», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», «Про громадянство» та інші нормативно-правові акти. Однак діюче міграційне законодавство, на жаль, не дозволяє забезпечити належний рівень правової захищеності та реалізації конституційних прав та свобод мігрантів в Україні, беручи до уваги наявність великої кількості прогалин та колізій в законодавстві, що у поєднанні з неоднозначною правозастосовчою практикою призводить до непоодиноких випадків порушення прав мігрантів. Така ситуація чітко свідчить про необхідність реформування діючого міграційного законодавства з метою приведення його норм у відповідність до загальної концепції захисту прав та свобод людини.

Основними напрямками реформування міграційного законодавства слід визначити приведення норм міграційного законодавства у відповідність до міжнародних та європейських стандартів захисту прав людини, зокрема приведення діючого законодавства у відповідність до міжнародних угод та договорів, що ратифіковані Украї-

ною у встановленому законом порядку, а також визначення та усунення внутрішніх протиріч, прогалин та колізій у законодавстві, усунення розрізненості нормативного регулювання шляхом приведення у відповідність один до одного законів України, що встановлюють правовий статус різних категорій мігрантів, та кодифікацію міграційного законодавства.

Щодо приведення діючого міграційного законодавства України у відповідність до європейських та міжнародних стандартів захисту прав людини, Україною ратифіковано цілу низку міжнародних угод, які спрямовано на захист прав та свобод людини, та особливих категорій мігрантів, таких як біженці, трудові мігранти та ін. Зокрема в 1997 р. ратифіковано Європейську Конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 р., у 2002 р. Україна приєдналася до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців 1951 р., у 2007 р. ратифіковано Європейську Конвенцію про правовий статус трудящих-мігрантів, ратифіковано низку документів Міжнародної організації праці. Крім того, Україна є учасницею таких міжнародних документів, як Конвенція щодо статусу апатридів та Конвенція про скорочення безгромадянства. Приєднання до таких міжнародних угод в тому числі зумовило прийняття Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» у новій редакції, внесення змін до Законів «Про імміграцію», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Міжнародні угоди, направлені на захист прав та свобод людини, окремих категорій мігрантів, ратифіковані Україною, суттєво впливають на стан законодавства України у відповідній сфері, та, незважаючи на первинну гармонізацію, потребують подальшого вдосконалення та приведення у відповідність до встановлених ними стандартів захисту прав людини.

Однак навіть з урахуванням законодавчої бази з питань міграції, що є у наявності, можна зробити висновок, що на республіканському рівні відсутній системний підхід до регулювання даних суспільних відносин. Оновлення міграційного законодавства України направлено, зокрема, на посилення паспортно-візового режиму, впорядкування системи реєстрації іноземних громадян та осіб без громадянства, які перебувають на територіях, прикордонних з іншими державами. Тим не менш, незважаючи на прийняття низки нормативно-правових актів, питання законодавчого забезпечення прав мігрантів вирішені ще далеко не достатньо.

Слід звернути увагу, що у міграційному законодавстві України взагалі відсутнє поняття мігранта, як особи, яка свідомо з власної волі здійснює транскордонне переміщення і, тим самим, отримує новий правовий статус у приймаючій країні та вступає у правовідносини із цією країною. Поняття мігрант є комплексним та включає в себе найрізноманітніші категорії та різновиди мігрантів, кожному з яких притаманна своя специфіка, які, однак, поєднує важлива особливість, – це їхній статус в країні-реципієнті. Розробка комплексного поняття мігранта, класифікації мігрантів, та законодавче їх закріплення, дозволять вдосконалити практику застосування міграційного законодавства, а також захист та реалізацію прав та свобод мігрантів в Україні [3].

У рамках Співдружності Незалежних Держав правовим актом, який регулює питання, пов'язані з поняттям «мігрант», є Угода про співробітництво в галузі трудової міграції та соціального захисту трудящих-мігрантів від 15 квітня 1994 р. Проте ця Угода визначає лише одну з категорій осіб, які входять в поняття «мігрант», – кате-

горію трудящих-мігрантів, тобто осіб, які тимчасово виїжджають з держави постійного місця проживання для влаштування на роботу. Згідно з визначенням Економічного суду СНД, поняття «мігрант» є родовим і включає в себе всі категорії осіб, які здійснюють просторові переміщення, незалежно від причин переміщень, їх тривалості і просторових кордонів [4]. Разом з тим вважаємо, що використання цього визначення в тексті законодавчих актів не є можливим, оскільки це може призвести до того, що мігрантом буде визнаватися будь-яка особа, яка здійснює будь-яке переміщення. У той же час саме поняття міграції існує тільки у прив'язці до причин просторових переміщень, їх тривалості і передбачає перетин особою просторових кордонів.

Напрями вдосконалення законодавства в цьому зв'язку доцільно визначити в науково обгрунтованому програмному урядовому документі (наприклад, Концепції міграційної політики), який повинен показати в тому числі і місце законодавчих актів, що стосуються прав мігрантів, у загальній системі українського законодавства. Вважаємо, що необхідно здійснення більш повної законодавчої регламентації прав мігрантів, що на практиці дозволить забезпечити єдині підходи до реалізації міграційної політики на всій території країни, встановить загальні принципи і стандарти законодавчого регулювання в даній області, гарантує організацію належного захисту переселенців від дискримінації за мотивами походження, соціального і майнового стану, статі, раси, національності, мови, ставлення до релігії, переконань і інших обставин, визначить відповідні державні повноваження в цій сфері. У цьому контексті було б доцільно скористатися досвідом Росії, де діє Федеральний закон «Про правове становище іноземних громадян у Російській Федерації», що певною мірою дозволяє захищати економічні інтереси держави, знизити приплив нелегальних трудящих-мігрантів [5, с. 8].

В Україні свобода пересування, вільний вибір місця проживання в межах території будь-якої держави, право залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, гарантується Конституцією [6]. Назване право знайшло подальше закріплення і розвиток у Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні». Разом із тим, як видається, не кожна особа, яка користується згаданим правом, в той же час може бути визнана мігрантом. Це пов'язано з тим, що переселенець (мігрант), по-перше, покидає колишнє місце проживання, а по-друге, його переїзд супроводжується перетинанням кордонів (державних або адміністративних). Не випадково згаданий вище закон закріплює необхідність реєстрації громадян за місцем проживання, яка в той же час не є частиною процедури переселення (міграції) в тому випадку, якщо громадянин не змінює місце проживання або змінює його, не перетинаючи кордону. Сказане дозволяє зробити висновок про те, що законодавчі норми, що регулюють права мігрантів, в основній своїй масі є складовою частиною більше адміністративного законодавства і можуть бути виділені, в силу зазначеної специфіки питання, в самостійний інститут. Недосконалість термінології, що використовується Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», у поєднанні з відсутністю визначень на законодавчому рівні таких понять, як «постійне проживання» та «тимчасове перебування», призводить до неможливості визначення комплексу осіб, що належать до категорії мігранта, а тому й визначення поняття мігранта.

Виділення відповідних законодавчих норм сконцентрує і скоординує зусилля з питань захисту прав мігрантів, дозволить знайти нові, більш вдалі шляхи вирішення існуючих проблем. У зв'язку з цим вимагає подальшого вивчення доцільність розробки закону про права мігранта. Слід зазначити, що характерною особливістю законодавчих положень, регулюючих питання, які розглядаються, є досить висока питома вага в ньому підзаконних актів. Водночас головне призначення підзаконних актів – визначення повноважень органів виконавчої влади – повною мірою не забезпечується.

У рамках вдосконалення законодавчих засад міграційної політики необхідно уточнити питання надання статусу окремим категоріям мігрантів, насамперед тим з них, хто вимушено покинув місце проживання. Так, в даний час у зв'язку з посиленням боротьби з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю та незаконною міграцією висувуються пропозиції про необхідність звзвити коло осіб, визнаних біженцями та шукачами притулку. Управління Верховного Комісара у справах біженців ООН (УВКБ) вважає, що перегляд і посилення процедурних заходів та заходів безпеки, викликаних загрозою тероризму, є для держав необхідними. Такі пропозиції можуть бути реалізовані шляхом посилення в цілому процедурних механізмів надання статусу біженця та особи, яка шукає притулок. Зокрема, пропонується ввести додаткові підстави, за якими особі може бути відмовлено у розгляді клопотання по суті.

Висновки. Міграційні потоки впливають на соціально-політичний устрій держави, національну ідентичність її громадян, систему внутрішньо-державних відносин і політичну культуру. Україна залучена до світових міграційних процесів та неврегульованість міграційних процесів становлять значну небезпеку для національних інтересів як України, так і всіх європейських країн, а тому потребують ефективного правового втручання з боку кожної держави. І тільки комплексне вирішення зазначених проблем дозволить створити дійсно ефективну міграційну політику, яка повинна стати складовою частиною внутрішньої і зовнішньої політики нашої держави, одним з пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади з метою перетворення міграції в позитивний фактор економічного і соціального розвитку держави та суспільства.

Список літератури:

1. Олефір В. І. Державна міграційна політика України (організаційно-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. І. Олефір. – К., 2005. – 36 с.
2. Супруновський А. І. Міграційне право в системі права України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / А. І. Супруновський. – О., 2011. – 195 с.
3. Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку : аналітична доповідь / укладач О. А. Малиновська. – К. : НІСД, 2010. – 32 с.
4. Решение Экономического суда СНГ от 11 сентября 1996 г. № С-1/14-96 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=15373.
5. Андриченко Л. В. О концепции развития миграционного законодательства Российской Федерации / Л. В. Андриченко, В. О. Елеонский, Т. Я. Хабриева // Журнал российского права. – 2003. – № 4. – С. 3-11.
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Грицай И. О. Усовершенствование миграционного законодательства Украины в контексте европейской интеграции / И. О. Грицай // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 29-35.

В статье делается попытка систематизации главных нормативно-правовых актов, регулирующих миграционные отношения в Украине в свете евроинтеграционной политики, предлагаются пути совершенствования законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: европейская интеграция, кодификация, мигрант, миграция, нормативно-правовые акты, систематизация права.

IMPROVE MIGRATION LEGISLATION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE LEVEL OF EUROPEAN INTEGRATION

Grytsai I. O.

*Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Dnipropetrovsk, Ukraine*

Everyone is looking for the better life for themselves one reason for this desire is migration trends, thanks to which a person searches better standard of life for their different needs. The processes of globalization of the world, increasing of the amount of ethnic and military conflicts, economic and social vulnerability of population in countries, which require in depth study of social phenomena such as migration.

Integration of Ukraine to the European Union proclaimed by the priority of domestic and foreign policy of the Ukrainian state. Process of European integration component that affects the formation of the current legal thinking are explained another role of law in the regulation of migration relations.

The scientific article is prepared on the basis of scientific developments in the sphere of migration such domestic scientists as: Y. Buznitskiy, A. Babenko, I. Gama, V. Kolpakov, O. Kuzmenko, O. Malinovskaya, V. Novik, V. Olefir, S. Pirozhkov, O. Piskun, I. Pribitkova, Y. Rimarenko, Y. Suprunovskiy, Y. Todyka, V. Troshynskiy, P.Chalyi, S. Chehovich, O. Shamshur, V. Shapoval, M. Shulga and others. Migration questions in Ukraine are still taking place among the native scientists, which show defense of the thesis and hold scientific analysis of the separate aspects of migration process. Regulatory and legal provision of migration relationships are studied in these works but not at the sufficient level linked to the European standards which act in this sphere.

The aim of this article is an analysis of migration legislation of Ukraine in the context of European integration of our country and also provides propositions about its improvement.

Migration flows affects the socio-political system of the state. Ukraine is involved in international migration processes and unregulated migration is a serious danger to the national interests of both Ukraine and European countries. There are require an effective legal intervention by each State.

Key words: migrant, migration, European integration, regulatory- legal acts, systematization of right.

Spysok literatury:

1. Olefir V. I. Derzhavna migracijna polityka Ukrai'ny (organizacijno-pravovyj aspekt) : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja dokt. juryd. nauk : spec. 12.00.07 «Administratyvne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» / V. I. Olefir. – K., 2005. – 36 s.

2. Suprunovs'kyj A. I. Migracijne pravo v systemi prava Ukrai'ny : dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.01 «Teorija ta istorija derzhavy i prava; istorija politychnyh i pravovyh uchen'» / A. I. Suprunovs'kyj. – O., 2011. – 195 s.

3. Migracijna polityka Ukrai'ny: stan i perspektyvy rozvytku : analitychna dopovid' / ukladach O. A. Malynovs'ka. – K. : NISD, 2010. – 32 s.

4. Reshenie Jekonomicheskogo suda SNG ot 11 sentjabrja 1996 g. № C-1/14-96 // Rezhim dostupu. – [Elektronnij resurs] : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=15373.

5. Andrichenko L. V. O koncepcii razvitija migracionnogo zakonodatel'stva Rossijskoj Federacii / L. V. Andrichenko, V. O. Eleonskij, T. Ja. Habrieva // Zhurnal rossijskogo prava. – 2003. – № 4. – S. 3-11.

6. Konstitucija Ukrai'ny : Zakon Ukrai'ny vid 28.06.1996 № 254k/96-VR // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 1996. – № 30. – St. 141.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСУДНОСТІ СПОРІВ АДМІНІСТРАТИВНИМ СУДАМ: НАГАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ СЬОГОДЕННЯ

Діордіца І. В.

*Академія праці, соціальних відносин і туризму
м. Київ, Україна*

У статті розглянуто проблематику визначення підсудності низки категорій спорів адміністративним судам. Запропоновано рекомендації щодо визначення критеріїв підсудності у земельних спорах і спорах щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Ключові слова: підсудність, адміністративний суд, земельний спір, ухвала суду.

Постановка проблеми. Відповідно до статті 125 Основного Закону України система судів загальної юрисдикції будується за принципами територіальності і спеціалізації. У свою чергу, спеціалізація судів загальної юрисдикції закріплена в ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де частиною першою встановлено спеціалізацію на розгляд цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

Частиною 2 статті 2 КАС України передбачено, що до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією або законами України встановлено інший порядок судового провадження. Пунктами 1, 7 ч. 1 ст. 3 КАС України також визначено, що справа адміністративної юрисдикції (далі – адміністративна справа) – це переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень (далі – суб'єкт владних повноважень).

Отже, головною ознакою публічно-правових спорів є участь у них хоча б однією зі сторін суб'єкта владних повноважень. Окрім того, оскільки відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3 та ч. 1 ст. 17 КАС України юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій, необхідною ознакою належності справи до адміністративної юрисдикції є здійснення цим суб'єктом владних управлінських функцій та повноважень, і ці функції та повноваження повинні здійснюватись ним саме у тих правовідносинах, у яких виник спір.

Компетенція адміністративних судів визначена ст. 17 КАС України та поширюється на: спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо

оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності; спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби; спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їх компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень; а також спори, які виникають з приводу укладання та виконання адміністративних договорів; спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом; спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму. Вказаний перелік є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню або поясненню, навіть опосередковано через інші законодавчі акти.

Загальний аналіз процесуальних норм законодавства України, за якими визначаються юрисдикційна належність та підсудність справ різній судовій спеціалізації, вказує на певні критерії розмежування спорів між ними. До яких, зокрема, входять такі, як: 1) суб'єктний склад сторін спору; 2) предмет спірних правовідносин; 3) характер спірних правовідносин.

Однак судова практика в адміністративних справах свідчить про наявність помилок практичного застосування норм, пов'язаних як з юрисдикційною визначеністю, так і з підсудністю спорів адміністративним судам. У свою чергу, помилки судів під час вирішення цього питання та юрисдикційні конфлікти, пов'язані із видами судочинства, впливають на неналежне забезпечення принципу доступності до суду.

Аналіз останніх досліджень. Нині окреслена у темі наукової роботи проблематика не стала предметом спеціального комплексного адміністративно-правового дослідження і, відповідно, залишається недостатньо розробленою. У працях Бевзенка В. М., Білуги С. В., Ківалова С. В., Кузьмишина В. М., Куйбіди Р. О. розглядалися лише окремі питання стосовно проблематики підсудності спорів адміністративним судам.

Постановка завдання. Метою статті є сприяння у формуванні єдиного підходу до вирішення зазначеного питання, однакового застосування законодавства щодо визначення підсудності адміністративним судам, виявлення проблемних питань, найбільш характерних порушень при її визначенні, підготовка пропозицій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Насамперед слід вказати про відсутність єдності судової практики у земельних спорах, пов'язаних із розпорядженням землями держави (територіальних громад), передачі таких земельних ділянок у власність і користування громадянам та юридичним особам, особливо якщо ці спори поєднані зі спорами про право власності (право користування) третіх осіб на такі земельні ділянки.

Так, статтями 2, 3, 17 КАС України встановлено загальне правило, за яким будь-яке рішення, дія чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень (у тому числі органу місцевого самоврядування) у межах повноважень, визначених законом, можуть бути оскаржені до адміністративного суду. Необхідно зазначити, що пунктом 34 частини першої статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до питань місцевого значення належить регулювання сільськими, селищними, міськими радами земельних відносин. На додаток до наведеного вказуємо також на те, що відповідно до пунктів «а», «б», «в», «г» статті 12 Земельного кодексу України до повноважень сільських, селищних міських рад належать розпорядження землями територіальних громад, передача земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та

юридичних осіб, надання земельних ділянок у користування із земель власності, вилучення земельних ділянок із земель комунальної власності.

Відтак органи місцевого самоврядування у вказаних правових відносинах є суб'єктами владних повноважень, які виконують владні управлінські функції (нормотворчу, координаційну, дозвільну, реєстраційну, розпорядчу).

Відповідний висновок міститься у рішенні Конституційного Суду України № 10-рп/2010 від 1 квітня 2010 року у справі за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів «а», «б», «в», «г» статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, у якому визначено, що вирішення земельних спорів фізичних та юридичних осіб з органом місцевого самоврядування як суб'єктом владних повноважень щодо оскаржень його рішень (нормативно-правових актів чи актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності належить до юрисдикції адміністративних судів.

У свою чергу статтями 1, 12 Господарського процесуального кодексу України встановлено, що земельні спори за участю суб'єктів господарювання, у тому числі з приводу продажу, передачі в користування публічних земельних ділянок, крім спорів, які належать до юрисдикції адміністративних судів, підвідомчі господарським судам. З метою однакового і правильного визначення підвідомчості і підсудності справ постановою Пленуму Вищого господарського суду України №10 від 24.10.2011 року роз'яснено господарським судам вказані норми.

Окрім зазначеного, главою 2 Цивільного процесуального кодексу України (ст. ст.15, 16) визначено, що до кола справ цивільної юрисдикції, віднесені зокрема справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Звертаємо увагу, що однією з причин скасування рішень судів першої інстанції в апеляційному порядку, є порушення судами норм процесуального права, зокрема із-за хибних висновків щодо неналежності розгляду позовних вимог у порядку адміністративного судочинства та як наслідок відмова суду у відкритті провадження в адміністративній справі.

Юрисдикційні колізії між цивільним та адміністративним судочинством виникають, насамперед через те, що публічно-правові утворення (держава, територіальна громада) можуть бути як суб'єктами приватних правовідносин, так і суб'єктами публічних правовідносин. Статус же державних чи комунальних органів визначається виключно нормами публічного права, незалежно від того, які права публічно-правового значення (цивільні чи публічні) вони мають намір реалізувати.

Прикладом наведеної судової практики слугує ухвала від 22.09.2011 року у справі №2а-771/11/2213 [1], постановлена в результаті перегляду ухвали Полонського районного суду Хмельницької області від 10.04.2011 року, про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі за позовом Хмельницького транспортного прокурора в інтересах держави в особі Державного територіально-галузевого об'єднання «Південно-Західна залізниця» відокремленого підрозділу – Козятинської

дирекції залізничних перевезень до Полонської міської ради, Ляшенка Євгена Вікторовича, Дубовенка Віктора Валерійовича про визнання протиправними та скасування рішення.

Як вбачається з матеріалів адміністративного позову, підставою звернення позивача до суду є його непогодження з рішенням Полонської міської ради (суб'єкта владних повноважень), що стосується передачі у власність земельної ділянки.

Відповідно до пункту 1 частини 2 статті 17 КАС України юрисдикція адміністративних судів поширюється на спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності.

На підставі пункту 1 частини 1 статті 17 КАСУ та рішення Конституційного Суду України №10-рп/2010 від 01 квітня 2010 року у справі за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів «а», «б», «в», «г» статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, колегія суддів прийшла до висновку, що суд першої інстанції виніс неправильне рішення щодо неналежності розгляду цих позовних вимог у порядку адміністративного судочинства та необґрунтовано посилався в мотивувальній частині оскаржуваної ухвали на пункт 1 частини 1 статті 109 КАС України.

На підставі викладеного, керуючись пунктом 4 частини 1 статті 204 КАС України, апеляційний адміністративний суд скасував ухвалу Полонського районного суду Хмельницької області від 10 квітня 2011 року як таку, що прийнята з порушенням норм процесуального права, що призвело до неправильного вирішення питання про відкриття провадження у справі, а справу № 2а-771/11/2213 направив до суду першої інстанції для продовження розгляду.

Аналогічним прикладом є скасування в апеляційному порядку ухвали Липовецького районного суду Вінницької області про відмову у відкритті провадження у справі № 2-а-4826/11/0213 [2] за адміністративним позовом Української Православної Церкви в інтересах Тульчинського єпархіального управління до Росошанської сільської ради Липовецького району Вінницької області про визнання нечинним рішення 4 сесії 5 скликання від 19.05.1995р. Росошанської сільської Ради Липовецького району Вінницької області про виділення земельної ділянки в кількості 0,10 га під будівництво УПЦ Київського патріархату.

Відмовляючи у відкритті провадження у справі, суд першої інстанції керувався п. 1 ч. 1 ст. 109 КАС України, а саме тим, що в цьому випадку наявний спір про право, а тому справу не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства.

Суд апеляційної інстанції зазначає, що у вказаному випадку наявний спір позивача - Української Православної Церкви з суб'єктом владних повноважень з приводу оскарження рішення сесії Росошанської сільської ради при реалізації суб'єктом владних повноважень управлінських функцій у сфері земельних відносин, що з врахуванням положення п. 4 ч. 1 ст. 18 КАС України є адміністративною справою, яка повинна розглядатися в порядку адміністративного судочинства місцевим загальним судом як адміністративним.

Проблемним є питання щодо визначення підсудності у справах про оскарження рішень органів місцевого самоврядування з приводу затвердження актів по розрахунку збитків, завданих користуванням земельною ділянкою.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.1993 року «Про порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам», збитки, заподіяні тимчасовим зайняттям земельних ділянок, а також обмеження прав власників землі, підлягають відшкодуванню власнику землі.

У свою чергу, відповідно до статті 92 Земельного кодексу України право постійного користування земельною ділянкою із земель державної та комунальної власності набувають лише підприємства, установи та організації, що належать до державної та комунальної власності.

Водночас затвердження вказаних збитків органами місцевого самоврядування здійснюються відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам».

Насамперед аналіз вимог у таких спорах свідчить, що позивачі фактично оскаржують у межах такої справи дії суб'єкта владних повноважень щодо визначення розміру збитків, заподіяних тимчасовим зайняттям земельної ділянки.

У таких випадках суди першої інстанції констатують, що вимоги щодо визнання протиправними дій комісії місцевих рад, яка в контексті положень ст. 3 КАС України не є суб'єктом владних повноважень, не можуть розглядатися в порядку адміністративного судочинства. Суди зазначають про допоміжну функцію останнього щодо встановлення суми збитків, завданих власнику порушенням земельного законодавства.

З урахуванням суб'єктного складу учасників спору, вирішення питання про відшкодування таких збитків суди відносять до компетенції господарського суду.

Крім того, оскаржувані позивачами акти комісії з визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, а також складені цією комісією розрахункові відомості самі по собі також не можуть бути предметом розгляду адміністративного суду, оскільки вони не є нормативними актами або правовими актами індивідуальної дії, тому що безпосередньо не породжують у позивача прав чи юридичних обов'язків і при їх прийнятті відповідачі не виконують владних управлінських функцій.

За таких обставин місцеві загальні суди як адміністративні при надходженні позовних заяв у порядку КАС України закривають провадження у справі.

До прикладу, ухвалою Ладизинського міського суду Вінницької області від 12.09.2011 року у справі № 2-а-4233/11/0211 [3] за адміністративним позовом приватного підприємства «Імпрекс» до Ладизинської міської ради та до виконавчого комітету Ладизинської міської ради про визнання протиправними дій комісії Ладизинської міської ради по визначенню розміру збитків, заподіяних тимчасовим зайняттям земельної ділянки позивача, і визнання протиправним та скасування рішення виконавчого комітету Ладизинської міської ради Вінницької області «Про затвердження акту про визнання розміру збитків, заподіяних тимчасовим зайняттям земельної ділянки ПП «Імпрекс», провадження було закрито на підставі положень п. 1 ч. 1 ст. 157 КАС України. Закриваючи провадження у справі, суд першої інстанції виходив із того, що в цьому випадку ПП «Імпрекс» ставить вимоги щодо

визнання протиправними дій комісії Ладизжинської міської ради, яка в контексті положень ст. 3 КАС України не є суб'єктом владних повноважень. Суд першої інстанції зазначає про допоміжну функцію останнього щодо встановлення суми збитків, завданих власнику порушенням земельного законодавства.

Водночас апеляційний адміністративний суд вказує, що аналіз оскаржуваної ухвали та апеляційної скарги свідчать про те, що позивач фактично оскаржує в межах цієї справи дії суб'єкта владних повноважень щодо визначення розміру збитків, заподіяних тимчасовим зайняттям земельної ділянки позивачем за 2010 рік. До того ж у другій вимозі позовної заяви скаргник ставить питання про визнання протиправним та скасування рішення виконавчого комітету Ладизжинської міської ради Вінницької області, що фактично може розцінюватись як вимога щодо визнання недійсним та скасування рішенням суб'єкта владних повноважень, прийняте при здійсненні ним владних управлінських функцій. Тобто апеляційний адміністративний суд робить висновки про необґрунтованість закриття судом першої інстанції провадження у справі з тих підстав, що за всіма ознаками (суб'єктом складом, предметом спору, видом спірних правовідносин) є адміністративно-правовим, який підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства. На виконання ст.199 КАСУ ухвалу Ладизжинського міського суду Вінницької області скасовано та направлено справу на новий розгляд.

У спорах щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень (у тому числі прав на земельні ділянки) протягом 2011-2012 років апеляційними адміністративними судами було переглянуто низку рішень судів першої інстанції, значну частину з яких скасовано.

Необхідно зазначити, що правову охорону певних приватних прав особа може отримати лише після того, як держава визнає ці права. Таке визнання у формі реєстрації (посвідчення, підтвердження) є владною управлінською функцією і складає предмет діяльності адміністративного суду. Разом із тим з судової практики встановлено виникнення колізій при визначенні належності таких спорів до певної судової юрисдикції (цивільної та адміністративної) через те, що такі спори виникають з приводу приватних прав.

Так, ухвалою Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 31 жовтня 2011 року у справі № 2а/2218/10669/11 [4] за адміністративним позовом Закардонця Ігоря Гурійовича до Хмельницької міської ради, Ямкової Світлани Гуріївни про визнання нечинним рішення та державного акта на право власності на земельну ділянку провадження у справі закрито.

При винесенні оскаржуваного рішення суд першої інстанції керувався тим, що пред'явлений позов щодо визнання нечинними рішення сесії Хмельницької міської ради та державного акту на право приватної власності на землю до публічно-правових спорів не відноситься, оскільки фактично наявний земельний спір з приводу володіння та користування земельною ділянкою, частину якої Хмельницькою міською радою було передано у власність відповідачу, яка володіє нею на підставі державного акту на право приватної власності на землю, а тому такий позов слід розглядати в порядку цивільного судочинства.

Земельні відносини, суб'єктами яких є фізичні чи юридичні особи, органи місцевого самоврядування, органи державної влади, а об'єктами – землі у межах території

України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї), регулюються земельним і цивільним законодавством на принципах забезпечення юридичної рівності прав їх учасників, забезпечення гарантій прав на землю (стаття 1 Цивільного кодексу України, статті 2, 5 Земельного кодексу України). Захист судом прав на землю у цих відносинах здійснюється способами, визначеними статтями 16, 21, 393 ЦКУ, статтею 152 ЗКУ, у тому числі шляхом визнання недійсними рішень органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування.

Відповідно до цього спори, що виникають із земельних відносин, у яких хоча б однією зі сторін є фізична особа, незважаючи на участь у них суб'єкта владних повноважень, згідно зі статтею 15 ЦПК розглядаються в порядку цивільного судочинства.

Апеляційний адміністративний суд не погодився із висновком суду першої інстанції про те, що вказаний спір не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства та вважає, що між сторонами існує публічно-правовий спір у розумінні Кодексу адміністративного судочинства, а отже судом першої інстанції під час ухвалення рішення про закриття провадження у справі порушено норми матеріального права, які призвели до неправильного вирішення питання.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, відмітимо що предмет спору як критерій віднесення справи до того чи іншого виду судової юрисдикції є ефективним тільки в тому випадку, коли у процесуальних законах чітко і ясно викладено його властивості, водночас характер спірних правовідносин як критерій розмежування судових юрисдикцій втілює у собі головний засіб розмежування галузей права (як процесуальних, так і матеріальних галузей) – зміст прав та обов'язків учасників правовідносин. Тому саме цей засіб поряд із низкою додаткових формують метод правового регулювання, який, у свою чергу, дає змогу проводити розподіл між галузями права і, відповідно, слугує критерієм для визначення підсудності спорів адміністративним судам.

З окресленої судової практики адміністративних судів прослідковується, що спори з приводу державної реєстрації прав на нерухоме майно необхідно розглядати в порядку адміністративного судочинства. Відносини реєстрації є публічно-правовими, а реєстраційні дії – владними управлінськими. Вирішення ж земельних спорів фізичних та юридичних осіб із органом місцевого самоврядування як суб'єктом владних повноважень щодо оскаржень його рішень (нормативно-правових актів чи актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності належить до юрисдикції адміністративних судів.

Список літератури:

1. Ухвала Вінницького апеляційного адміністративного суду від 22.09.2011, справа № 2а-771/11/2213 / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/18526689>.
2. Ухвала Вінницького апеляційного адміністративного суду від 19.01.2012, справа № 2-а-4826/11/0213 / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28290330>.
3. Ухвала Вінницького апеляційного адміністративного суду від 07.02.2012, справа № 2-а-4233/11/0211 / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21767720>.
4. Ухвала Вінницького апеляційного адміністративного суду від 23.02.2012, справа № 2а/2218/10669/11 / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22156036>.

Диордица И. В. Об определении подсудности споров административным судам: неотложные вопросы судебной практики настоящего / И. В. Диордица // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 36-43.

В статье рассмотрена проблематика определения подсудности ряда категорий споров административным судам. Предложены рекомендации относительно определения критериев подсудности в земельных спорах и спорах относительно государственной регистрации вещественных прав на недвижимое имущество и их обременений.

Ключевые слова: подсудность, административный суд, земельный спор, постановление суда.

IN RELATION TO DETERMINATION OF COGNIZANCE OF SPORES TO ADMINISTRATIVE COURTS: URGENT QUESTIONS OF JUDICIAL PRACTICE OF PRESENT TIME

Diorditsa I. V.

*Academy of labour, social relations and tourism
Kyiv, Ukraine*

Practice of consideration of administrative businesses testifies to the presence of errors of practical application of the norms, related both to jurisdiction definiteness and with the cognizance of spores to the administrative courts. In turn, the errors of courts during the decision of this question and jurisdiction conflicts related to the types of rule-making influence on the improper providing of principle of availability in a court.

It is necessary to specify about absence of unity of judicial practice in landed dispute related to disposing of earth of the state(territorial communities), transmissions of such lot lands in property and use to the citizens and legal entities, especially if these dispute is connected with dispute about the right of ownership(right for the use) of the third persons on such lot lands.

A problem is a question in relation to determination of cognizance in matters about the appeal of decisions of organs of local self-government concerning claim of acts upon settlement of the losses inflicted by using lot land.

In matters in relation to state registration of material rights on the real estate and their burdens(including rights on lot lands) during 2011-2012 by appeal administrative courts the row of decisions of trial courts was revised, considerable part from that is anniented.

It is necessary to mark that the legal safeguard of certain private rights a person can get only since the state acknowledges these rights. Such confession in form registration(certification, confirmation) is an imperious administrative function and folds the article of activity of administrative court. Together with that of judicial practice the origin of collisions is set at certain to belonging of such spores to certain judicial jurisdiction(civil and administrative) because such businesses arise up concerning private rights.

From the brought higher judicial practice over of administrative courts draw conclusion, that businesses concerning state registration of rights on the real estate it is necessary to examine in order of the administrative rule-making. Relations of registration are public, and registration actions – imperious administrative.

Key words: cognizance, administrative court, landed dispute, court ruling.

Spisok literatury:

1. Uhvala Vinnyc'kogo apeljacijnogo administratyvnogo sudu vid 22.09.2011, sprava № 2a-771/11/2213 / Jedynyj derzhavnyj rejestr sudovyh rishen'. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/18526689>.

2. Uhvala Vinnyc'kogo apeljacijnogo administratyvnogo sudu vid 19.01.2012, sprava № 2-a-4826/11/0213 / Jedynyj derzhavnyj rejestr sudovyh rishen'. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28290330>.

3. Uhvala Vinnyc'kogo apeljacijnogo administratyvnogo sudu vid 07.02.2012, sprava № 2-a-4233/11/0211 / Jedynyj derzhavnyj rejestr sudovyh rishen'. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21767720>.

4. Uhvala Vinnyc'kogo apeljacijnogo administratyvnogo sudu vid 23.02.2012, sprava № 2a/2218/10669/11 / Jedynyj derzhavnyj rejestr sudovyh rishen'. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22156036>.

**PROBLEMATIC REGULATORY ASPECTS OF INFORMATION
FLOWS IN THE VIRTUAL INTERNET ENVIRONMENT
AND THE TENDENCIES OF ITS DEVELOPMENT**

Zadereyko A. V.

*National University «Odesa Law Academy»
Odesa, Ukraine*

The article deals with the control of information flow in the Internet. Ways to control the distribution of content have been analyzed, from the states point of view and their citizens. Tendencies of regulation of the information flows have been determined in the international virtual environment of the Internet.

Key words: information, malicious content, content filtering, content control, restriction of information, Internet censorship.

The essence of a problem. The phrase «who owns information owns the world» became not only prophetic, but defined external and internal policy of states in the world in the field of information flows regulation, circulating in all spheres of society.

A person, who owns reliable information, has much more advantageous to make the right and independent decisions, which go against to the policy pursued by the ruling elites of States. Exactly this fact makes official control over the regulation of information flows an important priority for any country that wants to keep its information sovereignty [1]. Taking into account this fact, there is need for interpretation of such questions: – what kind of information may be interesting or being a threat to the state – which organizations involved in the management of information flows – in which countries emerged negative trend of manipulation in the field of information – what is the real situation in the information sphere of Ukraine.

In this article, the author tries to provide answers to those questions based on the information provided in the public resources.

An analysis of recent research and publications in which a solution of the problem had begun. Modern global realities cause the growth of strong demand to the authentic information in the various fields. According to expert's researches, 95% of such information can be obtained from public sources, located in the Internet [2].

Despite this fact, the prohibitions on the information dissemination through virtual environment of the Internet exist in many states of the Eurasian continent. They deal with many areas of society. These prohibitions can be dividing into household, corporate and political.

Domestic bans are usually set up by citizens in order to protect inner circle (usually in family for children) from resources of following subjects: 1. Sites that distribute viruses;

2. Advertising and banners; 3. Rude, obscene, indecent; 4. Aggression, racism, terrorism; 5. Proxy and anonymizer; 6. Adult Sites; 7. Alcohol and tobacco; 8. Casinos, lotteries, sweepstakes; 9. Phishing and Fraud; 10. Torrents and P2P –network; 11. Pornography and sex; 12. Troops and weapons; 13. Extremism; 14. Parked domains; 15. Drugs.

To solve this problem, there is specialized software that allows regulating the flow of information. The most famous of them are Child Web Guardian software; – Software Net Kids.

The special features of software Child Web Guardian are flexible adjustment under a user's what online resources are objectionable content and must be blocked [3]. The concept embedded in the software Net Kids aimed to monitor the kid actions in the network with the possibility of blocking unwanted Internet resources [4].

Corporate bans are the prerogative of the employer. They set the rules and block access based on its security requirements as the network infrastructure and the fence of its staff from the desired information at least during working hours. Among such restrictions, generally refers blocking access to social networks [5], the file – sharing networks, the torrent trackers and mail services [6]. These types of bans should be the basis of political policy in the regulation of information flows.

A large number of contradictions that arise in this area have a direct influence on the worldview of the general population of individual, states and international community as a whole.

The purpose of the article. To analyze the problem of regulating the flow of information on the example of policies held by different countries in this area and identify the underlying trends in the global practice.

The main material. To overlook in details trends and actions of the governments of different countries in matters of restrictions and bans on the dissemination the information through the Internet and try to assess their legitimacy from the point of view of international law.

Under the International Covenant on Civil and Political Rights, which signed by almost all countries of the world, every person has the right to freely express and disseminate his opinion orally, in writing or in print [7]. This right also mentioned in the European Convention for the Protection of Human Rights and in the constitutions of many countries, including Ukraine [8].

If freedom of speech expressed in the freedom of the mass media, so there is a restriction of their activities. Under international law, restrictions on freedom of expression must strictly comply with the legal framework of the state. Laws imposing restrictions on freedom of speech, should be unambiguous and not to give an opportunity for different interpretations.

Also on the legislative level should be fixing: the protection of reputation, dignity, national security, public order, copyright, health and morals. Thus, if the State imposes similar restrictions in order to ensure their safety, it is consistent with international law.

In the sphere of monitoring and controlling the flow of information in the Internet, there are ways to:

1. Influencing the hosted content sources (media companies, bloggers, owners of information resources);

2. To exercise full control over the placement of information in the Internet – selective filtering of content or complete blocking of Internet resources;

3. Keeping track of all the traffic of the last user and then filter it according to the requirements in terms of security.

The People's Republic of China (PRC), uses two last methods. The first document, officially proclaimed the beginning of the regulation of information flow on the Internet, are considered «Rules of regulation to ensure the safety of computer and information systems» from 1994 and «Temporary measures for managing international connections of information computer networks» of 1996.

According to the documents, in PRC, established some of the most stringent conditions to filter content on the Internet. The PRC government's limited access to foreign Internet resources and put very strict conditions on access for foreigners. Web pages filtered by keywords, defined by the state security service, as well as the «black list» of domain names.

In PRC, works so – called «Great Chinese Firewall» that blocks the IP – addresses of Internet Resources «questionable content». The government has entrusted the duties of providers to block unwanted sites (for example, news site BBC). Foreign search engines operating in PRC, including Google, Yahoo and Microsoft, were in a desperate situation, so agreed as required to filter the search results. Online Resources is hosted domain space or PRC must be register with the Ministry of Industry and Information Technology, which allows identifying the author of the hosted content. July 1, 2009 the Chinese government planned to introduce a law that all computers produced for PRC's population, will be install on Green Dam, designed to block unwanted Internet content. Initially, the program will be deactivated and if desired, the user can turn on its own [9].

Russian Federation firmly responds to the spreading of harmful content in the Internet. Public services regularly require their service providers to block access to the YouTube video sharing and blogging site LiveJournal for sharing extremist materials [10].

Let's examine the processes that characterize the regulation of the information flows in European countries, such as Great Britain, Germany and France.

In Great Britain, after the September 11, 2011 filtering of Internet resources became the National High – Tech Crime Unit prerogative. The department collects data and then profiles the Internet users [11].

In Germany, the government agencies are paying close attention to the problem of ethnic intolerance. Thereby the question of extending through the Internet of neo-Nazi, anti-Semitic material is the subject to strict filtering. To do this, a special government organization was set up to do monitoring and blocking of such Internet (online) – resources without limiting the freedom of information exchanging [12].

In France, the task of controlling the websites content is extremely simplified. On March 19, 2000, the Senate signed the bill that requires service providers to disclose the information about the sites authors on the official request of the corresponding services. On March 22, 2000, the National Assembly of France voted in favor of the law draft on compulsory registration of websites owners posted on the country's web – hosting. From now on, all owners of internet – resources posted on the French servers are required to submit their personal information to the providers before the internet resource is publishing in the Internet. For providing incomplete or incorrect information, the owners of Internet

resources and services providers may face imprisonment for six months. This remedy eliminates the anonymity and introduces a regime of self – censorship at the provider's level. At the end of 2003, according to the results of the first meeting of inter – ministerial racism and anti-Semitism control committee, the French government decided on the de facto introduction of censorship in the media. The French government entrusted the Superior Council of Audiovisual (CSA) of the country start tracking racist and anti-Semitic remarks on a radio and television programs as well as online and printed media [13].

Conclusions and further (future) prospects of research in this direction. Comparing the situation at this stage in different countries, we can proudly adduce such data from the last report of Freedom House «Freedom Network, 2012. The Global assessment of the Internet and digital media». It is determined in the report how actively the government of this or that country uses the set of tools to control the information flows on the Internet. First, we are speaking about blocking and filtering the online recourses content. The legalization of such acts is regularly reinforced by the adoption of vague laws that prohibit harmful (according to the public authority's point of view) content and active manipulation on the information space, physical attacks against journalists and bloggers and the other Internet users and politically motivated surveillance. According to the results and these tactics level of usage, the countries were dividing into free, partly free and not free ones. Ukraine is among free countries along with Georgia, Argentina, Italy, Hungary, Germany and the USA. Among the most of the countries of the former Soviet Union, Ukraine received the best ratings as to the level of freedom in the Internet – media, but at the same time (along with Belarus, Bahrain, PRC, Cuba, Egypt, Russia, Syria, Saudi Arabia and Venezuela) joined the group of the countries where the structures close to the government have been manipulating in the information space [14].

Based on the above information, it can be conclude that in the majority of the countries the government is active to control and regulate the information flows. Thus, whatever the level of declared freedom of speech considered trends exist and are being introduced to the legislative frameworks of the states. In these processes, of course, there are positive and negative sides.

As to the information sphere in Ukraine, it can be definitely concluded that the distribution of harmful content from the viewpoint of the state and its ruling elite interest's preservation in the Internet virtual environment does not meet the proper resistance from the state [15].

It must always be remember that the State control and regulation of the information's flows cannot be interpreted by the society as an instrument of information domination, but as the establishment of the information censorship.

Resources:

1. Information sovereignty of the state and modern reality // Mode of access. – [Electronic resource] : http://www.zadereyko.info/vliyanie_interneta_na_cheloveka/informacionnuy_suverenitet.htm.
2. It makes no sense to spy – 95% of the information available on the internet // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://www.rbcdaily.ru/world/562949985512696>.
3. Free internets filter ChildWebGuardian // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://childwebguardian.ru/lite/>.
4. NetKids – a service that allows parents to control the use of the Internet by children // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://netkidscontrol.ru/about>.

5. A third of companies in Russia bans go into social networks in the workplace // Mode of access. – [Electronic resource] : http://www.itsec.ru/newstext.php?news_id=92181.
6. Corporate prohibitions // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://www.profmedia.by/pub/kadrovik/art/detail.php?ID=71001>.
7. The International Covenant on Civil and Political Rights // Mode of access. – [Electronic resource] : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.
8. The European Convention on Human Rights // Mode of access. – [Electronic resource] : http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_RUS.pdf.
9. Internet censorship in China // Mode of access. – [Electronic resource] : http://www.memoid.ru/node/Internetcenzura_v_PRC.
10. Censorship of the Internet in Russia came to a new level // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://inotv.rt.com/2013-03-13/Reporteri-bez-granic-Cenzura-v>.
11. The National High – Tech Crime Unit // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://computer.yourdictionary.com/national-high-tech-crime-unit>.
12. Germany: in the twilight of dawn dawning Internet censorship // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://ru.globalvoicesonline.org/2012/08/13/17625/>.
13. Internet Censorship in France // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://internetcensorshipinfrance.weebly.com/>.
14. New Report: Governments Grow Increasingly Repressive Online, Activists Fight Back // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://www.freedomhouse.org/article/new-report-governments-grow-increasingly-repressive-online-activists-fight-back>.
15. United States recognized Ukraine greatest violator of intellectual property rights // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://www.rbc.ua/rus/top/society/ssha-priznali-ukrainu-naibolshim-narushitelem-intellektualnyh-02052013100300>.

Задерейко О. В. Проблемні аспекти регулювання інформаційних потоків у віртуальному середовищі Інтернет і тенденції його розвитку / О. В. Задерейко // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 44-48.

У статті йдеться мова про контроль інформаційного потоку в мережі Інтернет. Були проаналізовані способи управління розподіл змісту, з точки зору держав і їх громадян. Були визначені тенденції регулювання інформаційних потоків в міжнародному віртуальному середовищі Інтернету.

Ключові слова: інформація, шкідливий контент, фільтрація контенту, керування вмістом, обмеження інформації, Інтернет цензура.

Задерейко А. В. Проблемные аспекты регулирования информационных потоков в виртуальной среде Интернет и тенденции его развития / А. В. Задерейко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 44-48.

В статье идёт речь о контроле информационного потока в сети Интернет. Были проанализированы способы управления распределение содержания, с точки зрения государств и их граждан. Были определены тенденции регулирования информационных потоков в международной виртуальной среде Интернета.

Ключевые слова: информация, вредный контент, фильтрация контента, управления содержимым, ограничение информации, Интернет цензура.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 49-54.

УДК 341.342.92

ПРОБЛЕМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗПЕКИ ПОЛЬОТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Козачок І. Я.

*Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна*

У статті здійснена спроба розкриття механізму адміністративно-правового регулювання безпеки польотів, його основних складових – оновлення парку повітряних суден, аеродромної техніки та сучасного навігаційного обладнання; створення сприятливого конкурентного поля серед авіаперевізників; посилення уваги до інформаційної безпеки як необхідної складової безпеки польотів загалом; належного володіння іноземною мовою, насамперед англійською, особами, які безпосередньо забезпечують безпеку польотів; а також імплементації норм міжнародного повітряного права в українське законодавство.

Ключові слова: безпека польотів, державне регулювання, професійна освіта, інформаційна безпека.

Вступ. У сучасному світі проблема забезпечення безпеки польотів на авіаційному транспорті є однією з найактуальніших. Вона зачіпає майже всі важливі сторони життя суспільства – політику, економіку, добробут людей. Від того, наскільки професійно відповідні державні структури діють у цій сфері, залежатиме безпека людей, економічна ефективність авіаційного транспорту та його конкурентоспроможність, а, зрештою, авторитет у світі держав, які виявляють реальну турботу про безпеку своїх авіаційних транспортних систем.

Разом з тим діяльність держави щодо адміністративно-правового регулювання забезпечення безпеки польотів робить лише перші кроки і характеризується відсутністю науково-теоретичних досліджень цієї проблеми, у тому числі: невизначеністю місця безпеки польотів в системі національної безпеки України, поняття і правової характеристики безпеки польотів.

Проаналізувавши статистичні дані, можна дійти висновку, що за останні роки в Україні стан безпеки польотів погіршився. За даними ІКАО, показники рівня безпеки польотів в нашій державі значно гірші від показників інших потужних «авіаційних держав». За даними Генпрокуратури, більша частина українських аеродромів та аеропортів не відповідає встановленим вимогам. Це, а також ряд інших причин, таких як експлуатація застарілої техніки, некомпетентність фахівців у цій галузі тощо і є причинами низького рівня безпеки польотів в Україні.

Вклад основного матеріалу дослідження. Отже, логічно постає питання: в яких напрямках і яких заходів необхідно вжити для покращення ситуації в сфері забезпечення безпеки польотів? Адже без розуміння основних аспектів, з яких складається-

ся проблема адміністративно-правового регулювання безпеки польотів, підвищити рівень безпеки неможливо.

Перш за все – техніка. Існує багато науково обґрунтованих думок щодо цих питань, і варто підкреслити, що вони не стільки різняться між собою, скільки взаємодоповнюють. Вчені в галузі безпеки польотів вважають, що організаційні та експлуатаційні заходи економічно ефективні тільки в аеропортах зі значною інтенсивністю польотів, в інших аеропортах вони також можуть бути ефективні, але при меншому ступеню їх впровадження (менших витратах). При обчисленні ефективності модернізації деяких частин двигуна (двигуна і планера), не враховано, що витрати на ці заходи будуть окупуватися протягом десятків років, тоді як організаційні і експлуатаційні заходи дають ефект (соціальний та економічний) відразу ж після їх втілення. Таким чином, на думку Бондаренко О., якщо навіть буде створено економічний механізм, повної компенсації збитків від впливу авіації на довкілля, це не буде стимулювати авіакомпанії купувати сучасніші і, як правило, дорожчі літаки [1, с. 26].

Схожу думку щодо застарілої техніки висловлює і Раскалей М.: «... більша частина українських авіаперевізників є чартерними авіакомпаніями, що використовують застарілу й таку, що відпрацювала свій ресурс техніку радянського виробництва. Частина з них взагалі не має власного парку повітряних суден, а використовує лише орендовану авіатехніку» [2, с. 22]. Авіаційна галузь є надзвичайно важливою складовою економіки держави, то ж, щоб інтегруватися у світову економічну спільноту необхідно підтримувати авіацію у належному стані. Для цього необхідно удосконалювати вітчизняну нормативно-правову базу, укладати якомога більше договорів перевезень з зарубіжними авіакомпаніями. Інтеграція цивільної авіації в систему міжнародних зв'язків являє собою стратегічну важливу мету національної економічної політики. Досягнення цієї мети дає можливість Україні стати учасником програми розвитку єдиного європейського повітряного простору. Встановлення так званих «повітряних мостів» сприятиме співпраці українських авіаперевізників з європейськими колегами, виходу цих взаємовідносин на вищий рівень. Ініціатива подібного масштабу вимагає розробки спеціальних експлуатаційних положень, які дозволятимуть забезпечити високий рівень безпеки польотів під час аеронавігаційного обслуговування, а також врахування того факту, що на вільному ринку змогли успішно конкурувати переважно ті компанії, що встигли «зміцнити» під «крилом» своєї держави, а країни, які знехтували розумною державною протекціоністською політикою, фактично втратили національну авіацію. Отже, для розвитку авіації потрібно не лише удосконалити техніку, але й загалом потрібна ефективна державна політика щодо підтримання міжнародних економічних зв'язків «... Україна як один із світових лідерів авіабудування має відстоювати і дотримуватися протекціоністської політики у цій сфері. І така політика має будуватися з урахуванням як вітчизняної, так і світової європейської правової традиції» [3, с. 78].

Можна стверджувати, що роль держави у забезпеченні безпеки польотів є найсуттєвішою. На думку Кравченка М., в останні роки застосування законодавства про конкуренцію щодо повітряного транспорту стало поширеним явищем. Саме на нього покладається функція регулятора багатьох питань конкурентної поведінки учасників міжнародного авіаційного ринку. Коло проблем, врегулювання яких покладене в національне законодавство про конкуренцію, в тому числі на повітряному просторі, по-

стійно збільшується. Як свідчить світова практика, на сучасному етапі розвитку міжнародної цивільної авіації важливим для регулювання є питання союзів та об'єднань, невідсудності згідно антимонопольного законодавства, зловживання переважним положенням на ринку, демпінгу щодо обсягу перевезень, аеропортових зборів та мита, гарантій державної допомоги, кредитів та інші. Головною проблемою у вирішенні цих питань є різні підходи країн-учасниць міжнародного авіаційного ринку щодо розмежування звичайної та антиконкурентної практики здійснення діяльності суб'єктами авіаційних перевезень. Володіння державою контрольним пакетом корпоративних прав провідних національних перевізників є звичайною практикою контролю за діяльністю авіаційних підприємств на пострадянському просторі. Також практикується надання цим перевізникам з боку держави прямої фінансової підтримки та іншої допомоги, яка значно впливає на конкурентоспроможність національних перевізників пострадянських держав, порівняно з авіаперевізниками інших країн на ринку міжнародних авіаційних перевезень. На сьогодні країни СНД формують свої відносини у сфері міжнародних авіаперевезень на основі достовірних угод. Таким чином вони намагаються захистити інтереси своїх національних авіаперевізників. Така протекціоністська політика загалом характерна для вказаних країн, оскільки внаслідок об'єктивних обставин їх авіакомпанії не спроможні на рівних конкурувати з лідерами міжнародного авіаційного ринку перевезень – США та країнами Євросоюзу. «Практика жорстокого регулювання питань призначення перевізників, визначення перевізних обсягів, кількості рейсів і маршрутів дозволяє стримувати експансію іноземних авіаперевізників на ринки країн пострадянського простору» [4, с. 141].

Наступна проблема полягає в інформаційній глобалізації. Для того, щоб українські перевізники перебували в узгодженій системі з іноземними суб'єктами необхідно удосконалити вітчизняне законодавство і в цьому аспекті. Деякі непорозуміння призводять до втрати престижу та до суттєвих матеріальних втрат авіакомпаній. Тобто, на думку Раскалей М., «...глобалізація в цьому питанні може мати позитивні наслідки тільки в тому випадку, коли йдеться про спрощення системи регулювання відносин повітряного сполучення. А для досягнення цієї мети доцільно було б створити таку інформаційну систему, яка б містила в собі всі нормативні документи, включаючи конвенції, міждержавні угоди та інші нормативні акти, як зовнішні, так і внутрішні, які стосуються повітряного права. Необхідно сюди додати також судову практику та коментарі щодо застосування таких нормативних актів. Це могло б значно полегшити діяльність суб'єктів авіаперевезень, покращити практику вирішення спорів у судовому порядку і, взагалі, вдосконалити відносини в цій галузі. Така інформація має цінність ще й тому, що виходячи з подій, які відбуваються у світі останнім часом, вона має більш чітко зорієнтувати вітчизняних авіаперевізників, зайнятих у міжнародних авіаперевезеннях, в особливостях правового режиму «відкритого неба», а це знання, які мають великий практичний сенс при роботі на ринку перевезень у таких країнах. Крім того, така робота може значно розширити уявлення про діяльність, що проводиться ІКАО в інтересах встановлення загальних техніко-юридичних правил у галузі міжнародної аеронавігації та міжнародного повітряного транспорту» [2, с. 23].

Також варто приділити більшу увагу імплементації норм міжнародного повітряного права в українське законодавство. Що стосується країн Європейського Союзу, то

тут щодо діяльності авіаперевізників державна політика є дуже демократичною. За останні роки, як показала практика, невеликі авіакомпанії зіткнулись з фінансовими труднощами поряд з великими авіакомпаніями, але, в будь-якому випадку, для всіх них пріоритетним завданням є захист від західних конкурентів. Саме тому і виникають різноманітні напрями роботи з інформаційної безпеки України в міжнародному праві: «... інформатизація авіаційної галузі має відношення не тільки до галузевої інформаційної діяльності, а й опосередковано зачіпає потреби та інтереси пасажирів та працівників авіаційної галузі, у тому числі: їх права і свободи як людей, громадян, гарантій цих прав і свобод, визначає обов'язки громадян, їх правосуб'єктність, правовий режим власності на інформацію; порядок застосування мов; реалізацію засад регулювання праці співробітників авіаційної галузі тощо» [5, с. 7]. Відомо, що інформатизація в «авіаційному законодавстві» не має належного закріплення, а саме у Повітряному кодексі України. Це є суттєвою прогалиною, оскільки існує небезпека втручання у комп'ютерні інформаційні системи, що може спричинити правопорушення у цій сфері. У сучасному суспільстві, на жаль, є загроза, що інформаційні комп'ютерні системи можуть стати об'єктами посягань терористичних та злочинних організацій щодо неправомірних дій. Також інформацією можуть зацікавитися конкуруючі структури, що неодмінно також спричинить чималі збитки. Отже, існує велика необхідність удосконалити систему інформатизації в авіаційній галузі на законодавчому рівні.

Не менш важливим питанням авіаційної безпеки є володіння іноземною, насамперед англійською мовою, фахівцями в авіаційній галузі. Чимало фахівців у галузі повітряного та міжнародного повітряного права вважають, що підготовка екіпажу повітряного судна та авіаційного персоналу в Україні здійснюється на неналежному рівні. Основною проблемою є низький рівень професійної освіти, поверхневе вивчення необхідної термінології, недостатнє вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах. «...Науково-технічний прогрес в авіації та збільшення обсягу міжнародних повітряних перевезень значно змінили вимоги до підготовки диспетчерського складу та призвели до різкого збільшення мовної взаємодії із застосуванням мови фразеології, розробленого на базі не тільки російської мови, але й англійської, французької тощо. Необхідно відзначити, що однією зі складових професійних якостей авіадиспетчера є сукупність знань, навичок та вмінь з ведення радіообміну англійською мовою (його іншомовна компетенція). Іншомовна комунікативна компетенція авіадиспетчерів звичайно розуміється як здатність і готовність здійснювати іншомовне спілкування в процесі радіообміну в конкретних умовах професійної взаємодії. Як свідчить практика, у позаштатних ситуаціях, будучи під впливом тих або інших стресових чинників (раптовістю, неоліку часу, погрозам для власного життя) диспетчер-оператор не в змозі реалізувати всі свої знання, навички й уміння, отримані в процесі підготовки, через що значно знижується безпека польотів та зростає кількість авіаційних подій із вини людського чинника» [6, с. 129]. Проблема володіння «вільною авіаційною англійською мовою серед пілотів і диспетчерів неангломовних країн стоїть досить гостро не лише у нашій країні. ІКАО посилює відповідальність експлуатантів повітряних суден за рівень знань і вмінь персоналу. Отже, серйозність таких змін потребує реформи системи професійної підготовки авіафахівців в аспекті вивчення загальної, а також професійно орієнтовано англійської мови, фразеології радіообміну.

Висновки. Таким чином, підвищення рівня безпеки польотів об'єктивно потребує адміністративно-правового регулювання. Вдосконалення, а подекуди рішучого правового втручання потребують аспекти, які безпосередньо впливають на безпеку авіаційних перевезень. Серед основних – оновлення парку повітряних суден, аеродромної техніки та сучасного навігаційного обладнання; створення сприятливого конкурентного поля серед авіаперевізників; посилення уваги до інформаційної безпеки як необхідної складової безпеки польотів загалом; належного володіння іноземною мовою, насамперед англійською, особами, які безпосередньо забезпечують безпеку польотів. Однією з найважливіших перспективних задач залишається імплементація норм міжнародного повітряного права в українське законодавство.

Список літератури:

1. Бондаренко О. М. Інформаційне забезпечення процесу проведення оцінки економічної безпеки авіакомпанії / О. М. Бондаренко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – Вип. 10. – Київ : НАУ, 2003. – С. 21-28.
2. Раскалей М. Парадигма вдосконалення повітряного права України / М. Раскалей // Віче. – 2009. – № 12. – С. 22-23.
3. Задорожня Г. В., Соколова Є. П. Державна політика розвитку цивільної авіації ХХІ століття: економічні і стратегічні можливості України / Г. В. Задорожня, Є. П. Соколова // Юридичний вісник. – 2009. – №1 (10). – С. 78.
4. Кравченко М. В. Регулювання та розвиток конкуренції авіаперевізників світу та України / М. В. Кравченко // Економіка та держава. – 2011. – № 8. – С. 141-146.
5. Цимбалюк В. С. Забезпечення безпеки інформаційних систем у цивільній авіації / В. С. Цимбалюк // Юридичний вісник «Повітряне та космічне право». – 2008. – № 4 (9). – С. 5-10.
6. Кміта Є. В. Комунікативна та іншомовна компетенція диспетчера управління повітряним рухом, їх сутність, складові та співвідношення / Є. В. Кміта // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. – Вип. 47. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. – С. 128-134.

Козачок І. Я. Проблемы административно-правового регулирования безопасности полетов в современных условиях / И. Я. Козачок // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 49-54.

В статті предпринята попытка раскрытия механизма административно-правового регулирования безопасности полетов, его основных составляющих – обновление парка воздушных судов, аэродромной техники и современного навигационного оборудования, создание благоприятного конкурентного поля среди авиаперевозчиков, усиление внимания к информационной безопасности как необходимой составляющей безопасности полетов в целом; надлежащего владения иностранным языком, прежде английским, лицами, которые непосредственно обеспечивают безопасность полетов, а также имплементации норм международного воздушного права в украинское законодательство.

Ключевые слова: безопасность полетов, государственное регулирование, профессиональное образование, информационная безопасность.

**PROBLEMS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION
OF SAFETY IN CURRENT CONDITIONS**

Kozachock I. Ya.

*National Aviation University
Kyiv, Ukraine*

The problem of raising the level of safety of aviation has always been and will be relevant as it concerns the most expensive – life and health. A closer analysis it becomes apparent that it is the so-called infrastructural problems and can be treated in various fields – economic, socio-political, international law, technology and

more. Since independence, Ukraine had begun the process of legal regulation of this issue. However, it is clear that for further improvements need to take a number of measures. Since examining national statistics and data from the International Civil Aviation Organization (ICAO) we can conclude that the state of aviation safety has deteriorated. Indicators of safety is much worse than these figures of other countries near and far abroad. According to the control and supervision of, a significant portion of domestic airfields and airports do not meet established specifications. In this article an attempt opening mechanism of administrative and legal regulation of aviation safety, its main components – the renewal of the fleet of aircraft, airport equipment and modern navigational equipment, creating a favorable competitive field among carriers, increased attention to information security as a necessary component of the overall safety, proper ownership foreign language, especially English, persons who directly provide flight safety, as well as implementation of international air law in the Ukrainian legislation. Achieving these goals will enable Ukraine to become a member of the single European sky. Installing the so-called «air bridge» to promote cooperation of Ukrainian airlines with European colleagues, the release of these relations to a higher level.

Key words: flight safety, government regulation, professional education, information security.

Spysok literatury:

1. Bondarenko O. M. Informacijne zabezpechnnja procesu provedennja ocinky ekonomichnoi' bezpeky aviakompanii' / O. M. Bondarenko // Problemy pidvyshhennja efektyvnosti infrastruktury. – Vyp. 10. – Kyi'v : NAU, 2003. – S. 21-28.
2. Raskaljej M. Paradygma vdoskonalennja povitranogo prava Ukrai'ny / M. Raskaljej // Viche. – 2009. – № 12. – S. 22-23.
3. Zadorozhnja G. V., Sokolova Je. P. Derzhavna polityka rozvytku cyvil'noi' aviacii' HHI stolittja: ekonomichni i strategichni mozhlyvosti Ukrai'ny / G. V. Zadorozhnja, Je. P. Sokolova // Jurydychnyj visnyk. – 2009. – № 1 (10). – S. 78.
4. Kravchenko M. V. Reguljuvannja ta rozvytok konkurencii' aviapereviznykiv svitu ta Ukrai'ny / M. V. Kravchenko // Ekonomika ta derzhava. – 2011. – № 8. – S. 141-146.
5. Cymbaljuk V. S. Zabezpechnnja bezpeky informacijnyh system u cyvil'nij aviacii' / V. S. Cymbaljuk // Jurydychnyj visnyk «Povitranje ta kosmichne pravo». – 2008. – № 4 (9). – S. 5-10.
6. Kmita Je. V. Komunikatyvna ta inshomovna kompetencija dyspetchera upravlinnja povitranym ruhom, i'h sutnist', skladovi ta spivvidnoshennja / Je. V. Kmita // Teoretychni pytannja kul'tury, osvity ta vyhovannja. – Vyp. 47. – K. : Vyd. centr KNLU, 2013. – S. 128-134.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 55-61.

УДК 342.9

ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ, АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Макухін О. О.

*Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна*

У статті розглянуто різні аспекти визначення поняття «корупція» в законодавчо-нормативних актах ЄС та України. На основі аналізу діючого антикорупційного законодавства та визначень наведених науковцями визначені основні проблеми правової дефініції вказаного терміну.

Ключові слова: корупція, ознаки корупції, корупційні діяння, хабарництво, хабар, непотизм.

Вступ. Корупція є постійним супутником державних інститутів влади. Як соціально-негативне явище в суспільстві корупція існувала завжди, як тільки формувалася управлінський апарат, і була притаманна всім державам у будь-які періоди їх розвитку. У багатьох країнах корупція і сьогодні є частиною політичної та адміністративної реальності. Хабарництво, розтрата або інші види корупції стали причиною погіршення економічної та політичної ситуації і заподіяння шкоди суспільству в цілому. У сучасну епоху характерною рисою корупції стала універсальність: вона існує повсюдно, незалежно від рівня соціально-економічного розвитку держав; проникає в усі сфери життя; набуває транснаціональні форми. Корупція, існуюча в будь-якій одній країні, може негативно позначатися на розвитку інших країн. Такий глобальний характер проблеми дав імпульс до створення міжнародної системи протидії корупції.

Проблематикою корупції як комплексного наукового поняття займалися провідні вітчизняні вчені: Бандурка О. В., Грошовий Ю. В., Даньшин І. С., Дидоренко Є. Б., Закалюк А. П., Зеленецький В. Т., Литвиненко В. С., Мельник М. І., Невмержицький Є. В., Сташис В. В., Хавронюк М. І., Прохоренко О. Я. та інші. Разом з тим не всі питання вирішені, і досі немає єдиного, повного і чіткого законодавчого визначення терміну «корупція».

Метою статті є дослідження поняття корупції у адміністративному праві України та ЄС.

Основні результати дослідження. Як у всякого складного соціально-політичного явища, у корупції не існує єдиного канонічного визначення. Дискусія навколо проблеми визначення поняття корупції триває не один рік у наукових колах. Існує багато підходів до визначення сутності, змісту та обсягів цього поняття. Говорячи про юридичну кваліфікацію корупції, необхідно визнавати наявність безлічі визначень цього феномена.

Дехто з науковців вбачає у корупції суто правову структуру як первинну основу протиправної діяльності чи бездіяльності. Соціально-економічні і політичні чинники корупції є вторинними або надбудовою над її правовою основою. Такої думки дотримуються Панченко П., Волобуєв А. Н., Гуров А., Кожушко О., Темнов Є. Вони розглядають корупцію як суто протиправну діяльність, яка полягає у підкупі державних службовців і громадських діячів, хабарництві та зловживанні службовим становищем, розкраданні державного, колективного або приватного майна, нецільовому використанні бюджетних коштів, зайнятті чиновниками підприємницькою діяльністю, сприянні з корисливою метою комерційній діяльності певних осіб, наданні їм необґрунтованих переваг і пільг, призначенні на посади некомпетентних осіб тощо.

Аналіз сучасних наукових визначень поняття корупції показує, що деякі фахівці трактують корупцію в найбільш вузькому змісті слова як синонім «хабара», «підкупу», продажності посадових осіб (державних службовців) [7, с. 34]. Так, деякі зарубіжні науковці вивчають явище корупції у вузькому галузевому розумінні. Так, суб'єктами корупційних діянь зазначені науковці бачать привілейовану особу з обмеженим доступом до себе населення, яка своєю політичною діяльністю впливає на державні та суспільні відносини за допомогою використання наданої політичної влади. Так, наприклад, Дж. ла Паломбал характеризує це явище як будь-які дії чиновників, якщо останні відступають від своїх визначених законом обов'язків в обмін на особисті вигоди [9, с. 31]. Д. Бейлі під корупцію розуміє зловживання владою, використання її в особистих цілях, які не обов'язково повинні давати матеріальні вигоди [17, с. 15]. Д. Най визначає корупцію як поведінку, що відхиляється від офіційно визначених державою обов'язків під впливом приватних інтересів [16, с. 8].

Зважаючи на дискусію, яка точиться навколо тлумачення поняття корупції, Шайо А., зазначає, що вона є марнуванням часу, оскільки ніколи не буде досягнуто згоди з жодною дефініцією [11, с. 11]. Доповнюючи це підкреслимо, що велика кількість поглядів на визначення «корупції», неоднозначність думок щодо її складових елементів та сфер існування в суспільстві призводить до вад і помилок, пов'язаних з вивченням явища корупції як адміністративно-правової категорії. З цього приводу Заброра Д. зауважив, що безліч тлумачень досліджуваного поняття, а також значна кількість її форм не дають змоги чітко розмежовувати подібні за ознаками з цим явищем суспільно небезпечні прояви, а також призводять до «розмитості» розуміння корупції як об'єкта наукового дослідження [6, с. 271-279].

Частина науковців, у тому числі й іноземних, розглядає корупцію як явище багатоскладове, яке проявляється не тільки у конкретних діях, а й у плані відхилень поведінки посадових осіб від загальних соціальних і культурних цінностей суспільства. Так, на думку Яцків І. І., корупція в адміністративно-правовому розумінні являє собою систему публічних відносин, засновану на передбачених конкретним складом корупційного адміністративного правопорушення діях публічних посадових осіб [14, с. 12]. За іншим визначенням науковця, корупція – це комплексне поняття, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень: кримінально-правових; адміністративно-правових; дисциплінарних. І вже цей факт пояснює наявність розмаїття визначень корупції різними авторами і проблеми з формулюванням загального, єдиного визначення цього явища [15, с. 89].

Найвдаліше, на наш погляд, визначення поняття «корупція» запропонував Є. Невмержицький. Розкриваючи його сутність, вони вважають за доцільне законодавчо підтвердити дефініцію: корупція – це діяльність державних службовців, пов'язана зі зловживанням службовим становищем з метою отримання незаконних прибутків та пілг матеріального характеру. Розкриваючи багатоплановий характер цього зловживання, вони пов'язують її із організованою злочинністю, розглядаючи їх як єдине ціле [10, с. 71]. Визначення цих понять має велике значення не тільки в теоретичному, а й у прикладному аспекті, адже корупційна ситуація в Україні стала настільки небезпечною, що «душить» фактично всі верстви населення.

Сучасного визначення термін «корупція» набув у міжнародних документах, у 70-90-х рр. минулого століття, зокрема у резолюції «Практичні методи боротьби з корупцією», підготовленої секретаріатом VIII Конгресу ООН в 1990 р., на якому розглядалися питання попередження злочинності і ставлення до правопорушників. У розділі «Корупція в державному управлінні» зазначається, що проблеми корупції у державній адміністрації мають загальний характер, і їх згубний вплив відчувається у всьому світі [4, с. 37].

У Кодексі поведінки посадових осіб, який був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 р., корупція трактується як «...скоєння певних дій при виконанні обов'язків, або у зв'язку з цими обов'язками в результаті прийнятих подарунків, обіцянок чи стимулів, чи їх незаконне одержання всякий раз, коли має місце така дія або бездіяльність». Таке визначення містить не лише одержання посадовою особою матеріальних цінностей, а її службову поведінку [10, с. 22].

У антикорупційних міжнародних договорах (Конвенції ООН проти корупції 2003 р. [3] і Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію 1999 р. [2]) містяться дефінітивної норми, які після ратифікації цих документів нашою країною у 2006 р. стали обов'язковими для української правової системи.

Так, за визначенням Ради Європи, корупція являє собою хабарництво і будь-яку іншу поведінку осіб, яким доручено виконання певних обов'язків у державному чи приватному секторі, що веде до порушення обов'язків, покладених на них за статусом державної посадової особи, приватного співробітника, незалежного агента, і має метою одержання будь-яких незаконних вигод для себе та інших [2].

Європейська конвенція 1999 ширше трактує корупцію і визнає її наявність у приватному секторі. У зв'язку з цим проблема можливості визнання підкупу у приватному секторі заслуговує окремого обговорення і повинна прийматися до уваги при можливому визначенні цього поняття в національному законодавстві.

У цілому міжнародно-правові визначення корупції, що використовуються в документах ООН та РЄ, виглядають наступним чином: корупція – це зловживання владою або поняттям довіри заради персональних привілеїв чи на користь привілеїв іншій особі або групі осіб, до яких спостерігається відношення лояльності» [18]. Відповідно до цього визначенням корупція виходить за межі хабарництва і підкупу і охоплює також непотизм і численні форми незаконного привласнення публічних коштів для приватного використання.

У міру ускладнення поняття до корупції, крім хабара й підкупу, міжнародна організація Independent Commission Against Corruption, наприклад, відносить цілий

спектр посадових порушень і злочинів, які розглядаються як окремі «випадки корупції». При цьому термін «корупція» стає чисто номінальним і вживається для позначення конкретних протиправних дій, пов'язаних з використанням суспільних ресурсів (у тому числі й влади) для досягнення індивідуальних цілей [13, с. 115].

На національному рівні підходи до визначення корупції різняться. У законодавстві деяких країн, зокрема Фінляндії та Данії, воно не використовується. В інших державах – розкривається через склади окремих правопорушень. Наприклад, у Франції поняття корупції охоплює сукупність приблизно 20 складів кримінальних злочинів. Вони встановлюють такі кваліфікуючі ознаки, як надання необґрунтованих благ (ст. 432-14 Кримінального кодексу), неправомірне використання власності або довіри компанії (ст. 425-4, 437-3, 460, 464 Закону про компанії) і т. ін. [12, с. 19].

Ще один підхід до визначення корупції використовується в законодавстві Іспанії, коли крім формально-юридичних критеріїв у нього включаються етичні критерії чесності, нейтральності, незалежності, відкритості, служіння суспільним інтересам і т. ін. (Закон про заходи щодо реформування цивільної служби від 2 серпня 1984 № 30) [5, с. 20].

Законодавство Португалії до кваліфікуючих ознак корупції зараховує отримання не тільки відчутних (упредметнених), але і невлених переваг і благ (ст. 335 Кримінального кодексу, ст. 16 і 17 Закону 1987 № 34 та ін.) [12, с. 19].

Недостатність чіткості визначення корупції у вітчизняному та зарубіжному законодавстві зумовила певні дискусії в наукових колах та серед юристів-практиків. Зокрема, викликає занепокоєння норма про те, що фактом корупційного діяння вважається навіть прийняття обіцянки (пропозиції) неправомірної вигоди або сама обіцянка (пропозиція) надання неправомірної вигоди. Отже, за логікою законодавця, достатнім для вчинення правопорушення є одержання у будь-якій формі (усно, письмово чи будь-яким іншим чином) згоди на одержання (надання) неправомірної вигоди, і якщо факт «письмової обіцянки» можна підтвердити за наявності відповідного письмового доказу, то усна пропозиція чи усне її прийняття буде підтверджувати вкрай важко.

Дискусії серед вітчизняних науковців та юристів-практиків щодо визначення поняття корупції було припинено Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», який набрав чинності 01.07.2011 р., у ст. 1 котрого закріплено визначення поняття корупції. Так, ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» визначає корупцію як використання суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення наданих йому службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки (пропозиції) такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка (пропозиція) чи надання неправомірної вигоди суб'єкту відповідальності за корупційні правопорушення, або на його вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей. При цьому неправомірною вигодою є грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, а корупційним правопорушенням – умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене суб'єктом відповідальності, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність [1].

Відповідно, як адміністративне правопорушенням корупцію, на думку Яцків І. І., слід визнати умисним діянням, що містить ознаки корупції, вчинене суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення, за яке законом встановлено адміністративну відповідальність. Аналіз складу корупційних правопорушень пов'язаний з роз'ясненням сутності та змісту таких понять як корупційна вигода (це різниця між реальною вартістю ресурсів, товарів, робіт чи послуг (не «пільговою») і тим, що сплачують (або отримують) суб'єкти корупційних правопорушень за ці ресурси, товари, роботи чи послуги); публічні корупційні відносини – це – сукупність відносин у публічній сфері, пов'язаних з набуттям корупційної вигоди суб'єктами корупційних правопорушень [14, с. 12].

Важливою складовою процесу реалізації антикорупційних механізмів є інформаційне забезпечення – доведення до відома фізичних та юридичних осіб, які перебувають під юрисдикцією держави, положень цих конвенцій, а в необхідних випадках – їх легальне роз'яснення. Правова «відірваність» і певне дистанціювання приватного сектора та громадян від участі в реалізації міжнародно-правових норм, закладених в антикорупційних актах, перешкоджають їх застосуванню.

Висновки. У сучасному міжнародному праві поступово прийнятним стало широке трактування корупції як корисливого службового зловживання, яке не зводиться лише до підкупу державних службовців. На національному рівні підходи до визначення корупції різняться. У більшості держав поняття корупції розкривається через склади окремих правопорушень.

Загалом у законодавстві більшості країн світу можна відзначити тенденцію до розширення поняття корупції, яке виходить за межі хабарництва і охоплює такі корупційні прояви, як непотизм (кумівство), патронаж, численні форми незаконного привласнення публічних коштів.

Для вітчизняної правової системи поняття «корупція» відносно нове і не цілком визначене. Однак навряд чи відсутність нормативного закріплення поняття «корупції» створює перешкоди у правозастосовчій діяльності. Наявність нормативного визначення корупції зовсім не необхідна для кваліфікації діянь як корупційних. Важливо визначення складів корупційних правопорушень.

Отже, на підставі викладеного вважаємо, що хоча більшість визначень поняття «корупція» достатньо обґрунтовані, враховують специфічні особливості окремих економічних і соціальних систем, не суперечать одне одному, проте вони нерідко відображають лише окремі сторони об'єкта, що вивчається. Це пояснюється тим, що корупція – багатоаспектне соціально-економічне, політичне та моральне явище, що складається з цілого комплексу протиправних дій і неетичних вчинків, а отже, досить складно дати єдине, вичерпне визначення цього поняття, яке б відрізняло корупційні явища від таких, що не є корупційними в усіх випадках.

Список літератури:

1. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI // Відомості Верховної Ради. – 2011. – № 40. – Ст. 404.
2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) : міжнародний документ від 27.01.1999 № ETS173 // Відомості Верховної Ради. – 2007. – № 47-48.

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнародний документ від 31.10.2003 // Відомості Верховної Ради. – 2007. – № 49.
4. Матеріали VII Конгресу ООН щодо попередження злочинності та відношення до правопорушників. – Гавана; Куба, 1990. – 194 с.
5. Денисов С. А. Антикоррупционные нормы европейского права и проблемы их восприятия в России / С. А. Денисов // Следователь. 2010. № 11. С. 18-21.
6. Заброда Д. Г. Сучасні підходи до розуміння сутності корупції / Д. Г. Заброда // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2005. – № 3 (22). – С. 271-279.
7. Карпов Н. С. Злочинна діяльність : монографія / Н. С. Карпов. – К. : вид-во С. Семенка, 2004. – 310 с.
8. Коломоєць Т. О. Проблеми правового регулювання державної служби в Україні : навчальний посібник для студентів магістратури юридичного факультету / Т. О. Коломоєць. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. – 400 с.
9. Мілер В., Гределанд О., Кошечкіна Т. Звичаєва корупція? Громадяни та уряд у посткомуністичній Європі / Вільям Мілер, Осе Гределанд, Тетяна Кошечкіна ; пер. Дмитро Складенко. – К. : Видавництво «К.І.С.», 2004. – 328 с.
10. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія / Є. В. Невмержицький. – К. : КНТ, 2008. – 368 с.
11. Політична корупція перехідної доби / за ред. С. Коткіна та А. Шайо ; пер. з англ. Т. Гарастович, С. Гарастович. – К. : Видавництво «К.І.С.», 2004. – 440 с.
12. Правовые акты: антикоррупционный анализ / под ред. Ю. А. Тихомирова, Т. Я. Хабриевой, А. Н. Найдено. М., 2010. – С. 16-27.
13. Чубенко І. В. Генезис поняття корупції / І. В. Чубенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 1. – С. 113-118.
14. Яцків І. І. Адміністративно-правові засади протидії корупції в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І. І. Яцків ; Відкритий міжнар. ун-т розв. людини «Україна». – К., 2011. – 16 с.
15. Яцків І. І. Загальні положення протидії корупції: адміністративно-правовий аспект / І. І. Яцків // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Випуск XXI. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 88-94.
16. Nye J. Corruption and political development: a cost-benefit analysis / J. Nye // American Political Science. – 1967. – № 12 (61). – P. 417.
17. Political corruption : a hand book / ed by A. J. Heldenheimer. – Oxford : Transaction, 1985. – P. 15.
18. Se upp med «affärer» och «gräddfiler»! // Dagens Nyheter, 2004.12.22.

Макухін А. А. Понятіє корупції в Україні и ЕС: сравнительный анализ, административно-правовой аспект / А. А. Макухін // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 55-61.

В статье рассмотрены различные аспекты определения понятия «коррупция» в законодательно-нормативных актах ЕС и Украины. На основе анализа действующего антикоррупционного законодательства и определенных, приведенных учеными определены основные проблемы правовой дефиниции указанного срока.

Ключевые слова: коррупция, признаки коррупции, коррупционные деяния, взяточничество, взятка, nepotизм.

THE CONCEPT OF CORRUPTION IN UKRAINE AND THE EU: COMPARATIVE ANALYSIS, ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECTS

Makukhin O. O.

*Classic Private University
Zaporizhzhia, Ukraine*

Substantiates the necessity of comprehensive study of the phenomenon of corruption, the formation of a theoretical scientific basis to the issues addressed and the formulation of a universal definition of corruption in order to ensure effective anti-corruption policy. So, speaking of the legal qualification of corruption should

recognize the existence of a large number of definitions of the phenomena and concepts, both in theory and in legislative level. Revealed the complexity of the studied concepts and the main approaches to its definition. Is given the estimation of the concept of corruption used in national and international instruments, as well as current trends affecting its content. Considered approaches to the determination of corruption in the national laws of some countries in the European Union. It is emphasized that in modern international law gradually became widely accepted as self-serving interpretation of the corruption of official abuse is not limited to bribery of public officials. At the national level approaches to the definition of corruption are different. In most countries, the concept of corruption is revealed through the composition of certain crimes. Identified similarities and distinctive features of the definition of corruption in the EU legislation and the Ukraine. Indicated that in the legislation of most countries in recent years can be noted a tendency to expand the concept of corruption that goes beyond bribery and covers cases of corruption, nepotism, patronage, many forms of misappropriation of public funds. Particular attention is paid to the analysis of national approaches to the definition of corruption and the legal classification of corrupt activities.

Key words: corruption, evidence of corruption, corruption, bribery, nepotism.

Spysok literatury:

1. Pro zasady zapobigannja i protydii' korupcii' : Zakon Ukrainy vid 07.04.2011 № 3206-VI // Vidomosti Verhovnoi' Rady. – 2011. – № 40. – St. 404.
2. Kryminal'na konvencija pro borot'bu z korupcijeju (ETS 173) : mizhnarodnyj dokument vid 27.01.1999 № ETS173 // Vidomosti Verhovnoi' Rady. – 2007. – № 47-48.
3. Konvencija Organizacii' Ob'jednanyh Nacij proty korupcii' : mizhnarodnyj dokument vid 31.10.2003 // Vidomosti Verhovnoi' Rady. – 2007. – № 49.
4. Materialy VII Kongresu OON shhodo poperedzhennja zlochynnosti ta vidnoshennja do pravoporushnykiv. – Gavana; Kuba, 1990. – 194 s.
5. Denisov S. A. Antikorupcionnye normy evropejskogo prava i problemy ih vosprijatija v Rossii / S. A. Denisov // Sledovatel'. 2010. № 11. S. 18-21.
6. Zabroda D. G. Suchasni pidhody do rozuminnja sutnosti korupcii' / D. G. Zabroda // Naukovyj visnyk Jurydychnoi' akademii' Ministerstva vnutrishnih sprav. – 2005. – № 3 (22). – S. 271-279.
7. Karpov N. S. Zlochynna dijal'nist' : monografija / N. S. Karpov. – K. : vyd-vo S. Semenka, 2004. – 310 s.
8. Kolomojec' T. O. Problemy pravovogo reguljuvannja derzhavnoi' sluzhby v Ukraini : navchal'nyj posibnyk dlja studentiv magistratury jurydychnogo fakul'tetu / T. O. Kolomojec'. – Zaporizhzhja : Zaporiz'kyj nacional'nyj universytet, 2012. – 400 s.
9. Miler V., Gredeland O., Koshechkina T. Zvyhajeva korupcija? Gromadjany ta urjad u postkomunistychnij Jevropi / Vil'jam Miler, Ose Gredeland, Tetjana Koshechkina ; per. Dmytro Skljarenko. – K. : Vydavnytstvo «K.I.S.», 2004. – 328 s.
10. Nevmerzhyč'kyj Je. V. Korupcija v Ukraini: prychny, naslidky, mehanizmy protydii' : monografija / Je. V. Nevmerzhyč'kyj. – K. : KNT, 2008. – 368 s.
11. Politychna korupcija perehidnoi' doby / za red. S. Kotkina ta A. Shajo ; per. z angl. T. Garastovych, S. Garastovych. – K. : Vydavnytstvo «K.I.S.», 2004. – 440 s.
12. Pravovye akty: antikorupcionnyj analiz / pod red. Ju. A. Tihomirova, T. Ja. Habrievoj, A. N. Najdenko. M., 2010. – S. 16-27.
13. Chubenko I. V. Genezys ponjattja korupcii' / I. V. Chubenko // Bjuleten' Ministerstva justycii' Ukrainy. – 2009. – № 1. – S. 113-118.
14. Jackiv I. I. Administratyvno-pravovi zasady protydii' korupcii' v Ukraini: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.07 «Administratyvne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» / I. I. Jackiv ; Vidkrytyj mizhnar. un-t rozv. ljudyjny «Ukraini». – K., 2011. – 16 c.
15. Jackiv I. I. Zagal'ni polozhennja protydii' korupcii': administratyvno-pravovyj aspekt / I. I. Jackiv // Aktual'ni problemy vdoskonalennja chynnoho zakonodavstva Ukrainy. Vypusk HHI. – Ivano-Frankivs'k, 2009. – S. 88-94.
16. Nye J. Corruption and political development: a cost-benefit analysis / J. Nye // American Political Science. – 1967. – № 12 (61). – P. 417.
17. Political corruption : a hand book / ed by A. J. Heldenheimer. – Oxford : Transaction, 1985. – P. 15.
18. Se upp med «affärer» och «gräddfiler»! // Dagens Nyheter, 2004. 12.22.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕЖИМУ ОСОБЛИВИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Окопник О. М.

*Класичний приватний університет
м. Кіровоград, Україна*

У статті досліджується сучасний стан законодавчої бази України правового статусу режимів особливих територіальних утворень, розглянуто та проаналізовано існуючі погляди й наукове ставлення до режимів особливих територій, узагальнюються існуючі в науці класифікації територій та пропонуються нові критерії розмежування цих утворень.

Ключові слова: територія, територіальні утворення, територія держави, режим, особливий режим.

Постановка проблеми. На сьогоднішньому етапі формування науки до поняття території особливого режиму приділяється мало уваги і дана тенденція проявляється, в першу чергу, в опублікованій, за останній час, в юридичній літературі. Режим територій особливого значення є дуже важливим для суспільних відносин. Він регулює збереження стійкості держави, висловлює ступінь жорсткості юридичного регулювання, допустимий рівень активності суб'єктів, межі їх правової самостійності. Забезпечує нормальні умови функціонування суспільства, держави практично в усіх сферах життя. У тих випадках, коли потрібне застосування особливих заходів діяльності виконавчої влади на певній території або відносно певних об'єктів, встановлюються особливий режим на цих територіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях дана тема неодноразово була предметом вивчення, й вагомий внесок у розробку адміністративно-правових режимів особливих територій, аналіз дослідження законодавства та класифікації існуючих адміністративно-правових режимів особливих територій внесли такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Авер'янов В. Б., Бандурка О. М., Батурін С. М., Бахрах Д. М., Битяк Ю. П., Колпаков В. К., Ліпкан В. А., Настюк В. Я., Розанов І. С., Рушайло В. Б.

Постановка завдання. В юридичній літературі вивченню та аналізу адміністративно-правових режимів особливих територій приділяється недостатньо уваги, відзначається відставання теорії з цього питання від законотворчості. Ця обставина зумовила актуальність і необхідність проведення дослідження з аналізу законодавства та класифікації існуючих адміністративно-правових режимів особливих територій.

Вклад основного матеріалу дослідження. Територія являє собою складне й багатопланове явище, що поєднує в собі географічний, економічний і юридичний зміст.

Нас цікавить правовий аспект цього поняття. Насамперед територія пов'язана з державою і є просторовою межею здійснення державної влади. Сутність і зміст держави визначають три критерії: «територія», «державна влада» та «населення». Територія латинською «*territorium*» – область, територія, земля [14, с. 42]. В міжнародному праві під територією розуміють різні простори земної кулі (суші, надра, морське дно, водні простори), повітряний простір в атмосфері Землі, космічний простір, небесні тіла, а також штучні об'єкти та споруди [2, с. 94]. Із цього визначення можна з'ясувати, що територію пов'язують із простором. Але територія це не просто особливого роду простір. Для неї характерні не тільки просторові характеристики (розміри, загальна площа), але й інші критерії непросторової властивості, такі як: географічне розташування; чисельність і щільність населення; кліматичні умови; особливості ландшафту; наявність корисних копалин; режим господарської діяльності.

Вчені-юристи висловлюють різні думки про зміст поняття «територія». Так, Баймуратов М. О. зазначає, що державна територія – частина земної кулі, що належить певній державі і в межах якої вона здійснює своє територіальне верховенство [1, с. 402]. В наведеному визначенні автор розглядає лише міжнародно-правовий аспект території. З його точки зору погоджується Тимченко Л. Д., який дає висновок про те, що держаний суверенітет лежить в основі юридичної природи державної території [12, с. 283]. Саме в цьому полягає якісна правова відмінність даної територіальної категорії від інших.

Таким чином, термін «територія» крім визначення державної території має і сенс природного географічного середовища, в якому існує дане людське суспільство.

Черкес М. Ю. підкреслює подвійний характер державної території: об'єкт права власності та просторова межа державної влади [13, с. 122]. У статті 13 Конституції України зазначено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [5].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» під територією розуміють частину земної поверхні з повітряним простором та розташованими під нею надрами у визначених межах (кордонах), що має певне географічне положення, природні та створені в результаті діяльності людей умови і ресурси [10].

Конституційне право багатьох держав вживає термін «територія» стосовно до свого внутрішнього адміністративно-територіального устрою. У статті 133 Конституції України визначена система адміністративно-територіального устрою України і її складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села [5].

Відповідно до Закону України «Про державний кордон України» під територією України розуміється не тільки її, у межах державного кордону, сухопутний, водний простір, повітряний простір над ними, надра, але й військові, невоєнні кораблі, що перебувають під прапором України, наприклад, у відкритому морі, а також повітряні суди, що перебувають поза межами держави під його розпізнавальними знаками [7].

Широко використовується поняття «територія» і в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища». Закон передбачає і виділяє, що особливій охороні підлягають природні території та об'єкти, що мають велику екологічну цін-

ність як унікальні та типові природні комплекси, для збереження сприятливої екологічної обстановки, попередження та стабілізації негативних природних процесів і явищ. Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України [9].

За видами правового режиму територія поділяється на 3 основні частини: державна територія, міжнародна територія і територія зі змішаним режимом [14, с. 43].

1. Територія держави – простір, на який поширюється суверенітет держави.

2. Міжнародна територія – територія, яка знаходиться у загальному користуванні всіх держав і на яку не поширюється суверенітет будь-якої держави. До неї належить: відкрите море та повітряний простір над ним.

3. Територія зі змішаним режимом – територія, на якій діють одночасно норми, як міжнародного права, так і національного права прибережних держав.

Необхідно звернути увагу на те, що Земельний кодекс України характеризує поняття «землі, що має особливий правовий режим», до якої входять: 1) землі природно-заповідного фонду (природні заповідники, національні природні парки, біосферні заповідники, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища). Це ділянки суші і водного простору з природними комплексами та об'єктами, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, яким відповідно до закону надано статус територій та об'єктів природно-заповідного фонду; 2) землі історико-культурного призначення (історико-культурні заповідники, музеї-заповідники, меморіальні парки, меморіальні (цивільні та військові) кладовища, могили, історичні або меморіальні садиби, будинки, споруди і пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями і т. д.). Навколо історико-культурних заповідників, меморіальних парків, давніх поховань, архітектурних ансамблів і комплексів встановлюються особливі зони з забороною діяльності, яка шкідливо впливає або може вплинути на додержання режиму використання цих земель; 3) землі водного фонду (моря, річки, озера, водосховища і т. ін.). Прибережні захисні смуги є природоохоронною територією з режимом обмеженої господарської діяльності [4].

Конституція України, стаття 14 наголошує на тому, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону [5].

Використання терміна «земля» в нормативно-правових актах, стосовно до нашого предмета дослідження, здійснюється у двох значеннях: 1) як засіб виробництва в сільському і лісовому господарстві; 2) і як територія для розміщення міських, сільських поселень, об'єктів економіки. Ми вважаємо даний підхід не цілком правильним з наступних міркувань.

По-перше, тільки певна частина земель (ріллі, луки, пасовища, сади, лісові й т. п. землі) використовується як засіб виробництва.

По-друге, територіальним базисом для розміщення різних об'єктів незалежно від їхнього призначення є всі землі, який би не був спосіб їх використання. Тому для першого випадку слід вживати термін «земля», а для другого – «територія».

Територія держави поділяється на певні види, кожний з яких має свої особливості правового регулювання. До цих видів на території України можна віднести:

1. Сухопутну територію яка включає всю сушу в межах Державного кордону України.

2. Водну територію. До неї належать:

2.1. внутрішні води (річки, озера, канали, внутрішні моря) [3];

2.2. прикордонні води (води річок, озер і каналів, по яких проходить державний кордон) [8];

2.3. територіальне море – смуга прибережних морських вод, ширина яких не повинна перевищувати 12 морських миль [6];

2.4. повітряний простір над сухопутною й водною територією.

Головним показником території, що дозволяють розрізнити її види, був і залишається існуючий на ній правовий режим.

Регулювання правового статусу певних територій здійснюється не тільки у зв'язку з адміністративно-територіальним поділом держави, але і з іншою соціальною метою, наприклад, у зв'язку з охороною навколишнього природного середовища, ліквідацією наслідків різних надзвичайних ситуацій, забезпеченням санітарно-епідеміологічного благополуччя населення, захистом конституційного ладу України від внутрішніх і зовнішніх погроз. Для виконання зазначених ідей, на конкретних територіях вводиться відмінний від звичайного режиму природокористування, ведення господарської діяльності відвідування цих територій.

Так, з метою охорони навколишнього природного середовища законодавець виділяє особливо охоронювані природні території, до яких відносяться ділянки землі, водна поверхня й повітряний простір над ними, де розташовуються природні комплекси й об'єкти, які мають особливе природоохоронне, наукове, культурне, естетичне, рекреаційне й оздоровче значення, які вилучені рішенням органів державної влади повністю або частково з господарського використання і для яких установлений режим особливої охорони.

Донедавна термін «території особливого режиму» не вживався ні в спеціальній літературі, ні в законодавстві. Звичайно використовувалася термінологія, що включала слово «заповідний», що не завжди адекватно відображало сутність статусу і режиму подібних територій, викликаючи суперечки серед фахівців. Тому введення в науковий оборот і законодавство терміну «території особливого режиму» було спробою поєднати під цим найменуванням всі категорії природних комплексів і об'єктів, що знаходяться під особливою охороною держави.

Особливе значення надається території з метою захисту конституційного ладу України, її територіальній цілісності й суверенітету. Для цього на певних територіях можуть вводитися наступні режими: а) воєнного стану; б) надзвичайного стану; в) прикордонний; г) зони надзвичайної екологічної ситуації і т. д.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, до територій особливого режиму слід віднести певні ділянки місцевості, для яких українським законодавством встановлений спеціальний режим господарської діяльності, природокористування, охорони цих територій або діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій, їх посадових осіб, суспільних об'єднань із метою захисту основ

конституційного ладу, здоров'я, прав і законних інтересів громадян, забезпечення оборони й безпеки держави. Іншими словами на територіях особливого режиму встановлюється відмінний від звичайного правовий режим.

На підставі проведеного аналізу адміністративного законодавства можна запропонувати такі критерії розподілу сухопутної території України на особливі її види: 1) по соціальній, економічній, екологічній характеристиці території; 2) по можливості здійснення містобудування; 3) по придатності території для розселення; 4) по призначенню територій.

1. По соціальній, економічній, екологічній характеристиці території слід виокремити такі особливі види територій:

- території спеціального призначення;
- території з напруженою соціальною обстановкою;
- території критичної екологічної обстановки, викликані різними надзвичайними ситуаціями природного й техногенного характеру;
- території з екстремальними природнокліматичними умовами;
- території залягання корисних копалин.

2. По можливості здійснення містобудівної діяльності:

- території, для яких містобудування підлягає особливому регулюванню;
- території зі звичайним режимом містобудівної діяльності.

3. За критерієм придатності території для розселення можна виділити наступні категорії територій на Україні:

- території, які сприятливі для розвитку систем розселення;
- території, не сприятливі для розвитку систем розселення.

4. Сухопутну територію держави залежно від її призначення можна розділити на види:

- території загального призначення (території адміністративно територіальних одиниць), у межах яких встановлений звичайний правовий режим;
- території спеціального призначення (заповідники, полігони, охоронні, санітарно-захисні зони і т. п.);
- території критичної екології (зона надзвичайної ситуації, територія з радіоактивними речовинами, зона екологічного лиха).

Отже, поняття території розглядається в багатьох законодавчих і нормативних актах. У сучасному законодавстві України певні території визначаються різними термінами. Головним критерієм, по якому територія поділяється на види, є встановлений на ній правовий режим. Регулювання правового статусу територій здійснюється, як у зв'язку з адміністративно-територіальним поділом держави, так і з реалізацією різноманітних соціальних напрямків. Для реалізації цих цілей на певних (особливих) територіях вводиться відмінний від звичайного особливий правовий режим.

Список літератури:

1. Баймуратов М. О. Міжнародне право / М. О. Баймуратов. – Х. : «Одіссей», 2002. – 672 с.
2. Буролінський М. В. Міжнародне право : навч. посібник / М. В. Буролінський. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
3. Водний Кодекс України : Закон України від 08.06.1995 № 213/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.
4. Земельний Кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

6. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 № 3393-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 48-49. – Ст. 536.
7. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 2. – Ст. 5.
8. Про затвердження Положення про використання повітряного простору України : Постанова КМУ від 29.03.2002 № 401 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 14. – С. 727.
9. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
10. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.12.2011 № 3038-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 34. – Ст. 343.
11. Рушайло В. Б. Адміністративно-правові режими : монографія / В. Б. Рушайло. – М. : Издательство «Щит – М», 2000. – 264 с.
12. Тимченко Л. Д. Міжнародне право / Л. Д. Тимченко. – Харків : Консул ; Ун-т внутр. справ, 1999. – 528 с.
13. Черкес М. Ю. Міжнародне право : підручник / М. Ю. Черкес. – [3-є вид.]. – К. : Т-во «Знання», 2003. – 292 с.
14. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [голова редкол. Ю.С. Шемшученко та ін.]. – К. : «Укр. енцикл.», 1988. – Т.6 : П-С. – 2003. – 736 с.

Окопник Е. Н. Теоретические основы режима особенных территорий Украины: понятие и виды / Е. Н. Окопник // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 62-68.

В статье исследуется современное состояние законодательной базы Украины в сфере правового статуса режимов особенных территориальных образований, рассмотрены и проанализированы существующие взгляды и научное отношение к режимам особенных территорий, обобщаются существующие в науке классификации территорий и предлагаются новые критерии разграничения этих образований.

Ключевые слова: территория, территориальные образования, территория государства, режим, особый режим.

THEORETICAL BASES OF THE MODE OF THE SPECIAL TERRITORIES OF UKRAINE: CONCEPT AND KINDS

Okochnik O. M.

*Classic Private University
Kirovohrad, Ukraine*

Institute legal regimes is widely used in legal theory and practice. Its existence and development related to the regulation of a number of important problems within the scope of the domestic and international security. The legal regime distinguishes particular importance of social relations that it regulates in order to preserve the integrity of the state. It characterizes the degree of severity of regulation, there are some restrictions or benefits allowable level of activity of subjects beyond their legal autonomy. The legal regime should «ensure the onset of the desired social effect, standing, looking at the way this outcome and the manner directed to him». The legal regime combines into a single structure defined set of legal tools that dictated to what occurs. It provides the legal regulation of certain social relations, promotes the effective use of specific objects. Current legislation distinguishes a developed system of legal regimes. However, it is not yet fully regulated. The legal regimes in force in Ukraine, diverse and multifaceted. Regime regulation covers all the new activities and attitudes of people. The legal regime governing the activities of the executive officers of these bodies and their relations with the physical and legal persons. Therefore, it can be defined as the common mode of the Authorities that regulate common management relations. In cases where the application requires special measures of executive power in a particular area or with respect to certain objects or object, set special modes. The purpose of their introduction are: national security in the event of internal and external threats, the management areas that are special areas of the state legal protection or at which specific environmental, health, fire and other measures, establishing rules for cooperation with companies that make high social danger. The above modes are set in an environment where other measures of administrative regulation can not ensure the full order and the necessary legal status of the social object.

Key words: territory, territorial formations, territory of the state, mode, special mode.

Spysok literatury:

1. Bajmuratov M. O. Mizhnarodne pravo / M. O. Bajmuratov. – H. : «Odissej», 2002. – 672 s.
2. Burolyns'kyj M. V. Mizhnarodne pravo : navch. posibnyk / M. V. Burolyns'kyj. – K. : Jurinkom Inter, 2006. – 336 s.
3. Vodnyj Kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 08.06.1995 № 213/95-VR // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 1995. – № 24. – St. 189.
4. Zemel'nyj Kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 25.10.2001 № 2768-III // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2002. – № 3-4. – St. 27.
5. Konstytucija Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 1996. – № 30. – St. 141.
6. Povitranij kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 19.05.2011 № 3393-VI // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2011. – № 48-49. – St. 536.
7. Pro derzhavnyj kordon Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 04.11.1991 № 1777-XII // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 1992. – № 2. – St. 5.
8. Pro zatverdzhennja Polozhennja pro vykorystannja povitranogo prostoru Ukrainy : Postanova KМУ vid 29.03.2002 № 401 // Oficijnyj visnyk Ukrainy. – 2002. – № 14. – S. 727.
9. Pro ohoronu navkolyshn'ogo pryrodnogo seredovyshha : Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 № 1264-XII // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 1991. – № 41. – St. 546.
10. Pro reguljuvannja mistobudivnoi' dijal'nosti : Zakon Ukrainy vid 17.12.2011 № 3038-VI // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2011. – № 34. – St. 343.
11. Rushajlo V. B. Administrativno-pravovye rezhimy : monografija / V. B. Rushajlo. – M. : Izdatel'stvo «Shhit – M», 2000. – 264 s.
12. Tymchenko L. D. Mizhnarodne pravo / L. D. Tymchenko. – Harkiv : Konsul ; Un-t vnutr. sprav, 1999. – 528 s.
13. Cherkes M. Ju. Mizhnarodne pravo : pidruchnyk / M. Ju. Cherkes. – [3-je vyd.]. – K. : T-vo «Znannja», 2003. – 292 s.
14. Jurydychna encyklopedija : v 6 t. / [golova redkol. Ju.S. Shemshuchenko ta in.]. – K. : «Ukr. encykl.», 1988. – T.6 : P-S. – 2003. – 736 s.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 69-77.

УДК 35.08

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Олійник І. Л.

*Донецький державний університет управління
м. Донецьк, Україна*

У статті досліджено систему професійного розвитку державних службовців, а саме систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації останніх. Висвітлюються проблеми окремих елементів цього механізму. Автор акцентує увагу на правових основах реалізації вітчизняної кадрової політики та виділяє напрями, впровадження яких уможливить удосконалення механізму кадрового забезпечення органів державного управління.

Ключові слова: державна служба, державний службовець, підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації державних службовців.

Постановка проблеми. У контексті реалізації адміністративної реформи в Україні, метою якої є підвищення ефективності системи публічного управління у державі, пріоритетного значення набувають питання модернізації державної служби, складовою частиною якої є підвищення професійного рівня кадрів для роботи в органах державного управління.

З огляду на зазначене, важливою умовою професіоналізації державної служби сьогодні стає професійне навчання державних службовців, спроможних неухильно відстоювати права і свободи людини і громадянина; володіючих професійними вміннями і навичками, що ґрунтуються на сучасних спеціальних знаннях, аналітичними здібностями та майстерністю застосування засобів і методів управлінської науки, стратегічним мисленням та особистісними якостями, необхідними для прийняття та успішної реалізації управлінських рішень [1, с. 250]. Проте, на жаль, сучасна модель професійного навчання державних службовців у переважній більшості носить інформаційний або академічний характер і меншою мірою характеризується динамічністю та практичною цілеспрямованістю щодо здобуття певних навичок, необхідних для виконання функціональних обов'язків. Певна річ, все це уповільнює та унеможливає процес задоволення потреби органів державної влади у високопрофесійних та висококультурних працівниках, здатних компетентно і відповідально виконувати управлінські функції, впроваджувати новітні соціальні технології, сприяти інноваційним процесам.

Стан дослідження. Варто також зазначити, що останніми роками проблеми професійного розвитку державних службовців набули широкого розповсюдження у вітчизняних наукових дослідженнях, зокрема питання, пов'язані з розробкою

ефективної кадрової політики, поліпшення кадрового забезпечення органів державного управління, удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації держслужбовців. Ці питання займають важливе місце у дослідженнях таких учених, як Ківалов С. В. та Біла Л. Р. [1, с. 250-270], Олуйко В. М. [2], Леонов О. Л. [3, с. 38-43], Іванова Т. В. [4, с. 73-75] та ін. Проте вирішення проблем професійного розвитку державних службовців потребує постійного використання сучасних методик підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації останніх, обліку та аналізу накопиченого вітчизняного та зарубіжного досвіду у цій галузі, що врешті-решт і обумовлює необхідність нових наукових досліджень за даною тематикою.

У зв'язку з цим *метою* статті є дослідження системи професійного розвитку державних службовців, а саме системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації останніх.

Виклад основного матеріалу. Дослідження вітчизняних науковців показали, що останнім часом підвищуються вимоги до професійної підготовки державних службовців, під якою Ківалов С. В. [1, с. 250-251] пропонує розуміти здобуття освіти відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня за спеціальностями, спрямованими для професійної діяльності на державній службі, а також навчання в аспірантурі, докторантурі Національної академії державного управління при Президентіві України, інших навчальних закладах або наукових установах за спеціальностями освітньої галузі «Державне управління»; навчання за програмами функціональної спеціалізації «Державна служба», здобуття вищої освіти за спеціальностями інших галузей, спрямованих на діяльність у певній сфері державного управління. Тобто, професійна підготовка представляє собою процес, спрямований на систематичне зростання знань, навичок, умінь державних службовців.

До системи професійної підготовки належать навчальні заклади, що виконують освітньо-професійні програми підготовки, перепідготовки та професійні програми підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, програми спеціалізації за напрямом підготовки «Державне управління», та органи, що здійснюють управління підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування.

На сьогодні мережа закладів системи професійного навчання державних службовців включає:

- Національну академію державного управління при Президентіві України, її 4 регіональні інститути в містах Дніпропетровськ, Львів, Одеса, Харків;
- 32 вищі навчальні заклади, що ліцензовані та акредитовані для підготовки магістрів за спеціальностями галузі знань «Державне управління»;
- 27 обласних центрів перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій;
- 23 галузеві заклади післядипломної освіти [3, с. 38].

Таким чином, система професійного навчання державних службовців уміщує такі складові:

- підготовку державних службовців, як навчання з метою отримання особою певного нового для неї освітньо-кваліфікаційного рівня за спеціальністю, спрямовану

на професійну діяльність в органах державної влади чи місцевого самоврядування (при цьому під підготовкою державного службовця необхідно розуміти і навчання особи, яка вже перебуває на державній службі, і особи, яка цілеспрямовано готується до державної служби);

– перепідготовку державних службовців, як навчання з метою отримання певного освітньо-кваліфікаційного рівня за іншою спеціальністю (спеціалізацією), спрямованою на професійну діяльність в органах державної влади чи місцевого самоврядування;

– підвищення кваліфікації державних службовців, як навчання, спрямоване на підвищення, тобто досягнення певного визначеного рівня загальної управлінської культури та що спеціалізується в межах певної категорії посад і спеціалізації на окремих функціях, завданнях, повноваженнях, що визначаються актуальними потребами сьогодення (для конкретної особи, конкретного органу державної влади чи місцевого самоврядування, для конкретної зміни державно-службових відносин тощо) [5].

Варто також відмітити, що держава приділяє велику увагу питанням підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців. Так, впроваджуючи Стратегію державної кадрової політики, що є складовою Національного плану дій з впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки [6], Нацдержслужба України проводить системну роботу з вивчення потреб органів державної влади та органів місцевого самоврядування в підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Спільно з центральними та місцевими органами виконавчої влади здійснюється моніторинг діяльності вищих навчальних закладів щодо якості підготовки магістрів за спеціальностями галузі знань «Державне управління», працевлаштування осіб, які мають відповідні дипломи [3, с. 39]. Наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2012 році» [7] Національному агентству України з питань державної служби (далі – Нацдержслужба України) доведений обсяг державного замовлення на підготовку 1457 магістрів за спеціальностями галузі знань «Державне управління» за формами навчання: денна – 16,3% (237 осіб); заочна – 83% (1210 осіб); вечірня – 0,7% (10 осіб). До магістерської підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування у 2011-2012 навчальному році залучалося 697 викладачів, які мають науковий ступінь. Серед них докторів наук з державного управління – 51, докторів наук інших галузей – 138, кандидатів наук з державного управління – 92, кандидатів наук інших галузей знань – 416 осіб [3, с. 40].

Беззаперечним є той факт, що важливе значення для удосконалення системи професійної підготовки державних службовців має вивченням кращих закордонних здобутків у цій сфері та міжнародне співробітництво з питань підготовки державних службовців. Пріоритетними напрямками зазначеного може виступати:

1. Розроблення концептуальних засад визначення змісту іспитів та методики їх проведення для здійснення незалежної та неупередженої оцінки якості професійного навчання державних службовців і професійної придатності до державної служби на певних посадах [1, с. 251]. Так, у Франції призначення на державну відбувається за результатом відбору на конкурсних іспитах, які можуть бути трьох видів: зовнішні,

що призначені лише для кандидатів, які поступають на державну службу; внутрішні – для пересування службовців, що мають певний стаж; відкриті – для всіх бажаючих. Для проведення таких конкурсів створюється конкурсна комісія, яка за результатом іспитів (в усній формі перевіряються комунікативні властивості кандидата, у письмовій формі – спеціальні знання) складає список кандидатів на державну службу, ранжуючи їх відповідно до суми набраних балів.

2. Розширення практики підготовки та обміну з іноземними партнерами необхідними для професійного навчання державних службовців навчально-методичними та довідково-інформаційними матеріалами тощо, в тому числі з використанням можливостей інформаційних технологій. Важливою умовою реалізації цього напрямку стало підписання між Україною та Канадою Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Канади щодо проекту реформування управління персоналом у системі державної служби України [8]. Відповідно до цього Меморандуму здійснюється реалізація Проекту «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні», який фінансується відповідно Канадським Агентством з міжнародного розвитку (CIDA) та впроваджується Канадським бюро міжнародної освіти (СВІЕ) у партнерстві з Нацдержслужбою України.

Діяльність Проекту ґрунтується на розробленій на основі широких консультацій з державними службовцями та фахівцями у сфері управління людських ресурсів «Стратегічній рамці щодо системи управління персоналом на державній службі в Україні» [9]. Цей документ також містить положення, які у переважній більшості знайшли своє відображення у Стратегії державної кадрової політики на 2012-2020 роки, ухваленої Указом Президента України від 1 лютого 2012 року № 45 [10].

Варто зазначити, що в межах зазначеної концепції було розроблено такі документи: рекомендації щодо вдосконалення процедури оцінювання результатів службової діяльності державних службовців; проект Методичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів оцінювання кандидатів під час добору на посади державної служби; методичний посібник з розробки опису посади державної служби.

3. Направлення слухачів і викладачів навчальних закладів на навчання до іноземних держав з метою удосконалення фахової підготовки та організація участі останніх у міжнародних конференціях, семінарах, нарадах з питань державного управління та державної служби, професійного навчання державних службовців. Так, наприклад, Нацдержслужбою України за участі та сприяння Українсько-данського проекту «Технічна підтримка реформ державного сектору в Україні. Фаза II» (DANIDA), Ради Європи, Посольства Французької Республіки в Україні, Представництва ADETEF в Україні, Проекту Twinning «Підтримка розвитку державної служби в Україні», Німецького бюро технічного співробітництва (GTZ) в Україні проводяться Рішельєвські академічні читання, метою яких є обговорення актуальних питань, пов'язаних з розвитком державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в умовах реалізації адміністративної реформи в Україні.

Разом з тим існуюче нормативно-правове забезпечення системи професійної підготовки державних службовців вимагає вдосконалення та приведення у відповідність сучасним потребам та пріоритетам нового законодавства з питань освіти та розвитку державної служби. Так, потребує більш чіткого визначення правовий статус праців-

ників та викладачів регіональних центрів підвищення кваліфікації, а також питання функціонування магістратур зі спеціальності «Державне управління» [3, с. 40]. До того ж з точки зору Іванової Т. В. з метою надання державним службовцям постійних фахових консультацій з окремих напрямів діяльності, слід було б створити в обласних центрах та містах обласного підпорядкування інформаційно-консультаційні кабінети для роботи, куди запрошувати провідних фахівців державного та регіонального рівнів, колишніх депутатів різних рівнів, провідних викладачів і науковців. Робота таких центрів сприяла б підвищенню освітнього рівня депутатів, готувала б їх до специфічної роботи народних обранців, формувала б у них відповідну світоглядну систему, сприяла б прийняттю ними виважених, науково обґрунтованих та таких, що захищають інтереси територіальної громади рішень, а не бути лише пасивними спостерігачами і формальними представниками громади в органах самоврядування [4, с. 74].

Одночасно доцільним є питання забезпечення безперервного навчання державних службовців, а також запровадження нових інноваційних підходів до організації навчального процесу, істотно вдосконалити навчальні програми, зокрема, з питань:

- навчально-методичного та інформаційного супроводження секторальних реформ;
- нового законодавства про державну службу та антикорупційного законодавства;
- надання адміністративних послуг;
- сучасних інструментів управління місцевим економічним розвитком;
- використання інноваційних підходів до підвищення кваліфікації;
- доступу до публічної інформації;
- вирішення проблемних питань удосконалення процесу підвищення кваліфікації

[3, с. 41].

Певна річ, що провідну роль у цьому процесі має відігравати Нацдержслужба України, яка має забезпечити створення необхідних умов для реформування та розвитку національної системи професійної підготовки державних службовців. Варто зазначити, що у цьому напрямі основними завданнями діяльності останньої є:

- удосконалення нормативно-правової бази з питань підвищення кваліфікації державних службовців;
- оновлення програм підвищення кваліфікації відповідно до пріоритетів державної політики щодо визначення перспектив розвитку людських ресурсів та основних напрямів Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [6];
- приведення обсягу та змісту програм підвищення кваліфікації у відповідність із політикою управління і тенденцій розвитку людських ресурсів та їх зв'язку з плануванням кар'єри персоналу;
- впровадження новітніх інтерактивних методів навчання;
- запровадження інноваційних методів оцінювання результатів;
- удосконалення інформаційного та науково-методичного забезпечення навчального процесу;
- проведення наукових досліджень;
- запровадження у процес підвищення кваліфікації дисциплін прикладного характеру, зокрема: формування лідерства, мистецтво ведення переговорів, технології публічного виступу, взаємодія з громадськістю;

– упорядкування мережі навчальних закладів з урахуванням поліпшення їх освітньої наукової діяльності, кадрового та методичного потенціалу [11, с. 17-22].

В контексті зазначеного варто позитивно відмітити, розроблену Національною академією державного управління при Президентові України концепцію розвитку магістерських програм галузі знань «Державне управління» [12], метою якої є професійна підготовка висококваліфікованих відповідальних кадрів для державного управління та місцевого самоврядування, спроможних розробляти, аналізувати та реалізовувати державну політику, творчо, ефективно й результативно виконувати управлінські функції, сприяти інноваційним процесам у суспільстві. Для досягнення зазначеної мети необхідним вбачається вирішення таких завдань:

– переорієнтація змісту навчальних програм на основі функціонального, особистісного і компетентнісного підходів;

– забезпечення оптимального поєднання навчального процесу з підготовки фахівців у галузі знань «Державне управління» з фундаментальними та прикладними науковими дослідженнями з проблем державного управління;

– активізація застосування сучасних інтерактивних форм навчального процесу (тренінги, проблемні ситуаційні завдання, «мозкові атаки», ділові ігри тощо);

– започаткування викладання авторських курсів авторитетними вітчизняними та закордонними спеціалістами, державними діячами, вченими та експертами;

– зміцнення зв'язку навчального процесу з практикою державного управління, вдосконалення організації стажування слухачів та викладачів у відповідних державних органах, провідних навчальних і наукових центрах України та інших держав;

– посилення вимог до оцінювання і контролю успішності навчання слухачів, а також роботи викладачів. Зокрема з використання сучасних моделей навчання.

Дійсно, впровадження такого підходу при підготовці державних службовців сприятиме формуванню в останніх знань, умінь, здібностей, досвіду ефективного державного управління, спрямованого на забезпечення прогресивних змін у суспільстві, виробленню новаторських професійних якостей: незалежного критичного мислення, творчості, ініціативності, всебічного неупередженого осмислення суспільних проблем, прогнозування наслідків прийняття управлінських рішень тощо [12].

Висновки. Таким чином, ефективне функціонування системи державного управління неможливе без високопрофесійного персоналу державної служби. Для цього необхідно, передусім, створити ефективну систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців. Цьому могло сприяти таке:

– створення системи та розробка механізмів запровадження безперервного навчання державних службовців;

– розроблення концептуальних засад визначення змісту іспитів та методики їх проведення для здійснення незалежної та неупередженої оцінки якості професійного навчання державних службовців і професійної придатності до державної служби на певних посадах;

– розширення практики підготовки та обміну з іноземними партнерами необхідними для професійного навчання державних службовців навчально-методичними та довідково-інформаційними матеріалами тощо, в тому числі з використанням можливостей інформаційних технологій;

- направлення слухачів і викладачів навчальних закладів на навчання до іноземних держав з метою удосконалення фахової підготовки та організація участі останніх у міжнародних конференціях, семінарах, нарадах з питань державного управління та державної служби, професійного навчання державних службовців;
- включення до програм професійного навчання та підготовки фахівців у сфері управління персоналом тем щодо запровадження профілів професійної компетентності посад державних службовців;
- переорієнтація змісту навчальних програм на основі функціонального, особистісного і компетентнісного підходів;
- активізація застосування сучасних інтерактивних форм навчального процесу (тренінги, проблемні ситуаційні завдання, «мозкові атаки», ділові ігри тощо);
- зміцнення зв'язку навчального процесу з практикою державного управління, вдосконалення організації стажування слухачів та викладачів у відповідних державних органах, провідних навчальних і наукових центрах України та інших держав тощо.

Список літератури:

1. Ківалов С. В. Державна служба в Україні : підручник / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла. – Одеса : Юридична література, 2003. – 368 с.
2. Олуйко В. М. Кадрові процеси в державному управлінні України: стан і перспективи розвитку : монографія / В. М. Олуйко. – Хмельницький : Вид-во ХУУП, 2005. – 326 с.
3. Реформування державної служби в контексті адміністративної реформи : навчальний посібник / [укл. О. Л. Леонов, І. Л. Тимошенко, В. Л. Савченко] ; Донецька обласна державна адміністрація, Донецький обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій. – Донецьк : ДОЦППК, 2013. – 59 с.
4. Іванова Т. Система підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців: сучасний стан і перспективи розвитку / Т. Іванова // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 2 (12). – С. 72-75.
5. Система професійного навчання державних службовців // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/692/28/>.
6. Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» : Указ Президента України від 12.03.2013 № 128/2013 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 21. – Ст. 700.
7. Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2012 році : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.05.2012 № 583 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 50. – Ст. 1962.
8. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Канади щодо проекту реформування управління персоналом у системі державної служби України : міжнародний документ від 26.05.2008 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/124_046.
9. Бюрократ : інформаційний бюлетень // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.center.gov.ua/byurokrat/byurokrat-57-5860-vid-10052008.html>.
10. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 роки : Указ Президента України від 01.02.2012 № 45/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 10. – Ст. 365.
11. Колобов Ю. Сучасні підходи до розуміння державної служби / Ю. Колобов // Вісник державної служби України. – 2012. – № 2. – С. 17-22.
12. Концепція розвитку магістерських програм галузі знань «Державне управління» в Національній академії державного управління при Президенті України // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.academy.gov.ua/doc/reforma_3/konceptcia_rozvytku.pdf.

Олійник І. Л. Професійне розвиток державних службовців / І. Л. Олійник // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 69-77.

В статье исследована система профессионального развития государственных служащих, а именно система подготовки, переподготовки и повышения квалификации последних. Освещаются проблемы отдельных элементов этого механизма. Автор акцентирует внимание на правовых основах реализации отечественной кадровой политики и выделяет направления, внедрение которых позволит усовершенствовать механизм кадрового обеспечения органов государственного управления.

Ключевые слова: государственная служба, государственный служащий, подготовка, переподготовка и повышение квалификации государственных служащих.

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF CIVIL SERVANTS

Olijnyk I. L.

*Donetsk State University of Management
Donetsk, Ukraine*

In the article was investigated the system of professional development of civil servants, namely the system of training, retraining and advanced training of the latter.

Noted that in the context of administrative reform in Ukraine, which aims to improve the efficiency of public administration in the state, priority to the issues of modernization of public service, part of which is to raise the professional level of personnel to work in public administration.

Given the above, an important condition effective of civil service today is training of civil servants.

It is shown that the effective functioning of government is impossible without highly skilled staff of public service :to establish an effective system of training, retraining and advanced training of public servants.

This requires the creation and development of mechanisms for the implementation of continuous training of civil servants; sending students and teachers of educational institutions to study in foreign countries in order to improve professional preparation and active participation in the organization of international conferences, seminars and meetings on public administration and civil service, professional training of civil servants; reorientation of curriculum content; intensification of the use of modern forms of interactive learning process (training, problem situation tasks, «brainstorming», business games, etc.); inclusion of vocational education and training civil servants topics o profiles of professional competence of civil servants; strengthening the link educational process and practice of public administration, improving the training of students and teachers in the relevant government agencies, leading universities and research centers in Ukraine and other countries and so on.

Key words: public service; civil servant; training, retraining and advanced training of public servants.

Spysok literatury:

1. Kivalov S. V. Derzhavna sluzhba v Ukraini : pidruchnyk / S. V. Kivalov, L. R. Bila. – Odesa : Jurydychna literatura, 2003. – 368 s.
2. Olujko V. M. Kadrovi procesy v derzhavnomu upravlinni Ukrainy: stan i perspektyvy rozvytku : monografija / V. M. Olujko. – Hmel'nyč'kyj : Vyd-vo HUUP, 2005. – 326 s.
3. Reformuvannja derzhavnoi' sluzhby v konteksti administratyvnoi' reformy : navchal'nyj posibnyk / [ukl. O. L. Leonov, I. L. Tymoshenko, V. L. Savchenko] ; Donec'ka oblasna derzhavna administracija, Donec'kyj oblasnyj centr perepidgotovky ta pidvyshhennja kvalifikacij' pracivnykiv organiv derzhavnoi' vlady, organiv misceвого samovrjaduvannja, derzhavnyh pidprijemstv, ustanov i organizacij. – Donec'k : DOCPPK, 2013. – 59 s.
4. Ivanova T. Systema pidgotovky ta pidvyshhennja kvalifikacij' derzhavnyh sluzhbovciv: suchasnyj stan i perspektyvy rozvytku / T. Ivanova // Visnyk Central'noi' vyborchoi' komisii'. – 2008. – № 2 (12). – S. 72-75.
5. Systema profesijnogo navchannja derzhavnyh sluzhbovciv // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/692/28/>.
6. Pro Nacional'nyj plan dij na 2013 rik shhodo vprovadzhennja Programy ekonomichnyh reform na 2010-2014 roky «Zamozhne suspil'stvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.03.2013 № 128/2013 // Oficijnyj visnyk Ukrainy. – 2013. – № 21. – St. 700.
7. Pro derzhavne zamovlennja na pidgotovku fahivciv, naukovopedagogichnyh ta robitnychyh kadriv, na pidvyshhennja kvalifikacij' ta perepidgotovku kadriv (pisljadyplomna osvita) dlja derzhavnyh potreb u 2012

Професійний розвиток державних службовців...

---

roci : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.05.2012 № 583 // Oficijnyj visnyk Ukrainy. – 2012. – № 50. – St. 1962.

8. Memorandum pro vzajemorozuminnja mizh Urjadom Ukrainy i Urjadom Kanady shhodo proektu reformuvannja upravlinnja personalom u systemi derzhavnoi' sluzhby Ukrainy : mizhnarodnyj dokument vid 26.05.2008 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/124_046.

9. Bjurokrat : informacijnyj bjuleten' // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.center.gov.ua/byurokrat/byurokrat-57-5860-vid-10052008.html>.

10. Pro Strategiju derzhavnoi' kadrovoi' polityky na 2012-2020 roky : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 01.02.2012 № 45/2012 // Oficijnyj visnyk Ukrainy. – 2012. – № 10. – St. 365.

11. Kolobov Ju. Suchasni pidhody do rozuminnja derzhavnoi' sluzhby / Ju. Kolobov // Visnyk derzhavnoi' sluzhby Ukrainy. – 2012. – № 2. – S.17-22.

12. Koncepcija rozvytku magisters'kyh program galuzi znan' «Derzhavne upravlinnja» v Nacional'nij akademii' derzhavnogo upravlinnja pry Prezydentovi Ukrainy // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://www.academy.gov.ua/doc/reforma_3/konceptia_rozvytku.pdf.

ГЕОГРАФИЯ КОРРУПЦИИ В УКРАИНЕ

Политова А. С.

*Донецкий юридический институт МВД Украины
м. Донецк, Украина*

В статье анализируется понятие «география преступности» и дается авторское его определение. Показан уровень коррупционной преступности в 2005 и 2011 годах в регионах Украины в сравнении с общей преступностью и организованной преступностью. Указаны факторы, которые влияют на уровень коррупционной преступности.

Ключевые слова: география преступности, уровень преступности, коррупция, коррупционные преступления.

Введение. Территориальные различия преступности – проблема, которая уже давно привлекает внимание криминологов. Уровень и состояние преступности в различных регионах Украины различаются довольно существенно. Исследование территориального различия преступности дает возможность наиболее полного учета особенностей преступности и обуславливаемых ими предупреждения мер в региональных планах социально-экономического развития и в программах борьбы с преступностью. Ценность проведения этих исследований заключается в том, что с их помощью можно детальнее изучить механизм детерминации преступности и ее изменений, выявлять какие-либо социальные, экономические, политические явления и процессы, которые либо формируют причины преступности, либо способствуют им в различных регионах.

В последнее время в Украине был защищен ряд диссертационных исследований, в которых ученые затрагивали проблему региональной преступности: Мозоль А. П. «Криминологические проблемы нелегальной миграции в Украине» (2002 г.), Топольскова И. А. «Уголовно-правовые и криминологические аспекты борьбы с вовлечением несовершеннолетних в преступную или иную антиобщественную деятельность» (2003 г.), Албул С. В. «Криминологическая характеристика корыстно-насильственных преступлений в отношении иностранных граждан» (2005 г.), Мартиненко О. А. «Преступления среди работников ОВД Украины: их детерминация и предупреждение» (2007 г.), Левченко Ю. А. «Предотвращение преступлений, совершаемых в нефтегазовом комплексе Украины» (2008 г.), Губанова Е. В. «Криминологическая характеристика и предупреждение изнасилования (по материалам практики Автономной Республики Крым)» (2008 г.), Абросимова Ю. А. «Преступность несовершеннолетних и ее предупреждение на региональном уровне» (2009 г.), Гайворонский Е. П. «Контрабанда культурных ценностей: криминологическая характеристика, детерминация и предот-

вращение» (2009 г.), Колодяжный М. Г. «Криминологическая характеристика и предупреждение вымогательств, соединённых с насилием» (2010 г.).

Комплексное исследование территориальных особенностях коррупционной преступности в Украине не проводилось, однако вопросы противодействия коррупции были объектом научных интересов Багрий-Шахматов Л. В., Джужа А. Н., Мельник Н. И., Невмержицкий Е. В., Хавронюк Н. И., а также зарубежных ученых Волженкина Б. В., Куракина А. В., Милера В. и др. Поэтому целью нашего исследования будет анализ территориальных особенностей коррупционных преступлений в Украине.

Результаты исследования. В Украине сведения о территориальных распределениях преступности («географии преступности») формируются на основе данных первичного учета преступлений по месту их совершения, которые затем обобщаются в официальной отчетности правоохранительных органов районов, городов, областей и Украины в целом.

Использование словосочетания «география преступности» в криминологической науке приобрело в последние годы распространенный и общеупотребляемый характер, что, по утверждению Бахарева В. Д., может создавать впечатление того, что данное понятие относится к числу таких терминов, содержание которых в криминологической науке четко конкретизировано [1, с. 32].

Однако это не совсем так. Бадов А. Д. понимает географию преступности (геокриминологию) как науку, изучающую «территориальную дифференциацию преступности и взаимосвязи между географическими условиями и ее уровнем (характером) пределах территориальных систем различного таксономического ранга» [2, с. 7]. Существует также точка зрения, что география преступности – это пространственно-временное распределение уголовно-наказуемых деяний (по уровню, структуре, динамике), связанное со спецификой различных регионов мира, различных стран или административно-территориальных единиц одной страны, с численностью, структурой и расселением населения на изучаемых территориях, со своеобразными формами организации жизни людей, условиями их труда, быта, отдыха, культуры, национальных традиций и иных особенностей [3, с. 124].

Шоткинов С. А. определил географию преступности как самостоятельное направление криминологической науки, изучающее влияние экономических, социальных, культурных, демографических, политических и естественно-природных особенностей страны (региона, субъекта или административно-территориальной единицы) на состояние, структуру и динамику преступности [4]. Вместе с тем немецкий криминолог Шнайдер Г. Й. дал следующее определение географии преступности: самостоятельное направление криминологических исследований, занимающееся проблемами пространственно-временного распределения преступности в мире, отдельно взятом государстве, его частях или административно-территориальных единиц [5, с. 202-203].

Мы считаем, что география преступности изучает вопросы территориального распределения результативности деятельности правоохранительных органов в борьбе с преступностью, а также исследует связь уровня и структуры преступности с плотностью, структурой и миграцией населения, проживающего на той или иной территории, условиями его жизни, труда, быта, отдыха, культуры, национальных традиций и иных криминологически значимых особенностей.

Поэтому анализ географии коррупционной преступности в Украине необходимо проводить по отдельным областям, входящим в тот или иной макроэкономический регион. Площадь Украины в соответствии с административным делением разделена на пять основных макроэкономических регионов:

1. Центральный регион (Киевская, Черниговская, Житомирская, Черкасская, Кировоградская области);
2. Донецко-Приднепровский регион (Донецкая, Луганская, Днепропетровская, Запорожская области);
3. Западный регион (Ровенская, Волынская, Львовская, Ивано-Франковская, Тернопольская, Винницкая, Хмельницкая, Закарпатская, Черниговская области);
4. Причерноморский регион (Одесская, Николаевская, Херсонская области и Автономная Республика Крым);
5. Северо-Восточный регион (Харьковская, Сумская, Полтавская области).

Правовой основой борьбы коррупцией в Украине является Закон Украины от 07.04.2011 «О принципах предотвращения и противодействия коррупции». В Уголовном кодексе Украины нет таких понятий как коррупция и коррупционное преступление. Гаухман Л. Д. отмечает, что в уголовно-правовом значении коррупция представляет собой предусмотренные уголовным законом общественно опасные деяния, субъектом которых являются должностные лица и которые совершаются посредством использования должностных полномочий из корыстной заинтересованности и в целях личного обогащения. Эти деяния обоснованно именовать коррупционными преступлениями. Они составляют наиболее опасное проявление коррупции [6, с. 6].

Куц В. и Тринева Я. под коррупционным преступлением понимают предусмотренное уголовным законодательством Украины коррупционное правонарушение, за которое установлена уголовная ответственность [7, с. 35]. Некоторые авторы, решая этот вопрос, предлагают законодательно закрепить понятие «коррупционное преступление» с целью его отграничения от других должностных преступлений.

Однако у правоохранительных органов Украины несколько иное понятие преступлений коррупционной направленности. Анализ статистических данных позволяет отнести к преступлениям с признаками коррупции: получение взяток (ст. 368 УК), присвоение, растрата имущества или завладения им путем злоупотребления служебным положением (ст. 191 УК), злоупотребление властью или служебным положением (ст. 364 УК), превышение власти или служебных полномочий (ст. 365 УК), служебная подделка (ст. 366 УК).

Исходя из вышеизложенного, мы будем относить к коррупционным преступлениям как наиболее опасным и распространенным видам коррупционной деятельности: взяточничество; злоупотребление властью или служебным положением; присвоение, растрата имущества или завладения им путем злоупотребления служебным положением.

Данные коррупционные преступления в отчетности МВД Украины анализируются в экономической преступности и преступлениях в сфере служебной деятельности. Что касается включения присвоения, растраты имущества или завладения им путем злоупотребления служебным положением в преступность в сфере экономической преступности, то это является оправданной условностью, поскольку его совершение

наносит огромный вред не только государственным и частным интересам, а также правам собственности, но и экономике страны и региона.

Анализируемые нами коррупционные преступления, как правило, не имеют непосредственных потерпевших, которые заявляют о совершении против них преступлениях. Регистрация этих деяний в основе своей осуществляется по мере их оперативного выявления подразделениями по борьбе с экономическими преступлениями МВД Украины и других правоохранительных органов. В результате абсолютное большинство деяний остается латентным. Поэтому следует особо критически подходить к анализу зарегистрированной коррупции.

В 2005 г. было зарегистрировано 16936 коррупционных преступлений, среди которых 3660 фактов взяточничества, 7442 присвоений или растрат и 5842 случаев злоупотребления властью или служебным положением. Коэффициент трех коррупционных преступлений составил 36,0%, взяточничества – 7,8%, присвоений или растрат – 15,8%, злоупотреблений властью или служебным положением – 12,4% на 100 тыс. всего населения. Что касается 2011 г., то было зарегистрировано 14966 коррупционных преступлений, среди которых 2875 фактов взяточничества, 7977 присвоений или растрат и 4114 случаев злоупотреблений властью или служебным положением. Коэффициент этих коррупционных преступлений составил 32,8%, взяточничества – 6,3%, присвоений или растрат – 17,5%, злоупотреблений властью или служебным положением – 9,0%. По регионам они распределились следующим образом (Таблица 1.)

Таблица 1
Уровень коррупции и общей преступности в Украине в 2005 г. и 2011 г.

Наименование региона	Коэфф. организованной преступности		Коэфф. общей преступности		Коэфф. коррупционной преступности	
	2005	2011	2005	2011	2005	2011
Центральный	9,4	7,5	782,2	955,7	27,0	24,0
Донецко-Приднепровский	6,9	7,0	1351,9	1141,8	37,8	38,7
Западный	9,0	4,4	674,8	671,3	16,0	25,7
Причерноморский	14,7	5,2	1102,9	1357,5	43,5	44,8
Северо-Восточный	13,8	8,6	1074,3	1139,4	42,7	23,2

Уровень коррупционных деяний в Украине примерно в четыре раза выше уровня организованной преступности. И хотя в приведенной нами Таблице 1 тесной связи между организованной и коррупционной преступностью не просматривается, но в реальной преступной деятельности они тесно связаны и эта связь с годами укрепляется. Организованные сообщества и группы, в большинстве своем, избегают уголовной ответственности благодаря коррупционным связям с исполнительной, судебной и даже законодательной властями.

Большую долю в рассматриваемых коррупционных деяниях, учтенных в Украине в целом, составляют присвоение, растраты имущества или завладения им путем злоупотребления служебным положением (до 95%), злоупотребления властью или служебным положением (до 3%) и только 2% – взяточничество.

Высоким уровнем учтенной коррупции отличаются в 2005 г. Причерноморский (3,9%), Северо-Восточный (4,0%) и Центральный (3,5%) регионы, а в 2011 году – Причерноморский (3,3%) и Западный (3,8%) регионы. Наибольшее количество преступлений коррупционной направленности в 2011 г. совершено в Донецко-Приднепровском регионе (4557), а наименьшее – в Северо-Восточном (1248).

Исследуя коррупционные детерминанты преступного поведения лиц в контексте региональных различий, необходимо отметить, что удельный вес того или иного фактора в их системе существенно меняется в зависимости от характеристики региона. Различия в уровне, структуре и динамике коррупционной преступности в различных регионах объясняется тем, что в этих регионах различны сами социальные, экономические и психологические факторы, влияющие на поведение людей, или неодинакова их интенсивность, или же, наконец, эти факторы действуют в иных сочетаниях.

Выводы. Уменьшение количества учтенной организованной преступности и коррупции в 2011 гг. в некоторых регионах свидетельствует не столько об их объективном спаде, сколько об их латентности. Поэтому депрессивное, с точки зрения экономики, состояние многих регионов является плодотворной почвой для преступлений коррупционной направленности. Безусловно, основой для решения сложной проблемы противодействия коррупции должно быть преодоление социально-экономического кризиса в регионах Украины. Нам представляется, что, не будучи эффективной социально-экономической системой, регион не в состоянии решить задачу по искоренению коррупции. Вне реализации экономической составляющей субъекта невозможна подлинная и результативная антикоррупционная политика.

Список литературы:

1. Бахарев В. Д. К вопросу о предмете и содержании географии преступности как одного из направлений исследования причинного комплекса / В. Д. Бахарев. – Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://cj.isea.ru/pdf.asp?id=11416>.
2. Бадов А. Д. География преступности России в постсоветский период : дис. на соискание ученой степени д-ра геогр. наук по спец. 25.00.24 / Александр Даурбекович Бадов. – Владикавказ, 2009. – 496 с.
3. Кудрявцев В. Н. Организованная преступность и коррупция в России (1997-1999) / В. Н. Кудрявцев, В. В. Лунеев, А. В. Наумов ; отв. ред. Л. Л. Ананиан. – М. : Изд-во ИНИОН РАН, 2000. – 200 с.
4. Шоткинов С. А. География преступности: к вопросу о понятии, предмете, методе / С. А. Шоткинов. – Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1115478>.
5. Шнайдер Г. Й. Криминология / Г. Й. Шнайдер ; пер. с нем. Ю. А. Неподаева ; под ред. и с предисл. канд. юрид. наук Л. О. Иванова. – М. : Изд. группа «Прогресс» ; Универс, 1994. – 502 с.
6. Гаухман Л. Д. Коррупция и коррупционные преступления / Л. Д. Гаухман. // Законность. – 2000. – № 6. – С. 6.
7. Куц В. Поняття корупційних злочинів та їх види / В. Куц, Я. Триньова // Вісник Національної академії прокуратури. – 2012. – № 4. – С. 32-36.

Політова А. С. Географія корупції в Україні / А. С. Політова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 78-83.

У статті аналізується поняття «географія злочинності» та дається авторське визначення. Показано рівень корупційної злочинності у 2005 і 2011 роках в регіонах України порівняно із загальною злочинністю і організованою злочинністю. Визначені чинники, які впливають на рівень корупційної злочинності.

Ключові слова: географія злочинності, рівень злочинності, корупція, корупційні злочини.

GEOGRAPHY OF CORRUPTION IS IN UKRAINE

Politova A. S.

Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Donetsk, Ukraine

The problem of territorial differences in level of crime has interested the criminologists for a long time. The level and state of crime within different regions of Ukraine are marked by serious differentiations. The author has noted that data about territorial crime differentiations («geography of a crime») in Ukraine are formed on a basis of primary registration data of crimes on its scenes, which are being generalized within official district, municipal, region and national law enforcement agencies' reports.

Geography of a crime considering the issues of territorial law enforcement agencies' activity results differentiations is substantiated and the connection between level, structure of a crime and density, structure and migration of a population, living on some territory, its conditions of living, work, mode of life, rest, culture, national traditions and the other criminological significant features are investigated.

The analysis of five main macroeconomic regions of Ukraine argues that the majority of bribe cases, registered in Ukraine, consists of misappropriating, embezzling of property, taking possession of it by abusing an office (to 95%), abusing authority or an office (to 3%), only 2% – bribing. Decrease of the amount of organized crime manifestations, which are under registration in some regions during 2011, demonstrates not so much its objective decreasing as its latent character. Therefore why depressive, according to economic indicators, state of many regions is a fruitful basis for corruption. Undoubtedly, the basis for solving difficult issue of fight against corruption ought to be overcoming social and economic crisis in Ukrainian regions.

Key words: geography of a crime, crime rate, corruption, crime of corruption.

Spisok literatury:

1. Baharev V. D. K voprosu o predmete i soderzhanii geografii prestupnosti kak odnogo iz napravlenij issledovaniya prichinnogo kompleksa / V. D. Baharev. – Rezhim dostupa. – [Elektronnyj resurs] : <http://cj.isea.ru/pdf.asp?id=11416>.
2. Badov A. D. Geografija prestupnosti Rossii v postsovetiskij period : dis. na soiskanie uchenoj stepeni d-ra geogr. nauk po spec. 25.00.24 / Aleksandr Daurbekovich Badov. – Vladikavkaz, 2009. – 496 s.
3. Kudrjavcev V. N. Organizovannaja prestupnost' i korrupcija v Rossii (1997-1999) / V. N. Kudrjavcev, V. V. Luneev, A. V. Naumov ; otv. red. L. L. Ananian. – M. : Izd-vo INION RAN, 2000. – 200 s.
4. Shotkinov S. A. Geografija prestupnosti: k voprosu o ponjatii, predmete, metode / S. A. Shotkinov. – Rezhim dostupa. – [Elektronnyj resurs] : <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1115478>.
5. Shnajder G. J. Kriminologija / G. J. Shnajder ; per. s nem. Ju. A. Nepodaeva ; pod red. i s predisl. kand. jurid. nauk L. O. Ivanova. – M. : Izd. gruppy «Progress» ; Univer, 1994. – 502 s.
6. Gauhman L. D. Korrupcija i korrupcionnoe prestuplenija / L. D. Gauhman. // Zakonnost'. – 2000. – № 6. – S. 6.
7. Kuc V. Ponjattja korupcijnih zlochiniv ta ih vidi / V. Kuc, Ja. Trin'ova // Visnik Nacional'noi akademii prokuraturi. – 2012. – № 4. – S. 32-36.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Починок К. Б.

*Національний університет державної податкової служби України
м. Ірпінь, Україна*

У статті досліджено теоретичні аспекти формування та розвитку технічного регулювання в контексті адміністративної реформи, а також розглядається система ринкового нагляду та контролю продукції, яка відповідає Плану дій «Україна – Європейський Союз».

Ключові слова: адміністративна реформа, ринковий нагляд та контроль, технічне регулювання.

Актуальність теми. Важливим чинником виходу українського суспільства з кризи є створення сучасної, ефективної системи публічного управління. Нова система публічного управління в Україні має бути створена шляхом проведення адміністративної реформи. Від якості реалізації цього процесу залежить майбутнє економічних та соціальних реформ у державі.

Суть адміністративної реформи полягає у наданні представниками громадського суспільства права громадського контролю за процесом публічного управління, права участі в підготовці владних рішень, у забезпеченні прозорості і відповідальності влади, у підвищенні якості публічних послуг. На сучасному етапі наша держава потребує не простого скорочення бюджетних видатків, а створення системи раціонального використання ресурсів та більш ефективних методів публічного управління.

Мета статті: здійснити аналіз адміністративно-правових засад реформування сучасної системи технічного регулювання.

Аналіз досліджень і публікацій. Взагалі дослідженню правового забезпечення адміністративної реформи приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема Авер'янов В., Єсипчук Н., Крупчан О., Коліушко І., Кікоть П., Курінний Є., Луговий І., Мартиненко В., Матіос Ю., Марченко В., Олійникова С., Ославський М., Лаврентьєва М. та інші. Звичайно, що процес адміністративної реформи успішно може бути здійснений лише за умов його належної організації.

Ключове місце адміністративної реформи, зазначає Авер'янов В. [1, с. 27], належить науці адміністративного права, яка включає до свого предмета організаційно-правові аспекти так званої теорії державного управління, що є комплексною міждисциплінарною галуззю знань. Реформування адміністративного права – це об'єктивна необхідність, а не сліпе наслідування західної системи права. Такі процеси ми можемо спостерігати не лише в нашій країні, а й у зарубіжних.

Не можна не погодитися із думкою Матіоса А. [2, с. 35], що адміністративна реформа реалізовується двома напрямками:

– створення нової правової бази, що регламентуватиме державне управління в Україні;

– наукове та інформаційне забезпечення системи державного управління, формування механізмів наукового та інформаційного моніторингу її функціонування.

Отже, процес адміністративної реформи не може бути ефективно організованим без достатнього теоретичного підґрунтя. Ефективне (результативне) використання на практиці наукових реформ, методів і засобів вивчення людиною об'єктивної дійсності її суспільного буття було, є і буде головною умовою демократизації адміністративної реформи і суспільної життєдіяльності людей в цілому. Адже залежно від наявності чи відсутності результату можна стверджувати про необхідність обґрунтування подальшого проведення реформ, у тому числі і правового регулювання.

Як зазначив Ославський М., адміністративна реформа має на меті проведення динамічних змін у системі центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ), її структурі та структурі самих органів, запровадження цілеорієнтованих програмних методів, оптимізації сукупності та структури владних повноважень і виведення з числа повноважень ЦОВВ функцій, що можуть бути делеговані недержавним інституціям зі збереженням опосередкованого регулювання через застосування економічних важелів або соціальних пріоритетів і достатнього контролю [2, с. 90].

За роки, що минули з моменту здобуття Української незалежності, слушно зауважив Луговий І. [4, с. 111], безумовно, одним зі стратегічних курсів для нашої країни є інтеграція до європейських структур шляхом набуття асоційованого, а згодом і повного членства в Європейському Союзі (ЄС). Це наочно підтверджується поглибленням конструктивного співробітництва України з ЄС та іншими міжнародними організаціями. Євроінтеграція вимагає не лише узгодження законодавства, а й змін у регуляторних системах публічного управління.

Система технічного регулювання України також потребувала реформування. Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (далі Держспоживстандарт) – відомство, яке водночас відповідало за всі інструменти системи технічного регулювання, а отже, встановлювало вимоги до складових технічного регулювання та саме контролювало їх дотримання. Така ситуація створювала конфлікт інтересів і не дозволяла здійснити ефективне реформування системи. Крім того, це порушувало зобов'язання України перед СОТ у відповідності до «Угоди про технічні бар'єри в торгівлі» [5], оскільки організація була монопольною і користувалася законодавчим захистом від конкуренції.

Згідно із Законом України «Про ратифікацію протоколу про вступ України до СОТ» [6] для усунення технічних бар'єрів у торгівлі з країнами – членами СОТ Україна взяла на себе обов'язки до 2012 р. реформувати національну систему технічного регулювання.

На реформування системи технічного регулювання була націлена й Програма економічних реформ України на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [7], відповідно до якої передбачено до кінця 2010 року поділити функції стандартизації та сертифікації між різними органами з метою уникнення конфлікту інтересів.

Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт України) відповідно до Указу Президента України [8] реорганізовується та утворюється:

- Державна служба технічного регулювання України (Держстандарт України);
- Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів (далі – Держспоживінспекція).

Наступним кроком у реформуванні системи технічного регулювання став Указ Президента України «Питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» [9], яким було ліквідовано Державну службу технічного регулювання України, а її функції (крім функцій із реалізації державної політики з питань державного контролю у сфері захисту прав споживачів) розділено між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (далі – Мінекономрозвитку України) та Державною ветеринарною та фітосанітарною службою України.

Мінекономрозвитку України є правонаступником Державної служби технічного регулювання України в частині формування та реалізації державної політики у сфері технічного регулювання (стандартизації, метрології, сертифікації, оцінки (підтвердження) відповідності, управління якістю), а також формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів (крім функцій з реалізації державної політики з питань державного контролю у сфері захисту прав споживачів; функцій з формування та реалізації державної політики з питань безпечності харчових продуктів) [10].

Вище зазначені функції покладено на Департамент технічного регулювання Мінекономрозвитку України.

Правовий статус Департаменту технічного регулювання (далі – департамент) закріплено в Положенні про департамент технічного регулювання [11]. Головною метою діяльності департаменту є забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері технічного регулювання (стандартизації, метрології, сертифікації, оцінки (підтвердження) відповідності, акредитації органів з оцінки відповідності, управління якістю) та міжгалузевої координації у цій сфері.

До складу департаменту входять такі структурні підрозділи:

- управління з питань стандартизації та оцінки відповідності;
- управління з питань метрології;
- управління нормативно-правового забезпечення та міжнародного співробітництва.

Завданням управління з питань стандартизації та оцінки відповідності є забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері стандартизації, сертифікації, оцінки відповідності, управління якістю та реєстрації державної системи сертифікації.

Управління з питань стандартизації та оцінки відповідності відповідно до покладених на нього завдань:

1) у сфері стандартизації: розробляє та бере участь в опрацюванні нормативно-правових та нормативних актів у сфері стандартизації; забезпечує реалізацію заходів щодо гармонізації розроблюваних національних стандартів з відповідними міжнародними (регіональними) стандартами; уживає обґрунтованих заходів для прийняття і застосування органами стандартизації на території України Кодексу добробочинної практики з розроблення, прийняття і застосування стандартів відповідно до Угоди СОТ про технічні бар'єри в торгівлі; готує пропозиції щодо встановлення процедур та проекти рішень стосовно створення та припинення діяльності тех-

нічних комітетів стандартизації, визначення їх повноважень та порядку створення; розробляє проекти рішень щодо організації і координації проведення робіт у сфері стандартизації; розробляє пропозиції щодо встановлення правил розроблення, схвалення, прийняття, перегляду, зміни та втрати чинності національними стандартами, їх позначення, класифікації за видами та іншими ознаками, кодування та реєстрації; організовує проведення експертизи проектів національних стандартів; готує проекти рішень щодо схвалення та прийняття національних стандартів відповідно до законодавства; бере участь у забезпеченні здійснення Мінекономрозвитку від імені держави права власника на національні стандарти, національні класифікатори, правила усталеної практики та каталоги; організовує ведення головного фонду нормативних документів; забезпечує формування програми робіт із національної стандартизації та координує її виконання; забезпечує актуалізацію та оприлюднення програми робіт з національної стандартизації; веде реєстр національних стандартів; за дорученням керівництва бере участь у роботі галузевих, міжгалузевих комісій та робочих груп, що утворюються за пропозиціями центральних органів виконавчої влади або відповідно до рішень Кабінету Міністрів України для забезпечення виконання державних цільових програм; бере участь у забезпеченні співробітництва між виробниками, постачальниками, споживачами продукції, процесів і послуг та відповідними державними органами у сфері стандартизації; організовує відповідно до законодавства розповсюдження офіційних публікацій національних стандартів, національних класифікаторів, правил усталеної практики та іншої друкованої продукції стосовно прийнятих національних нормативних документів і документів відповідних міжнародних та регіональних організацій із стандартизації, а також надання пропозицій щодо делегування цих повноважень іншим організаціям; бере участь в організації надання інформаційних послуг суб'єктам стандартизації з питань стандартизації; готує інформаційні матеріали для звітності департаменту з питань стандартизації та подає їх у встановленому порядку до визначеного структурного підрозділу;

2) у сфері оцінки відповідності: подає керівництву Мінекономрозвитку пропозиції центральних органів виконавчої влади, на які покладаються функції технічного регулювання у визначених сферах діяльності, щодо визначення органів з оцінки відповідності та залучення цих центральних органів виконавчої влади до здійснення моніторингу (нагляду) відповідності призначених органів з оцінки відповідності вимогам законодавства, подає пропозиції щодо скасування призначення; готує пропозиції щодо приєднання України до міжнародних (регіональних) систем сертифікації, укладення міжнародних угод у сфері оцінки відповідності, надання пропозицій керівництву Мінекономрозвитку стосовно порядку визначення результатів робіт, проведених органами із сертифікації інших держав; забезпечує координацію роботи центральних органів виконавчої влади у визначених сферах діяльності з оцінки (підтвердження) відповідності в законодавчо регульованій сфері; організовує розроблення проектів нормативно-правових актів, що встановлюють загальні вимоги та правила процедури оцінки (підтвердження) відповідності в законодавчо регульованій сфері; надає методологічну допомогу центральним органам виконавчої влади в розробленні проектів нормативно-правових актів з питань оцінки (підтвердження) відповідності; проводить та координує відповідно до законодавства роботу із забезпечення функціонування

державної системи сертифікації; організовує підготовку та атестацію аудиторів із сертифікації; надає в установленому порядку керівництву Мінекономрозвитку пропозиції щодо призначення органів із сертифікації; розробляє та подає в установленому порядку керівництву Мінекономрозвитку проект Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, для його затвердження; бере участь у розгляді спірних питань з випробувань і додержання правил сертифікації продукції; здійснює інформаційне забезпечення з питань оцінки (підтвердження) відповідності та сертифікації продукції через мережу Інтернет, підвідомчих організацій; за дорученням керівництва Мінекономрозвитку бере участь у роботі відповідних міжнародних та регіональних організацій із сертифікації, оцінки (підтвердження) відповідності;

3) у сфері реєстрації державної системи сертифікації: здійснює організаційно-методичне забезпечення та координацію робіт у Системі УкрСЕПРО державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» на правах національного органу сертифікації України; реєструє, систематизує, веде державний реєстр призначених органів з оцінки відповідності, Реєстр Системи сертифікації УкрСЕПРО та реєстр декларацій про відповідність; створює та веде Систему сертифікації УкрСЕПРО за напрямом призначення та уповноваження в законодавчо регульованій та законодавчо нерегульованій сферах згідно з вимогами чинного законодавства [12].

13 квітня 2011 року затверджено Положення про Державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів [13]. Державний нагляд за додержанням технічних регламентів, стандартів, норм і правил та державний ринковий нагляд визначені основними завданнями Держспоживінспекції України.

Одним із важливих напрямів реформування системи технічного регулювання відповідно до світової та європейської практики було запровадження системи ринкового нагляду. Метою якого є забезпечення відповідності продукції, що вже перебуває в обігу на ринку, вимогам технічних регламентів та відсутності загроз для здоров'я або будь-якого іншого аспекту захисту суспільних інтересів.

До грудня 2010 р. функції ринкового нагляду за дотриманням стандартів, норм і правил якістю та безпекою продукції, яка надходила на ринок, здійснювали два управління структури Держспоживстандарту України:

– захисту прав споживачів, яке здійснювало контроль за якістю та безпекою продукції, що знаходилася в торгівлі;

– державного нагляду, яке здійснювало контроль за якістю та безпекою продукції на стадії виробництва та оптової торгівлі.

У сфері стандартизації було передбачено здійснення державного нагляду на всіх етапах життєвого циклу продукції, починаючи з розробки (виготовлення). Такий принцип здійснення контролю за якістю та безпекою продукції не відповідав вимогам європейського законодавства, оскільки Директивами ЄС пропонується більше уваги приділяти державному ринковому нагляду за продукцією, яка вже розміщена та розповсюджується на ринку, а виробника перевіряти з метою визначення стабільності виявлених на ринку невідповідностей.

У більшості країн ЄС функції технічного регулювання, а саме її складових: стандартизації, сертифікації, акредитації, ринкового нагляду розмежовано. Ринковий нагляд здійс-

нюються відповідними інспекціями за галузями економіки або інспекцією нагляду за безпекою промислових товарів та окремо інспекцією нагляду за безпекою харчової продукції.

Такий підхід до побудови системи технічного регулювання став усталеною практикою розвинених держав. Він передбачає втручання держави в ті елементи системи, де ситуацію складно вирішити без участі органів влади, інші суб'єкти системи можуть повною мірою належати комерційним структурам. Такий підхід забезпечує високий рівень конкуренції та однорідне конкурентне середовище.

Вважаємо достатньо обґрунтованою позицію, що для створення належної системи технічного регулювання в Україні враховано міжнародний досвід. Адже недоречним є пошук відповідей на питання, що вже давно вирішені за кордоном, одночасно виникає можливість обирати лише позитивні приклади, що підтвердили користь застосування в практичній сфері.

Зважаючи на наведене, 2 грудня 2010 року прийнято Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» [14]. Ним запроваджена в Україні європейська система контролю продукції при її ввезенні на митну територію України, яка відповідає вимогам СОТ та органічно поєднується з системою ринкового нагляду. Ринковий нагляд нехарчової продукції здійснюється Державною інспекцією України з питань захисту прав споживачів, а ринковий нагляд харчової продукції здійснює Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України [15]. 13 квітня 2011 року Президент України Указом № 464/2011 затверджує Положення про Державну ветеринарну та фітосанітарну службу України (далі – Держветфітослужба України).

Отже, структурно-функціональні зміни Держспоживстандарту України (згодом Державної служби технічного регулювання України) були одним із напрямків адміністративної реформи.

Протягом 1996-2010 років в Україні було здійснено певні кроки з проведення адміністративної реформи, напрацьовано нормативно-правову базу для її реалізації. Наступним етапом здійснення адміністративної реформи стало реформування публічного управління в напрямі наближення його до світових стандартів як з теоретико-правової, так з організаційної точки зору.

Висновки. Адміністративна реформа системи технічного регулювання України привела національну систему у відповідність із соціально-економічними та політичними змінами, що відбулися в суспільстві. Як і у більшості держав ЄС, в Україні реформа поділила функції системи технічного регулювання між різними органами публічного управління, а саме:

- Міністерством економічного розвитку і торгівлі України;
- Державною ветеринарною та фітосанітарною службою України;
- Державною інспекцією України з питань захисту прав споживачів.

Запроваджена система ринкового нагляду та європейська система контролю продукції, яка відповідає Плану дій «Україна – Європейський Союз».

Ринковий нагляд нехарчової продукції здійснюється Державною інспекцією України з питань захисту прав споживачів, ринковий нагляд харчової продукції здійснює Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України.

Найскладніше і найважливіше завдання адміністративної реформи системи технічного регулювання України виконано, побудована нова система, настає час вироблення ефективних механізмів функціонування цієї системи.

Список літератури:

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у 2-х томах / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К. : Видавництво «Юридична думка», 2004. – Том 1: Загальна частина. – 584 с.
2. Матіос А. Державне управління в умовах адміністративно-правової реформи / А. Матіос // Юридична Україна. – 2006. – № 2. – С. 34-37.
3. Ославський М. І. Проблеми організації регіонального управління в контексті адміністративної реформи в Україні / М. І. Ославський // Часопис Київського університету права. – 2005. – № 2. – С. 89-93.
4. Луговий І. О. Міжнародно-правові стандарти виробів та їх реалізація в національному законодавстві / І. О. Луговий // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 2. – С. 111-114.
5. Угода про технічні бар'єри в торгівлі : міжнародний документ від 15.04.1994 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.
6. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі : Закон України від 10.04.2008 № 250-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 23. – Ст. 213.
7. Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» Указ Президента України від 12.03.2013 № 128/2013 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 21. – Ст. 700.
8. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 № 1085 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 94. – Ст. 3334.
9. Питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 06.04.2011 № 370/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1219.
10. Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : Указ Президента України від 31.05.2011 № 634/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 41. – Ст. 789.
11. Положення про департамент технічного регулювання : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 28.10.2012 № 180 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-polozhen-pro-samostiini-strukturni-pidrozd-doc77593.html>.
12. Положення про управління з питань стандартизації та оцінки відповідності у складі департаменту технічного регулювання : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 28.03.2012 № 416 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.leonorm.com/P/NL_DOC/UA/201201/Nak416.htm.
13. Положення про Державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів : Указ Президента України від 13.04.2011 № 465/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1271.
14. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції : Закон України від 02.12.2010 № 2735-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 21. – Ст. 144.
15. Положення про Державну ветеринарну та фітосанітарну службу України : Указ Президента України від 13.04.2011 № 464/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 41. – Ст. 789.

Починок К. Б. Административно-правовые основы реформирования современной системы технического регулирования / К. Б. Починок // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 84-91.

В статье исследуются теоретические аспекты формирования и развития технического регулирования в контексте административной реформы, а также рассматривается система рыночного надзора и контроля продукции, которая соответствует Плану действий «Украина – Европейский Союз».

Ключевые слова: административная реформа, рыночный надзор и контроль, техническое регулирование.

**ADMINISTRATIVE AND LEGAL REFORM PRINCIPLES
OF MODERN TECHNICAL REGULATION**

Pochinok K. B.

National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin, Ukraine

The article examines the theoretical aspects of the formation and development of technical regulations in the context of administrative reform, and is considered a system of market surveillance and controls of products that meet the Action Plan «Ukraine – EU».

The process of administrative reform cannot be effectively organized without sufficient theoretical background. Effective (efficient) use of research in practice reforms, methods and tools for the study of human objective reality of social life was, is and will be the main condition for the democratization of administrative

reforms and social life of people in general. Indeed, depending on the presence or absence of the outcome can be said about the need to study further reforms, including the regulation.

Technical regulations of Ukraine also need reform. State Committee of Ukraine for Technical Regulation and Consumer Policy (the State Committee) – the agency that is responsible for both the tools of technical regulation and, therefore, established requirements for the components of technical regulations and compliance with them is controlled. This situation created a conflict of interest and did not allow to carry out effective reform. In addition, it violated Ukraine's commitments to the WTO in accordance with the «Agreement on Technical Barriers to Trade» because the organization was monopoly and enjoyed legal protection from competition.

In Ukraine, the administrative reform divided the functions of technical regulations between different bodies of public administration, namely the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, the State Veterinary and Phytosanitary Service of Ukraine, the State Inspection of Ukraine on protection of consumer rights.

Key words: administrative reform, market surveillance and control, technical regulations.

Spysok literatury:

1. Aver'janov V. B. Administratyvne pravo Ukrai'ny. Akademichnyj kurs : pidruch. : u 2-h tomah / red. kolegija: V. B. Aver'janov (golova). – K. : Vydavnytstvo «Jurydychna dumka», 2004. – Tom 1: Zagal'na chastyna. – 584 s.
2. Matios A. Derzhavne upravlinnja v umovah administratyvno-pravovoi' reformy / A. Matios // Jurydychna Ukrai'na. – 2006. – № 2. – S. 34-37.
3. Oslavs'kyj M. I. Problemy organizacii' regional'nogo upravlinnja v konteksti administratyvnoi' reformy v Ukrai'ni / M. I. Oslavs'kyj // Chasopys Kyi'vs'kogo universytetu prava. – 2005. – № 2. – S. 89-93.
4. Lugovyj I. O. Mizhnarodno-pravovi standarty vyrobiv ta i'h realizacija v nacional'nomu zakonodavstvi / I. O. Lugovyj // Chasopys Kyi'vs'kogo universytetu prava. – 2006. – № 2. – S. 111-114.
5. Uгода pro tehnicni bar'jery v torgivli : mizhnarodnyj dokument vid 15.04.1994 // Oficijnyj visnyk Ukrai'ny. – 2010. – № 84. – St. 2989.
6. Pro ratyfikaciju Protokolu pro vstup Ukrai'ny do Svitovoi' organizacii' torgivli : Zakon Ukrai'ny vid 10.04.2008 № 250-VI // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 2008. – № 23. – St. 213.
7. Nacional'nyj plan dij na 2013 rik shhodo vprovadzhennja Programy ekonomichnyh reform na 2010-2014 roky «Zamozhne suspil'stvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava» Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 12.03.2013 № 128/2013 // Oficijnyj visnyk Ukrai'ny. – 2013. – № 21. – St. 700.
8. Pro optymizaciju systemy central'nyh organiv vykonavchoi' vlady : Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 09.12.2010 № 1085 // Oficijnyj visnyk Ukrai'ny. – 2010. – № 94. – St. 3334.
9. Pytannja optymizacii' systemy central'nyh organiv vykonavchoi' vlady : Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 06.04.2011 № 370/2011 // Oficijnyj visnyk Ukrai'ny. – 2011. – № 29. – St. 1219.
10. Pro Ministerstvo ekonomichnogo rozvytku i torgivli Ukrai'ny : Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 31.05.2011 № 634/2011 // Oficijnyj visnyk Ukrai'ny. – 2011. – № 41. – St. 789.
11. Polozhennja pro departament tehnicnogo reguljuvannja : Nakaz Ministerstva ekonomichnogo rozvytku i torgivli Ukrai'ny vid 28.10.2012 № 180 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://document.ua/prozatverdzhennja-polozhen-pro-samostiini-strukturni-pidroz-doc77593.html>.
12. Polozhennja pro upravlinnja z pytan' standartyzacii' ta ocinky vidpovidnosti u skladi departamentu tehnicnogo reguljuvannja : Nakaz Ministerstva ekonomichnogo rozvytku i torgivli Ukrai'ny vid 28.03.2012 № 416 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://www.leonorm.com/P/NL_DOC/UA/201201/Nak416.htm.
13. Polozhennja pro Derzhavnu inspekciju Ukrai'ny z pytan' zahystu prav spozhyvachiv : Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 13.04.2011 № 465/2011 // Oficijnyj visnyk Ukrai'ny. – 2011. – № 29. – St. 1271.
14. Pro derzhavnyj rynkovyj nagljad i kontrol' neharchovoi' produkcii' : Zakon Ukrai'ny vid 02.12.2010 № 2735-VI // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 2011. – № 21. – St. 144.
15. Polozhennja pro Derzhavnu veterynarnu ta fitosanitarnu sluzhbu Ukrai'ny : Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 13.04. 2011 № 464/2011 // Oficijnyj visnyk Ukrai'ny. – 2011. – № 41. – St. 789.

**ПІДГОТОВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ
ДЛЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ СПРАВИ
В ПОРЯДКУ ПИСЬМОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Роженко Д. В.

*Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

З метою визначення сутності підготовчого провадження проаналізовано зміст понять «провадження» та «стадія»; встановлено, що підготовче провадження є стадією адміністративного процесу, на підтвердження чого наведено авторське визначення підготовчого провадження та сформульовано його ознаки; з'ясовано, що підготовче провадження є важливим інститутом, який багато в чому створює умови для здійснення судового розгляду справи в порядку письмового провадження.

Ключові слова: адміністративний процес, підготовче провадження, письмове провадження, провадження, стадія.

Запровадження в Україні адміністративної юстиції та створення системи адміністративних судів відкрило нову сторінку в розвитку вітчизняного судочинства. Були створені всі необхідні умови для забезпечення ефективного захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень шляхом закріплення відповідних норм у Кодексі адміністративного судочинства (КАС) України. Даний кодифікований акт став проявом позитивних надбань української доктрини адміністративного процесу, ввібравши в себе тільки найкращі її здобутки. Окремі провідні положення, які визначають загальні засади здійснення будь-якого виду судочинства, були запозичені з інших галузей процесуального права нашої держави. Проте, поряд із ними у КАС України знайшли свого закріплення деякі нові поняття, категорії та явища, поява яких була обумовлена особливостями розгляду та вирішення справ адміністративної юрисдикції. Одним із таких понять є підготовче провадження, яке до прийняття КАС України у вітчизняному праві взагалі не використовувалось.

Хоча назва даного інституту є достатньо новою для української правової доктрини, проте його зміст давно всім відомий – у такий спосіб автори-упорядники КАС України вирішили назвати підготовку справи до судового розгляду. Однак застосування зазначеного терміну викликало відповідні дискусії серед вітчизняних правників з приводу того, що слід розуміти під «підготовчим провадженням» – чи це провадження у його класичному розумінні чи це все ж таки стадія адміністративного процесу? Для того щоб дати відповідь на поставлене питання, слід, на нашу думку, спочатку з'ясувати сутність таких категорій, як «провадження» та «стадія».

Визначенню змісту понять «провадження» та «стадія» приділяли увагу такі відомі радянські та вітчизняні науковці, як Саліщева Н. Г., Масленніков М. Я., Шергін А. П., Горшенев В. М., Авер'янов В. Б., Битяк Ю. П., Бандурка О. М., Тищенко М. М., Бахрах Д. М., Андрейцев В. І., Стефанюк В. С., Голосніченко І. П., Комзюк А. Т., Стахурський М. Ф., Копейчиков В. В., Галуцько В. В. та інші. Проте вказані вчені проводили свої дослідження переважно до прийняття КАС України, внаслідок чого питанням, пов'язаним з визначенням поняття та сутності підготовчого провадження, аналізом його значення для розгляду справи в порядку письмового провадження приділялося недостатньо уваги. З огляду на це і вбачається необхідність ґрунтовного дослідження зазначених проблемних положень, що і є метою статті.

На сьогодні в адміністративно-процесуальній науці немає єдиного визначення поняття «провадження». Так, Козлов Ю. М. розглядає провадження як нормативно врегульований порядок здійснення процесуальних дій, який забезпечує законний та обов'язковий розгляд і вирішення індивідуальних адміністративних справ, об'єднаних спільністю предмета [1, с. 73]. Кіт Х. І., у свою чергу, стверджує, що адміністративним провадженням можна назвати порядок, який охоплює здійснення сукупності послідовних дій, спрямованих на вирішення адміністративних справ [2, с. 113]. Натомість Кузьменко О. В. та Гуржій Т. О. зазначають, що провадження – це якісно однорідна група процесуально-процедурних дій із владної реалізації будь-яких відособлених матеріально-правових норм. Такі дії об'єднуються єдністю кінцевої мети, потребами професійної спеціалізації праці щодо правозастосування, міркуваннями щодо підвищення ефективності правового регулювання [3, с. 130].

Ми повністю погоджуємося з авторами підручника «Адміністративне право України» за ред. Авер'янова В. Б., які підкреслюють, що адміністративне провадження – це єдність послідовно здійснюваних дій і процедур, спрямованих на розгляд і вирішення індивідуальних (адміністративних) справ [4, с. 487]. Адміністративне провадження – це врегульований правом порядок вчинення процесуальних дій, що забезпечує винесення законного та об'єктивного рішення по індивідуальних адміністративних справах, об'єднаних спільністю предмета [5, с. 87].

На нашу думку, найбільш вдало та повно розкрив зміст поняття «провадження» радянський вчений Масленніков М. Я., який зазначав, що провадження представляє собою комплекс взаємопов'язаних, взаємообумовлених процесуальних дій, які: а) створюють визначену сукупність процесуальних правовідносин, які відрізняються предметною характеристикою та зв'язком із відповідними матеріальними правовідносинами; б) викликають потребу встановлення, доведення, а також обґрунтування всіх обставин і фактичних даних юридичної справи, яка розглядається; в) обумовлюють необхідність закріплення, офіційного оформлення отриманих процесуальних результатів у відповідних актах-документах [6, с. 12].

Слід наголосити, що окрім відсутності в юридичній літературі єдиного поняття «провадження» серед вчених немає єдності у визначенні його характерних ознак. Так, Горшенев В. М. підкреслює, що провадження – це закріплений у законодавстві порядок процесуальних дій, якому властиві ознаки системності та спеціалізації [7, с. 79]. Автори-упорядники підручника з цивільного процесу під редакцією Комарова В. В. до ознак провадження відносять стадійність і виникнення його внаслідок про-

цесуальної ініціативи [8, с. 27, 464]. Мартинов А. В., у свою чергу, найважливішою ознакою адміністративного провадження називає наявність визначених адміністративних процедур [9, с. 60].

Безперечно, заслуговує на увагу дослідження Бітова А. І., який виділяє такі ознаки адміністративно-судового провадження: 1) специфічний порядок діяльності адміністративного суду, що забезпечує завершення процесуального циклу розгляду та вирішення певної справи адміністративної юрисдикції; 2) наявність певного кола юридично значимих питань, які повинні бути вирішені саме в такому та ніякому іншому порядку; 3) особливий склад суб'єктів, які мають адміністративно-процесуальну правосуб'єктність, що не характерний для інших видів проваджень; 4) спеціальні процесуальні цілі та завдання, які відрізняються від цілей і завдань, притаманних іншим видам проваджень [10, с. 63].

Таким чином, підводячи підсумок з'ясуванню сутності поняття «провадження», пропонуємо надати авторське визначення даної правової категорії. Так, провадження – це врегульований адміністративно-процесуальними нормами порядок вчинення уповноваженими суб'єктами послідовних дій із розгляду та вирішення адміністративних справ, об'єднаних спільністю предмета.

Аналізуючи зміст усіх вищенаведених дефініцій, слід зазначити, що ключовою фразою кожної з них є словосполучення «порядок вчинення процесуальних дій». Тобто кожен автор визначає, що провадження за своєю процесуальною природою є складним і багатогранним явищем, яке складається з певної кількості розташованих у встановленому законом порядку дій, частин, реалізація яких і становить саму сутність провадження. Такі відносно відособлені частини в літературі отримали назву стадій.

Необхідно підкреслити, що питання визначення поняття «стадія» в адміністративно-процесуальній науці є менш дискусійним. Це обумовлено перш за все тим, що майже всі дослідники виокремлюють однакові її риси та особливості. Тим не менш вважаємо за необхідне навести думки різних вчених з приводу визначення поняття даної правової категорії та висловити власні міркування.

В літературі значного поширення набуло визначення стадії, сформульоване Бахрахом Д. М., який розуміє під нею таку порівняно самостійну частину провадження, яка поряд з його загальними завданнями має властиві тільки їй завдання, документи та інші особливості [11, с. 324]. У той же час, інші вчені також займались дослідженням сутності поняття «стадія» та розробили власні дефініції Так, Галуцько В. В. стадією провадження називає таку його відносно самостійну частину, що поряд із загальними завданнями провадження має притаманні тільки їй цілі та особливості [12, с. 255]. Битяк Ю. П., Богуцький В. В. та Гаращук В. М. вказують, що процесуальні стадії є важливими органічними елементами, які характеризують структуру кожного з проваджень адміністративного процесу в цілому [13, с. 214].

Необхідно зазначити, що кожне з вищенаведених визначень поняття «стадія» є по-своєму оригінальним і, що найголовніше, відображає сутність даного правового явища. Проте, на нашу думку, найбільш вдалим слід вважати дефініцію, яку було сформульовано Бандуркою О. М. та Тищенком М. М.. На їх думку, процесуальна стадія становить відносно відокремлену, виділену в часі та логічно пов'язану сукупність процесуальних дій, спрямовану на досягнення певної мети та вирішення відповідних

завдань, що функціонально співвідносяться з ними, яка відрізняється власним колом суб'єктів і дістає закріплення у відповідних процесуальних актах [14, с. 20].

Продовжуючи дослідження сутності поняття «стадія», слід, на нашу думку, навести ознаки даної правової категорії. Як вже було зазначено, більшість учених виділяють однакові риси стадій, тому окремо висвітлювати їх думки з цього приводу вважаємо недоречним. Замість цього ми пропонуємо скомпонувати сформульовані науковцями пропозиції та навести наступні загальні ознаки стадії: 1) певна відносна відокремленість у часі. Це пояснюється тим, що декілька стадій не можуть мати місце у процесі одночасно. Вони завжди існують відособлено одна від одної, відділені чітко визначеними законом часовими межами; 2) логічна пов'язаність стадій. Незважаючи на відносну відокремленість, стадії будь-якого провадження розташовуються у певній послідовності таким чином, щоб кожна попередня процесуальна дія змінювалася іншою, змістовно новою, утворюючи в такий спосіб нерозривний ланцюг дій; 3) наявність завдань і мети, властивих лише даній частині провадження. Кожна стадія існує не просто, аби змістовно наповнити провадження, а щоб забезпечити досягнення конкретної чітко визначеної процесуальної мети та поставлених завдань; 4) визначене коло суб'єктів, які здійснюють на даній стадії відповідні процесуальні дії. Іншими словами, суб'єктний склад учасників окремих стадій провадження різниться. Так, у стадії відкриття провадження в адміністративній справі фігурують лише позивач, який звернувся до суду з позовною заявою, та суддя, який вирішує питання про відкриття провадження у справі, в той час як на стадії судового розгляду перелік учасників збільшується за рахунок відповідача, третіх осіб, свідка, експерта, перекладача, секретаря судового засідання, судового розпорядника; 5) наявність підсумкового процесуального акту, яким завершується відповідна стадія та вирішується питання про перехід до іншої стадії чи про завершення провадження в цілому. Знову ж таки, вид процесуального документу безпосередньо визначається завданнями конкретної стадії провадження та залежить від того, в якій мірі ці завдання виконані. Так, враховуючи обставини справи, за наслідками розгляду апеляційної скарги на постанову суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право залишити апеляційну скаргу без задоволення, а постанову суду – без змін; змінити постанову суду; скасувати її та прийняти нову постанову суду; скасувати постанову суду та залишити позовну заяву без розгляду або закрити провадження у справі; визнати постанову суду нечинною та закрити провадження у справі.

Отже, пропонуємо визначити стадію як самостійну, відносно відокремлену в часі частину провадження, що представляє собою сукупність логічно пов'язаних процесуальних дій, які вчиняються відповідним колом суб'єктів задля досягнення певної мети та знаходять свого закріплення у відповідних процесуальних актах.

Проаналізувавши зміст і характерні ознаки таких правових категорій, як «провадження» та «стадія», настав час визначити, що ж являє собою підготовче провадження. Так, підготовче провадження відносно відокремлено в часі, оскільки воно займає проміжне положення між відкриттям провадження в адміністративній справі та судовим розглядом. У той же час підготовче провадження логічно пов'язано зі стадією відкриття провадження в адміністративній справі, тому що підготовка справи до судового розгляду здійснюється лише в тому разі, якщо суд відкрив відповідне

провадження. Підготовче провадження має власну мету, якою відповідно до ч. 2 ст. 110 КАС України є вжиття судом заходів для всебічного й об'єктивного розгляду та вирішення справи в одному судовому засіданні протягом розумного строку. У підготовчому провадженні бере участь відповідне коло суб'єктів, а саме, згідно з ч. 2 ст. 111 КАС України, – суддя, який здійснює підготовку справи до судового розгляду, сторони та інші особи, які беруть участь у справі. Крім того, підготовче провадження завершується прийняттям відповідного процесуального акту, яким може бути одна з наступних ухвал: про залишення позовної заяви без розгляду; про зупинення провадження у справі; про закриття провадження у справі; про закінчення підготовчого провадження і призначення справи до судового розгляду.

Таким чином, на підставі проведеного нами дослідження, ми можемо зробити висновок, що підготовче провадження – це самостійна стадія адміністративного процесу, яка відносно відокремлена в часі, логічно пов'язана з іншими стадіями, має чітко визначену мету, власний суб'єктний склад і завершується прийняттям підсумкового процесуального акту.

Слід зазначити, що підготовче провадження має величезне значення для судового розгляду адміністративної справи в порядку письмового провадження. Це обумовлюється перш за все тим, що за такої процедури вирішення публічно-правових спорів судові засідання не проводиться, а отже не відбувається класичний судовий розгляд за загальними правилами, визначеними главою 3 розділу III КАС України. Суддя розглядає справу лише на підставі тих матеріалів, які у нього знаходяться. Проте, це все відбувається не настільки просто, як здається на перший погляд, оскільки такі матеріали ще потрібно зібрати. За таких умов у пригоді стає стадія підготовчого провадження. Лише готуючи справу до судового розгляду суддя може чітко встановити: 1) які матеріали вже були подані сторонами; 2) які відомості в них містяться; 3) чи в повній мірі вони висвітлюють обставини спору; 4) чи вказується в них на інші докази, якими особа не володіє, але про місцезнаходження яких їй відомо; 5) причини, за яких сторона не може надати ці докази; 6) чи є потреба у витребуванні не тільки тих доказів, про які просить позивач, а й інших матеріалів; 7) в яких осіб вони знаходяться; 8) на якій правовій підставі ці матеріали знаходяться у даних осіб та як до них потрапили; 9) чи мають вони взагалі права доступу до інформації, яка міститься у вказаних документах тощо.

Як ми бачимо, перелік питань, які слід вирішити під час збору доказів, величезний. У зв'язку з цим постає питання: чи можна їх усі охопити під час судового розгляду справи, особливо якщо він здійснюється в порядку письмового провадження? Звичайно, що ні. Суду це і не потрібно робити, оскільки для цього передбачена така стадія адміністративного процесу, як підготовче провадження. Єдине, що слід зробити в її рамках, – це своєчасно та в повному обсязі зібрати весь можливий доказовий матеріал.

Ми відзначаємо той факт, що дуже складно уявити ситуацію, коли б підготовка справи до судового розгляду не здійснювалася. Це був би просто жах, адже суддя підходив би до вирішення публічно-правового спору, не маючи на руках майже ніяких доказів. Більше того, про таку форму провадження адміністративного судочинства, як письмове провадження, навіть не могло би йти мови. А це означало б лише одне: відсутність ефективного способу вирішення публічно-правових спорів, який

має своєю головною метою оперативність захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Проте, ми маємо цілу главу 2 розділу III КАС України, яка детально регламентує порядок проведення підготовки справи до судового розгляду як за загальними правилами, так і в порядку письмового провадження. У той же час порядок підготовки адміністративної справи до судового розгляду в порядку письмового провадження має свої особливості, які ми будемо надалі аналізувати у наших наступних дослідженнях.

Таким чином, підводячи підсумок, зазначимо, що підготовче провадження є важливою стадією адміністративного процесу. Його значення для розгляду справи в порядку письмового провадження надзвичайне. В першу чергу, це пояснюється тим, що саме на цій стадії суд має можливість повністю зібрати всі необхідні матеріали, на основі яких він пізніше буде вирішувати публічно-правовий спір по суті, у разі необхідності вислухати пояснення сторін, вирішити багато важливих процесуальних питань, пов'язаних з просуванням адміністративної справи. Ми дійшли висновку, що без проведення підготовчого провадження дуже складно в подальшому розглядати справу не тільки в порядку письмового провадження, але й за загальними правилами, та, тим більше, виносити правосудне рішення по ній. Тому можна сміливо говорити про те, що стадія підготовчого провадження за своєю процесуальною значущістю абсолютно нічим не поступається судовому розгляду.

Список літератури:

1. Административное право : учебник / под ред. Ю. М. Козлова, Л. Л. Попова. – М. : Юрист, 1999. – 728 с.
2. Кіт Х. І. Поняття підготовчого провадження в адміністративному процесі / Х. І. Кіт // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 1. – С. 110-115.
3. Кузьменко О. В. Адміністративно-процесуальне право України : підручник / О. В. Кузьменко, Т. О. Гуржій ; за ред. О. В. Кузьменко. – К. : Атіка, 2007. – 416 с.
4. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у 2-х томах / за ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2004. – Том 1: Загальна частина. – 584 с.
5. Адміністративне право України : навч. посіб. / О. І. Остапенко, З. Р. Кисіль, М. В. Ковалів, Р. В. Кисіль. – К. : Правова єдність. Всеукраїнська асоціація видавців, 2008. – 533 с.
6. Масленников М. Я. Административно-юрисдикционный процесс: сущность и актуальные вопросы правоприменения по делам об административных правонарушениях : монография / М. Я. Масленников. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 209 с.
7. Теория юридического процесса / [В. М. Горшенев, В. Г. Крупин, Ю. И. Мельников и др.]; под ред. В. М. Горшенева. – Харьков : Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1985. – 192 с.
8. Гражданский процесс : учебник / под ред. проф. В. В. Комарова. – Харьков : Одиссей, 2001. – 704 с.
9. Мартынов А. В. Административное производство: понятие, содержание и отличие от других форм административно-процессуальной деятельности / А. В. Мартынов // Закон и право. – 2009. – № 11. – С. 57-61.
10. Бітов А. І. До питання про процесуальні риси адміністративно-судового провадження / А. І. Бітов // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук. конф. проф.-виклад. складу (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). – Одеса : Фенікс, 2012. – Т. 2. – С. 62-63.
11. Бахрах Д. Н. Административное право : учебник [для вузов] / Д. Н. Бахрах. – М. : БЕК, 1996. – 368 с.
12. Адміністративне право в сучасних умовах (виклики початку XXI століття) : монографія / [В. В. Галуцько та ін.]; за заг. ред. В. В. Галуцька. – Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. – 378 с.
13. Административное право Украины : учебник / [Ю. П. Битяк, В. В. Богущкий, В. Н. Гарашук и др.]; под ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2003. – 576 с.
14. Бандурка А. М., Тищенко Н. М. Административный процесс : учебник / А. М. Бандурка, Н. М. Тищенко. – Харьков : Изд-во НУВД, 2001. – 353 с.

Роженко Д. В. Подготовительное производство и его значение для судебного рассмотрения административного дела в порядке письменного производства / Д. В. Роженко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 92-99.

С целью определения сущности подготовительного производства проанализировано содержание понятий «производство» и «стадия»; установлено, что подготовительное производство является стадией административного процесса, в подтверждение чего приведено авторское понятие подготовительного производства и сформулированы его признаки; определено, что подготовительное производство является важным инструментом, который во многом создает условия для осуществления судебного рассмотрения дела в порядке письменного производства.

Ключевые слова: административный процесс, подготовительное производство, письменное производство, производство, стадия.

PRELIMINARY PROCEEDINGS AND ITS SIGNIFICANCE FOR JUDICIAL CONSIDERATION OF ADMINISTRATIVE CASE IN ORDER OF WRITTEN PROCEEDINGS

Rozhenko D. V.

Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

The introduction in Ukraine of administrative justice and the creation of administrative courts opened a new chapter in the development of the domestic proceedings. Were all necessary arrangements to ensure effective protection of the rights and freedoms of natural and legal persons from violations by government entities by consolidating the relevant provisions in the Code of Administrative Procedure (CAP) of Ukraine. This act was codified manifestation of the positive achievements of Ukrainian doctrine of administrative procedure, absorbed in themselves only the best of achievements. Some key provisions that define the general principles of any kind of justice were borrowed from other areas of procedural law of our country. However, along with them in the CAP of Ukraine found their fixing some new concepts, categories and phenomena, whose appearance was due to the peculiarities of consideration and resolution of administrative jurisdiction. One of these concepts is the preliminary proceedings, until the CAP of Ukraine in domestic law was not used at all.

Although the name of this institution is quite new for the Ukrainian legal doctrine, but its contents have long known to all – thus authored by CAP of Ukraine decided to call preparing the case for trial. However, the use of this term has caused debate among relevant national legislators about what is meant by the «preliminary proceedings» – whether it is proceeding in its classical sense or is it still the stage of the administrative process?

The analysis of opinions of various researchers we have concluded that the preliminary proceedings – is an independent stage of the administrative process that is relatively separated in time, logically related to other stages, has a clearly defined objective and a subjective part ends with the adoption of the final procedural intercourse.

Key words: administrative process, preliminary proceedings, written proceedings, proceedings, stage.

Spisok literatury:

1. Administrativnoe pravo : uchebnyk / pod red. Ju. M. Kozlova, L. L. Popova. – M. : Jurist, 1999. – 728 s.
2. Kit H. I. Pobjattja pidgotovchogo provadzhenja v administratyvnomu procesi / H. I. Kit // Bjuleten' Ministerstva justycii' Ukrainy. – 2013. – № 1. – S. 110-115.
3. Kuz'menko O. V. Administratyvno-procesual'ne pravo Ukrainy : pidruchnyk / O. V. Kuz'menko, T. O. Gurzhij ; za red. O. V. Kuz'menko. – K. : Atika, 2007. – 416 s.
4. Aver'janov V. B. Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyj kurs : pidruch. : u 2-h tomah / za red. V. B. Aver'janova. – K. : Vydavnytvo «Jurydychna dumka», 2004. – Tom 1: Zagal'na chastyna. – 584 s.
5. Administratyvne pravo Ukrainy : navch. posib. / O. I. Ostapenko, Z. R. Kysil', M. V. Kovaliv, R. V. Kysil'. – K. : Pravova jednist'. Vseukrai'ns'ka asociacija vydavciv, 2008. – 533 s.
6. Maslennikov M. Ja. Administrativno-jurisdikcionnyj process: sushhnost' i aktual'nye voprosy pravoprimerenija po delam ob administrativnyh pravonarushenijah : monografija / M. Ja. Maslennikov. – Voronezh : Izd-vo Voronezh. un-ta, 1990. – 209 s.
7. Teorija juridicheskogo processa / [V. M. Gorshenev, V. G. Krupin, Ju. I. Mel'nikov i dr.] ; pod red. V. M. Gorsheneva. – Har'kov : Vishha shk. Izd-vo pri Har'k. un-te, 1985. – 192 s.
8. Grazhdanskij process : uchebnyk / pod red. prof. V. V. Komarova. – Har'kov : Odissej, 2001. – 704 s.

Підготовче провадження та його значення для судового розгляду...

---

9. Martynov A. V. Administrativnoe proizvodstvo: ponjatie, sodержanie i otlichie ot drugih form administrativno-processual'noj dejatel'nosti / A. V. Martynov // Zakon i pravo. – 2009. – № 11. – S. 57-61.
10. Bitov A. I. Do pytannja pro procesual'ni rysy administrativno-sudovogo provadzhennja / A. I. Bitov // Pravove zhyttja suchasnoi' Ukraï'ny : materialy mizhnar. nauk. konf. prof.-vyklad. skladu (m. Odesa, 20-21 kvitnja 2012 r.). – Odesa : Feniks, 2012. – T. 2. – S. 62-63.
11. Bahrah D. N. Administrativnoe pravo : uchebnik [dlja vuzov] / D. N. Bahrah. – M. : BEK, 1996. – 368 s.
12. Administrativne pravo v suchasnyh umovah (vyklyky pochatku XXI stolittja) : monografija / [V. V. Galun'ko ta in.] ; za zag. red. V. V. Galun'ka. – Herson : VAT «Hersons'ka mis'ka drukarnja», 2010. – 378 s.
13. Administrativnoe pravo Ukrainy : uchebnik / [Ju. P. Bitjak, V. V. Boguckij, V. N. Garashhuk i dr.] ; pod red. Ju. P. Bitjaka. – H. : Pravo, 2003. – 576 s.
14. Bandurka A. M., Tishhenko N. M. Administrativnyj process : uchebnik / A. M. Bandurka, N. M. Tishhenko. – Har'kov : Izd-vo NUVD, 2001. – 353 s.

**ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ФОРМ
МИТНОГО КОНТРОЛЮ ЯК НЕОБХІДНОЇ
СКЛАДОВОЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

Романюк Л. В.

*Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського,
м. Сімферополь, АР Крим, Україна*

Здійснюється аналіз проблеми законодавчого регулювання порядку здійснення особистого огляду як виняткової форми митного контролю. Автор розкриває сутність і роль митного контролю у реалізації державної митної політики, вивчає чинне законодавство, що закріплює порядок здійснення особистого огляду і на підставі проведеного аналізу розробляє висновки та пропозиції щодо удосконалення положень чинного Митного кодексу України.

Ключові слова: митний контроль, митна політика, особистий огляд.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку української демократії, реформування системи права та умов діяльності державних інституцій, зроблені кроки до гармонізації чинного українського законодавства з міжнародними нормами, з метою поглиблення євроінтеграційних процесів, вимагають від вітчизняної юридичної науки пошуку нових шляхів удосконалення правової системи нашої держави, у том числі це стосується і аналізу та здійснення кроків щодо підвищення якості митних процедур, що є важливим чинником ефективної митної політики.

Прийняття оновленого Митного кодексу України, безумовно, є важливим кроком на шляху до підвищення якості та ефективності роботи митних органів України. При цьому слід відмітити, що позитивні аспекти нової редакції Митного Кодексу стосуватимуться як простих громадян, які перетинатимуть митний кордон України, так і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Але, дуже багато питань все ж таки залишилися невирішеними, це твердження стосується і порядку здійснення окремих форм митного контролю, однією з яких є така його виняткова форма, як особистий огляд.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми здійснення митного контролю, порядок застосування окремих його форм розглядалися такими авторами як Андруйко О. Ф., Войцещук А. Д., Голосніченко І. П., Дьомін Ю. М., Дьоміна С. В., Железняк Н. М., Дубініна А. А., Іщенко Ю. В., Ківалов С. В., Сорокіна С. В., Ченцов В. В. та іншими, але детального аналізу окремих форм митного контролю, зокрема особистого огляду, за положеннями чинного Митного кодексу України поки що не здійснювалось.

Постановка завдання. У статті автор, шляхом вивчення положень чинного митного законодавства, вирішує завдання здійснення аналізу проведення особистого огляду, розкриття актуальних проблем належного правового забезпечення даної процедури та намагається науково обґрунтувати необхідність внесення змін у чинне митне законодавство стосовно удосконалення положень нормативного закріплення здійснення особистого огляду, як виняткової форми митного контролю.

Виклад основного матеріалу. Проголосивши Декларацію про державний суверенітет, незалежність та самостійність в економічній сфері, Україна тим самим започаткувала свою самостійну митну політику та своє митне законодавство [1, с. 529].

Для реалізації митної політики державою створена митниця, що є державним органом, який безпосередньо реалізує державну митну справу.

Слід відзначити, що згідно з митним кодексом України, під митною справою необхідно розуміти комплекс заходів, спрямованих на реалізацію державної політики у сфері державної митної справи [2].

Одним з таких заходів є митний контроль, який можливо розуміти як специфічну діяльність митних органів України, що спрямована на реалізацію передбачених чинним законодавством завдань і функцій з метою дотримання юридичними і фізичними особами митного законодавства України, міжнародних угод України та інших нормативно-правових актів [3, с. 82].

Хочемо відмітити, що митний контроль сміливо можна визначати як одну з складових управлінської діяльності держави, яка має комплексний характер, служить справі національної безпеки.

Дане твердження обумовлено тим, що формою державного управління вважають будь-яке зовнішнє вираження конкретних однорідних дій державного органу, його структурних підрозділів та службових осіб, котрі здійснюються з метою реалізації функцій управління [4, с. 478]. Відповідно, правильним є висновок про те, що митний контроль, як одна з форм управлінської діяльності, що виражається у здійсненні відповідних юридично значимих дій посадовими особами органу доходів і зборів, у тій або іншій формі сприяє забезпеченню функціонування таких компонентів національної безпеки, як політичного, економічного, екологічного [5, с. 136].

Тобто митний контроль можливо віднести до однієї з функцій будь-якої незалежної держави, що здійснюється постійно та є одним з засобів ефективної реалізації державної політики за обраним напрямком розвитку, у даному випадку це твердження стосується саме митної політики.

Дана думка підтверджується і самими завданнями державної митної політики України, яка, згідно з Митним кодексом є такою діяльністю держави, основною метою якої є забезпечення національних митних інтересів та безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі та захист внутрішнього ринку, розвиток національної економіки та її інтеграція до світової економіки, наповнення державного бюджету [2].

Серед інших форм митного контролю особистий огляд, як його виняткова форма, проводиться за письмовим рішенням керівника органу доходів і зборів або особи, яка виконує його обов'язки, якщо є достатні підстави вважати, що громадянин, який прямує через митний кордон України чи перебуває в зоні митного контролю або у транзитній зоні міжнародного аеропорту, приховує предмети контрабанди чи товари,

які є безпосередніми предметами порушення митних правил або заборонені для ввезення в Україну, вивезення з України чи транзиту через її територію [2].

Слід відмітити, що законодавець не уточнює, які саме підстави необхідно вважати достатніми, щоб прийняти рішення про необхідність проведення особистого огляду. Вважаємо, що дана ситуація може спричинити виникнення спірних питань про безпідставність застосування такої процедури, тобто, наявність, але не наявність зазначених вище «достатніх підстав». Тобто, даний момент потребує уточнення, а саме, виділення підстав, що можуть бути достатніми для прийняття рішення про проведення особистого огляду особи.

Особа, стосовно якої планується застосувати розглядувану нами форму митного контролю, повинна бути повідомлена про це посадовою особою органу доходів і зборів шляхом пред'явлення їй відповідного письмового рішення. До того ж, перед проведенням особистого огляду, громадянин повинен бути ознайомлений з його правами та обов'язками під час проведення такого огляду, а також, йому повинні запропонувати добровільно видати приховані та (або) не задекларовані товари. Після того як особа ознайомила з цим рішенням, про це робиться відповідний запис і також робиться запис, що громадянин відмовився видати приховані або не задекларовані товари та предмети добровільно, все це завіряється підписом відповідної посадової особи.

Слід відмітити, що Митний кодекс чітко закріплює права громадянина стосовно якого здійснюється особистий огляд. Так, відповідна особа має право до початку проведення особистого огляду ознайомитися з рішенням про проведення особистого огляду та порядком його проведення; ознайомитися із своїми правами та обов'язками під час проведення особистого огляду; надавати пояснення та заявляти клопотання; добровільно видати товари, що переміщуються ним через митний кордон України з порушенням вимог законодавства з питань державної митної справи; робити заяви з обов'язковим внесенням їх посадовою особою органу доходів і зборів, яка проводить особистий огляд, до протоколу проведення такого огляду; користуватися рідною мовою та послугами перекладача; ознайомитися з актом проведення особистого огляду після його складення та зробити заяву, яка підлягає внесенню до акта; оскаржувати рішення, дії органу доходів і зборів щодо проведення такого огляду.

Особистий огляд проводиться в ізольованому приміщенні, що відповідає встановленим санітарно-гігієнічним вимогам, посадовою особою органу доходів і зборів однієї статі з громадянином, стосовно якого проводиться особистий огляд, у присутності не менш як двох понятих тієї самої статі. Як поняті запрошуються особи, не заінтересовані у результатах огляду. Понятими не можуть бути родичі особи, яка підлягає особистому огляду, та працівники органів доходів і зборів. Доступ до приміщення, де проводиться огляд, громадян, які не беруть участі в ньому, і можливість спостерігати за проведенням огляду з боку таких громадян мають бути виключені. Обстеження органів тіла громадянина, який підлягає особистому огляду, проводиться виключно медичним працівником [2].

При здійсненні особистого огляду складається протокол, який підписується посадовою особою органу доходів і зборів, що проводила обшук, громадянином, який проходив огляд, понятими, які були присутні при огляді, а у разі обстеження медич-

ним працівником – також цим працівником. Причому громадянин, якого оглядали, має право зробити заяву в такому протоколі. Протокол складається у двох копіях, одна з яких залишається у громадянина.

Слід зазначити, що Митний кодекс України дає перелік винятків щодо можливості застосування такої форми митного контролю, як особистий огляд. Так, особистому огляду не підлягають Президент України, Голова Верховної Ради України, народні депутати України, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, Голова та судді Верховного Суду України, Голова та судді Конституційного Суду України, Міністр закордонних справ України, Генеральний прокурор України та члени їхніх сімей, які прямують разом з ними [2].

Крім перерахованих вище осіб, особистому огляду може бути піддано будь-яка фізична особа незалежно від громадянства чи віку.

Висновки. Аналіз порядку проведення особистого огляду як виняткової форми митного контролю надав змогу зробити висновок про необхідність закріплення у чинному митному законодавстві переліку достатніх підстав для прийняття рішення щодо його проведення, серед яких можна виділити такі як: наявність певної інформації або відомостей, що надійшли від будь-яких осіб, правоохоронних та інших державних органів України та іноземних держав, міжнародних організацій а також виявлення посадовими особами органу доходів і зборів ознак, що прямо або побічно вказують на те, що фізична особа приховує при собі предмети контрабанди чи товари, які є безпосередніми предметами порушення митних правил або заборонені для ввезення в Україну, вивезення з України чи транзиту через її територію.

Як вже зазначалося раніше, чинний Митний кодекс чітко закріплює права осіб, що підлягають особистому огляду, однак, законодавець нічого не говорить про їхні обов'язки, основним з яких, на нашу думку, є обов'язок виконувати законні вимоги посадової особи органу доходів і зборів, яка проводить особистий огляд. Відповідно, вважаємо необхідним закріпити дане положення у статті 340 Митного кодексу України.

Також, аналіз порядку проведення особистого огляду показав, що Митний кодекс України не містить ніяких положень стосовно проведення особистого огляду неповнолітніх осіб, які, відповідно, не мають повної адміністративної дієздатності. Вважаємо, що необхідність внесення відповідних коректив до статті 340 Митного кодексу України є незаперечною, а саме, закріплення положення про те, що проведення особистого огляду неповнолітнього повинні здійснюватись у присутності його батьків або інших законних представників. Торкаючись даного питання, хочемо зазначити, що відповідну норму, з нашої точки зору, необхідно закріпити і стосовно недієздатних або обмежено дієздатних осіб, при особистому огляді яких, також повинні мати право бути присутніми їхні законні представники (батьки, усиновлювачі, опікуни, піклувальники) або інші особи, що їх супроводжують.

До того ж, вважаємо, що звільнення від особистого огляду членів сімей вищих посадових осіб України у деякій мірі нівелює положення Конституції України, ставлячи зазначену категорію громадян у нерівне, десь привілейоване, порівняно з іншими громадянами положення, тим самим, порушуючи конституційні права останніх.

Список літератури:

1. Курс адміністративного права України : підручник / [В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, В. Д. Сушенко та ін.] ; за ред. В. В. Коваленка. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 808 с.
2. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44-45. – Ст. 552.
3. Митне право України : навч. посіб. / [Ю. В. Іщенко, В. П. Чабан, В. М. Дорогих та ін.] ; керів. авт. кол. Ю. В. Іщенко, В. П. Чабан. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 296 с.
4. Малиновський В. Я. Державне управління : навчальний посібник / Валентин Ярославович Малиновський. – К. : Атіка, 2009. – 608 с.
5. Митне право України : навч. посіб. / [Ю. М. Дьомін, С. Ю. Дьоміна, Н. М. Железняк та ін.] ; за заг. ред. О. Х. Юлдашева. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 232 с.

Романюк Л. В. Проблемы усовершенствования отдельных форм таможенного контроля как необходимой составляющей таможенной политики Украины / Л. В. Романюк // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 100-105.

Статья посвящена анализу проблемы законодательного регулирования порядка осуществления личного досмотра как исключительной формы таможенного контроля. Автор раскрывает сущность и роль таможенного контроля в реализации государственной таможенной политики, изучает действующее законодательство, закрепляющее порядок осуществления личного досмотра, и на основании проведенного анализа делает выводы и предложения по усовершенствованию положений действующего Таможенного кодекса Украины.

Ключевые слова: таможенный контроль, таможенная политика, личный досмотр.

**PROBLEMS FOR IMPROVEMENT OF CERTAIN FORMS OF CUSTOMS CONTROL,
AS AN INDISPENSABLE COMPONENT OF UKRAINE'S CUSTOMS POLICY**

Romanyuk L. V.

*Taurida National V.I. Vernadsky University
Simferopol, Crimea, Ukraine*

In this article, by means of researching the provisions of the acting customs legislation, the author successfully completes analysis of personal inspection conduction; disclosure of relevant issues in proper legal coverage of the said procedure, and attempts to scientifically justify the need for changes in the acting customs legislation regarding improvement of provisions about statutory execution of personal inspections as an exceptional form of customs control.

The author reveals the nature and role of customs control in implementation of state customs policy, which can be understood as a specific activity of Ukrainian customs authorities that is directed at implementation of tasks and functions provided by acting legislation aimed at abidance of Ukrainian customs laws, international agreements and other legal acts by legal and physical identities.

In addition to that, the author stresses, that customs control can be readily defined as one of the components of management activities of the state, which has complex character and serves in the interests of national security.

Analysis of procedures for personal inspection as an exceptional form of customs control has given the possibility to draw conclusions regarding the necessity of introduction of a listing of sufficient grounds for personal inspection into the acting customs legislation.

Also, the analysis of procedures in conduction of personal inspections has revealed, that the Customs codex of Ukraine does not contain any regulations regarding the conduction of personal inspection for underage individuals. As a result, the author proposes to secure provisions in the Customs codex regarding compulsory presence of parents or other legal representatives during conduction of personal inspection of underage individuals. The corresponding provisions should also be secured for disabled or partially disabled individuals, ensuring the right to be present for their legal representatives or other accompanying guardian.

Additionally, according to the author, a dismissal from personal inspection of members of families of highest ranking Ukrainian government officials to a certain degree negates the Ukrainian Constitution, placing the said category of citizens in an unequal, somewhat privileged when compared to other citizens position, thus offending constitutional rights of the latter.

Key words: customs control, customs policy, personal inspection.

Spisok literatury:

1. Kurs administratyvnogo prava Ukrainy : pidruchnyk / [V. K. Kolpakov, O. V. Kuz'menko, I. D. Pastuh, V. D. Sushhenko ta in.] ; za red. V. V. Kovalenka. – K. : Jurinkom Inter, 2012. – 808 s.
2. Mytnyj kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.03.2012 № 4495-VI // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2012. – № 44-45. – St. 552.
3. Mytne pravo Ukrainy : navch. posib. / [Ju. V. Ishhenko, V. P. Chaban, V. M. Dorogyh ta in.] ; keriv. avt. kol. Ju. V. Ishhenko, V. P. Chaban. – K. : Jurinkom Inter, 2010. – 296 s.
4. Malynovs'kyj V. Ja. Derzhavne upravlinnja : navchal'nyj posibnyk / Valentyn Jaroslavovych Malynovs'kyj. – K. : Atika, 2009. – 608 s.
5. Mytne pravo Ukrainy : navch. posib. / [Ju. M. D'omin, S. Ju. D'omina, N. M. Zheleznyak ta in.] ; za zag. red. O. H. Juldasheva. – K. : Centr uchbovoi' literatury, 2009. – 232 s.

**БЛАГОУСТРІЙ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДИТИНСТВА**

Синельникова Г. В.

*Прокуратура міста Черкаси
м. Черкаси, Україна*

Статтю присвячено дослідженню сутності відносин, що виникають у сфері благоустрою населених пунктів в частині його впливу на фізичний розвиток та охорону прав дитини. Досліджено сучасний стан благоустрою населених пунктів, його роль в охороні прав дитини. Проаналізовані основні положення чинних нормативних актів із зазначеного питання; визначена компетенція державних органів в цій сфері; проаналізовані деякі адміністративно-правові методи державного впливу на благоустрій населених пунктів; виділені напрями удосконалення форм і методів державного впливу в цій сфері.

Ключові слова: благоустрій, державне управління, охорона дитинства.

Вступ. Постановка завдання. Одним з найважливіших завдань соціально орієнтованої держави є забезпечення оптимального функціонування цілісної системи захисту прав дітей в Україні відповідно до вимог Конвенції ООН про права дитини та з урахуванням цілей розвитку, проголошених Декларацією тисячоліття ООН, і стратегії Підсумкового документа Спеціальної сесії в інтересах дітей Генеральної Асамблеї ООН «Світ, сприятливий для дітей» [1]. Втілення в життя вимог цих документів потребує від Української держави невідкладних дій, спрямованих на пріоритетне ефективне вирішення проблем дитинства.

Актуальність теми статті зумовлена тим, що в останні роки простежується тенденція до зростання показника дитячої захворюваності та поширеності хвороб, особливо тих, що пов'язані з порушенням функцій опорно-рухового апарату, шлунково-кишкового тракту, погіршенням гостроти зору, ендокринологічними патологіями [2]. За даними ВООЗ питома вага суто медичних проблем у формуванні здоров'я особи складає не більше 10-12%, значну роль відіграють соціальні фактори.

Положення Закону України «Про охорону дитинства» передбачають, що держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, формуванню навичок здорового способу життя, тощо [3]. Однак на фоні загальної соціально-економічної кризи більшість дітей нашої держави проживають і розвиваються в умовах, які не в повній мірі відповідають світовим стандартам та правилам.

Метою написання статті є дослідження сутності відносин, що виникають у сфері благоустрою населених пунктів в частині його впливу на фізичний розвиток та охорону прав дитини.

З огляду на поставлену мету визначені такі дослідницькі завдання:

- дослідити сучасний стан благоустрою населених пунктів в частині його ролі в охороні прав дитини;
- проаналізувати основні положення чинних нормативних актів та компетенцію державних органів із зазначеного питання;
- визначити та проаналізувати адміністративно-правові методи державного впливу на благоустрій населених пунктів;
- виділити основні напрями удосконалення форм і методів державного впливу в сфері благоустрою.

Стан досліджень суспільних відносин у сфері благоустрою є предметом вивчення вчених у сферах економіки, державного управління та місцевого самоврядування, містобудування та архітектури, а також вчених-фахівців вітчизняної адміністративно-правової науки, зокрема Авер'янова В. Б., Битяка Ю. П., Голосніченко І. П., Ківалова С. В., Ковалю Л. В., Коліушка І. Б., Колпакова В. К., Комзюка А. Т., Коломоєць Т. О. та інших. На рівні дисертаційних досліджень ці питання розглядали Пряхін Є. В., Соколовська О. М., Куц О. Є., Буханевич О. М., Щербина Є. М., Чеховська І. В.

Результати дослідження. Розглянемо проблему дитячого дозвілля і розвитку в аспекті благоустрою населених пунктів.

Законом України «Про благоустрій населених пунктів» [4] визначено поняття благоустрою як комплексу робіт з інженерного захисту, розчищення, осушення та озеленення території, а також соціально-економічних, організаційно-правових та екологічних заходів з покращання мікроклімату, санітарного очищення, зниження рівня шуму та інше, що здійснюються на території населеного пункту з метою її раціонального використання, належного утримання та охорони, створення умов щодо захисту і відновлення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля

Управління у сфері благоустрою населених пунктів здійснюють Кабінет Міністрів України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування та інші органи влади в межах їх повноважень.

Однак більшість проблем з благоустрою вирішується на регіональному рівні та за кошти місцевих бюджетів, тому в першу чергу необхідно зазначити, що серед інших, до повноважень сільських, селищних і міських рад у сфері благоустрою населених пунктів належить: затвердження місцевих програм та заходів з благоустрою населених пунктів; затвердження правил благоустрою територій населених пунктів; створення в разі необхідності органів і служб для забезпечення здійснення спільно з іншими суб'єктами комунальної власності благоустрою населених пунктів, визначення повноважень цих органів (служб); визначення на конкурсних засадах підприємств, установ та організацій (балансоутримувачів), відповідальних за утримання об'єктів благоустрою [4].

Відповідно до Закону України «Про благоустрій населених пунктів» дитячі ігрові і спортивні майданчики та парки, прибудинкові території, на яких ці майданчики розташовані, є об'єктами сфери благоустрою [4]. Елементами благоустрою, серед інших, є: покриття площ, вулиць, доріг, проїздів, алей, бульварів, тротуарів, пішохідних

зон і доріжок відповідно до діючих норм і стандартів; зелені насадження (у тому числі снігозахисні та протиерозійні) уздовж вулиць і доріг, в парках, скверах, на алеях, бульварах, в садах, інших об'єктах благоустрою загального користування, санітарно-захисних зонах, на прибудинкових територіях; обладнання (елементи) дитячих, спортивних та інших майданчиків.

«Правила утримання жилих будинків і прибудинкових територій» [5] детально регламентують порядок забезпечення нормального функціонування жилих будівель та прибудинкових територій, проте, у вказаному документі не зазначено, як саме повинен здійснюватися догляд за обладнанням дитячих майданчиків. Взагалі реконструкція, ремонт, відбудова даних майданчиків – це власна ініціатива відповідних органів та підприємств. В переважній кількості випадків наявні майданчики перебувають на балансі місцевих житлово-експлуатаційних управлінь, проте, в багатьох населених пунктах, в тому числі і в м. Черкаси, фінансування щодо їх догляду в тарифи, сплачувані населенням не входить, тому склалася ситуація, що за них ніхто не відповідає.

У зв'язку з відсутністю відповідної правової регламентації, поряд з уже зазначеною соціально-економічною кризою в державі, гостро постає проблема дитячого дозвілля під час перебування дітей на вулиці. В більшій частині населених пунктів України дитячі майданчики збудовані, якщо ще не за часів радянської влади, то за колишніми проектами, які вже давно не відповідають віковим, фізичним, естетичним потребам сучасної дитини. Останнім часом нові майданчики відбудовуються, як свідчить практика, в основному, в рамках передвиборчої агітації кандидатів в депутати різних рівнів виборчих органів. Прибудинкові дворики перетворилися на стоянки автотранспорту мешканців будинків, дитячі пісочниці – на місце вигулу домашніх тварин; гойдалки, які будувалися десятиріччя тому, перебувають в аварійно-небезпечному стані і можуть виступали лише в ролі засобу підвищеної небезпеки, а не розважально-ігровим дитячим знаряддям.

Також слід відмітити, що в більшості сільських населених пунктів дитячі майданчики взагалі відсутні, а спортивні є лише на території навчальних закладів.

Життєво важливою для населених пунктів нашої держави стає відсутність кришок люків на територіях об'єктів благоустрою. Ці страшні «чорні діри» забирають життя і здоров'я громадян. Особливо потерпають від цього жахиття діти, які в силу вікової неухважності потрапляють у такі пастки, а через фізичну неспроможність не можуть звідти вибратися.

Існує декілька видів господарських підприємств, які відповідають за власні підземні інженерні мережі. Це підприємства теплопостачальні, телекомунікаційні, водопостачання та водовідведення. Однак є і покинуті комунікаційні шахти, які не перебувають на балансі жодних підприємств, та за їх утримання ніхто не бере на себе відповідальності. Не є секретом, чому зникають кришки люків, які мають закривати інженерні мережі. Загальновідомо, що вони предмет інтересів осіб, які займаються металобрухтом, але нашим завданням на даний час не постає боротьба з крадіями. Розглянемо роль державної влади в забезпеченні надійності інженерних мереж, як елементів благоустрою.

Особи, які отримали шкоду в зв'язку з відсутністю кришок люків на об'єктах інженерних мереж, можуть розраховувати на такі види відповідальності винних осіб:

цивільно-правову (яку мають нести установи, відповідальні за безпеку та контроль) та в разі доведення факту злочинної недбалості конкретних фізичних осіб винний понесе кримінальну відповідальність, яка залежатиме від ступеню тяжкості наслідків.

Яку роль в забезпеченні незагрозливого життєвого простору відіграє у даному випадку держава? Законодавством встановлено, що суб'єкти господарювання відповідно до ліцензійних умов мають проводити планово-попереджувальні ремонти об'єктів, які перебувають на їх балансі [6]. А нагляд (контроль) за їх діяльністю, застосування відповідних санкцій за порушення ними умов і правил провадження відповідних видів господарської діяльності здійснює Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг [7]. Але кришки люків зникають постійно по всій території України, а підстави перевіряти дотримання ліцензійних умов проведення певної господарської діяльності в вищевказаній комісії виникають значно рідше. Тим більше, що, на нашу думку, в першу чергу втручання держави має бути в дещо іншому вимірі, а саме: необхідно проводити попереджувальну роботу щодо запобігання виникненню «відкритих дір» шляхом контролю на місцевому рівні за станом мереж. А в глобальних випадках порушень має втручатися орган, який здійснює ліцензійну діяльність. Вважаємо за розумне, враховуючи кількість постраждалих від невиконання елементарних правил утримання інженерних мереж, ввести адміністративну відповідальність за відсутність контролю за їх станом з боку відповідальних осіб. Вказане сприятиме попередженню жакливих наслідків, а не лише застосуванню санкцій за те, що вже є постраждалі.

Положеннями Закону України «Про фізичну культуру і спорт» встановлено, що забезпечення умов для фізкультурно-оздоровчої діяльності за місцем проживання та відпочинку громадян покладається на місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування і здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів. З цією метою місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування мають здійснювати певні організаційні заходи. Вказаним Законом також передбачено положення про те, що будівництво в жилих районах фізкультурно-оздоровчих і спортивних об'єктів здійснюється відповідно до встановлених нормативів за рахунок коштів, що спрямовуються на житлове будівництво, та коштів організацій – забудовників житла; що селу повинна надаватись перевага (у розрахунку на душу населення) у спорудженні об'єктів фізичної культури і спорту, забезпеченні відповідного рівня обслуговування засобами фізичної культури і спорту за науково обґрунтованими нормативами. Будівництво, реконструкція та утримання об'єктів фізичної культури і спорту в сільській місцевості повинно здійснюватися за рахунок державного і місцевих бюджетів. [8] Проте, ці норми на даний час майже не діють. Спортивні майданчики нові не будуються, а ті, що збудовані за часів радянської влади, так як і дитячі ігрові майданчики не відповідають навіть нормам безпеки.

Вказане неминуче створює умови для настання негативних наслідків, а саме – можливості отримання дітьми, які гуляють на вулиці в дворі свого будинку, травм, крім цього такий стан майданчиків не сприяє розвитку особистості та зміцненню здоров'я, корисному використанню дитячої енергії. Це є однією з причин того, що в нашій країні вже який рік підвищуються показники статистики дитячої захворюваності, токсикоманії, наркоманії, тютюнопаління, вживання дітьми алкоголю. Вважає-

мо, що відсутність відповідного облаштування місць, де гуляють діти, серед інших причин, цьому сприяє.

Перелічені вище проблеми щодо благоустрою населених пунктів стосуються в більшості здорових дітей, однак в Україні багато й дітей-інвалідів, для яких відсутність належних умов пересування по вулицях є значними труднощами. Тримавши курс на євроінтеграцію, Україна має запровадити європейські стандарти в соціальній сфері, передусім у належному ставленні до людей з обмеженими фізичними можливостями. Законами України «Про охорону дитинства» та «Про основи соціальної захищеності інвалідів» визначено, що підприємства, установи та організації зобов'язані створювати умови для безперешкодного доступу інвалідів (у тому числі інвалідів, які використовують засоби пересування та собак-поводирів) до об'єктів фізичного оточення [9]. Соціальні норми, прийняті українським законодавцем щодо захисту осіб з обмеженими можливостями, демократичні та сучасні, але на жаль, вони є такими тільки на папері. В реальному житті ці норми практично не діють. Так, переважна більшість магазинів (крім крупних торговельних центрів), державних установ, під'їздів житлових будинків, тротуарів, а тим більше засобів громадського транспорту, не обладнані навіть пандусами та поручнями замість сходів для полегшення спуску-підйому осіб, які пересуваються на інвалідних візках. Даний елемент благоустрою є актуальним не тільки для інвалідів та осіб, які їх супроводжують, а й для молодих матерів, які гуляють з немовлятами у візочках.

Статтею 152 Кодексу України про Адміністративні правопорушення передбачена відповідальність за порушення державних стандартів, норм і правил у сфері благоустрою населених пунктів, правил благоустрою територій населених пунктів; відповідно до вимог статті 96 та 961 Кодексу настає відповідальність за порушення вимог законодавства, будівельних норм, державних стандартів і правил під час будівництва та порушення законодавства під час планування і забудови територій. Однак, як свідчить практика, за ст. 152 КУпАП притягаються до відповідальності переважно особи, винні в звалищах сміття на території, за яку вони відповідають; випадки притягнення до відповідальності винних в порушенні норм щодо будівництва пандусів та поручнів у будинках, з'їздів з тротуарів досить поодинокі [10].

Слід звернути увагу на загальну проблему вітчизняного адміністративного законодавства – відсутність нормативно закріпленої в Кодексі про адміністративні правопорушення відповідальності юридичних осіб. В описуваних випадках, на нашу думку, більшу частку відповідальності повинні брати на себе саме вони, а не громадяни та посадові особи.

З метою охорони прав дітей на належний рівень благоустрою населених пунктів доцільно поряд з примусовими методами (такими як адміністративна відповідальність, адміністративне припинення) використовувати метод переконання. Намагатися, щоб суб'єкти даних правовідносин додержувалися певних вимог внаслідок їх внутрішнього визнання, а не через сліпе підкорення велінням влади.

Переконання (за визначенням Битяка Ю. П.) – це система заходів правового і неправового характеру, які застосовуються державними та громадськими органами, що виявляється у реалізації виховних, роз'яснювальних та заохочувальних методів, і які спрямовані на формування в громадян розуміння необхідності чіткого виконання за-

конів та інших правових актів [11, с. 167]. Основними формами переконання, які можуть застосовуватися у сфері, яка нами розглядається, є: організація державних і громадських заходів, спрямованих на вирішення конкретних завдань з благоустрою (наприклад, суботники з залученням громадськості); виховання, особистий приклад; інструктаж осіб підпорядкованого апарату і громадськості з питань найбільш дійового виконання поставлених завдань; заохочення (моральне — подяка, нагородження за перемогу в оголошених конкурсах на кращу територію); критика роботи і поведінки окремих осіб.

Доцільно залучати до робіт з благоустрою школярів, підлітків, населення. Залучення мешканців сприяє вирішенню двох проблем: по-перше – забезпеченню збереження виконаного благоустрою; по-друге – поверненню функції двору як просторової основи для територіальної організації населення, середовища для проведення дозвілля, а також умов для фізичного і духовного розвитку дітей. Виконанню комплексного благоустрою територій може сприяти проведення відповідних конкурсів на кращий двір, кращий дитячий та спортивний майданчик. Має сенс на державному рівні підтримувати розвиток та виготовлення малих архітектурних форм для обладнання прибудинкової території та дитячих парків, забезпечити впровадження нових природоохоронних технологій, таких як виробництво штучних покриттів для дитячих і спортивних майданчиків з використанням вторинної сировини.

Висновки. Сьогодення потребує прийняття відповідного нормативного документу, який визначав би необхідний перелік робіт по догляду за прибудинковими територіями в частині утримання малих архітектурних форм, обладнання майданчиків різноманітного призначення; слід звернути увагу на розробку на державному та регіональному рівні дієвих програм щодо покращення благоустрою прибудинкових територій з усіма відповідними елементами, визначити певних відповідальних виконавців цих програм; здійснювати дієвий контроль за виконанням норм у цій сфері; розвивати та заохочувати виробництво малих архітектурних форм та іншого облаштування дитячих та спортивних майданчиків тощо.

Список літератури:

1. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року : Закон України від 05.03.2009 № 1065-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 29. – Ст. 395.
2. Медико-демографічна ситуація та організація медичної допомоги населенню у 2010 році: підсумки діяльності системи охорони здоров'я та реалізація Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» / [Р. Й. Лихотоп, Л. Г. Карпінська, М. К. Хобзей, С. І. Осташко та ін.] ; за ред. О. В. Аніщенко. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://moz.gov.ua/docfiles/Med_demo_situation_2010.pdf.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
4. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 06.09.2005 № 2807-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 49. – Ст. 517.
5. Про затвердження Правил утримання жилих будинків та прибудинкових територій : Наказ Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства від 17.05.2005 № 76 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 35. – Ст. 285.
6. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з централізованого водопостачання та водовідведення : Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики

та підприємництва, Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 14.02.2001 № 35/34 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 10. – Ст. 177.

7. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг : Указ Президента України від 23.11.2011 № 1073/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 94. – Ст. 55.

8. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 14. – Ст. 80.

9. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

11. Административное право Украины : учебник [для студентов высш. учеб. заведений юрид. спец.] : [2-е изд.] / [Ю. П. Битяк, В. В. Богуцкий, В. Н. Гарашук и др.] ; под ред. проф. Ю. П. Битяка. – Харьков : Право, 2003. – 576 с.

Синельникова Г. В. Благоустройство населенных пунктов как один из аспектов охраны детства / Г. В. Синельникова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 106-113.

Статья посвящена исследованию сущности правоотношений, возникающих в сфере благоустройства населенных пунктов, в части его влияния на физическое развитие и охрану прав ребенка. Исследовано современное состояние благоустройства населенных пунктов, его роль в охране прав ребенка. Проанализированы основные положения нормативных актов по указанному вопросу; определена компетенция государственных органов в этой сфере; проанализированы методы государственного влияния на благоустройство населенных пунктов; определены направления усовершенствования форм и методов государственного влияния в рассматриваемой сфере.

Ключевые слова: благоустройство, государственное управление, охрана детства.

COMMUNITY REDEVELOPMENT AS ONE OF THE ASPECTS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL CHILDHOOD PROTECTION

Synelnykova G. V.

Prosecutor of city Cherkasy, Ukraine

The article studies the nature of relations that occur in the sphere of community redevelopment in the part of its impact on physical development and protection of child's rights. The modern condition of community redevelopment concerning its role in the protection of child's rights is studied; main provisions of the existing regulations on the issue are analyzed; the competence of state bodies in this sphere is defined; some of the administrative and legal methods of state influence on the community redevelopment are identified and analyzed; directions for improvement of forms and methods of state influence in this sphere are highlighted. The article also says that against the background of social and economic crisis in the state, in the absence of proper legal regulation, an acute problem of child's entertainment arises, while children are in the street. In the overwhelming majority of inhabited localities of Ukraine, children playgrounds do not correspond the age, physical, aesthetic needs of a modern child, or even non-existent. The specified inevitably creates conditions for occurrence of adverse effects, namely, the possibility of obtaining injuries by children who are walking on the street in the yard of their house. Moreover, this situation is not conducive to personal development and health strengthening, useful children's energy. This is one of the reasons that which year our country has an increasing number of statistic rates of child's disease incidence, solvent abuse, drug addiction, tobacco smoking and alcohol consumption by children. Also, the author draws attention to the lack of effective control on the side of the public authorities to ensure the safety of building services systems as elements of improvement that in recent years more often leads to fatal consequences involving children. An emphasis on the violation of the rights of children with disabilities on barrier-free environment is made. Among the administrative and legal methods of regulating the legal relations in the sphere under consideration, the special place is provided for analysis of the opportunities for application of the method of persuasion by the competent authorities.

Key words: community redevelopment, state management, childhood protection.

Spysok literatury:

1. Pro Zagal'noderzhavnu programu «Nacional'nyj plan dij shhodo realizacii' Konvencii' OON pro prava dytyny» na period do 2016 roku : Zakon Ukrainy vid 05.03.2009 № 1065-VI // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2009. – № 29. – St. 395.
2. Medyko-demografichna situacija ta organizacija medychnoi' dopomogy naselelju u 2010 roci: pidsumky dijil'nosti systemy ohorony zdorov'ja ta realizacija Programy ekonomichnyh reform na 2010-2014 roky «Zamozhne suspil'stvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava» / [R. J. Lyhotop, L. G. Karpins'ka, M. K. Hobzej, S. I. Ostashko ta in.] ; za red. O. V. Anishhenka. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://moz.gov.ua/docfiles/Med_demo_situation_2010.pdf.
3. Pro ohoronu dytynstva : Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 № 2402-III // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2001. – № 30. – St. 142.
4. Pro blagoustrij naselenyh punktiv : Zakon Ukraini vid 06.09.2005 № 2807-IV // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2005. – № 49. – St. 517.
5. Pro zatverdzhennja Pravyl utrymannja zhylyh budynkiv ta prybudynkovyh terytorij : Nakaz Derzhavnogo komitetu Ukrainy z pytan' zhytlovo-komunal'nogo gospodarstva vid 17.05.2005 № 76 // Oficijnyj visnyk Ukrainy. – 2005. – № 35. – St. 285.
6. Pro zatverdzhennja Licenzijnyh umov provadzhennja gospodars'koi' dijil'nosti z centralizovanogo vodopostachannja ta vodovidvedennja : Nakaz Derzhavnogo komitetu Ukrainy z pytan' reguljatornoi' polityky ta pidpryjemnyctva, Derzhavnogo komitetu budivnyctva, arhitektury ta zhytlovoi' polityky Ukrainy vid 14.02.2001 № 35/34 // Oficijnyj visnyk Ukrainy. – 2001. – № 10. – St. 177.
7. Pro Nacional'nu komisiju, shho zdijsnjuje derzhavne reguljuvannja u sferi komunal'nyh poslug : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 23.11.2011 № 1073/2011 // Oficijnyj visnyk Ukrainy. – 2011. – № 94. – St. 55.
8. Pro fizychnu kul'turu i sport : Zakon Ukrainy vid 24.12.1993 № 3808-XII // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 1994. – № 14. – St. 80.
9. Pro osnovy social'noi' zahyshhenosti invalidiv v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 21.03.1991 № 875-XII // Vidomosti Verhovnoi' Rady URSR. – 1991. – № 21. – St. 252.
10. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennja : Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 № 8073-H // Vidomosti Verhovnoi' Rady URSR. – 1984. – Dodatok do № 51. – St. 1122.
11. Administrativnoe pravo Ukrainy : uchebnyk [dlja studentov vyssh. ucheb. zavedenij jurid. spec.] : [2-e izd.] / [Ju. P. Bitjak, V. V. Boguckij, V. N. Garashhuk i dr.] ; pod red. prof. Ju. P. Bitjaka. – Har'kov : Pravo, 2003. – 576 s.

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ:
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ**

Степаненко К. В.

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпропетровськ, Україна*

У статті розглядаються питання адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном, визначається зміст та основні напрямки діяльності органів державної влади в цій сфері, пропонуються шляхи вдосконалення захисту прав громадян України, які перебувають на території іноземних держав.

Ключові слова: забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном, органи державної влади.

Постановка проблеми. Розвиток України як незалежної демократичної держави, створення конституційних засад гарантування прав і свобод людини, зокрема права на вільне пересування, обумовили усунення обмежень на перетин державного кордону. Якщо за радянській часів закордонні поїздки були винятком, то сьогодні кожен громадянин незалежної України має не тільки право, але й реальну можливість виїхати в будь-яку державу світу, і такою можливістю наші громадяни активно користуються. Наприклад, у 2012 році кількість громадян України, які за різними причинами виїжджали за кордон, становила 21432836 осіб.

Забезпечення прав громадян України за кордоном є не тільки пріоритетним завданням зовнішньої політики України – держави, яка поважає та прагне до виконання загальнолюдських стандартів, а й внутрішньою проблемою, що має в основі гарантування особистості її конституційних благ за допомогою адміністративно-правових засобів. Тому в діяльності органів державної влади повинен бути елемент турботи та захисту громадян України, які перебувають за її межами, культивуватися політичний курс з'єднання зусиль щодо створення ефективної закордонної практики забезпечення прав і свобод особи.

Стан дослідження. Дослідженню забезпечення прав і свобод особи органами державної влади за допомогою адміністративно-правових засобів присвячені праці Ануфрієва М. І., Бандурки О. М., Битяка Ю. П., Бородіна І. Л., Ієрусалімової І. О., Колпакова В. К., Корнєєва Ю. В., Курінного Є. В., Новікова М. М., Олійника А. Ю., Олефіра В. І., Поліщука В. Г., Приймаченка Д. В., Сіньова О. В., Тищенко М. М., Ярмиша О. Н. та ін. Зокрема, в них висвітлювалися питання, пов'язані з визначенням адміністративно-правового статусу особи, механізмом забезпечення прав і свобод людини та громадянина, діяльністю органів

державної влади в цій сфері. У той же час, поза увагою науковців залишилися питання захисту громадян України, які перебувають за кордоном, удосконалення адміністративної діяльності органів державної влади щодо забезпечення прав громадян України при перетині державного кордону або перебуванні на території іноземних держав. Зазначений стан й обумовлює вибір теми наукової статті та свідчить про її актуальність та своєчасність.

Метою статті є визначення змісту та основних напрямків адміністративно-правової діяльності органів державної влади із забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном, а також шляхів вдосконалення захисту прав громадян України, які перебувають на території іноземних держав.

Виклад основного матеріалу. Важливою особливістю адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном в діяльності органів державної влади є наявність двох напрямків: внутрішнього та зовнішнього. Внутрішній напрямок діяльності зобов'язує органи державної влади створювати адміністративно-правовий режим забезпечення прав громадян України, які виїжджають за кордон, в межах держави їх власного громадянства. Зовнішній напрямок діяльності органів державної влади щодо адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном полягає у створенні умов реальної реалізації, охороні та захисті прав громадян України за допомогою адміністративно-правових засобів на території іноземних держав [1, с. 43].

Зовнішній напрямок адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном має вираз у співвідношенні дій органів державної влади щодо забезпечення конституційних прав громадян із загальносвітовими тенденціями, що відбуваються в цій сфері. Забезпечення прав людини та громадянина за кордоном у світовому масштабі породжує самостійну політичну культуру, систему правил, особливості здійснення цього процесу в іноземних країнах, де за роки становлення власної державності та утвердження демократичних засад існування виникли певні принципи захисту своїх громадян за кордоном. Зважаючи на історичну практику, специфіку законодавства, особливості діяльності органів державної влади та інші фактори, можливо, на наш погляд, умовно виділити дві концепції забезпечення країнами світу прав і свобод людини та громадянина за кордоном [1, с. 78].

Перша концепція, можна назвати її радикальною, полягає, насамперед, у військовому втручанні країни в процес захисту прав власних громадян, які перебувають за межами держави свого громадянства і потребують допомоги. Впевнено до прихильників цієї концепції можна зарахувати такі країни, як США та Ізраїль. У цьому плані слід згадати військові операції за участю цих держав, які в тій чи іншій мірі торкалися проблеми захисту власних громадян.

Друга концепція характеризується застосуванням мирних, дипломатичних заходів з метою забезпечення прав і свобод людини та громадянина за межами держави власного громадянства. До прихильників цієї моделі можна зарахувати більшість демократичних держав світу. Для більш ефективного захисту прав власних громадян за кордоном на національному рівні виробляються та застосовуються певні заходи за такими напрямками:

1) створення в системі органів державної влади спеціального органу щодо забезпечення прав співвітчизників та громадян країни за кордоном (Комітет Державної

Думи РФ зі справ СНД та зв'язків з співвітчизниками, Відомство зі справ зарубіжних угорців, Центральний комітет КП КНР, який керує роботою установ відносно співвітчизників за кордоном тощо);

2) розробка правових і організаційних засад діяльності дипломатичної та консульської служби;

3) прийняття спеціальних програм відносно забезпечення прав співвітчизників та громадян держави за кордоном;

4) професійні та ефективні дії за кордоном консульських установ щодо забезпечення прав і свобод особи.

Діяльність органів державної влади за кордоном щодо забезпечення прав громадян України вимагає орієнтування на світові стандарти забезпечення прав особистості. Це є запорукою реальної та ефективної допомоги громадянам України, які потребують захисту, перебуваючи за межами держави власного громадянства. Головними суб'єктами в цьому процесі, на нашу думку, повинні виступати дипломатична служба України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та правоохоронні органи.

За роки незалежності дипломатична служба України розробила ефективний механізм реалізації спеціальних методів, створивши низку прецедентів відносно процедури забезпечення прав громадян України за кордоном. Як свідчить офіційна інформація представників дипломатичної служби України, консульська допомога з кожним роком набуває значної динаміки, що сформувало статистику позитивних фактів, серед яких евакуація з Лівану в період ізраїльських бомбардувань 1 181 громадянина України; повернення на Батьківщину групи українських дітей-сиріт, вихованців спеціалізованих закладів Дніпропетровської області, які через фінансові суперечки між благодійними фондами України та Італії 1 вересня 2006 року залишилися напризволяще в місті Палермо; звільнення членів екіпажу (23 громадянина України) та самого судна «Eugocarrier», яке з 13 січня до 11 лютого 2006 року утримувалося властями Екваторіальної Гвінеї в порту Малабо та багато інших. Взагалі, тільки упродовж 2010-2012 рр. більш як 2,5 тис. наших співвітчизників потребували допомоги дипломатичних та консульських установ України за кордоном.

Компетенція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини має зовнішній вираз у забезпеченні прав і свобод громадян України за кордоном шляхом: 1) забезпечення прав громадян України за кордоном з використанням діючих міжнародних механізмів щодо захисту прав людини та громадянина; 2) слідкування за дотриманням законодавства держави перебування та міжнародних договорів стосовно громадян України, які заарештовані, затримані за підозрою у вчиненні злочину чи піддані іншим заходам, що обмежують свободу особи, або відбувають покарання у вигляді позбавлення волі; 3) на прохання зацікавлених осіб або за власною ініціативою відвідання громадян України, які перебувають під арештом, затримані чи позбавлені волі в іншій формі або відбувають покарання; 4) здійснення взаємодії з дипломатичною службою України за кордоном та використання їх можливостей з питань захисту прав українців, які перебувають за кордоном [2].

Об'єктивно, що елементи реалізації діяльності Уповноваженого щодо забезпечення прав громадян України за кордоном підлягають розширеному трактуванню в залежності від обставин, які провокують необхідність такого захисту. За останні роки

діяльність Уповноваженого в цьому напрямку набула якісних характеристик, його щорічні звіти містять чимало фактів забезпечення прав громадян України, які опинились у негативному правовому становищі. В останній час діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини має свій найбільший вираз у забезпеченні прав українських моряків за кордоном. Наприклад, втручання Уповноваженого знадобилося при звільненні 28 травня 2008 року 15-ти українських моряків судна «Леман Тимбер», які були захоплені озброєними людьми поблизу берегів Сомалі.

Правоохоронні органи України щодо забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном реалізують спеціальні методи, насамперед, у контексті профілактики правопорушень. Серед основних напрямків реалізації профілактичних методів та методів припинення правопорушень відносно забезпечення прав громадян України за кордоном правоохоронними органами України (Генеральною Прокуратурою України, органами внутрішніх справ України тощо) можна окреслити такі, як: 1) участь у міжнародних правозахисних структурах; 2) правова допомога у кримінальних справах; 3) обмін оперативною, слідчою, іншою правовою інформацією; 4) виконання доручень з міжнародного розшуку; 5) видача осіб, які скоїли кримінальний злочин, щодо притягнення до кримінальної відповідальності та виконання покарання, а також осіб, які засуджені до позбавлення волі для подальшого відбування покарання до країни їх громадянства або постійного місця перебування; 6) надання експертних та консультативних послуг, спеціальних науково-технічних засобів та іншої матеріально-технічної допомоги; 7) підготовка кадрів, обмін досвідом роботи правозахисних підрозділів; 8) спільне вивчення проблем злочинності, боротьби з нею та методики реального забезпечення прав і свобод громадян за кордоном; 9) участь у науково-практичних конференціях, семінарах, симпозіумах тощо з цих питань.

Реалізація спеціальних методів іншими міністерствами і центральними органами виконавчої влади щодо адміністративно-правового забезпечення прав громадян України за кордоном реалізується відповідно до національного законодавства, ратифікованих Україною міжнародних угод та, здебільшого, має превентивний характер. Наприклад, такі органи державної влади, як Міністерство соціальної політики України та Державний центр зайнятості контролюють діяльність посередницьких структур, що займаються працевлаштуванням за кордоном. Громадянин України при зверненні до посередницьких структур у кожному випадку може не тільки ознайомитись з умовами, що ними пропонуються, а й має право вимагати пред'явлення ліцензії Міністерства соціальної політики та дозволу Державного центру зайнятості на посередництво у працевлаштуванні на території визначеної країни.

Відповідно до українського законодавства, діяльність з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном відноситься до видів господарської діяльності, який ліцензується державою. Її проведення регламентується постановою Кабінету міністрів України № 756 від 04 липня 2001 р. «Про затвердження переліку документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії для окремого виду господарської діяльності» [3]. Постановою Кабінету міністрів №1698 від 14 листопада 2000 р. «Про затвердження переліку органів ліцензування» Міністерство соціальної політики визначено органом ліцензування з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном [4].

Діяльність із забезпечення прав громадян України за кордоном простежується в роботі й інших органів державної влади та громадських об'єднань (Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла страда–Україна», спеціалізовані адвокатські об'єднання з іноземних справ, Центр допомоги громадянам України за кордоном тощо), які в координації своєї діяльності з іншими інститутами української влади намагаються захищати права громадян України за кордоном, намагаючись відстоювати, таким чином, гідність української держави на міжнародному просторі.

Вражаюча динаміка виїзду громадян України, які кожного року з різних причин залишають державу власного громадянства, зумовлює необхідність підвищення рівня захисту їх прав і свобод на території країн сучасного світу. Водночас діяльність України в цьому напрямку досі носить обережний характер, що в окремих випадках має наслідком виникнення фактів грубого порушення прав наших співвітчизників, які, перебуваючи легально на території іноземної країни, опинилися в скрутному становищі. З огляду на це, очевидно є необхідність вдосконалення механізму та зміни акцентів у питанні захисту прав наших співвітчизників, організації цієї роботи на якісно новому рівні із залученням можливостей провідних правничих об'єднань, їх представництв за кордоном. З урахуванням пріоритетності завдань слід більш активно налагоджувати співпрацю з профільними відомствами та міжнародними організаціями, громадськими організаціями, зокрема в галузі морських правовідносин та трудової міграції.

Викликає занепокоєння позиція дипломатичної служби України по відношенню до захоплення українських моряків у заручники в акваторіях країн світу – подібні випадки за останні роки набули значної розповсюженості. Вочевидь, впровадження 11 квітня 2004 року наказом Міністра закордонних справ України в Департаменті консульської служби МЗС посади головного радника з морських питань виявляється замалим. Слід зазначити, що в останній час методологія діяльності України в цьому напрямку почала змінюватися. Донедавна Україна намагалася впливати на звільнення своїх громадян лише дипломатичними шляхами. Офіційно країна не може платити викуп за звільнення своїх громадян, тому що це вважається пособництвом терористам (але деякі держави, наприклад, Франція, вносили викуп за своїх моряків). Гроші за моряків мають платити власники суден, хоча часто це роблять приватні особи. Лише нещодавно Україна вирішила захищати своїх громадян силовими методами, приєднавшись до військово-морської операції ЄС у боротьбі з піратством EU Navfor Atalanta. У боротьбі із сомалійськими піратами братиме участь спецпідрозділ СБУ «Альфа» [5].

Крім цього, актуальним залишається питання адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян України, які перебувають на території іншої країни нелегально (незаконно), оскільки багато громадян з метою заробітку перетинають кордони розвинених країн за туристичними візами й залишаються там нелегально працювати. Водночас громадяни України, які нелегально перебувають на території іноземної держави, також підпадають під державне зобов'язання захисту власних прав і свобод. Неможливо не брати до уваги наших співвітчизників, які у наслідок низького рівня правосвідомості, шахрайства або інших суб'єктивних і об'єктивних обставин, опинилися за кордоном в ситуації, що потребує втручання з боку україн-

ських органів державної влади. Як справедливо зауважує Котляр О. І., необхідно конкретизувати способи охорони й захисту прав громадян, які опинилися в такому становищі [6, с. 287].

Практика виявляє таку обставину, що однією з умов підвищення профілактики порушень прав громадян України за кордоном як спеціального метода в діяльності органів державної влади, є реєстрація громадян України в консульських установах. За результатами проведеного опитування [1, с. 198-199] більшість громадян України (74%), перебуваючи на території іноземної країни, не стають на консульський облік, що ускладнює процедуру забезпечення їх прав в разі такої потреби. Виходячи з цього, необхідно створити єдиний реєстр громадян України, які перебувають на території іноземних держав, за фактом їх перетинання державного кордону України.

Висновки. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном є однією з головних функцій органів державної влади, які складають національну систему в цієї сфері. Визначальними суб'єктами адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном є дипломатична служба України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та правоохоронні органи. Діяльність органів державної влади за кордоном щодо забезпечення прав громадян України вимагає орієнтування на більш сучасні світові стандарти забезпечення прав особистості задля підвищення міжнародного авторитету України у світі.

Список літератури:

1. Степаненко К. В. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / К. В. Степаненко ; Дніпропетровський державний ун-т внутрішніх справ. – Д., 2009. – 228 с.
2. Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини : Закон України від 22.12.1997 № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.
3. Про затвердження переліку документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії для окремого виду господарської діяльності : Постанова Кабінету міністрів України від 04.07.2001 № 756 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : www.zakon.rada.gov.ua.
4. Про затвердження переліку органів ліцензування : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.11.2000 № 1698 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : www.zakon.rada.gov.ua.
5. Завгородня І. За кордонами прав. 5 лютого 2010 р. / І. Завгородня. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://tyzhden.ua/Publication/1177>.
6. Котляр О. І. Захист прав громадян України за кордоном: реалії сьогодення / О. І. Котляр. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.e-lib.zakdu.edu.ua/>.

Степаненко К. В. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за рубежом: проблеми и пути совершенствования / К. В. Степаненко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 114-120.

В статье рассматриваются вопросы административно-правового обеспечения прав и свобод граждан Украины за границей, определяется содержание и основные направления деятельности органов государственной власти в этой сфере, предлагаются пути совершенствования защиты прав граждан Украины, которые находятся на территории иностранных государств.

Ключевые слова: обеспечение прав и свобод граждан Украины за рубежом, органы государственной власти.

**ADMINISTRATIVE-LEGAL SUPPORT OF RIGHTS AND FREEDOMS OF CITIZENS
OF UKRAINE ABROAD: PROBLEMS AND WAYS OF IMPROVEMENT**

Stepanenko K. V.

*Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Dnipropetrovsk, Ukraine*

In the article the questions of administrative and legal support of rights and freedoms of citizens of Ukraine abroad, define the content and the basic directions of activity of bodies of state power in this sphere, ways of improving the protection of the rights of citizens of Ukraine who reside on the territory of foreign States.

There are two directions of administrative and legal support of rights and freedoms of citizens of Ukraine abroad in the activity of bodies of state power: internal and external. External direction of activity of bodies of state authority of the administrative-legal support of rights and freedoms of citizens of Ukraine abroad consists in creation of conditions for the real implementation, protection and protection of the rights of citizens of Ukraine for using administrative and legal means on the territory of foreign States. Offers the concept of ensuring countries of the rights and freedoms of man and citizen abroad.

Argues that the activities of state authorities abroad, ensuring the rights of citizens of Ukraine requires focusing on global standards to ensure the rights of the individual. Analyzes the practice of administrative and legal support of rights and freedoms of citizens of Ukraine abroad such subjects of the diplomatic service of Ukraine, the Ukrainian Parliament Commissioner for human rights and law enforcement agencies.

The necessity of improving the mechanism of protection of rights of Ukrainian citizens abroad, the organization of this work on a qualitatively new level through employing the potential of leading law associations, their representative offices abroad. Examine the problems and specificity of the administrative and legal provision of the rights of these categories of citizens of Ukraine, as labor migrants and sailors. In addition, draws attention to the necessity of administrative and legal support of rights and freedoms of citizens of Ukraine who reside on the territory of another country illegally.

Key words: ensuring the rights and freedoms of citizens of Ukraine abroad, state authorities.

Spisok literaturi:

1. Stepanenko K. V. Administratyvno-pravove zabezpechennja prav i svobod gromadjan Ukrai'ny za kordonom : dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.07 «Administratyvne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» / K. V. Stepanenko ; Dnipropetrovs'kyj derzhavnyj un-t vnutrishnih sprav. – D., 2009. – 228 s.
2. Pro Upovnovazhenogo Verhovnoi' Rady z prav ljudyny : Zakon Ukrai'ny vid 22.12.1997 № 776/97-VR // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 1998. – № 20. – St. 99.
3. Pro zatverdzhennja pereliku dokumentiv, jaki dodajut'sja do zajavy pro vydachu licenzii' dlja okremogo vydu gospodars'koi' dijal'nosti : Postanova Kabinetu ministriv Ukrai'ny vid 04.07.2001 № 756 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : www.zakon.rada.gov.ua.
4. Pro zatverdzhennja pereliku organiv licenzuvannja : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 14.11.2000 № 1698 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : www.zakon.rada.gov.ua.
5. Zavgorodnja I. Za kordonamy prav. 5 ljutogo 2010 r. / I. Zavgorodnja. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://tyzhden.ua/Publication/1177>.
6. Kotljars' O. I. Zahyst prav gromadjan Ukrai'ny za kordonom: realii' s'ogodennja / O. I. Kotljars'. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.e-lib.zakdu.edu.ua/>.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 121-127.

УДК 342.9:341.1

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН

Стукаленко О. В.

*Одеський інститут фінансів українського
державного університету фінансів та міжнародної торгівлі, м. Одеса, Україна*

У статті здійснюється аналіз норм, що регулюють будівельну сферу щодо стандартизації будівельної продукції. Піднімається питання необхідності реформування будівельного законодавства України та окреслені можливі шляхи цього реформування. Автор аналізує питання, пов'язане з законодавством в будівельній сфері, здійснює порівняльний аналіз вітчизняних правових норм і європейських щодо стандартизації будівельної продукції.

На підставі здійсненого аналізу автор визначає шляхи підвищення ефективності законодавством в будівельній сфері.

Ключові слова: будівельна галузь, будівельне законодавство, міжнародні стандарти, стандартизація.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена тим, що успішність діяльності різних суб'єктів господарювання на внутрішньому і зовнішньому ринках цілком залежить від того, якою мірою їх продукція або послуги відповідають стандартам якості. Тому проблема забезпечення і підвищення якості продукції актуальна і від її вирішення значною мірою залежать ефективність діяльності і національної економіки. З роками з'являються нові методи виробництва і матеріали, що спричинює заміну старих стандартів новими. Основна мета цього безперервного процесу – створювати на будь-якому етапі економічного розвитку суспільства якісні вироби [1]. Тому процес перегляду, узгодження норм, пов'язаних зі стандартизацією продукції взагалі та будівельної зокрема, буде здійснюватися постійно. Зараз в Україні триває перегляд діючих державних будівельних норм, як колишнього СРСР, так і прийнятих за час незалежності України, які не відповідають вимогам сучасного законодавства. Перегляд цих документів, як того вимагає відповідна державна програма, повинен бути завершений до 2015 року. Усього таких документів налічувалося близько трьохсот. На сьогоднішній день більше 60% з них вже переглянуті або знаходяться в стадії перегляду [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пов'язане станом законодавчого регулювання стандартизації в Україні в будівельній галузі майже не досліджене і носить фрагментарний характер але від удосконалення відповідної законодавчої бази залежить успішна діяльність будівельної галузі.

Формулювання цілей дослідження. Метою даної статті є аналіз окремих аспектів чинного законодавства, що регулює стандартизацію будівельної продукції, визначення проблем та запропонувати шляхи їх усунення. Відповідно до мети у статті вирішуються такі завдання як: дослідити стан українського законодавства в будівельній

сфері стосовно стандартизації продукції; вивчити міжнародний досвід та запропонувати шляхи підвищення ефективності законодавства в будівельній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформування будівельної галузі здійснюється в різних площинах. Одним із напрямків удосконалення правового поля є перегляд стандартів. Ці дії дозволять привести у відповідність до чинного законодавства існуючі норми та розділити на обов'язкові (державні будівельні норми) і добровільні (національні стандарти). Крім того, здійснення заходів з перегляду забезпечить приведення нормативної бази у відповідність з розвитком технологій будівельній галузі. Частина цих стандартів скасують, частину переформатують у державні або галузеві будівельні норми чи національні стандарти або стандарти організації [3]. Враховуючи це, КМ України затвердив план заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики з нормативного забезпечення будівництва в країні на період до 2015 року. Цей План передбачає впровадження системи державних будівельних норм і стандартів, які діятимуть до завершення гармонізації нормативної бази з питань будівництва з нормативною базою ЄС; підвищення питомої ваги до 30% стандартів, гармонізованих зі стандартами ЕС і інше [4].

Світова практика свідчить, що прийняття міждержавних та європейських стандартів як національних є найбільш швидким та економічно вигідним вирішенням питання забезпечення вітчизняної економіки сучасними стандартами. І тому застосування сучасних міжнародних стандартів є одним із дієвих засобів усунення технічних перешкод у торгівлі. Але прийняття міжнародного стандарту як національного ускладнюється, якщо національні правила та традиції стандартизації відрізняються від світових. Для встановлення єдиних правил Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) та Міжнародною електротехнічною комісією (IEC) розроблено настанову ISO/IEC Guide 21-1:2005 [1]. Декретом КМУ «Про стандартизацію і сертифікацію» [1] передбачено, що міжнародні, регіональні та національні стандарти інших країн застосовуються в Україні відповідно до її міжнародних договорів. Якщо міжнародним договором встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені Законом України «Про стандартизацію», то застосовуються норми міжнародного договору. Ст. 11 Закону «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» передбачено, що міжнародні та регіональні стандарти приймаються як національні стандарти центральним органом виконавчої влади з питань стандартизації. Отже, перед тим як започаткувати користування в Україні міжнародним чи регіональним стандартом, кожен з них повинен бути прийнятий як національний. Саме прийняття міжнародних та регіональних стандартів як національних в нашій державі розуміється, як гармонізація, що проводиться з 2001 року. Але, на жаль, її темпи залишаються низькими, тому Мінекономрозвитку України була розроблена Концепція впровадження стандартів ЄС методом «обкладинки», яка затверджена наказом від 16.11.2011 № 224 [9]. Відповідно до вимог стандарту ДСТУ 1.7:2001 «Національна стандартизація. Правила і методи прийняття та застосування міжнародних і регіональних стандартів» передбачається прийняття міжнародних і регіональних стандартів на національному рівні, як на національній мові, так і мовою оригіналу (методи «підтвердження», «передруку» та «обкладинки»). За методом «обкладинки» європейський стандарт застосовують мовою оригіналу, до якого повинні бути розро-

блені національні структурні елементи та додатки українською мовою. Але методом «обкладинки» може прийматись обмежене коло стандартів. Необхідно акцентувати увагу, на тому, що розвиток стандартизації нерозривно пов'язаний з управлінням якістю виробництва. Вплив стандартизації на підвищення якості продукції реалізується, як правило, через комплексну розробку стандартів на сировину і матеріали, напівфабрикати, комплектуюче обладнання, оснащення та готову продукцію, а також встановленням у стандартах технологічних вимог і показників якості, єдиних методів випробувань і засобів контролю [1].

Незаперечним є факт, що будівельна галузь відіграє велику роль в економічному розвитку окремих регіонів і країни в цілому, але в даний час вона потребує підтримки. Ця підтримка полягає у спрощенні процедури отримання та узгодження документів, у зменшенні податкового тиску, в більш простому отриманні будь-яких дозволів чи місць під будівництво. Все це є реальною підтримкою будівельної галузі [10]. І, найголовніше, важливою складовою підтримки будівельної галузі є створення державою правових умов для ефективного функціонування цієї галузі.

Світові стандарти традиційно розглядаються як інструмент підвищення економічної ефективності шляхом забезпечення відповідності загальним правилам та вимогам, просування товару на нові ринки за допомогою зниження витрат для виходу на ці ринки, то створення сучасної системи стандартизації в Україні, з урахуванням законодавства ЄС, надасть додаткові можливості підвищення конкурентоспроможності для національних товаровиробників будівельної продукції. Завдяки стандартизації суспільство має можливість свідомо керувати випуском виробів високої якості. Ось чому жодне суспільство не може існувати без технічного законодавства та нормативних документів, які регламентують правила, процеси, методи виготовлення та контролю продукції, а також гарантують безпеку життя, здоров'я і майна людей та навколишнього середовища. Стандартизація саме і є тією діяльністю, яка виконує ці функції. Стандартизація: а) це незамінний засіб забезпечення сумісності, уніфікації, типізації, надійності техніки та інформаційних мереж, норм безпеки й екологічних вимог, єдності характеристик і властивостей якості продукції, робіт, процесів та послуг; б) це діяльність, спрямована на досягнення впорядкованості в певній галузі, що базується на нормативних документах та технічному законодавстві за допомогою встановлення положень для загального використання, тобто стандартів [1].

Оскільки Україна вибрала вектор – євроінтеграція, європейський бізнес певною мірою впливає на шляхи розв'язання організаційних завдань української стандартизації. На превеликий жаль, часто не враховується ступінь розвитку української економіки, а також її готовність до одночасного прийняття великої кількості європейських та міжнародних стандартів.

Однією з проблем українського технічного регулювання є неповна відповідність національної системи технічного регулювання міжнародним та європейським нормам і правилам. Так, у світовій практиці, крім національних стандартів і зведених правил, широко застосовуються інші стандарти – предстандарті, які швидко, за спрощеною схемою розробляють для промисловості, а потім, за результатами практичної адаптації, переводять до рангу національного стандарту. Строк дії предстандарту не перевищує 2-х років. Положення про предстандарті вже кілька років відображено

у законодавстві Білорусі та Росії. Це дозволило прискорити та спростити процедури прийняття міжнародних стандартів як національних. Позитивний досвід сусідів щодо застосування предстандартів може стати в нагоді українській стандартизації для забезпечення наближення національної економічної та соціальної політики до міжнародного та європейського рівня. Тобто це питання залишається актуальним та законодавчо не врегульованим в Україні. Такий стан законодавства в сфері стандартизації не сприяє розвитку будівельної галузі, а навпаки стримує її.

Дуже доцільним буде при створенні українського законодавства з приводу гармонізації будівельних норм вираховувати базові вимоги до будівельних робіт (споруд). Будівельні роботи в цілому та їх окремі частини повинні відповідати своєму цільовому призначенню, враховуючи, зокрема, здоров'я та безпеку залучених осіб впродовж усього життєвого циклу споруд.

Базові стандарти встановлюють організаційно-методичні та загальнотехнічні положення для певної галузі стандартизації, а також терміни та визначення, загальнотехнічні вимоги та правила, норми, що забезпечують впорядкованість, сумісність, взаємозв'язок та взаємоузгодженість різних видів технічної та виробничої діяльності під час розробки, виготовлення, транспортування та утилізації продукції, охорону навколишнього середовища [1].

В європейському законодавстві виділено сім основних вимог до будівельних робіт протягом економічно доцільного періоду експлуатації споруди при умові технічного обслуговування в звичайному об'ємі. До цих базових вимог можливо віднести: 1. *Вимоги до механічних опір та стійкості* передбачають, що будівельні роботи повинні проектуватися та будуватися таким чином, щоб навантаження, яким вони будуть піддаватися під час будівництва та використання, не призводили до наступного: (а) руйнування усїєї або частини споруди; або (б) значних деформацій неприпустимого ступеня; або (в) пошкодження інших частин будівельних робіт, арматури або встановленого обладнання в результаті значних деформацій несучих конструкцій; (г) випадкового пошкодження, що не є пропорційним до первісної причини. *Вимоги щодо безпеки у випадку пожежі* передбачають, що будівельні роботи повинні проектуватися та будуватися таким чином, щоб у випадку виникнення пожежі: (а) здатність конструкції витримувати навантаження зберігалася певний розрахований період часу; (б) утворення та розповсюдження вогню і диму в межах будівельних робіт було обмеженим; (в) поширення вогню на сусідні будівельні споруди було обмеженим; (г) мешканці могли покинути будівельні споруди або бути врятовані іншим чином; (г) враховувалась безпека рятувальних груп. 2. *Вимоги щодо гігієни, здоров'я та довкілля* передбачають, що будівельні роботи повинні проектуватися та будуватися таким чином, щоб вони впродовж усього життєвого циклу не становили загрози гігієні, здоров'ю або безпеці робочих, мешканців або сусідів, та не здійснювали надзвичайно сильного впливу, впродовж усього життєвого циклу, на якість довкілля або клімат під час будівництва, використання та знесення. 3. *Вимоги щодо безпеки та доступності користування* передбачають, що будівельні роботи повинні проектуватися та будуватися таким чином, щоб вони не становили неприйнятної загрози аварій або пошкодження при обслуговуванні та користуванні, як то загрози посковзнутися, впасти, наштовхнутися, обпектися, враження електричним струмом, отримання травм в

результаті вибуху або пограбування. Зокрема, будівельні роботи повинні проектуватися та будуватися з урахуванням доступності та використання інвалідами. 4. *Вимоги щодо захисту від шуму* передбачають, що будівельні роботи повинні проектуватися та будуватися таким чином, щоб шум, який сприймають мешканці або особи, що перебувають поблизу, зводився до рівня, що не загрожує їх здоров'ю та не заважає їм спати, відпочивати та працювати у задовільному стані. 5. *Вимоги щодо збереження енергії та утримання тепла* передбачають, що будівельні споруди та їх установки для обігріву, охолодження, освітлення та вентиляції повинні проектуватися та будуватися таким чином, щоб кількість енергії, яка необхідна для користування ними, була низькою при врахуванні мешканців та кліматичних умов місця розташування. Будівельні роботи також повинні бути енергоефективними, використовувати якомога менше енергії під час будівництва та демонтажу. 6. *Вимоги щодо раціонального використання природних ресурсів* передбачають, що будівельні роботи повинні проектуватися та будуватися таким чином, щоб використання природних ресурсів було раціональним, та зокрема, гарантувало: (а) можливість повторного використання будівельних робіт, їх матеріалів та частин після демонтажу; (б) довговічність будівельних робіт; (в) використання екологічно чистої сировини та вторинних матеріалів у будівельних спорудах.

Висновки. Враховуючи все вище зазначене, можливо зробити наступні висновки. Законодавство України щодо стандартизації будівельної продукції потребує суттєвого оновлення. По-перше, шляхом «інвентаризації» різних нормативних документів із стандартизації так як в Україні діє близько 1,3 тис. нормативних документів державного рівня, а це лише ускладнює роботу. По-друге, прийняти низку нових національних стандартів з урахуванням світового та європейського досвіду. По-третє, наблизити національне будівельне законодавство до європейського рівня за рахунок застосування предстандартів. По-четверте, прийняти міждержавні та європейські стандарти як національні, а це в свою дозволить вирішити питання забезпечення вітчизняної економіки сучасними стандартами. По-п'яте, при гармонізації будівельних норм необхідно враховувати базові вимоги до будівельних робіт(споруд). Все це надасть додаткові можливості підвищення конкурентоспроможності для національних товаровиробників будівельної продукції та дозволить національній будівельній галузі вийти на новий рівень й забезпечити зростання економічного потенціалу держави.

Список літератури:

1. Стандартизація і сертифікація в системі забезпечення якості та конкурентоспроможності // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.refsua.com/referat-4378-1.html>.
2. Старі буднорми і стандарти оновлять або скасують // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://kievoblzem.org/int.php?page=1963>.
3. В Україні переглянуть діючі буднорми і стандарти // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.budexpert.ua/news/detail/1979>.
4. В Україні переглянуть будівельні норми // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://tsn.ua/groshi/v-ukrayini-pereglyanut-budivelnii-normi.html>.
5. Про стандартизацію і сертифікацію : Декрет Кабінету Міністрів України від 10.05.1993 № 46-93 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/46-93>.
6. Про стандартизацію : Закон України від 17.05.2001 № 2408-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 31. – Ст. 145.

7. Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності : Закон України від 01.12.2005 № 3164-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 12. – Ст. 101.

8. ISO/IEC Guide 21-1:2005. Regional or national adoption of International Standards and other International Deliverables – Part 1: Adoption of International Standards // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.iso.org/iso/iso_iec_guide_21-1_2005.pdf.

9. Про затвердження Концепції впровадження стандартів Європейського Союзу за методом «обкладки» : Наказ Міністерства економічного розвитку України від 16.11.2011 № 224 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-konceptsiyi-vprovadzhenja-standartiv-evro-doc76971.html>.

10. Держава надає реальну підтримку будівельній галузі // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.budexpert.ua/news/detail/2003>.

Стукаленко О. В. Административно-правовые аспекты стандартизации строительной отрасли Украины: современное состояние / О. В. Стукаленко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 121-127.

В статье осуществляется анализ норм, которые регулируют строительную сферу по вопросам стандартизации строительной продукции. Затрагивается вопрос необходимости реформирования строительного законодательства Украины и очерчены возможные пути этого реформирования. Автор анализирует вопросы связанные с законодательством в строительной сфере, осуществляет сравнительный анализ отечественных правовых норм и европейских относительно стандартизации строительной продукции.

На основании осуществленного анализа, автор определяет пути повышения эффективности законодательством в строительной сфере.

Ключевые слова: строительная отрасль, строительное законодательство, международные стандарты.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECTS OF STANDARDIZATION IN CONSTRUCTION FIELD OF UKRAINE: CURRENT STATE

Stukalenko O. V.

*Odessa Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and
international trade, Odessa, Ukraine*

In this paper an analysis of the rules governing the construction industry to standardize construction products is made. Rises issues need to reform building the Ukraine and outlined possible ways of reforming. Author makes a comparative analysis of domestic law and European standards on construction products.

On the basis of the analysis the author identifies ways to improve legislation in the construction sector. It is noted that standardization enables society to consciously control their economic and technical policies, ensuring production of high quality and production and control production and ensure the safety of life, health and the environment. But in order to standardize perform their functions effectively following steps. Reform legislation of Ukraine in the field of certification of construction products is studied. Apply modern international standards, as one effective means of eliminating technical barriers to trade. Significant change the legal framework should be implemented simultaneously in different planes. First, by «inventory» of different regulations for Standardization (state standards of Ukraine, industry standards, standards of scientific, technical and engineering societies and associations, specifications, standards enterprises). It should be noted that today in Ukraine there are about 1,3 thousand regulations state level, and this only complicates the job. Secondly, the adoption of a number of new national standards based on international and European experience. Thirdly, the use «pre-standards». Fourth, through the adoption of international and European standards as national, and this in turn will allow the most rapid and economical way to solve the issue of the national economy by modern standards. Fifth, with the creation of the Ukrainian legislation in the harmonization of building regulations must take into account the basic requirements for construction works (buildings). This will provide additional opportunities to increase the competitiveness of domestic producers of construction products and allow local construction industry to a new level and ensure economic growth potential.

Key words: construction industry, construction law, international standards and standardization.

Spisok literatury:

1. Standartyzacija i sertyfikacija v systemi zabezpechennja jakosti ta konkurentospromozhnosti // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.refsu.com/referat-4378-1.html>.

2. Stari budnormy i standarty onovljat' або skasujut' // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://kievoblzem.org/int.php?page=1963>.
3. V Ukraini peregljanut' dijuchi budnormy i standarty // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.budexpert.ua/news/detail/1979>.
4. V Ukraini peregljanut' budivel'ni normy // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://tsn.ua/groshi/v-ukrayini-peregljanut-budivelni-normi.html>.
5. Pro standartyzaciju i sertyfikaciju : Dekret Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.05.1993 № 46-93 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/46-93>.
6. Pro standartyzaciju : Zakon Ukrainy vid 17.05.2001 № 2408-III // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2001. – № 31. – St. 145.
7. Pro standarty, tehnicni reglamenti ta procedury ocinky vidpovidnosti : Zakon Ukrainy vid 01.12.2005 № 3164-IV // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2006. – № 12. – St. 101.
8. ISO/IEC Guide 21-1:2005. Regional or national adoption of International Standards and other International Deliverables – Part 1: Adoption of International Standards // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://www.iso.org/iso/iso_iec_guide_21-1_2005.pdf.
9. Pro zatverdzhennja Konceptii' vprovadzhennja standartiv Jevropejs'kogo Sojuzu za metodom «obkladynky» : Nakaz Minekonomrozvytku Ukrainy vid 16.11.2011 № 224 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-konceptiyi-vprovadzhennja-standartiv-evro-doc76971.html>.
10. Derzhava nadaje real'nu pidtrymku budivel'nij galuzi // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.budexpert.ua/news/detail/2003>.

**ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ДІЯЛЬНОСТІ
ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ УКРАЇНИ:
СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ**

Сурник В. М.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

У статті розкриваються окремі аспекти вдосконалення організаційного забезпечення діяльності судів та їх органів шляхом застосування інноваційних технологій у їх практичній діяльності, аналізується сучасний стан інформатизації судової системи, у тому числі й Державної судової адміністрації України. Досліджено перспективи інформатизації діяльності Державної судової адміністрації України та судових органів.

Ключові слова: кібернетика, інформатика, інноваційні технології, Державна судова адміністрація, судова система, організація судового управління, організаційне забезпечення.

Постановка проблеми. До компетенції Державної судової адміністрації України Законом України про судоустрій і статус суддів, а також Положенням про Державну судову адміністрацію України віднесено здійснення організаційного забезпечення діяльності судів та їх органів. Вимоги сьогодення, а саме значна кількість судових справ, належне відправлення правосуддя, доступ до публічної інформації є незаперечною підставою для застосування сучасних досягнень кібернетики та інформатики у діяльності Державної судової адміністрації України. Впровадження новітніх технологій у роботу судів та їх органів підвищить рівень інформатизації Державної судової адміністрації України, судів, а також інших установ судової системи. В свою чергу, означене забезпечить належні умови для функціонування інноваційних судових пілотних проєктів.

Застосування новітніх досягнень кібернетики та інформатики у діяльності Державної судової адміністрації України слід вважати стратегічним напрямом підвищення рівня судочинства. Разом з тим фінансово-економічна криза у світі, що не минула й Україну, зумовила зростання злочинності. Це, у свою чергу, якісно змінило зміст відправлення правосуддя, розширило можливості оскарження у суді неправомірних дій посадових осіб, як наслідок зросло навантаження на органи судової влади, організаційне забезпечення діяльності яких належить до компетенції Державної судової адміністрації України. До першопричин, що вказують на актуальність теми дослідження слід віднести й вступ України до Європейського Союзу, що не вбачається можливим без впровадження міжнародних стандартів обміну правовою інформацією, насамперед, в електронному вигляді через Інтернет. Саме тому завданням Державної судової адміністрації України як органу, що здійснює організаційне

забезпечення діяльності судів слід вважати трансформацію досягнень науки і техніки у практику діяльності судових органів (судів, апарату суду, судової адміністрації).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Проблематику застосування сучасних наукових досягнень галузевих знань у юриспруденції досліджували такі вчені, як Біленчук П. Д., Белєвцев М. В., Бут В. П., Гавловський В. І., Гадецька З. М., Гончаренко В. Г., Калинюк Н. М., Котюк І. І., Ланцман Р. М., Настюк В. Я., Одокієнко С. М., Полевой Н. С., Скригонюк М. І. та ін. Разом з тим науковцями дана проблематика досліджувалася в окремих галузях права і тому, залишилося недостатньо вивченим питання застосування інноваційних технологій у діяльності Державної судової адміністрації України.

Базисом дослідження даної проблематики слід вважати позицію Гриценка І. С. про те, що норми адміністративного права є регуляторами суспільних відносин, які виникають у сфері державного управління між адміністративними органами та громадянами, з метою всебічної охорони та забезпечення прав останніх [1, с. 6]. При цьому необхідно враховувати те, що Державна судова адміністрація України, відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», за своїм адміністративно-правовим статусом є органом судової гілки влади, проте наділена управлінськими повноваженнями з питань організаційного забезпечення діяльності судових органів. Поставлені завдання щодо забезпечення прав громадян, у тому числі й на справедливе правосуддя й доступ до публічної інформації у судовій сфері можуть бути реалізовані завдяки діяльності Державної судової адміністрації України. Зокрема, шляхом застосування сучасних досягнень галузевих наук, таких як інформатика, кібернетика, етика, психологія, соціологія, педагогіка, математика, статистика та ін.

Атаманчук Г. В., Цуркан М. І. [2] дотримуються наукового підходу про те, що інноваційні досягнення є одним із шляхів об'єктивної діяльності суду й, безперечно, забезпечення доступу до належного судочинства. Окремі вчені розглядають досягнення гуманітарних наук як першоджерела вдосконалення правової діяльності [3, с. 262; 4, с. 180].

Наведене дає підстави стверджувати, що застосування інноваційних технологій є першоосновою вдосконалення діяльності Державної судової адміністрації України.

Стан дослідження. Метою даної статті є визначення шляхів вдосконалення роботи Державної судової адміністрації України завдяки застосуванню досягнень сучасних галузевих наук, зокрема, кібернетики та інформатики. Означене надасть можливість у майбутньому: 1) підвищити оперативність збирання та оформлення судових документів під час підготовки і слухання справ; 2) скоротити терміни розгляду кримінальних і цивільних справ; 3) сформувати єдину інформаційну технологію судового діловодства та електронного документообігу; 4) підвищити повноту інформації, зменшити терміни її подання до центрального апарату державної судової адміністрації із судів і територіальних управлінь; 5) підвищити ефективність кадрового, організаційного, матеріально-технічного і ресурсного забезпечення діяльності судів зі створенням інструмента інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень у всіх сферах забезпечення судової діяльності; 6) підвищити оперативність реагування на звертання суддів і громадян до державної судової адміністрації та ін.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши види забезпечувальної діяльності Державної судової адміністрації України за її підсумками роботи та структурою, з метою визначення особливостей використання новітніх досягнень сучасних галузевих наук, зокрема кібернетики, інформатики, соціології, етики, естетики, психології, науки управління, наукової організації праці, математики, статистики та інші, слід згрупувати їх за однорідними видами діяльності Державної судової адміністрації України. Так, до першої групи, яку іменуємо організаційно-інформаційне забезпечення варто віднести документаційне забезпечення, доступ до публічної інформації, впровадження інформаційних технологій, забезпечення судів приміщеннями й забезпечення безпеки учасників судового процесу. До другої групи – кадрового забезпечення виокремлюємо кадрову, аналітичну діяльність, роботу з питань проходження державної служби, діловодство, методична діяльність, нормативно-правове забезпечення. До третьої групи – представницька діяльність градуємо – представництво інтересів у органах публічної адміністрації, у тому числі й судових органах, міжнародне співробітництво, взаємодія з засобами масової інформації, претензійно-позовна робота, діяльність зі зверненнями громадян. До четвертої групи, яку іменуємо фінансово-статистичне забезпечення слід віднести матеріально-технічне забезпечення, облік і аудит, судова статистика й інша статистична діяльність, звітність, контроль з питань фінансово-господарської діяльності судових установ, планово-фінансова діяльність, організація оплати праці та ін.

Відповідно, наведена класифікація видів забезпечувальної діяльності Державної судової адміністрації України дає змогу якісно дослідити можливість застосування сучасних наукових досягнень галузевих наук у її діяльності. Насамперед в умовах реформування судової системи одним із перспективних напрямків державної політики у цій сфері вбачається інформатизація судів. Разом з тим, досягнути поставленої мети неможливо не застосовуючи сучасних наукових досягнень зі сфери кібернетики та інформатики. І це з тих причин, що материнською наукою для інформаційних технологій та інноваційних процесів необхідно вважати кібернетику. Кібернетика (від грец. *kubernētikh* – мистецтво керування) за своєю сутністю є наукою про керування, зв'язок і переробку інформації. Першоджерелами якої є галузеві знання з теорії й практики автономного керування, обчислювальної техніки, нейрофізіології, а також математичної логіки [5, с. 79]. Становлення кібернетики як науки на початку ХХ століття на теренах української держави дозволило подальше вдосконалення апарату державного управління завдяки формуванню системи інформаційного забезпечення державних органів, в тому числі й судових.

У контексті теми дослідження слід звернути увагу на думку Атаманчук Г. В., яка виділяє специфічні внутрішні управлінські функції органів державної влади, серед яких й комп'ютеризацію та інформаційне забезпечення [6, с. 187]. Варто погодитися з науковою позицією вченого, оскільки є доведеним факт про те, що Державна судова адміністрація України за своїм адміністративно-правовим статусом належить до органів публічної адміністрації. Окрім того, підтвердженням висловленого є положення п. 8 ст. 146 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [7], яким передбачено повноваження Державної судової адміністрації України, що полягають у: організації комп'ютеризації судів для здійснення судочинства, діловодства; інформа-

ційно-нормативному забезпеченні судової діяльності та забезпеченні функціонування автоматизованої системи документообігу в судах; забезпеченні судів необхідними технічними засобами фіксування судового процесу в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України на фінансування відповідних судів та ін.

Наведене дає підстави для висновку про те, що інноваційні технології є основою вдосконалення діяльності Державної судової адміністрації України зокрема, а також судової системи в цілому. Нормативно-правовою базою для здійснення інформаційного забезпечення Державною судовою адміністрацією України судових органів є Закон України «Про Національну програму інформатизації» [8], Указ Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» [9], Концепція створення Єдиної судової інформаційної системи [10], Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи [11] та ін. Так, на основі чинного законодавства робочою групою з питань інновацій Державної судової адміністрації України у 2012 р. було розроблено Проект Стратегічного плану інформатизації судів України. Основними завданнями якого є: 1) підвищення рівня інформаційно-телекомунікаційної системи судів; 2) якісного поліпшення рівня судового захисту прав і свобод громадян та юридичних осіб; 3) гарантування прозорості, доступності, збільшення довіри до органів правосуддя, покращення думки населення про суди, їх ролі, а також соціальної значимості; 4) формування позитивного іміджу судової системи в цілому, в тому числі й Державної судової адміністрації України; 5) вдосконалення правових гарантій щодо інформованості населення, їх ділової активності з питань забезпечення захисту своїх прав, свобод і законних інтересів у судовому порядку та ін. [12].

Застосування технологій кібернетики, інформатики у діяльності Державної судової адміністрації України забезпечуватиме підвищення роботи суддів, якість правосуддя, запобігання матеріальних витрат, що призводить до економії бюджетних коштів, а також й робочого часу працівників судової адміністрації, апаратів судів, суддів й учасників судового процесу, уніфікацію судового діловодства, стабільне функціонування єдиної судової інформаційної системи. Оскільки в умовах сьогодення інформатизація являє собою сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадянства та суспільства на основі створення, розвитку й використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування обчислювальної та комунікаційної техніки, то запорукою реалізації даного інформаційного забезпечення діяльності Державної судової адміністрації України є досягнення кібернетики та інформатики, що поступово впроваджуються у її роботу.

Цікавою позицією з цього приводу є думка Калинюк Н. М. про доцільність розмежування досягнень кібернетики та інформатики, де технології кібернетики розглядаються як систематизована сукупність інформації про практичну діяльність, а знання зі сфери інформатики за своєю сутністю є методами та способами запису, зберігання, перетворення даної інформації переважно за допомогою комп'ютерного обладнання [3, с. 263; 13, с. 48]. З даним науковим підходом варто погодитися. І це з тих при-

чин, що у діяльності Державної судової адміністрації України застосовуються як досягнення кібернетики, так і інформатики, які взаємоузгоджені та доповнюють один одного. Так, Наказом Державної судової адміністрації України № 14 від 5 грудня 2010 р. було створено Державне підприємство «Інформаційні судові системи». Правове забезпечення застосування технологій кібернетики та інформатики включає в себе Накази Державної судової адміністрації України «Про затвердження Положення про автоматизовану систему визначення члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України» (№ 51 від 24.02.2011 р.) [14], «Про створення міжвідомчої робочої групи з розробки пілотного проекту «електронний суд» [15], «Про реалізацію пілотного проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу» (27 вересня № 1050) [16], «Про утворення науково-консультативної ради з питань інформаційно-технічного забезпечення» (№ 2 від 04.01.2013 р.) [17], «Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу» (№ 72 від 31.05.2013 р.), «Про реалізацію пілотного проекту щодо надсилання судами SMS-повідомлень учасникам судового процесу (кримінального провадження)» (№ 73 від 01.06.2013 р.) [18].

Наведене дає підстави для висновку про те, що інноваційні технології щодо одержання, зберігання, обробки, передавання й перетворення інформації є умовою створення нової форми діяльності Державної судової адміністрації України з питань організаційного забезпечення роботи судів та їх органів.

Інноваційні технології як першоджерела вдосконалення діяльності Державної судової адміністрації України являють собою систематизовану, упорядковану сукупність відомості про практичну діяльність суду, апарату суду, суддів, а також судової адміністрації, формування звітно-статистичних даних про роботу судових органів та спрямовані на спрощення процесу діяльності судової системи в цілому. А з іншого боку, проблематика застосування інноваційних технологій у діяльності Державної судової адміністрації України об'єктивно потребує розробки нових правил та рекомендацій.

Висновки. Наведене дає підстави для наступних висновків.

До нових технологій кібернетики та інформатики, що є першоджерелами вдосконалення діяльності Державної судової адміністрації України слід віднести: 1) технологію єдиної судової інформаційної системи; 2) технологію створення пілотних проєктів й модернізації систем управління; 3) технологію формування базових систем впливу; 4) технологію баз даних (автоматизованого документообігу); 5) технологію баз знань і експертних систем; 6) технологію «Корпоративна мережа»; 7) технологію «Зв'язок та передача інформації»; 8) технології звукозапису та відеозапису; 9) технологію мультимедіа; 10) технології телефонної конференції та відеоконференцзв'язку. Разом з тим необхідно зазначити, що перелік пропонований технологій кібернетики та інформатики, що застосовуються у діяльності Державної судової адміністрації України не є вичерпним. І це з тих причин, що процес становлення і розвитку інноваційних технологій перебуває у постійній динаміці й прогресі.

Так, впроваджена Державною судовою адміністрацією України у роботу судів з недавнього часу технологія єдиної судової інформаційної системи надала можливість сформувати уніфікований підхід до систематизації та упорядкування в електронному вигляді судових справ за певними критеріями. Технологія єдиної судової інформа-

ційної системи, яку слід вважати основою вдосконалення діяльності судової системи заснована на тому, що методологічний підхід до результатів розгляду судових справ здійснюється завдяки вираженню їх засобами штучної (технічної) мови на підставі законів наук логіки, управління, математики. Щодо сутності даного процесу, то він полягає у тому, що у системну програму вводяться дані, що характеризуються матеріали тієї чи іншої судової справи, які згодом зіставляються для отримання кінцевого результату. Якщо ж виникають розбіжності між введеними даними (відомостями), що співставляються, то у програмній системі виникає похибка, що блокує подальшу роботу зі систематизації судових справ. Наслідком впровадження технології єдиної судової інформаційної системи у роботу судів є можливість оперативного формування статистичних даних та необхідної звітності щодо кількості судових справ з метою їх наступної передачі до Державної судової адміністрації України. Остання, у свою чергу, формує щоквартальний, піврічний, щорічний звіти про роботу судів в Україні.

Технологія створення пілотних проектів й модернізації систем управління за своєю сутністю являє собою створення й впровадження оптимальних за критеріями точності систем управління, що сформовані на досягненнях таких галузевих наук як математика, теорія моделювання, теорія ймовірності з метою забезпечення належного здійснення правосуддя шляхом підвищення рівня продуктивності роботи суддів, апарату суду, державної судової адміністрації. Так, на сучасному етапі застосування досягнень кібернетики та інформатики у діяльності Державної судової адміністрації України впроваджуються технології створення пілотних проектів й модернізації систем управління. Дані технології реалізуються за двома основними напрямками: 1) з питань обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу – «Електронний суд»; 2) з питань надсилання судами SMS-повідомлень учасникам судового процесу (кримінального провадження). Застосування Державною судовою адміністрацією України зазначених досягнень з метою вдосконалення організаційного забезпечення діяльності судів спрямовані, насамперед, на виконання рішення Ради суддів України від 29 лютого 2008 року № 38 щодо створення Єдиної судової інформаційної системи. За своєю сутністю пілотні проекти являють собою інформаційну систему судів, з елементами комунікації, метою функціонування яких є забезпечення прозорості, доступності системи правосуддя в Україні. Це, у свою чергу, сприятиме підвищенню інформованості суспільства про діяльність судів. Технологія створення пілотних проектів й модернізації систем управління є наукоємною та впорядкованою за визначеними властивостями сукупністю інженерно-технічних знань й даних теорій моделювання, версіювання, ймовірності, математичної похибки, управління, що узагальнені у конкретній кібернетичній програмі. Вдосконалення організаційного забезпечення діяльності судів та їх органів Державна судова адміністрація України вбачає у забезпеченні безперервності судового процесу з використанням новітніх кібернетичних та інформаційних досягнень, зокрема, означених пілотних проектів та модернізації систем управління повним циклом електронного документообігу в судовій системі.

Застосування інноваційних технологій та інших досягнень галузевих наук у роботі Державної судової адміністрації України зумовлює й певні зміни в посадових обов'язках державних службовців як самої Державної судової адміністрації України,

так і апаратів судів, служби судових розпорядників, суддів. Адже на сучасному етапі впровадження новітніх технологій у діяльність Державної судової адміністрації України є низка перепон, що полягають у недосконалому знанні, вмінні та навичках працівників Державної судової адміністрації України, апаратів судів, суддів щодо застосування означених інноваційних технологій. Це зумовлює інтерес до проведення наступних ґрунтовних й глибоких досліджень у галузі застосування інноваційних технологій у діяльності Державної судової адміністрації України, а також розроблення належних методичних вказівок службовцям судів та їх органів з питань застосування інноваційних досягнень при виконанні своїх повноважень.

Список літератури:

1. Гриценко І. С. Становлення і розвиток наукових поглядів на основні інститути вітчизняного адміністративного права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» // І. С. Гриценко. – Х. : ХНУВС, 2008. – 26 с.
2. Цуркан М. Упровадження ІТ-технологій у судовій системі – один зі шляхів прозорої діяльності суду / Михайло Цуркан. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.vasu.gov.ua/ua/news_vasu.html?_m=publications&_t=rec&id=2910.
3. Калинюк Н. М. Криміналістичні проблеми технологій кібернетики та галузевих знань гуманітарних наук як першоджерел тактики провадження очної ставки : матеріали XIV всеукр. наук.-практ. конф. ["Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи"], (Тернопіль, 20 квітня 2012 р.) / Н. М. Калинюк. – Тернопіль : Тернопільський нац. економічний університет, 2012. – С. 261-264.
4. Котюк І. І. Основи теорії судового пізнання : навч. посіб. [для студ. юрид. ф-тів] : у 2 ч. / Іван Ілліч Котюк. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012-2012. – Ч. 1: Загальнотеоретичні аспекти. – 2012. – 423 с.
5. Малый энциклопедический словарь / [Репринтное воспроизведение издания Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона]. – М. : Издательство Брокгауз-Ефронь-С-Перербург; «Терра», 1994. – Том 11 (Выпуск 111-ий). – Т. 3. – 1056 с.
6. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – М. : Омега-Л, 2004. – 584 с.
7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45. – Ст. 529.
8. Про національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27-28. – Ст. 181.
9. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 10.05.2006 № 361/2006 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.
10. Концепція створення Єдиної судової інформаційної системи : Наказ Державної судової адміністрації України від 28.09.2007 № 105 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://court.gov.ua/dsa/14/n57/>.
11. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://court.gov.ua/tu16/info_suddi/conzercia/.
12. Презентовано проект Стратегічного плану інформатизації судової системи України від 07.12.2012 р. // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://court.gov.ua/22059/>.
13. История информатики и кибернетики в Санкт-Петербурге (Ленинграде). Яркие фрагменты истории / [под общ. ред. Р. М. Юсупова ; составитель М. А. Вус]. – СПб. : Наука, 2008. – Вып. 1. – 356 с.
14. Про затвердження Положення про автоматизовану систему визначення члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України : Наказ Державної судової адміністрації України від 24.02.2011 № 51 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://court.gov.ua/dsa/14/N512011/>.
15. Про створення міжвідомчої робочої групи з розробки пілотного проекту «електронний суд» : Наказ Державної судової адміністрації України від 27.01.2012 № 14 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://court.gov.ua/userfiles/N14.jpg>.

16. Про реалізацію пілотного проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу : Наказ Державної судової адміністрації України від 27.09.2012 № 1050 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://court.gov.ua/dsa/14/N1052012/>.

17. Про утворення науково-консультативної ради з питань інформаційно-технічного забезпечення : Наказ Державної судової адміністрації України від 04.01.2013 № 2 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://court.gov.ua/dsa/14/N22013/>.

18. Про реалізацію пілотного проекту щодо надсилання судами SMS-повідомлень учасникам судового процесу (кримінального провадження) : Наказ Державної судової адміністрації України від 01.06.2013 № 73 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://document.ua/pro-realizaciyu-pilotnogo-proektu-shodo-nadsilannja-sudami-s-doc144496.html>.

Сурник В. Н. Инновационные технологии в деятельности Государственной судебной администрации Украины: современное состояние и перспективы / В. Н. Сурник // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 128-136.

В статье раскрываются отдельные аспекты совершенствования организационного обеспечения деятельности судов и их органов путем применения инновационных технологий в их практической деятельности, анализируется современное состояние информатизации судебной системы, в том числе и Государственной судебной администрации Украины. Исследованы перспективы информатизации деятельности Государственной судебной администрации Украины и судебных органов.

Ключевые слова: кибернетика, информатика, инновационные технологии, Государственная судебная администрация, судебная система, организация судебного управления, организационное обеспечение.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES OF THE STATE JUDICIAL ADMINISTRATION OF UKRAINE: CURRENT STATE AND PROSPECTS

Surnyk V. M.

Kyiv National University named after Taras Shevchenko, Kyiv, Ukraine

The research paper deals with some aspects of improving organizational support of the courts and their bodies through the use of innovative technologies in their practice. Four groups of executive activities of the State Judicial Administration of Ukraine are singled out by the performance results and structure: 1) organizational and informational support; 2) staffing; 3) representational activities; 4) financial and statistical support.

The author analyzes the current state of informatization of the judicial system, including the State Judicial Administration of Ukraine. The prospects of informatization of the State Judicial Administration of Ukraine and judicial bodies are studied. According to the author, the prospects information of the State Judicial Administration of Ukraine include: increasing the efficiency of collection and processing of judicial documents in the preparation and hearings; reducing terms of trying criminal and civil cases; establishing a unified information technology of judicial record keeping and electronic documents circulation; increasing the information completeness, reducing terms of its submission to the central Office of the State Judicial Administration from courts and regional offices; increasing the efficiency of human resources, organizational, material support and resourcing of the courts due to the creation of tools of information and analytical support for decision-making in all areas of judicial activity, increasing of responsiveness to the appeals of judges and citizens to the state Judicial Administration and so forth.

All the above-mentioned conditions the interest for further fundamental research. The paper presents the new innovative technologies to be used in the activities of the State Judicial Administration of Ukraine.

Key words: cybernetics, computer science, innovative technology, the State Judicial Administration, judicial system, organization of judicial administration, organizational support.

Spisok literatury:

1. Grycenko I. S. Stanovlennja i rozvytok naukovykh pogljadiv na osnovni instytuty vitchyznjanogo administratyvnoho prava : avtoref. dys. na здобuttja nauk. stupenja dokt. juryd. nauk : spec. 12.00.07 «Administratyvne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» // I. S. Grycenko. – H. : HNUVS, 2008. – 26 s.

2. Curkan M. Uprovadzhennja IT-tehnologij u sudovij systemi – odyń zi shljahiv prozoroj' dijaj'nosti sudu / Myhajlo Curkan. – Rezhym dostupu. – [Elekttonnyj resurs] : http://www.vasu.gov.ua/news_vasu.html?_m=publications&_t=rec&id=2910.

3. Kalynjuk N. M. Kryminalistychni problemy tehnologij kibernetiky ta galuzevyh znan' gumanitarnyh nauk yak pershodzherel taktyky provadzhennja ochnoi' stavky : materialy HIV vseukr. nauk.-prakt. konf. ["Formuvannja pravovoi' derzhavy v Ukraini: problemy i perspektyvy"], (Ternopil', 20 kvitnja 2012 r.) / N. M. Kalynjuk. – Ternopil' : Ternopil's'kyj nac. ekonomichnyj universytet, 2012. – S. 261-264.
4. Kotjuk I. I. Osnovy teorii' sudovogo piznannja : navch. posib. [dlja stud. juryd. f-tiv] : u 2 ch. / Ivan Illich Kotjuk. – K. : Vydavnycho-poligrafichnyj centr «Kyj'vs'kyj universytet», 2012-2012. – Ch. 1: Zagal'noteoretychni aspekty. – 2012. – 423 s.
5. Malyj jenciklopedicheskij slovar' / [Reprintnoe vosproizvedenie izdaniya F. A. Brokgauza i I. A. Efrona]. – M. : Izdanie Brokgauz#-Efron#-S-Peterburg; «Terra», 1994. – Tom' 11 (Vipusk 111-ij). – T. 3. – 1056 s.
6. Atamanchuk G. V. Teorija gosudarstvennogo upravlenija : kurs lekcij / G. V. Atamanchuk. – M. : Omega-L, 2004. – 584 s.
7. Pro sudoustrij i status suddiv : Zakon Ukrainy vid 07.07.2010 № 2453-VI // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45. – St. 529.
8. Pro nacional'nu programu informatyzacii' : Zakon Ukrainy vid 04.02.1998 № 74/98-VR // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 1998. – № 27-28. – St. 181.
9. Pro Koncepciju vdoskonalennja sudivnyctva dlja utverdzhennja spravedlyvogo sudu v Ukraini vidpovidno do jevropejs'kyh standartiv : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 10.05.2006 № 361/2006 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.
10. Koncepcija stvorennja Jedynoi' sudovoi' informacijnoi' systemy : Nakaz Derzhavnoi' sudovoi' administracii' Ukrainy vid 28.09.2007 № 105 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://court.gov.ua/dsa/14/n57/>.
11. Koncepcija galuzevoi' programy informatyzacii' sudiv zagal'noi' jurydykcii', inshyh organiv ta ustanov sudovoi' systemy // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://court.gov.ua/tu16/info_suddi/conzepcia/.
12. Prezentovano proekt Strategichnogo planu informatyzacii' sudovoi' systemy Ukrainy vid 07.12.2012 r. // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://court.gov.ua/22059/>.
13. Istorija informatiki i kibernetiki v Sankt-Peterburge (Leningrade). Jarkie fragmenty istorii / [pod obshh. red. R. M. Jusupova ; sostavitel' M. A. Vus]. – SPb. : Nauka, 2008. – Vyp. 1. – 356 c.
14. Pro zatverdzhennja Polozhennja pro avtomatyzovanu systemu vyznachennja chlena Vyshhoi' kvalifikacijnoi' komisii' suddiv Ukrainy : Nakaz Derzhavnoi' sudovoi' administracii' Ukrainy vid 24.02.2011 № 51 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://court.gov.ua/dsa/14/N512011/>.
15. Pro stvorennja mizhvidomchoi' robochoi' grupy z rozrobky pilotnogo proektu «elektronnyj sud» : Nakaz Derzhavnoi' sudovoi' administracii' Ukrainy vid 27.01.2012 № 14 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://court.gov.ua/userfiles/N14.jpg>.
16. Pro realizaciju pilotnogo proektu shhodo obminu elektronnyh dokumentamy mizh sudom ta uchasnykamy sudovogo procesu : Nakaz Derzhavnoi' sudovoi' administracii' Ukrainy vid 27.09.2012 № 1050 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://court.gov.ua/dsa/14/N1052012/>.
17. Pro utvorennja naukovo-konsul'tativnoi' rady z pytan' informacijno-tehnicnogo zabezpechennja : Nakaz Derzhavnoi' sudovoi' administracii' Ukrainy vid 04.01.2013 № 2 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://court.gov.ua/dsa/14/N22013/>.
18. Pro realizaciju pilotnogo proektu shhodo nadsylannja sudamy SMS-povidomlen' uchasnykam sudovogo procesu (kryminal'nogo provadzhennja) : Nakaz Derzhavnoi' sudovoi' administracii' Ukrainy vid 01.06.2013 № 73 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://document.ua/pro-realizaciju-pilotnogo-proektu-shodo-nadsilannja-sudami-s-doc144496.html>.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 137-142.

УДК 342.951:351.713

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ МИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН НА ПРИКЛАДІ МИТНИХ ПОСЕРЕДНИКІВ

Федотова І. О.

*Феодосійська фінансово-економічна академія Київського університету ринкових відносин
м. Феодосія, Україна*

Стаття присвячена актуальним питанням реалізації прав митних посередників як учасників митних правовідносин. Автор визначає, що норми митного права не можуть виконувати роль регулятора, якщо відсутній механізм їх реалізації у життя. Отримані автором у процесі дослідження результати дозволили зробити висновок про те, що ефективне здійснення митної справи залежить від митних посередників як учасників митних правовідносин. Реалізація прав митних посередників визначається правовими та організаційними механізмами реалізації права на підприємницьку діяльність у митній сфері. Автор визначає напрями удосконалення правового регулювання митної посередницької діяльності з метою найбільш повної реалізації прав митних посередників у митних правовідносинах.

Ключові слова: митні посередники, митна посередницька діяльність, митні правовідносини, право, реалізація, механізм.

Постановка проблеми. На сучасному етапі Українська держава переживає процес формування нового митного правопорядку, який характеризується, з одного боку, стрімким розвитком правовідносин у митній сфері, адаптацією митного законодавства до європейських стандартів, з іншого – наявністю ряду проблемних питань у законотворчості, правозастосуванні при забезпеченні правового регулювання діяльності суб'єктів митних правовідносин, особливо митних посередників. Особливої уваги заслуговують питання реалізації прав митних посередників як втілення в життя юридичних норм шляхом їх правомірної поведінки у митних правовідносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема митних посередників розглядається в працях Мазура А. В., Приймаченко Д. В., Прокопенко В. В., Міщенко І. В. Проте, питання реалізації права на митну посередницьку діяльність та прав митних посередників як учасників митних правовідносин залишилися поза увагою науковців.

Метою наукової статті є визначення актуальних питань реалізації прав митних посередників шляхом розгляду теоретичних та прикладних аспектів, аналіз правового забезпечення реалізації прав митних посередників у митному законодавстві України та визначення шляхів удосконалення правового регулювання діяльності митних посередників як учасників митних правовідносин.

Вклад основного матеріалу дослідження. Категорія «правовий статус» у науці митного права відображає правове становище суб'єкта права у митних правовідносинах. Правовий статус як юридична категорія має складові елементи, їх кількість, залежно від наукового підходу, є різною. Не вдаючись до теорій правового статусу

у юридичній науці, слід відмітити, що основними елементами правового статусу є правові норми, права, свободи та обов'язки, гарантії прав, свобод, обов'язків та відповідальність.

Потреба у вивченні категорії правового статусу учасників митних правовідносин обумовлена значенням правового статусу для організації суспільних відносин у митній сфері, визначення конкретного місця суб'єкта права в механізмі правового регулювання митної сфери, а також чітких меж правового статусу та правил взаємодії суб'єктів митних правовідносин.

Одне з провідних місць у структурі правового статусу належить нормі права. Так, необхідно визначити, що норми митного законодавства визначають правовий статус митних посередників як суб'єктів митних правовідносин. Митний кодекс України визначає як митних посередників митного брокера, утримувача вільної митної зони, утримувача вільного митного складу, утримувача складу тимчасового зберігання, утримувача вантажного митного комплексу (Розділ XV Митного кодексу України). Правове забезпечення діяльності митних посередників є важливим фактором який впливає на:

- 1) здійснення зовнішньоторговельної діяльності держави та зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання;
- 2) забезпечення процесу проходження митних процедур у зв'язку з тим, що митні посередники функціонально забезпечують проходження митних формальностей;
- 3) реалізацію прав суб'єктів господарювання на підприємницьку діяльність у галузі митної справи, в тому числі, на митну посередницьку діяльність;
- 4) визначення сукупності прав та обов'язків митних посередників як учасників митних правовідносин.

Проте, норми митного права неспроможні виконувати свою регулюючу роль без складного механізму їх реалізації, адже, таким чином втрачають своє соціальне призначення. На думку Явича Л. С., «право ніщо, якщо його положення не знаходять своєї реалізації у діяльності людей та їх організацій у суспільних відносинах. Не можна зрозуміти право, якщо відволіктися від механізму його реалізації у житті суспільства» [1, с. 201].

Реалізація права неможлива без активної участі держави. Так, порядок організації реалізації права у митній сфері представляє собою цілісний юридичний механізм. Конституційне право на підприємницьку діяльність закріплено у Конституції України, проте реалізація цього права у митній сфері обумовлюється певним процедурно-правовим порядком який визначається митним законодавством. Проте передумовою реалізації прав суб'єктів господарювання на митну посередницьку діяльність є виконання вимог до господарського, цивільного, митного законодавства.

Традиційно в юридичній літературі висвітлювалась думка про те що правовідносини не можуть існувати поза системою права і законодавства, проте, як показує практика, існують випадки, коли прийняті закони, але правовідносини не виникають, оскільки відсутній механізм їх реалізації, або не складаються відповідні соціально-економічні умови. Як раз такий приклад можна навести у випадку митних посередників.

Так, хоча у Митному кодексі України нормами Глави 62 «Відкриття та експлуатація вільної митної зони комерційного або сервісного типу» [2] визначено вільну

митну зону як нового суб'єкта митного посередництва, проте жодного суб'єкта який би хотів отримати дозвіл на відкриття такої зони не виявилось з початку вступу у чинність Митного кодексу України.

Вільна митна зона – це відповідним чином облаштована територія або склад, що призначені для зберігання товарів під митним контролем, їх переробки та/або виробництва нових товарів.

Процедура подання та розгляду заяв, порядку надання, зупинення дії, анулювання дозволів на провадження діяльності з відкриття та експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу, а також порядку контролю за її провадженням та вимог до облаштування вільних митних зон комерційного та сервісного типів визначена у Наказі Міністерства фінансів України «Про деякі питання відкриття та експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу» № 633 30.05.2012 року [3].

Таблиця 1 «Кількість митних посередників в Україні станом на 01.10. 2013 року»

Митні брокери		Митні склади			Склади тимчасового зберігання			Вільна митна зона	В М К
Кількість виданих (дійсних) ліцензій на здійснення митної брокерської діяльності	Кваліфікаційних посвідчень представників митних брокерів	Відкритого типу	Закритого типу	Всього	Відкритого типу	Закритого типу	Всього		
4361	8627	230	39	269	115	315	430	0	0

Аналіз представлених у Таблиці 1 «Кількість митних посередників в Україні станом на 01.10. 2013 року» [4] дає можливість констатувати відсутність митних правовідносин за участю утримувача вільної митної зони та вантажного митного комплексу при наявності правих норм, що визначають порядок діяльності.

Ще одним прикладом відсутності можливостей, що їх надає митне законодавство, є ситуація з вантажними митними комплексами (ВМК). Попри визначення вантажного митного комплексу у Главі 64. «Відкриття та експлуатація вантажного митного комплексу» Митного кодексу України як суб'єкта митних правовідносин реально вантажні митні комплекси і досі не працюють у правовому полі. У Розділі XXI «Перехідні положення» п. 6. Митного кодексу України визначено, що: протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Кодексом провадження видів діяльності, зазначених у пунктах 2–6 статті 404 цього Кодексу, може здійснюватися на підставі відповідних документів дозвільного характеру, чинних станом на останній день місяця, що настає за місяцем, в якому опубліковано цей Кодекс. Таким чином, з вересня 2012 вантажні митні комплекси припинили свою діяльність в Україні.

У нормах Митного кодексу України визначено, що вантажні митні комплекси є суб'єктами митних правовідносин, але відсутній нормативно-правовий акт, який визначає порядок створення та функціонування вантажних митних комплексів та надає можливість суб'єктам господарювання, які бажають реалізувати своє право

на здійснення підприємницької діяльності отримати дозвіл на відкриття вантажного митного комплексу. Крім того, неможливість реалізувати це право призводить до негативних наслідків як для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності так і для митниці Міністерства доходів і зборів України. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності не можуть отримати комплекс послуг при перетині митного кордону, адже саме вантажні митні комплекси є тими суб'єктами митного посередництва, які надають митні та супутні послуги у пункті пропуску через державний кордон. Також, у зв'язку з відсутністю вантажних митних комплексів, суб'єкти транскордонного переміщення, перевізники не можуть скористатися правом безоплатного входу, в'їзду та безкоштовного знаходження на території вантажного митного комплексу протягом перших чотирьох годин, яке передбачене статтею 446 Митного кодексу України «Обов'язки утримувача вантажного митного комплексу» [2].

Норми митного права не можуть виконувати роль правового регулятора, якщо відсутній механізм їх реалізації в реальному житті. Реалізація прав митних посередників визначається правовими та організаційними механізмами реалізації права на підприємницьку діяльність у митній сфері. Крім того, митні посередники мають свій власний правовий статус у митних правовідносинах, складовими якого є права та обов'язки митних посередників у митних правовідносинах.

У процесі реалізації суб'єктивних прав на переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності доруचाє здійснення сукупності прав та обов'язків у митній сфері, які передбачені договором між митним посередником та суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності, саме митному посереднику. Митний посередник наділений у митних правовідносинах спеціальною митною правосуб'єктністю.

Діяльність митних посередників носить правозабезпечувальний характер для митної діяльності, тому найбільш повна реалізація прав митних посередників як учасників митних правовідносин визначає ефективне здійснення митної справи. Особливе місце займають питання легалізації діяльності митних посередників у митних правовідносинах та організації їх діяльності в аспекті їх діяльності як об'єктів митної інфраструктури та взаємодії з митницею Міністерства доходів і зборів України.

Можна констатувати, що проблема реалізації свого права на здійснення підприємницької діяльності, яке закріплено у Конституції України, потребує якнайшвидшого вирішення у митних правовідносинах. Аналіз правового забезпечення реалізації прав митних посередників у митному законодавстві дозволяє зробити висновок про недосконалий механізм реалізації прав митних посередників як учасників митних правовідносин.

Перспективними напрямками удосконалення правового забезпечення реалізації прав митних посередників як суб'єктів митних правовідносин є:

1. Приведення у відповідність до норм Митного кодексу України підзаконних нормативних актів, які визначають правовий статус та правові основи діяльності митних посередників. Наприклад, розробка та затвердження нової редакції «Ліцензійних умов здійснення митної брокерської діяльності» та «Порядку контролю за додержанням митними брокерами Ліцензійних умов здійснення митної брокерської діяльності», з метою приведення цих нормативно-правових актів у відповідність до

Митного кодексу України. Приведення у відповідність до Митного кодексу України класифікатору професій України щодо заміни терміну представник митного брокера на агент з митного оформлення вантажів та товарів [5].

2. Важливим та необхідним є вирішення питання завершення нормативного врегулювання питання відкриття та функціонування вантажних митних комплексів, як важливих суб'єктів надання митних послуг та як об'єктів митної інфраструктури.

3. Удосконалення правового регулювання та організації здійснення заходів контролю за дотриманням митницями вимог законодавства під час надання дозволів на відкриття та експлуатацію митних складів, складів тимчасового зберігання, вантажних митних комплексів, а також планування та здійснення заходів державного контролю за митною брокерською діяльністю та іншими видами митної посередницької діяльності.

4. Удосконалення правового регулювання та організації надання адміністративних послуг митним посередникам.

Висновки. З кожним роком правове регулювання підприємницької діяльності у галузі митної справи стає більш повним та досконалим та охоплює значну частину митних відносин за участю суб'єктів господарювання, які здійснюють посередницьку діяльність у галузі митної справи. Таким чином, можна зробити висновок, що інститут митного посередництва набув законодавчого оформлення та самостійності, проте скорішого вирішення потребує проблема реалізації права на підприємницьку діяльність (митне посередництво) деяких суб'єктів митних правовідносин, що забезпечить всі умови для ефективного та швидкого процесу проходження митних формальностей, як для митниці Міністерства доходів і зборів України, так і для суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, створить всі умови для реалізації підприємницької ініціативи у митній сфері.

Список літератури:

1. Явич Л. С. Общая теория права / Л. С. Явич. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1976. – 281 с.
2. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI // *Голос України*. – 2012. – № 73, № 73-74.
3. Про деякі питання відкриття та експлуатації вільної митної зони комерційного або сервісного типу : Наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 633 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1048-12>.
4. Офіційний сайт Міністерства доходів і зборів України // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://minrd.gov.ua>.
5. Про затвердження Державного класифікатора України : Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 27.07.1995 № 257 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0257217-95,%20va257217-95,%20vb257217-95>.

Федотова И. А. Актуальные вопросы реализации прав субъектов таможенных правоотношений на примере таможенных посредников / И. А. Федотова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 137-142.

Статья посвящена актуальным вопросам реализации прав таможенных посредников как участников таможенных правоотношений. Автор определяет, что нормы таможенного права не могут выполнять роль регулятора, если отсутствует механизм их реализации в жизнь. Полученные автором в процессе исследования результаты позволили сделать вывод о том, что эффективное осуществление таможенного дела зависит от таможенных посредников как участников таможенных правоотношений. Реализация прав таможенных посредников определяется правовыми и организационными механизмами реализа-

ції права на підприємницьку діяльність в таможенній сфері, а також правами в таможенній сфері. Автор визначає напрями удосконалення правового регулювання таможенної посередницької діяльності з метою найбільш повної реалізації прав таможених посередників в таможених правоотношеннях.

Ключевые слова: таможенні посередники, таможенна посередницька діяльність, таможенні правоотношення, право, реалізація, механізм.

CURRENT ISSUES OF IMPLEMENTATION SUBJECTS RIGHTS OF CUSTOMS LEGAL RELATION ON THE EXAMPLE OF CUSTOMS INTERMEDIARIES

Fedotova I. O.

Feodosia Financial and Economic Academy, Feodosia, Ukraine

The scientific article is devoted to topical issues of the rights of customs intermediaries as members of customs legal relations. The author determines that the rate of customs law can not serve as a legal regulator, if there is no mechanism of their realization into practice.

The realization of customs intermediaries' rights is defined by legal and institutional arrangements for implementation of the law on business in the field of customs. In addition, customs intermediaries have their own special legal status in the customs law relations, elements of which are the rights and duties. In the process of implementation of the rights of foreign economic activity subject entrusts the exercise of rights and duties in the field of customs intermediaries, which is endowed with a special customs legal personality.

The paper deals with topical issues of the rights of customs brokers after the adoption of the new Customs Code of Ukraine, which established new rules for the activities of customs brokers. Attention is drawn to the lack of customs brokers as a free customs zone, cargo customs complex, which are defined as entities customs relations in the Customs Code of Ukraine, which significantly affects the implementation of customs formalities, provision of customs services, and all the customs sphere of Ukraine.

The author defines the directions of the improvement of customs intermediary's activities legal regulations to the fullest realization of the customs intermediaries

rights in customs legal relations. The most important are the issues of legalization of customs brokers, legal regulation of customs intermediary's activities as participants of customs relations, as well as the organization of their activities and interaction with Customs of the Ministry of income and taxes of Ukraine.

The results obtained by the author in the course of study led to the conclusion that the effective implementation of customs depends on the effective legal and institutional mechanism for the implementation of the of customs intermediaries legal status as members of customs relation.

The attention is paid to the significant progress in the legal regulation of customs intermediaries activities in the new Customs Code of Ukraine, which confirms the special importance of customs intermediaries for the realization of customs.

Key words: customs intermediaries, customs brokering activity, customs legal relations, law, implementation mechanism.

Spisok literatury:

1. Javych L. S. *Obshhaja teoryja prava* / L. S. Javych. – L. : Yzd-vo LGU, 1976. – 281 s.
2. *Mytnyj kodeks Ukrainy* : Zakon Ukrainy vid 13.03.2012 № 4495-VI // *Golos Ukrainy*. – 2012. – № 73, № 73-74.
3. Pro dejaki pytannja vidkryttja ta ekspluatcii' vil'noi' mytnoi' zony komercijnogo abo servisnogo typu : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 30.05.2012 № 633 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1048-12>.
4. Oficijnyj sait Ministerstva dohodiv i zboriv Ukrainy // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://minrd.gov.ua>.
5. Pro zatverdzhennja Derzhavnogo klasyfikatora Ukrainy : Nakaz Derzhavnogo komitetu Ukrainy po standartyzatsii', metrologii' ta sertyfikacii' vid 27.07.1995 № 257 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0257217-95,%20va257217-95,%20vb257217-95>.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 143-149.

УДК 347.73

**КОНЦЕПЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ
ДЕРЖАВИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ. ТА ЇЇ ВПЛИВ
НА СТАНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ ФІНАНСОВОГО ПРАВА**

Хохуляк В. В.

*Чернівецький факультет Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Чернівці, Україна*

У статті досліджується становлення вітчизняної фінансово-правової думки першої половини ХІХ ст. Характеризуються концепції реформування фінансової системи держави, розроблені Сперанським М. М., Балудянським М. А., Мордвиновим М. С., Канкріном Є. Ф..

Ключові слова: наука фінансового права, Сперанський М. М., Балудянський М. А., Мордвинов М. С., Канкрін Є. Ф.

Вступ. Фінансово-правові ідеї першої половини ХІХ сторіччя, які сформувалися в умовах панування кріпосництва і феодалних виробничих відносин, багато в чому випереджали свій час. Вони означили напрямки майбутнього реформування фінансової системи та намітили перспективи удосконалення фінансового законодавства. Саме в даний період були створені передумови інтенсивного розвитку фінансово-правової теорії і практики що припав на кінець ХІХ-початок ХХ ст. Важливу роль у становленні фінансово-правової теорії відіграли наукові концепції та положення, які були сформульовані в даний історичний період вітчизняними державними діячами. Зокрема, вагомий внесок у розвиток вітчизняної фінансово-правової науки здійснили такі видатні постаті, як Сперанський М. М., Балудянський М. А., Мордвинов М. С., Канкрін Є. Ф., Бунге М. Х., та цілий ряд інших. Звернення до теоретичного спадку талановитих державників та видатних вчених ХІХ, праці яких не втратили своєї наукової значущості і в наш час, дозволяє з позиції історичного досвіду оцінити правові реформи грошово-кредитної, банківської та фінансової систем, які проводяться сьогодні.

У вітчизняній фінансово-правовій літературі неодноразово підкреслювалось вагомє значення творчого доробку вчених та державних діячів Російської імперії першої половини ХІХ ст. на становлення та розвиток вітчизняної науки фінансового права. Зокрема, визначальний вплив вироблених ними теоретичних положень і концепцій на формування фінансово-правової думки високо оцінений вченими на межі ХІХ-ХХ ст., а саме Боголеповим М. І., Гензелем П. П., Горловим Д. О., Іловайським С. І., Коркуновим М. М., Лебедєвим В. О., Локотєм Т. В., Мігуліним П. П., Озеровим І. Х., Твердохлебовим В. М., Янжулом І. І. та іншими. Однак в радянській правовій науці дана проблематика досліджується вченими переважно у загальному контексті історії фінансового

законодавства. Спеціальних наукових досліджень, присвячених вивченню наукових концепцій реформування фінансової системи держави, вироблених у період першої половини ХІХ ст., практично немає і в сучасній фінансово-правовій науці.

У зв'язку з цим в даній статті ставиться за мету дослідити становлення вітчизняної фінансово-правової думки першої половини ХІХ ст., що знайшло своє вираження у вироблених концепціях реформування фінансової системи держави та відображених у наукових працях таких видатних вчених та державних діячів, як Сперанського М. М., Балудянського М. А., Мордвинова М. С., Канкріна Є. Ф. та інших.

Виклад основного матеріалу. Автором одного з перших комплексних, теоретично обґрунтованих проєктів реформування фінансової системи держави був один з найвидатніших державних діячів в історії Російської імперії Сперанський М. М.. Будучи теоретиком і практиком реформування системи державного управління, він керував розробкою програми покращення управління фінансів, що було зумовлено насамперед гострою необхідністю застосування термінових заходів щодо нормалізації фінансової системи держави. Дана програма, що відома в науці під назвою «План фінансів», мала велике значення для подальшого розвитку державної фінансової системи, а її подальше втілення здійснило вагомий вплив на становлення теорії фінансового права. Практична реалізація плану глибоких фінансових перетворень вимагала прийняття цілого ряду правових актів. Розуміючи це, Сперанський М. М. надавав пріоритетне значення розвитку фінансового законодавства, пропонуючи удосконалювати такі окремі його галузі як бюджетне, податкове і грошово-кредитне законодавство.

Фінансові правові ідеї Сперанського М. М. відзначались комплексним характером: ним сформульовано підхід до розв'язання практично всіх гострих проблем фінансової системи тогочасної держави. Це дозволило американському досліднику Реффу М. стверджувати, що пропозиції та ідеї, висунуті Сперанським М. М. для обґрунтування реформи грошової і фінансової системи Росії, були поворотним пунктом в історії управління російськими фінансами. Як відзначав професор Новоросійського університету Іловайський С. І., «План фінансів» Сперанського М. М. заслуговував міжнародного визнання, а висунені ним ідеї повинні були б бути реалізованими у європейських країнах, «в бюджетному устрої парламентських держав» [3, с. 53]. Це опосередковано підтверджує і проф. Рефф М., який вважає, що фінансові ідеї Сперанського М. М. випереджали погляди більшості західноєвропейських економістів тогочасної епохи [1, с. 89-90].

Погляди та ідеї Сперанського М. М. відіграли важливу роль у розвитку теоретичних основ бюджетного законодавства Російської імперії. При цьому, він був прихильником практики розподілу і групування державних видатків відповідно до певних груп державних доходів, яка існувала в Росії з часів Петра І. На його думку, всі джерела державних доходів і всі державні видатки повинні обліковуватись одним державним органом (управлінням). «Для того ж, щоб таке управління діяло з успіхом, всі доходи і видатки повинні запроваджуватись щорічним кошторисом (бюджетом) у особливо встановленому порядку. Там, де немає кошторису чи річного фінансового закону або де цей закон не виконується, там не може бути істинного управління фінансами» [8, с. 92]. Таким чином, фактично вперше у вітчизняній фінансово-правовій науці і практиці було обґрунтовано положення про необхідність надати бюд-

жетну силу закону та виконувати даний закон задля ефективного управління фінансами держави. Сформульована Сперанським М. М. схема управління державними фінансами і в сучасних умовах зберігає важливе практичне значення.

Характеризуючи роль фінансово-правових ідей Сперанського М. М. на розвиток вітчизняної науки фінансового права, не можна залишити без уваги постать його ідейного сподвижника та соратника у сфері правового регулювання фінансів Балудянського М. А. На жаль, положення та ідеї цього видатного вченого, педагога та державного діяча, як і їх вплив на фінансову теорію і практику, залишаються поки що в тіні історії науки фінансового права. Дослідники історії фінансової науки, неоднозначно оцінюють роль Балудянського М. А. у виробленні фінансової політики Російської імперії початку XIX ст. Зокрема, Ялбулганов О. А. в вступній статті до «Плану фінансів», опублікованої у 1998 році, лише коротко обмовлюється, що Сперанський М. М., приступивши до реформування фінансового управління, запросив у співробітники одного з найбільш освічених економістів того часу Балудянського М. А. [9, с. 24]. Натомість Фатеев О. М. приписує авторство «Плану фінансів» Балудянському М. А. на рівні зі Сперанським М. М., стверджуючи, що саме Балудянський М. А. здійснив теоретичне обґрунтування плану фінансових перетворень Російської імперії [12, с. 6].

У своїй доповідній записці, адресованій Сперанському М. М., Балудянський М. А. писав: «Чого навчався і навчав інших в університеті, тим займаюсь на практиці в міністерстві фінансів, у частині законів» [9, с. 28]. За результатами роботи в даних структурах, ним підготовлено та подано до ознайомлення Сперанському М. М. план реорганізації фінансів Росії відомий в історії під назвою «Система Михайла Балудянського». Даний рукопис, на жаль, не було опубліковано. Він був виявлений в архіві АНСРСР у Ленінграді і датований 1809 роком. В даній роботі викладені основні фінансово-правові ідеї вченого щодо проблем бюджету, необхідності раціонального використання державних видатків, а також щодо проблеми функціонування податкової, грошової та кредитної систем держави. Балудянський М. А. виступав з гострою критикою меркантилізму, намагався поєднати окремі погляди фізіократів зі вченням Сміта А., пристосовуючи їх до умов Росії.

Архівні матеріали та дослідження XIX-XX ст. свідчать про вирішальну роль Балудянського М. А. в розробці планів реформування фінансів 1810 р., та організації фінансів (1812-1816 рр.), реформи державних селян Кисельова П. Д. (1838-1841), грошової реформи Канкріна Є. Г. (1839-1843 рр.). Серед інших численних творів Балудянського М. А. є як невеликі спеціальні доповіді та записки, так і солідні багатотомні праці, що подавалися до розгляду у відповідні державні органи й установи. При цьому, їм властивий глибокий теоретичний характер, який вказує, що вони є результатом творчості насамперед науковця, видатного вченого, який багато в чому випереджав епоху.

У першій половині XIX ст. одним з видатних державних діячів, що здійснив значний вплив на становлення фінансово-правової думки був адмірал Мордвинов М. С. Займаючи високі управлінські посади начальника департаменту цивільних і духовних справ Державної ради при Олександрі I і Миколі I, члена Фінансового комітету і Комітету міністрів, він активно займався розв'язанням існуючих фінансово-право-

вих питань. Будучи за власним ідейним спрямуванням чітким послідовником вчення Сміта А., Мордвинов М. С. розробляв фінансово-правові проекти, пов'язані переважно з розвитком грошово-кредитної системи держави. Так, у 1801 році він представив імператору проект створення Працезаохочувального банку як інструменту прискорення економічного розвитку Росії. Адмірал пропонував створити даний банк на основі державної форми власності за рахунок коштів уряду та наділити його широкими повноваженнями. Головним завданням у його діяльності Мордвинов М. С. вбачав у сприянні розвитку нових методів виробництва, впровадженні нових технологій, співпраці з Академією наук. При цьому банк не повинен був фінансувати об'єкти, «які служать для короткострокової насолоди чи непотрібної прикраси і розкоші певної кількості людей». На його думку, всі власні ресурси банк повинен був використовувати для розвитку фабрик, заводів, удосконалення землеробства і скотарства [6, с. 52]. Проект Мордвинова М. С. щодо Працезаохочувального банку не був реалізованим. Будучи переданим імператором міністру фінансів, він був «похоронений в нетрях петербурзьких канцелярій і ніяких практичних наслідків не мав» [2, с. 126].

У 1809 році Мордвинов М. С. підготував доповідну записку «Про внутрішню поязку», положення якої були розвинені у записці 1825 р. «Про заходи покращення державних доходів. На жаль, ідеї даних праць також не отримали вчасної реалізації на практиці та не отримали належного поширення серед громадськості. Вперше вони були опубліковані лише у 1902 році. У 1873 році мислителем було запропоновано новий проект під назвою «Роздуми про користь, що може настати із заснуванням приватних банків у губерніях», який був опублікований у вигляді окремої книги у 1816 році та перевиданий у 1829 році. В даній роботі автор обґрунтовував створення і розвиток комерційних банків, капітал яких міг би створюватись за рахунок невеликих внесків населення. Такі банки могли б приймати внески та видавати позики, сприяючи тим самим економічному розвитку країни.

Важливе значення для оздоровлення платіжного балансу і підтримки курсу грошової одиниці Російської імперії мала розробка Мордвиновим М. С. спільно з Сперанським М. М. «Положенням про нейтральну торгівлю на 1811 рік», яке було опубліковано одночасно з новим митним тарифом 19 грудня 1810 року. В даному документі були розроблені такі засоби протекціонізму вітчизняної економіки, як заборона введення предметів розкоші, посилення митного контролю та одночасне заохочення виведення вітчизняних товарів [7, с. 26]. Як відзначалось, значний вплив на погляди Мордвинова М. С. мало вчення Сміта А. Однак, з боку Миколи Семеновича не було сліпого сповідування, чи спроб беззастережного перекладання абсолютно всіх позицій класичної теорії на російську практику. Навпаки, мав місце глибокий теоретичний аналіз даної теорії з моделюванням можливих наслідків її втілення у конкретних суспільно-політичних та економічних положеннях.

На думку Мордвинова М. С., провідне значення у організації і ефективному функціонуванні фінансової системи держави відіграє якісне фінансове законодавство. Він зазначав, що у Росії зосереджено більше ресурсів, необхідних для могутності держави, ніж у всіх інших частинах Європи, разом узятих. «З цього очевидно, – продовжує він власну думку, – що якщо б у Росії були тверді, непохитні, зручні до виконання закони, які захищають права капіталістів, то безсумнівно, що до Росії почали б

звідусіль стікались капітали» [6, с. 132]. При цьому Мордвинов М. С. наголошував на важливості ефективної і стабільності законів. На його думку, лише недостатньо розважливі люди рахуються з силою закону зі страху і без власної волі, оскільки саме сила законів полягає у тій свободі, щоб захищає осіб і їх власність від руки сильного і бажаючого скористатись чужим надбанням.

Серед видатних постатей, що залишили глибокий слід в історії фінансово-правової теорії і практики першої половини XIX ст. яскраво і відособлено від інших виділяється постать видатного вченого, мислителя й державного діяча Георга Людвіга фон Канкріна (у російському варіанті – Єгора Францовича Канкріна). Як відзначив на рубежі XIX-XX століть дослідник історії науки фінансового права Іловайський С. І., вплив наукової й практичної спадщини Канкріна Є. Ф. на розвиток фінансово-правової думки є найбільш об'ємним і глибоким за змістом, і тому його ім'я назавжди залишиться пам'ятним в історії російських фінансів [3, с. 37].

Будучи іноземцем за походженням, Канкрін Є. Ф. став видатним державним діячем й обіймав посаду міністра фінансів Російської імперії протягом 21 року (з 1823 по 1844 р.), що було найбільш довгим за тривалістю терміном обіймання даної посади в історії держави. Не зупиняючись детально на біографії Канкріна Є. Ф., оскільки вона неодноразово була предметом дослідження вітчизняних і закордонних учених кінця XIX, XX і початку XXI сторіч [5, с. 42-65; 10, с. 226-229], хотілося б зосередити увагу на його внеску в розвиток науки фінансового права, адже він відомий і як фінансовий теоретик, наукові праці якого важливу роль у становленні фінансово-правової думки. Мова йде, насамперед, про такі його наукові твори, як «Про військову економіку в часи війни й миру» (1821 р.), «Світове багатство, національне багатство й державна економіка» (1823 р.), «Короткий огляд російських фінансів» (1838 р.), «Нариси політичної економіки та фінансії» (1845 р.).

В 1823 році Канкрін Є. Ф. анонімно публікує книгу «Світове багатство, національне багатство й державна економіка». За висловом професора Петербурзького університету Лебедева В. О., дана робота стала теоретичною програмою діяльності Канкріна Є. Ф. в сфері фінансового управління, яке він здійснював на посаді міністра фінансів. На позиціях, висвітлених у своїй роботі, вчений стояв протягом всього життя, і більш ніж двадцятилітній досвід керування державними фінансами не вплинув на його переконання [4, с. 193].

Характеризуючи фінансово-правові відносини, Канкрін Є. Ф. дотримується меркантилістських позицій, вважаючи, що основні життєво важливі потреби населення повинні задовольнятися винятково за рахунок внутрішнього виробництва. В силу цього, він пропонував здійснення рішучих заходів щодо підтримки національної конкурентоздатної промисловості. Основна ідея фінансової системи Канкріна Є. Ф. полягає в тому, що між фінансовими інтересами держави й населення існують природні й корінні антагонізми, які можуть усуватися не інакше, як на шкоду для однієї або іншої сторони, «оскільки задоволення потреб держави представляє перешкоди для вільного розвитку основних принципів народної економії». У зв'язку з цим гармонія між фінансовими інтересами держави й суспільства здавалася Канкріну Є. Ф. неможливою.

Особливу роль у власній системі поглядів на фінансову систему Канкрін Є. Ф. відводив проблемі грошового обігу. Зокрема, абсолютно новою для свого часу була

його пропозиція щодо необхідності фіксування ціни паперових грошей перед їхнім погашенням. У майбутньому дана ідея знайшла своє втілення в нормативному закріпленні процедури девальвації. Він вважав, що зменшення кількості паперових грошей необхідно здійснювати не за рахунок великих позик, а шляхом заощадження, відчуження державного майна у приватну власність і встановлення нових податків.

Висновки. Таким чином, характеризуючи наукову діяльність видатних державних діячів, вчених та непересічних особистостей, таких як Сперанський М. М., Балудянський М. А., Мордвинов М. С., Канкрін Є. Ф., слід відзначити, що сформульовані ними глибокі теоретичні положення стали визначальними для подальшого розвитку фінансової та фінансово-правової науки XIX ст. Розроблені та впроваджені ними проекти реформування системи державних фінансів передбачали необхідність удосконалення фактично всіх галузей фінансового законодавства: бюджетного, податкового, валютного, банківського, тощо та заклали теоретичні підвалини подальшої практичної діяльності у даній сфері.

Список літератури:

1. Raeff M. Michael Speransky: Statesman of Imperial Russia, 1772 to 1839. – Nijhoff, Hyperion Press, Incorporated, 1957. – 387 p.
2. Аникин А. В. Путь исканий: Социально-экономические идеи в России до марксизма / А. В. Аникин. – М. : Директ-Медиа, 2007. – 409 с.
3. Иловайский С. И. Учебник финансового права / С. И. Иловайский ; под ред. Н. П. Яснопольского / С. И. Иловайский. – [5-е изд.]. – Одесса, 1912. – 604 с.
4. Лебедев В. А. Финансовое право / В. А. Лебедев. – СПб., 1889. – Т.1. – 778 с.
5. Мондэй К. От военной к экономической науке: война и мир в мировоззрении Е.Ф. Канкрин / К. Мондэй // Диалог со временем. – 2009. – № 29. – С. 42-65.
6. Мордвинов Н. С. Избранные произведения / Н. С. Мордвинов. – М. : Гослитиздат, 1945. – 255 с.
7. Мордвинов Н. С. Некоторые соображения по предмету мануфактур в России и о тарифе / Н. С. Мордвинов. – [3-е изд.]. – СПб. : Тип. Гл. упр. путей сообщ. и публичных зданий, 1833. – 86 с.
8. Сперанский М. М. План финансов // У истоков финансового права (М. М. Сперанский, Н. И. Тургенев, М. Ф. Орлов) ; под ред. А. Н. Козырина ; сост. А. А. Ялбулганов. – М. : «Статут», (Серия «Золотые страницы российского финансового права»). – 1998. – Том 1. – 432 с.
9. Фатеев А. Н. Академическая и государственная деятельность М. А. Балугьянского (Балудянского) в России / А. Н. Фатеев. – Ужгород : Типография «Школьной помощи», 1931. – 64 с.
10. Хохуляк В. В. Граф Е. Ф. Канкрин и отечественная наука финансового права середины XIX века / В. В. Хохуляк // Закон и жизнь. – 2013. – № 10. – С. 226-229.
11. Ялбулганов А. А. Михаил Михайлович Сперанский // У истоков финансового права (М. М. Сперанский, Н. И. Тургенев, М. Ф. Орлов) ; под ред. А. Н. Козырина ; сост. А. А. Ялбулганов. – М. : «Статут», (Серия «Золотые страницы российского финансового права»). – 1998. – Том 1. – 432 с.

Хохуляк В. В. Концепции реформирования финансовой системы государства первой половины XIX в. и их влияние на становление отечественной науки финансового права / В. В. Хохуляк // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 143-149.

В статье исследуется становление отечественной финансово-правовой мысли первой половины XIX в. Характеризуются концепции реформирования финансовой системы государства, разработанные Сперанским М. М., Балудянским М. А., Мордвиновым М. С., Канкрином Е. Ф.

Ключевые слова: наука финансового права, Сперанский М. М., Балудянский М. А., Мордвинов М. С., Канкрин Е. Ф.

**CONCEPTIONS OF REFORMATION THE STATE'S FINANCIAL SYSTEM
IN THE FIRST HALF XIX CENTURY AND THEIR INFLUENCE ARE
ON BECOMING OF DOMESTIC SCIENCE OF FINANCIAL LAW**

Khokhuliak V. V.

*Chernovtsy Faculty of the National University «Odesa Law Academy»,
Chernovtsy, Ukraine*

The formation of domestic financial and legal thought in the first half of the nineteenth century is investigated in the article. Characterized by the concept of reforming the country's financial system, developed by M.M. Speranskiy, M.A. Baludyanskiy, M.S. Mordvinov, E.F. Canckrin. Developed and implemented projects reform of public finances envisaged the need to improve virtually all areas of financial legislation: budget, tax, currency, banking, and so laid the theoretical foundations further practice in this area. Determined, that the author of one of the first comprehensive, theoretically grounded projects to reform the financial sector was one of the greatest statesmen in the history of the Russian Empire, M.M. Speranskiy. His project, known in science under the name «Plan of Finance» was of great importance for the further development of the state system. A further embodiment of the present project has performed a significant influence on the development of the theory of finance.

The key role in the development of science financial law nineteenth century also played such important program of reform of the financial system of the state as finance reform plan (in 1810), and the plan of finance (in 1812-1816) M.M. Speranskiy and M.A. Baludyanskiy, reform of state peasants P.D. Kiselev (1838-1841), the currency reform E.F. Canckrin (1839-1843). It is proved that developed E.F. Canckrin scientific positions on the legal regulation of the financial system of the state became a theoretical program of its activities in the field of financial management, which he held throughout his life. Describes the concept of currency, which E.F. Canckrin have a special role in their own belief system on the financial system of the state. We investigate the value of his scientific legacy in the history of the formation of the national science of finance law.

Key words: science of financial law, history of science of financial law, M.M. Speranskiy, M.A. Baludyanskiy, N.S. Mordvinov, E.F. Canckrin.

Spisok literatury:

1. Raeff M. Michael Speransky: Statesman of Imperial Russia, 1772 to 1839. – Nijhoff, Hyperion Press, Incorporated, 1957. – 387 p.
2. Anikin A. V. Put' iskanij: Social'no-jekonomicheskie idei v Rossii do marksizma / A. V. Anikin. – M. : Direkt-Media, 2007. – 409 s.
3. Ilovajskij S. I. Uchebnik finansovogo prav / S. I. Ilovajskij ; pod red. N. P. Jasnopol'skogo / S. I. Ilovajskij. – [5-e izd.]. – Odessa, 1912. – 604 s.
4. Lebedev V. A. Finansovoe pravo / V. A. Lebedev. – SPb., 1889. – T.1. – 778 s.
5. Mondzej K. Ot voennoj k jekonomicheskoj nauke: vojna i mir v mirovozzrenii E.F. Kankrina / K. Mondzej // Dialog so vremenem. – 2009. – № 29. – S. 42-65.
6. Mordvinov N. S. Izbrannye proizvedenija / N. S. Mordvinov. – M. : Goslitizdat, 1945. – 255 s.
7. Mordvinov N. S. Nekotorye soobrazhenija po predmetu manufaktur v Rossii i o tarife / N. S. Mordvinov. – [3-e izd.]. – SPb. : Tip. Gl. upr. putej soobshh. i publicnyh zdaniy, 1833. – 86 s.
8. Speranskiy M. M. Plan finansov // U istokov finansovogo prava (M. M. Speranskiy, N. I. Turgenev, M. F. Orlov) ; pod red. A. N. Kozyrina ; sost. A. A. Jalbulganov. – M. : «Statut», (Serija «Zolotyje stranicy rossijskogo finansovogo prava»). – 1998. – Tom 1. – 432 s.
9. Fateev A. N. Akademicheskaja i gosudarstvennaja dejatel'nost' M. A. Balug'janskogo (Baludjanskogo) v Rossii / A. N. Fateev. – Uzhgorod : Tipografija «Shkol'noj pomoshhi», 1931. – 64 s.
10. Hohuljak V. V. Graf E. F. Kankrin i otechestvennaja nauka finansovogo prava serediny HIIH veka / V. V. Hohuljak // Zakon i zhizn'. – 2013. – № 10. – S. 226-229.
11. Jalbulganov A. A. Mihail Mihajlovich Speranskiy // U istokov finansovogo prava (M. M. Speranskiy, N. I. Turgenev, M. F. Orlov) ; pod red. A. N. Kozyrina ; sost. A. A. Jalbulganov. – M. : «Statut», (Serija «Zolotyje stranicy rossijskogo finansovogo prava»). – 1998. – Tom 1. – 432 s.

УГОЛОВНОЕ ПРАВО, КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

УДК 343.2.01

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ДИНАМІКА» ТА «РОЗВИТОК» У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Балобанова Д. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Потреби діяльності уповноважених органів держави щодо протидії злочинності викликають до життя нові напрямки наукових досліджень. Одним з таких напрямів є дослідження динаміки кримінального права, що пов'язано зі станом триваючого реформування кримінального законодавства України. В процесі дослідження динаміки кримінального права виникають питання, пов'язані як з визначенням цього поняття, так й з з'ясуванням його співвідношення з деякими іншими, до яких, в першу чергу, належить категорія «розвиток». Аналіз їх співвідношення дозволяє прийти до висновку, що вони співвідносяться між собою як ціле (розвиток) та його структурна одиниця (динаміка).

Ключові слова: розвиток, динаміка, співвідношення, правова система, кримінальне право.

Вступ. Ефективність діяльності уповноважених органів держави щодо протидії злочинності значною мірою залежить від стану і рівня наукового супроводження цього процесу. Ті динамічні процеси, які відбуваються в структурі злочинності, проблеми застосування законодавства тощо визначають і перспективні напрямки наукових досліджень [1, с. 785].

Останнім часом в українській кримінально-правовій науці все частіше підіймається питання про необхідність не тільки аналітичного, а й прогностичного дослідження доктрини кримінального права та кримінального законодавства України. Саме науковий підхід до правотворчості в галузі кримінального права повинен стати однією з перепон для внесення необґрунтованих та невиправданих змін та доповнень до Кримінального кодексу України. На необхідності врахування динамічного характеру кримінального права при розробці пропозицій щодо вдосконалення відповідної галузі законодавства зосереджували свою увагу такі вчені, як Баулін Ю. В., Навроцький В. О., Тацій В. Я., Туляков В. О., Хавронюк М. І. та багато інших.

Є усі підстави вважати, що підвищена увага науковців до цієї проблематики має об'єктивні причини. У даний час кримінальне законодавство України все ще перебуває у стані триваючого реформування, метою якого є удосконалення кримінально-правових інститутів задля забезпечення правильного застосування норм матеріального права, гармонізації кримінально-правових санкцій та ін. Крім того, слід відмітити новітні тенденції розвитку кримінального права України (як науки та як галузі зако-

нодавства), до яких можна віднести питання визначення та реалізації кримінальної політики України, докорінну зміну підходів до видів кримінальних правопорушень (поділ їх на злочини та кримінальні проступки, як того вимагають Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 08 квітня 2008 р. № 311/2008, та Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий Законом України від 13 квітня 2012 р. № 4651), введенням інституту «інші заходи кримінально-правового характеру» (Закон України від 18 квітня 2013 р. № 222 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», який набирає чинності з 15 грудня 2013 р.), кримінальної відповідальності юридичних осіб (Закон України від 23 травня 2013 р. № 314 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб», який набирає чинності з 01 вересня 2014 р.), намаганнями гуманізувати кримінальну відповідальність за окремі суспільно-небезпечні діяння, приведенням національного кримінального законодавства України у відповідність до міжнародних та європейських актів тощо.

Проте зусилля законодавчої влади неминуче приречені на поразку за умов ігнорування історичного досвіду формування та застосування матеріального кримінального права, неналежного врахування зовнішніх обставин та розроблених наукою підстав та критеріїв криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь або внесення інших змін до законодавчих актів. Таким чином, практичне значення дослідження динаміки кримінального права не викликає сумнівів та має проводитися ще активніше.

Слід зазначити, що в процесі дослідження динаміки кримінального права виникають питання, пов'язані як з визначенням цього поняття, так й з з'ясуванням його співвідношення з деякими іншими, одним з яких є поняття «розвиток».

Основні положення. Правову динаміку можна розглядати крізь призму розвитку. При цьому в літературі динаміка визначається неоднозначно, оскільки під нею пропонують розуміти або 1) розділ механіки, або 2) хід розвитку, зміни якого-небудь явища, або навіть 3) сам рух, дію, розвиток [2]. В усіх цих можливих визначеннях кидается в очі вказівка на зв'язок динаміки та розвитку. Відповідно, виникає питання про характер цього зв'язку, чи є ці поняття тотожними.

Проблема розвитку як філософської категорії на протязі багатьох століть привертала увагу вчених. Можна назвати лише декількох представників основних періодів розвитку філософської думки. Питанням розвитку приділяли увагу античні мислителі (Анаксимандр, Геракліт, Платон, Арістотель, Епікур та ін.), він привертав увагу в епоху Відродження (Бруно Дж.), в Новий час (Бекон Фр., Декарт Р., Спіноза Б., Лейбніц Г.-В. та ін.) [3, с. 9-12]. Питання розвитку піднімали й видатні представники німецької класичної філософії: Кант І., Фіхте І. Г., Гегель Г. Ф. В. [3, с. 12-15].

Проблемам розвитку також приділяли увагу й представники вітчизняної філософії (Герцен і Чернишевський) [4, с. 163].

Таким чином, очевидно, що розглянута категорія є досить фундаментальною. Її вивчення передбачає врахування основних принципів, законів і категорій діалектики, взятих у взаємозв'язку.

І, звичайно ж, охарактеризувати настільки складне поняття досить непросто. У літературі не завжди можна зустріти точно сформульоване визначення розвитку, часом автори характеризують його в співвідношенні з іншими категоріями (наприклад, рух). Це загальний (філософський) підхід до даної проблеми. Однак у кожній галузі наукового пізнання є свої особливості. Тому не можна не погодитися з тим, що «застосування загального принципу в спеціально науковому пізнанні – це творчий процес, процес конкретизації самого принципу при збереженні його сутності» [3, с. 22]. Звідси випливає, що застосування загального поняття розвитку до правової сфери передбачає найбільш повне врахування особливостей останньої.

Розвиток – це істотний, необхідний рух, зміна в часі, він є нескінченим, але в той же час існує кожного разу як окремий кінцевий процес [5, с. 308].

При аналізі розвитку досить плідним уявляється використання так званого системного підходу, в рамках якого право на розвиток визнається лише за об'єктивно існуючими системами [6, с. 36-42]. З його урахуванням іноді пишуть, що «розвиток – це спрямована і необоротна якісна зміна системного об'єкту» [7, с. 76].

Розвиток також може розумітися як «послідовність таких незворотних кількісних і якісних змін відкритої системи взаємодіючих об'єктів, які складаються в загальну спрямованість змін цієї системи за її власний історичний час» [8, с. 295]. Дане визначення виграє в порівнянні з попереднім, так як в ньому вказується також на незворотні кількісні зміни (а не тільки на якісні). Останнє, мабуть, пов'язано з тим, що в якості основи був узятий не системний об'єкт, а «відкрита система взаємодіючих об'єктів».

Можна сказати, що «під розвитком розуміються стійкі зміни якісного стану систем, пов'язані з переходом до нового рівня цілісності і збереженням їх еволюційних можливостей» [9, с. 40]. Категорія, яку намагаються розкрити у даному випадку, як і будь-яка інша, є поняттям з дуже широким обсягом. Це породжує необхідність створення адекватного йому визначення, що припускає використання абстракції високого ступеня. Тому висловлювана думка, як і решта, носить досить загальний характер. Втім, не можна не відзначити те, що вказівка на «еволюційні можливості» дозволяє підкреслити нескінченність розвитку. Відносно права це може означати, що правова система не є застиглою і нерухомою, навпаки, навіть з урахуванням відомої частки консерватизму це досить динамічна система. Життя постійно вносить свої корективи та вимагає відповідної реакції від законодавця шляхом приведення правової системи в цілому та окремих її галузей (у тому числі кримінального права) у відповідність з потребами сучасності.

Тому досить лаконічно і точно можна сказати, що «в своєму конкретно-історичному змісті, стосовно аналізу конкретних систем, розвиток є процес формування певного результату з його конкретної підстави, історичний процес самотворення об'єкта за об'єктивними законами» [3, с. 21]. Дане визначення представляється вельми адекватним в силу того, що автор зробив акцент на принципі детермінізму та історизму. Нарешті, право може бути тією самою «конкретною системою», стосовно до якої і дається дане розуміння розвитку.

Вищенаведений спектр визначень, безумовно, не вичерпує всіх існуючих точок зору. Однак він дозволяє вказати на всю складність трактування категорії «розвиток»,

її універсальність і багатоаспектність. Поліструктурність розвитку, його багатогранність дозволяють включити в нього досить широке коло явищ (наприклад, прогрес, регрес, спадкоємність).

Раніше зазначалося, що розвиток можна розглядати через категорію рух, яка, як наголошується в літературі, «виступає як єдність протилежностей спокою (стійкості) і зміни» [4, с. 61]. При цьому слід врахувати, що діалектика руху передбачає абсолютний характер руху і відносність спокою [4, с. 61], важливість якого полягає в закріпленні, фіксації результатів зміни. В іншому випадку було б складно говорити про стійкість об'єкта.

Виходячи з цього, можна спробувати визначити співвідношення розвитку та динаміки. Остання не тотожна розвитку, представляючи собою більш вузьку категорію. В іншому випадку ототожнення розвитку та динаміки призвело б до надмірного розширення останньої, яка при цьому втратила б наукову і пізнавальну цінність. Тому більш точним представляється підхід, згідно з яким дані категорії відрізняються один від одного. У загальній моделі розуміння розвитку динаміка протистоїть статичності, яка тісно пов'язана з поняттям спокій. При цьому динаміка не зводиться і до зміни, оскільки остання може носити різний характер.

Висновки. Визначаючи правову динаміку як форму існування правової системи суспільства, яка володіє власною структурою, має складний циклічний характер і пов'язана з іншими соціальними явищами і процесами, та яка в інтегрованому вигляді відображає особливий стан цілеспрямованого внутрішнього і зовнішнього розвитку і функціонування правової системи суспільства, представляється найбільш оптимальним розглядати динаміку в якості стану, сторони розвитку, яка зумовлює той чи інший ступінь його інтенсивності. Справедливість цього судження можна підкріпити наступним. Суспільство, будучи дуже складною системою, знаходиться в постійному розвитку. Однак протягом усього ходу історії цьому розвитку була притаманна різна динаміка. І якщо сучасний соціум характеризується досить високою інтенсивністю розвитку, прогресом, який йде прискореними темпами (з позиції певних критеріїв), наявністю стійкої наступності, то, наприклад, епоха первинного ладу відрізнялася досить повільними темпами розвитку суспільства.

Отже, правову систему України в цілому та окремих її галузей можна охарактеризувати як такі, що знаходяться в стані розвитку, тобто історичному процесі самотворення. А як складову цього процесу можна визначити динаміку правової системи та кримінального права (як її частини), що володіє власною структурою та має циклічний характер. Враховуючи самостійний характер динаміки кримінального права, видається доцільним подальше наукове дослідження цієї правової категорії, що буде слугувати запорукою науково обґрунтованого та виваженого підходу до реформування кримінального законодавства України.

Список літератури:

1. Баулін Ю. В. Кримінально-правова наука в Україні: стан та перспективи / Ю. В. Баулін // Правова система України: історія, стан та перспективи. – Х. : Право, 2008. – Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. – 840 с.
2. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=6614>.

3. Злотина М. Л. Развитие как мировоззренческая проблема / М. Л. Злотина. – К. : Вища школа, 1974. – 30 с.
4. Краткий словарь по философии / под общ. ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. – [3-е изд.]. – М. : Политиздат, 1979. – 412 с.
5. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – [4-е изд.]. – М. : Политиздат, 1981. – 445 с.
6. Исаев И. Т. Диалектика и проблема развития / И. Т. Исаев. – М. : Высшая школа, 1979. – 184 с.
7. Морозов В. Д. Диалектика: системы и развитие / В. Д. Морозов, В. В. Морозов. – Минск : Вышэйшая школа, 1978. – 224 с.
8. Материалистическая диалектика как общая теория развития. Философские основы теории развития / под ред. Л. Ф. Ильичева. – М. : Наука, 1982. – 496 с.
9. Миклин А. М. Категория развития в марксистской диалектике / А. М. Миклин, В. А. Подольский. – М. : Мысль, 1980. – 166 с.

Балобанова Д. А. Соотношение понятий «динамика» и «развитие» в контексте исследования динамики уголовного права / Д. А. Балобанова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 150-151.

Потребности деятельности уполномоченных органов по противодействию преступности вызывают к жизни новые направления научных исследований. Одним из таких направлений является исследование динамики уголовного права, связанной с состоянием продолжающегося реформирования уголовного законодательства Украины. В процессе исследования динамики уголовного права возникают вопросы, связанные как с определением этого понятия, так и с уяснением его соотношения с некоторыми другими, к которым, в первую очередь, относится категория «развитие». Анализ их соотношения позволяет сделать вывод, что они соотносятся между собой как целое (развитие) и его структурная единица (динамика).

Ключевые слова: развитие, динамика, соотношение, правовая система, уголовное право.

THE CORRELATION OF CONCEPTS «DYNAMICS» AND «DEVELOPMENT» IN CONTEXT OF THE RESEARCH OF THE DYNAMICS OF CRIMINAL LAW

Balobanova D. O.

National University «Odessa Law Academy», Odessa, Ukraine

The effectiveness of the competent authorities of the state activities on combating crime largely depends on the state and the level of scientific support of this process.

Recently, the Ukrainian criminal science increasingly rises the necessity of not only analytical but prognostic researches of the criminal law doctrine and criminal legislation of Ukraine, since the last is still in a state of ongoing reform, which aims the improvement of criminal institutions to ensure the proper application of the rules of substantive law, harmonization of criminal sanctions etc.

However, the efforts of the legislature are inevitably doomed to failure under the conditions of ignoring the historical experience of development and application of substantive criminal law, inadequate consideration of external circumstances and scientific reasons and criteria.

Thus, the practical importance of the research of the dynamics of criminal law has no doubt and should be more active.

It should be noted that while the research of the dynamics of criminal law the issues concerning the definition and clarifying its correlation with some others, one of which is the category of «development», arise.

Determining the legal dynamics as a form of existence of the legal system of society, with its own structure, that has a complex cyclical character and linked to other social phenomena and processes, and that in an integrated form displays a special state of focused internal and external development and functioning of the legal system of society, it is most appropriate to consider the dynamics as a state, the side of development, that leads to some degree of its intensity.

Thus, the legal system of Ukraine in general and its certain branches can be characterized as being in a state of development, i.e. in the historical creation process.

So the dynamics of the legal system and criminal law (as its part) that has its own structure and is cyclical can be determined as part of this process.

Key words: development, the dynamics, correlation, the legal system, criminal law.

Spysok literatury:

1. Baulin Ju. V. Kryminal'no-pravova nauka v Ukrai'ni: stan ta perspektyvy / Ju. V. Baulin // Pravova systema Ukrai'ny: istorija, stan ta perspektyvy. – H. : Pravo, 2008. – T. 5: Kryminal'no-pravovi nauky. Aktual'ni problemy borot'by zi zlochynnistju v Ukrai'ni. – 840 s.
2. Ozhegov S. I. Tolkovyj slovar' russkogo jazyka / S. I. Ozhegov. – Rezhim dostupu. – [Elektronnij resurs] : <http://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=6614>.
3. Zlotina M. L. Razvitie kak mirovozzrencheskaja problema / M. L. Zlotina. – K. : Vishha shkola, 1974. – 30 s.
4. Kratkij slovar' po filosofii / pod obshh. red. I. V. Blaubergera, I. K. Pantina. – [3-e izd.]. – M. : Politizdat, 1979. – 412 s.
5. Filosofskij slovar' / pod red. I. T. Frolova. – [4-e izd.]. – M. : Politizdat, 1981. – 445 s.
6. Isaev I. T. Dialektika i problema razvitija / I. T. Isaev. – M. : Vysshaja shkola, 1979. – 184 s.
7. Morozov V. D. Dialektika: sistemy i razvitie / V. D. Morozov, V. V. Morozov. – Minsk : Vyshhejschaja shkola, 1978. – 224 s.
8. Materialisticheskaja dialektika kak obshhaja teorija razvitija. Filosofskie osnovy teorii razvitija / pod red. L. F. Il'icheva. – M. : Nauka, 1982. – 496 s.
9. Miklin A. M. Kategorija razvitija v marksistskoj dialektike / A. M. Miklin, V. A. Podol'skij. – M. : Mysl', 1980. – 166 s.

ОБЪЕКТ ПРИЧИНЕНИЯ ИМУЩЕСТВЕННОГО УЩЕРБА ПУТЁМ ОБМАНА ИЛИ ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЯ ДОВЕРИЕМ

Бугаев В. А.

*Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского
г. Симферополь, АР Крым, Украина*

Статья рассматривает содержание объекта причинения имущественного ущерба путём обмана или злоупотребления доверием в общетеоретическом аспекте исследования проблемных вопросов понятия и содержания объекта преступления в целом, а также различных подходов к выяснению содержания объекта преступлений против собственности в частности.

Ключевые слова: объект преступления, общественные отношения, блага, ценности, собственность, имущественный ущерб, обман, злоупотребление доверием, преступления против собственности.

Объект – необходимый элемент любого преступления, так как преступлений, которые ни на что не посягают, в принципе не существует. Общеизвестно, что объект преступления – это то, на что направлено посягательство, что страдает от совершённого преступления вследствие причинения или угрозы причинения вреда. Понятие объекта преступления тесно связано с сущностью и понятием преступного деяния, его признаками и прежде всего основным материальным (социальным) признаком преступления – общественной опасностью. Преступным может быть признано только то, что причиняет или может причинить существенный вред какому-либо социально значимому благу, интересу, то есть то, что с точки зрения общества является социально опасным.

Объект как обязательный элемент состава преступления имеет многоплановое уголовно-правовое значение. Точное установление объектов преступления, учитывая социальную ценность объекта посягательства, даёт возможность определить место преступления, предусмотренного ст. 192 УК в системе Особенной части Уголовного кодекса Украины и провести точную уголовно-правовую оценку таких деяний.

Некоторые ученые объектом преступления считают тех, против кого оно совершается, то есть отдельную личность или какое-то количество лиц; материальные или нематериальные ценности, на которые осуществляется преступное посягательство [1, с. 135]. Другие исследователи объектом преступления признают социально-значимые ценности, интересы, блага, на которые посягает преступник и которым причиняется или может быть причинен вред [2, с. 202].

Вместе с тем наиболее распространённой и общепризнанной точкой зрения является признание объектом преступления объективно существующих общественных отношений, охраняемых уголовным законом, на которые посягает преступление,

причиняя им определенный вред [3, с. 96; 4, с. 70; 5, с. 97]. Ряд ученых наряду с общественными отношениями объектами преступлений признавали и их участников [6, с. 40].

Рассмотрев все многообразие существующих мнений по поводу содержания объекта преступления, мы склоняемся к тому, что объектом преступления являются уголовно право охраняемые общественные отношения, на которые посягает преступление, нанося им определенный вред.

Мы исходим, в первую очередь, из того, что человек – это социальное существо, которое постоянно находится в процессе удовлетворения своих потребностей, и в связи с этим обязательно вступает в отношения с другими субъектами (физическими, юридическими лицами и государством) по поводу тех или иных ценностей (материального и нематериального характера). То есть человеческий социум представляет собой исторически сформировавшуюся совокупность общественных отношений.

Законодательство любого государства включает свод правил поведения для граждан, которые предусматривают, в том числе, обязанности выполнить определённые действия или наоборот воздержаться от них. И все ради того, чтобы закрепить и защитить определенные общественные отношения, которым угрожает или причиняется ущерб.

Таким образом, каждое преступление в государстве нарушает те или иные общественные отношения, нанося им вред, и тем самым осложняет их реализацию и мешает нормальному функционированию общества, поэтому является общественно опасным. Исходя из этой концепции, мы попытаемся рассмотреть объект исследуемого деяния.

Наряду с этим следует отметить, что в отечественной науке уголовного права достаточно распространенной является трехступенчатая классификация объектов преступлений по «по вертикали», которая предусматривает деление объектов на общий, родовой и непосредственный. Основанием такой классификации является то, что вся совокупность общественных отношений, охраняемых уголовным законом, их отдельные группы и конкретные общественные отношения в полной мере отвечают взаимоотношениям философских категорий «общего», «особенного» («специального») и «отдельного» («конкретного») [7, с. 98-99].

Родовые объекты охватывают определённый круг тождественных или однородных по своей социальной и экономической сущности общественных отношений – они указаны в наименованиях разделов, объединяющих одну или несколько групп однородных посягательств [8, с. 116].

Исследованию уголовно-правовой характеристики родового объекта преступлений против собственности посвящено достаточно большое количество работ в науке уголовного права. Вместе с тем его содержание вызывает немало дискуссионных и спорных вопросов. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путём обмана или злоупотребления доверием предусмотрена ст. 192 УК, которая расположена в 6 Разделе Особенной части УК «Преступления против собственности». Следовательно, исходя из общего понятия родового объекта, таковым для данной группы преступлений является «собственность». Однако разногласия среди учёных как раз связаны с тем, что мы понимаем под «собственностью».

При этом ряд специалистов родовым объектом этой группы преступлений считают собственность как экономическую категорию, другие – право собственности, третьи – и то, и другое вместе, четвертые – имущественный интерес. Есть даже мнение, что «собственность (ни как элемент общественной экономической системы, ни как субъективное право собственности) не может и не должна пониматься в качестве объекта преступлений, называемых в современном праве «преступлениями против собственности» [9, с. 74-83].

Однако наиболее устоявшейся позицией, которой придерживается большинство учёных, обосновывается, что родовым объектом преступлений против собственности являются «общественные отношения собственности (владения, пользования и распоряжения имуществом) и права законного владения собственностью» [10, с. 352], «общественные отношения собственности, охраняемые уголовным законом, как часть экономических отношений – основы экономической системы государства» [11, с. 147].

Попытаемся более глубоко проанализировать содержание собственности – как родового объекта указанной группы преступлений. Как логически вытекает из приведённых определений собственность – это вещное имущество и иные ценности, принадлежащие физическим, юридическим лицам, государству. Собственность является неотъемлемым благом каждого.

Мы уже отмечали, что в уголовно-правовой литературе, традиционно, учёные под объектом исследуемой группы преступлений указывают собственность, однако само её определение дают через «общественные отношения». Наряду с этим собственность выступает и как категория естественного права. Её философское понимание разрешает констатировать, что собственность является благом, а её наличие делает лицо автономным индивидом с независимым статусом в обществе [12, с. 650].

В современной правовой доктрине можно выделить два наиболее распространённых подхода к пониманию собственности: экономический и юридический. Бойцов А. И. указывал, что одни научные работники тяготеют к юридическому пониманию собственности, т. е. как праву собственности, поскольку правовой подход им более близок и понятен; другие же «впадают в другую крайность», определяя собственность как экономическую категорию. Так, анализируя родовый объект преступлений против собственности, ученые определяют его как: экономико-правовое понятие; экономическую категорию; права собственности [13, с. 106-107].

Экономическое и юридическое понимание собственности являются разными по объёму, т. е. эти явления не совпадают, а соотносятся как целое и часть [14, с. 19-20]. С экономической точки зрения, категория собственности представляет отношения по поводу материальных благ, которые находятся во владении или пользовании одного человека и соответственно отчужденности этих благ от всех других лиц. Экономическое понимание собственности охватывает собственность на все, что является товаром, предметом рыночных отношений (вещи, услуги, невещное имущество и т. п.) [15, с. 7].

Юридическое понимание собственности вызывает много несогласований и вопросов. Цивилисты исходят из того, что объектом права собственности является имущество в понимании вещи, опираясь на регламентацию права собственности на Украине статьёй 316 ГК, согласно которой, правом собственности является право

лица на вещь (имущество). Законодатель непосредственно связывает существование права собственности лишь относительно вещей и, как следствие, можно вести речь лишь о праве собственности на вещи (вещное право). Если пойти путем признания права собственности лишь на вещно-материальные объекты, возникает вопрос относительно защиты других объектов гражданских правоотношений, которые не являются вещами.

Понятие права собственности в гражданско-правовом понимании движется в направлении сближения с экономическим пониманием этого термина. Так, ученые-цивилисты считают, что юридическое понятие собственности должно ориентироваться на суть урегулированного общественного отношения и отображать те особенности, которые существуют в экономическом обращении, другими словами экономическое содержание собственности должно быть базисом для юридического понимания права собственности [16, с. 29].

Юридическое содержание права собственности, в первую очередь, зависит от того, что следует понимать под объектами права собственности. Согласно классической точке зрения, которая находит отображение в гражданском законодательстве, объектами права собственности могут быть лишь «материальные» вещи. Распространение режима права собственности на невещные объекты гражданских правоотношений невозможно, поскольку эти объекты по своей природе не могут подпадать под те же правила, которые установлены для вещей. Классический подход оставляет вне рамок правовой защиты целый ряд объектов гражданских прав, которые имеют признаки товара.

Однако, как уже отмечалось, имеется и другая позиция цивилистов, согласно которой, объектами права собственности могут выступать как предметы окружающего мира (вещи), так и невещное имущество. Они признают, что классическая концепция права собственности является зауженной и нуждается в расширении, поскольку вещно-правовое понимание права собственности приведет к оставлению за пределами правовой защиты целого ряда объектов гражданских правоотношений, которые обладают признаками товара (энергия, услуги, информация и т. д.). В этом случае нужно учитывать, что в одном правовом институте будут объединены разные по своей природе объекты (вещи и невещные объекты). Поэтому правовой режим для этих объектов не может быть одинаковым. Такая концепция юридического понимания права собственности разрешит обеспечить надлежащей правовой, в том числе и уголовно-правовой, защитой все объекты гражданских правоотношений, а не только вещи.

Вместе с тем, следует учитывать, что лицу может принадлежать имущество не только на основании права собственности, но и на основании обязательственных отношений [14, с. 20-21]. Так, денежные суммы гражданина, внесенные на хранение в кредитные учреждения, превращаются из объекта права собственности на объект обязательственного права, но в экономическом понимании обязательственные отношения тоже является разновидностью отношений собственности.

Вне границ уголовно-правовой охраны при условии понимания собственности в исключительно юридическом содержании как права собственности, оказываются отношения по поводу благ, которые не являются вещами, а именно разного рода услуги, информация, энергия и т. п. Однако эти блага включаются в понятие товара, как ка-

тегории экономического понимания отношений собственности. Не охватывает гражданско-правовое понятие собственности вещные отношения, которые складываются между участниками, не являющимися владельцами (арендодатель и арендатор и т. д.). Если понятие собственности ограничить лишь юридическим пониманием, сложится ситуация, при которой уголовное законодательство будет обеспечивать охрану лишь тех отношений, которые закрепляют право собственности вещного имущества, в узком смысле слова.

Поэтому комплексный подход к пониманию собственности обеспечит охрану уголовным правом, не только института права собственности на вещное имущество, но и неимущественное, а также других вещных, обязательственных прав. Представляется, что такое понимание собственности является наиболее правильным, поскольку разрешит охватить уголовно-правовой защитой привлеченные в экономическое обращение новые объекты собственности (энергию, информацию), которые не являются вещами.

Наиболее существенное значение для правотворческой и правоприменительной деятельности имеет непосредственный объект – конкретное общественное отношение, на которое посягает преступник, совершая преступление данного вида [4, с. 73]. Непосредственные объекты в законе обычно не определяются (иногда объект преступления можно усмотреть в наименовании статьи). Их содержание раскрывается в диспозициях норм посредством описания признаков материального ущерба, степени (тяжести) причиненного вреда, предметов посягательства, специфики личности потерпевшего, указания на место, время совершения преступления и т. п. Определение непосредственного объекта является первичным ориентиром для поиска соответствующей нормы в общей системе уголовного закона.

В учебной литературе авторы, не ставя задачи глубокого анализа содержания непосредственного объекта причинения имущественного ущерба путём обмана или злоупотребления доверием, раскрывают его как «общественные отношения собственности (владения, пользования и распоряжения имуществом) и право законного владения собственностью» [4, с. 365]; «отношения собственности в сфере использования имущества, которое принадлежит собственнику, а также отношений, которые вытекают из разного рода договоров и обязательств, вследствие которых собственник мог бы реально получить доход, – отношений по формированию фондов собственности» [11, с. 161-162].

В свою очередь, при более глубоком анализе содержания непосредственного объекта причинения имущественного ущерба путём обмана или злоупотребления доверием криминалисты выделяют две группы отношений: 1) по поводу использования имущества, 2) по поводу пополнения фондов собственника. Выделение этих двух хотя и близких, но, тем не менее, самостоятельных групп отношений, отнесённых к уголовно-правовой охране, в своё время, привели ряд учёных к мысли на необходимость исследования вопроса о разделении анализируемого преступления на два самостоятельных состава [17, с. 14]. Однако они полагали, что с правоприменительной точки зрения такое разделение нецелесообразно.

Незаконное использование имущества состоит в эксплуатации виновным чужого имущества в собственных целях без разрешения собственника или законного владельца имущества. В процессе незаконного использования имущество изнашивается (амор-

тизируется) и теряет свою ценность. Амортизационные затраты во время законного пользования имуществом включаются в стоимость за такое пользование и компенсируются владельцу. Во время незаконного использования имущества плату за амортизацию владелец не получает, поскольку суть преступления как раз и заключается в том, что виновный фактически уклоняется от оплаты за пользование этим имуществом.

Ущерб может быть причинён собственнику и в связи с неполучением эксплуатационных (восстановительных, ремонтных) затрат на используемое оборудование и другие технические средства, оказавшиеся в распоряжении преступника. Эти эксплуатационные ресурсы на указанное оборудование должны пополнять фонды собственника, а не того, во временном пользовании которых они оказались. Так, например, если произведён ремонт оборудования за счёт третьих лиц, то эти расходы должны передаваться не лицу, использующему это имущество, а собственнику. И здесь мы сталкиваемся с не пополнением фондов собственника.

Уклонение от оплаты за не вещные объекты собственности также приводит к не пополнению фондов собственника. Таким образом, и во время незаконного использования имущества, и во время уклонения от оплаты за не вещное имущество владелец недополучает надлежащего, т.е. не происходит пополнение фондов собственника.

В заключение следует указать, что в уголовном праве также выделяют основной и дополнительный непосредственные объекты. Основной – это объект, против которого главным образом направлено преступление, а дополнительный – это объект, вред которому причиняется в связи с посягательством на основной. Непосредственный дополнительный объект, в свою очередь, может быть обязательным и факультативным. Что касается последнего, то здесь вред или угроза возникновения вреда в зависимости от обстоятельств совершения преступления могут возникнуть, а могут и не возникнуть [5, с. 107-108]. Следует отметить, что в анализируемом деянии дополнительный объект отсутствует, поскольку оно является однообъектным.

Проведенное исследование дает основания сделать вывод, что непосредственным объектом причинения имущественного ущерба путём обмана или злоупотребления доверием является отношения собственности, вытекающие как из использования имущества, так и в части пополнения фондов собственника. Эти отношения полностью охватывают незаконное временное заимствование имущества и неоплату за предоставленное собственником не вещное имущество.

Список литературы:

1. Уголовное право. Общая часть : учебник для вузов / отв. ред. д.ю.н., проф. И. Я. Козаченко, д.ю.н., проф. З. А. Незнамова. – М. : Издательская группа «НОРМА_ИНФРА*М», 2009. – С. 135.
2. Курс уголовного права. Общая часть. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : «Зерцало», 2007. – Том 1. – С. 202.
3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв, наук. ред. В. А. Клименко, М. І. Мельник. – К. : Правові джерела, 2002. – С. 96.
4. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части : учебник / отв. ред. Е. Л. Стрельцов. – Х. : ООО «Одиссей», 2007. – С. 70.
5. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борісов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-те вид.]. – Х. : Право, 2010. – С. 97.
6. Советское уголовное право. Общая и Особенная части : учебник / под ред. Ю. В. Солопанова. – М. : Юридическая литература, 1981. – С. 40.

7. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв, наук. ред. В. А. Клименко, М. І. Мельник. – К. : Правові джерела, 2002. – С. 96.
8. Уголовное право Украины: Общая часть : учебник / [М. И. Бажанов, Ю. В. Баулин, В. И. Борисов и др.] ; под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Таця. – К. : Юринтеком Интер, 2007. – С. 116.
9. Клепицкий И. А. Собственность и имущество в уголовном праве / И. А. Клепицкий // Государство и право. – 1997. – № 5. – С. 74-83.
10. Уголовный кодекс Украины : научно-практический комментарий / отв. ред. Е. Л. Стрельцов. – Х. : ООО «Одиссей», 2007. – С. 352.
11. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Таця. – [4-те вид.]. – Х. : Право, 2010. – С. 147.
12. Алексеев С. С. Право: Азбука. Теория. Философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – С. 650.
13. Бойцов А. И. Преступления против собственности / А. И. Бойцов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – С. 106-107.
14. Право власності в Україні : навчальний посібник / за ред. проф. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – С. 19-20.
15. Суханов Е. А. Лекции о праве собственности / Е. А. Суханов. – М. : Юрид. лит., 1991. – С. 7.
16. Старженецкий В. В. Россия и Совет Европы: право собственности / В. В. Старженецкий. – М. : Городец, 2004. – С. 29.
17. Панов Н. И. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием / Н. И. Панов. – Харьков : Выща школа, 1977. – С. 14.

Бугаєв В. А. Об'єкт заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою / В. А. Бугаєв // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 156-163.

Стаття розглядає зміст об'єкту заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою в загальнотеоретичному аспекті дослідження проблемних питань поняття і змісту об'єкту злочину в цілому, а також різних підходів до з'ясування змісту об'єкту злочинів проти власності зокрема.

Ключові слова: об'єкт злочину, громадські стосунки, блага, цінності, власність, майнова шкода, обман, зловживання довірою, злочини проти власності.

THE OBJECT OF CAUSING DAMAGE TO PROPERTY BY DECEPTION OR ABUSE OF TRUST

Bugayev V. A.

Taurida National V.I.Vernadsky University, Simferopol, Ukraine

The article examines the content of the object causing damage to property by fraud or breach of trust in the general theoretical aspects of the research problem questions the concept and content of the object of the crime as a whole, as well as different approaches to the elucidation of the content of the object of property crime in particular.

The object of the crime is directed to that assault, which caused or may be harmed as a result of the crime. From the variety of existing opinions on the issue of preferred opinion, which characterizes the object of the crime as public relations, which encroaches on the crime, causing some damage to them, and which are placed under the protection of the criminal law.

The dominant position held by most scientists, is that which reveals a generic object property crime as the economic relations of property to possess, use and dispose of property, the right to property regulated by law in relation to the social relations of ownership, use and disposition of property.

The study gives reason to determine the immediate object of causing property damage by fraud or breach of trust as the property of the owner of the replenishment. Relations regarding replenishment owner fully cover ratio for the illegal temporary borrowing of property and about the non-payment for providing not rem owner of the property.

Key words: object of the crime, public relations, benefits, values, property, property damage, fraud, breach of trust, crimes against property.

Spisok literatury:

1. Uголовное право. Obshhaja chast' : uchebnik dlja vuzov / otv. red. d.ju.n., prof. I. Ja. Kozachenko, d.ju.n., prof. Z. A. Neznamova. – M. : Izdatel'skaja gruppa «NORMA_INFRA*M», 2009. – S. 135.
2. Kurs uголовного права. Obshhaja chast' . / pod red. N. F. Kuznecovoj, I. M. Tjzhkovoju. – M. : «Zer-calo», 2007. – Tom 1. – S. 202.
3. Kryminal'ne pravo Ukrai'ny. Zagal'na chastyna : pidruchnyk / vidp. red. Ja. Ju. Kondrat'jev, nauk. red. V. A. Klymenko, M. I. Mel'nyk. – K. : Pravovi dzherela, 2002. – S. 96.
4. Uголовное право Ukrainy. Obshhaja i Osobennaja chasti : uchebnik / otv. red. E. L. Strel'cov. – H. : ООО «Одиссей», 2007. – S. 70.
5. Kryminal'ne pravo Ukrai'ny: Zagal'na chastyna : pidruchnyk / [Ju. V. Baulin, V. I. Borisov, V. I. Tjutjugin ta in.] ; za red. V. V. Stashysa, V. Ja. Tacija. – [4-te vyd.]. – H. : Pravo, 2010. – S. 97.
6. Sovetskoe uголовное право. Obshhaja i Osobennaja chasti : uchebnik / pod red. Ju. V. Solopanova. – M. : Juridicheskaja literatura, 1981. – S. 40.
7. Kryminal'ne pravo Ukrai'ny. Zagal'na chastyna : pidruchnyk / vidp. red. Ja. Ju. Kondrat'jev, nauk. red. V. A. Klymenko, M. I. Mel'nyk. – K. : Pravovi dzherela, 2002. – S. 96.
8. Uголовное право Ukrainy: Obshhaja chast' : uchebnik / [M. I. Bazhanov, Ju. V. Baulin, V. I. Borisov i dr.] ; pod red. M. I. Bazhanova, V. V. Stashisa, V. Ja. Tacija. – K. : Jurintekom Inter, 2007. – S. 116.
9. Klepickij I. A. Sobstvennost' i imushhestvo v uголовnom prave / I. A. Klepickij // Gosudarstvo i pra-vo. – 1997. – № 5. – S. 74-83.
10. Uголовный кодекс Ukrainy : nauchno-prakticheskij kommentarij / otv. red. E. L. Strel'cov. – H. : ООО «Одиссей», 2007. – S. 352.
11. Kryminal'ne pravo Ukrai'ny: Osoblyva chastyna : pidruchnyk / [Ju. V. Baulin, V. I. Borisov, V. I. Tjutjugin ta in.] ; za red. V. V. Stashysa, V. Ja. Tacija. – [4-te vyd.]. – H. : Pravo, 2010. – S. 147.
12. Alekseev S. S. Pravo: Azbuka. Teorija. Filosofija: Opyt kompleksnogo issledovanija / S. S. Alekseev. – M. : Statut, 1999. – S. 650.
13. Bojcov A. I. Prestuplenija protiv sobstvennosti / A. I. Bojcov. – SPb. : Juridicheskij centr Press, 2002. – S. 106-107.
14. Pravo vlasnosti v Ukrai'ni : navchal'nyj posibnyk / za red. prof. O. V. Dzery, N. S. Kuznjecovoi'. – K. : Jurinkom Inter, 2000. – S. 19-20.
15. Suhanov E. A. Lekcii o prave sobstvennosti / E. A. Suhanov. – M. : Jurid. lit., 1991. – S. 7.
16. Starzheneč'kij V. V. Rossija i Sovet Evropy: pravo sobstvennosti / V. V. Starzheneč'kij. – M. : Gorodec, 2004. – S. 29.
17. Panov N. I. Uголовnaja otvetstvennost' za prichinenie imushhestvennogo ushherba putem obmana ili zloupotreblenija doveriem / N. I. Panov. – Har'kov : Vyshha shkola, 1977. – S. 14.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАХОДІВ КОМПЕНСАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Горбачова І. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

У статті висвітлюються питання необхідності забезпечення державного відшкодування завданої злочином шкоди. Висловлюються пропозиції щодо вдосконалення механізму здійснення державою відшкодування потерпілому завданої злочином шкоди, який має забезпечити компенсацію у випадках, коли порушник не виявлений правоохоронними органами, неплатоспроможний, або необхідно здійснити виплату до винесення вироку суду.

Ключові слова: компенсація, матеріальна шкода, моральна шкода, потерпілий від злочину, кримінальна відповідальність, реституція, злочин.

Постановка проблеми. Відповідно до Конституції України держава гарантує права та свободи людини, і зокрема, захист жертв злочинів, права яких було порушено, забезпечення відшкодування завданої їм матеріальної і моральної шкоди. Однак положення потерпілого в Україні не забезпечує повною мірою право на відшкодування шкоди: злочинці та їх родичі залякують жертву, примушуючи відмовитися від вимог з відшкодування шкоди; а закріплені в кримінально-процесуальному та цивільному праві настанови з цього питання не завжди дають можливість реалізувати право на справедливую компенсацію. Сучасна концепція кримінально-правового реагування на злочин в Україні в якості головного завдання вбачає покарання особи, яка вчинила злочин, і залишаються незабезпеченими права та законні інтереси потерпілого від злочину.

Сучасна світова практика у протидії злочинності виходить з необхідності забезпечити кару та превенцію (покарання), безпеку суспільства від злочинних посягань на майбутнє (заходи безпеки), відновлення порушених прав (реституція) та компенсацію спричиненої шкоди.

Загальна декларація прав людини 1948 р. закріплює право людини на ефективне правовідновлення компетентними національними судами у випадку порушення основних прав людини (ст. 8) [1, с. 21]. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. в ст. 50 передбачає право людини на справедливую компенсацію за допомогою втручання держави [2, с. 115].

На міжнародному рівні вперше питання реституції та компенсації було порушено в 1975 р. на V конгресі ООН з попередження злочинності та поведженню з правопорушниками, де було звернено увагу на те, що символічне відшкодування шкоди навряд чи спроможне хоча б частково відшкодувати завдані страждання. Європейська конвенція про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів 1983 р.

(ст. 2) передбачила право на державну компенсацію (як виключну у випадку, коли відсутні інші джерела для компенсації) для осіб, яким було спричинено фізичну шкоду внаслідок злочину, та родичам загиблих від злочину [3]. Декларація ООН основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою 1985 р. закріпила право жертв, їх сімей та утриманців, на справедливую реституцію з боку правопорушника або третіх осіб шляхом повернення власності або сплати за спричинену шкоду, відшкодування збитків, завданих злочином, надання послуг і відновлення в правах. Стаття 9 вказаної Декларації рекомендує країнам розглянути можливість включення реституції в якості одної з міри покарання у кримінальних справах на додаток до інших кримінальних санкцій [4, с. 69]. Також уточнюється необхідність застосовувати державні заходи для надання фінансової компенсації у випадках, коли неможливо отримати компенсацію в повному обсязі від правопорушників або з інших джерел при вчиненні тяжких та особливо тяжких насильницьких злочинів. У таких випадках рекомендується сприяти створенню та укріпленню національних фондів для надання компенсації жертвам.

Аналіз кримінального законодавства та правозастосовної практики України з точки зору їх відповідності вищенаведеним міжнародним стандартам свідчить про необхідність посилення захисту прав та інтересів потерпілих від злочинів. За статистичними даними, кількість осіб, потерпілих від злочинів, і розміри заподіяної їм фізичної, майнової та моральної шкоди з кожним роком збільшуються [5]. За даними Державної судової адміністрації у 2008 р. від злочинів потерпіло 113,6 тис. осіб, загальна сума матеріальних збитків та моральної шкоди склала 4,8 млрд. грн. (з них 122 млн. внаслідок вчинення злочинів проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканності). У 2009р. – 115,3 тис. осіб, загальна сума шкоди складала – 2 545 млн. грн. (з них 1588 млн. – злочинів проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканності). В 2010 році – загальна кількість потерпілих 131 тис. осіб, яким спричинено шкоду на загальну суму 1 млрд. грн. (з них проти життя, здоров'я, честі та гідності – 148 млн. грн.). В 2011 році – загальна кількість потерпілих 134 складала тис. осіб, яким завдано шкоду на загальну суму 3652 млн. грн. (проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканності – на суму 102 млн. грн.). У 2012 році – 126 тис. потерпілих, яким спричинено шкоду на загальну суму 2569 млн. грн. (проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканності – на суму 105 млн. грн. В першій половині 2013 року – загальна кількість потерпілих – 22 тис. осіб, на загальну суму 1457 млн. грн. (злочини проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканності – на суму 38 млн. грн.).

Отже, кількість потерпілих (офіційно визнаних) зростає приблизно на 2 тисячі осіб на рік. При цьому на одну особу в середньому сума збитків від насильницьких злочинів, яка була задоволена судом у вказаний період, складає від 6 до 10 тис. грн., і одночасно від злочинів проти власності – від 8 до 15 тис. грн. Слід звернути увагу на те, що це дані щодо задоволених судом вимог, що не означає їх обов'язкове отримання потерпілим. Лише в 30 відсотків випадків матеріальна шкода була відшкодована повністю, в 11% – частково, і в більше ніж 60% випадків не відшкодовувалася зовсім. Така незабезпеченість заходів компенсації в Україні обумовлена в першу чергу тим, що органи досудового слідства не завжди з'ясовують у повному обсязі суми

позовних вимог та обґрунтованість останніх [7, с. 8]. У переважній більшості справ слідчі обмежуються формальним винесенням постанови про накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого та приєднанням до справи протоколу про відсутність майна у таких осіб. Органи досудового слідства більше уваги приділяють додержанню прав підозрюваних та обвинувачених, що пояснюється передусім тим, що недодержання прав підозрюваного та обвинуваченого, є істотним порушенням вимог КПК, яке тягне скасування вироку. У той же час незабезпечення прав потерпілого лише в окремих випадках розцінюється судом як істотне порушення, яке перешкоджає постановленню законного й обґрунтованого вироку. Ще у Концепції забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів 2004 р. зазначалося, що існує проблема захисту законних прав та інтересів потерпілих від злочинів, ефективного поновлення їх прав, своєчасного відшкодування шкоди.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз останніх досліджень дає підстави стверджувати, що актуальні питання компенсаційної функції кримінальної відповідальності досліджувались в роботах Олександрова С. А., Бажанова С. В., Власенко І. А., Голованової Н. А., Гальперіна І. М., Гошовського М. І., Грищука О. В., Землюкова С. В. Зінатуліна З. З., Зер Х., Козаченко О. В., Мандріченко Ж. В., Хавронюка М. І. та ін. Однак неоднозначні законодавчі пропозиції щодо регламентації заходів компенсації в кримінальному праві України (3 відхилених законопроектів) обумовлюють доцільність звернення до кримінально-правових аспектів цієї проблематики. Отже, *метою даної статті* є формулювання позиції щодо регламентації державної компенсації в кримінальному праві України.

Вклад основного матеріалу дослідження. Досвід застосування заходів реституції та компенсації в кримінальному праві зарубіжних країн розкриває концепцію формування компенсаційних заходів, що дозволяє виробити певну схему таких заходів у вітчизняному праві. Питання про порядок і умови компенсації у Великобританії і США регулюється різними законодавчими актами. В цих країнах передбачено, що держава в кожному конкретному випадку гарантує компенсаційні виплати потерпілому, незалежно від факту засудження винної особи (і охоплює витрати: на консультацію; медичну допомогу; на відшкодування тимчасової втрати заробітку). Грошові кошти, якими компенсується шкода жертві, держава виділяє зі спеціальних не бюджетних фондів (наприклад, структурний підрозділ Міністерства фінансів США). Засоби Фонду накопичуються за рахунок штрафів, застав, митних зборів і судових витрат, які стягуються з порушників законів, і надходять не до бюджету, як скажімо, в нашій державі, а на рахунок фонду допомоги жертвам. Також передбачено примусову реституцію.

Згідно з положеннями країн континентальної та скандинавської правової сім'ї, компенсація спричиненої злочином шкоди може бути здійснено через відповідні спеціальні комісії та фонди. Тобто в країнах закони передбачають, окрім безпосередньої компенсації (від злочинця – потерпілому), в тому числі і компенсацію шкоди державою – у разі вчинення насильницьких злочинів. Це дозволяє забезпечити компенсацію заподіяної шкоди і в тих випадках, коли винний неплатоспроможний, не виявлений, або коли необхідна термінова компенсація до закінчення судового розгляду справи. Основні положення відносно підстав та порядку здійснення компенсації

та реституції відображено в кримінальних кодексах, але в більшості з країн прийнято спеціальні закони, що уточнюють та розвивають положення кримінального законодавства в цьому питанні. В дусі Декларації 1985 р. в багатьох країнах світової спільноти (Франція, ФРН, Італія, Іспанія, Сан-Марино, Голландія, Австрія, Швеція, Польща, Болгарія та ін.) прийнято спеціальні закони про захист прав потерпілих, створено національні служби і фонди допомоги жертвам злочинів. Більшість з цих країн розрізняють реституцію (повернення майна), компенсацію потерпілому від злочину, а також компенсацію на користь держави, в рахунок погашення понесених витрат.

У країнах близького зарубіжжя (РФ, Молдові, Білоруській, Литовській Республіках) відсутній регламентований обов'язок держави забезпечити відшкодування шкоди потерпілому.

Відомо декілька засобів відшкодування шкоди, спричиненої злочинцем – компенсація та реституція. Застосування реституції – хоч і не завжди можливе (відсутність предмета при знищенні), однак найбільш бажаний засіб відновлення інтересів [8, с. 309]. Тобто сутність реституції має вираз у натуральному відновленні матеріального стану, порушеного злочинцем, відновлення і приведення блага в первинний стан. Принцип відновлення (реституції) полягає у відшкодуванні шкоди в натурі, або у виплати грошового відшкодування [9, с. 118]. Такий засіб відшкодування шкоди може бути забезпечений державою тільки у випадку спричинення шкоди потерпілому власне діями самої держави та її органів, наприклад, при прийнятті незаконного рішення (в такому випадку реституція буде полягати у відновленні порушених прав шляхом відміни незаконного рішення). В інших випадках реституція має здійснюватися тільки власними діями винної особи.

Відомий ще один спосіб відшкодування шкоди від злочину: покладення обов'язку відшкодувати спричинену шкоду в грошовому еквіваленті. Право на компенсацію спричиненої злочинцем шкоди є правом матеріальним, і його реалізація є формою захисту порушених майнових та немайнових прав [10, с. 43]. Носієм такого права є потерпілий від злочину, або його близькі родичі у випадку загибелі потерпілого. Основу для реалізації права на компенсацію складає широке коло прав та свобод: право на особисту недоторканість, волю, честь та гідність, статеву свободу та недоторканість, право на життя, здоров'я, тілесну недоторканість, недоторканість житла, приватного життя ін. [8, с. 308], права власності, інтелектуальних прав та ін.

Статтями 1177 та 1207 ЦК України встановлено, що шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю громадянина внаслідок злочину, а також майнова шкода, завдана майну громадян внаслідок злочину, у разі якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо ця особа є неплатоспроможною, відшкодовується державою. В Україні ця процедура здійснюється в межах кримінального процесу шляхом подання цивільного позову (компенсація здійснюється тільки потерпілим). І тільки у випадках засудження особи за вчинений злочин. Аналіз норм КК України дозволяє виділити компенсацію в якості заохочувальних норм, як умови звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання та його відбування (наприклад, ст.ст. 45, ст. 46, п.п. 2 і 21 ст. 66, п. 4 ч. 2 ст. 105, п. 1 ч. 1 ст. 76, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 2121, ч. 4 ст. 289 КК).

Крім того, в сучасному механізмі компенсації шкоди потерпілому від злочину передбачено здійснення такої компенсації державою у випадку, коли саме незакон-

ним діями державних органів особі спричинено шкоду (наприклад, згідно з Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» 1994 р). В інших випадках ані КК України, ані ЦК України, ані спеціальні закони не передбачають державного забезпечення відшкодування потерпілому від злочину шкоди у випадку не виявлення злочинця, його неплатоспроможності. І це незважаючи на те, що Європейська конвенція 1983р. була підписана Україною ще у 2005 році. Хоча з 2006 року тричі до законодавчого органу надходили законопроекти з цього питання, але всі вони були відхилені через відсутність аналізу та недостатню продуманість механізму реалізації компенсаційних заходів.

Так, 25.05.2006 р. було запропоновано проект «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину» № 0907 від (07.06.2007 р. проект відхилено) [11]. За проектом право потерпілого на відшкодування шкоди за рахунок держави повинно було обмежуватися в часі (відшкодування мало здійснюватися через 6 місяців після виникнення у нього в результаті злочину матеріальної шкоди, за умови, що протягом цього часу не встановлено особу, яка вчинила злочин, не пред'явлено звинувачення, або немає даних про належне такій особі майно, за рахунок якого мало бути відшкодовано шкоду). Крім того, встановлювався мінімальний розмір завданої шкоди (життю або здоров'ю), яка підлягала державному відшкодуванню – перевищує 5-кратний мінімальний розмір заробітної плати, але не більше 100 мінімальних розмірів заробітної плати (тобто приблизно в межах від 1.000 грн. до 30.000 грн. на одного потерпілого). Не передбачалось розповсюдження дії закону на випадки визнання правопорушника неплатоспроможним, спричинення майнової шкоди фізичній особі, відшкодування моральної шкоди.

Передбачалось, що відшкодування шкоди громадянину буде здійснюватися за рахунок коштів Державного бюджету зі спеціального Фонду потерпілого в Україні (який мав утворюватися за рахунок частини доходів Держбюджету від сплати держмита та інших надходжень, які пов'язані з діяльністю судів та правоохоронних органів (в розмірі не менше 10 млн. грн. на рік).

27.10.2010 р. було внесено новий проект «Закону про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» № 7303 (відхилено 05.04.2011 р.) [12]. Відшкодування шкоди потерпілому за рахунок держави ним визначалося одним з видів соціальної допомоги. Сфера дії цього законопроекту також суттєвим чином обмежувалася порівняно з ЦК України. Так, відшкодуванню за рахунок держави мала підлягати тільки реальна шкода, і не підлягала моральна шкода. Проект встановлював велику кількість формалізованих обов'язкових умов державного відшкодування потерпілому шкоди: 1) вчинення злочину, внаслідок якого завдано шкоди здоров'ю потерпілого (а саме: як наслідок, смерть – близьким родичам, тяжкі тілесні ушкодження, зараження ВІЛ, тяжкі наслідки через незаконну трансплантацію), 2) право на звернення про таку компенсацію виникає не раніше ніж через 6 місяців з дня офіційного визнання особи потерпілою (ст.6); 3) порушення кримінальної справи і визнання особи в порядку КПК потерпілою, визначення розміру завданої матеріальної шкоди; 3) відсутність відомостей про особу, яка вчи-

нила злочин, або відомостей про місце перебування встановленої особи, яка вчинила злочин, або наявність відомостей про неплатоспроможність такої особи; 4) максимальний розмір заподіяної шкоди має бути не більше 1500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (на рівні податкової соціальної пільги) (ст. 5); 5) встановлена судом неможливість повного або часткового відшкодування шкоди потерпілому в установленому порядку за рахунок винної особи (осіб) на момент судового розгляду справи; 6) відсутність протиправних дій потерпілого, що мають ознаки злочину, з якими пов'язується виникнення у нього матеріальної шкоди. Концепцією проекту Закону передбачалася бюрократично ускладнена процедура реалізації права потерпілого на відшкодування шкоди за рахунок держави.

Відшкодування потерпілому шкоди мало здійснюватися за рахунок коштів Державного бюджету України із спеціального Фонду компенсації шкоди в Україні, порядок формування якого передбачався аналогічний, як за попереднім проектом (але в розмірі, еквівалентному не менше 2 млн. євро на рік). Крім того, передбачалося, що держава відшкодує витрати на відшкодування потерпілим шкоди шляхом регресної вимоги до особи, злочином якої завдано шкоди.

14.02.2011 р. на розгляд було внесено проект Закону про відшкодування фізичній особі (інвестору) майнової шкоди, завданої внаслідок злочину, вчинення якого пов'язане з інвестуванням будівництва житла №8106 (відкликано 12.12.2012 р.). Згідно з проектом, умовами, за яких державою відшкодовується майнова шкода, є: наявність майнової шкоди, яка полягає в неотриманні фізичною особою (інвестором) у власність об'єкта інвестування (житла); неплатоспроможність (неспроможність виконати зобов'язання щодо відшкодування майнової шкоди, завданої фізичній особі (інвестору) особи, яка вчинила злочин щодо боржника. Сфера дії цього проекту надто вузька та обмежена.

Висновки. З вищевикладеного необхідно зробити висновок, що держава повинна забезпечити безпеку кожного члена суспільства, а якщо її органи не в змозі попередити злочин, відшкодування спричиненої злочином шкоди має стати завданням держави. При цьому держава має відшкодувати матеріальну шкоду, завдану злочином, незалежно від того, спричинено цю шкоду здоров'ю, життю, честі чи гідності особи (тобто, насильницький злочин). Крім того, слід передбачити можливість своєчасної або дострокової компенсації, тобто до винесення обвинувального вироку суду, чи до розшуку особи, яка вчинила злочин, коли потерпілий гостро потребує в матеріальній допомозі для термінового лікування. Державна компенсація має відбуватися у випадках, коли відсутні відомості про особу, яка вчинила злочин, або її місце перебування, або встановлено факт неплатоспроможності такої особи. Виплата матеріальної допомоги має виключатися, якщо особа, якій спричинена шкода, уклала угоду страхування життя та здоров'я, майна, та отримує страхову премію, або особа своїми діями сприяла вчиненню злочину. В такому випадку відшкодування винним може здійснюватися на користь Державного фонду компенсації потерпілим. Виконання таких вимог є обов'язком України в світлі приєднання у 2005 р. до Європейської конвенції 1983 р., який може бути реалізовано шляхом прийняття спеціального закону.

Створення Державного фонду компенсації потерпілим від злочину підвищить ефективність інституту компенсації. Формування такого Фонду має здійснюватися

за рахунок застосування штрафних санкцій до засуджених, регресних компенсацій з засуджених, за рахунок засобів, отриманих державою від майна, конфіскованого в порядку ст. 59 КК, а також майна, що підлягає спеціальній конфіскації за нормами Особливої частини КК України.

Список літератури:

1. Загальна Декларація прав та свобод людини від 10.12.1948 р. // Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи. – К. : Юрінформ, 1992. – 167с.
2. Володина М. И. Проблемы возмещения причиненного преступлением имущественного вреда / М. И. Володина // Вопросы права в третьем тысячелетии : материалы меж вуз. научно-практич. конференции вузов МВД Республики Беларусь и России. – Минск, Брянск : БФ МосУ МВД России, 2003. – С. 113-117.
3. Європейська конвенція щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів : міжнародний документ від 24.11.1983 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_319.
4. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью : международный документ от 29.11.1985. – М. : «Международные отношения», 1989 г. – 198 с.
5. Судова статистика за період 2008 р. – I півріччя 2013 р. // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/.
6. Буряковская Т. Для украинской Фемиды преступник интереснее, чем потерпевший / Т. Буряковская. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://lenta.com.ua/571900.html>.
7. Практика застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 8. – С. 6-10.
8. Шаповалова Л. И. Возмещение потерпевшему вреда, причиненного преступлением, как способ обеспечения его прав и законных интересов / Л. И. Шаповалова // Конституційні гарантії захисту людини в сфері правоохоронної діяльності : матеріали наук.-практич. конференції. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський юридичний інститут МВС України, 1999. – С. 307-310.
9. Зинатуллин З. З. Уголовно правовая реституция как форма возмещения причиненного преступлением материального ущерба / З. З. Зинатуллин // Правоведение. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. – № 2. – С. 115-121.
10. Лакеев А. А. Материальное возмещение вреда и помощь жертвам преступлений: проблемы, зарубежный опыт / А. А. Лакеев // Проблемы уголовной ответственности и наказания в условиях формирования правового государства. – Рязань, 1994. – С. 40-48.
11. Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину : Проект Закону України від 25.05.2006 № 0907 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc2.
12. Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину : Проект Закону України від 27.10.2010 № 7303 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc2.
13. Про відшкодування фізичній особі (інвестору) майнової шкоди, завданої внаслідок злочину, вчинення якого пов'язане з інвестуванням будівництва житла : Проект Закону України від 14.02.2011 № 8106 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc2.

Горбачева И. М. Современное состояние и перспективы развития мер компенсации в уголовном праве Украины / И. М. Горбачева // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 164-172.

В статье освещаются вопросы необходимости обеспечения государственного возмещения причиненного преступлением вреда. Высказываются предложения относительно совершенствования механизма осуществления государством возмещения потерпевшему причиненного преступлением вреда, который должен обеспечить компенсацию в случаях, если нарушитель не выявлен, неплатежеспособен, или необходимо осуществить компенсацию до вынесения приговора суда.

Ключевые слова: компенсация, материальный вред, моральный вред, потерпевший, уголовная ответственность, реституция, преступление.

**CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT
OF COMPENSATION MEASURES IN THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE**

Gorbachova I. M.

National University «Odessa academy of law», Odessa, Ukraine

The world practice in counteraction crime proceeds from the necessity to ensure penalty, security of society from the offence on the future (security measures), redress (restitution), and compensation of the caused harm. In the international compact directions to apply the measures of the state to provide compensation to the victim at committing serious and especially serious violent crimes. So victims of crime can receive compensation from State funds for personal injury caused by a crime. In such cases it is recommended to facilitate the establishment of national funds for compensation to victims.

In Ukraine there is a problem of protection of rights and interests of victims of crimes effectively restore their rights, timely redress. The duty of the state is to ensure the safety of every member of society, and if its bodies are not able to prevent crime damages that should be the task of the state to compensate injury.

The state must compensate the material damage caused by the crime in case of committing a violent crime. Compensatory payment on the side of the State is guaranteed in accordance to this Law in the case, when as a result of an intentional violent crime: results in the injury of health, results in death. In accordance with this Law the victim has the right to receiving compensatory payment in relation to: 1) loss of wages or income during the temporary period of inability to work; 2) expenses for medical treatment, hospitalization, repair to glasses, contact lenses, prostheses, apparatus and other assistive devices, which are used within the organism of a person or are worn on the body and are used to ensure normal life activity, including wheelchairs, crutches, if they are damaged, or they are to be replaced if the given object can not be fixed.

It should be provided for the compensation to conviction of the court, to investigation of the offender, if the victim needs help for urgent treatment. State compensation should be in cases where there is no information about the offender or his place of stay or the fact of insolvency of such person.

The creation of a State Fund for compensation of victims of crime will increase the efficiency of the Institute of compensation. The formation of such a Fund should be formed by use of fines to offenders, a regression of the offenders etc.

Key words: compensation of the material damage, moral damage, the victim of the offense, the criminal responsibility, restitution, crime.

Spisok literary:

1. Zagal'na Deklaracija prav ta svobod ljudyny vid 10.12.1948 r. // Prava ljudyny: Mizhnarodni dogovory Ukrai'ny, deklaracii', dokumenty. – K. : Jurinform, 1992. – 167s.
2. Volodina M. I. Problemy vozmeshhenija prichinennogo prestupleniem imushhestvennogo vreda / M. I. Volodina // Voprosy prava v tret'em tysjacheletii : materialy mezh vuz. nauchno-praktich. konferencii vuzov MVD Respubliki Belarus' i Rossii. – Minsk, Brjansk : BF MosU MVD Rossii, 2003. – S. 113-117.
3. Jevropejs'ka konvencija shhodo vidshkoduvannja zbytku zhertvam nasyt'nyc'kyh zlochyniv : mizhnarodnyj dokument vid 24.11.1983 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_319.
4. Deklaracija osnovnyh principov pravosudija dlja zhertv prestuplenij i zloupotrebenija vlast'ju : mezhdunarodnyj dokument ot 29.11.1985. – M. : «Mezhdunarodnye otnoshenija», 1989 g. – 198 s.
5. Sudova statystyka za period 2008 r. – I pivrichchja 2013 r. // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/.
6. Burjakovskaja T. Dlja ukrainskoj Femidy prestupnik interesnee, chem poterpevsij / T. Burjakovskaja. – Rezhim dostupu. – [Elektronnij resurs] : <http://lenta.com.ua/571900.html>.
7. Praktyka zastosuvannja sudamy zakonodavstva, jakym peredbacheni prava poterpilyh vid zlochyniv // Visnyk Verhovnogo Sudu Ukrai'ny. – 2004. – № 8. – S. 6-10.
8. Shapovalova L. I. Vozmeshhenie poterpevsheму vreda, prichinennogo prestupleniem, kak sposob obespechenija ego prav i zakonnyh interesov / L. I. Shapovalova // Konstitucijni garantii zahistu ljudini v sferi pravoohoronnoï dijalt'nosti : materialy nauk.-praktich. konferencii. – Dnipropetrovs'k : Dnipropetrovs'kij juridichnij institut MVS Ukraïni, 1999. – S. 307-310.
9. Zinatullin Z. Z. Ugolovno pravovaja restitucija kak forma vozmeshhenija prichinennogo prestupleniem material'nogo ushherba / Z. Z. Zinatullin // Pravovedenie. – L. : Izd-vo Leningr. un-ta, 1972. – № 2. – S. 115-121.

10. Lakeev A. A. Material'noe vozmeshhenie vreda i pomoshh' zhertvam prestuplenij: problemy, zarubezhnyj opyt / A. A. Lakeev // Problemy ugolovnoj otvetstvennosti i nakazaniya v uslovijah formirovaniya pravovogo gosudarstva. – Rjazan', 1994. – S. 40-48.

11. Pro vidshkoduвання za rahunok derzhavy material'noi' shkody gromadjanam, jaki poterpily vid zlochynu : Proekt Zakonu Ukrainy vid 25.05.2006 № 0907 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc2.

12. Pro vidshkoduвання za rahunok derzhavy material'noi' shkody fizychnym osobam, jaki poterpily vid zlochynu : Proekt Zakonu Ukrainy vid 27.10.2010 № 7303 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc2.

13. Pro vidshkoduвання fizychnij osobi (investoru) majnovoi' shkody, zavdanoi' vnaslidok zlochynu, vchynennja jakogo pov'jazane z investuvannjam budivnytva zhytla : Proekt Zakonu Ukrainy vid 14.02.2011 № 8106 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc2.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 173-179.

УДК 343.973

**ВПЛИВ «ТРАСТОВОЇ ЛИХОМАНКИ»
НА ПОШИРЕННЯ КРИМІНОГЕННИХ ПРОЦЕСІВ
У СФЕРІ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ**

Дацюк В. Б.

*Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна*

Стаття присвячена аналізу криміногенного впливу діяльності довірчих товариств (трастів) на розвиток корпоративних відносин в Україні. Автор розглядає дану проблему через призму «трастової лихоманки» 90-х років та подальших пов'язаних із нею криміногенних процесів.

Ключові слова: довірча власність, трасти, криміногенні процеси, корпоративні відносини.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Суспільно-економічні перетворення в Україні, пов'язані із переходом до приватно-правових засад права власності та корпоратизацією вітчизняної економіки, на перший погляд, мали благородну мету – перетворити громадянина-користувача на громадянина-власника і надати йому можливість самостійно розпоряджатися своєю власністю. Однак, як слушно відзначають вітчизняні вчені-корпоративісти, розорення (як правило, навмисне) великих і дрібних корпорацій, різноманітні зловживання учасників господарських товариств або їх керівних органів, які мали місце в середині 90-х рр. ХХ ст., показали слабкість, неповноту і недосконалість вітчизняного корпоративного законодавства [1, с. 28-29]. В цей же час спостерігається механічне запозичення українським законодавцем окремих «західних» правових інститутів без належного на це обґрунтування в аспекті особливостей вітчизняної правової системи. До таких інститутів належить довірча (трастова) власність.

Актуальність обраної нами теми дослідження полягає в тому, що до сьогоденішнього часу залишаються відчутними наслідки так званої «трастової лихоманки» середини 90-х років, пов'язаної з первинним накопиченням тіньового капіталу «новоспечених» бізнесменів [2, с. 227-228, 364] за рахунок пересічних громадян, які довірливо вкладали свої кошти та майно в діяльність шахрайських псевдодовірчих товариств та пов'язаних з ними інвестиційних фондів й фінансових пірамід. При цьому, як справедливо відзначає професор Попович В. М., трасти у контексті декретів Кабінету Міністрів, що регулювали їх діяльність, набули свої капітали хоч і протиправним, але повністю офіційним шляхом [2, с. 136]. Цьому насамперед сприяли недоліки в організаційному, функціональному та правовому забезпеченні процесів приватизації та корпоратизації. Частина цих недоліків досі залишається не усунутою, що і викликає необхідність дослідження даної проблеми.

Стан дослідження. Питання, пов'язані із протиправною діяльністю трастів в Україні, досліджували, як правило, в площині розвитку економічної злочинності (Кальман О. Г., Попович В. М., Сабадаш В. Г., Щавінський В. Р.), а також в аспекті криміногенної тінізації економіки (Попович В. М.).

В даній статті ми ставимо за мету проаналізувати та дослідити основні помилки українського законодавця, допущені в ході імплементації інституту довірчої власності, а також розглянути вплив так званої «трастової лихоманки» 90-х років на подальший розвиток криміногенних процесів у сфері корпоративних відносин.

Вклад основного матеріалу. Прийнятий 17 березня 1993 року Декрет Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» (більш відомий як Декрет про трасти) [3] дозволив створювати довірчі товариства (так звані «трасти»: від англ. слова trust – довіряти) у формі товариства з додатковою відповідальністю, однак не встановив належного контролю за фінансово-господарською діяльністю таких корпорацій та не передбачив необхідності ліцензування ними валютних і довірчих операцій. Користуючись цими прогалинами, виникло чимало шахрайських компаній, які залучали гроші, цінні папери та інше майно вкладників, обіцяючи високі відсоткові ставки, а через деякий час ставали банкрутами і з вкладниками не розраховувалися.

За різними підрахунками від діяльності трастів в цілому постраждало близько 4 млн громадян, а загальна сума їх збитків становить близько 132 млн доларів [4]. Масштаби цих збитків опосередковано пов'язані з масовою та безконтрольною видачею приватизаційних цінних паперів, в результаті якої пересічними громадянами отримано понад 91% загальної емісії приватизаційних майнових сертифікатів (близько 46 млн шт.) та 30% компенсаційних сертифікатів на суму близько 1 млрд грн. [5]. Переважна більшість громадян навіть не знала, як правильно розпоряджатися такими цінними паперами, а держава належної роз'яснювальної роботи не проводила. Цим і скористалися підприємливі шахраї, які шляхом скуповування за безцінь таких цінних паперів від населення, обміну їх на інвестиційні сертифікати або акції фіктивних підприємств та за допомогою інших шахрайських технологій отримали доступ до «всенародного багатства».

У зв'язку з поширенням спекуляцій з приватизаційними сертифікатами всередині 90-х років ХХ ст. ринок цінних паперів в юридичній літературі було прийнято розглядати як сферу злочинних зазіхань. Зокрема, у 1995 році в Україні в сфері приватизації виявлено 448 злочинів, у 1996 році – понад 880 злочинів. Це, насамперед, факти хабарництва, розкрадань, зловживань владою і посадовим положенням. При цьому більш, ніж вдвічі зросла кількість злочинів, пов'язаних з обігом приватизаційних паперів: зі 111 у 1995 році до 246 – у 1996 році [6, с. 31].

Зловживання у сфері довірчої діяльності 90-х рр. є яскравим свідченням того, як держава сама створила умови для кримінальних зловживань внаслідок закріплення в українському законодавстві непритаманного йому інституту довірчої власності. Справа в тому, що довірча власність притаманна країнам англосаксонської системи права, де не відоме поняття повного права власності, що знаходиться виключно в руках однієї особи. Так, відповідно до доктрини А. Оноре право власності включає не три правомочності, а одинадцять, які здатні в різних поєднаннях дати до півтори тисячі варіантів цілком самостійних прав власності. Натомість одним з основних

постулатів континентальної правової системи, до якої належить і Україна, є неможливість встановлення двох однакових прав власності на одне й те ж майно. Право власності в його континентальному, у тому числі українському, розумінні неможливо «розщепити»: воно або повністю зберігається за власником, або повністю втрачається ним [7; 8]. Тому, передбачивши в статті 1 Декрету «Про довірчі товариства» положення, згідно з яким «довіритель майна передає довірчому товариству повноваження власника належного йому майна», законодавець по суті надав можливість шахраям безкарно заволодіти майном та коштами мільйонів громадян, які при цьому добровільно вкладали його в діяльність трастів, сподіваючись на взаємність своїх багатообіцяючих партнерів [9].

Необґрунтоване запозичення інституту трастів в Україні також створило додаткові проблеми з оподаткуванням прибутку таких підприємств, адже коли у одного майна є одночасно два власники, виникає логічне запитання, хто з них повинен сплачувати податки, а в результаті не платить ніхто. Відповідні факти були підтверджені в урядовій постанові від 1 листопада 1995 року № 873 «Про результати комплексних перевірок діяльності довірчих товариств» [10].

Шахрайські схеми, пов'язані із недоліками в правовому регулюванні відносин довірчої власності, нерідко дублювали окремі інвестиційні фонди, зловживання з боку яких були підтверджені у постанові Верховної Ради України від 31 жовтня 1996 року «Про звіт Тимчасової депутатської слідчої комісії по перевірці фактів фальсифікації окремих положень Декрету Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» [11]. Крім цього, недоліки Декрету «Про довірчі товариства» дозволили також «розгорнути» свою діяльність фінансовим пірамідам – відверто шахрайським утворенням, прибуток яких розподіляється між першими учасниками за рахунок внесків наступних, а остання хвиля учасників зазвичай стає жертвою афери. Як відзначає Князев С. М., протягом 1993-1995 рр. на ринку країн СНД функціонувало понад 1 тис. фінансових пірамід. Жертвами шахраїв стали понад 20 млн громадян, яким завдано шкоду на суму понад 4 млрд дол. США. У 1997-1999 рр. шахрайства способом фінансової піраміди вчиняли здебільшого шляхом залучення коштів громадян при реалізації цінних паперів з подальшим зникненням фінансових компаній, що акумулювали ці кошти. Станом на 1997 р. за даними Генеральної прокуратури України було порушено 222 кримінальні справи за ознаками шахрайств у комерційних структурах, вчинених способом «фінансових пірамід». За приблизними підрахунками, вкладникам завдано збитків на суму 155,5 млн. грн. (без урахування інфляції), 24,7 млн. дол. США і 354 тис. німецьких марок [12].

У 1995 році, розуміючи, що сумнозвісний декрет по суті санкціонував грабiж мільйонів пересічних громадян, держава зробила спробу виправити свою помилку за допомогою постанови Кабінету Міністрів України від 26 червня 1995 року № 455 «При недоліки в роботі довірчих товариств» [13], яка поставила діяльність трастів під жорсткий контроль Фонду держмайна, Національного банку та правоохоронних органів. Розпочалися масові перевірки трастових компаній та порушення кримінальних справ за фактами шахрайства та зловживання службовим становищем. Однак ці заходи вже були запізненими, адже більшість діячів «трастового руху» на той час встигли виїхати в зону недосяжності для українських правоохоронців [14].

При цьому справедливої сатисфакції від держави потерпілі від трастових зловживань так і не дочекалися. Народні депутати неодноразово робили спроби внести на розгляд Верховної Ради України проекти законів про забезпечення відшкодування втрат громадян, які постраждали внаслідок недобросовісної діяльності небанківських фінансових установ. Однак досі жоден з цих проектів так і не був розглянутий в парламенті.

Зниження темпів приватизації та корпоратизації державного та комунального майна наприкінці 90-х років минулого століття не стали передумовою зниження рівня злочинності у сфері корпоративних відносин. Навпаки приватизація та корпоратизація були лише початковим етапом накопичення первинного капіталу, після чого лише загострюється перерозподіл власності [2, с. 97-98] вже між представниками великого капіталу нерідко шляхом незаконних та відверто кримінальних методів, які «еволюціонують» в своєму розвитку (поява та поширення рейдерських атак, корпоративного шантажу або грінмейлу тощо). При цьому окремі способи та технології зловживань 90-х років не тільки не втратили своєї актуальності і в наш час, а були до певної міри модифіковані та «удосконалені». Значною мірою це пов'язано із суттєвими недоліками в інфраструктурі запобігання криміногенним процесам у сфері корпоративних відносин.

Так, незважаючи на всі наслідки «трастової лихоманки», діяльність довірчих товариств досі залишається недостатньо врегульованою в аспекті законодавчого забезпечення. Декрет КМУ «Про довірчі товариства» із незначними змінами, внесеними ВРУ у 1996 та 2006 роках, залишається чинним по сьогоднішній час. При цьому проблема доцільності функціонування інституту довірчої власності як такого в українській правозастосовній практиці залишається невирішеною, а у зв'язку з прийняттям у 2003 році Цивільного кодексу України виникають додаткові запитання щодо співвідношення інституту довірчої власності з інститутом управління майном (глава 70 ЦК).

З іншого боку, у зв'язку з тим, що процеси приватизації з використанням приватизаційних майнових сертифікатів завершилися [14, с. 117], простежується суттєве зниження активності трастів. Так, за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг в Україні станом на 31.12.2010 р. було зареєстровано лише 2 довірчі товариства [15]. Але не слід робити хибні висновки, що у зв'язку із згоранням приватизаційних процесів суттєво знизився і ступінь криміногенного потенціалу відносин у сфері довірчої власності. Приватизаційні цінні папери – це не єдиний предмет договору з надання довірчих послуг. Трасти можуть здійснювати представницьку діяльність щодо будь-яких цінних паперів (у т. ч. акцій), коштів та документів, що засвідчують право власності довірителя (стаття 1 Декрету). При цьому довірчі товариства можуть акумулювати значні за розміром пакети акцій, оскільки на них не поширюються обмеження, передбачені для інвестиційних фондів, компаній та інститутів спільного інвестування [14, с. 220]. Враховуючи такі значні капіталооборотні можливості довірчих товариств та ступінь розвитку сучасних інформаційних технологій, зловживання 90-х років за «сприятливих» для цього обставин (відсутність належного організаційного, функціонального та правового контролю) можуть отримати «друге дихання».

Перші спроби у цьому напрямку уже реалізовані. Сьогодні в мережі Інтернет відбувається масова розсилка рекламної кореспонденції (точніше – спам), що містить

пропозиції з надання послуг із захисту активів з використанням іноземного елемента: офшорні та оншорні компанії, а також трасти (!) [16]. Під приціл таких спамерів насамперед потрапляють електронні адреси представників малого та середнього бізнесу, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю. Таким чином, проблема функціонування трастів сьогодні постає в новому образі уже із залученням іноземного елемента. Тобто якщо в 90-х роках трасти створювалися на території України і хоча б якоюсь мірою попадали під контроль компетентних органів, то сьогодні здійснюються спроби реалізувати шахрайські схеми на «міжнародному» рівні з-за меж України, перебуваючи поза полем зору українських правоохоронних органів.

До всього цього слід також додати, що окремі українські олігархи «першого покоління» намагаються за допомогою звернення до іноземних судових органів узаконити здобуте внаслідок сумнівних процесів пострадянської приватизації та переділу власності (в т.ч. в результаті «трастової лихоманки») в умовах, коли українське законодавство і системи його втілення досі залишаються неефективними й дискредитованими корупцією [17]. Досить цікавою була реакція британського тижневика «The Financial Times» щодо звернення одного з українських мільярдерів до Високого суду правосуддя Лондона з позовом проти своїх бізнес-партнерів у зв'язку з порушенням ними контрактних зобов'язань і зобов'язань довірчого управління щодо акцій ВАТ «Криворізький залізорудний комбінат»: «Якщо справа дійде до суду, він, можливо, з'ясує, як в Україні купка обраних зробилася надбагатіями, придбавши прибуткові промислові активи, приватизовані в 90-х і на початку 2000-х» [18].

Висновки. Підводячи підсумок, відзначимо, що невиправдане, необгрунтоване та нелогічне введення в українське законодавство непритаманної йому юридичної конструкції «права довірчої власності» [8], а також суттєві недоліки в правовому регулюванні діяльності трастів створили механізми для первинного накопичення тінювих капіталів протиправного походження [2, с. 140], суттєво вплинули на подальший перерозподіл власності та розвиток криміногенних процесів у сфері корпоративних відносин. З огляду на це та з урахуванням особливостей вітчизняної правової системи, мінімізація криміногенних ризиків, на нашу думку, можлива лише за умови повної відмови від інституту довірчої власності.

Список літератури:

1. Корпоративне право України : підручник / [В. В. Луць, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.] ; за заг. ред. В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
2. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія дегінізації економіки / В. М. Попович. – Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. – 524 с.
3. Про довірчі товариства : Декрет Кабінету міністрів України від 17.03.93 № 23-93 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/23-93>.
4. Кисель В. Трастовая лихорадка / Виталий Кисель. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://investgazeta.ua/ekonomika/trastovaja-lihoradka-144263/>.
5. Воронкова Т. Приватизація в Україні: історія та перспективи / Т. Воронкова. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://uamonitor.tripod.com/2/ukr/voronk.html>.
6. Сабадаш В. П. Методика розслідування злочинів, вчинених у сфері реалізації корпоративних прав : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В. П. Сабадаш; Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 237 с.
7. Барац Г. Підприємство як власник / Г. Барац // Галицькі контракти (другий зошит). – 1999. – № 40. – С. 25.
8. Котляр Д. Довірча власність чи договір управління майном / Д. Котляр // Часопис Парламент. – 2006. – № 4.

9. Пінчук Ж. Героїв «трастової лихоманки» ніхто не збирається притягувати до відповідальності / Жанна Пінчук, Сергій Штурхецький. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://rivnepost.rv.ua/showarticle.php?art=003651>.
10. Про результати комплексних перевірок діяльності довірчих товариств : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.11.1995 № 873 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/873-95-%D0%BF>.
11. Про звіт Тимчасової депутатської слідчої комісії по перевірці фактів фальсифікації окремих положень Декрету Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» та контролю за виконанням пункту 3 Постанови Верховної Ради України від 6 липня 1995 року «Про проект Закону України про внесення змін і доповнень до Декрету Кабінету Міністрів України "Про довірчі товариства"» : Постанова Верховної Ради України від 31.10.1996 № 452/96-ВР // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/452/96-вр>.
12. Князев С. М. Фінансова піраміда як спосіб шахрайства на ринку фінансових послуг / С. М. Князев // Право та управління. – 2011. – №1. – С. 204-211.
13. Про недоліки в роботі довірчих товариств : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.1995 № 455 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/455-95-%D0%BF>.
14. Кологойда О. В. Правове регулювання фондового ринку України : навч. посіб. / О. В. Кологойда. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 320 с.
15. Звіт про роботу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг в Україні за 2010 рік // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.dfp.gov.ua/742.html>.
16. Бездітний В. Трасти як інструмент захисту майна. Що? Навіщо? Для кого? / Володимир Бездітний // Юридична газета. – Київ, 2012. – 25 вересня (№ 39). – С. 28.
17. Цюпин Б. Суд над олігархами / Богдан Цюпин. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://tyzhden.ua/Economics/80302>.
18. Ukrainian follows other oligarchs into London's courts // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://www.ft.com/cms/s/0/2d58b222-bf11-11e2-87ff-00144feab7de.html>.

Дацюк В. Б. Влияние «трастової лихорадки» на распространение криминогенных процессов в сфере корпоративных отношений в Украине / В. Б. Дацюк // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. Ч. 2. – С. 173-179.

Статья посвящена анализу криминогенного влияния деятельности доверительных обществ (трастов) на развитие корпоративных отношений в Украине. Автор рассматривает данную проблему сквозь призму «трастової лихорадки» 90-х годов и дальнейших связанных с ней криминогенных процессов.

Ключевые слова: доверительная собственность, трасты, криминогенные процессы, корпоративные отношения.

THE INFLUENCE OF «TRUST FEVER» ON THE SPREAD OF CRIMINOGENIC PROCESSES IN THE SPHERE OF CORPORATE RELATIONS IN UKRAINE

Datsiuk V. B.

*Uzhhorod National University
Uzhhorod, Ukraine*

This article analyzes the criminogenic impact of trust companies on the development of corporate relations in Ukraine. The author examines this issue through the lens of «trust fever» 90 years and further linked to it criminogenic processes.

Millions of Ukrainian citizens affected by the illegal activities of trust companies, pyramid schemes and investment funds. Total losses reached 132 million dollars. This was the result of serious deficiencies in the organizational, functional and legal support of privatization and corporatisation, which became the basis for the accumulation of shadow capital. Many of these deficiencies have not been eliminated. Decree «On trust companies» with minor amendments in 1996 and 2006 remains valid to the present time. This suggests that the abuse of trust companies 90 years can get a «second wind». In addition, some Ukrainian oligarchs of «first generation» try with help of foreign courts to legalize the property, which was taken during the questionable

processes of post-Soviet privatization and redistribution of property (including as a result of «trust Fever»), at a time when Ukrainian legislation and systems of its implementation remain ineffective and are discredited by corruption. Analyzing the basic errors of Ukrainian legislator, made during the implementation of the institute of trusts, the author believes that the state itself created the conditions for criminal abuse by fixing in the Ukrainian legislation the institute, which does not comply with understanding of ownership right in continental legal system.

Therefore, to minimize potential criminogenic risks in corporate relations, Ukrainian lawmakers should abandon the institute of trusts in general.

Key words: trust companies, trust property, criminogenic processes, corporate relations.

Spysok literatury:

1. Korporatyvne pravo Ukrainy : pidruchnyk / [V. V. Luc', O. R. Kibenko, I. V. Spasybo-Fatjejeva ta in.] ; za zag. red. V. V. Lucja. – K. : Jurinkom Inter, 2010. – 384 s.
2. Popovych V. M. Ekonomiko-kryminologichna teoriya detinizacii ekonomiky / V. M. Popovych. – Irpin : Akademiya derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy, 2001. – 524 s.
3. Pro dovirchi tovarystva : Dekret Kabinetu ministriv Ukrainy vid 17.03.93 № 23-93 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/23-93>.
4. Kysel' V. Trastovaja lyhoradka / Vytalyj Kysel'. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://investgazeta.ua/ekonomika/trastovaja-lyhoradka-144263/>.
5. Voronkova T. Pryvatyzacija v Ukraini: istorija ta perspektyvy / T. Voronkova. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://uamonitor.tripod.com/2/ukr/voronk.html>.
6. Sabadash V. P. Metodyka rozsliduvannja zlochyniv, vchynenyh u sferi realizacii korporatyvnyh prav : dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.09 «Kryminal'nyj proces ta kryminalistyka; sudova ekspertiza» / V. P. Sabadash; Kyi'vs'kyj nacional'nyj un-t im. T. Shevchenka. – K., 2003. – 237 s.
7. Barac G. Pidpryjemstvo jak vlasnyk / G. Barac // Galyc'ki kontrakty (drugyj zoshyt). – 1999. – № 40. – S. 25.
8. Kotljars' D. Dovircha vlasnist' chy dogovir upravlinnja majnom / D. Kotljars' // Chasopys Parlament. – 2006. – № 4.
9. Pinchuk Zh. Geroi'v «trastovoi' lyhomanky» nihto ne zbyrajets'ja prytljaguvaty do vidpovidal'nosti / Zhanna Pinchuk, Sergij Shturhec'kyj. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://rivnepost.rv.ua/showarticle.php?art=003651>.
10. Pro rezul'taty kompleksnyh perevirok dijalt'nosti dovirchych tovarystv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.11.1995 № 873 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/873-95-%D0%BF>.
11. Pro zvit Tymchasovoi' deputats'koi' slidchoi' komisii' po perevirci faktiv fal'syfikacii' okremykh polozhen' Dekretu Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro dovirchi tovarystva» ta kontrolju za vykonannjam punktu 3 Postanovy Verhovnoi' Rady Ukrainy vid 6 lypnja 1995 roku «Pro proekt Zakonu Ukrainy pro vnesennja zmin i dopovnen' do Dekretu Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro dovirchi tovarystva"» : Postanova Verhovnoi' Rady Ukrainy vid 31.10.1996 № 452/96-VR // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/452/96-vr>.
12. Knjazjev S. M. Finansova piramida jak sposib shahrajstva na rynku finansovyh poslug / S. M. Knjazjev // Pravo ta upravlinnja. – 2011. – №1. – S. 204-211.
13. Pro nedoliky v roboti dovirchych tovarystv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.06.1995 № 455 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/455-95-%D0%BF>.
14. Kologojda O. V. Pravove reguljuvannja fondovogo rynku Ukrainy : navch. posib. / O. V. Kologojda. – K. : Jurinkom Inter, 2008. – 320 s.
15. Zvit pro robotu Derzhavnoi' komisii' z reguljuvannja ryнкiv finansovyh poslug v Ukraini za 2010 rik // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.dfp.gov.ua/742.html>.
16. Bezditnyj V. Trasty jak instrument zahystu majna. Shho? Navishho? Dlja kogo? / Volodymyr Bezditnyj // Jurydychna gazeta. – Kyi'v, 2012. – 25 veresnja (№ 39). – S. 28.
17. Cjupyn B. Sud nad oligarhamy / Bogdan Cjupyn. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://tyzhden.ua/Economics/80302>.
18. Ukrainian follows other oligarchs into London's courts // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://www.ft.com/cms/s/0/2d58b222-bf11-11e2-87ff-00144feab7de.html>.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА І ЗАПОБІГАННЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Доброрез І. О.

*Кримський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Сімферополь, АР Крим, Україна*

Стаття присвячена актуальній для України проблемі протидії наркотичній злочинності. Автором проаналізовано сучасний стан і тенденції розвитку даного виду злочинів, запропоновано застосування комплексного підходу щодо попередження наркотичної загрози на різних етапах її виникнення.

Ключові слова: наркотична злочинність, причини і попередження наркозлочинності.

Постановка проблеми. Відповідно до ст.ст. 7-8 Закону України «Про основи національної безпеки України» наркоманія визнана явищем, що становить загрозу національним інтересам і національній безпеці України в соціальній сфері, а її ліквідація є одним з основних напрямків державної політики.

Актуальними є дослідження наркотичної злочинності, визначення її причин і умов, розробка заходів з її попередження і шляхів усунення її наслідків тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення проблем незаконного обігу наркотиків зроблено Абдіровим Н. М., Гасановим Е. Г., Горохом О. П., Музикою А. А., Меркуловим В. О., Наден О. В., Писаренком К. Ю., Сарсековим Б. С., Тимошенком В. А., Фесенком Є. В. та іншими науковцями і практичними працівниками як України, так і країн далекого і близького зарубіжжя.

У роботах цих та інших авторів констатується відсутність позитивних зрушень і значних досягнень у боротьбі з наркотичною злочинністю, приділяється увага окремим питанням цього виду злочинності, зокрема жіночій, підлітковій, організованим, надаються пропозиції щодо вдосконалення правових норм у цій галузі і реформування правоохоронних органів тощо. Значний внесок у дослідження проблем, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, зроблено фахівцями з інших галузей знань (медицини, соціології, психології, педагогіки та ін.).

Мета публікації і постановка завдання. Метою даного дослідження є висвітлення окремих аспектів кримінологічної характеристики сучасної наркотичної злочинності в Україні, її причин і умов, окреслення її небезпечних наслідків для суспільства і держави, визначення заходів запобігання цьому виду злочинності.

Вклад основного матеріалу дослідження. Щороку в Україні реєструється значна кількість злочинів у сфері обігу наркотиків: 2006 – 64630, 2007 – 63838, 2008 – 63666, 2009 – 57642, 2010 – 56878, 2011 – 53206, 2012 – 45322 (2012 рік – станом на

20.11.2012). Їх питома вага до загальної кількості злочинів перевищує 10 %, вони є другими за чисельністю після злочинів проти власності, а з урахуванням їх латентності можна стверджувати, що вони посідають перше місце; за останні роки вони лідирують серед кримінологічно значущих видів рецидивних злочинів.

На обліку в МВС України перебуває понад 165 тис. осіб, які постійно вживають наркотичні засоби не за медичним призначенням. За даними МОЗ України, щороку близько 35 тис. осіб проходять медичне лікування від наркотичної залежності. На розлади психіки і поведінки внаслідок зловживання наркотиків страждають до 80 тис. осіб, що складає біля 170 осіб на 100 тис. населення. За даними соціологічного дослідження, проведеного інститутом Горшеніна в 2011 році, 87,6% українців вважають наркоманію серйозною проблемою для країни.

Відбувається омолодження споживачів наркотиків, зниження віку, з якого відбувається «знайомство» з ними, до цього процесу залучається все більше молодих жінок. У сукупності із захворюваннями, які часто супроводжують ін'єкційний спосіб їх вживання, а також укупі із руйнівними наслідками для здоров'я споживачів, наркотики знищують найбільш перспективний соціальний пласт населення – молодь, що врешті решт призводить до деградації і вимирання суспільства.

Наркотична злочинність в Україні, як і в усьому світі, тяжіє до професійних і організованих форм. За даними МВС України, у 2012 році майже кожний третій злочин, вчинений організованими злочинними групами і угрупованнями, пов'язаний з незаконним обігом наркотиків (600 злочинів із загальної кількості 2128, тоді як у 2011 році – 721 наркозлочин з 2997, тобто кожний четвертий).

Здійснюється зрощення з офіційним бізнесом і владою, оскільки наркобізнес користується фінансовими, у т. ч. банківськими, структурами для легалізації злочинних коштів, інвестування їх у легальні сектори економіки, залучає корумповані зв'язки, у т. ч. у правоохоронних органах, і навіть фінансує тероризм.

Наркотична злочинність призводить до загострення криміногенної ситуації в Україні в цілому, оскільки на тлі та внаслідок наркозлочинів вчинюються як загальнокримінальні злочини (наприклад, споживачами – корисливі, корисливо-насильницькі з метою придбання наркотику), так і економічні (легалізація коштів від наркотиків, підкуп представників влади, службові злочини тощо).

Неспроможність ефективно протистояти наркотизму підриває довіру до правоохоронних органів, влади, держави, як наслідок – у суспільства формується толерантне, байдуже ставлення до наркотизації, її сприймають як нездоланне зло, з яким необхідно миритися, лунають і заклики до легалізації наркотиків.

Звертаючись до причин і умов наркозлочинності, слід зазначити, що серед факторів, що зумовлюють її поширення, за масштабами їх впливу слід виділяти такі, що діють: на макрорівні, мікрорівні, на рівні окремої особистості.

На *макрорівні* (або на загальнодержавному рівні) визначальними негативними явищами і процесами є: *соціально-економічні* (економічна криза, недостатній соціальний захист і забезпечення тощо), *соціокультурні* (нерозвинута чи недоступна для широких верств населення сфера організації дозвілля, її комерціалізація, наступ на молодь різноманітних субкультурних течій, інші негативні явища, що у своїй сукупності викликають духовну порожнечу, призводять до споживацького способу

життя, пошуку сумнівних задоволень тощо), *організаційно-управлінські* (наприклад, недоліки у галузі медицини, зокрема, щодо порядку наркологічної допомоги, у діяльності правоохоронних і судових органів, у взаємодії згаданих та інших органів і т. ін.), *правові* (правова база, спрямована на боротьбу з незаконним обігом наркотиків, незважаючи на вдосконалення, залишає прогалини, що не сприяє успішній протидії наркотичній злочинності) та інші.

На *мікрорівні* безпосередніми причинами та умовами наркотичних злочинів слід визнати, зокрема, негативний вплив на людину з боку соціального оточення, а саме, окремих невеликих спільнот (компанії, в яких вживають наркотики, в деяких випадках родини, найближче побутове оточення тощо).

Безумовним є зв'язок сімейного виховання із подальшою поведінкою особи. Наркоманами найчастіше стають особи, які виховуються в так званих «проблемних» родин, де батьки ведуть аморальний спосіб життя, зловживають спиртними напоями, конфліктують між собою тощо. Внаслідок цього дитина сприймає антигромадські настанови, носіями яких є члени родини, стає носієм толерантного ставлення до протиправних дій, зневажливих взаємовідносин, паразитизму, агресії, безглузлого дозвілля, часто у вигляді пияцтва та вживання наркотичних засобів.

Негативну роль у залученні особи до вживання наркотиків відіграє наркотизоване оточення: друзі, товариші, знайомі. Людина, особливо молода, в якій ще не сформовані стійкі установки на позитивну поведінку, легко переймає негативний досвід того кола осіб, у якому вона найчастіше спілкується.

На *особистісному* рівні причинами наркозлочинів є досвід людини, поєднаний із особливостями протікання психологічних процесів, пов'язаних з інтелектуальними, емоційними, вольовими властивостями (темперамент, характер, здібності, особливості сприйняття, мислення тощо), що впливає на первісні спонування і особливо динаміку процесу мотивації злочинної поведінки. Сукупність цих чинників впливає на психіку і волю особи, викликає напруження і може опосередковано детермінувати злочинну поведінку.

Особливістю природи мотиваційної сфери осіб, які вживають наркотичні засоби або психотропні речовини, є те, що вони згодом підпадають під вплив психофізіологічних потреб власного організму. В даному разі мотиви їх злочинної поведінки формуються під впливом не лише здобутих у процесі соціалізації особливостей, а й набутих психофізіологічних властивостей, які в багатьох випадках підкорюють особистість, руйнуючи її властивості (волю, характер, інтелект, тощо): не особа керує своїми бажаннями, а, навпаки, власні бажання керують її поведінкою.

Попередження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів повинне здійснюватися на трьох рівнях – загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному.

Загальносоціальне попередження наркозлочинності має на меті припинення формування і функціонування відповідних криміногенних процесів, явищ у суспільстві та представляє собою здійснення низки безперервних масштабних, довготривалих заходів, спрямованих на поліпшення рівня життя громадян, розвиток основних соціальних інститутів суспільства, збереження здоров'я, формування високої духовності та етичних принципів сучасної людини. На підставі такого розуміння даного

напрямку попереджувальної роботи зазначена діяльність щодо вказаної сфери передбачає здійснення соціально-економічних, політичних, правових, культурно-виховних, організаційно-управлінських, медичних та інших заходів.

Складовими спеціально-кримінологічного попередження є профілактика, запобігання злочинам, вчинення яких планується та готується, а також припинення розпочатих злочинів. Практична діяльність цього напрямку попередження орієнтована на певний етап вчинення злочину, розвитку злочинної діяльності.

Профілактика злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, становить собою діяльність, спрямовану на ослаблення негативного впливу цього негативного явища на суспільство як соціальну систему і здійснюється шляхом виявлення, усунення або нейтралізації відповідних причин і умов. У свою чергу, кримінологічна профілактика незаконного обігу наркотиків уявляється системним явищем, в якому можливо виділити своєрідні піднапрямки профілактичної роботи, а саме: заходи випередження, обмеження, усунення та захисту. Ці групи заходів мають свої завдання, цілі, зміст.

Заходи випередження діють на різних рівнях функціонування соціуму, але найефективнішими вони виявляються на макрорівні (хоча і не просто встановити конкретних осіб або групи, які можуть розпочати незаконний обіг наркотиків). На цьому рівні за умови правильного збирання та обробки інформації можна виділити об'єкти для застосування заходів випередження. Така інформація може надходити з різних каналів - як офіційних, так і неофіційних. До перших відносяться відомості про родини, які знаходяться на профілактичному обліку як неблагополучні, та про дітей, які виховуються в них; інформація про дітей, які ухиляються від навчання, пропускають без поважних причин шкільні заняття, схильні до бродяжництва та жебракування, не мають якихось інтересів; дані з медичних установ про осіб, які тривалий час вимушені вживати ліки з наркотичними властивостями; повідомлення з наркологічних установ про токсикоманів, алкоголіків, які легко можуть перейти до вживання наркотичних засобів; інформація про осіб, щодо яких встановлено факт перебування у стані наркотичного сп'яніння та ін. Крім того, суб'єкти профілактичної діяльності можуть отримати відомості з неофіційних джерел, як-от: скарги від сусідів, бесіди з представниками житлово-експлуатаційних організацій, поквартирні обходи тощо. Як правило, вчителі також можуть виділити дітей та підлітків, які розпочали вживати наркотичні засоби. При цьому особлива увага повинна приділятися особам, які вже вживають наркотики, оскільки саме вони дуже часто пропонують товаришам та знайомим спробувати їх, допомагають їх виготовити та вжити, передаючи в такий спосіб свій «досвід» іншим. Разом із тим під пильною увагою повинні знаходитись такі місця спілкування сучасної молоді, де часто розповсюджуються атрибути молодіжної культури – психоактивні речовини.

Завданням профілактики випередження є вчасне виявлення схильних до наркотизації осіб, їх груп, місць їх скупчення. Ефективні результати може дати цілеспрямоване відпрацювання зазначених осіб та місць їх концентрації.

За конкретним характером серед профілактично-випереджальних заходів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів можна також виділити декілька груп.

Зокрема, правові заходи профілактики випередження полягають у регламентації суспільних відносин за допомогою нормативних актів, які спрямовані на реалізацію

прав і свобод особи та водночас встановлюють для неї адекватні обов'язки, а також захищають особу від можливого негативного впливу девіантних явищ. До таких заходів, наприклад, відноситься законодавча цензура в частині захисту суспільної моралі, обмеження на продаж, рекламу, вживання алкоголю, тютюну, інших психоактивних речовин тощо. Постійно вдосконалюється і законодавство, що регулює механізм обігу наркотичних засобів і встановлює кримінальну та адміністративну відповідальність за незаконний їх обіг.

Контрольно-дозвільними заходами випередження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів встановлюється система заборон і дозволів, а разом із тим здійснюється контроль за цією системою. Зазначені заходи можуть мати організаційний, технологічний, технічний та інший характер. До них, зокрема, належить відповідна організація професійної та психологічної підготовки правоохоронців, які ведуть боротьбу із злочинністю у сфері незаконного обігу наркотичних засобів; удосконалення системи обліку та звітності стосовно даних правопорушень та осіб, які їх вчинили; постійний моніторинг не лише щодо розповсюдження і зловживання наркотичними засобами, а й стосовно виявлення ефективності дії системи профілактики в цілому та ін. Крім того, чинним законодавством встановлено перелік професій та видів діяльності, для яких є обов'язковим первинний і періодичний наркологічний огляд, а також порядок його проведення. У свою чергу, на митні органи та органи охорони державного кордону покладений обов'язок по здійсненню контролю щодо встановленого порядку переміщення речовин, які містять у своєму складі наркотичні засоби, через кордон України шляхом догляду осіб, багажів, вантажів, транспорту.

Культурно-виховні та інформаційно-пропагандистські заходи випередження незаконного обігу наркотиків повинні бути спрямовані перш за все на молодь. Вони покликані сприяти подоланню стереотипів апатичної свідомості у вигляді пасивності та байдужого ставлення до проблем, пов'язаних із обігом наркотичних засобів; залученню до протидії цьому негативному явищу зацікавлених органів державної влади, громадських, релігійних, благодійних організацій і всього населення. Полягають у розвитку безоплатних молодіжних установ розвитку, культури, дозвілля, фінансуванні з бюджету відвідування передусім молоддю (школярами, студентами) театрів та кінотеатрів, музеїв, виставок та ін., що створить реальну альтернативу вуличним компаніям, сумнівним закладам дозвілля, де звичайною справою є поширення серед молоді наркотичних засобів та відповідної субкультури.

Пов'язані із культурно-виховними *ідеологічні* заходи випередження полягають у формуванні в особи верховенства загальнолюдських цінностей та створенні в її свідомості умовного «каркасу», який не дозволить зруйнувати цілісність та гармонію людини. Така ідеологія повинна активно прищеплюватися ще з дитинства в родині, навчальних закладах, засобами масової інформації.

Важливою є *правороз'яснювальна робота* серед населення. Більшість людей не обізнана з відповідальністю, яка настає за наркотичні злочини, не знає, в які заклади можна звернутися для консультації або лікування. Правороз'яснювальна робота повинна проводитися в загальноосвітніх закладах, на рівні органів місцевого самоврядування, силами засобів масової інформації, підкріплюватися виступами працівників правоохоронних органів, суддів, вчених, політиків, лікарів тощо.

Всі перелічені заходи мають за мету завчасно виявити окремих осіб або їх групи, які схильні до вчинення наркозлочинів, та створити умови недопущення виникнення девіантних мотивацій. Головне ж завдання вказаних заходів випередження у їх сукупності – не допустити виникнення у необмеженого кола осіб бажання й можливості вчинення таких злочинів.

Ще один піднапрямок профілактичної діяльності щодо наркотичних злочинів складають заходи *обмежувального характеру*, які спрямовані на обмеження криміногенного впливу певного мікросередовища в тих випадках, коли воно вже встигло сформуватися. В таких випадках обмежувальні заходи відіграють роль стримування деструктивної дії криміногенних факторів та націлені на мінімізацію її наслідків. Мотивація до незаконного обігу наркотиків найчастіше виникає в певних верствах населення: в неформальних молодіжних угрупованнях, в осіб психологічно зламаних, хворих, дезорієнтованих, таких, що нібито вилікувалися від наркоманії, але є можливість рецидиву, та ін. Отже, обмежувальні заходи повинні бути спрямовані саме на ці верстви населення.

До обмежувальних профілактичних заходів незаконного обігу наркотиків можна віднести морально-виховні, медико-реабілітаційні, організаційно-управлінські та інші заходи, перелік яких не є вичерпним.

Морально-виховні обмежувальні заходи полягають у розвиненні в особи із асоціальною формою поведінки стійких настанов проти вживання наркотиків, з одночасним заміщенням (наприклад, на організацію належного дозвілля, всебічний розвиток особистості, спілкування, особисте життя, тощо). Проте ця робота ускладнюється тим, що молодь постійно піддається впливу наркотичної субкультури в різноманітних угрупованнях і компаніях, які фактично складають основний простір її дозвілля. Таким чином, необхідним є посилення обмежувальних заходів, орієнтованих перш за все на групу, – групова соціальна корекція з метою формування у молоді міцних ціннісних настанов та орієнтирів.

Медико-реабілітаційні обмежувальні заходи полягають у наданні медичної, психологічної, психіатричної допомоги певним особам з метою недопущення виникнення в них мотивації, спрямованої на подолання фізичного болю, психологічних навантажень, розладів психіки, зняття стресів за допомогою вживання наркотичних засобів. Подібна допомога має бути своєчасною, якісною, безоплатною та гарантувати досягнення позитивного результату в лікуванні.

Організаційно-управлінські обмежувальні заходи полягають у підвищенні ефективності профілактичної діяльності відповідних суб'єктів, зокрема, у покращенні матеріально-технічної бази, підготовці кадрів, розробленні статистичної звітності з питань профілактики, розширенні кола суб'єктів такої діяльності, залучення громадськості, покращенні координації між усіма суб'єктами тощо.

Зміст *профілактичних заходів* усунення незаконного обігу наркотиків полягає в придушенні або ліквідації негативних явищ та процесів, попередженні їх нової активізації. Коло останніх досить широке і включає в себе як численні незначні недоліки в різних сферах суспільного життя, так і суттєві прорахунки, що призводять до виникнення криміногенних явищ. Тому й заходи профілактики усунення слід поділити на рівні за масштабом, тривалістю, кількістю залучених суб'єктів тощо.

На етапі, коли виникає необхідність у застосуванні заходів *усунення*, девіантні настанови особи вже сформовані. Завдання суб'єктів профілактичної діяльності полягає в тому, щоб усунути сформовану злочинну мотивацію. Втілення цих заходів найчастіше покладається на органи внутрішніх справ, які використовують процесуальні, оперативні, інформаційно-кримінологічні та інші заходи.

Метою профілактичних *заходів захисту* є діяльність по створенню умов належного захисту і безпеки матеріальних об'єктів та особи. Завдяки їм створюються зовнішні перешкоди для посягання на ті чи інші суспільні цінності. Серед цих заходів у сфері попередження незаконного обігу наркотиків особливо слід виділити дотримання або створення спеціального порядку їх обігу, запровадження системи захисту особи з метою недопущення її залучення до вживання наркотиків, позитивний вплив на правосвідомість потенційних наркоманів тощо.

Переважна більшість злочинів не вчиняються особами спонтанно, оскільки цьому акту передують виникнення злочинної мотивації, формування уявлення про кінцевий результат діяння, вибір відповідних засобів та знарядь його вчинення, інколи здійснюється планування та ін. При цьому особа, в якій виникла злочинна мотивація, в силу тих чи інших суб'єктивних або об'єктивних обставин може й не довести свої задуми до протиправного вчинку. На етапі від формування злочинного мотиву до початку виконання особою діяння є можливим застосування низки *заходів запобігання* злочинності, які здійснюються на професійній основі та мають за мету викликати в особи відмову від вчинення злочину.

Якщо аналізувати ефективність запобіжних заходів стосовно незаконного обігу наркотиків, слід зауважити, що найдоцільнішим є запобігання саме конкретного злочину *на індивідуальному рівні*. Це пояснюється, зокрема, тим, що на сьогодні у практичній діяльності правоохоронних органів вже вироблені методики виявлення конкретних осіб, в яких сформована злочинна мотивація та які з великою ймовірністю можуть вчинити новий злочин.

Наркозлочини є лідерами серед кримінологічно значущих видів рецидивних злочинів. Щоб здобути гроші на наркотики, наркозалежні особи часто вчиняють крадіжки, грабежі, розбої, вимагання та ін. Після відбування покарання наркозалежні часто продовжують вживати наркотики. Якщо мати відомості про конкретних осіб, засуджених за незаконний обіг наркотиків, стосовно них цілком можливим є проведення своєчасних ефективних запобіжних заходів.

На жаль, лікування наркоманії не гарантує високих результатів. Причина цього полягає в тому, що після лікування особа повертається до того ж самого середовища, і навіть втративши фізичну залежність, дуже часто в неї залишається психологічна залежність від наркотиків. Значний запобіжний внесок у вирішення проблем наркоманії здійснюють громадські та релігійні організації, реабілітаційні центри.

Набагато складнішим є завчасне виявлення, а тим більше запобігання виникненню злочинної мотивації, оскільки цей етап є суто внутрішнім проявом, психофізіологічним явищем конкретної особи. Тому в даному випадку важливим уявляється вміле використання оперативних і процесуальних можливостей правоохоронних органів, наприклад, зібрання відомостей щодо осіб, які висловлюють наміри вчинити незаконний обіг наркотиків.

Базисом для індивідуального запобігання незаконного обігу наркотичних засобів є інформація, що конкретна особа з великою ймовірністю може вчинити подібний злочин. При цьому для того, щоб не відбувалося порушення прав особи, необхідно встановити, що саме ця особа підлягає попереджувальному впливу. Для цього повинні бути наявними фактичні, правові та кримінологічні підстави. Фактичною підставою можуть служити дані про наміри та поведінку особи (скарги, оперативна інформація, свідчення щодо причетності особи до злочинної діяльності та ін.). Під правовою підставою слід розуміти наявність правових норм, на підставі яких можливе здійснення індивідуального попередження. Кримінологічні підстави – це наявність відповідного рівня кількісно-якісних показників криміногенності особи, що виділяє певну особу в якості майбутнього ймовірного суб'єкту злочину.

Серед заходів індивідуального запобігання незаконному обігу наркотиків слід виділити заходи переконання, які полягають у проведенні бесід з особою, в демонстрації відповідних матеріалів (наприклад, щодо руйнівних наслідків вживання наркотиків для організму людини). Це робиться з метою переконати особу відмовитись від вчинення злочину. Така робота повинна здійснюватися дільничними інспекторами, наркологами, фахівцями служби у справах неповнолітніх та ін.

У свою чергу, заходи примусу повинні застосовуватися виключно правомочними на це органами. Вказані запобіжні заходи полягають перш за все у контролі з боку правоохоронних органів стосовно осіб, які мають наміри на вчинення наркотичних злочинів.

Завершальним етапом спеціально-кримінологічного попередження наркозлочинів є їх *припинення*, яке становить багатоаспектну діяльність, спрямовану на недопущення завершення розпочатого злочину шляхом розроблення і здійснення спеціальних заходів. Припинення злочинів можливе на таких стадіях розвитку злочинної поведінки особи, як готування та замах на злочин, що обумовлює оперативність застосування заходів припинення.

Попереджувальну діяльність слід розглядати як комплекс різних за своєю природою заходів – правових, психологічних, організаційних, тактичних, медичних та ін. Так, встановлено, що значна кількість наркотичних злочинів вчиняється повторно. Є також значною чисельність осіб, що періодично вживають наркотичні засоби. Враховуючи ці факти, вказані особи потрапляють в поле зору відповідних фахівців правоохоронних органів, медичних установ, що дає можливість відповідним чином контролювати їх поведінку, врешті-решт, розробити ефективний механізм припинення цих злочинів.

Як об'єктивну причину, що ускладнює припинення наркозлочинів, слід розцінювати наявність в багатьох осіб фізичної і психологічної залежності від наркотиків. Під їх впливом людина здатна подолати страх перед покаранням та придбати або виготовити наркотичний засіб. Із врахуванням цього факту і повинна провадитись робота із застосування заходів по припиненню злочинів.

Залежно від стадії і характеру злочину, особи винного, в припиненні можна виділити заходи спонукування, обережності й активного втручання.

Заходи *спонукування* спрямовані на добровільну відмову особи від продовження злочинної діяльності. Для їх застосування спочатку потрібно точно визначити

суб'єкт впливу. Це можна зробити за допомогою накопичення та аналізу інформації про осіб, які перебувають на обліку в наркологічному диспансері або притягались до адміністративної або кримінальної відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів, щодо яких надходили скарги або оперативна інформація про періодичне вживання ними цих речовин тощо. Якщо враховувати той факт, що лише приблизно п'яту частину наркозалежних осіб можна вилікувати від наркотичної залежності, то відносно легко прогнозувати, що людина, яка періодично вживає наркотичні засоби, буде продовжувати їх купувати, виготовляти, зберігати з метою вживання.

Набагато складніше справити на подібних осіб вплив з метою змусити їх відмовитися від вживання наркотиків, а значить, у більшості випадків і від вчинення злочину. Більш того, слід визнати, що таких випадків на практиці лічені одиниці. У подібній ситуації, уявляється, певний ефект буде мати комбінація впливу з боку як правоохоронних органів, так і медичних установ, оскільки особа зможе зрозуміти, що вживання наркотиків призведе її до кримінального покарання та водночас до серйозних розладів здоров'я. Доречною буде спроба переконати людину в тому, що їй необхідно звернутися до медичних установ з метою обстеження, а якщо буде виявлена залежність від наркотиків – для подальшого лікування.

Заходи *обережності* створюють умови, які виключають можливість або перешкоджають продовженню злочинної діяльності. При цьому попереджається вчинення злочину як конкретною особою, так і необмеженим їх колом. Так, це можуть бути заходи по знищенню дикоростучих наркотиковміщуючих рослин, патрулювання місць, в яких відбувається реалізація наркотиків, оперативні закупівлі з метою виявлення осіб, які збувають наркотики, та ін.

Заходи *активного втручання* передбачають негайну реакцію правоохоронних органів у випадках, коли прогаяння часу потягне за собою вчинення злочину. Як правило, це безпосереднє виявлення фактів намагання особи придбати наркотичні засоби, наприклад, пошук людиною місць збуту, розпитування оточуючих про такі місця, придбання певних лікарських засобів та відповідних компонентів тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Викладене свідчить про те, що українська держава, усвідомлюючи небезпеку наркотичної загрози, активно їй протидіє. Водночас, слід констатувати, що боротьбу з незаконним обігом наркотиків не можна вважати окремою, «автономною» проблемою. Її вирішення можливо лише разом із подоланням численних соціально-економічних та інших проблем і кризових явищ, які існують у державі. Це, у свою чергу, потребує комплексного попереджувального підходу із залученням не лише спеціалізованих профільних державних установ, але і громадськості, окремих фахівців різних галузей знань, з урахуванням передового вітчизняного і світового досвіду.

Список літератури:

1. Голіна В. В. Попередження злочинності правоохоронними органами : навч. посіб. / В. В. Голіна. – К. : УМК ВО, 1991. – 92 с.
2. Дремін В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монография / В. Н. Дремін. – О. : Юридическая литература, 2009. – 616 с.
3. Музика А. А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.08

«Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. А. Музика ; НАН України, ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 1998. – 66 с.

4. Музика А. А., Горох О. П. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів : монографія / А. А. Музика, О. П. Горох. – Хмельницький : Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2010. – 256 с.

5. Наден О. В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Наден ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2003. – 20 с.

6. Тимошенко В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам : монографія / В. А. Тимошенко. – К., 2006. – 456 с.

7. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : монографія / Є. В. Фесенко. – К. : Атіка, 2004. – 280 с.

Добро́рез И. А. Криминалогическая характеристика и предупреждение наркопреступности в Украине / И. А. Добро́рез // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 180-190.

Статья посвящена актуальной для Украины проблеме противодействия наркотической преступности. Автором проанализированы современное состояние и тенденции распространения данного вида преступности, предложено использование комплексного подхода в предупреждении наркотической угрозы на различных этапах ее возникновения.

Ключевые слова: наркотическая преступность, причины и предупреждение наркопреступности.

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS AND DRUG CRIME PREVENTION IN UKRAINE

Dobrorez I. A.

*Crimea Institute of Law, National University «Law Academy of Ukraine named after Yaroslav Mudryi»
Simferopol, Crimea, Ukraine*

The article is devoted to the problem of combating narcotic crime which is actual in Ukraine. The author analyzes the status and trends of this type of crime, it is proposed a comprehensive approach to prevent drug threats at various stages of its appearance.

Considering the causes and conditions of drug crimes which causes its spread, by the scale of their impact identifies those who are: at the macro level, the micro level, at the individual level. Accordingly, preventing drug crimes should be carried out at three levels – general, social specially-criminological and individual.

General societal prevention of drug crimes aims to cease the formation and functioning of the criminal processes and phenomena in society and is a large-scale implementation of a number of continuous, long-term measures aimed at improving living standards, the development of basic social institutions of society, health, spirituality and formation of high ethical principles of modern man. Based on this understanding of this area of work mentioned activities in these areas involves social, economic, political, legal, cultural, educational, organizational, administrative, medical, and other events.

Components of specially-criminological prevention are: a) prevention, b) the prevention of crime, the commission is planned and prepared, c) termination initiated crimes. Practice in this area is oriented on preventing a certain stage of the crime, development of crime activities.

Prevention of crimes related to drug trafficking, is an activity aimed at easing of the negative impact of adverse effects on society as a social system and is performed by identifying, eliminating or neutralizing the relevant causes and conditions. Criminological prevention of drug trafficking seems to systemic phenomenon, which may highlight the unique direction of prevention activities, namely proactive measures, restrictions, removal and protection. These groups of activities have their tasks, goals, content.

It is possible to use a number of measures for prevention, which is carried out in a professional manner and are intended to cause a person refusing to commit a crime at the stage of forming a criminal motive for execution of individual actions.

The final stage of the specially-criminological preventing drug crimes is their stopping, which is a multifaceted activity aimed at preventing the completion of the crime initiated by developing and implementing special events. Stopping of crimes is possible in such stages of criminal conduct of the person as preparation

and attempting to commit, which makes application of the efficiency of stopping.

Crime prevention is important at the individual level. This is possible when used in the practice activity of law enforcement agencies through the development of existing and new methods to identify specific individuals, in which is formed a criminal motivation and which have big probability to commit new crime.

Key words: illegal circulation of narcotics, narcotize, preventing, treatment.

Spisok literatury:

1. Golina V. V. Poperedzhennja zlochynnosti pravoohoronnymy organamy : navch. posib. / V. V. Golina. – K. : UMK VO, 1991. – 92 s.
2. Dremin V. N. Prestupnost' kak social'naja praktika: institucional'naja teorija kriminalizacii obshhestva : monografija / V. N. Dremin. – O. : Juridicheskaja literatura, 2009. – 616 s.
3. Muzyka A. A. Nezakonnij obig narkotychnyh zasobiv v Ukraini (kryminal'no-pravove ta kryminologichne doslidzhennja) : avto-ref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja doktora juryd. nauk : spec. 12.00.08 «Kryminal'ne pravo ta kryminologija; kryminal'no-vykonavche pravo» / A. A. Muzyka ; NAN Ukrainy, in-t derzhavy i prava im. V. M. Korec'kogo. – Kyi'v, 1998. – 66 s.
4. Muzyka A. A., Goroh O. P. Pokarannja za nezakonnij obig narkotychnyh zasobiv : monografija / A. A. Muzyka, O. P. Goroh. – Hmel'nyc'kyj : Vyd-vo Hmel'nyc'kogo universytetu upravlinnja ta prava, 2010. – 256 s.
5. Naden O. V. Special'ni vydy zvil'nennja vid kryminal'noi' vidpovidal'nosti za zlochyny v sferi obigu narkotychnyh zasobiv, psyhotropnyh rechovyn, i'h analogiv abo prekursoriv : avto-ref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.08 «Kryminal'ne pravo ta kryminologija; kryminal'no-vykonavche pravo» / O. V. Naden ; Nac. juryd. akad. Ukrainy im. Ja. Mudrogo. – H., 2003. – 20 s.
6. Tymoshenko V. A. Narkobiznes: nacional'na ta mizhnarodna protydija novym vyklykam : monografija / V. A. Tymoshenko. – K., 2006. – 456 s.
7. Fesenko Je. V. Zlochyny proty zdorov'ja naselennja ta systemy zahodiv z jogo ohorony : monografija / Je. V. Fesenko. – K. : Atika, 2004. – 280 s.

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, СФОРМУЛЬОВАНІ ЗА ДОПОМОГОЮ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Дубно Т. В.

*Личаківський районний відділ Львівського міського управління
Головного управління МВС України у Львівській області
м. Львів, Україна*

Розглянуто питання формулювання способів вчинення злочину за допомогою оціночних понять. З'ясовано особливості встановлення окремих способів вчинення злочину при кваліфікації злочинів, а також основні помилки, які виникають при цьому. Висловлено поради з приводу уніфікації способів вчинення злочину, сформульованих за допомогою оціночних понять у Кримінальному кодексі України.

Ключові слова: оціночні поняття, спосіб вчинення злочину, кримінальний кодекс, загальнонебезпечний спосіб вчинення злочину, спосіб вчинення злочину, небезпечний для життя багатьох осіб, особлива жорстокість.

Вступ. Спосіб вчинення злочину як самостійна ознака об'єктивної сторони складу злочину нерідко виражений законодавцем за допомогою оціночних понять. З одного боку, обійтися без них неможливо, а з іншого – це створює труднощі для осіб, які здійснюють правозастосовну діяльність, а також породжує чисельні дискусії у теоретичній площині кримінального права.

Проблема оціночних понять була предметом багатьох наукових досліджень. У радянський період їй присвятили увагу Кудрявцев В. М., Брайнін Я. М., Ковальов М. І., Шапченко С. Д., Кашаніна Т. В., Лупинська П. А.. Серед сучасних науковців, які досліджували вказане питання, слід назвати Пітецького В. В., Кобзаєву О. В., Жалінського А. Е., Кленову Т. В., Огородника А. тощо. Вказані автори вивчали переважно теоретичні аспекти лише деяких способів учинення злочинів, сформульованих за допомогою оціночних понять, а їх вплив на кваліфікацію злочинів досліджений не у повному обсязі. У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного розгляду вказаної проблеми. Певні кроки у даному напрямі зроблені зокрема у роботах Матвійчука В. К. [1], Гедьо А. С. [2], однак хотілося б доповнити деякі їх аспекти.

З урахуванням викладеного, **метою** статті є розглянути способи вчинення злочину, сформульовані за допомогою оціночних понять у Кримінальному кодексі України, висловити пропозиції щодо їх уніфікації та спробувати вирішити спірні питання, пов'язані з їх впливом на кваліфікацію злочинів.

1. ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ. Історія використання оціночних понять у вітчизняному кримінальному законодавстві налічує декілька століть. Однак, незважаючи на тривалий період їх становлення, у наукових колах викликає жваву дискусію питання доцільності використання оці-

ночних понять у кримінальному праві. Відстоюючи необхідність оціночних понять у кримінальному законі, одні науковці пояснюють це динамізмом суспільних відносин, багатоаспектністю форм людської поведінки та її результатів. На протипагу їм інші вказують на невідповідність існування оціночних понять положенню ч. 3 ст. 3 КК України про те, що «злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом» [3, с. 48; 4, с. 16].

Неможливо погодитися з думкою останніх, оскільки не слід забувати про такі властивості оціночних понять, як: закріплення найзагальніших ознак відображених у них явищ; відсутність конкретизації та роз'яснення законодавцем у правовій нормі; конкретизація у процесі правозастосування у кожному окремому випадку [5, с. 46]. Звідси випливає, що оціночне поняття, передбачене кримінальним законом, все ж визначає злочинність і караність діяння у загальних рисах. Наявність оціночних понять у кримінальному законі, на наше переконання, є адекватною реакцією законодавця на неможливість передбачення усіх аспектів суспільних відносин, тому ми висловимо власні міркування, які стосуються описаних у кримінальному законі способів учинення злочину, сформульованих за допомогою оціночних понять. Деякі автори для вирішення названої проблеми пропонують слухну пропозицію включити до Загальної частини Кримінального кодексу статті, що розкривають зміст оціночних ознак [6, с. 23].

2. АНАЛІЗ СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, СФОРМУЛЬОВАНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ. Переходячи до безпосереднього аналізу способів вчинення злочину, сформульованих за допомогою оціночних понять, насамперед варто перерахувати положення Особливої частини КК України, коли спосіб вчинення злочину сформульований як оціночне поняття. Це особлива жорстокість у п. 4 ч. 2 ст. 115, ст. 434 КК України, систематичне знущання, тяжка образа (ст. 116, 123 КК України), жорстоке поводження (ч. 1 ст. 120, ч. 2 ст. 431, ч. 1 ст. 438 КК України), систематичне приниження людської гідності (ч. 1 ст. 120 КК України), особливе мучення (ч. 2 ст. 121 КК України), спосіб завдання сильного фізичного болю, фізичних чи моральних страждань (ст. 127 КК України), знущання (ч. 1 ст. 299, ч. 2 ст. 373 КК України), знущання або глумлення (ч. 2 ст. 406 КК України); спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб у п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України, спосіб, який створює небезпеку для життя чи здоров'я людини (ч. 1 ст. 258 КК України), спосіб, небезпечний для життя і здоров'я інших осіб (ч. 2 ст. 393 КК України), загальнонебезпечний спосіб (ч. 2 ст. 194-1, ст. 195, ч. 2 ст. 270-1, ч. 2 ст. 292 КК України); інший загальнонебезпечний спосіб (ч. 2 ст. 194, ст. 195, ч. 3 ст. 239-1, ч. 4 ст. 240, ч. 1 ст. 245, ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 399, ч. 2 ст. 411 КК України).

2.1. Особлива жорстокість як оціночне поняття. Особлива жорстокість як спосіб вчинення злочину ускладнює кваліфікацію злочинів по-перше, багатогранністю свого змісту, по-друге, офіційним тлумаченням вказаного поняття лише стосовно умисного вбивства. Згідно з п.8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи», умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур,

мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо), психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління тощо) страждань, а також якщо воно було поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань [7, с. 132].

Таким чином, роз'яснивши зміст поняття особливої жорстокості, законодавець вдається до оціночних понять, які, в свою чергу, також потребують тлумачення. Це стосується, зокрема, термінів мордування, мучення і тортури. Формулювання перших двох термінів міститься у Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6. Так, під мордуванням визнаються насильницькі дії щодо особи, які полягають у багаторазовому або тривалому спричиненні болю (щипання, шмагання, завдання численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостро-колючими предметами тощо) [8, п. 3.3]. Мучення розуміють як тривале позбавлення людини їжі, пиття чи тепла, залишення її в шкідливих для здоров'я умовах та інші подібні дії [8, п. 3.2]. За визначенням Матвійчука В. К., тортури – це заподіяння особливих нестерпних мук або знущання, що мають тривалий характер, здійснюються багаторазово за наявності спеціальної мети [1, с. 160]. Вказані терміни можна назвати найпоширенішими способами реалізації (формами прояву) особливої жорстокості, проте, як зазначалося вище, кримінальний закон містить ще низку таких способів. Вважаємо, що до них можна віднести систематичне знущання, тяжку образу, жорстоке поводження, систематичне приниження людської гідності, особливе мучення, спосіб завдання сильного фізичного болю, фізичних чи моральних страждань, знущання, глумлення.

У теорії кримінального права є два погляди на вказану проблему. Одні вчені вважають, що вищезазначені поняття мають різний зміст, тому повинні використовуватися окремо у кримінальному законі. Так, Тицька Л. І. зазначає, що використання у чинному КК України одночасно понять «жорстокість» та «особлива жорстокість» навряд чи є доцільним, оскільки на законодавчому рівні не встановлено ознак, на основі яких потрібно розділяти досліджувані поняття [9, с. 248]. На думку Кучера В. І., вказівка законодавця на такий спосіб як особлива жорстокість поводження з необхідністю припускає існування й інших менш злісних форм того, що включається в жорстоке діяння. Ототожнення ж цих понять на практиці, як правило, призводило до необґрунтованого розширення меж застосування особливої жорстокості [10, с. 60]. Інші ж (Матвійчук В. К. [1]), до яких приєднуємося і ми, обґрунтовують свою точку зору необхідністю об'єднання вказаних понять у термін «особлива жорстокість» з метою однакового їх розуміння у теорії права, запобіганню можливих помилок і непорозумінь під час правозастосування.

При кваліфікації злочинів, учинених особливо жорстоким способом, слід встановити: чи охоплюється умислом винного особлива жорстокість дій, що ним вчиняються, у чому саме проявлялася особлива жорстокість, у якій із перерахованих форм проявлялася особлива жорстокість, а також навести в обвинувальному акті підстави та мотиви,

згідно з якими особа, уповноважена здійснювати кваліфікацію, дійшла такого висновку. Відсутність такої конкретизації може служити приводом для зміни кваліфікації вчиненого. Так, Вироком Апеляційного суду Хмельницької області від 14 серпня 2003 р. Н. засуджено за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК на 11 років позбавлення волі. Н. визнано винним у тому, що він у с. Калинівці Хмельницької області, 18 березня 2003 р. приблизно о 19-й годині під час сварки після розпиття спиртних напоїв вчинив умисне вбивство С. В. з особливою жорстокістю. Суд не сформулював у обвинуваченні, в чому саме виявилась особлива жорстокість під час вбивства потерпілого, а лише зазначив, що засуджений в процесі сварки після розпиття спиртних напоїв, завдаючи удари котушкою, ногами та лопатою, умисно заподіяв потерпілому тілесні ушкодження, від яких останній помер на місці події. За наведених обставин колегія суддів касаційного суду визнала, що дії засудженого слід перекваліфікувати з п.4 ч. 2 ст. 115 КК на ч. 1 цієї статті.

2.2. Загальнонебезпечний спосіб, спосіб, небезпечний для життя багатьох (інших) осіб як оціночні поняття. Потребують уніфікації і такі оціночні поняття кримінального кодексу як загальнонебезпечний спосіб, інший загальнонебезпечний спосіб, спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб, спосіб, небезпечний для життя і здоров'я інших осіб, які на наш погляд є тотожними.

Кваліфікація злочинів, учинених наведеними способами ускладнюється їх недостатньою теоретичною розробленістю, а також відсутністю у кримінальному законі тлумачення вказаних понять. У теорії кримінального права дається невичерпний перелік способів, які можна віднести до загальнонебезпечного, або загальні ознаки наслідків їх застосування.

П. 9 вищенаведеної Постанови Пленуму Верховного Суду України визначає «як учинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК), умисне вбивство кваліфікується за умови, що винний, здійснюючи умисел на позбавлення життя певної особи, усвідомлював, що застосовує такий спосіб убивства, який є небезпечним для життя не тільки цієї особи, а й інших людей. При цьому небезпека для життя інших людей має бути реальною» [7, с. 133].

Питання про те, чи може вказаний спосіб бути тотожним загально небезпечному (про останній спосіб ідеться у п. 12 ч. 1 ст. 67, ст. 194-1, ч. 2 ст. 270-1, ч. 2 ст. 292, ч. 1 ст. 350 КК України), залишається суперечливим, оскільки його офіційного тлумачення немає. Можливо посилатися лише на роз'яснення, надане у науково-практичному коментарі КК України: «під вчиненням злочину загальнонебезпечним способом розуміється вчинення його, зокрема, такими способами: вибух, підпал, зараження чи отруєння водойм, затоплення, використання автоматичних пристроїв, електричного струму, газу тощо»[4, с. 154].

У деяких положеннях кримінального закону має місце інший загальнонебезпечний спосіб (наприклад, ч. 2 ст. 194, ст. 195, ч. 3 ст. 239-1, ч. 4 ст. 240, ч. 1 ст. 245, ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 399, ч. 2 ст. 411 КК України) – будь-який інший, крім підпалу та вибуху, спосіб знищення або пошкодження майна, внаслідок якого створюється небезпека життю чи здоров'ю багатьох людей, заподіяння шкоди багатьом матеріальним об'єктам тощо (затоплення, поміщення у воду дроту високовольтної лінії електропередач, застосування сильнодіючої отрути для отруєння домашніх тварин, забруднення парку, пляжу чи іншої місцевості небезпечними відходами, організація катастрофи

тощо) [4, с. 453]. З вищевикладеного випливає, що підпал і вибух завжди визнаються законодавцем загальнонебезпечними способами вчинення злочину у силу їх найбільшої поширеності. Низка статей Особливої частини КК України (ст. 113, ч. 1 ст. 258, ч. 1 ст. 294) передбачає вчинення злочинів саме шляхом підпалів, вибухів або інших дій. Це означає, що, по суті, ці злочини вчиняються загальнонебезпечним способом. Тому, на наш погляд, доцільніше було би у відповідних статтях замість положення «вчинення вибухів, підпалів чи інших дій» використовувати «вчинення дій загальнонебезпечним способом».

Загальнонебезпечний спосіб вчинення злочину, на наше переконання, є ширшим за змістом по відношенню до способу, небезпечного для життя багатьох (інших) осіб, оскільки він посягає не тільки на життя і здоров'я, а й загрожує настанням інших шкідливих наслідків. Ще одна відмінність між вказаними видами способів учинення злочину полягає в тому, що при вчиненні злочину загальнонебезпечним способом винний створює небезпеку для декількох об'єктів, як основних, так і факультативних. Видається, що необхідності у виділенні окремого поняття «спосіб, небезпечний для життя багатьох (інших) осіб» немає, оскільки термін «загальнонебезпечний спосіб» містить ознаки, які найбільш повно відображають підвищений ступінь суспільної небезпеки першого способу вчинення злочину.

Отже, з метою уникнення різного розуміння загальнонебезпечного способу та способу, небезпечного для життя багатьох (інших) осіб у теорії та судовій практиці, доцільно при конструюванні складів злочинів, передбачених ст. ст. 113, п. 5 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 258, ч. 1 ст. 294 ч. 2 ст. 393 КК України використовувати поняття «загальнонебезпечний спосіб».

Важко не погодитися з науковцями, які виступають за уніфікацію термінології кримінального закону, зокрема із Тростюк З. А., яка вважає, що законодавча думка повинна викладатися чітко та не залишати місця для різного тлумачення тих чи інших термінів. Це порушує вимоги чіткості, зрозумілості, стислості, які пред'являються до термінологічного апарату [11, с. 99].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладені положення, слід зазначити, що:

- у науці кримінального права не сформульовано однозначного підходу щодо розуміння оціночних понять, а самі вони є об'єктом широкої наукової дискусії.
- Загальнонебезпечний спосіб вчинення злочину – це такий спосіб вчинення злочину, який посягає на охоронювані законом суспільні відносини шляхом: вибуху, підпалу, погрому; затоплення, зараження, отруєння, забруднення небезпечними відходами водою, ґрунту, повітря; використання автоматичних пристроїв, електричного струму, газу; організації катастрофи.
- Особлива жорстокість – це спосіб вчинення злочину, який проявляється у мученні, мордуванні, глумлінні, тортурах, приниженні гідності, психологічному тиску на потерпілого, а також вчиненні вказаних дій у присутності близьких для потерпілого осіб.
- Загальнонебезпечний та особливо жорстокий способи вчинення злочину характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки. Тому правильне й однозначне їх визначення у кримінальному законі матиме не тільки важливе теоретичне значення, а й сприятиме уникненню помилок при кваліфікації злочинів на практиці. Безумовно це вимагає проведення ряду теоретичних досліджень, у ході яких можна виявити найбільш оптимальні конструкції норм Особливої частини КК України.

Список літератури:

1. Матвійчук В. К. Особливо жорстоке поводження як ознака об'єктивної сторони складу злочину. / В. К. Матвійчук. – Юридична наука. – 2011. – № 2. – С. 155-163.
2. Гедьо А. С. / А. С. Гедьо. – Митна справа. – 2011. – № 2. Ч. 2. – С. 393-396.
3. Заруцький О. В. Оціночні ознаки в складі злочину хуліганство (ст. 296 Кримінального кодексу України) / О. В. Заруцький // Наукові записки: юридичні науки. – Т. 26. – 2004. – С. 47-50.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – К. : Юридична думка, 2010. – 1326 с.
5. Євдокімов Д. Застосування оціночних понять в сучасному кримінальному праві / Д. Євдокімов // Юридичний журнал. – 2009. – № 6. – С. 45-50.
6. Гаухман Л. Нужен новый УК РФ / Л. Гаухман // Законность. – 1998. – С. 22-34.
7. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України та постанов Верховного Суду України у справах кримінальної юрисдикції. – Х. : Одиссей, 2012. – 432 с.
8. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.
9. Тіцька Л. І. Жорстокість як ознака складів злочинів / Л. І. Тіцька. – Вісник Львівського університету. Серія юридична, 2012. – Вип. 55. – С. 247-253.
10. Кучер В. І. Кримінально-правові проблеми вчинення злочинів способом особливо жорстокого поводження : монографія / В. І. Кучер. – К. : Азимут-Україна, 2004 р. – 160 с.
11. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія / З. А. Тростюк. – К. : Атіка, 2003. – 144 с.

Дубно Т. В. Способы совершения преступления, сформулированные с помощью оценочных понятий в Уголовном кодексе Украины / Т. В. Дубно // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 191-197.

Рассмотрены вопросы формулирования способов совершения преступления с помощью оценочных понятий. Выявлено особенности отдельных способов совершения преступления при квалификации преступлений, а также основные ошибки, которые возникают при этом. Высказано советы по поводу унификации способов совершения преступления, сформулированных с помощью оценочных понятий, в Уголовном кодексе Украины.

Ключевые слова: оценочные понятия, способ совершения преступления, уголовный кодекс, общепризнанный способ совершения преступления, способ совершения преступления, опасный для жизни многих лиц, особая жестокость.

THE METHOD OF THE CRIME FORMULATED WITH THE HELP OF EVALUATIVE CONCEPTS IN THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Dubno T. V.

*Lychakivskiy District Department of the Lviv City Police Department Ukraine in Lviv region
Lviv, Ukraine*

The article deals with the general principles of valuation concepts in criminal law Ukraine, as has not formulated a clear approach to understanding. Analyzed in terms of different scientists about the feasibility of using these concepts. Been a good occasion to include a proposal to the General Part of the Criminal Code articles that reveal the content of such notions. Lists all the ways the offense defined by notions of the Criminal Code of Ukraine: cruelty, systematic torture, severe insult, abuse, systematic humiliation of human dignity, particularly torture, the way the problem of severe physical pain, physical or mental suffering, humiliation, bullying or hlumlennya, manner dangerous to the lives of many people, a way that creates a hazard to human life or health, the manner dangerous to life and health of others, generally the way other generally dangerous method. It is shown setting features of individual methods in the classification of the crime of crimes, and basic errors that may emerge. Based on the analysis of these rules states that they could at combine two definitions : cruelty – the way the crime that manifests itself in torment, torture, mockery, torture, degrading treatment, psychological pressure on the victim, and committing these actions for the presence of relatives of

victims, generally the way the crime – a crime the way that infringes on the legitimate social relations through: explosion, arson, massacre, flooding, contamination, poisoning, pollution, hazardous waste water, soil, air, use of automatic devices electricity, gas of disaster. Emphasized the heightened social danger of the latest ways crime. Shows advice about their unification, namely on the correct and unambiguous definition of the criminal law that would not only of great theoretical value, but also help to prevent errors in the classification of offenses in practice.

Key words: evaluation concept, the method of the crime, the Criminal Code, the offense generally dangerous method, the method of the crime, the danger to the lives of many people, a special cruelty.

Spisok literatury:

1. Matvijchuk V. K. Osoblyvo zhorstoke povodzhennja jak oznaka ob'ektyvnoi' storony skladu zlochynu. / V. K. Matvijchuk. – Jurydychna nauka. – 2011. – № 2. – S. 155-163.
2. Ged'o A. S. / A. S. Ged'o. – Mytna sprava. – 2011. – № 2. Ch. 2. – S. 393-396.
3. Zaruc'kyj O. V. Ocinochni oznaky v skladi zlochynu huliganstvo (st. 296 Kryminal'nogo kodeksu Ukrainy) / O. V. Zaruc'kyj // Naukovi zapysky: jurydychni nauky. – T. 26. – 2004. – S. 47-50.
4. Naukovo-praktychnyj komentar Kryminal'nogo kodeksu Ukrainy. – K. : Jurydychna dumka, 2010. – 1326 s.
5. Jevdokimov D. Zastosuvannja ocinochnyh ponjat' v suchasnomu kryminal'nomu pravi/ D. Jevdokimov // Jurydychnyj zhurnal. – 2009. – № 6. – S. 45-50.
6. Gauhman L. Nuzhen novyj UK RF / L. Gauhman // Zakonnost'. – 1998. – S. 22-34.
7. Zbirnyk postanov Plenumu Verhovnogo Sudu Ukrainy ta postanov Verhovnogo Sudu Ukrainy u spravah kryminal'noi' jurydykicii'. – H. : Odissej, 2012. – 432 s.
8. Pravyla sudovo-medychnogo vyznachennja stupenja tjazhkosti tilesnyh ushkozhen' : Nakaz Ministerstva ohorony zdorov'ja Ukrainy vid 17.01.1995 № 6 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.
9. Tic'ka L. I. Zhorstokist' jak oznaka skladiv zlochniv / L. I. Tic'ka. – Visnyk L'vivs'kogo universytetu. Serija jurydychna, 2012. – Vyp. 55. – S. 247-253.
10. Kucher V. I. Kryminal'no-pravovi problemy vchynennja zlochniv sposobom osoblyvo zhorstokogo povodzhennja : monografija / V. I. Kucher. – K. : Azymut-Ukraina, 2004 r. – 160 s.
11. Trostjuk Z. A. Ponjatijnyj aparat Osoblyvoi' chastyny Kryminal'nogo kodeksu Ukrainy : monografija / Z. A. Trostjuk. – K. : Atika, 2003. – 144 s.

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАПОБІГАННЯ
НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ**

Кириченко Г. В.

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпропетровськ, Україна*

У статті розглядаються кримінально-правові засоби протидії незаконному обігу наркотичних засобів, які є складовими всієї системи засобів протидії загальної злочинності. Автором пропонується запровадження поетапного, дієвого здійснення цілого ряду заходів, які б сприяли більш ефективній боротьбі з наркотизмом взагалі і контрабандним розповсюдженням наркотичних засобів зокрема. Особлива увага приділяється запобіжному впливу кримінального закону, який виявляється та забезпечується через низку елементів конкретної правової діяльності.

Ключові слова: кримінально-правове запобігання, кримінальна відповідальність, незаконний обіг наркотичних засобів.

У системі попереджувального впливу на незаконний обіг наркотичних засобів, у т. ч. на контрабанду, важливе значення приділяється кримінально-правовому запобіганню або превенції, тобто запобіжному впливу на злочинність кримінальної відповідальності та покарання, інших інститутів кримінального права з метою скорочення, стабілізації злочинності на певному рівні.

Актуальність і важливість виокремлення кримінально-правового запобігання зумовлюється, насамперед, схожістю інститутів кримінальної відповідальності та безпосередньо запобіганням вчиненню злочинів і схожістю двох напрямів у боротьбі зі злочинністю: запобігання та невідворотність відповідальності осіб, які вчинили злочини [1, с. 114-116].

Кримінально-правові засоби протидії незаконному обігу наркотичних засобів є складовими всієї системи засобів протидії загальної злочинності. Однак, як відомо, серед правових засобів протидії злочинності кримінально-правові засоби відіграють субсидіарну, допоміжну роль. Ми погоджуємося з професором Стрельцовим Є. Л. у тому, що кримінальна відповідальність завжди повинна розглядатись як «ultima ratio» (останній засіб) серед інших форм правової відповідальності, як найбільш суворий і крайній захід реагування на правопорушення [5, с. 24].

Кримінально-правове запобігання в кримінологічному аспекті має, на нашу думку, вивчатися як спеціальна діяльність з використанням методів кримінальної відповідальності [6, с. 75], покарання [7, с. 99] та інших кримінально-правових засобів для запобігання вчиненню злочинів. Запобіжний вплив кримінальної відповідальності виявляється у винесенні обвинувального вироку, що само собою ганьбить громадянина, викликає осуд такої особи у соціальному середовищі, та у загрозі виконання умовно призначеного покарання при невиконанні певних умов [2, с. 67-74].

Класичним вираженням методів кримінально-правового запобігання є кримінальне покарання, яке, на нашу думку, і надалі має залишатися основним методом запобіжного впливу на злочинність. Засоби кримінального покарання мають найбільший ефект впливу порівняно з іншими засобами. Зазначене не стосується їхнього виховного ефекту. Іншими засобами кримінально-правового запобігання, крім кримінальної відповідальності і покарання, є: стимулювання участі громадян у боротьбі зі злочинністю (інститути необхідної оборони, затримки злочинця); стимулювання добровільної відмови від доведення злочину до кінця; заохочення осіб, які вчинили злочин, до дійового каяття та виправлення.

Вже сам факт видання кримінального закону справляє на людей виховний вплив, попереджає їх від вчинення злочинів. Для багатьох громадян з метою дотримання норм права достатньо знати про заборону тих чи інших діянь. Вони можуть і не погоджуватися з такою заборонаю, маючи власне, суб'єктивне трактування норм права, але дотримуються її у силу поваги до права.

Головним системоутворюючим чинником, який формує підсистему кримінально-правового запобігання, є метод кримінальної відповідальності та покарання, оскільки за його відсутності не мало б сенсу вичленування даного елемента системи запобіжного впливу на злочинність. Тому хоч би якими важливими були інші засоби кримінально-правового впливу, у тому числі стимулюючі, вони не можуть утворити порівняно самостійну підсистему кримінально-правового запобігання. У кримінальному праві головним методом впливу є примус, а не переконання і заохочення [6, с. 72]. Саме це визначає характер підпорядкованості кримінального закону системі боротьби з контрабандою наркотичних засобів, яка аналізується нами.

Викладене доводить, що головний зміст мети запобігання вчиненню злочинів з використанням норм кримінального законодавства виявляється у залякуванні покаранням, а зміст зазначеної мети кримінально-правового запобігання можна розглядати як його функції. Крім залякування, функції кримінально-правового запобігання полягають у позбавленні або обмеженні фізичної можливості вчинити злочин; виправленні за допомогою кари; недопущенні більш тяжких, небезпечних злочинів шляхом встановлення відповідальності за діяння, які створюють передумови для їхнього вчинення; усуненні певних чинників негативного впливу; стимулюванні активності громадян у боротьбі зі злочинністю; стимулюванні осіб, які вчиняють або вчинили злочин, до добровільної відмови від доведення злочину до кінця, до діяльного каяття та виправлення; сприянні реалізації принципу невідворотності відповідальності у діяльності правоохоронних органів.

Кримінальний закон, а відтак і вся підсистема кримінально-правового запобігання, виконують не лише зазначені юридичні функції, а й соціальні. Зокрема, кримінальний закон позитивно впливає і на економічні відносини. Більше того, кримінальний закон використовує й економічні заходи боротьби із наркозлочинністю.

Ми неодноразово наголошували, що наркобізнес – найприбутковіший вид злочинності, ціла індустрія, що втягує людей більше, ніж будь-яка інша сфера діяльності. Тому перспективним напрямом є розробка кримінально-правових заходів, спрямованих не стільки проти свободи дій наркоторговців, скільки проти їхніх незаконних прибутків та відмивання грошей. Фінансове законодавство також має передбачати збирання доказів

для сприяння обвинуваченню в одержанні незаконних грошових коштів і, зрештою, їх конфіскацію. Система розкриття злочинів, пов'язаних із наркотичними засобами, психотропними речовинами, їхніми аналогами та прекурсорами, має вдосконалюватися на підставі співробітництва правоохоронних і фінансових органів, обміну інформацією глобальніше, ніж в масштабах однієї країни, запозичення зарубіжного досвіду тощо.

Найбільш небезпечними видами злочинів, пов'язаних із розповсюдженням наркотичних засобів, є виробництво, контрабанда і поширення вищезазначених засобів.

Різноманітність злочинних діянь, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, у тому числі й контрабанди, вимагає приведення їх до певної системи, що і дозволяє класифікувати їх за певними критеріями. Таким критерієм у даному конкретному випадку доцільно визнати комплекс ознак об'єктивної і суб'єктивної сторін розглянутих діянь, оскільки вони дозволяють розмежувати ці злочини.

Отже, оцінка будь-якої норми кримінального права під кутом виконання запобіжної функції відкриває можливості для подальшого вдосконалення кримінального законодавства з розглянутої проблеми, з метою підвищення запобіжного значення не лише кримінально-правових заходів впливу на винних у вчиненні злочинів осіб, а й усього кримінального права.

Запобіжний вплив кримінального закону виявляється і забезпечується через низку елементів конкретної правової діяльності, зокрема: 1) законодавчу діяльність; 2) кримінально-правове інформування; 3) виявлення злочинів; 4) розгляд кримінальних справ судом; 5) виконання кримінального покарання. Кожна з цих складових здійснюється своїми специфічними методами, прийомами та засобами і належить до системи кримінально-правового запобігання [1, с. 47-54].

Таке запобігання можна виокремити і на підставі поділу всієї сукупності громадян, які відчувають на собі дію кримінального права. Критерієм такого угруповання є характер впливу методів кримінальної відповідальності та стимулювання.

Отже, виділяють: 1) осіб, які вчинили злочини; 2) нестійких осіб, з антигромадською спрямованістю, які легко піддаються впливу представників злочинного середовища, що вчиняли злочини; 3) всіх інших громадян.

Вплив на першу групу громадян називається спеціальною (приватною, рос. «частной») превенцією, на другу – загальною превенцією, на третю групу кримінальне право здійснює загальний виховний, мобілізуючий вплив, стимулюючи активну участь громадян у боротьбі зі злочинністю, і його можна було б назвати загальносоціальним аспектом впливу методів кримінально-правового запобігання [3, с. 13-16, 133].

Механізм впливу кримінального права не є однозначним і розрізняється залежно від соціально-демографічної, моральної, психологічної характеристик осіб та залежно від виду злочину. З метою кримінологічного запобігання принципово важливого значення набуває оперативне реагування правовими методами, наприклад, на будь-який випадок незаконного обігу наркотиків. Зокрема, з'ясовуються питання: який наркотик, де та у кого він придбаний, коло знайомих наркоманів, які відомості є про продавців наркотиків, про наркопритони та їхніх відвідувачів тощо, з метою отримання інформації про осіб, що займаються організованим наркобізнесом.

Не викликає заперечень, що застосування кримінального покарання є крайнім заходом, а загроза притягнення наркозалежної особи до кримінальної відповідальності

не стримуватиме її від вживання наркотичних засобів. Саме тому на кожну особу, яка має свій індивідуальний характер, треба впливати по-різному, оскільки таким способом держава може встановити межі та альтернативи вжиття необхідних заходів.

Невипадково значну роль у попередженні злочинності вчені приділяють превентивним заходам. Роль превентивних заходів, вказує Пшеничний В. Г., буде набагато вагомішою, ніж застосування кримінальних покарань, оскільки останні спричиняють соціальний негатив і впливають частіше на осіб, які займаються виробництвом, збутом наркотиків. У названій проблемі треба визначати головний ланцюг – причини і умови, які породжують наркотизм. Держава має спрямовувати велику увагу на людину, яка є і може стати потенційним споживачем наркотичних засобів [4, с. 94]. Цю позицію підтверджують дані, проведеного нами анкетування.

За результатами проведеного анкетування працівників митних та інших правоохоронних органів щодо основних напрямів у протидії наркоманії та контрабанди наркотичних засобів, 43% респондентів зазначили як основний напрям протидії ранню профілактику наркоманії; 29% зазначили ранню профілактику і притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів; 16% – тільки притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів; 12% зазначили три напрями: ранню профілактику, ефективне лікування наркоманів, а також притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

Саме тому з кримінально-правовим запобіганням злочинної поведінки тісно пов'язана кримінологічне запобігання. Така взаємодія виявляється в тому, що невідворотність відповідальності в широкому розумінні є елементом запобігання, оскільки стимулює соціальну активність у боротьбі зі злочинністю чи, обмежуючи, усуває можливість рецидиву. До системи кримінологічного запобігання інтегровані й кримінально-правові засоби запобігання вчиненню злочинів. Тому для посилення такої взаємодії по боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, крім кримінально-правових норм, необхідно професійно і чітко організувати діяльність правоохоронних органів, залучати для цієї боротьби різні засоби для перекриття усіх каналів надходження наркотичних засобів до широких верств населення, запроваджувати різні дієві механізми, які стримують від споживання зазначених засобів, а також по можливості ліквідувати та нейтралізувати причини, що сприяють поширенню наркотизму.

Боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів є важливим фактором стримування їх розповсюдження та незаконного вживання. Діяльність у цьому напрямі має передбачати не лише проведення оперативно-розшукових, митних, судово-адміністративних та фінансово-ревізійних заходів, а й перекриття державного кордону, у тому числі:

- зміцнення підрозділів, зайнятих безпосередньо боротьбою зі злочинністю, пов'язаною з наркотичними засобами і психотропними речовинами, кваліфікованими кадрами, оснащення їх сучасними технічними засобами;
- створення при МВС, з підтримкою держави, громадських формувань і комерційних структур спеціального фонду по боротьбі з наркомафією;
- здійснення програм у галузі виявлення і знищення незаконних посівів наркомістких рослин з використанням сучасних науково-технічних засобів;

– виявлення і припинення злочинної діяльності окремих осіб і організацій, які займаються незаконним виробництвом, зберіганням, транспортуванням, збутом наркотичних засобів, «відмиванням» наркогрошей, припинення зрощування структур наркобізнесу з терористичними та іншими злочинними угрупованнями;

– співробітництво із зарубіжними та міжнародними правоохоронними органами й організаціями, що займаються боротьбою з наркобізнесом, а також його правове забезпечення.

Запобігання незаконному вживанню наркотичних засобів повинно стати одним із пріоритетних у державній політиці по контролю за зазначеними засобами. При цьому слід надавати перевагу методам непрямого й опосередкованого впливу на потенційних споживачів наркотичних засобів, домагатися поступової зміни соціально-культурних стереотипів.

Найважливіше місце у системі заходів щодо запобігання наркотизації необхідно надавати заходам, спрямованим на збереження психічного здоров'я нації і профілактику психосоціального стресу. Для реалізації поставлених завдань, на нашу думку, потрібно:

– створити аналітичну службу по збору достовірної інформації про масштаби незаконного розповсюдження наркотичних засобів та систематично інформувати суспільство, надаючи правдиві дані;

– забезпечити оперативний збір за єдиною науково обґрунтованою методикою достовірної інформації про масштаби незаконного поширення наркотичних засобів;

– провести необхідний аналіз і подати відповідним відомствам пропозиції та рекомендації з визначення груп населення з підвищеним ризиком незаконного споживання наркотичних засобів; здійснити медико-юридичне обґрунтування і провести комплекс заходів щодо раннього виявлення незаконних споживачів наркотичних засобів;

– організувати підготовку фахівців із числа педагогів, працівників медичних, соціальних і правоохоронних служб для виконання профілактичної роботи з групами підвищеного ризику; розробити адекватні, організаційні форми їхнього залучення до цієї діяльності з урахуванням матеріальної зацікавленості;

– сформулювати стратегію співробітництва із засобами масової інформації, з питань антинаркотичної пропаганди, організувати систематичний аналіз ефективності відповідних програм і виступів;

– узагальнити накопичений роками у нашій та інших країнах досвід шкільного і позашкільного психопрофілактичного виховання, а також роботи з родинами. Здійснювати поетапне формування і реалізацію відповідних науково обґрунтованих програм;

– на загальнодержавному та регіональному рівнях розробити і послідовно втілювати в життя заходи щодо адміністративного й фінансового сприяння психопрофілактики робіт з населенням, підтримці некомерційних організацій і груп самопомоги, що пропагують здоровий спосіб життя.

Державна політика по контролю за наркотичними засобами і психотропними речовинами має спиратися на законодавство, яке закріплює порядок законного обігу зазначених засобів та встановлює відповідальність за правопорушення, пов'язані з незаконним їх поширенням, повноваження державних органів з цих питань, а також регламентує порядок проходження лікування хворими на наркоманію і соціальну реабілітацію наркоманів.

Пошук нових, дієвих заходів запобігання поширенню незаконного обігу наркотичних засобів, а також поетапне здійснення запропонованих заходів, сприятиме, на наш погляд, більш ефективній боротьбі з наркотизмом взагалі, та контрабандним розповсюдженням наркотичних засобів зокрема.

Список літератури:

1. Анашкин Г. З. Некоторые проблемы общепреventивного действия советского уголовного закона / Г. З. Анашкин // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1980. – Вып. 33.
2. Карпушин Н. П., Курляндский В. И. Уголовная ответственность и состав преступления / Н. П. Карпушин, В. И. Курляндский. – М., 1974.
3. Кудрявцев Н. В. Право и поведение. – М., 1978.
4. Пшеничний В. Соціально-правове явище наркотизму як складова проблема реалізації права на охорону здоров'я / В. Пшеничний // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 2. – С. 90-94.
5. Стрельцов Е. Л. Проблемы уголовной ответственности за преступления в сфере предпринимательства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / С. Л. Стрельцов. – Х., 1992. – 43 с.
6. Стручков Н. А. Уголовная ответственность и ее реализация в борьбе с преступностью / Н. А. Стручков. – Саратов : Издательство Саратовского университета, 1978. – 288 с.
7. Шмаров И. В. Эффективность общепринудительного воздействия наказания / И. В. Шмаров // Советское государство и право. – 1969. – № 11.

Кириченко А. В. Уголовно-правовое пресечение незаконного оборота наркотических средств / А. В. Кириченко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 198-204.

В статье рассматриваются уголовно-правовые средства противодействия незаконному обороту наркотических средств, которые являются составляющими всей системы средств противодействия общей преступности. Автором предлагается введение поэтапного, действенного осуществления целого ряда мероприятий, способствующих более эффективной борьбе с наркотизмом вообще, и контрабандным распространением наркотических средств в частности. Особое внимание уделяется пресечению влияния уголовного закона, который оказывается и обеспечивается с помощью ряда элементов конкретной правовой деятельности.

Ключевые слова: уголовно-правовое предупреждение, уголовная ответственность, незаконный оборот наркотических средств.

CRIMINAL LEGAL PREVENTION OF ILLICIT TRAFFICKING OF NARCOTIC DRUGS

Kirichenko G. V.

*Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Dnipropetrovsk, Ukraine*

The article deals with criminal remedies against illicit traffic in narcotic drugs, which are components of the system against common crime. The author proposes the introduction of a phased, efficient implementation of a number of measures that would contribute to a more effective fight against addiction in general, and the proliferation of smuggled drugs in particular. Particular attention is paid to the influence of pre-criminal law, and which is provided through a number of elements of a particular legal action. Author infers that the main thrust of the goal to prevent the commission of crimes using the criminal law is punishment of bullying, and the content of this purpose of criminal law prevention can be seen as its function. author draws attention to the fact that the promising direction is the development of criminal measures aimed not so much against the freedom of action of drug, as against their illegal profits and money laundering. The paper presents the most important place in the system of measures to prevent drug addiction provide measures to preserve the nation's mental health and prevention of psychosocial stress. The author argues that in order to strengthen such cooperation to combat drug trafficking, in addition to criminal law should be professional and well-organized law enforcement agencies involved in this struggle for the different means for covering all channels flow of drugs to the general

public, to implement variety of mechanisms, which restrain the consumption of these products, as well as possible and eliminate neutralize causes that contribute to the spread of narcotics.

Key words: penal prevention, criminal liability, illicit drugs.

Spisok literaturey:

1. Anashkin G. Z. Nekotorye problemy obshhepreventivnogo dejstvija sovetskogo ugovnogo zakona / G. Z. Anashkin // Voprosy bor'by s prestupnost'ju. – M., 1980. – Vyp. 33.
2. Karpushin N. P., Kurljandskij V. I. Ugolovnaja otvetstvennost' i sostav prestuplenija / N. P. Karpushin, V. I. Kurljandskij. – M., 1974.
3. Kudrjavcev N. V. Pravo i povedenie. – M., 1978.
4. Pshenychnyj V. Social'no-pravove javyshhe narkotyzmu jak skladova problema realizacii' prava na ohoronu zdorov'ja / V. Pshenychnyj // Visnyk Konstytucijnogo Sudu Ukrainy. – 2005. – № 2. – S. 90-94.
5. Strel'cov E. L. Problemy ugovnoj otvetstvennosti za prestuplenija v sfere predprinimatel'stva : avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja d-ra jurid. nauk : spec. 12.00.08 «Kriminal'ne pravo ta kriminologija; kriminal'no-vikonavche pravo» / E. L. Strel'cov. – H., 1992. – 43 s.
6. Struchkov N. A. Ugolovnaja otvetstvennost' i ee realizacija v bor'be s prestupnost'ju / N. A. Struchkov. – Saratov : Izdatel'stvo Saratovskogo universiteta, 1978. – 288 s.
7. Shmarov I. V. Jeffektivnost' obshheprinuditel'nogo vozdejstvija nakazaniya / I. V. Shmarov // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1969. – № 11.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 205-210.

УДК 349.6:343.23

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: СУЧАСНИЙ СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Кобецька Н. Р.

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

У статті проведений аналіз конструкцій екологічних злочинів та ефективності застосування кримінальної відповідальності за них з точки зору теорії і законодавчих механізмів екологічного права, ролі та функціонального призначення кримінально-правових охоронних норм стосовно норм екологічного права. Наголошується на необхідності реформування кримінального законодавства, яке повинно передбачати суттєву переробку змісту екологічних складів злочинів, узгодження норм кримінального, адміністративного та екологічного законодавства.

Ключові слова: злочини проти довкілля, екологізація кримінального законодавства, екологічні нормативи і стандарти.

Постановка проблеми. Кримінальна відповідальність за порушення еколого-правових норм закріплена нормами Кримінального кодексу України, об'єднаними в одному розділі VIII «Злочини проти довкілля». Кримінальний кодекс України 2001 року систематизував відповідну групу злочинів в окремому розділі, запровадив нові склади злочинів, однак не подолав сформовані стереотипи щодо встановлення складів екологічних злочинів, не в повній мірі забезпечив узгодження з нормами екологічного права і законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань суті, складів, кваліфікації злочинів в галузі охорони навколишнього природного середовища присвячена значна кількість наукових публікацій як радянського, так і сучасного періоду. В новітній період, після прийняття Кримінального кодексу України науковцями неодноразово досліджувались питання кримінальної відповідальності та кримінологічних характеристик екологічних злочинів в цілому (Гавриш С. Б., Матвійчук В.К., Поліщук Г. С. та ін.), так і окремих їх складів (Шульга А. М., Присяжний В. М., Голуб С. А. та ін.). При цьому всі дослідження проводяться з точки зору теорії кримінального права. Разом з тим, як вірно зазначає Гавриш С. Б.: «Концепція кримінально-правового захисту довкілля має ґрунтуватись, з одного боку, на сучасній теорії кримінального права, а з іншого – на специфіці даної групи посягань». [1, с. 14]

Формулювання цілей дослідження. В представленій статті не ставиться за мету провести узагальнення існуючих теоретичних досліджень кримінально-правового характеру щодо елементів складів злочинів проти довкілля та питань їх кваліфікації. Водночас буде зроблена спроба аналізу конструкцій екологічних злочинів та ефективності застосування кримінальної відповідальності за них з точки зору теорії і

законодавчих механізмів екологічного права, ролі та функціонального призначення кримінально-правових охоронних норм стосовно матеріальних норм екологічного права.

Виклад основного матеріалу. Система злочинів проти довкілля представлена в науковій літературі по-різному. Однак традиційним є підхід, який бере за основу об'єктний критерій і розділяє їх за видами відносин в галузі охорони і використання окремих природних ресурсів. Зокрема, це може бути детальне групування на 10 груп за об'єктом посягань: в галузі охорони і раціонального використання земель, надр, природних ресурсів континентального шельфу, лісів і рослинного світу, водних об'єктів і т. д. [2, с. 130-131]; поділ на 4 групи: злочини проти екологічної безпеки; злочини у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря; злочини у сфері охорони водних ресурсів; злочини у сфері лісовикористання, захисту рослинного і тваринного світу [3, с. 242] та інші подібні.

Водночас, система екологічних злочинів повинна базуватися на розумінні предмету екологічного права та груп відносин, які до нього входять [4, с. 13-15; 5, с. 11-15]. При цьому складність та багатогранність предмету екологічного права, динамічний характер розширення і видозміни його змісту впливає і на правове закріплення складів правопорушень (зокрема, злочинів). Власне, виходячи з розуміння предмета екологічного права і системи відносин, які його складають, можна запропонувати поділ злочинів проти довкілля на наступні групи: злочини проти екологічної безпеки (ст. ст. 236, 237, 238, 253), злочини, що посягають на відносини раціонального використання природних ресурсів (природноресурсні відносини) (ст. ст. 239-1, 239-2, 240, 244, 246, 248, 249, 254), злочини, що посягають на відносини охорони природних об'єктів та довкілля в цілому (природоохоронні відносини) (ст. ст. 239, 241, 242, 243, 245, 247, 250, 251, 252).

Як зазначається в п. 2 постанови Пленуму Верховного суду України від 10.12.2004 р. «Про судову практику в справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», більшість статей, якими передбачено відповідальність за злочини й адміністративні правопорушення проти довкілля, є бланкетними, тому судам слід ретельно з'ясувати, яким саме законодавством регулюються правовідносини, пов'язані з використанням та охороною відповідного природного ресурсу (землі, надр, вод, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу тощо) [6]. Однак не завжди саме формулювання статей розділу 8 КК співвідноситься з положеннями, термінами, поняттями та конструкціями екологічного законодавства. Наприклад, в ст. 252 КК України застосовується формулювання «території, взяті під охорону держави», режим яких в екологічному законодавстві чітко не виписаний, перелік їх відсутній, та й взагалі це поняття в екологічному законодавстві майже не використовується, що зумовлює необхідність в кожному конкретному випадку аналізувати статус відповідної території та визначати взята вона під охорону держави і чи відповідає її режим контексту ст. 252, тобто чи представляє вона особливу екологічну цінність. Більш доцільним було б використання в цій статті поняття «елементи екологічної мережі», в яку входять, як об'єкти природно-заповідного фонду, так і інші території та об'єкти, що підлягають особливій охороні, і правовий режим якої врегульований Законом «Про екологічну мережу України».

В статтях розділу VIII КК передбачена відповідальність за забруднення окремих природних об'єктів (ст. ст. 239, 241, 242 КК України), яка пов'язується з фактом забруднення земель, вод, атмосферного повітря шкідливими речовинами внаслідок порушення спеціальних правил та створенням небезпеки для людей і довкілля. При цьому формулювання цих статей не відзначаються однотипністю та потребують детального розширеного тлумачення всіх ознак об'єктивної сторони, включаючи поняття «забруднення», «спеціальні правила», «відходи, речовини, небезпечні для життя та здоров'я людини» тощо. Якщо проаналізувати ці положення з точки зору екологічного права, то можна виявити ряд проблем практичного характеру, зокрема:

– систематизованого переліку таких спеціальних правил немає, а самі природоохоронні вимоги (до речі, називати їх саме правилами не зовсім коректно) розкидані по різного характеру законодавчих та підзаконних актах і стосуються різного роду діяльності, використання та інших впливів на природні об'єкти;

– «забруднення» означає зміну стану навколишнього природного середовища, його кількісних і якісних показників, що потребує чіткого встановлення межі та критеріїв незабрудненого та забрудненого довкілля. Основні вимоги до якості довкілля зафіксовані в екологічних стандартах і нормативах. На думку Шемшученка Ю.С., названі правові нормативи і є тими еталонами, які дозволяють робити висновки про якість довкілля. Відповідність властивостей навколишнього природного середовища встановленим правовим нормативам свідчить про сприятливу, а невідповідність – про несприятливу його якість [7, с. 20]. На жаль, їх система поки що далека від досконалості, не охоплює оцінку всіх можливих антропогенних впливів, однак саме вони є юридичними критеріями правомірності чи неправомірності дій суб'єктів;

– в багатьох статтях відповідного розділу законодавець пов'язав кримінальну відповідальність із створенням небезпеки для життя і здоров'я людей чи довкілля. Така конструкція складу екологічних злочинів є абсолютно виправдана, оскільки доведення наслідків, шкоди, що настала в результаті порушення еколого-правових норм, яка, як правило, віддалена в часі і просторі, а особливо причинного зв'язку між відповідними діями і наслідками є надзвичайно складним для практики. Навіть в умовах сильного забруднення навколишнього середовища наявні концентрації хімічних речовин у повітрі, воді, їжі не можуть одразу викликати патологічних змін в організмі. Для цього потрібен певний час, протягом якого, очевидно, відбувається зниження захисних сил. Однак в цьому випадку виникають питання з відмежуванням злочинів і адміністративних правопорушень в сфері охорони довкілля, адже порушення природоохоронних вимог, забруднення довкілля в будь-якому випадку, навіть в незначних обсягах, може створювати загрозу, небезпеку життю і здоров'ю людини, довкіллю.

Як зазначається в Резолюції, прийнятій на Конгресі Міжнародної Асоціації Кримінального Права в 1979 році, в попередженні загроз навколишньому середовищу кримінально-правові заходи охорони не відіграють першочергового значення, а повинні забезпечувати реалізацію цивільно-правових і адміністративних засобів, що без сумніву є обґрунтованим і підтверджується практикою. Саме тому при реформуванні кримінального законодавства України система екологічних злочинів повинна перетерпіти серйозних змін та доповнень.

З точки зору зміни сутнісних підходів до визначення і застосування кримінальної відповідальності слід відзначити запропонований в Концепції державної політики

у сфері кримінальної юстиції України, затвердженої указом Президента України від 8.04.2008 р. [8], поділ кримінально караних діянь на злочини і кримінальні проступки Як зазначається в Концепції, розмежування між злочинами та проступками має здійснюватись за ступенем їх небезпеки, характером заподіяної ними шкоди, практикою застосування кримінального та адміністративного законодавства, міжнародним досвідом захисту людини, суспільства і держави від злочинів та проступків. Важливо, при розробці нових законодавчих актів в розвиток положень Концепції, забезпечити на лише формальний розподіл вже існуючих злочинів та адміністративних правопорушень, а внесення суттєвих змін, переробку складів правопорушень, ефективність реалізації яких є низькою через недоліки законодавчої техніки та відсутність прив'язки до норм і цілей еколого-правового регулювання. Не є доцільним збільшення, нагромадження кількості складів екологічних правопорушень чи перенесення перших частин відповідних статей розділу VIII КК до кримінальних проступків, а інших частин, що закріплюють злочини з кваліфікуючими обставинами, – до злочинів. До категорії злочинів доцільно віднести кілька діянь, що поєднанні з порушенням вимог екологічної безпеки та мають наслідками масову загибель людей, об'єктів тваринного чи рослинного світу, забруднення значних територій. Екологічні правопорушення з формальними складами, які не потребують встановлення наслідків у вигляді заподіяння шкоди людині і довкіллю і пов'язуються з фактом порушення, перевищення екологічних нормативів і стандартів, лімітів викидів забруднюючих речовин, могли б бути віднесені до кримінальних проступків, що мають меншу ступінь небезпеки. У випадках настання в результаті таких діянь наслідків у вигляді загибелі людей, такі дії могли б кваліфікуватись по сукупності зі злочинами проти життя і здоров'я. До системи адміністративних екологічних правопорушень, які повинні становити основну питому вагу, відносяться ті, що пов'язані з порушенням порядку використання природних об'єктів, організаційних, управлінських вимог в галузі використання і охорони довкілля.

Висновки. Аналіз наведених проблемних питань дає підстави обґрунтовано говорити про необхідність подальшої «екологізації» кримінально-правових норм, зокрема, усунення термінологічних колізій, встановлення відповідальності за перевищення екологічних нормативів і стандартів, які є більш чіткими та дійсними критеріями правомірної та неправомірної поведінки, а ніж розмиті «спеціальні правила». Необхідним є також перегляд загальних підходів до встановлення та застосування кримінальної відповідальності в цій галузі. Реформування кримінального законодавства повинно передбачати суттєву переробку змісту екологічних складів злочинів, узгодження норм кримінального, адміністративного та екологічного законодавства, залучення фахівців екологічного права, що в кінцевому рахунку забезпечить ефективність реалізації кримінальним правом своєї охоронної функції стосовно регулятивних природоохоронних норм.

Список літератури:

1. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії застосування і розвитку кримінального законодавства / С. Б. Гавриш. – К. : Інст-т законодавства Верховної Ради України, 2002. – 635 с.
2. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія / В. К. Матвійчук. – К. : «Азимут-Україна», 2005. – 464 с.

3. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.]; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.

4. Екологічне право України: Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво "Юридична думка"», 2008. – 720 с.

5. Екологічне право : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2013. – 432 с.

6. Про судову практику в справах про злочини та інші правопорушення проти довілля : Постанова Пленуму Верховного суду України від 10.12.2004 № 17 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04>.

7. Шемшученко Ю. С. Правовые проблемы экологии / Ю. С. Шемшученко. – К. : Наукова думка, 1989. – 232 с.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» : Указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.

Кобецкая Н. Р. Экологизация уголовного законодательства: современное состояние, перспективы и предложения / Н. Р. Кобецкая // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 205-210.

В статье проведен анализ конструкций экологических преступлений и эффективности применения уголовной ответственности за них с точки зрения теории и законодательных механизмов экологического права, роли и функционального назначения уголовно-правовых охранительных норм относительно норм экологического права. Отмечается необходимость реформирования уголовного законодательства, которое должно предусматривать существенную переработку содержания экологических составов преступлений, согласование норм уголовного, административного и экологического законодательства.

Ключевые слова: преступления против окружающей среды, экологизация уголовного законодательства, экологические нормативы и стандарты.

THE ECOLOGIZATION OF CRIMINAL LAW: CURRENT STATUS, PROSPECTS AND PROPOSALS

Kobetska N. R.

*Prykarpatsky National University named after Vasil Stefanyk
Ivano-Frankivsk, Ukraine*

The paper analyzes the construction of environmental crimes and effectiveness of criminal responsibility for them in terms of theory and legal mechanisms of environmental law, the role and the functional purpose of the criminal enforcement provisions relating to the rules of environmental law.

In particular, the system of environmental crimes in the existing theory of criminal law according to the division into groups and justified system of environmental crimes is characterized and based on the structure of the subject of environmental law and the legal relations which it regulates.

It was suggested to separate the environmental crimes into the following groups: environmental safety crimes, crimes that infringe on the relationship of the natural resources management (natural law resources legal relations), crimes that infringe on the rational use of the natural resources and on the environment in general (environmental relations).

The author analyzes the wording of the concrete types of crimes, the construction of it's objective side under the provisions of environmental legislation and highlights the discrepancy of the terms of legal structures used in the Criminal Code of Ukraine, environmental laws and regulations.

For example, Art. 252 of the Criminal Code of Ukraine applies the phrase «territory brought under state protection» which regime of use in environmental law is not clearly drawn, the list of these territories is not fixed by law. It determines the need in each case to analyze the status of the territory and determine was it taken under the protection of the state or not and whether its regime fit the context of the Art.252 or it doesn't. The paper emphasizes the need for further «ecologization» of the criminal law provisions, establishment of the responsibility for exceeding environmental regulations and standards which also are more clear and valid criteria of lawful and unlawful conduct (Art. 239, 241, 242 of the Criminal Code of Ukraine).

The author also analyzes the division of the criminal offenses into criminal misdemeanor and crimes proposed in the Concept of State Policy in the field of criminal justice in Ukraine indicating the need for

essential changes in approaches to the distribution of environmental crimes and misdemeanors, not mechanical redistribution of existing crimes.

In conclusion the author stresses the need to reform of criminal law, which should provide the substantial transformation of the maintenance of the environmental crimes, the coordination of rules of the criminal, administrative and environmental law.

Key words: environmental crimes, ecologization of the criminal law, environmental regulations and standards.

Spisok literatury:

1. Gavrysh S. B. Kryminal'no-pravova ohorona dovkillja v Ukraini: problemy teorii' zastosuvannja i rozvytku kryminal'nogo zakonodavstva / S. B. Gavrysh. – K. : Inst-t zakonodavstva Verhovnoi' Rady Ukrainy, 2002. – 635 s.
2. Matvijchuk V. K. Kryminal'no-pravova ohorona navkolyshn'ogo pryrodnogo seredovyshha (kryminal'no-pravove ta kryminologichne doslidzhennja) : monografija / V. K. Matvijchuk. – K. : «Azymut-Ukrain», 2005. – 464 s.
3. Kryminal'ne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna : pidruchnyk / [M. I. Bazhanov, Ju. V. Baulin, V. I. Borysov ta in.]; za red. prof. M. I. Bazhanova, V. V. Stashysa, V. Ja. Tacija. – [2-e vyd., pererob. i dop.]. – K. : Jurinkom Inter, 2005. – 544 s.
4. Ekologichne pravo Ukrainy: Akademichnyj kurs : pidruchnyk / za zag. red. Ju. S. Shemshuchenka. – K. : TOV «Vydavnytvo "Jurydychna dumka"», 2008. – 720 s.
5. Ekologichne pravo : pidruch. [dlja stud. juryd. spec. vyshh. navch. zakl.] / za red. A. P. Get'mana. – H. : Pravo, 2013. – 432 s.
6. Pro sudovu praktyku v spravah pro zlochyny ta inshi pravoporushennja proty dovkillja : Postanova Plenumu Verhovnogo sudu Ukrainy vid 10.12.2004 № 17 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04>.
7. Shemshuchenko Ju. S. Ppavovye ppoblemy jekologii / Ju. S. Shemshuchenko. – K. : Naukova dumka, 1989. – 232 s.
8. Pro rishennja Rady nacional'noi' bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 ljutogo 2008 roku «Pro hid reformuvannja systemy kryminal'noi' justycii' ta pravoohoronnyh organiv» : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 08.04.2008 № 311/2008 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 211-221.

УДК 343.543

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ЛАТЕНТНОСТІ

Ларченко М. О.

*Київський державний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна*

Стаття присвячена теоретичній розробці поняття «модель» в кримінології. Докладно проаналізовано переваги методу кримінологічного моделювання при дослідженні складних соціальних систем. Продемонстровано сутність, зміст та можливості причинного моделювання в кримінології за методом структурних рівнянь. Представлена кримінологічна модель кількісних залежностей статистичних показників різних видів злочинної активності. Це дозволило встановити нові закономірності співвідношення зареєстрованої та латентної злочинності.

Ключові слова: кримінологічне моделювання, кримінологічна модель, моделювання структурними рівняннями, діаграма шляхів структурної моделі, латентність.

Постановка проблеми. У сучасний період свого розвитку кримінологічна наука має багато досягнень. У багатьох напрямках ми маємо підтверджені часом теорії, що доводять необхідність подальших розвідок. Сама актуальність кримінологічних досліджень злочинності на сьогодні вже ні в кого не викликає сумнівів. Однак все частіше висловлюються думки, що кримінологія вступила в стадію затяжної депресії [1, с. 5-6], бо злочинність не може бути знищена та боротьба з нею безперспективна. В такій ситуації проникнення в кримінологію математичних методів є явищем, яке потрібно прийняти, бо воно продиктоване потребами часу.

Серед проблем, з якими стикається сучасна українська кримінологія, – ефект запізнювання, що постійно збільшується, який проявляється в розриві між реальним станом суспільства та його кримінологічним діагнозом. Подібні проблеми характерні також і для світової кримінології. У цих динамічних умовах відчувається гостра необхідність у методах кримінологічного аналізу, що чутливі до малих причин, які здатні призвести до великих наслідків. Математики називають таку якість чутливістю до початкових даних.

Таким методом є кримінологічне моделювання. Адже насправді якісний аналіз неможливий без кількісного.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Кримінологічне моделювання в науці має певну історію, яка бере свій початок з 70-х років ХХ століття. Найбільш вагомими здобутками в розробці математичних методів за період з 70-х до кінця 90-х років ХХ століття для вирішення суто кримінологічних завдань належать Антоняну Ю. М., Блувштейну Ю. Д., Віцину С. Є., Гаврилову О. А., Гнусову Ю. В., Маносі О. Є., Мініну А. Я., Чубарєву В. Л., Яковлеву С. В. та деяким іншим. У сучасний період ро-

звітку методології кримінологічної науки спостерігається певна реанімація забутих ідей, але тепер їх подальший розвиток обумовлений широким застосуванням можливостей комп'ютерного програмування. Також широко застосовується синергетичний підхід при дослідженні кримінологічних об'єктів. Серед сучасних українських вчених, які так чи інакше використовували зазначений метод, варто згадати Білоусову О. О., Гарасиміва Т. З., Головкина Б. М., Гуміна О. М., Денисова С. Ф., Дрьоміна В. М., Ключова М. М.

Головні ідеї цих авторів послужили науково-теоретичною основою даної праці.

Постановка завдання. Сучасна кримінологічна наука хоча вже зробила перші кроки на шляху оновлення методологічного інструментарію (про це свідчать хоча б захищені протягом останніх трьох років докторські та деякі кандидатські дисертації з кримінології), але все ж залишається ще багато сфер, де кількісний аналіз хоча і застосовується та лише на рівні підрахунку різного роду коефіцієнтів та математичних співвідношень. Одним із важливих напрямків в кримінології залишається дослідження латентної злочинності. Оцінки її відсотку в структурі всієї злочинності особливо по таким видам злочинної активності як зґвалтування, хабарництво, деякі види крадіжок настільки різняться, що не дозволяють зробити більш-менш обґрунтованих висновків на цей рахунок. На нашу думку, важливим питанням також є встановлення значущих залежностей між рівнем латентних та зареєстрованих злочинів. Таке складне завдання безумовно не може бути вирішене шляхом вербального аналізу існуючих показників, тому ми вважаємо доцільним застосувати певний саме математичний інструментарій, бо лише він здатний привести наукове дослідження до максимально можливого точного висновку.

Тому *метою* статті є подальша теоретична розробка кримінологічного моделювання та встановлення кількісних залежностей між показниками зареєстрованої та латентної злочинності.

Вклад основного матеріалу дослідження. Формально системи на зразок злочинності є детермінованими, тобто точно знаючи поточний стан систем, можна встановити, що відбудеться з ними у віддаленому майбутньому. В той же час, навіть незначна неточність у визначенні початкового стану системи наростає з часом, і з деякого моменту ми втрачаємо можливість будь-що прогнозувати. Така поведінка характерна для багатьох об'єктів, що їх вивчає кримінологія.

Процес створення математичних моделей в загальних рисах може бути представлений у наступному вигляді: візьмемо (після формалізації кримінологічної проблеми, що нас цікавить) деякі вірогідні гіпотези, що пов'язують параметри задачі, в якості вихідних положень. Далі запишемо для них відповідні рівняння (нелінійні) та досліджуємо рішення за допомогою комп'ютерних програм. Безспірним позитивом даного підходу є можливість дослідження процесу в динаміці та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, які не можуть бути виведеними з наших початкових гіпотез за допомогою звичайної логіки. Однак цей підхід в теперішній час також має ряд серйозних ускладнень. Одним з найбільш значущих є наступне: іноді дослідники вважають, що чим більше факторів, які здатні впливати на систему, буде враховано – тим краще. Насправді ж виправдав себе інший (так званий – синергетичний) підхід, в основі якого лежить виділення параметрів порядку (тобто, виділення невеликого

числа змінних складної системи, до яких підлаштовуються в процесі розвитку інші параметри). Це значно спрощує систему та вселяє надію на можливість моделювання складних соціальних систем, які залежать від великої кількості параметрів. Однак на практиці задача виділення параметрів порядку залишається досить складною.

Нарешті, існують проблеми вимірюваності параметрів, реалістичності гіпотез, коректності взаємозв'язків. Методи отримання кількісних даних в кримінології пов'язані з анкетуваннями, опитуваннями, дослідженням документів, статистичних звітів, тобто йдеться про аналіз непрямих даних. У цьому випадку замість пошуку чітких формул, що задовольняють статистичним даним, дослідники намагаються знайти динамічні системи з подібною поведінкою. У цьому випадку акцент робиться не на кількісному, а на якісному описі системи. Цей напрямок отримав назву м'якого моделювання, яке іноді визначають як мистецтво отримувати відносно надійні висновки з аналізу малонадійних моделей.

Передусім необхідно визначити, що собою представляє система. Вважаємо, що під системою слід розуміти сукупність об'єктів та процесів, які називаються компонентами, що взаємопов'язані та взаємодіють між собою. Вони утворюють єдине ціле, яке володіє якостями, що не притаманні його компонентам, взятим окремо.

Системи, що входять до предмета кримінології, безумовно відносяться до категорії складних, тобто складаються з великої кількості елементів, між якими наявні численні взаємозв'язки. В таких системах причини часто відокремлені від наслідків як в просторі, так і в часі.

Прогрес, що намітився останнім часом у сфері багатомірного статистичного аналізу та аналізу кореляційних структур, який поєднаний з новітніми обчислювальними алгоритмами, слугував відправною точкою для створення нової, але такої, що вже отримала визнання, техніки моделювання структурними рівняннями (SEPATH) [2]. Ця техніка доступна в комп'ютерній програмі *STATISTIKA*.

Об'єктом моделювання структурними рівняннями є складні системи, внутрішня структура яких є невідомою (так звана «чорна скринька»). Спостерігаючи параметри системи можна дослідити її структуру, встановити причинно-наслідкові взаємозв'язки між елементами системи. Завданнями може бути: причинне моделювання або аналіз шляхів, при проведенні якого уявляється, що між змінними наявні причинні взаємозв'язки. Можлива перевірка гіпотез та налаштування параметрів причинної моделі, що описана лінійними рівняннями. Причинні моделі можуть включати явні або латентні (неявні) змінні, або і ті і інші. Може також бути проведений підтверджуючий факторний аналіз, що використовується як розвиток звичайного факторного аналізу для перевірки певних гіпотез про структуру факторних навантажень та кореляцій між факторами [3, с. 355-356].

Кримінологи ж визначають моделювання як специфічний метод, що є синтетичною формою елементарної логіки і загальнонаукових методів порівняння, аналізу, синтезу, аналогії та у своїй методологічній частині є основним способом системного дослідження соціальної сфери [4, с. 139].

Постановка задачі структурного моделювання виглядає наступним чином. Наявні змінні, для яких відомі статистичні моменти, наприклад, матриця вибіркового коефіцієнтів кореляції чи коваріації, вносяться до таблиці даних. (Коваріація – міра лінійної

залежності двох випадкових величин). Такі змінні називаються явними. Вони можуть бути характеристиками складної системи. Реальні зв'язки між явними змінними, що спостерігаються, можуть бути достатньо складними, однак припускаємо, що наявне деяке число прихованих змінних, які з відомим ступенем точності пояснюють систему цих зв'язків. Таким чином, за допомогою латентних змінних будується модель зв'язку між явними та неявними змінними. В деяких моделях латентні змінні можна розглядати як причини, а явні – як наслідки. Допускається, що приховані змінні, у свою чергу, можуть бути пов'язані між собою. Структура зв'язків допускається достатньо складною, однак тип її постулюється – це зв'язки, що описуються лінійними рівняннями. Певні параметри лінійних моделей відомі, певні невідомі, та являються вільними параметрами [3, с. 358].

Основна ідея моделювання полягає в тому, що можна перевірити, чи пов'язані змінні Y та X лінійною залежністю $Y=aX$, аналізуючи їх дисперсії і коваріації (кореляції). Ця ідея заснована на простій якості середнього і дисперсії (міри відхилення значень певної величини від центру розподілу): якщо помножити кожне число на деяку константу k , середнє значення також помножиться на k , при цьому стандартне відхилення помножиться на модуль k .

Варто відмітити, що якби були відомі значення Y та X , то знайти значення параметра k було б можливо за методом найменших квадратів. Але в структурному моделюванні обидві змінні або одна з них можуть бути латентними.

Процес моделювання структурними рівняннями складається з 5 етапів.

1. Формування моделі з вказуванням зв'язків між змінними (спочатку графічно, а потім переводиться на мову системи).

2. За допомогою деяких правил програма переробляє модель, що сформульована мовою системи (*PATH*), в модель для дисперсій і коваріацій змінних. Програма визначає, які значення дисперсій і коваріацій змінних мають місце в даній моделі на основі вхідних даних.

3. Перевірка програмою, наскільки добре запропоновані дисперсії і коваріації (кореляції) задовольняють запропонованій моделі.

4. Повідомлення програми користувачу про отримані результати статистичних випробувань, а також виведення оцінок параметрів та стандартних помилок для числових коефіцієнтів у лінійних рівняннях разом з великою кількістю додаткової діагностичної інформації.

5. На підставі цієї інформації, користувач вирішує, чи добре поточна модель узгоджується з вихідними даними. Якщо якість підлаштування незадовільна, повертаються до першого кроку та удосконалюють модель. Поступово змінюючи модель досягають прийняттого ступеня її адекватності вихідним даним.

Фахівці зі структурного моделювання попереджають, що неможлива ідеальна відповідність моделі і даних по декільком причинам. Моделі є лише наближенням реальних явищ. Природні залежності, як правило, далекі від лінійних. Тому істинні залежності між змінними, швидше за все, нелінійні. Більше того, істинність багатьох статистичних припущень, що накладаються на модель, яка перевіряється, залишаються під питанням. Тому в прикладних дослідженнях замість питання «Чи ідеально модель узгоджується з даними?» повинне ставитись питання «Чи узгоджується вона

Таблиця 1

Кількість зареєстрованих злочинів за даними МВС України в 2011 р.

Регіони	Зареєстровано умисних вбивств (замахів)	Зареєстровано тяжких тілесних ушкоджень	Зареєстровано згвалтувань (замахів)	Зареєстровано крадіжок	Зареєстровано розбоїв	Зареєстровано злочинів хабарництва
АР Крим	144	187	30	23729	250	165
Вінницька	49	74	11	6069	56	69
Волинська	42	42	21	4385	62	39
Дніпропетровська	183	322	38	27021	267	197
Донецька	374	542	98	35152	658	303
Житомирська	74	88	18	5174	95	30
Закарпатська	30	58	12	3339	32	42
Запорізька	126	182	32	15518	211	116
Івано-Франківська	22	39	7	2203	19	42
Київська	131	172	37	9488	133	84
м. Київ	120	148	33	20161	309	193
Кіровоградська	70	85	12	8197	91	28
Луганська	197	241	28	13463	237	188
Львівська	76	82	23	7460	74	158
Миколаївська	58	114	11	6807	100	42
Одеська	117	216	31	12663	282	376
Полтавська	59	103	12	8662	85	62
Рівненська	19	77	7	3817	25	38
м. Севастополь	30	32	5	3884	35	49
Сумська	49	75	21	5678	77	53
Тернопільська	21	44	2	2237	19	91
Харківська	267	135	51	21095	256	151
Херсонська	78	83	25	6977	83	45
Хмельницька	50	60	13	6851	71	86
Черкаська	45	96	13	4854	74	49
Чернігівська	51	101	16	4499	60	30
Чернівецька	19	32	18	2356	27	88

достатньо добре, щоб бути корисною для практичного використання та розумного пояснення структури даних, що спостерігаються?» [3, с. 360].

Важливо відмітити, що розрахункові процедури в модулі *SEPATH (STATISTIKA)* реалізовані в припущенні нормальності випадкових величин, що спостерігаються.

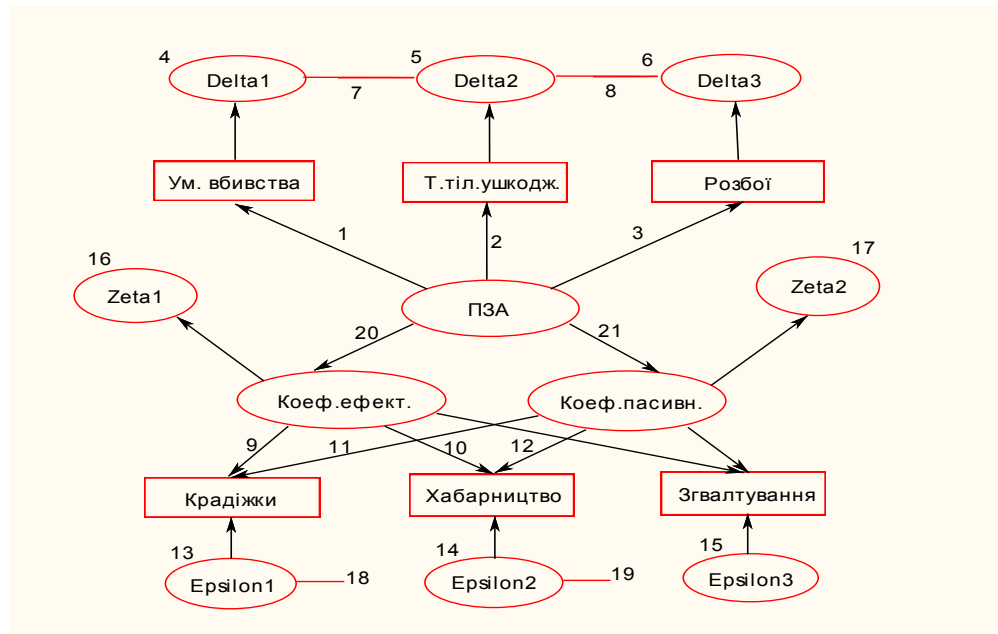
З метою подальшого глибокого дослідження створимо регресійну модель, що пов'язує певний невідомий нам **показник злочинної активності** з кількісними характеристиками злочинів, зареєстрованих у регіонах України в 2011 році. Під показником злочинної актив-

ності ми маємо на увазі певний коефіцієнт, що здатний відобразити інформацію про реальну кількість злочинів, які були вчинені протягом року (зарєєстровані + латентні). В якості індикаторів (факторних змінних) злочинності взяті абсолютні цифри щодо зарєєстрованих: умисних вбивств (та замахів), умисних тяжких тілесних ушкоджень та розбоїв – злочини, що мають найменші показники латентності; а також: крадіжки, хабарництво, зґвалтування – як злочини, що мають одні з найбільших показників латентності. Це дозволить встановити залежність між різними видами злочинів і показником злочинної активності для них.

Використовуючи звітні статистичні таблиці Міністерства внутрішніх справ створимо таблицю даних [5].

Враховуючи внутрішню єдність системи «злочинність», створимо діаграму шляхів структурної моделі, тобто зобразимо графічно найважливіші зв'язки цієї системи так, щоб відобразити співвідношення різних факторів та їх взаємовплив.

Діаграма шляхів структурної моделі

Мал. 1

На представленій діаграмі шляхів структурної моделі в прямокутниках представлені явні змінні, тобто ті, дані щодо яких вміщено в таблиці. Латентні змінні представлені в овалах.

Для аналізу програмою потрібно відрізнити також ендогенні (внутрішньосистемні) змінні, тобто такі, що входять в якості залежних змінних хоча б в одне рівняння структурної моделі та екзогенні (позасистемні), тобто такі, що не входять в якості залежної змінної в жодне рівняння структурної моделі. На ці змінні на діаграмі не вказує жодна стрілка.

Прийняті позначення на діаграмі зводяться до наступного. Латентна екзогенна змінна ПЗА означає «показник злочинної активності». Інші латентні змінні (ендоген-

ні) – Коеф.ефект. та Коеф.пасивн. означають певні невідомі коефіцієнти, які є мірою залежності кількості злочинів, що входять до сфери латентних від: 1) ефективності роботи правоохоронних органів; 2) пасивності населення (у першу чергу тих осіб, що стали жертвами злочинів, але не повідомили про них до правоохоронних органів). Таким чином, можна врахувати в моделі дві основні групи факторів, які впливають на перехід значної частини злочинів до сфери латентних.

Варто пояснити, що під латентною злочинністю ми розуміємо долю злочинності, що представляє сукупність скоєних злочинів різних видів, які по різних причинах не стали предметом передбаченого законом кримінально-процесуального реагування та притягнення винних у їх скоєнні до відповідальності [6, с. 177]. За свідченням провідних кримінологів певне місце в системі методів і прийомів виявлення латентних злочинів належить різним методам контролю за станом статистичного обліку [7, с. 48-50; 8]. Тому вважаємо актуальним вплив зазначених коефіцієнтів на кількість зареєстрованих злочинів.

Zeta1 і Zeta2 – помилки дисперсії, які є вільними параметрами. Delta1, Delta2, Delta3 – дисперсії змінних залишків (розглядаються нами як корельовані показники). Epsilon1, Epsilon2, Epsilon3 – залишкові змінні (розглядаються з урахуванням взаємної кореляції).

Зміст числових позначень на діаграмі шляхів зводиться до наступного. Числа 1, 2, 3, що розташовані у стрілок з ПЗА до Ум.вбивств, Т.тіл.ушкоджень та Розбоїв, представляють номери навантажень (вільні параметри, коефіцієнти a_1 , a_2 , a_3) фактора ПЗА на ці змінні, які вираховуються програмою. Овали з розташованими поряд з ними числами 4, 5, 6 відповідають дисперсіям змінних залишків Delta1, Delta2, Delta3. Ці числа представляють вільні параметри, які повинні бути також оцінені програмою. Стрілки з Коеф.ефект., а також з Коеф.пасивн. до Згвалтування не мають поряд розташованих чисел. Це означає, що навантаження (коефіцієнти при Коеф.ефект. та Коеф.пасивн.) дорівнюють 1. У процесі реалізації процедури переведення графічної моделі на мову PACH1 програма сама визначає, які параметри моделі (коефіцієнти при змінних) є вільними, а які ні. Тому вигляд діаграми шляхів завжди повинен бути уточнений після реалізації процедури моделювання. На малюнку 1 представлено вже уточнену діаграму шляхів.

Основним завданням причинного моделювання є вибір специфікації моделі, тобто формулювання виду моделі, виходячи з відповідної теорії зв'язку між змінними, що формулюється дослідником, виходячи з його обізнаності щодо взаємодії різних факторів.

Адекватність створеної моделі перевіряється програмою. Нами було обрано аналіз коваріацій (можливий також аналіз кореляцій та моментів). Коваріація – в певній мірі є окремим випадком кореляції. Якщо кореляція – статистичний взаємозв'язок двох або декількох випадкових величин (або величин, які можна з деяким допустимим ступенем точності вважати такими), коваріація – міра лінійної залежності двох випадкових величин. Модель представлена на діаграмі шляхів створена шляхом багаторазової підгонки (удосконалення) після перевірки і не підтвердження інших гіпотез зв'язку між змінними.

Процедура аналізу моделі зводиться до аналізу її окремих параметрів. Більшість з восьми діагностичних параметрів, що виводяться програмою знаходяться в межах

норми, що свідчить про певний рівень адекватності моделі. Програма також видає повідомлення, що розв'язок зійшовся нормально. На наступному етапі аналізу програма видає значущі результати випробування моделі. Далі представлений фрагмент результатів аналізу.

- 1) Boundary Conditions: 0
- 2) Chi-Square Statistic: 4,86318
- 3) Degrees of Freedom: 4
- 4) Chi-Square p-level: 0,301627
- Steiger-Lind RMSEA
- 5) --->Point Estimate: 0,0651
- 6) -->Lower 90% Bound: 0
- 7) -->Upper 90% Bound: 0,31
- 9) RMS Stand. Residual: 0,016

З п. 1 видно, що граничні умови дорівнюють 0. Це означає, що статистика χ^2 буде мати вірний розподіл та її використання дасть надійні результати. З п. 2 видно, що статистика χ^2 дорівнює 4,86 з числом ступенів свободи 4 при p -рівні 0,3. Таким чином, отримане значення χ^2 менше критичного (згідно таблиці критичних значень χ^2), тобто ми маємо прийняти нульову гіпотезу, яка полягає в рівномірному пропорційному розподілі частот. Вважатимемо, що p -рівень хоч і більший за 0,05, але близький до 0. Далі виводиться крапкова оцінка та 90%-вий довірчий інтервал за індексом Стейгера-Лінда. Отримане нами значення 0,0651 при довірчому інтервалі від 0 до 0,31 є цілком прийнятним. Останній індекс (п.9) показує якість підгонки моделі, в нашому випадку він дорівнює 0,016, що свідчить про дуже адекватну підгонку моделі. При індексі менше 0,05 – підгонка дуже гарна, більше 0,1 – вважається, що модель неадекватно описує дані. [3, с. 382].

В Таблиці 2 відображені індекси: нецентральності МакДональда, гамма, скорегований гамма-індекс – хорошій моделі відповідають значення цих індексів більші за 0,95.

Таблиця 2

Додаткові індекси адекватності моделі

	Lower 90%	Point	Upper 90%
McDonald Noncentrality Index	0,825	0,992	1,000
Population Gamma Index	0,887	0,994	1,000
Adjusted Population Gamma Index	0,405	0,970	1,000

Як бачимо з виділеного поля таблиці – всі індекси відповідають заявленому ступеню адекватності моделі.

Програма також формує підсумкову модель, яка виглядає як таблиця з результатами оцінювання: в строках приведені записи чергового шляху моделі, а в стовпцях наведені оцінки вільного параметру, стандартні помилки, значення t -статистик, p -рівні значущості статистик. Якщо t -статистика значуща ($p < 0,05$), то є вірною гіпотеза про нерівність нулю оцінки відповідного вільного параметру.

Таким чином, маючи лише явні змінні, програма побудувала регресійну модель, яка пов'язує латентні спільні фактори. В цьому полягає основна цінність описуваного методу структурного моделювання.

Використовуючи вираховані параметри моделі можна записати та проаналізувати значущі для нас співвідношення між введеними в модель характеристиками. Отримуємо три структурні рівняння:

$$Ум.вбивства = 79,196 ПЗА + 646,335$$

$$Т.тіл.ушкодж. = 99,955 ПЗА + 1821,314$$

$$Розбої = 134,839 ПЗА + 1055,582$$

Інші підраховані в підсумковій моделі показники не є значущими через $p > 0,05$. Цей факт свідчить про певну необ'єктивність статистичних показників, взятих в якості вихідних даних по злочинам: крадіжки, хабарництво, зґвалтування. Неадекватним перш за все є розподіл зареєстрованих злочинів цих видів по регіонах України, що свідчить про незадовільну ситуацію з їх реєстрацією в деяких регіонах, а відповідно і з розкриттям. Певна ефективність роботи правоохоронних органів простежується лише щодо крадіжок. Реальним в межах даної моделі є також вплив на коефіцієнт пасивності населення помилки дисперсії Zeta 2. Очевидно, що цей коефіцієнт у свою чергу впливає на інші елементи моделі.

З наведених рівнянь витікає, що кількість зареєстрованих ум.вбивств, т.тіл.ушкоджень та розбоїв на пряму залежить від показника злочинної активності, причому найменший коефіцієнт регресії має злочин – ум.вбивство, а найбільший – розбій. У той же час, числові параметри моделі, які є збуренням або стохастичними змінними, що включають у рівняння вплив неврахованих факторів моделі свідчать про найменший вплив таких факторів у рівнянні з ум.вбивствами, а найбільший у рівнянні з т.тіл.ушкодженнями.

Останні кримінологічні дослідження доводять, що суттєва різниця статистичних показників злочинності в останні роки порівняно з попередніми періодами за умови збереження загальної тенденції дозволяє припускати про штучну природу досягнутих змін. Уявляється, що в їх основі знаходяться відомчі інтереси [4, с. 51-52].

Висновки. Як відомо, саме кількість зареєстрованих убивств слугує індикатором для визначення рівня латентності інших злочинів. Представлена нами модель підтверджує цей факт. Можна також констатувати, що кількість незареєстрованих тяжких тілесних ушкоджень є значно більшою, ніж кількість незареєстрованих розбоїв. Щодо крадіжок, хабарництва та зґвалтувань, то між факторами коеф.ефект. та коеф. пасивн. та зареєстрованими зґвалтуваннями не простежується жодного значущого зв'язку. Це може свідчити лише про сильно занижені показники цього виду злочинів, що не вкладаються в структуру злочинності жодним чином. Зв'язок між зазначеними коефіцієнтами і крадіжками є найбільш значущим і полягає у ключовій ролі ефективності роботи правоохоронних органів саме по цих злочинах для визначення ефективності роботи правоохоронних органів взагалі.

Таким чином, можна сформулювати наступні положення: 1) останнім часом робота правоохоронних органів концентрувалась більшою мірою на розкритті тяжких та особливо тяжких злочинів – умисних вбивств, тяжких тілесних ушкоджень та розбоїв, що вплинуло на підвищення відсотку латентності крадіжок, хабарництва та зґвалтувань; 2) зґвалтування і хабарництво мають вкрай необ'єктивні статистичні показники по ряду регіонів; 3) тенденція постійного збільшення відсотку латентних по цих видах злочинів зберігається; 4) існує значущий зв'язок між злочинами: умисне

вбивство, тяжке тілесне ушкодження та розбій, що має бути враховане при плануванні запобіжних заходів.

Наведені положення, звісно, підлягають додатковій перевірці. Необхідна серія експериментів, щоб накопичити певну статистику та зробити більш достовірний висновок про адекватність побудованої моделі.

Але не можна забувати, а сучасні кримінологічні дослідження виходять з розуміння того, що соціальні явища – не природні явища, а події, створені людьми, які у своїй діяльності керувалися цілями й потребами, що перебувають у відношенні вагомості з об'єктами, що покликали до життя ці потреби й цілі. Інакше кажучи, у світі соціальності панують не сталі казуальні залежності, що характеризують логіку та зміст розвитку природного світу, а вагомисні зв'язки і відношення, детерміновані суб'єктивними й об'єктивними перевагами, характер прояву яких може бути тільки ймовірнісним і виявлятися лише як тенденція [9, с. 93].

Проте зрозуміло, що кримінологічне моделювання – новий перспективний метод отримання якісної інформації про об'єкти кримінологічного дослідження, що є мало-затратним та високоінформативним.

Список літератури:

1. Шепеленко Л. А. Преступность как система: попытка критического анализа : монография / МВД Украины, Луг. гос. ун-т внутр. дел ; [научн. ред. д-р юрид. н., проф. Б. Г. Розовский]. – Луганск : РИО ЛГУВД, 2006. – 94 с.
2. StatSoft.Inc.(2001). Электронный учебник по статистике : М., StatSoft. – Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://www.StatSoft.ru/home/textbook/default.htm>.
3. Халафян А. А. СТАТИСТИКА 6. Статистический анализ данных : учебник / А. А. Халафян. – [3-е изд.]. – М. : ООО «Бином-Пресс», 2007. – 512 с.
4. Білоусова О. О. Кримінологічна модель протидії злочинності в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Олена Олександрівна Білоусова ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2012. – 227с.
5. Стан та структура злочинності в Україні // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : mvs.gov.ua.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – К., 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 427 с.
7. Кримінологія. Загальна та Особлива частини / за ред. проф. І. М. Даньшина. – Харків : «Право», 2003. – 352 с.
8. Оболенцев В. Ф. Актуальні проблеми латентної злочинності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. Ф. Оболенцев. – Харків, 2001. – 19 с.
9. Герасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / Тарас Зеновійович Герасимів ; Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2010. – 458 с.

Ларченко М. А. Использование криминалогического моделирования для выявления тенденций латентности / М. А. Ларченко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 211-221.

Стаття посвящена теоретическій разработке понятия «модель» в кримінології. Подробно проанализировано преимущества метода кримінологического моделирования при исследовании сложных социальных систем. Продемонстрировано сущность, содержание и возможности причинного моделирования в кримінологии по методу структурных уравнений. Представлена кримінологическая модель количественных зависимостей статистических показателей разных видов преступной активно-

сти. Это позволило установить новые закономерности соотношения зарегистрированной и латентной преступности.

Ключевые слова: криминологическое моделирование, криминологическая модель, моделирование структурными уравнениями, диаграмма путей структурной модели, латентность.

THE USE OF CRIMINOLOGICAL MODELING TO IDENTIFY TRENDS LATENCY

Larchenko M. O.

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
Nizhyn Gogol State University, Nizhyn, Ukraine*

The article is devoted to the theoretical development of the concept of «model» in criminology. Analyzed in detail the advantages of the criminological model for the study of complex social systems. Demonstrated the nature, content and the possibility of a causal modeling in Criminology by the method of structural equations. Presented criminological model presented quantitative statistical indicators of different types of criminal activity. It is possible to establish new patterns of correlation registered and latent crime.

The object of structural equation modeling are complex systems. Their internal structure is unknown (the so-called «black box»). Watching the parameters of the system can be studied its structure, to establish causal links between elements of the system. References can be: causal modeling and analysis of relationships. Possible hypothesis testing and adjustment to structural parameters of the model, which is described by linear equations. Causal models can include explicit and latent variables. Can be carried out confirmatory factor analysis to test hypotheses about the structure of the factor loadings and correlation between factors.

Following conclusions. 1. Recently, the work of law enforcement agencies more focused on the discovery of serious and very serious crimes - homicides, grievous bodily harm and robbery. This influenced the increase in the percentage of latency theft, bribery and rape. 2. Rape and bribery are very untrue statistics on the number of regions of Ukraine. 3. The trend of ever-increasing percentage of latency for these types of crimes is preserved. 4. There is a significant link between the crimes: murder, grievous bodily harm and robbery. This should be taken into account in the planning of preventive measures.

Key words: criminological modeling, criminological model, structural equation modeling, diagram ways of structural model, latency.

Spysok literatury:

1. Shepelenko L. A. Prestupnost' kak sistema: popytka kriticheskogo analiza : monografija / MVD Ukrainy, Lug. gos. un-t vnutr. del ; [nauchn. red. d-r jurid. n., prof. B. G. Rozovskij]. – Lugansk : RIO LGUVD, 2006. – 94 s.
2. StatSoft.Inc.(2001). Jelektronnyj uchebnik po statistike : M., StatSoft. – Rezhim dostupu. – [Elektronnij resurs] : <http://www.StatSoft.ru/home/textbook/default.htm>.
3. Halafjan A. A. STATISTIKA 6. Statisticheskij analiz dannyh : uchebnik / A. A. Halafjan. – [3-e izd.]– M. : OOO «Binom-Press», 2007. – 512 s.
4. Bilousova O. O. Kryminologichna model' protydii' zlochynnosti v Ukraini : dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : 12.00.08 «Kryminal'ne pravo ta kryminologija; kryminal'no-vykonavche pravo» / Olena Oleksandrivna Bilousova ; Harkivs'kyj nacional'nyj universytet vnutrishnih sprav. – Harkiv, 2012. – 227s.
5. Stan ta struktura zlochynnosti v Ukraini // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : mvs.gov.ua.
6. Zakaljuk A. P. Kurs suchasnoi' ukrai'ns'koi' kryminologii': teorija i praktyka : u 3 kn. / A. P. Zakaljuk. – K., 2007. – Kn. 1: Teoretychni zasady ta istorija ukrai'ns'koi' kryminologichnoi' nauky. – 427 s.
7. Kryminologija. Zagal'na ta Osoblyva chastyny / za red. prof. I. M. Dan'shyna. – Harkiv : «Pravo», 2003. – 352 s.
8. Obolencev V. F. Aktual'ni problemy latentnoi' zlochynnosti : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.08 «Kryminal'ne pravo ta kryminologija; kryminal'no-vykonavche pravo» / V. F. Obolencev. – Harkiv, 2001. – 19 s.
9. Gerasymiv T. Z. Pryrodni ta social'ni determinanty formuvannja deviantnoi' povedinky ljudyny: filosofsk'ko-pravovyj vymir : dys. na zdobuttja nauk. stupenja d-ra juryd. nauk : spec. 12.00.12 «Filosofija prava» / Taras Zenovijovyh Garasymiv ; L'vivs'kyj derzhavnyj universytet vnutrishnih sprav. – L'viv, 2010. – 458 s.

**ВИЗНАЧЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ
У СФЕРІ СТАТЕВИХ СТОСУНКІВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ
СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

МалярOVA В. О.

*Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Визначення злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків як окремої кримінально-правової категорії перш за все пов'язується з її змістом, тобто з цією обставиною, які саме злочини охоплюються цією категорією. Вивчення історії розвитку вітчизняного законодавства і сучасного кримінального законодавства зарубіжних країн в показує, що в питанні визначення злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків не існує єдності.

Ключеві слова: моральність, громадська моральність, сексуальна експлуатація, використання в порнобізнесі, торгівля людьми.

Вступ. Ставлення до сфери статевих стосунків є важливим показником соціального здоров'я суспільства. Така важлива складова життя людини, як ставлення до статевих стосунків іноді визначально впливає на формування особистості, становлення її внутрішньої духовної структури, що згодом робить з неї творця або руйнівника, формує особистість з індивідуальним морально-психологічним наповненням. Зміни в організмі людини внаслідок статевих стосунків зачіпають не лише емоційно-вольову сферу, але й впливають на фізичний і психічний розвиток людини.

Ситуація, що склалася сьогодні у сфері статевих стосунків, характеризується значним погіршенням як кількісних, так і якісних показників стану здоров'я населення, збільшення випадків застосування насильства для задоволення статевої пристрасті, загрозливим поширенням соціально шкідливих видів сексуальних інверсій і на цьому тлі – зростанням рівня злочинності, що охоплює крайні форми відповідних дій. Ці причини актуалізують проблему злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків і нажалі сприяють низькому духовному рівню суспільства, трансформації життєвих пріоритетів, цілей, девальвація загальнолюдської і культурно-моральної системи цінностей.

Виклад основного матеріалу. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека Конституцією України визнаються найвищою соціальною цінністю [1, с. 4]. Тому не достатньо вдосконалення лише чинного законодавства, потрібна увага до правозастосовної практики в найбільш актуальних, проблемних випадках. Питання протидії злочинам проти громадського порядку і моральності є одними із пріоритетних. Вони викликають особливу стурбованість населення, бо у сучасному суспільстві має місце певна тенденція до падіння морально-духовної

культури, що обумовлено низкою факторів, таких як аномія, еkleктичне змішування елементів різних культур, комерціалізація значної частини суспільних благ, проникнення елементів кримінальної субкультури до масової культури тощо.

Наразі є підстави вести мову про феномен звикання до злочинності, маргіналізацію значної частини населення України. Окремою проблемою постає відсутність належного контролю з боку держави та громадськості за інформаційним простором, в якому все дедалі частіше знаходить своє поширення продукція, що пропагує культ насильства та жорстокості, расової нетерпимості, порнографія. Подальше розбещення потреб та падіння моральності призвело до збільшення попиту на відповідну продукцію кримінального походження: порнографію (в тому числі дитячу), проституцію; з'явилися нові форми рабства, знаходить своє подальше поширення транснаціональна та організована злочинність, отримуючи надприбутки від деградації духовної сфери життєдіяльності українського суспільства та, врешті-решт, втрати національної ідентичності й високоморальної самобутності.

Ціна злочинності проти моральності принципово не може бути вимірною у грошовому еквіваленті, адже завдає непоправних збитків генофонду нації: діти та молодь – найбільш вразливі до деформаційних процесів ціннісної системи координат, зазнають як психологічної, так і фізичної шкоди. Криміналізація та дисфункціональність сфери моральності становить суттєву загрозу національній безпеці України.

Необхідною умовою функціонування України як нової держави є входження її в міжнародне співтовариство. Це тягне за собою появу певних соціально-економічних, політичних, юридичних та морально-етичних проблем та зобов'язань, серед яких певне значення мають зобов'язання у зв'язку з приєднанням України до міжнародних конвенцій та інших документів, прийнятих у зв'язку з необхідністю об'єднання зусиль держав у боротьбі зі злочинами проти громадського порядку і моральності.

Громадський порядок охоплює систему суспільних відносин, урегульованих нормами права та іншими соціальними нормами (мораль, звичаї, традиції), що забезпечують нормальні умови життя населення, повагу до суспільної моралі, до честі і гідності громадян і нормальну діяльність підприємств, установ та організацій. Моральність, як складова громадського порядку, проявляється в добровільному самостійному узгодженні почуттів, прагнень та дій членів суспільства з почуттями, прагненнями та діями співвітчизників, з інтересом та гідністю усього суспільства в цілому [2, с. 126].

Моральність, як об'єкт кримінально-правового захисту, виконує функції забезпечення соціально-психологічного здоров'я суспільства; створює психологічний механізм стримування громадян від вчинків, які суперечать нормам загального співіснування, а отже, є основою для підтримання законності та правопорядку в країні.

Громадська моральність – це всеосяжна категорія, яку утворює система соціальних норм (принципів, поглядів, уявлень), які виникають як безпосереднє відображення умов суспільного життя у свідомості людей у вигляді певних категорій, що регулюють міжособистісне спілкування та поведінку людей з метою забезпечення єдності особистих та колективних інтересів [3, с. 34].

Згідно з чинним Кримінальним кодексом України, до злочинів проти громадської моральності відносять:

1) посягання на основні моральні принципи і цінності у сфері духовного і культурного життя суспільства (статті 297, 298, 299 і 300 КК);

2) посягання на основні принципи моральності у сфері статевих відносин (статті 301, 302 і 303 КК);

3) посягання на основні принципи моральності у сфері морального і фізичного розвитку неповнолітніх (ч. 2 ст. 299, частини 2 і 3 ст. 300, частини 2 і 3 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3 і 4 ст. 303, ст. 304 КК).

Визначення злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків як окремої кримінально-правової категорії перш за все пов'язується з її змістом, тобто з цією обставиною, які саме злочини охоплюються цією категорією. Як показує вивчення історії розвитку вітчизняного законодавства і сучасного кримінального законодавства зарубіжних країн в цьому питанні не існує єдності, бо одні й ті ж злочини у різні періоди розвитку національного законодавства і в різних державах можуть бути віднесені або до злочинів проти громадської безпеки, громадського порядку чи управління, або до злочинів проти громадського порядку і моральності, або до злочинів проти моральності, або до злочинів проти сім'ї і неповнолітніх, або до статевих злочинів [4, с. 99].

В певних державах (Білорусь), склади даних злочинів розміщені частково в одному розділі (главі), а частково – в іншому (інших) [5, с. 27-29]. Така ситуація вочевидь обумовлена тим, що дані злочини одночасно заподіюють шкоду не одній, а двом і більше сферам життєдіяльності людей і в залежності від того, захисту якої сфери законодавець надає більшу увагу, здійснюються віднесення розглядуваних складів злочинів до тієї чи іншої категорії кримінально-правових норм. Проте, це не означає, що злочини проти моральності у сфері статевих стосунків неможливо визначити як окрему категорію, в тому числі з криміналістичної точки зору. Ця категорія злочинів має свій стрижень і коло діянь, які більшою або меншою мірою мають пряме відношення до порушення саме нормального функціонування статевих стосунків.

До злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків в юридичній літературі зазвичай відносять діяння, що передбачені статтями 301, 302, 303 КК [6, с. 294; 7, с. 328; 8, с. 8-10; 9, с. 44-45], тобто такі діяння як ввезення в Україну творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою, або їх збут чи розповсюдження, примушування до участі в їх створенні, а також ті самі дії, вчинені щодо творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію; створення або утримання місць розпусти і звідництво; сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією. У буквальному розумінні до злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків слід включати такі злочини, які сприяють заняттю проституцією або іншими аморальними діями сексуального характеру, при цьому переважно мається на увазі сексуальна експлуатація. Проте ст. 149 КК України, яка встановлює відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини, вчинені з метою експлуатації, у примітці 1 роз'яснює, що під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичай подібні до рабства, підневільний стан, залучення

в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо. Отже під експлуатацією перш за все розуміється сексуальна експлуатація і використання в порнобізнесі.

Порнографія, проституція і торгівля людьми розглядаються як складові сексуальної експлуатації і на міжнародному рівні, особливо, коли мова йде про дітей та підлітків. На це прямо вказується в преамбулі Рекомендації № R (91)11 Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам відносно експлуатації сексу з метою наживи, порнографії, проституції, торгівлі дітьми і неповнолітніми від 9 вересня 1991 року та рекомендовані міри, які стосуються дитячої порнографії, які стосуються дитячої і підліткової проституції, які стосуються торгівлі дітьми та неповнолітніми [10].

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, який стосується дитячої проституції і дитячої порнографії від 20 травня 2000 року, в ст. 1 прямо вказує: «Держави-учасниці забороняють торгівлю дітьми, дитячу проституцію і дитячу порнографію, як це передумовлено цим Протоколом» [11]. Тобто торгівлю людьми, вчинену з метою сексуальної експлуатації або використання в порнобізнесі можливо також розглядати як однотипний злочин щодо злочинів, передбачених статтями 301, 302, 303 КК України.

Слід мати на увазі, що ст. 34 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року як однопорядкові діяння розцінює сексуальну експлуатацію і сексуальне розбещення дитини. Зокрема в ст. 34 Конвенції мова йде про наступне: «Держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації, та сексуальних розбещень. З цією метою Держави-учасниці, зокрема, вживають на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів щодо запобігання:

а) схиланню або примушуванню дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності;

в) використанню дітей з метою експлуатації у проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці;

с) використанню дітей з метою експлуатації у порнографії та порнографічних матеріалах» [12].

Можна вважати що ст. 156 КК України, яка передбачає відповідальність за розбещення неповнолітніх, має пряме відношення до розглядуваної кримінально-правової категорії. Ця стаття знаходиться у розділі IV «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості». Але в багатьох державах в главі (розділі) КК, яка встановлює відповідальність за статеві злочини, передбачені ознаки як всіх перелічених вище діянь, так і ознаки інших злочинів, які мають певне відношення до статевої моральності. В кодексах інших держав певні види таких злочинів можуть бути розміщені в інших главах (розділах) Кодексу.

Кримінальний кодекс Республіки Польща в главі XXV «Злочини проти сексуальної свободи і моральності» поряд з установленням відповідальності за традиційні статеві злочини загрожує покараннями тим, хто здійснить статеві зносини з родичем по висхідній або низхідній лінії, усиновленим, усиновителем, братом або сестрою (ст. 201), хто публічно демонструє предмети порнографічного змісту (ст. 202), хто шляхом насильства, протизаконної погрози, обману, чи використовуючи відносини

залежності або критичний стан доводить іншу особу до заняття проституцією (ст. 203), хто з метою отримання майнової користі схиляє іншу особу до заняття проституцією або їй це полегшує (ст. 204). Лише ст. 206 КК, яка передбачає відповідальність за двошлюбність («хто бере шлюб, попри те, що вже перебуває у шлюбному союзі») міститься в главі XXVI «Злочини проти сім'ї й опіки» [13, с. 57].

Висновок. Можна визначити, що злочини проти моральності у сфері статевих стосунків – це однорідна за структурою сукупність кримінально-караних діянь сексуальної мотивації, характерними криміналістичними ознаками яких є однорідність і взаємообумовленість способів досягнення мети, механізму і слідів вчинення дій сексуального спрямування.

Список літератури:

1. Конституція України (з предметними матеріалами). – Х. : «Інтелект-Прогрес», 2007. – 676 с.
2. Кримінальне право України. (Особлива частина) : підручник / [А. В. Байлов, А. А. Васильєв, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. О. М. Литвинова ; наук. ред. серії О. М. Бандурка. – Харків : Вид-во ХНУВС, 2011. – 572 с.
3. Дробницький О. Г. Понятие морали / О. Г. Дробницький. – М. : Наука, 1974. – 388 с.
4. Бандурка І. О. Щодо питання злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків / І. О. Бандурка // Наше право. – 2009. – С. 95-99.
5. Джужа А. О. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини : монографія / А. О. Джужа. – К. : НАВС, 2013. – 193 с.
6. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / [М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис, І. О. Зінченко та ін.] ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 294.
7. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник // [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [2-е вид.]. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – С. 328.
8. Дудоров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : наук.-практ. посіб. / О. О. Дудоров. – Луганськ : ПВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – 352 с.
9. Джужа О. М. Запобігання злочинам, що пов'язані із сексуальним насильством : монографія / О. М. Джужа. – К. : Атака, 2009. – 240 с.
10. Комитет Министров Совета Европы. Рекомендация № R(91)11 Комитета Министров государствам-членам относительно эксплуатации секса в целях наживы, порнографии, проституции, торговли детьми и несовершеннолетними от 9 сентября 1991 года // Режим доступа. – [Електронний ресурс] : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_046.
11. Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка, касающийся торговли детьми, детской проституции и детской порнографии : Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 25.05.2000 № 54/263 // Режим доступа. – [Електронний ресурс] : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_b09.
12. Конвенція про права дитини : міжнародний документ від 20.11.1989 // Режим доступа. – [Електронний ресурс] : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021.
13. Бандурка І. О. Злочини проти моральності у сфері статевих стосунків : монографія / І. О. Бандурка. – Харків : Золота миля, 2012. – 224 с.

Малярова В. О. Определение преступлений против моральности в сфере половых отношений через призму современного законодательства / В. О. Малярова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 222-228.

Определение преступлений против нравственности в сфере половых отношений, как отдельной уголовно-правовой категории, прежде всего, связано с ее содержанием, то есть с тем обстоятельством, какие именно преступления охватываются этой категорией. Изучение истории развития отечественного и зарубежного законодательства показывает, что в этом вопросе до сих пор нет единого мнения.

Ключевые слова: нравственность, общественная нравственность, сексуальная эксплуатация, использование в порнобизнесе, торговля людьми.

**DEFINITION OF CRIMES AGAINST MORALITY IN SEXUAL RELATIONS THROUGH
THE PRISM OF CONTEMPORARY INTERNATIONAL LAW**

Maliarova V. O.

*Kharkov National University of Internal Affairs
Kharkov, Ukraine*

Determination of crimes against morality in the field of carnal knowledge, as separate criminal legal category, foremost, it is related to her maintenance, with a that circumstance, which one crimes are embraced by this category. The study of history of development of domestic and foreign legislation shows that in this question until now there is no single opinion.

One of the typical indicators of social health beloved society is the attitude of the scope of sex. This very important and sometimes hidden part of the life of a young man, whose only identity is formed, causing sometimes decisive influence on the personality development of the inner spiritual structures that eventually makes its creator or destroyer, forms the personality of the individual moral and psychological content. Changes in the human body as a result of sexual intercourse affect not only the emotional- volitional, but also affect the physical and mental development of man.

Unfortunately, in our modern world in the field of sexual situation is characterized by a significant deterioration in both quantitative and qualitative indicators of physical and mental health, increased incidence of violence to satisfy sexual desire, threatening the spread of socially harmful sexual inversions and against this background – rising crime, covering extreme forms of action. In addition, there are other reasons that make acute and urgent problem of crimes against morality in sexual intercourse. The main reason is the low spiritual level of society, the transformation of negative life priorities, goals, devaluation of human, cultural and moral values.

Every democratic country determines a person's life, health, honor and dignity, inviolability and security as the highest social value. In Ukraine, only emerging democratic society. This transformation into a democratic state, and the need to improve existing legislation and improving law enforcement in the most pressing, problem cases. Combating crimes against public order and morality certainly is one of the priority issues. This is due to the fact that in today's society is a very dangerous trend of decline of moral and spiritual culture, which in turn is due to several factors, such as infantile young population, an eclectic mix elements of different cultures, much of the commercialization of public goods, the penetration of elements criminal subculture to mass culture and so on. All these factors lead to criminalization, and degradation of the scope of morality in society, which is a major threat to the future of our country.

Key words: morality, public morality, sexual exploitation, use in pornographic business, trading in people.

Spysok literatury:

1. Konstytucija Ukrai'ny (z predmetnymy materialamy). – H. : «Intelekt-Progres», 2007. – 676 s.
2. Kryminal'ne pravo Ukrai'ny. (Osoblyva chastyna) : pidruchnyk / [A. V. Bajlov, A. A. Vasyly'jev, O. O. Zhytnyj ta in.] ; za zag. red. O. M. Lytvynova ; nauk. red. serii' O. M. Bandurka. – Harkiv : Vyd-vo HNUVS, 2011. – 572 s.
3. Drobnickij O. G. Ponjatie morali / O. G. Drobnickij. – M. : Nauka, 1974. – 388 s.
4. Bandurka I. O. Shhodo pytannja zlochyniv proty moral'nosti u sferi statevyh stosunkiv / I. O. Bandurka // Nashe pravo. – 2009. – S. 95-99.
5. Dzhuzha A. O. Kryminal'no-pravovi ta kryminologichni zasady zapobigannja zlochynam proty statevoi' nedotorkanosti dytyny : monografija / A. O. Dzhuzha. – K. : NAVS, 2013. – 193 s.
6. Kryminal'ne pravo Ukrai'ny. Osoblyva chastyna : pidruchnyk / [M. I. Bazhanov, V. Ja. Tacij, V. V. Stashys, I. O. Zinchenko ta in.] ; za red. prof. M. I. Bazhanova, V. V. Stashysa, V. Ja. Tacija. – K. : Jurinkom Inter, 2001. – S. 294.
7. Kryminal'ne pravo Ukrai'ny. Osoblyva chastyna : pidruchnyk // [M. I. Bazhanov, Ju. V. Baulin, V. I. Borysov ta in.] ; za red. prof. M. I. Bazhanova, V. V. Stashysa, V. Ja. Tacija. – [2-e vyd.]. – K. : Jurinkom Inter, 2004. – S. 328.
8. Dudorov O. O. Kryminal'no-pravova harakterystyka zlochyniv proty statevoi' svobody ta statevoi' nedotorkanosti osoby : nauk.-prakt. posib. / O. O. Dudorov. – Lugans'k : RVV LDUVS im. E.O. Didorenka, 2011. – 352 s.
9. Dzhuzha O. M. Zapobigannja zlochynam, shho pov'jazani iz seksual'nym nasyt'stvom : monografija / O. M. Dzhuzha. – K. : Ataka, 2009. – 240 s.

10. Komitet Ministrov Soveta Evropy. Rekomendacija № R(91)11 Komiteta Ministrov gosudarstvam-chlenam odnositel'no jekspluatacii seksa v celjah nazhivy, pornografii, prostitucii, trgovli det'mi i nesovershennoletnimi ot 9 sentjabrja 1991 goda // Rezhim dostupu. – [Elektronnij resurs] : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_046.

11. Fakul'tativnyj protokol k Konvencii o pravah rebenka, kasajushhjsja trgovli det'mi, detskoj prostitucii i detskoj pornografii : Rezoljucija General'noj Assamblei OON ot 25.05.2000 № 54/263 // Rezhim dostupu. – [Elektronnij resurs] : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_b09.

12. Konvencija pro prava dytyny : mizhnarodnyj dokument vid 20.11.1989 // Rezhym dostupu. – [Elektronnij resurs] : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021.

13. Bandurka I. O. Zlochyny proty moral'nosti u sferi statevyh stosunkiv : monografija / I. O. Bandurka. – Harkiv : Zolota mylja, 2012. – 224 s.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 229-236.

УДК 343.9

ЗАГРОЗИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Мельничук Т. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Подано аналіз стану державних закупівель в Україні у 2011 та 2012 роках, який засвідчив наявність безпосередніх та опосередкованих загроз кримінологічної безпеки цієї сфери, що призвело до значного послаблення конкурентного середовища, зменшення питомої ваги відкритих і прозорих закупівель, суттєвого зростання ризиків незаконного та неефективного використання коштів Держбюджету. Серед найбільш криміналізованих сфер державних закупівель розглядаються агропромисловий та паливно-енергетичний комплекси, сфери охорони здоров'я, будівництва тощо.

Ключові слова: кримінологічна безпека, державні закупівлі, криміногенні загрози, злочинність.

Постановка проблеми. Один із постулатів економічної науки стверджує про те, що фінансово-грошовий обіг є своєрідною кровоносною системою ринкової економіки та господарських відносин. Відповідно грошовий обіг, що забезпечує наповнення/витрати державного бюджету, слід визнати запорукою життєдайності та сталого розвитку країни. Між тим кожен шостий економічний злочин, який викривається в Україні, пов'язаний із посяганнями на кошти державного або місцевих бюджетів. Злочинні посягання на бюджетну сферу є загрозою кримінологічної безпеки держави, що не тільки сприяють самовідтворенню тіньової економіки, але й унеможливають виконання державою своїх соціальних функцій. Однією з найбільш уражених тіньовими процесами в Україні є сфера державних закупівель, особливо за рахунок її кримінальної складової та корупції. За даними Рахункової палати України зловживання під час здійснення закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти є другою за численністю групою бюджетних правопорушень та становлять 24,9% у структурі виявлених у 2012 році порушень бюджетного законодавства [1].

За останні роки були зроблені певні нормативні та організаційні кроки щодо впорядкування цієї сфери. Правове регулювання системи державних закупівель здійснюється відповідно до Законів України «Про здійснення державних закупівель» 2010 року, метою якого задекларовано створення конкурентного середовища у сфері державних закупівель, запобігання проявам корупції, розвиток добросовісної конкуренції, забезпечення раціонального та ефективного використання державних коштів, та «Про особливості здійснення закупівель в окремих сферах господарської діяльності» 2012 року, яким встановлюються правові та економічні засади здійснення закупівель у сферах, визначених зазначеним Законом, та ряду підзаконних актів. Але не дивлячись на видиму динамічність розвитку правового регулювання здійснення державних закупівель фактично ця сфера залишається серед найоптимальніших для розкрадання бюджетних коштів.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Злочинність у бюджетній сфері раніше вже ставала об'єктом кримінально-правових та кримінологічних досліджень, утім проблема криміналізації закупівель за рахунок бюджетних коштів належної самостійної уваги науковців не отримала, про що свідчить відсутність відповідних комплексних розробок. Окремі аспекти функціонування системи державних закупівель та протидії зловживанням під час їх реалізації розглядалися у наукових працях досвідчених та молодих авторів, серед яких Василичук В. І., Водоласкова К. Ю., Довгань М. Ю., Марусов А. А., Скалозуб Л. П., Сливенко С. В., Смиринський В. В. тощо.

Метою дослідження є виявлення та кримінологічна оцінка криміногенних загроз безпеці функціонування бюджетної сфери в частині здійснення державних закупівель.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про здійснення державних закупівель» 2010 року (далі – Закону) державна закупівля – це придбання замовником товарів, робіт і послуг за державні кошти у порядку, встановленому законом. Замовниками є розпорядники державних коштів, які здійснюють закупівлю.

Про активний розвиток сфери державних закупівель в Україні свідчать дані Міністерства економічного розвитку і торгівлі [2]. Зокрема, протягом 2012 року замовниками було опубліковано в інформаційному бюлетені «Вісник державних закупівель» та оприлюднено на веб-порталі¹ 116 384 оголошень про проведення процедур закупівель, що на 7,9 відсотка більше ніж у 2011 році. Серед них, найбільшу частку 51,85 відсотка складають оголошення про проведення закупівель за процедурою відкритих торгів, яка вважається найбільш конкурентною і прозорою процедурою.

Утім, норми зазначеного Закону, які встановлюють застосування тієї чи іншої процедури закупівель, є досить описовими та нечіткими, що створює можливості для зловживань без фактичного порушення правового поля, зокрема для безпідставного застосування як винятку закупівлі в одного учасника. Одна із можливих схем виглядає наступним чином: для початку здійснюється закупівля невеликої партії товару на менш ніж 100 тис. грн., що випадає із сфери застосування Закону (ст. 2). Потім нібито виникає потреба здійснити додаткову закупівлю в того самого постачальника з метою уніфікації, стандартизації або забезпечення сумісності з наявними товарами чи технологіями (пункт 5 частини 2 статті 39 Закону). Такий порядок виключної процедури дозволяє оминати вимоги законодавства, суперечить прозорості, порушує конкурентність закупівель та є вірогідною загрозою завдання матеріальної шкоди державному бюджету, якщо у цей же час є реальні пропозиції товарів-замінників, що наділені відповідною якістю та характеристиками, але значно дешевші. Додамо, що порівняно із першою редакцією статті 39 Закону, яка згадувала чотири виняткові випадки, сучасна містить дев'ять. Згідно з зарубіжним досвідом та міжнародними стандартами, така процедура може бути реалізована лише за умови відсутності конкуренції.

Показовою є закупівля у 2012 році МОН України підручників для першокласників за 647 гривень за екземпляр. Торги проведено за неконкурентною процедурою закупівлі «в одного учасника» через те, що автори підручників мають право самостійно визначати видавництво, яке буде здійснювати видання його твору.

---

¹Офіційний загальнодержавний веб-портал «Державні закупівлі» <https://tender.me.gov.ua>. Цей портал уособлює загальнодержавну інформаційну систему, призначену для збирання, накопичення, передачі, обробки інформації щодо державних закупівель, що здійснюються замовниками, а також для забезпечення проведення електронних державних закупівель.

Крім того, протягом 2011-2012 років Національним агентством з питань підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу та реалізації інфраструктурних проектів без належних обґрунтувань надано 304 погодження щодо можливості застосування закупівлі в одного учасника за рахунок державних коштів на загальну суму 18 855, млн. гривень і 590 тис. євро [1]. При цьому державні кошти в основному використовувалися непрозоро, неефективно і безконтрольно.

У контексті зазначеного слід відмітити, що у тому ж 2012 році найбільшу кількість договорів було укладено за результатами відкритих торгів, водночас найбільша частка вартості укладених договорів припадає на договори, укладені за результатами застосування процедури закупівлі в одного учасника. Загальна сума фактичних видатків за результатами проведення у звітному періоді процедур державних закупівель, згідно з даними Держстагу, становить 202 398 155,3 тис. гривень, що у 1,5 рази перевищує обсяги фактичних видатків, здійснених у 2011 році.

Серед укладених замовниками в результаті проведення процедур закупівель за державні кошти договорів 99,69 відсотка припадає на договори з вітчизняними суб'єктами господарювання, а 0,31 відсотка – на договори з іноземними постачальниками. Отже, переважна більшість договорів про закупівлю за державні кошти укладається з вітчизняними учасниками.

Разом із загальною активізацією державних закупівель, офіційні та неофіційні джерела стверджують про те, що доступ до державних закупівель є однією з найбільш непрозорих сфер, що використовує тіньові схеми та корумповані процедури. Доречно оцінює таку ситуацію С. Роуз-Аккерман: «Виявляється, що в ряді країн державні та громадські інститути як такі погано узгоджуються з заявленими цілями економічного розвитку» [3, с. 2].

Так, за даними СБ України, від 50 до 75% бюджетних асигнувань під час процедури держзакупівель освоюється з численними порушеннями. Через корупційні угоди у сфері держзакупівель збитки становлять 10-15% (35-52,5 млрд грн.) видаткової частини держбюджету щорічно [4]. За I квартал 2012 року в Україні виявлено 3,3 тис злочинів у сфері бюджетних зловживань, а сума збитків становить більше 800 млн гривень, серед яких 400 млн – це збитки від злочинів, що пов'язані з держзакупівлями [5].

Аналогічна ситуація складається й у інших країнах пострадянського простору. За результатами опитування експертів у РФ, 45% із них зазначили, що майже всі закупівлі є корумпованими [6]. Федеральна антимонопольна служба Росії підрахувала, який збиток несе бюджет у цьому напрямку. 3 2,3 трлн. рублів, що виділялися у 2006 році на закупівлі товарів і послуг для державних потреб, мінімум (!) 15% або 345 млрд. рублів (~ 13 млрд доларів) повертається продажним чиновникам у вигляді «відкатів». Чиновники свідомо завищують виплачувані суми на умові одержання частини різниці [7].

У сфері державних замовлень здійснюють близько 40% усіх корупційних діянь у США, Західній Європі, Японії та в країнах Азії, що швидко розвиваються [8].

Вказані обставини свідчать про наявність потенційних та реальних загроз кримінологічної безпеки державних закупівель. Враховуючи неоднорідність криміногенного впливу на сферу державних закупівель, доцільним є групування (класифікація) загроз безпеці на окремі види. Зокрема, досить операціональним вбачається наступний розподіл загроз кримінологічної безпеки державних закупівель:

1) безпосередні загрози (злочинні дії економічного та службового характеру та дотичні правопорушення у сфері реалізації державних закупівель);

2) опосередковані загрози («фонові») явища злочинності, зокрема деструктивні процеси соціально-економічного характеру, що виявляються у бюджетній сфері);

3) аутозагрози (віктимна поведінка учасників державних закупівель).

При цьому слід звернути увагу на те, що загрози, пов'язані з корупцією та розкраданнями в сфері державних контрактів, можуть існувати навіть до початку процесу проведення тендерів, а саме під час розподілу державних коштів, і зберігатися впродовж всього подальшого процесу, від визначення переможця по тендеру до виконання контракту.

Підвищення ризику реалізації криміногенних загроз із потенційних у реальні для сфери державних закупівель є наслідком ряду обставин: 1) повноваженнями, пов'язаними з прийняттям рішення про закупівлі товарів і послуг, як правило, наділені посадові особи найвищої ланки, найменше обтяжені контролем з боку суспільства; 2) злочинна діяльність чиновників, що працюють в даній сфері, часто набуває організованих форм; 3) різко знижується надходження фінансових коштів до бюджету держави; 4) розширюється сфера тіньової економіки, руйнуючи систему конкуренції; 5) збільшуються витрати суб'єктів господарювання, які перекладаються на споживачів через підвищення цін і тарифів; 6) порушується система функціонування держави в частині реалізації вельми значущих для суспільства соціально-економічних, політичних і військових програм [9].

Безпосередні загрози. Злочини у сфері державних закупівель можна розрізняти як такі, які вчиняють: замовники торгів; учасники торгів; державні органи, уповноважені здійснювати нагляд або контроль у галузі державних закупівель; комбіновані поєднання суб'єктів державних закупівель [10]. Здебільшого злочинна діяльність виявляється у різного роду службових, корупційних злочинах (публічного та приватного секторів, що характеризується зрощенням бізнес-структур і державного сектора економіки), злочинах з ознаками шахрайства тощо [11].

Типовими порушеннями замовниками вимог законодавства у сфері державних закупівель під час проведення ними відповідних процедур є наступні:

1) складання замовниками документації конкурсних торгів з порушенням основних принципів державних закупівель, визначених Законом, зокрема: встановлення непрозорих та нечітких технічних і кваліфікаційних вимог документації конкурсних торгів; штучне розширення предмета закупівлі (невиправдане об'єднання товару/послуг в один лот/предмет закупівлі); штучне звуження предмета закупівлі (зайва деталізація предмета закупівлі);

2) процедурні порушення з боку замовників, зокрема: порушення порядку оприлюднення/опублікування інформації про закупівлю; неправомірне відхилення пропозицій конкурсних торгів учасників процедури закупівлі; неправомірне визначення переможця процедури закупівлі; допущення до оцінки пропозицій конкурсних торгів учасників процедури закупівлі, які не відповідають вимогам документації конкурсних торгів; укладення договорів про закупівлю з порушенням строків, визначених Законом України «Про здійснення державних закупівель» (в тому числі під час процедури оскарження) [2].

Серед зловживань, які допускають учасники державних закупівель, найбільший ступінь загрози безпеці становить змова учасників. Змовою Закон вважає домовленість між двома чи кількома учасниками процедури закупівлі, спрямована на встановлення ціни пропозиції конкурсних торгів або цінової пропозиції на штучних або неконкурентних рівнях з відома або без відома замовника. Так, протягом 9 місяців 2012 року, згідно з

результатами аналізу офіційних повідомлень, Антимонопольний комітет України викрив 138 змов під час державних закупівель. Всього 291 юридична особа, включаючи фізичних осіб-підприємців, була притягнута до відповідальності за участь у вказаних змовах.

Відстеження випадків змов між учасниками торгів покладене на Антимонопольний комітет України. Останній дійсно регулярно проводить перевірки фактів змов, але фактично не веде якогось узагальненого реєстру порушників (так-званого чорного списку учасників торгів). Як результат вимоги тендерного законодавства (ст. 17 Закону «Про здійснення державних закупівель») щодо недопущення до участі в торгах учасників, яких було притягнуто до відповідальності за корупційні діяння у сфері закупівель, у тому числі за участь у змові, фактично не виконуються. До того ж, тендерні комітети не мають доступу до Реєстру осіб, що вчинили корупційні діяння. Його веде Міністерство юстиції України, але через неузгодженості з законодавством про захист персональних даних доступ громадськості до реєстру закритий. У зв'язку з цим висловлюються пропозиції закріпити в Законі норму про ведення спеціального реєстру недобросовісних учасників конкурсних торгів, перебування в якому автоматично позбавляє права на участь в державних закупівлях [12].

Зловживання під час державних закупівель опосередковують вторинну злочинну діяльність у вигляді розкрадання бюджетних коштів та ухилення від сплати податків.

В Україні серед найбільш криміналізованих сфер державних закупівель фахівці виділяють агропромисловий та паливно-енергетичний комплекси, сфери охорони здоров'я, соціального захисту населення, освіти, будівництва та ЖКГ [5]. До прикладу, у березні 2012 року порушено кримінальну справу за фактом розтрати бюджетних коштів на значну суму службовими особами підприємства-переможця тендеру на будівництво та реконструкцію пологового будинку у Львівській області. Ці особи протягом 2009-2011 років склали фіктивні акти приймання-виконання підрядних робіт та поставки товарно-матеріальних цінностей з фіктивними підприємствами на загальну суму близько 1,5 млн. грн. У лютому порушено кримінальну справу за фактом незаконного заволодіння бюджетними коштами службовими особами підприємства-переможця державних закупівель лікарських засобів для Міністерства охорони здоров'я України. Службові особи підприємства уклали контракт з іноземною компанією на поставку в Україну вакцини на майже 9 млн. грн. та продали цю вакцину МОЗ України за 13,5 млн. грн. всупереч Постанові КМУ «Про заходи щодо стабілізації цін на лікарські засоби і виробу медичного призначення», відповідно до якої граничний рівень надбавки (націнки) на лікарські засоби встановлений на рівні не вище ніж 10 відсотків оптової ціни виробника (митної вартості) [13].

За даними російських ЗМІ, лідером непрозорості є державні будівельні підряди, де середній «відкат» сягає 35% від вартості контракту. Закупівлі сировини і палива характеризуються значенням 15%. Високий рівень корумпованості відрізняє, як стверджують, сектор закупівель ліків та медичного обладнання – понад 1/3 контрактів такого роду полягають на сумнівних підставах, а рівень «відкатів» перевищує 15% [7].

Рівень загроз безпеки державних закупівель поглиблюється організованим характером вчинюваних злочинів. Протягом 2012 року викрито 13 організованих груп, учасники яких вчинили 86 корупційних злочинів, пов'язаних з розкраданням бюджетних коштів, профінансованих на державні закупівлі. У м. Києві припинено діяльність 11 учасників

злочинної групи з корумпованими зв'язками в складі членів тендерного комітету одного з міністерств, службових осіб ТОВ та державного підприємства, які під час державних закупівель товарів надали незаконні переваги та визнали ТОВ переможцем закупівель. У результаті чого товари придбані за завищеними цінами, чим завдано збитків державному бюджету в розмірі 31,7 млн. грн. Установлено також, що фігуранти вдвічі занизили митну вартість даного товару та надали до Держмитслужби України підроблені документи із зазначенням іншого постачальника [14].

Опосередковані загрози кримінологічної безпеки державних закупівель пов'язані із недосконалістю правового регулювання здійснення державних замовлень та деструктивними соціально-економічними процесами бюджетної сфери. Серед них: розширення тіньових економічних відносин, реальне і потенційне вилучення з бюджету коштів, низька ефективність використання бюджетних коштів, потенційна можливість не виконання національних проєктів; загроза нечесної конкуренції, дискримінація сумлінних виробників, лобювання законодавчої діяльності, деформація системи державного управління та відносин у сфері державної служби, зниження довіри до держави та її авторитету [15].

Слід зацентувати, що непрозорі процедури закупівель провокують ряд додаткових опосередкованих загроз кримінологічної безпеки – на псевдоконкурсах закуповується далеко не найкраща за якістю продукція. «Сумнівність» товарів та послуг тільки підвищує ціну «відкату». Крім того, досить часто необгрунтовано залишається поза межами правозахисної діяльності проблематика додержання граничних витрат на придбання автомобілів, меблів та іншого устаткування установами та організаціями, які утримуються за рахунок бюджету. Потребують перевірки питання збереження в державному інтервенційному фонді об'єктів державного цінового регулювання, у тому числі зерна, цукру, інших продуктів першої необхідності.

Висновки. Сфера державних закупівель є функціонально орієнтованим елементом національної безпеки, вбудованим в механізм бюджетного сектора економіки, ресурсно-економічного та фінансового забезпечення галузей державного управління. Аналіз стану державних закупівель в Україні у 2011 та 2012 роках засвідчив наявність безпосередніх та опосередкованих загроз кримінологічної безпеки цієї сфери, що призвело до значного послаблення конкурентного середовища, зменшення питомої ваги відкритих і прозорих закупівель, суттєвого зростання ризиків незаконного та неефективного використання коштів Державного бюджету України. Кримінологічна безпека у сфері державних закупівель полягає у забезпеченні протидії кримінально-корупційним загрозам цільового та ефективного витрачання бюджетних коштів, дотримання необхідної якості товарів і послуг, що надаються, максимально повного використання конкурсних начал при виборі постачальників.

Список літератури:

1. Звіт Рахункової палати України за 2012 рік // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16742074/Zvit_2012.pdf.
2. Звіт щодо функціонування системи державних закупівель у 2012 році // Режим доступу. – [Електронний ресурс]: <http://www.me.gov.ua/file/link/203439/file/Zvit%202012.doc>.
3. Роуз-Аккерман С. Коррупция и государство. Причины, последствия, реформы / С. Роуз-Аккерман. – М. : Логос, 2003. – 356 с.
4. Письмо главы СБУ А. Якименко от 11.04.2013 «О криминализации сферы государственных закупок» премьер-министру Украины Н. Азарову.

5. Збитки від злочинів, що пов'язані з держзакупівлями, сягнули 400 мільйонів // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.epravda.com.ua/news/2012/04/12/321441/>.
6. Абрамов К. В. Эффективность системы контроля проведения государственных закупок / К. В. Абрамов. – Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://xn--80afmfjaylox.xn--80abeamcuufxbhgound0h9cl.xn--p1ai/upload/iblock/bb8/bb8bfef1d4a7f0fed7e0c6e23e8e9766.pdf>.
7. Проект «Национальный Рейтинг Прозрачности Закупок» // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://www.nrpz.ru/>.
8. Смиринський В. В. Прок'юремент як механізм формування конкурентоспроможного ринку державних закупівель європейського типу в Україні / В. В. Смиринський // Конкуренція. – 2004. – № 4 (13). – С. 8-12.
9. Скосырская Ю. В. Криминологические и уголовно-правовые меры борьбы с преступлениями коррупционной направленности, совершаемыми в сфере государственных закупок : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Ю. В. Скосырская. – М., 2011. – 27 с.
10. Водоласкова К. Ю. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері державних закупівель / К. Ю. Водоласкова. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknuvs/2011_2/vodolas.htm.
11. Скалозуб Л. П. Організаційні засади протидії підрозділами ДСБЕЗ МВС України злочинам у процесі державних закупівель / Л. П. Скалозуб, В. І. Василичук, В. Р. Словенко // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 5/66. – С. 83-90.
12. Що може змінити державний реєстр недобросовісних учасників конкурсних торгів? // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://ti-ukraine.org/files/u/124/docs/presentation_for_28.02.2013.pdf.
13. Львівська податкова викрила 7 фактів махінацій в сфері тендерних закупівель // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://galinfo.com.ua/news/106628.html>.
14. Інформація спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції про вжиті у 2012 році заходи щодо протидії корупції та про осіб, притягнутих до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/815413>.
15. Гольцунов Е. П. Обеспечение экономической безопасности в сфере государственных закупок: автореферат дис. на соискание учёной степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Е. П. Гольцунов ; МВД России. Акад. эконом. безопасности. – Москва, 2009. – 21 с.

Мельничук Т. В. Угрозы криминологической безопасности государственных закупок / Т. В. Мельничук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 229-236.

Представлен анализ состояния государственных закупок в Украине в 2011 и 2012 годах, который показал наличие непосредственных и опосредованных угроз криминологической безопасности этой сферы, что привело к значительному ослаблению конкурентной среды, уменьшению удельного веса открытых и прозрачных закупок, существенному возрастанию рисков незаконного и неэффективного использования средств Государственного бюджета Украины. Среди наиболее криминализованных сфер государственных закупок рассматриваются агропромышленный и топливно-энергетический комплексы, здравоохранения, строительства и др.

Ключевые слова: криминологическая безопасность, государственные закупки, криминогенные угрозы, преступность.

THREATS OF CRIMINOLOGICAL SECURITY OF PUBLIC PROCUREMENT

Melnychuk T. V.

*National University «Odessa Law Academy»
Odessa, Ukraine*

Criminological security of public procurement is to provide counteraction of corruption and criminal threats of targeted and efficient budget spending, compliance required quality of goods and services, maximizing use of competitive principles in choosing suppliers. Analysis of public procurement in Ukraine in 2011 and 2012 revealed the presence of direct and indirect threats to the criminological security of the field, which led to a significant weakening of the competitive environment, reducing the role of open and transparent procurement, a significant increase of risk of illegal and ineffective use of funds from the State Budget of Ukraine. Among the most criminalized sectors of public procurement are considered agriculture, fuel and energy complex, health

care, social welfare, education and construction. The dangers associated with corruption and embezzlement in government contracts can exist even before the tendering process, particularly in the allocation of public funds, and stored for the subsequent process of determining the winner of the tender to fulfill of the contract. Mostly criminal activity is various officials, corruption offenses (public and private sectors characterized by accretion of businesses and the public sector), crimes with signs of fraud. Abuse in public procurement mediate secondary criminal activity in the form of embezzlement of budget funds and tax evasion. Among the abuses that members of public procurement allow, the greatest degree of security threats is a conspiracy of participants. In addition, the problems of observance of marginal costs for the purchase of automobiles, furniture and other equipment of institutions and organizations financed from the budget is often unnecessarily beyond advocacy.

Key words: criminological security, public procurement, criminogenic threats, crime.

Spysok literatury:

1. Zvit Rahunkovoi palaty Ukrainy za 2012 rik // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16742074/Zvit_2012.pdf.
2. Zvit shhodo funkcionuvannya systemy derzhavnyh zakupivel' u 2012 roci // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs]: <http://www.me.gov.ua/file/link/203439/file/Zvit%202012.doc>.
3. Rouz-Akkerman S. Korrupcija i gosudarstvo. Prichiny, posledstvija, reformy / S. Rouz-Akkerman. – M. : Logos, 2003. – 356 s.
4. Pis'mo glavy SBU A. Jakimenko ot 11.04.2013 «O kriminalizacii sfery gosudarstvennyh zakupok» prem'er-ministru Ukrainy N. Azarovu.
5. Zbytky vid zlochyniv, shho pov'jazani z derzhzakupivljamy, sjagnuly 400 mil'joniv // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.epravda.com.ua/news/2012/04/12/321441/>.
6. Abramov K. V. Jeftektivnost' sistemy kontrolja provedenija gosudarstvennyh zakupok / K. V. Abramov. – Rezhim dostupa. – [Elektronnyj resurs] : <http://xn--80afmfjaylox.xn--80abeamcuufxbhgound0h9cl.xn--p1ai/upload/iblock/bb8/bb8bfeb1d4a7f0fed7e0c6e23e8e9766.pdf>.
7. Proekt «Nacional'nyj Rejting Prozhivnosti Zakupok» // Rezhim dostupa. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.nrpz.ru/>.
8. Smyrychyns'kyj V. V. Prok'jurement jak mehanizm formuvannya konkurentospromozhnogo rynku derzhavnyh zakupivel' jevropejs'kogo typu v Ukraini / V. V. Smyrychyns'kyj // Konkurencija. – 2004. – № 4 (13). – S. 8-12.
9. Skosyrskaja Ju. V. Kriminologicheskie i ugovolno-pravovye mery bor'by s prestuplenijami korrupcionnoj napravlenosti, sovershaemymi v sfere gosudarstvennyh zakupok : avtoref. dis. na soiskanie uchjonoj stepeni kand. jurid. nauk. : spec. 12.00.08 «Ugolovnoe pravo i kriminologija; ugovolno-ispolnitel'noe pravo» / Ju. V. Skosyrskaja. – M., 2011. – 27 s.
10. Vodolaskova K. Ju. Kryminal'no-pravova harakterystyka zlochyniv u sferei derzhavnyh zakupivel' / K. Ju. Vodolaskova. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknuvs/2011_2/vodolas.htm.
11. Skalozub L. P. Organizacijni zasady protydii' pidrozdilamy DSBEZ MVS Ukrainy zlochynam u procesi derzhavnyh zakupivel' / L. P. Skalozub, V. I. Vasylynchuk, V. R. Slovenko // Naukovyj visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu vnutrishnih sprav. – 2009. – № 5/66. – S. 83-90.
12. Shho mozhe zminyty derzhavnyj rejestr nedobrochesnyh uchasykiv konkursnyh torgiv? // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://ti-ukraine.org/files/u/124/docs/presentation_for_28.02.2013.pdf.
13. L'vivs'ka podatkova vykryla 7 faktiv mahinacij v sferei tendernykh zakupivel' // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://galinfo.com.ua/news/106628.html>.
14. Informacija special'no upovnovazhenogo sub'jekta u sferei protydii' korupcii' pro vzhyti u 2012 roci zahody shhodo protydii' korupcii' ta pro osib, prytyagnutyh do vidpovidal'nosti za vchynennja korupcijnyh pravoporushen' // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/815413>.
15. Gol'cunov E. P. Obespechenie jekonomicheskoi bezopasnosti v sfere gosudarstvennyh zakupok: avtoreferat dis. na soiskanie uchjonoj stepeni kand. jekon. nauk : spec. 08.00.05 «Jekonomika i upravlenie narodnym hozjajstvom» / E. P. Gol'cunov ; MVD Rossii. Akad. jekonom. bezopasnosti. – Moskva, 2009. – 21 s.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 237-242.

УДК [343.35+343.37]:343.85

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ З КОРУПЦІЙНИМИ ЗВ'ЯЗКАМИ, МЕТОДИ ТА СПОСОБИ ЇХ ЛІКВІДУВАННЯ

Міщенко Т. М.

*Сумський державний університет
м. Суми, Україна*

У статті порушується проблема використання корупційних зв'язків організованими злочинними групами, проводиться аналіз структури злочинних організацій, до складу яких входять посадові особи, що вчинюють корупційні діяння, наголошується на необхідності наукового визначення поняття «організована злочинність з корупційними зв'язками», виокремлюється суб'єктний склад таких груп.

Ключові слова: корупція, організована злочинність, корупційні зв'язки, злочинні групи, злочинні організації.

Актуальність дослідження. Становлення України як правової демократичної держави визначається рівнем довіри громадськості до державних інституцій. Проте на заваді сталого суспільного розвитку стоїть низка соціальних проблем, однією з яких є корупція як негативне суспільне явище, що ставить під загрозу як основні засади демократичного громадянського суспільства, так і національну безпеку держави в цілому. Крім того, особливе занепокоєння викликає те, що таке порушення нормального функціонування соціальних та економічних суспільних інституцій сприяє темпам зростання організованої злочинності, що призводять до підвищення корупції в органах державного управління та місцевого самоврядування використовують в своїх діяннях корупційні зв'язки в органах державного управління та місцевого самоврядування. Приватизація державної та комунальної власності, реорганізація адміністративного апарату, недосконалість економічного та податкового контролю збільшують можливості організованої злочинності та включення в її структури сталі корупційні схеми, що ставить гостру необхідність ґрунтовних наукових досліджень не тільки такого негативного явища як корупція в цілому, а й використання корупційних зв'язків організованими злочинними групами.

Метою статті є аналіз поняття «організована злочинність з корупційними зв'язками» та розкриття сутності цього негативного соціального явища.

У сучасній правовій науці організована злочинність досліджувалася такими фахівцями як Варцабою В., Корнієнком М., Лизогубом Б., Лукашевичем В., Романюком Б., Сердюком О., Стадник С., Цимбалом М. тощо; вивченню корупції та питанням її запобігання присвячені праці Алфьорова С., Баранова-Мохорта С., Гаращука В., Добродумова П., Заброди Д., Мухтаєва А., Розвадовського Б., Соловійова В., Тучака М. та ін. Проте на сьогодні відсутні комплексні дослідження щодо визначення органі-

зованої злочинності з корупційними зв'язками та розкриття сутності та механізмів діяльності таких організованих злочинних формувань.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення національної безпеки та зняття соціальної напруженості потребує ефективних заходів щодо подолання корупції. Особливе занепокоєння викликає широке використання такого суспільного явища організованими злочинними групами, що дозволяє злочинним елементам тривалий час здійснювати свою протиправну діяльність, втягувати до неї нових учасників, передусім посадових осіб державних органів для вчинення корупційних діянь. Надзвичайної гостроти на сучасному етапі становлення української державності набуває діяльність злочинних організацій, що негативно впливає на зміцнення правоохоронної практики, реалізацію прав, свобод і законних інтересів громадян. Особливу суспільну небезпеку складають корупційні зв'язки організованої злочинності, що використовуються злочинними групами з метою збільшення прибутків.

Організована злочинність і корупція, на думку науковців, є своєрідним віддзеркаленням ринкових відносин, що розвиваються за законами попиту і пропозиції. У сучасному капіталістичному світі головним інститутом є ринок, який суттєво впливає на політику, право, мораль. Організовані злочинні об'єднання історично створюються на ґрунті субкультури, легко адаптуються до ринкових вимог. Співвідношення попиту і пропозиції, конкуренція, відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, демпінг, створення за домовленістю різноманітних об'єднань про єдину цінову політику, мінімізація податкових відрахувань тощо є тими ринковими механізмами, якими керуються й злочинні організації [7, с. 6].

Дослідження науковців підтверджують, що корупція як соціальне явище виникло разом з появою державної влади. Так, Добродумов П. зазначає, що в основі корупції лежить прагнення безпосередніх носіїв влади до володіння матеріальними благами і засобами їх досягнення, що є наслідком сформованого у них особливого соціального інтересу, який ґрунтується на інших цінностях, ніж ті, які служать суспільству орієнтиром бажаної поведінки. Породженням цього є нестримне прагнення до володіння матеріальними благами, бажання перебувати у привілейованому соціальному становищі. Володіння владою та її використання стає для них засобом досягнення перших двох орієнтирів, а також виступає як стабілізуючий фактор, що сприяє збереженню досягнутого становища [3, с. 32]. Отже, стабільність корупції та складність боротьби із нею пов'язана із природою самого суспільного явища.

Проведений порівняльний аналіз визначення корупції у національному та міжнародному законодавстві, проведений Алфьоровим С., дозволяє виокремити такі особливості визначення корупції. По-перше, суб'єктом корупційних діянь за українським законодавством виступають службові особи, якщо це стосується використання службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей, та будь-яка особа (фізична чи юридична), якщо це стосується обіцянки/пропозиції чи надання неправомірної вигоди. В міжнародних актах суб'єктом корупційним діянь може будь-яка особа, яка наділена відповідними обов'язками та можливостями. Зокрема, в жодному із вказаних актів не має посилання на службових осіб. По-друге, об'єктом корупційних дій виступають за українським антикорупційним законодавством службові повноваження та пов'язані із цим можливості, в той час за міжнародно-правовими нормами це

є будь-який обов'язок особи та її поведінка. Науковець відзначає, що це суттєво розширює коло корупційних правопорушень та зміст корупції, оскільки в такий спосіб передбачається, що до складу корупції входить і зловживання владою, перевищення посадових повноважень, а також законна правомірна поведінка посадової особи, якщо вона зумовлена отриманням якихось переваг або вигод [1, с. 16].

Використання корупційних зв'язків організованими злочинними групами викликане самою природою корупції, яка нерозумно пов'язана з механізмом реалізації влади. Проводячи теоретико-методологічний аналіз корупційних відносин, Добродумов П. зазначає, що державна влада є організованою силою, що забезпечує здатність певної соціальної спільноти (владарюючого суб'єкта) підпорядковувати своїй волі членів суспільства, використовуючи, в тому числі, і метод примусу. В суспільстві, де існують соціальні групи-антогоністи, державна влада перетворюється в інструмент нав'язування волі правлячого класу чи соціальної групи [3, с. 33]. Володіння таким інструментом впливу є бажаним для організованої злочинності як засобом досягнення корисливих цілей. Влада, зосереджена в руках окремих корпоративних чи соціальних груп, перетворюється на самостійну силу, адже при здійсненні державної влади завжди присутній елемент державного примусу у вигляді насильницького впливу уповноважених органів і посадових осіб держави по відношенню до учасників суспільних відносин з метою примусити їх діяти у відповідності з волею володарюючого суб'єкта. При цьому створюється можливість зловживання державним примусом при досягненні своїх цілей, що є особливо вигідним для організованої злочинності.

Протидія корупційній організованій злочинній діяльності, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами з корупційними зв'язками, передбачає необхідність визначення внутрішньої структури таких формувань, встановлення особливостей їх функціонування. Розглядаючи кримінально-правове поняття «злочинна організація», Стадник С. зазначає, що в кримінальному праві визначення злочинної організації необхідно для конструювання інституту співучасті і встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації або визнання організованих груп кваліфікуючими елементами складів злочинів [8].

Законодавче закріплення визначення злочинних груп наведено у Кримінальному кодексі України. Так, у ч. 3 ст. 28 зазначено, що організованою групою є об'єднання декількох осіб (трьох і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення одного чи кількох злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення плану, відомого всім учасникам групи [5].

Організована злочинність – це особливе суспільне небезпечне явище, «вершина злочинності». В основі виокремлення цього виду злочинності науковці вважають характер і ступінь взаємодії злочинців при здійсненні протиправної діяльності. Вона проходить на підставі згуртування осіб, розмежування між ними злочинних ролей, ієрархічності системи взаємовідносин [6, с. 112]. Чим вищий рівень організованості у групі, тим більше управлінські функції відділяються від безпосередньо виконавчих. Науковці визначають, що структура злочинної групи пов'язана з її видом та типом. Злочинні формування з високим рівнем організованості та управління виступа-

ють у вигляді організованих груп, злочинних співтовариств і навіть більш могутніх об'єднань злочинних організацій. Усім таким злочинним організаціям притаманний поділ на складові частини (групи, ланки) із суворою ієрархічною будовою, з чітким розмежуванням функцій між їх членами [2, с. 208]. Організована злочинність з корупційними зв'язками характеризується тим, що основними видами діяльності таких злочинних груп є розкрадання державної чи комунальної власності, зловживання посадовим становищем, а також різноманітні корисливі злочини. Отже, використання корупційних зв'язків спрямоване на вирішення членами організованих злочинних груп двох основних завдань:

- використання владних повноважень для одержання прибутку чи вигоди;
- вироблення ефективних заходів протидії зусиллям правоохоронних органів.

Наявність у злочинних організаціях великих фінансових фондів дає можливість вкладати гроші у різні сфери діяльності, у тому числі нелегальної, для отримання надприбутків, контролем в своїх інтересах відповідних ринків, засобів масової інформації, матеріальною підтримкою членів групи та їх родичів, оплатою послуг адвокатів тощо [4, с. 186]. Однак, специфічною ознакою організованих злочинних груп з корупційними зв'язками є особлива сфера впливу – сфера державного управління. Отримані незаконні доходи відмиваються через складну систему фіктивних діянь і банківських операцій та осідають на рахунках в іноземних фінансових структурах або відтак повертаються в Україну як нібито інвестиції чи використовуються для скуповування нерухомості [7, с. 9].

Важливою особливістю організованої злочинності з корупційними зв'язками є політичні важелі впливу на діяльність органів державного управління та місцевого самоврядування. Використання в ході боротьби за державну владу фінансових коштів злочинних організацій сприяє становленню стійкої системи корупційних відносин в органах влади. Отже, організована злочинність тісно пов'язана з корупцією як соціальним явищем, що дозволяє злочинним групам активно розширювати свою структуру та сфери діяльності.

Висновки. На підставі вищевикладеного необхідно зазначити, що концептуальні напрямки державної політики мають, перш за все, відображати суть, форми організованої злочинності та корупції на сучасному етапі розвитку нашого суспільства й загрози, які вони несуть правам і свободам громадян і державі. Організовані групи з корупційними зв'язками мають низку структурних, економічних та політичних особливостей своєї діяльності, що призводить до їх стабільності та складності виявлення та знешкодження. Отже, шляхами подальших наукових розвідок може бути розробка механізмів виявлення корупційних зв'язків у складі організованих злочинних груп та заходи попередження їх виникненню. Також, підводячи підсумок вищевикладеного, констатуємо, що корупція якісно змінює організовану злочинність, дозволяє останній змінювати свої позиції в суспільстві і державі та політизує її. Межі між корупційною та іншою діяльністю організованих злочинних структур вищого рівня практично не існує. Широке розповсюдження корупції призводить до розвитку і вдосконалення організованої злочинності, а якісне і кількісне зростання останньої, в свою чергу, тягне за собою збільшення кількості корупційних проявів та підвищення небезпечності їх характеру. Тому заходи протидії корупції та організованій злочинності повинні поєднуватись та застосовуватись комплексно.

Список літератури:

1. Алфьоров С. М. Недоліки та переваги визначення корупції в новому антикорупційному законі: аналіз поняття / С. М. Алфьоров // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 15-19.
2. Варцаба В. Н. Криминалистическая характеристика преступлений, совершаемых организованными преступными группами (проблемы теории и практики) / В. Н. Варцаба // Інформаційне забезпечення протидії організованій злочинності. – Одеса: ФЕНІКС, 2003. – С. 206-213.
3. Добродумов П. О. Корупційні відносини: теоретико-методологічний аналіз / П. О. Добродумов // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 1 (1). – С. 31-35.
4. Корнієнко М. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії / М. Корнієнко. – К. : Фонд юридичної науки, 2004. – 300 с.
5. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
6. Криминология : учебник [для ВУЗов] / под ред. В. Д. Малкова. – 2-е изд.]. – М. : Юстицинформ, 2006. – 528 с.
7. Романюк Б. В. Ефективна політика держави у сфері протидії організованій злочинності та корупції – політика зміцнення національної безпеки України / Б. В. Романюк // Боротьба з організованою злочинністю (теорія та практика). – 2010. – № 23. – С. 5-16.
8. Стадник С. В. Проблеми визначення поняття злочинної організації / С. В. Стадник. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2002_2/stadnik.htm. Заголовок з екрану.

Мищенко Т. М. Некоторые вопросы организованной преступности с коррупционными связями, методы и способы их устранения / Т. М. Мищенко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 237-242.

В статье затрагивается проблема использования коррупционных связей организованными преступными группами, проводится анализ структуры преступных организаций, в состав которых входят должностные лица, совершающие коррупционные деяния, акцентируется необходимость научного определения понятия «организованная преступность с коррупционными связями», выделяется субъектный состав таких групп.

Ключевые слова: коррупция, организованная преступность, коррупционные связи, преступные группы, преступные организации.

**PARTICULAR ISSUES OF ORGANIZED CRIMINALITY WITH CORRUPTION LINKS,
METHODS AND WAYS OF THEIR ELIMINATION**

Mishchenko T. M.

*Sumy State University
Sumy, Ukraine*

The article addresses the problem of usage of the corruption links by organized criminal groups, the structure of criminal organizations is analyzed, which are composed of public officers committing corrupt acts, the need for a scientific definition of «organized criminality with corruption links» is emphasized, the subjective structure of such groups is defined. Formation of Ukraine as a democratic state is determined by the level of public confidence in state institutions. However, on the path of sustainable development faces a number of social problems, one of which is corruption as a negative social phenomenon that threatens as the basis of a democratic civil society and national security of the state as a whole. In addition, particular concern was that such a disruption of the normal functioning of social and economic public institutions contributes to the growth of organized crime, which leads to an increase in corruption in the public administration and local self-government use in their acts of corruption relations in state authorities and local self-government. Privatization of state and municipal property, the reorganization of the administrative system, poor economic and tax control empowers organized crime and the inclusion in its structure became the corruption schemes which raises the urgent need for fundamental scientific research not only such a negative phenomenon as corruption in General, but also the use of corrupt links with organized crime groups. National security and the

social tension which requires effective measures to counter corruption. A special concern is the widespread use of such a public phenomenon of organized criminal groups, which allows criminals for a long time to carry out their illegal activities and to involve new members into it, first of all, officials of the state for the Commission of acts of corruption.

Key words: corruption, organized criminality, corruption links, criminal groups, criminal organizations.

Spysok literatury:

1. Alf'orov S. M. Nedoliky ta perevagy vyznachennja korupcii' v novomu antykorupcijnomu zakoni: analiz ponjattja / S. M. Alf'orov // Forum prava. – 2011. – № 2. – S. 15-19.
2. Varcaba V. N. Kriminalisticheskaja charakteristika prestuplenij, sovershaemyh organizovannymi prestupnymi gruppami (problemy teorii i praktiki) / V. N. Varcaba // Informacijne zabezpechennja protidii organizovanij zlochinnosti. – Odesa: FENIKS, 2003. – S. 206-213.
3. Dobrodumov P. O. Korupcijnij vidnosyny: teoretyko-metodologichnyj analiz / P. O. Dobrodumov // Pravovij visnyk Ukrai'ns'koi' akademii' bankivs'koi' spravy. – 2008. – № 1 (1). – S. 31-35.
4. Kornijenko M. Organizovana zlochynnist' v Ukrai'ni: suchasnyj stan, kryminologichna charakterystyka, zahody protydii' / M. Kornijenko. – K. : Fond jurydychnoi' nauky, 2004. – 300 s.
5. Kryminal'nyj kodeks Ukrai'ny : Zakon vid 05.04.2001 № 2341-III // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
6. Kriminologija : uchebnik [dlja VUZov] / pod red. V. D. Malkova. – 2-e izd.]. – M. : Justicinform, 2006. – 528 s.
7. Romanjuk B. V. Efektyvna polityka derzhavy u sferi protydii' organizovanij zlochynnosti ta korupcii' – polityka zmicnennja nacional'noi' bezpeky Ukrai'ny / B. V. Romanjuk // Borot'ba z organizovanoju zlochynnistju (teorija ta praktyka). – 2010. – № 23. – S. 5-16.
8. Stadnyk S. V. Problemy vyznachennja ponjattja zlochynnoi' organizacii' / S. V. Stadnyk. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2002_2/stadnik.htm. Zagolovok z ekranu.

**THE DEATH PENALTY AS A PUNISHMENT IN NORWAY
IN THE XVIII-TH-XIXTH CENTURIES**

Movsisian H. M.

*Taurida National V. I. Vernadsky University
Simferopol, Ukraine*

This article describes the application of the death penalty in Norway in the XVII-XIX centuries. By studying of the articles of the Christian V's Norwegian Code and law clauses of the Norwegian Criminal Code 1842, which sanctions prescribed the death penalty as a punishment, were identified the crimes, that represented the greatest degree of public danger in those days. In addition, the paper describes the main methods of implementing the capital punishment in the XVII-XIX centuries.

Key words: death penalty, punishment, crime, Norway.

The aim of this study is to examine historical and legal aspects of the death penalty application in Norway in the XVII-XIX centuries, the analysis of the criminal acts which were operated at that time and regulated this type of punishment and methods to implement the death penalty. By studying of the sources of Norwegian criminal law – the Norwegian Code given by Christian V of (Denmark and) Norway in 1687 and the Norwegian Criminal Code of 1842, and based on the use of the most severe punishment – the death penalty – it is possible to identify the most serious crimes in the XVII-XIX centuries, which represented the greatest degree of public danger in those days.

The complexity of the review of this problem is the limited number of national publications and scientific works of Russian scientists, among which are Gurevich A.J., Petrova T.L., Noskov A.M. Actual research of foreign scholars can be found in scientific writings of June Starr, Jane Fishburne Collier, Carl Ludwig Von Bar, Torgrim Sørnes.

In Norway, as elsewhere in the world the death penalty was one of the most ancient forms of punishment, which was originally implemented by the custom of blood revenge. Gradually it gave way to the payment of a fine to the victim or a blood relative of the killed person, which was deemed not only reparation for the physical damage, but also satisfaction for the impeached honor [1, p. 120].

The death penalty in Norway had existed in the period of primitive society, the society of Vikings, in early feudal state, in the heyday of the Norwegian monarchy in the XIII century, during the existence of the Danish-Norwegian absolute monarchy and the Personal union with Sweden, in fact, up until the third quarter of the XX century.

At the beginning of XIX century the main legal basis for the administration of criminal justice was the Norwegian Code of 1687 (Norske Lov 1687), and a royal decree of 1789 on theft [2, p. 68].

The death penalty in the Norwegian Code of Christian V was prescribed as punishment for 49 different crimes. These misdemeanors were listed in the Sixth book of Norwegian Code, which was called «On the iniquity» and consisted of 22 chapters.

In the first chapter, which provided crimes against religion, the death penalty was used for the commission of such offenses as: catholicism, oral and written blasphemy, satanism, escape of the sorcerer. Legislative consolidation of these misdemeanors was the logical consequence of the holding the Lutheran Reformation by Danes in the XVI century. The most important results of this process were the secularization of the possessions of Catholic Bishops, as well as lands of closed monasteries; the increasing power of the Danish king and nobles, whom the king appointed as superintendents – Protestant bishops; mass eviction of Catholic people accompanied by confiscation of property [3]. According to the article 6-1-3 «Catholic, the monks, the Jesuits and the other members of the Catholic clergy could not stay in the kingdom. If anyone had provided a dwelling or a place for the Catholic rites to such persons, he was punished with the utmost rigor of the law» [4].

During the period of strengthening and prosperity of the absolute monarchy in Denmark, as well as after holding numerous wars in the XVII century, crimes against the external security of the state and royal power were regarded as particularly serious. Such criminal offences – an insult to the royal majesty, conspiracy, rebellion, disobedience to the king, to the enemy, unauthorized recruitment, the opposition, the attack on members of the political elite, to the judges and lawyers – have been enshrined in the fourth chapter of Norwegian Code 1687 [5].

The capital punishment was prescribed for committing the felonies against person's life: murder with malice aforethought, murder in order to steal money or other valuables of the victim, infanticide, poisoning, causing the death of a person by arson.

The Sixth book of the Norwegian Code 1687 contained provisions on the offences that infringed on the property relations. It was regulated by 9, 16, and 17 chapters. Imposition of the death penalty was applied for burglary of the King's property, counterfeiting, theft of church property, robbery of a shipwrecked person, robbery on the road. Robberies on the roads of Norway in XVIII-XIX centuries were not uncommon, so the perpetrators of latrocinium were punished with all severity of law. First, the offender had to be beheaded, his head was seated on a stake, and the body was attached to the wagon wheel. The execution of the road robbers was made directly on the pathway, so other subjects of the kingdom had observed their headless bodies on the wagon wheels for some time.

Chapter 13, «On lasciviousness» of the Christian V's Norwegian Code established the capital punishment for offences in the sphere of family relations and sexual crimes such as: incest, rape, bigamy, adultery, etc.

The Article 1 of the Second chapter in the first codification of the criminal law in Norway – Norwegian Criminal Code of 1842 – also legislated the death penalty as a measure of criminal responsibility, as well as other 8 types of penalties: b) perpetual servitude for life, a), d), e), f), g) five categories of the term hard labor; h) imprisonment and i) fine [6, p. 3]. This codification included twenty criminal acts, the commission of which entailed the death penalty.

The ninth chapter «On the betrayal, the attack on the state, treason and other crimes against state security and dignity» contained nine offenses with the death penalty as a

The death penalty as a punishment...

---

punishment. Such severe penalty was prescribed for willful subordination of Norway and Sweden under the authority of another state, the separation of part of the territory or possession of the state, illegal change of the Constitution of the Norwegian state, or an Association between Sweden and Norway, murder of the Crown Prince or elimination of persons who, in the order of succession rules were or could be contenders for the throne, the committing of rebellion. The sanction of Article 9-1 was an alternative. Having made one of the above mentioned actions, the guilty could be sentenced to a hard labor of the first degree, perpetual servitude for life or to the capital punishment.

The crimes against the external security of the Norwegian and Swedish states included: implementation by a Norwegian or Swedish mignons of foreign policy of levying war against the United Kingdoms of Sweden and Norway, or if it was in a state of war, the implementation of foreign policy directed against the Allied powers to weaken the force and military power of own state and to help the enemy power, the conduct of hostilities against any of the kingdom or state union. In addition, the criminal liability was prescribed for a person who in time of war was a spy. As a punishment for such persons Norwegian Code enacted an alternative sanction: penal servitude for life or death.

The same punishment awaited Norwegian or Swedish mignon, who during the war conveyed soldiers to the enemy, handed over the state border line, the state fortress or a different point of defense, arsenal, warehouses of military supplies and food provisions, the vessel or other property owned by one of the United Kingdoms of Sweden and Norway or ally, misled employees of the State Department and the soldiers of the United Kingdoms or the soldiers of the Allied Powers with a purpose to go over to the enemy, or uprising.

The legislator separately in the ninth chapter had provided criminal liability for personal injury to the king, for killing and wounding members of the royal family, which included: the Queen, the Queen Mother, royal princesses or princes. Penal servitude for life or the capital punishment were to be punished a person who committed the murder with malice aforethought of the above mentioned persons and who caused the injuries that caused the death of one of the members of the royal family.

Implementation of violence against public authorities – the Storting, or one of its branches, the Privy Council, the Supreme Court or Arbitration, namely the prevention or breach of assembly, freedom of discussion on their decisions and judgments, was punished by penal servitude for life or hard labor of the first degree, but for these actions, accompanied by murder, the offender was punished by penal servitude for life or death.

Chapter Fourteen of Norwegian Criminal Code 1842 included the death penalty as a punishment for felonies against person's life. According to the Article 14-1 the penal servitude for life or the death penalty could be applied to those who committed a premeditated murder [7, p. 50].

The legislator separately in Article 14-5 defined the range of victims for bodily injury resulting in death and willful murder of who, the criminal had been punished with a death penalty: it was one of the couple, who lived together with the offender; relative in the direct ascending line, the host or hostess. The same fate was awaiting a prisoner who killed the jailer, guard.

Means of committing the crime has had an important criminal legal significance. It was a mandatory feature of the offense contained in Article 14-2, which established the capital

punishment for the intentional poisoning of a person with poison or other similar toxic substance, regardless of whether it caused the victim's death or just injury to his health.

Since the adoption of the Norwegian Criminal Code in 1842 and until 1876, after which the death penalty has not been applied in Norway up to World War II times, four persons were executed for murder by poisoning. Thus, in 1849 Maren Johanne Jektvik was executed for the arsenic poisoning of her husband out of jealousy. In 1862 were conducted two more executions of murderers Ole Anton Sivertsen Moland, who poisoned his wife with strychnine through jealousy, and Peder Pedersen Marken for strychnine poisoning of his mother. In 1876, Sophie Johannesdatter was sentenced to death by beheading. She had poisoned 3 people with arsenic in order to conceal shoplifting.

Among the offences against person's life Norwegian legislator in the Criminal Code 1842 classified the premeditated murder by the mother during or within a day after accouchement of her illegitimate child, or attempt to cause death of the baby during of pregnancy. The punishment for the committing of these crimes was a hard labor for the second or first degree. However, in case of repeated commission of this crime a woman had to be subjected to capital punishment.

In addition, if a convicted person for a perpetual servitude for life committed murder, murder of spouse (wife) or other blood relative in the direct ascending line, reckless homicide, intentional infliction of bodily harm resulting in death of the victim, the subsequent punishment for it was the death penalty.

During the period of time under review the crimes against property in Norway – theft, robbery, armed assaults were quite frequent. Therefore, Norwegian Criminal Code 1842 regulated these criminal relations in three chapters: Chapter 19 «On theft,» Chapter 20 «On the robbery,» Chapter 21 «On the fraud». For criminal acts that encroached on the property of other citizens, the legislator had used such punishments as: term hard labor, imprisonment, fine. For committing theft of another's property, coupled with the violence, which was reflected in significant harm to the health of the victim or in the use of torture, the perpetrator was punished by perpetual servitude for life. If exposed to violence man died, the person who committed an armed assault, resulting in the death of the victim, was punished by death penalty. If a person sentenced to perform hard labor for life, was found guilty of committing the crime again, a penal servitude for life could no longer be applied to him, only the capital punishment could be applied.

Throughout the history of Norway, there were various methods of implementation of the death penalty. Thus, according to Christian V's Norwegian Code, capital punishment could be realized by hanging, beheading with a sword or an ax, breaking on the wheel, burning, and dismemberment, drowning and jamming with red-hot pincers.

Such types of the capital punishment, as burning at the stake, drowning and breaking on the wheel were formally valid until the introduction of the new system of penalties by the Norwegian Criminal Code 1842 (since early years 1700th it also has been not used).

Enforcement of the death penalty by hanging in the big cities and at the military bases was held in specially installed gallows and in the villages the pine was often used for this purpose. Thus appeared the statement «sentenced to the gallows and pine» («dømt til Galge og Green») [8]. Such method of execution as hanging was used for the commission of desertion, theft, burglary, larceny and theft of a horse after jailbreak.

The death penalty as a punishment...

This method of death penalty was abolished by the Royal Decree of 20.02.1789 as a sanction for committing civil crimes in Norway and Denmark. The last hanged person in Norway was Anders Larsen in Kristiansand in 1765 – he had committed a burglary.

Another common way to implement the death penalty was beheading with a sword or an ax. Beheading with a sword was considered a noble and honorable. According to the Royal Decree of 9 August 1737 beheading of criminals with the sword meant that the body of an executed person would be buried in the cemetery. In practice, this method of capital punishment was used to persons who had committed the murder without aggravating circumstances or rape. However, gradually this type of penalty has been abolished. May 1, 1741 the Governor of Finnmark County issued a decree which established that the death penalty should continue to be carried out by beheading with an ax. Later in 1775 beheading with a sword as a method of death penalty was declined in Nordland, and eventually throughout the country. The last Norwegian, who was executed by the sword, was Trond Fins Teiehøyden who was punished in 1791 in Numedalen for committing a rape.

Concerning to the beheading with an ax, this method of capital punishment was used in the second half of the XIX century, as the only way to implement this type of punishment. Norwegian Code 1687 established that persons who had committed manslaughter and counterfeiters should be beheaded with an ax. As a rule, after the execution, the body of the dead was buried on the spot of the penalty, and since 1845 – in the cemetery. The last person who was punished with the death penalty in Norway in this way was 72-year-old Christopher Nielsen Svartbakken in 1876 for committing murder in selfish gain.

Very often the use of the above method of capital punishment was accompanied by breaking on the wheel or the imposition of a head on a stake. The decapitated body of a criminal was attached to the wagon wheel, which was installed on a pole. The body of an executed offender has been hanging for all to see until it fell from the wheel. However, in the cities of the bodies removed from the place of execution after a few days. In this way, was executed Ole Berg Jacobsen, who was sentenced to death for mail robbery in 1838.

In the period from 1815 – 1902 years 44 people were executed in Norway. Forty Norwegians were put to death for committing intentional homicide, which were caused by desire of gain, family quarrels and conflicts, disputes about property, inheritance, the desire to save money (murders of children and grandchildren committed by mothers or grandmothers), revenge, religious fanaticism and concealment previously committed criminal acts. In addition, the death penalty by beheading with an ax was applied to two men who had committed mail robberies and one counterfeiter.

Finally, the death penalty in Norway was abolished in 1979. Its new Criminal Code 1902, in force from 1905, abolished capital punishment in peacetime, so it did not provide the application of this type of punishment for civil crimes (Sivil dødsstraff). Military capital punishment was abolished in 1979. The last executions in the Norwegian kingdom were carried out in 1948 to persons convicted for treason and war crimes during the Second World War.

Thus, the Christian V's Norwegian Code provided the death penalty for committing by nationals and other people offences that represented the greatest danger to society: crimes against religion, offences against the external security of the state and the monarchy, felonies against the person's life and against property, sexual crimes and misdeeds in the sphere of

family relations. Passed in 1842 Norwegian Criminal Code did not set such punishment as the death penalty for religious offenses and crimes in the field of family relations. In the second half of the XIX century the highest degree of public danger was characterized for such violent crimes as: offences against the external security of the state, against the monarchy and the royal family and against man's life. However, on practice the death penalty in Norway was applied mainly to the perpetrators in the murder.

References:

1. Carl Ludwig Von Bar. The history of Continental Criminal law/ Carl Ludwig Von Bar; [Translated by Thomas S. Bell]. – Whitefish, USA : Kessinger Publishing, LLC, 2010. – 618 p.
2. June Starr. History and Power in the Study of Law: New Directions in Legal Anthropology/ June Starr, Jane Fishburne Collier. – New York, USA : Cornell University Press. – 1989. – 377 p.
3. Гуревич А. Я. История Норвегии / А. Я. Гуревич, А. С. Кан. – М.: Наука, 1980. – 712 с.
4. Kong Christian Vs Norske Lov 1687/ UiO: Institutt for arkeologi, konservering og historie [Electronic Resource]. – Mode of access : http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/tingbok/kilder/chr5web/chr5_06_01.html.
5. Ibid.
6. Otto Mejlender. Den Norske Straffelov: Lov Angaaende Forbrydelser AF 20de August 1842 (1889)/ Otto Mejlender. – Whitefish, USA : Kessinger Publishing, LLC, 2010. – 136 p.
7. Ibid.
8. Torgrim Sørnes. Ondskap. De henrettede i Norge 1815-1876 / Torgrim Sørnes. – Oslo, Norway: Schibsted Forlag, 2009. – 420 p.
9. Конституция Королевства Норвегия от 17.05.1814 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.norge.ru/constitutisia/>.
10. Даниельсен Р. История Норвегии: от викингов до наших дней / Р. Даниельсен, С. Дюрвик, Т. Грентли и др.; пер. с англ. М. Л. Коробочкина. – М. : Весь мир, 2003. – 516 с.

Мовсисян А. М. Смертная казнь как вид наказания в Норвегии в XVII-XIX ст. ст. / А. М. Мовсисян // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 243-248.

В статье рассмотрен вопрос о применении смертной казни в Норвегии в XVII-XIX стст. Посредством изучения статей Норвежского кодекса Кристиана V 1687 г. и Норвежского уголовного кодекса 1842 г., санкции которых содержали смертную казнь в качестве наказания, были выявлены преступления, которые представляли наибольшую степень общественной опасности в те времена. Кроме того, в работе описаны основные способы реализации высшей меры наказания в XVII-XIX вв.

Ключевые слова: смертная казнь, наказание, преступление, Норвегия.

Мовсіян Г. М. Смертна кара як вид покарання в Норвегії в XVII-XIX ст. ст. / Г. М. Мовсіян // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 243-248.

У статті розглянуто питання про застосування смертної кари в Норвегії у XVII-XIX стст. Шляхом вивчення статей Норвежського кодексу Крістіана V 1687 р. і Норвежського кримінального кодексу 1842 р., санкції яких містили смертну кару в якості покарання, було виявлено злочини, які становили найбільшу ступінь суспільної небезпеки в ті часи. Крім того, в роботі описані основні способи реалізації вищої міри покарання в XVII-XIX стст.

Ключові слова: смертна кара, покарання, злочин, Норвегія.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 249-255.

УДК 343.211

ПОНЯТТЯ ДОКТРИНИ, ЇЇ МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ США

Полянський Є. Ю.

*Національний університет «Одеська юридична академія»
Одеса, Україна*

В сьогоденній юридичній літературі значна увага прикута до проблематики правової доктрини: її сутності, формах вираження, призначенні та практичній цінності. Для української науки ці питання видаються достатньо новими та недослідженими, втім такі висновки насправді є передчасними. У свою чергу, американська правова доктрина є надзвичайно розвинутою, проте недослідженою у вітчизняному науковому просторі. Її дослідження здатне надати необхідні відповіді на проблемні питання української науки, а також стати в нагоді американським науковцям.

Ключові слова: кримінально-правова доктрина США; взаємодія доктрини та законодавства; визначення правової доктрини, її види та форми вираження; теоретико-прикладний та прикладний характер доктрини.

Вступ. Останнім часом в українській юридичній літературі увага багатьох авторів прикута до питання правової доктрини, її сутності, змісту, значення. Дослідження правової доктрини стало певним трендом, даниною моді. Адже ідея використання доктрини в якості панацеї від недоліків правозастосування наврядчи зможе укорінитися на ґрунті українського права.

Традиції кримінального права України безпосередньо пов'язані з провідною роллю закону як засобу регламентації відносин як в суспільстві, так і в сфері реалізації кримінальної відповідальності. При цьому правова доктрина виконує суплементарні функції: заповнює прогалини законодавства, та створює концепцію права, якої має відповідати система законодавства в цілому. Американське право, навпроти, потребує засобу ефективного доповнення законодавства, адже воно є надто фрагментарним. В підсумку доктрина відіграє роль безпосереднього регулятора відносин, та дуже тісно перехрещується с прецедентним правом, багато в чому з ним ототожнюючись. Отже, завданням цього дослідження є визначення місця правової доктрини в системі кримінального права США, що дозволить глибше зрозуміти значення доктрини як джерела в умовах загального права. При цьому об'єктом дослідження слід вважати кримінально-правову доктрину США та її взаємодію з іншими джерелами права, а предметом – окремі ознаки кримінально-правової доктрини в умовах реалій американського права.

Виклад основного матеріалу. Доктрина є системоутворюючим елементом, який забезпечує методологічні засади дослідження правової системи. Американські правники визнають це лише в філософському контексті, виключаючи його наявність в «живому

праві». В якому ж сенсі поняття доктрини використовується в американській юридичній літературі? Може бути виокремлена значна кількість підстав для наведення формального визначення. Але почати слід перш за все з «змістовного підходу», відповідно до якого розуміння доктрини можна розподілити на «вузьке» та «широке». Перше відноситься до рішень по конкретних справах, які стали прецедентами в судовій практиці. Друге – сформований судовою практикою підхід з врегулювання окремих видів кримінально-правових відносин. Йдеться про одне та те ж саме, але з відмінністю в різному ступені узагальнення. Тим більше, що сама термінологія, яка використовується в літературі, свідчить на користь такого розподілення. На сторінках американських наукових видань слово «доктрина» зустрічається надто часто, навіть у випадках, коли його застосування є методологічно некоректним з огляду на будь-які можливі чинники. Адже даний термін став надуніверсальним і часто використовується лише для «посилення враження» в наукоподібних текстах. В цілому ж кількість вузькоспеціалізованих судових доктрин є чималою. Наприклад, так звана «доктрина Пінкертонів», яка отримала таку назву за кримінальною справою у відношенні братів на прізвище Пінкертон. Зазначена доктрина є цілком судовою, вона не мала під собою попереднього теоретичного обґрунтування, більше того – думки членів колегії суду розділилися майже навпіл, що є частим явищем в судовій практиці Верховного Суду США.

Іншим прикладом є «розширені» судові доктрини, які ми умовно так назвемо з огляду на їхнє теоретичне обґрунтування та комплексний характер. Вони, як правило, мають глибоке історичне коріння, та традиційно були предметом обговорення в працях класиків американського права. Яскравим прикладом може виступати ще одна доктрина об'єктивного ставлення у вину, так зване правило *Felony murder rule*. Воно досліджувалося ще Коуокм Е. та Блекстоном У., та і досі залишається об'єктом підвищеного інтересу. Осередок доктрини складається перш за все з наукового обґрунтування (принципу перенесення умислу з однієї злочинної дії на іншу – по фактичному результату. Яке вже раніше згадувалося, його автором вважається Коук Е.). І лише потім доктрина «збагачується» практичною складовою, тобто вироками по конкретних справах, в яких суд прислухався до думки науковців. Таким чином прецедент базувався на науковій позиції, яка мала набути свого вираження крізь процес відправлення правосуддя.

Що ж стосується поняття доктрини в широкому сенсі, то в цьому випадку мова піде про узагальнення підходів до кримінальної відповідальності на двох рівнях: загальному та спеціальному. Кримінально-правова доктрина може вважатися вченням про кримінальне право, сукупністю ідей, на яких воно побудовано та функціонує. При цьому доктрина безумовно включає у себе комплекс теоретичних наукових підходів, правової догми, практики застосування законодавства. Сутність правової доктрини в широкому сенсі максимально наближена до сутності самого права. Вона є відправною крапкою створення правової догми, яка в свою чергу є безпосереднім результатом теоретизації. А судова практика виконує функції зворотного зв'язку, який показує наскільки якісно поточна правова система функціонує та які зміни та уточнення є необхідними.

Що стосується рівня «спеціальних» кримінальних доктрин, то вони виражають загальні підходи, які переважно панують в кримінальному праві. Наприклад, об'єктивний стандарт ставлення у вину, принцип кримінальної відповідальності юридич-

них осіб, доктрина *corpus delicti* та ін. саме і відносяться до цієї проміжної ланки у внутрішній структурі кримінально-правовій доктрини США.

Як вже було значено, американські правники вживають поняття доктрини доволі специфічним чином та далеко не завжди визначають її в якості загальноутворюючої основи всієї кримінально-правової системи. «Широке» розуміння доктрини зустрічається лише в працях теоретиків, проте не перешкоджає їм одночасно вживати дане поняття в інших, суто казуальних значеннях. Наприклад, Флетчер Дж. впевнений, що лише теоретики мають право вирішувати спірні питання американського кримінального права, тобто він чітко визнав провідну роль кримінально-правової доктрини в праві [1, с. 243]. Але одночасно автор називає доктринами судові прецеденти, окремі концепти та ін. на наступних сторінках своєї роботи. Так, професори Тілер Е. та Крос Ф. також не змогли надати прийнятне визначення доктрини. До речі, автори є викладачами вищих навчальних закладів, тобто так чи інакше їхнє сприйняття правової доктрини мало би бути концептуальним, проте ми бачимо зворотне. Отже, цитування їхньої праці: «Правова доктрина є готівкою закону. Багато в чому доктрина, чи прецедент, є законом, так як народжується в суді. Позиції суддів створюють правила та стандарти, з яких і складається доктрина... Сутність та значення правової доктрини ще так і не були належним чином досліджені. Ні науковці-правники, ні фахівці з політичних наук так і не дійшли загальних висновків з цього питання, та і надалі ігнорують цю сферу». В роботах інших американських сучасних науковців також простежується надання переваги судово-казуальному змісту поняття доктрини. Так, Шапіро Д. співвідносить ідейне навантаження доктрини з обранням обґрунтованої відповіді на обґрунтований аргумент в процесі застосування норм права в суді [2, с. 737]. Аналогічна точка зору може бути знайдена і в статті Джонсона Ф., в якій він стверджує наступне: «.. правове обґрунтування, яке може дати плідні результати в суперечливих ситуаціях незалежно від політичної та економічної ідеології судді» [3, с. 252] Виходячи з наведених цитувань цінність кримінально-правової доктрини в очах американських фахівців все ж таки обмежується забезпеченням правильного застосування норм матеріального права в суді. Втім є ще одна думка, яку поділяють так звані «правові реалісти», що, нажаль, ще більше принижує значення доктринальних джерел права: «... правові реалісти поставили під сумнів загальновизнану мудрість (правову доктрину – авт.) в першій половині ХХ століття. Вони активно доводили, що традиційні матеріали права, такі як доктрина, насправді нічого не вирішують в процесі правозастосування» [4, с. 71] І далі розвинення аналогічної думки у Тілера Е. та Кроса Ф.: «Для реалістів правова доктрина була чимось надто невизначеним щоб якимось чином впливати на судову практику... реалісти завжди підтримували точку зору, відносно якої судді зазвичай заздалегідь обирають те рішення по справі, яке суб'єктивно вважають за потрібне, а лише потім маніпулюють доктринальними джерелами таким чином, щоб підкріпити ними власне рішення. За таких умов правова доктрина залишається не більше, ніж ширмою» [5, с. 518].

З наведеними твердженнями з одного боку можна погодитися, але лише частково. По-перше, американське право визнає судові прецеденти в якості одного із основних джерел права. Хоча, на наш погляд, ототожнення доктрини з прецедентом не є правильним, втім традиції права дійсно дають певну волю суддям у виборі варіанта рішення. В

країнах континентального права суддівський розсуд суворо обмежений чіткими нормами закону, тому варіативність вибору рішення є незначною. У свою чергу, американське право сповнено норм, які потребують тлумачення, прогалин, питань, які регламентуються суто загальним правом. Отже, частина функцій статутного законодавства перенесена на судову практику та доктрину. Американські судді мають більше можливостей для вирішення справ за власним розсудом (крім питань призначення покарання, а також випадків розгляду справи присяжними), що теоретично сприяє диференціації відповідальності, звичайно – за відсутності корупції та суб'єктивізму. Разом з тим Тілер Е. та Крос Ф. значно перебільшують фактичні межі суддівського розсуду. Як тільки що було згадано, федеральне законодавство передбачає надто суворі правила призначення кримінальних покарань, які майже не залишають місця для судової дискреції. Вплив Модельного кримінального кодексу на законодавство штатів (переважної більшості з них) також значно посилив позиції статутного законодавства. Відповідно роль прецедентного права та доктринальних джерел суттєво знизилася з 60 років минулого століття.

Повертаючись до праць Тілера Е. та Кроса Ф. приходиться знову зауважити на надто примітивному баченні ідеї та покликання кримінально-правової доктрини. Американські «правові реалісти», скоріше, заслуговують на узагальнену назву «правові примітивісти». Їхні погляди можуть частково пояснюватися низкою ефективністю сучасного права, якому було завдано чимало ударів з боку корупції, політизації та інших викликів сьогодення (які, до речі, завжди так чи інакше знижували ефективність права як регулятора суспільних відносин). Якщо американські правові реалісти дійсно вважають право своєї країни настільки неефективним, що воно навіть не приймається до уваги суддями під час відправлення правосуддя, то що ж тоді мали би казати українські фахівці про стан справ у власному правовому просторі? Виходячи з логіки деяких правових реалістів можна зробити висновки, що право як категорія не існує та цілком підмінюється квазіправом, яке не регулює суспільні відносини, а лише імітує даний процес, в той час як дані відносини залежать виключно від грошей та влади. Надзвичайно реальна, але руйнівна ідеологія, яка здатна знищити не тільки правову доктрину, а й саму ідею права в цілому.

Ми можемо побачити, що усі проблеми американських науковців стосовно дослідження правової доктрини обумовлені двома чинниками: 1) вони не можуть визначитися з її поняттям: існуючі варіанти розуміння залишаються або неповними, або примітивними. Більшість авторів взагалі вважають кращим не намагатися надавати поняттю доктрини жодних визначень; 2) теоретичний плюралізм, який знаходить свої коріння в розвинутому федералізмі США, а також в багатосторічному функціонуванні загального права призводить до відсутності єдиної системи поглядів, що дійсно надає практикам можливість вибору тих чи інших варіацій за власним бажанням.

Таким чином, американська кримінально-правова доктрина і досі перебуває в теоретичному колапсі, адже вона існує, проте чимало фахівців банально «не впізнають її в обличчя». Натомість, в українській правовій науці поняття доктрини зазвичай розуміється в сенсі правового вчення, або ж правової ідеології держави. В таких умовах доктрина є системоутворюючою основою на якій базується сучасне та майбутнє право. Класичним прикладом може бути Кримінальний кодекс України 2001 року, автори проекту якого цілком засновували свої напрацювання на набутках пострадянської кримінально-правової доктрини. Як ми вже з'ясували, Модельний кримінальний

кодекс, розроблений в США як приклад законодавства майбутнього, навпроти руйнував сталу концепцію права та створював нову (точніше мав створити за сподіваннями його авторів). Це просте порівняння свідчить наскільки по-різному доктрина може впливати на право держави в цілому.

Безперечним є нерозривний зв'язок правової доктрини з юридичною наукою. Слід цілком погодитися з І. Семеніхіним, який з цього приводу зазначає наступне: «Правова доктрина тісно пов'язана з юридичною наукою, що виступає для неї в ролі своєрідного життєдайного джерела, основи, витоку. Таким чином, правова доктрина має похідний щодо правничої науки характер. Доктрина, доктринальні положення, створюються, яка правило, в результаті проведення фундаментальних наукових досліджень. В юридичній літературі зазначається, що метою фундаментальних досліджень є теоретичне осмислення глибинних процесів, закономірностей виникнення, організації й функціонування правових явищ» [6, с. 22-23]. Фактично поняття кримінально-правової доктрини в широкому сенсі та поняття кримінально-правової науки ідейно розташовані надзвичайно близько одне до одного. В підтримку даного ствердження можна навести позиції Р. Пузикова, який вважає доктрину категорією наукової творчості, продуктом професійної наукової діяльності [7, с. 137]. Майже аналогічних позицій дотримуються Венгеров А., Зеленкевич І., Пархоменко Н. та інші. Дещо інакше розглядають правову доктрину Поляков А., Несерсянц В., Люлькович С., які вважають можливим ототожнювати сутність правової доктрини з теорією права та поглядами вчених юристів. Семеніхін І. також стверджує, що американська правова доктрина носить прикладний характер [6, с. 15]. В цьому автор надто наближається до американських «реалістів», на думку яких доктрина посідає місце на нижчій ланці правозастосування, тобто є суто прикладною. Втім, американські науковці та їхні закордонні послідовники помиляються, коли принижують статус та значення кримінально-правової доктрини США. Простим та логічним буде висновок, що значення доктрини в системі права *зворотно пропорційно якості законодавства*. Американські суди застосовують доктринальні джерела не з метою вибору варіанта вирішення справи за власними суб'єктивними побажаннями, вони використовують ці джерела так як в них не має іншого вибору, адже часто відсутні чіткі вказівки чи вимоги закону. В країнах з систематизованим, структурованим та якісним кримінальним законодавством немає потреби в доктринальних джерелах в процесі правозастосування, адже ідейний зміст права вже був врахований в правотворчому процесі при прийнятті кримінального законодавства. Саме тому покликання доктрини в країнах континентального права полягає у пошуку шляхів для вдосконалення законодавства. Це має суттєве значення і для українського кримінального права, адже деякі автори вважають за потрібне підвищувати роль кримінально правової доктрини в процесі застосування кримінально-правових норм. Їм слід було би прийняти до уваги, що для реалізації їхніх наукових ідей довелось би знизити значення кримінального законодавства та віддати частину пріоритету доктринальним джерелам. Чи було б це виправданим в системі українського права? Навіть школяру буде зрозуміло, що єдиним набутком таких новацій стане досягнення цілі «не так, як було раніше», адже для деяких сучасних науковців такий підхід є самоціллю. Але нічого раціонального він привнести не зможе.

Слід перейти до питання функцій кримінально-правової доктрини США. Як впливає із наведених вище аргументів, дана доктрина носить *теоретико-прикладний характер*, поєднуючи в собі як суто теоретичні, так і практичні складові. На наш погляд, американській кримінально-правовій доктрині в «широкому сенсі» характерні такі функції як: світоглядна, ідеологічна, правовизначальна та практична. Широке розуміння доктрини багато в чому співпадає з поняттям правової ідеології, на наш погляд ці терміни можна з певним припущенням вважати синонімами. Ідеологічна функція завжди пов'язана зі створенням певної «конституції права» - тих засад, які не піддаються сумнівам ні в якому разі. Будь-які похідні конструкції можуть змінюватися шляхом видання нових норм чи припинення дії старих, але основоутворюючі засади не мають змінюватися, в іншому випадку право втрачає індивідуальність і перестає бути самим собою. Наприклад, принцип *corpus delicti* (складу злочину) в англо-американському праві історично складається з двох елементів *actus reus* та *mens rea*. При спробі змінити його, наприклад, на більш звичну для нас чотирьохелементну, американське право втратить свою ідентичність і фактично перестане бути тим самим американським правом.

Світоглядна функція кримінально-правової доктрини США проявляється в формуванні професійної правосвідомості майбутніх юристів в освітніх закладах. Реалізація даної функції є вкрай важливою в умовах американського федералізму, адже відсутність єдиної правової догми переміщує акцент в освітньому процесі саме у бік доктринальних джерел, забезпечуючи універсальність юридичної освіти. Крім того, вона опосередковано реалізується в процесі правозастосування, адже визначає правосвідомість практикуючих юристів тощо. Що же стосується правовизначаючої та практичної функцій, то їх проявам було присвячено чимало уваги на попередніх сторінках праці, тому немає сенсу ще раз вдаватися до відповідного аналізу.

Висновки. У підсумок проведеного дослідження слід навести визначення кримінально-правової доктрини США. На наш погляд, під нею слід розуміти першооснови американського права, які беруть свій початок з наукових праць відомих англійських юристів та загального права колоніальної Англії, а також набутків американської теорії та практики кримінального права, що визначають самотність системи кримінального права, забезпечують його правильне та повне тлумачення, а також практичне застосування». Не можна не погодитися з імовірною критикою визначення, адже американські науковці розуміють сутність доктрини переважно в практичній площині. Втім вже було зазначено, та ще раз на цьому наголосимо – доктринальні засади права так і не досліджені американськими науковцями. Вони вважаються певною «аксіомою», тобто на їхній погляд не потребують доказів. Втім, аксіома виявляється теоремою, отже крапка в питанні теоретичного дослідження доктринальних засад американського права була поставлена передчасно.

Список літератури:

1. Fletcher George P. Rethinking Criminal Law / George P. Fletcher. – Oxford University Press, 2000. – 898 p.
2. Shapiro David L. In Defense of Judicial Candor / David L. Shapiro. – 100 HARV.L.REV., 1987. – P. 711-747.
3. Johnson Philip E. Do You Sincerely Want to Be Radical? / Philip E. Johnson. – 36 STAN.L.REV., 1984. – P. 247, 252.
4. Duxbury Neil Patterns of American Jurisprudence / Neil Duxbury. – Oxford University Press, 1995. – 536 p.

5. Tiller Emerson H., Cross Frank B. What is legal doctrine? / Emerson H. Tiller, Frank B. Cross. – 100 Northwest Univ. L. Rev., 2006. – P. 502-533.

6. Семеніхін І. В. Правова доктрина: загально-теоретичний аналіз / І. В. Семеніхін. – Харків : Юрайт, 2012. – 87с.

7. Пузиков Р. В. Сущность юридической доктрины как источника права / Р. В. Пузиков // Правовая и политическая жизнь. – 2003. – № 4. – С. 120-139.

Полянський Е. Ю. Поняття доктрини, її місце і значення в уголовном праві США / Е. Ю. Полянський // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 249-255.

В современной юридической литературе значительное внимание привязано к проблематике правовой доктрины: ее сущности, формам выражения, назначению и практической ценности. Для украинской науки, на первый взгляд, данные вопросы довольно новы и неизучены, хотя такие выводы лишь поверхностны. В свою очередь, американская уголовно-правовая доктрина детально и многократно исследована, однако ей ранее не уделялось внимания в украинской научной литературе. Вместе с тем данные знания являются строго необходимыми для дальнейшего развития украинского права.

Ключевые слова: уголовно-правовая доктрина США, взаимодействие доктрины и законодательства, определение правовой доктрины, её виды и формы выражения, теоретико-прикладной и прикладной характер доктрины.

NOTION OF A LEGAL DOCTRINE, IT'S PLACE AND VALUE IN U.S. CRIMINAL LAW

Polyansky E. Yu.

*National University «Odessa Law Academy»
Odessa, Ukraine*

Many Ukrainian scholars have focused their attention at the issues of legal doctrine, its nature and notion. The doctrine is a phenomenon, that forms the legal system, provides methodological principles of research as well. But in what sense the notion of doctrine understood in American legal literature? If we use «semantic approach», we can distinguish two meanings of the legal doctrine, which can considered to be «narrow» and «broad». The first relates decisions on specified cases, which create precedents in jurisprudence. The second forms an approach to regulate certain types criminal law institutions.

And what if we speak about the broad notion of legal doctrine, then Criminal doctrine can be considered to be a methodology of criminal law, a set of ideas at what it is based. This doctrine includes theoretical range of scientific approaches, legal dogma, and the practice of law. The essence of legal doctrine in its broad meaning is close to the essence of the law itself.

American lawyers understand the concept of doctrine in very narrow, casual way. It is logical to conclude that the notion of doctrine level does depend on the quality of state legislation. As American criminal law is abounded with lacuna, that fact presumes the significance on the Doctrine.

In our point of view, American scholars take a wrong path of oversimplification of the legal doctrine issues. The common approach is too practical, and theoretical institutions still remain dissimilar. They do believe, that doctrinal issues are axiomatic, but they turn out to be theorems, requiring proper substantiation.

Key words: legal doctrine, criminal law institutions, legal dogma, theory and practice of jurisprudence.

Spysok literatury:

1. Fletcher George P. Rethinking Criminal Law / George P. Fletcher. – Oxford University Press, 2000. – 898 p.
2. Shapiro David L. In Defense of Judicial Candor / David L. Shapiro. – 100 HARV.L.REV., 1987. – P. 711-747.
3. Johnson Philip E. Do You Sincerely Want to Be Radical? / Philip E. Johnson. – 36 STAN.L.REV., 1984. – P. 247, 252.
4. Duxbury Neil Patterns of American Jurisprudence / Neil Duxbury. – Oxford University Press, 1995. – 536 p.
5. Tiller Emerson H., Cross Frank B. What is legal doctrine? / Emerson H. Tiller, Frank B. Cross. – 100 Northwest Univ. L. Rev., 2006. – P. 502-533.
6. Semenihin I. V. Pravova doktryna: zagal'no-teoretychnyj analiz / I. V. Semenihin. – Harkiv : Jurajt, 2012. – 87s.
7. Puzikov R. V. Sushhnost' juridicheskoy doktriny kak istochnika prava / R. V. Puzikov // Pravovaja i politicheskaja zhizn'. – 2003. – № 4. – С. 120-139.

**ГЕНЕЗИС КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ТА ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ
В ХХ СТОЛІТТІ ТА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Скворцова О. В.

*Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
Сімферополь, АР Крим, Україна*

Досліджено основні напрямки розвитку українського законодавства в ХХ столітті і на сучасному етапі у сфері кримінально-правової регламентації економічних злочинів, тенденції визначення заходів кримінального покарання за такі види діянь. Показано взаємозв'язок цих процесів із соціально-економічними умовами життя суспільства і держави в цілому, їх поступальне просування шляхом гуманізації.

Ключові слова: економічні злочини, криміналізація злочинів, кримінально-правова відповідальність, злочини у сфері економіки, заходи кримінального покарання.

Вступ. Дослідження історичних засад визначення кримінальної відповідальності та покарання за економічні злочини є досить важливим і актуальним, тому що на базі аналізу кримінального законодавства минулих років постає можливість: простежити проблеми криміналізації протиправних діянь у сфері економіки, що виникають у різні періоди історії нашої держави; вивчити тенденції визначення заходів кримінального покарання за такі види діянь, ефективність застосування заходів кримінального покарання та досягнення цілей покарання в цій групі злочинів. Метою роботи є виявлення основних напрямків розвитку законодавства у зазначеній сфері, його взаємозв'язку з соціально-економічними умовами життя суспільства і держави в цілому.

Теоретичною основою дослідження стали численні праці вітчизняних і зарубіжних юристів, присвячені як загальнотеоретичним, так і конкретним проблемам регламентації та застосування норм кримінального законодавства в частині відповідальності за злочини у сфері економіки. З проблем економічної злочинності написано багато монографій, підручників, посібників і статей такими вченими, як Даньшин І. М., Долгова А. І., Зелінський Л. Ф., Кудрявцев В. М., Стрельцов Є. Л., Тацій В. Я. та ін. Однак процеси криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації у сфері економічних злочинів в минулому й сьогодні, як і раніше, викликають чималий інтерес і вимагають подальшого аналізу.

За ознаками спільності родових об'єктів сьогодні, з урахуванням положень чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України 2001 року [1], до економічних злочинів можна включити: розділ VI «Злочини проти власності» (крадіжка, грабіж, шахрайство тощо), розділ VII КК України «Злочини у сфері господарської діяльності» (фік-

тивне підприємництво, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом тощо) і, у зв'язку з набранням чинності нового антикорупційного законодавства [2] розділ XVII КК України в частині злочинів, що регламентують відповідальність за посягання у сфері службової діяльності в юридичних особах приватного права та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, комерційний підкуп такої особи, зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги тощо).

1. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ПРОЕКОНОМІЧНИХ НОРМ ДОРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

Для загального відомого огляду підлягають факти, викладені далі. Перші відомі нам кримінально-правові і, зокрема, проєкономічні норми Стародавньої Русі були закріплені в договорах з Візантією 907, 911, 944 років і в Руській правді. У цей період основою для писаного права слугували правові звичаї. Злочини не вважалися небезпечними для суспільства в цілому, розглядалися як посягання на особисті інтереси, що виражалось у встановленні майнової компенсації збитку («вири») та можливості застосування покарань, заснованих на принципі таліона. Така позиція щодо відповідальності робила злочинну поведінку економічно не вигідною.

У XV-XVII століттях кримінально-правові норми цілком набули публічного характеру, злочини стали розглядатися як діяння, загрозливі для всього суспільства в цілому. У пам'ятках права цього періоду (Судебники 1497, 1550 років; Соборне уложення 1649 року) світські кримінально-правові норми відокремлюються від церковних, проте все ще нерозривно пов'язані з нормами інших галузей права. Оскільки матеріальні блага охоронялися державою і суспільством особливо, такі злочини осуджувалися як з боку релігійних громад, так і з боку органів влади.

Першим нормативним актом, що практично цілком складався з кримінально-правових норм, став Артикул військовий, прийнятий у 1716 році. Незважаючи на те, що основна увага в ньому приділялася військово-кримінальному законодавству, були й норми загального характеру, в тому числі запозичені з кримінального законодавства європейських держав. Також до цього періоду відноситься Статут благочиння, прийнятий під час царювання Катерини II. З початку XIX століття було також підготовлено кілька проєктів Кримінального уложення. Норми кримінального права увійшли й до Зводу законів Російської імперії 1833 року, де були подані у Книзі першій тому XV «Про злочини і покарання взагалі».

Перший повноцінний кримінальний кодекс – Уложення про покарання кримінальні та виправні – був підписаний у 1845 році Миколою I. Основною його особливістю, порівняно з більш ранніми нормативними актами, було виділення загальної частини як елемента структури кодифікованого акту. Серед особливостей Уложення заслуговує уваги докладно розроблена система покарань, яка застосовувалася, в тому числі, і за правопорушення економічного характеру, що включала 12 їхніх «родів» і 38 «ступенів». Крім того, норми, що передбачають кримінальну відповідальність, містилися у Військовому статуті про покарання (282 статті).

22 березня 1903 року, у період царювання Миколи II, було прийнято нове Кримінальне уложення, в якому були враховані економічні та соціально-політичні

зміни, що відбулися в Росії. Уложення носило досить прогресивний характер як з погляду кримінально-правової науки так і з погляду юридичної техніки. Однак воно так і не набуло чинності в повному обсязі. У період між Лютневою та Жовтневою революціями 1917 року застосовувалися кримінальні закони дореволюційного періоду: Уложення 1845 та 1903 років. Одночасно постановами Тимчасового уряду вводилися і нові кримінально-правові норми.

2. КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ І ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НИХ У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Вивчення історії кримінального законодавства України радянського періоду дає можливість констатувати, що в цей період державного соціалізму з його бюрократично-командною системою кримінальне право нерідко ставало зброєю беззаконь та масових репресій [3, с. 57].

Етап розвитку кримінального законодавства 1917-1922 років до прийняття першого радянського КК має безцінний інтерес як період народження першого у світовій історії соціалістичного кримінального права, що не мало аналогів у минулому. Джерелами кримінального права в період з 1917 по 1919 роки слугували звернення уряду до населення, постанови з'їздів Рад, декрети, накази місцевих Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів, інструкції Наркомюста, а також судова практика [3, с. 61]. Правовими актами регламентувалася відповідальність за найбільш тяжкі й найпоширеніші злочини, до яких законодавство того часу зараховувало, наприклад, хабарництво й спекуляцію (скупку та перепродаж майна з метою наживи). Серед покарань суттєву роль грали штрафи, рідше застосовувалося позбавлення волі. Було здійснено і першу класифікацію злочинів: контрреволюційні, особливо тяжкі та інші. Так, фальшивомонетництво було віднесено до особливо тяжких злочинів.

30 грудня 1922 був прийнятий договір про утворення СРСР, після чого затверджуються Основні засади кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік, на базі яких у 1926-1928 роках приймалися КК союзних республік. Характерною рисою кримінальних кодексів був поділ злочинів на дві основні категорії: спрямовані проти основ радянського ладу, а тому визнані найбільш небезпечними, і всі інші злочини. Такий злочин, як хабарництво, як і раніше, відносився до найбільш небезпечних. Поняття покарання в цей період часу замінювалося поняттям «міри соціального захисту».

Кримінальне законодавство 30-х років слід віднести до найбільш репресивних. Пройшла ціла серія судових процесів із смертними вироками щодо «ворогів промисловості», які здійснювали шкідництво. У 1928 році були засуджені «саботажники» у кам'яновугільної промисловості Донецька за так званою «Шахтинською справою». Типова безгосподарність, яка живе й понині, розцінювалася як контрреволюційний злочин. Таких «шахтинців» виявляли у всіх галузях промисловості. Заходи покарання застосовувалися до них вельми суворі – аж до розстрілу. У 1930 році пройшла ще одна гучна справа – «Промпартії», за якою група великих фахівців була звинувачувана в контрреволюційній діяльності у вигляді шкідницького планування народного господарства, зв'язків із зарубіжними ворожими організаціями та підготовки диверсій. Аналіз діянь, скоєних цими особами, сьогодні дає можливість зробити висновок

про те, що звинувачувані здійснювали всього лише посадові злочини (наприклад, недбалість), а також господарські (наприклад, випуск недоброякісної продукції та інше). Застосовувалися заходи кримінальної репресії до «куркулів»: їх залучали до відповідальності за ухилення від сплати податків, лихварство, порушення правил про трудове законодавство. У результаті такої кримінальної політики зазначалися численні випадки незаконного засудження за контрреволюційні злочини не «класово ворожого елемента», а бідняків і середняків, які вчинили побутові та господарські злочини [3, с. 65].

Тенденції розвитку кримінального законодавства цього періоду призвели до того, що злочини проти державної власності, господарські злочини каралися незрівнянно суворіше, ніж злочини проти життя й здоров'я громадян. За розкрадання і шкідництво суд міг засудити до розстрілу, а за умисне вбивство – до 10 років позбавлення волі. Слід також зазначити, що відповідальність за господарські злочини поряд з посадовими в спеціальних розділах кримінального законодавства не передбачалася. Зберігався поділ злочинів на контрреволюційні та інші.

Кримінальне законодавство воєнного часу відрізнялося тим, що це було законодавство надзвичайного періоду, у зв'язку з чим низка норм носила тимчасовий характер. Широко застосовувалася аналогія закону.

Кримінальний кодекс УРСР у редакції 1942 року, як і раніше, замість поняття «кримінального покарання» використовував поняття «міри соціального захисту». Для боротьби з найбільш тяжкими видами злочинів усе ще застосовувалася така надзвичайна міра соціального захисту, як розстріл. До найбільш тяжких злочинів належав, зокрема, контрреволюційний саботаж – свідоме невиконання певних обов'язків або навмисно недбале їх виконання (аналог зловживання повноваженнями, халатності), скоєння якого за особливо обтяжуючими обставинами могло спричинити до розстрілу з конфіскацією майна (ст. 54–14 КК УРСР [4]). Такі діяння, як підробка або збут у вигляді промислу підробленої металевої монети, державних казначейських білетів; кваліфікована контрабанда, за умови їх вчинення з особливо обтяжуючими обставинами, тягли за собою вельми суворі «міри соціального захисту» – від позбавлення волі на строк не нижче двох років з конфіскацією майна до розстрілу з конфіскацією майна (ст.ст. 56–22, 56–24 КК УРСР [4]). Порушення правил про валютні операції, наприклад, передбачало покарання до трьох років позбавлення волі з конфіскацією всього або частини майна (ст. 56–27 КК УРСР [4]).

Дев'ятирічний післявоєнний період був відзначений двома напрямками кримінально-правової нормотворчості. Жорсткістю кримінального покарання робилися спроби збити зростання економічної злочинності. У той же час, видавалися норми, зумовлені історичною перемогою СРСР у Великій вітчизняній війні (наприклад, скасовувалася смертна кара).

У 1958 році були прийняті нові Основи кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік, після чого в період з 1959 по 1961 роки приймаються кримінальні кодекси союзних республік. КК УРСР був прийнятий в 1960 році [5], а введений в дію – у 1961 році. Цей кодекс показав свою довговічність, тому що проіснував, хоча і з численними змінами та доповненнями, до 1 вересня 2001 року – введення в дію нового КК України 2001 року.

Відмінною особливістю КК України 1960 року (як і КК України 2001 року) є побудова розділів (відповідно – підрозділів) його Особливої частини за родовим об'єктом посягання. Цей кодекс містив три самостійних розділи – V, VI, VII, які передбачали відповідальність за майнові, господарські та посадові злочини. Однак такі злочини, як контрабанда, виготовлення й збут підроблених грошей, порушення правил про валютні операції, були віднесені не до господарських злочинів, а до інших злочинів проти держави. При цьому рівень оцінки суспільної небезпеки цих злочинів був надзвичайно високий: до 1990 року за такі злочини, скоєні при обтяжуючих обставинах, передбачалася смертна кара [3, с. 67]. У КК України 1960 року скасовувалася аналогія закону, яка досить широко застосовувалася раніше, згідно з положеннями ст.ст. 1, 3, 7 [5].

3. ГЕНЕЗИС КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ А ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ У ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

З прийняттям КК України 2001 року таке діяння, як порушення правил про валютні операції, було декриміналізовано. Відповідальність за незаконний обіг підроблених грошей (ст. 199 КК [1]), контрабанду (ст. 201 КК [1]) передбачена в розділі КК «Злочини у сфері господарської діяльності». Також у 2008 році в санкціях, які окреслюють відповідальність за ряд злочинів у сфері господарської діяльності (ст.ст. 207, 210, 211 та ін. КК [6]), були знижені нижні та верхні границі покарання у вигляді позбавлення волі.

15 листопада 2011 Верховна Рада України прийняла закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» (далі – Закон) [7], який набув чинності 17 січня 2012 року. Закон вніс зміни поряд з іншими нормативно-правовими актами, у тому числі, в чинний КК України. Ці зміни були спрямовані на зниження тяжкості покарання щодо низки протиправних діянь у сфері економічної діяльності.

У першу чергу слід указати, що Закон декриміналізував 17 складів злочинів, які входили в розділ VII КК України «Злочини у сфері господарської діяльності» (ст.ст. 202, 203, 207, 208, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 223, 225, 226, 234, 235). За скоєння цих правопорушень упроваджена адміністративна відповідальність у вигляді накладення штрафів. З санкцій цих статей, відповідно, виключені положення про застосування до правопорушників таких видів покарань, як виправні роботи, обмеження та позбавлення волі. Низка господарських злочинів, що залишилися в чинному КК, не каратимуться позбавленням волі, обмеженням волі, а тільки штрафами (наприклад, ст.ст. 203-2, 219, 222 та ін.). Однак розмір штрафів істотно зріс. Крім цього, декриміналізована ст. 201 КК «Контрабанда» в частині незаконного переміщення через митний кордон України товарів (товарна контрабанда). В оновленому варіанті КК відповідальність передбачається тільки за контрабанду культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів і спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Висновок. Узагальнюючи тенденції розвитку кримінального законодавства України в питаннях регламентації злочинів у сфері економіки, визначення відповідальності та заходів покарання за такі діяння, можна зробити висновок про те, що воно поступально йде шляхом гуманізації: 1) спостерігається тенденція до зміни обсягу переліку

економічних злочинів залежно від оцінки законодавцем суспільної небезпеки вчинених діянь, виходячи з рухливості соціально-економічних умов життя суспільства та держави в цілому; 2) пом'якшуються заходи кримінального покарання; 3) все частіше пропонуються заходи кримінального покарання, які можуть економічно впливати на злочинця, роблячи його протиправну поведінку економічно не вигідною, що зумовлено прагненням привести законодавство у цій сфері до європейських стандартів.

Список літератури:

1. Уголовный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15 августа 2013 года). – Х.: «Одиссей», 2013. – 256 с.
2. Про засади запобігання і протидії корупції в Україні : Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.
3. Уголовное право. Общая часть / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Ю. М. Ткачевского, Г. Н. Борзенкова. – М. : Изд-во Московского университета, 1993. – 431 с.
4. Уголовный кодекс УССР. Официальный текст с изменениями на 1 июня 1942 г. – М. : Юридическое издательство НКЮ СССР, 1942. – 69 с.
5. Уголовный кодекс Украины от 28.12.1960 // Ведомости Верховной Рады. – 1961. – № 2. – Ст. 14.
6. Уголовный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 сентября 2011 года). – Х. : «Одиссей», 2011. – 248 с.
7. О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины по гуманизации ответственности за правонарушения в сфере хозяйственной деятельности : Закон Украины от 15.11.2011 № 4025-VI // Голос України. – 17.12.2011. – № 239.

Скворцова О. В. Генезис уголовно-правовой ответственности и наказания за преступления в сфере экономики в уголовном законодательстве Украины в XX веке и на современном этапе / О. В. Скворцова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 256-262.

Исследованы основные направления развития украинского законодательства в XX веке и на современном этапе в сфере уголовно-правовой регламентации экономических преступлений, тенденции установления мер уголовного наказания за такие виды деяний. Обозначена взаимосвязь данных процессов с социально-экономическими условиями жизни общества и государства в целом, их поступательное продвижение по пути гуманизации.

Ключевые слова: экономические преступления, криминализация преступлений, уголовно-правовая ответственность, преступления в сфере экономики, меры уголовного наказания.

**THE GENESIS OF CRIMINAL RESPONSIBILITY AND PUNISHMENT
FOR ECONOMIC CRIMES IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE
IN THE XX CENTURY AND AT THE PRESENT STAGE**

Skvortsova O. V.

*Taurida National V.I. Vernadsky University
Simferopol, Crimea, Ukraine*

The article is devoted to the detailed analysis of the genesis of criminal responsibility and punishment for economic crimes over the last century and at the present stage. Economic crimes require a detailed study from various angles. The matter of crime, including economic crime, has been constantly changing in Ukraine due to mobility of socio-economic conditions of the state and society as a whole. On the one hand, a number of offenses in the sphere of economy has been growing, the level of public danger has been increasing, new types of economic crimes have appeared. On the other hand, a number of economic criminal offenses has been losing its relevance per se, the viewpoint has been changing concerning the purpose of criminal responsibility for these crimes. These activities cause permanent movement of the criminal regulation of economic crime and punishment for them.

In the article, based on research into the historical foundations of the establishment of criminal responsibility and punishment for economic crimes, as it was stated in criminal laws of the past, the problems of the

criminalization of illegal acts in the sphere of economy have been revealed concerning different periods of the history of this country; trends of establishing of criminal penalties for such types of conduct have been studied, as well as application efficiency of criminal sanctions and penalties to achieve the objectives of punishment in this group of crimes.

On the grounds of contemporary common generic objects, subject to the provisions of the criminal law of Ukraine, range of offenses has been indicated that could be attributed to the economic crimes.

The overview of criminal law provisions of economic nature in ancient Russia, the Middle Ages, Modern Times and the beginning of last century has been provided in the article.

The history of the criminal law in Ukraine of Soviet period has been researched in detail, under the topic of this publication. On the basis of the penal codes of different years and other legal acts of that period, it has been revealed as followed: features of crime classification by severity and the fact of referring a number of economic crimes to grave crimes; repressive character of criminal law of 1930's; the temporary nature of the criminal law of the war years; the widespread use of analogy of the law in relation to acts of economic nature; toughening of criminal punishment for economic crime in the post-war period in order to bring down its growth; extremely high valuations of social danger of economic crime in the Criminal Code of Ukraine in 1960 (for a number of crimes committed in aggravating circumstances – the death penalty).

The provisions of the Criminal Code of 2001 have been examined in the genesis, in the frames of regulation of economic crime, establishing responsibilities and penalties for these actions.

The conclusion has been made about progressive development of the criminal law on economic crimes by the way of humanization: 1) there is a tendency to change the volume of the list of economic crimes according to legislator's estimation of social danger of the crimes committed on the basis of the mobility of socio-economic conditions of the state and society as a whole; 2) softening of criminal penalties, and 3) criminal penalties having economic impact are offered increasingly, making his illegal behavior not-valued in order to bring the legislation in this area to the European standards.

Key words: economic crimes, criminalization of illegal acts, criminal responsibility, crimes in the sphere of economics, criminal penalties.

Spysok literatury:

1. Ugolovnyj kodeks Ukrainy (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 15 avgusta 2013 goda). – H.: «Odissej», 2013. – 256 s.
2. Pro zasady zapobigannja i protydii' korupcii' v Ukrai'ni : Zakon Ukrai'ny vid 07.04.2011 № 3206-VI // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 2011. – № 40. – St. 404.
3. Ugolovnoe pravo. Obshhaja chast' / pod red. N. F. Kuznecovoj, Ju. M. Tkachevskogo, G. N. Borzenkova. – M. : Izd-vo Moskovskogo universiteta, 1993. – 431 s.
4. Ugolovnyj kodeks USSR. Oficial'nyj tekst s izmenenijami na 1 ijunja 1942 g. – M. : Juridicheskoe izdatel'stvo NKJu SSSR, 1942. – 69 s.
5. Ugolovnyj kodeks Ukrainy ot 28.12.1960 // Vedomosti Verhovnoj Rady. – 1961. – № 2. – St. 14.
6. Ugolovnyj kodeks Ukrainy (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 1 sentjabrja 2011 goda). – H. : «Odissej», 2011. – 248 s.
7. O vnesenii izmenenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Ukrainy po gumanizacii otvetstvennosti za pravonarushenija v sfere hozjajstvennoj dejatel'nosti : Zakon Ukrainy ot 15.11.2011 № 4025-VI // Golos Ukrainy. – 17.12.2011. – № 239.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 263-268.

УДК 343.346:347.799.2

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА БЕЗПЕКУ МОРЕПЛАВСТВА

Федчун Н. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Стаття присвячена існуючим проблемам, пов'язаним з визначенням поняття злочинів, що посягають на безпеку мореплавства, та питанням щодо з'ясування родового об'єкту аналізованих злочинів, а також ряду загальних ознак і рис, що дозволить виділити дані злочини у відносно самостійну групу і піддати їх комплексному дослідженню з метою подальшого вдосконалення чинного кримінального законодавства та практики його застосування.

Ключові слова: злочини проти безпеки мореплавства, об'єкт посягання, злочини міжнародного характеру, система злочинів, що посягають на безпеку мореплавства.

Вступ. Активне використання людиною Світового океану створює додаткові джерела загрози безпеки мореплавства. Серед різних правових заходів, спрямованих на попередження негативних наслідків людської діяльності на морі, певне місце належить кримінально-правовій охороні безпеки мореплавства. Це обумовлено досить широким колом посягань та високим ступенем суспільної небезпеки діянь, які здатні заподіяти шкоду безпеці мореплавства.

До питань кримінально-правового впливу на злочини, що посягають на безпеку мореплавства, в своїх працях звертались такі вчені, як Бондаренко Н. О., Дрішлюк І. А., Коробєєв А. І., Прусс В. М., Чучаєв А. І.

Метою цього дослідження є визначення поняття злочинів, що посягають на безпеку мореплавства, виділення родового об'єкту, а також ряду загальних ознак і рис, що дозволить виділити дані злочини у відносно самостійну групу, для їх дослідження та систематизації.

Основні положення. Під безпекою мореплавства розуміють такий стан судноплавства та інших видів людської діяльності на морі, який виключає заподіяння шкоди морським суднам, іншим технічним пристроям, життю і здоров'ю людей, навколишньому морському середовищу, та забезпечується заходами економічного, технічного, організаційного, соціального і правового характеру. Безпеку мореплавства можна визначити в якості самостійного об'єкту кримінально-правової охорони, внаслідок чого чинне кримінальне законодавство містить певну групу норм, що передбачають відповідальність за злочинні посягання на безпеку мореплавства. Законодавець не виділяє ці норми в самостійну групу, а поміщає їх у різних розділах Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК): «Злочини проти довкілля» (розділ VIII); «Злочини проти громадської безпеки» (розділ IX); «Злочини проти безпеки

руху та експлуатації транспорту» (розділ XI); «Злочини проти миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку» (розділ XX) [1].

За Кримінальним кодексом України, до злочинів, які посягають на безпеку мореплавства, можна віднести наступні суспільно-небезпечні діяння: забруднення моря (ст. 243 КК), порушення законодавства про континентальний шельф України (ст. 244 КК); посягання, пов'язані з терористичною діяльністю (ст.ст. 258, 258¹-5); порушення правил безпеки руху та експлуатації водного транспорту (ст. 276 КК), пошкодження морських шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК), угон або захоплення морського чи річкового судна (ст. 278 КК), ненадання допомоги судну та особам, потерпілим від лиха (ст. 284 КК), неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден (ст. 285 КК); піратство (ст. 446 КК).

Таким чином, можна констатувати, що в даний час в кримінальному законодавстві України склади злочинів, які посягають на безпеку мореплавства, «розсіяні» по різних розділах Особливої частини Кримінального кодексу, однак, незважаючи на це, їх можна розглядати в єдності, виходячи з наступних обставин.

В основі всіх правопорушень має бути щось спільне, що дозволяло б, враховуючи кількісні і якісні характеристики цих явищ, розмежовувати їх на види. Такою загальною ознакою всіх правопорушень є, як відомо, їх суспільна небезпека. Злочини відрізняються від інших правопорушень кількістю і якістю суспільної небезпеки. Звідси випливає, що критерієм віднесення злочинів проти безпеки мореплавства до того чи іншого виду служать ступінь (кількість) і характер (якість) суспільної небезпеки. Вони знаходять своє вираження в характері порушень відповідних правил безпеки, розмірі заподіяної шкоди, місці, часі, способі здійснення злочинних намірів, особливостей предмета, суб'єкта і суб'єктивної сторони.

На відміну від інших вчинків людини злочином за своєю соціальною сутністю є посягання на ті відносини, які склалися в суспільстві, що відображають найбільш важливі інтереси, внаслідок чого й охороняються кримінальним законом.

Кримінальний кодекс України виконує завдання правового забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до винних осіб [1].

Злочини у сфері охорони безпеки мореплавства можна визначити як передбачені кримінальним законом суспільно-небезпечні діяння (дії або бездіяльність), що посягають на встановлений законом або іншими нормативними актами порядок безпечного функціонування (руху або експлуатації) морських транспортних засобів або інших технічних пристроїв, охорони людського життя на морі та навколишнього морського середовища [2, с. 32].

Риси подібності та ряд загальних типоутворюючих ознак розглянутих злочинів можна виявити в кожному елементі їх складів. Вирішальне значення для класифікації злочинів у галузі охорони безпеки мореплавства має об'єкт посягання. Основне значення об'єкта злочину визначається його роллю в структурі складу злочину, а також наявністю у визначенні злочину матеріальної ознаки: не може бути злочин-

ним те діяння, яке не спричиняє і не становить загрози спричинення шкоди об'єктам кримінально-правової охорони. Отже, немає злочинів без об'єкта посягання. Встановлення й аналіз змісту об'єкта дозволяють дати відповідь на запитання, які стосуються сутності охоронюваного блага, уточненню меж дії кримінально-правової норми. Об'єкт злочину є тією ознакою, яка дозволяє проводити розмежування злочинів при їх кваліфікації. Крім того, встановлення спричинення суттєвої шкоди об'єкту кримінально-правової охорони дозволяє розмежовувати злочини від інших правопорушень та аморальних проступків.

Окрім зазначеного, об'єкт злочину враховується при кодифікації законодавства. Так, структура КК України побудована за ознакою єдності об'єктів визначеної групи злочинів, тобто за родовим та видовим об'єктом.

Розглядаючи поняття об'єкта, слід зазначити, що вчення про нього загалом розроблялося українськими та російськими вченими, оскільки в іноземному кримінальному законодавстві переважно використовується формальне визначення злочину, а об'єкт злочину як самостійна категорія виділяється досить рідко.

Відправним поняттям об'єкта злочину є таке: об'єкт злочину – це те, на що завжди посягає злочин.

Слід зазначити, що після Жовтневої революції у радянському кримінальному праві затвердилася концепція, згідно з якою, об'єктом злочину є суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом. Цієї точки зору дотримувалися Піонтковський А., Кудрявцев В., Дурманов М. та ін. Ця позиція є актуальною і зараз та фігурує у багатьох виданнях та публікаціях таких сучасних юристів, як Лановенко І., Яценко С., Тацій В., Денисов С. [3, с. 205-206]. Так, відповідно до окресленої теорії суспільні відносини складаються із трьох елементів: суб'єктів (сторін суспільних відносин), предмета (та річ або благо, з приводу якого існують відносини), а також соціального зв'язку між учасниками (зміст відносин). Як об'єкт злочину в рамках цієї теорії може розглядатися система типових, стійких суспільних відносин визначеного виду в цілому, або індивідуальний соціальний зв'язок, порушений конкретним злочином [4, с. 108-110]. При цьому, як правило, під суспільними відносинами розуміють три основних типи відносин: по-перше, між фізичними особами, по-друге, між фізичною особою і державними інститутами, по-третє, комбінація двох попередніх типів [5, с. 58]. Крім того, слід зазначити, що вказані вчені-юристи звичайно не дотримуються єдиного чіткого визначення об'єкта злочинного посягання, але всі вони є прибічниками однієї концепції.

Таким чином, слід сказати, що автор цього дослідження вважає правильним визначати об'єкт злочину як суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом, порушення яких спричиняє соціально-небезпечну шкоду.

Особливістю злочинів, що посягають на безпеку мореплавства, є те, що шкода особистості (або майну, або середовищу існування) заподіюється в основному при порушенні правил використання джерел підвищеної небезпеки та потерпілими є випадкові особи. Вказані злочини створюють загрозу невизначеному колу осіб, матеріальним засобам, об'єктам навколишнього морського середовища, до того ж шляхом порушення правил безпеки. Ось чому об'єктом цих злочинів є суспільні відносини у сфері безпечного функціонування морського транспорту.

Інша характерна особливість розглянутих злочинів, що дозволяє об'єднати їх у відносно самостійну групу, полягає в тому, що всі вони відносяться до посягань, що порушують Міжнародні конвенції в галузі морського судноплавства, охорони морського середовища та експлуатації ресурсів Світового океану. Відзначаючи зазначену специфіку, Карпець І. І. пише: «Прагнення виділити ці злочини в самостійну групу цілком виправдано» [6, с. 44].

Закріплення окремих суспільно небезпечних діянь як злочинів за допомогою укладання державами відповідних універсальних міжнародних договорів (конвенцій, протоколів, угод) обумовлено, насамперед, потребою держав в спільному захисті своїх життєво важливих інтересів від цих діянь. Всі норми про злочини, що посягають на безпеку мореплавства, трансформовані в кримінальне законодавство України з міжнародних конвенцій.

Особливостями, що впливають з міжнародно-правового характеру розглянутих злочинів, є те, що багато з них:

- 1) зачіпають інтереси різних країн;
- 2) можуть скоюватись на території, яка не знаходиться під юрисдикцією будь-якої держави (відкрите море);
- 3) можуть скоюватися громадянами різних держав та особами без громадянства;
- 4) мають специфіку дії кримінального закону в просторі;
- 5) стають кримінально караними діяннями лише після трансформації їх у внутрішньодержавне (національне) законодавство.

Можна вказати на те, що за цими ознаками злочини, які посягають на безпеку мореплавства, належать до злочинів міжнародного характеру.

Отже, єдність родового об'єкту аналізованих злочинів, ряд загальних ознак і рис дають підставу для виділення даних злочинів у відносно самостійну групу, що дозволяє піддати їх комплексному дослідженню з метою подальшого вдосконалення чинного кримінального законодавства та практики його застосування.

Система злочинів, що посягають на безпеку мореплавства, в основі якої лежить безпосередній об'єкт цих діянь, може бути представлена у наступному вигляді:

1. Злочини у сфері охорони безпеки функціонування (руху або експлуатації) морських транспортних засобів (ст.ст. 276, 277, 278 КК).
2. Злочини у сфері охорони людського життя на морі (ст.ст. 284, 285 КК).
3. Злочини у сфері охорони навколишнього морського середовища, раціонального використання ресурсів Світового океану (ст.ст. 243, 244 КК).
4. Злочини міжнародного характеру, що скоюються на морі (ст.ст. 258, 446 КК).

Важливо підкреслити, що перспективи подальшого освоєння Світового океану і необхідність попередження загрожуючих на морі небезпек можуть призвести в майбутньому до появи нових суспільних відносин, які потребуватимуть кримінально-правового захисту.

Висновки. Таким чином, у даний час в кримінальному законодавстві України склади злочинів, які посягають на безпеку мореплавства, «розсіяні» по різних розділах Особливої частини Кримінального кодексу, але єдність родового об'єкту аналізованих злочинів, ряд загальних ознак і рис дають підставу для виділення да-

них злочинів у відносно самостійну групу, що дозволяє піддати їх комплексному дослідженню з метою подальшого вдосконалення чинного кримінального законодавства та практики його застосування.

Список літератури:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
2. Коробеев А. И. Уголовно-правовая охрана безопасности мореплавания СССР / А. И. Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 1984. – 195 с.
3. Бурчак Ф. Г. Дальнейшее укрепление правовой защиты государственной и общественной жизни / Ф. Г. Бурчак. – К. : Знание, 1987. – 48 с.
4. Уголовное право России / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. В. Лунеева, А. В. Наумова. – М., 2006. – 328 с.
5. Курс уголовного права: Общая часть : учеб. [для вузов] / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 1999. – Т. 1: Учение о преступлении. – 278 с.
6. Карпец И. И. Преступления международного характера / И. И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1979. – 264 с.

Федчун Н. А. Понятие и система преступлений, посягающих на безопасность мореплавания / Н. А. Федчун // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 263-268.

Статья посвящена существующим проблемам, связанным с определением понятия преступлений, посягающих на безопасность мореплавания, и вопросам относительно выяснения родового объекта рассматриваемых преступлений, а также ряда общих признаков и черт, позволяющих выделить данные преступления в относительно самостоятельную группу и подвергнуть их комплексному исследованию с целью дальнейшего совершенствования действующего уголовного законодательства и практики его применения.

Ключевые слова: преступления против безопасности мореплавания, объект посягательства, преступления международного характера, система преступлений, посягающих на безопасность мореплавания.

THE DEFINITION AND THE SYSTEM OF CRIMES AGAINST THE MARITIME SAFETY

Fedchun N. O.

*National university «Odessa Law Academy»
Odessa, Ukraine*

Among the various legal measures on prevention the negative effects of human activities at sea, a special place belongs to the criminal protection of maritime safety. It is determined by quite a wide range of criminal encroachments and a high degree of public danger of crimes against the maritime safety.

Crimes in the field of the maritime safety can be defined as socially dangerous act (action or inaction), provided by the criminal law that encroach the statutory order of safe functioning (movement or operation) of marine vessels or other technical devices, human life at sea and the marine environment

Decisive value for the classification of crimes in the field of maritime safety has the object of encroachment, because the unity of the generic object of analyzed crimes, some common features and attributes provide a basis for the allocation of these crimes in a relatively independent group that can allow their complex research for further improvement of existing criminal law and practice

A characteristic feature of crimes against the maritime safety is that the damage to the person (or property, or environment) is caused mainly in violation of the rules of usage of the sources of increased danger and victims are random people. These crimes pose a threat to the public, materiel means, objects of the marine environment, also through a safety breaches. That's why the object of mentioned crimes appears to be the public relations in the safe functioning of maritime transport.

Another characteristic feature of the considered crimes can combine them into a relatively independent group is that they all belong to the encroaches that violate international conventions in the field of maritime navigation, marine environment protection and exploitation of ocean resources.

It is important to emphasize that in the future the prospects for further development of the oceans and the necessity of prevention of threatening dangers at sea could lead to new social relations that would require criminal remedies.

Key words: crimes against the maritime safety, object of encroachment, international crimes, the system of crimes against the maritime safety.

Spysok literatury:

1. Kryminal'nyj kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2001. – № 25-26. – St. 131.
2. Korobeev A. I. Ugolovno-pravovaja ohrana bezopasnosti moreplavaniya SSSR / A. I. Korobeev. – Vladivostok : Izd-vo Dal'nevostochnogo un-ta, 1984. – 195 s.
3. Burchak F. G. Dal'nejshee ukreplenie pravovoj zashhity gosudarstvennoj i obshhestvennoj zhizni / F. G. Burchak. – K. : Znanie, 1987. – 48 s.
4. Ugolovnoe pravo Rossii / pod red. V. N. Kudrjavceva, V. V. Luneeva, A. V. Naumova. – M., 2006. – 328 s.
5. Kurs ugolovnogo prava: Obshhaja chast' : ucheb. [dlja vuzov] / pod red. N. F. Kuznecovoj, I. M. Tjzhkovoju. – M. : Zercalo, 1999. – T. 1: Uchenie o prestuplenii. – 278 s.
6. Karpec I. I. Prestuplenija mezhdunarodnogo haraktera / I. I. Karpec. – M. : Jurid. lit., 1979. – 264 s.

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ИЗМЕРЕНИЯ ЛАТЕНТНОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Храмов С. М.

*Учреждение образования «Брестский государственный университет имени А. С. Пушкина»
г. Брест, Республика Беларусь*

В статье исследуются социологические методы измерения латентной преступности. На основе сопоставления статистических данных, результатов научных исследований обосновывается необходимость использования социологических методов для измерения латентной преступности. Социологические методы и методики целесообразно использовать при необходимости измерения латентной преступности на локальном уровне. Указанные методы позволяют с приемлемой степенью достоверности отслеживать латентную преступность в целом и по отдельным видам преступлений, выявлять основную направленность развития явления и его отдельных видов в прошлом, настоящем и как прогноз в возможном будущем.

Ключевые слова: латентная преступность, социологические методы, измерение преступности.

Введение. В криминологии латентная преступность (от лат. *latens*, род. п. *latentis* – скрытый) рассматривается как часть преступности, которая не получает отражения в уголовной статистике и не становится предметом уголовного судопроизводства. В настоящее время более реальной является задача максимально точного познания этого явления. Этому способствует использование социологических методов измерения латентной преступности, которые в бывшем СССР применительно к криминологической сфере стали постепенно апробироваться с начала 70-х гг. XX века [1; 2]. В конце XX начале XXI века заметный вклад в разработку теоретических и прикладных аспектов методики измерения латентной преступности внесли ученые Ахраменко Н. Ф., Ельскене Т. Ю., Кашевский В. А., Конев А. А., Лунеев В. В., Сорокин Н. О. и др. Применение и дальнейшее развитие социологического метода в криминологии рассмотрено в монографическом исследовании Ли Д. А. [3]. На диссертационном уровне возможность использования методов социологических исследований для измерения латентной преступности и определения состояния латентности отдельных видов преступлений подробно исследована Акутаевым Р. А. [4]. Некоторым социологическим методам исследования латентной преступности посвящены публикации Шахаева Ю. А. [5; 6]. Вместе с тем возможность выяснения относительно точного уровня латентной преступности все еще остается нерешенной частью общей проблемы борьбы с преступностью. В связи с этим настоящая статья имеет целью классификацию и оценку эффективности основных социологических методов измерения латентной преступности.

1. КЛАССИФИКАЦИЯ СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ

Некоторые эксперты полагают, что соотношение зарегистрированных и латентных преступлений составляет примерно 1:3. Данное соотношение может варьироваться. По оценкам специалистов, в Российской Федерации «ежегодно совершается около 10-12 млн. преступлений, однако регистрируется только 2,5-3,5 млн. В 2012 году показатель зарегистрированных преступлений в Российской Федерации оказался еще меньше и составил 2302,2 тыс. фактов уголовно-наказуемых противоправных деяний, или на 4,3% меньше, чем за аналогичный период 2011 года [7].

Для измерения скрытой части фактической преступности в правоохранительной практике используются различные методы, в том числе социологические.

Все имеющиеся социологические методы измерения латентной преступности можно объединить в одну из классификационных групп, включающей такие приемы и способы познания, которые в зависимости от стоящих перед исследователем задач могут дать ему возможность судить о размерах латентной преступности либо о латентности отдельно взятых видов преступлений. При таком подходе к основной социологической классификационной группе логично будет отнести:

- 1) экспертные оценки;
- 2) обзор виктимизации населения;
- 3) метод «саморегистрирующейся преступности»;
- 4) изучение официальных документов;
- 5) факторный анализ латентной преступности.

Исследование латентной преступности заключается в применении вышеперечисленных методов. Эти методы положительно зарекомендовали себя при проведении различных криминологических исследований.

2. ЭКСПЕРТНАЯ ОЦЕНКА

Экспертная оценка заключается в обобщении мнений научных и практических работников, специально отобранных по признакам стажа, квалификации, круга интересов и знаний и т. п., о будущих параметрах преступности или некоторых ее видов, а также о процессах и явлениях, интенсивно влияющих на ее тенденции.

Метод экспертных оценок базируется прежде всего на личном опыте лиц, привлекаемых в качестве экспертов в процессе пилотажных исследований. Ими могут быть ученые, работники правоохранительных органов, судьи. Поэтому метод экспертных оценок допускает интуитивизм и гипотетичность суждений. В результате эксперты высказывают свои обоснованные предположения относительно характеристик латентной преступности. При правильном отборе специалистов уровень экспертных оценок иногда приближается к исчерпывающей полноте.

Более достоверный результат может быть достигнут при привлечении к работе нескольких высококвалифицированных экспертов. По результатам работы экспертов их оценки подлежат вдумчивому анализу и обработке. При этом исключаются самая высокая и самая низкие оценки, а остальные оценки суммируются и выводятся средняя арифметическая величина. Этот прием при использовании метода экспертных оценок и промежуточного варианта между методом экспертных оценок и анализом документов позволяет уменьшить элемент случайности и субъективизма.

3. ОБЗОРЫ ВИКТИМИЗАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ

В качестве одного из наиболее объективных и достоверных методов измерения латентной преступности широко применяются обзоры виктимизации населения. В криминологической литературе приводятся и сведения о сравнительных обзорах виктимизации, проведенных в ряде европейских стран [8, с. 57; 9, с. 73].

Виктимизация может быть измерена в абсолютных и относительных величинах, исходя из числа потерпевших от преступности, отдельных видов преступлений и вида причиненного вреда. Еще в 60-е годы XX века этот метод вошел в набор стандартных процедур, с помощью которых исследуют преступность в развитых странах.

Сущность рассматриваемого метода заключается в обследовании административно-территориальной единицы, в отношении которой ведется официальный учет преступности (город, микрорайон и т. п.). В избранном регионе проводится сплошной или выборочный опрос населения. Заранее определенной группе лиц (репрезентативной выборке) предлагается ответить на предложенные вопросы на предмет, не оказались ли они жертвой преступления.

Эти вопросы могут быть сформулированы по-разному. Однако задаются они с целью выяснения как минимум двух важных обстоятельств:

а) оказывались ли опрашиваемые лично или члены их семьи, близкие родственники, друзья в течение последних лет (например, трех или пяти) потерпевшими от преступления;

б) обращались ли они в связи с этим с письменными или устными заявлениями (сообщениями) в правоохранительные органы и каковы результаты рассмотрения этих обращений (какие были приняты процессуальные решения уполномоченными должностными лицами).

4. МЕТОД «САМОРЕГИСТРИРУЮЩЕЙСЯ ПРЕСТУПНОСТИ»

Начиная с 40-х годов прошлого века в ряде зарубежных государства при исследовании латентной преступности применяется метод «саморегистрирующейся преступности».

Этот метод может успешно использоваться и в наших условиях. Суть метода состоит в опросе призывников, отправляющихся на службу в вооруженные силы, на предмет, не совершали ли опрашиваемые каких-либо преступлений. Если опрос проводится анонимно, достоверность опросов существенно повышается. С учетом характера и важности исследуемых вопросов это особенно актуально.

Главным достоинством этого метода является высокий уровень обеспечения анонимности опроса. В качестве недостатка метода следует выделить невозможность проанализировать структуру преступности, а значит получить данные по видам преступлений, которые можно было бы сопоставить с результатами исследования латентной преступности другими методами.

5. ИЗУЧЕНИЕ ОФИЦИАЛЬНЫХ ДОКУМЕНТОВ

В качестве классического метода социологии при изучении латентной преступности выступает изучение официальных документов.

Сведения, которые могут указывать на наличие скрытых преступлений, необходимо искать в находящихся в производстве, приостановленных и прекращен-

ных уголовных делах; журналах регистрации преступлений; регистрации жалоб и обращений граждан; регистрации обратившихся за оказанием медицинской помощи в соответствующие учреждения; контрольных журналах учета преступлений и др.

Несмотря на то, что этот метод не позволяет получить данные, сопоставимые с результатами исследования латентной преступности другими методами, в некоторых случаях он представляет значительную ценность.

6. МЕТОД ФАКТОРНОГО АНАЛИЗА

Поскольку различные явления и процессы, происходящие в социальной среде, всегда взаимосвязаны, для измерения исследуемого явления может применяться метод факторного анализа латентной преступности.

Этот метод основан на установлении зависимости между двумя явлениями и измерении величины этой связи, поэтому относится к числу сложных исследовательских методов. Сложность метода обуславливается также тем, что одни факторы детерминируют рост преступности, а другие – снижение. К тому же сама по себе преступность – явление многофакторное.

В рамках факторного анализа латентной преступности по изменениям одного явления мы сможем судить о том, как меняется другое, находящееся в зависимости от него. Особую ценность этот метод имеет в том случае, когда удастся выявить связь между феноменами явными и скрытыми. В качестве таких феноменов может выступать, например, уровень безработицы в стране и уровень фактической преступности. Измеряя параметры тех явлений, выявление которых не представляет особого труда, можно рассчитать параметры латентной преступности.

Выводы.

1. Из проведенного исследования видно, что ключевой криминологической проблемой является не полное искоренение латентной преступности, а возможность её познания. Для того, чтобы эффективно противодействовать скрытой преступности, правоохранительным органам необходимо принимать меры по наиболее точному измерению её уровня. Решению этой проблемы способствует применение различных методов измерения латентной преступности, в том числе социологических.

2. Социологические методы и методики целесообразно использовать при необходимости измерения латентной преступности на локальном уровне. Указанные методы позволяют с приемлемой степенью достоверности отслеживать латентную преступность в целом и по отдельным видам преступлений, выявлять основную направленность развития явления и его отдельных видов в прошлом, настоящем и как прогноз в возможном будущем.

3. В качестве основных социологических методов измерения латентной преступности применяются экспертные оценки, обзор виктимизации населения, метод «саморегистрирующейся преступности», изучение официальных документов, факторный анализ латентной преступности. Использование социологических методов направлено на выявление и измерение истинных масштабов латентной преступности. Эти методы давно вошли в научный оборот и хорошо зарекомендовали себя на практике.

4. Адекватная оценка складывающейся криминогенной ситуации, кроме изуче-

ния данных официальной статистики, возможна лишь при комплексном использовании социологических методов определения латентной преступности.

5. При проведении в стране очередной переписи населения было бы целесообразно включить вопрос о совершенных в отношении граждан преступлениях в перечень задаваемых вопросов. Такой подход способствовал бы снижению уровня и позитивному изменению структуры латентной преступности.

6. С целью совершенствования правового регулирования общественных отношений, возникающих в условиях существования феномена латентной преступности, предлагается разработать и принять специальную государственную программу предупреждения преступности, которая должна быть составной частью общегосударственной программы борьбы с преступностью и отражать системный и комплексный подходы к разработке средств и методов профилактики латентных преступлений.

Список литературы:

1. Ковсигкин А. Л. Латентная преступность и методика ее выявления / А. Л. Ковсигкин // Труды ВНИИ МВД СССР. – 1973. – № 24. – С. 81-85.
2. Ларьков А. Н. Об источниках и методика выявления признаков скрытых хищений, должностных и хозяйственных преступлений / А. Н. Ларьков, Е. М. Титов // Вопросы советской криминологии. – 1976. – Ч. I. – С. 179-189.
3. Ли Д. А. Преступность в России: системный анализ / Д. А. Ли. – М. : Гелва, 1997. – 192 с.
4. Акутаев Р. М. Криминологический анализ латентной преступности : дис. на соискание учёной степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Р. М. Акутаев. – СПб, 1999. – 358 с.
5. Шахаев Ю. А. Некоторые социологические методы исследования латентной преступности в Республике Дагестан / Ю. А. Шахаев // Вестник Бурятского государственного университета. – 2012. – Вып. 2. – С. 289-293.
6. Шахаев Ю. А. Некоторые социологические приемы и способы измерения состояния латентной преступности несовершеннолетних лиц / Ю. А. Шахаев // Основные направления совершенствования законодательства Российской Федерации на современном этапе становления гражданского общества : материалы региональн. науч.-практич. конф. (Избербаш, 27 ноября 2009 г.). – 2009. – С. 173-178.
7. Состояние преступности в Российской Федерации в январе – декабре 2012 года // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://mvd.ru/presscenter/statistics/reports/item/804701>.
8. Звекич У. Сравнение обзоров виктимизаций в странах Восточной и Центральной Европы / У. Звекич // Латентная преступность: познание, политика, стратегия. – М. : ВНИИ МВД России, 1993. – С. 57-72.
9. Кури Г. Международное сравнительное исследование виктимизации населения / Г. Кури // Латентная преступность: познание, политика, стратегия : сб. материалов междунар. семинара. – М. : ВНИИ МВД России, 1993. – С. 73-102.

Храмов С. М. Соціологічні методи вимірювання латентній злочинності // С. М. Храмов // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 269-274.

У статті досліджуються соціологічні методи вимірювання латентної злочинності. На основі зіставлення статистичних даних, результатів наукових досліджень обґрунтовується необхідність використання соціологічних методів для вимірювання латентної злочинності. Соціологічні методи та методики доцільно використовувати при необхідності вимірювання латентної злочинності на локальному рівні. Зазначені методи дозволяють з прийнятним ступенем достовірності відстежувати латентну злочинність в цілому і по окремих видах злочинів, виявляти основну спрямованість розвитку явища і його окремих видів у минулому, сьогодні і як прогноз в майбутньому.

Ключові слова: латентна злочинність, соціологічні методи, вимірювання злочинності.

SOCIOLOGICAL METHODS OF MEASURING LATENCY CRIMINALITY

Chramov S. M.

*Brest State University named after A. S. Pushkin
Brest, Republic of Belarus*

Detection of latent criminality and the struggle against it relates to current issues of law enforcement. In order to effectively deal with a hidden criminality, law enforcement agencies need to take action on the most accurate measurement of its level. The article examines the sociological methods of measurement of delinquency. Based on a comparison of statistics, the results of scientific research substantiates the need to use sociological methods to measure the latent criminality. Sociological Methods and techniques should be used when you want to measure latent criminality at the local level. These methods allow a reasonable degree of reliability to track latent criminality in general and on specific types of crime, identify the main thrust of the phenomenon and its individual species in the past, the present and the forecast in a possible future. The main sociological methods of measurement of delinquency used expert assessment, a review of the victimization of the population, the method of «themselves for criminality», the study of official documents, factor analysis of delinquency. The use of sociological methods aimed at identifying and measuring the true extent of delinquency. These methods come into scientific circulation and have proved themselves in practice. Adequate assessment of the prevailing criminality situation, in addition to studying the official statistics, is possible only with the integrated use of sociological methods for determining the latent criminality. In carrying out the country's next census, it is proposed to include the question of the offenses committed against the citizens of crimes to the list of questions asked. Such an approach would reduce the level and positive change in the structure of delinquency. In order to improve the legal regulation of social relations arising during the existence of the phenomenon of delinquency, to formulate and adopt a special state program for criminality prevention, which should be an integral part of the national program to combat criminality and to reflect a systematic and comprehensive approach to the development of tools and methods for the prevention of latent crime.

Key words: latent criminality, sociological methods, measurement of criminality.

Spisok literatury:

1. Kovsigkin A. L. Latentnaja prestupnost' i metodika ee vyjavlenija / A. L. Kovsigkin // Trudy VNII MVD SSSR. – 1973. – № 24. – S. 81-85.
2. Lar'kov A. N. Ob istochnikah i metodika vyjavlenija priznakov skrytyh hishhenij, dolzhnostnyh i hozhajstvennyh prestuplenij / A. N. Lar'kov, E. M. Titov // Voprosy sovetskoj kriminologii. – 1976. – Ch. I. – S. 179-189.
3. Li D. A. Prestupnost' v Rossii: sistemnyj analiz / D. A. Li. – M. : Gelva, 1997. – 192 s.
4. Akutaev R. M. Kriminologicheskij analiz latentnoj prestupnosti : dis. na soiskanie uchjonoj stepeni dokt. jurid. nauk : spec. 12.00.08 «Ugolovnoe pravo i kriminologija; ugolovno-ispolnitel'noe pravo» / R. M. Akutaev. – SPb, 1999. – 358 s.
5. Shahaev Ju. A. Nekotorye sociologicheskie metody issledovanija latentnoj prestupnosti v Respublike Dagestan / Ju. A. Shahaev // Vestnik Burjatskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2012. – Vyp. 2. – S. 289-293.
6. Shahaev Ju. A. Nekotorye sociologicheskie priemy i sposoby izmerenija sostojanija latentnoj prestupnosti nesovershennoletnih lic / Ju. A. Shahaev // Osnovnye napravlenija sovershenstvovanija zakonodatel'stva Rossijskoj Federacii na sovremennom jetape stanovlenija grazhdanskogo obshhestva : materialy regional'n. nauch.-praktich. konf. (Izberbash, 27 nojabrja 2009 g.). – 2009. – S. 173-178.
7. Sostojanie prestupnosti v Rossijskoj Federacii v janvare – dekabre 2012 goda // Rezhim dostupa. – [Elektronnyj resurs] : <http://mvd.ru/presscenter/statistics/reports/item/804701>.
8. Zvekich U. Sravnenie obzorov viktimizacii v stranah Vostochnoj i Central'noj Evropy / U. Zvekich // Latentnaja prestupnost': poznanie, politika, strategija. – M. : VNII MVD Rossii, 1993. – S. 57-72.
9. Kuri G. Mezhdunarodnoe sravnitel'noe issledovanie viktimizacii naselenija / G. Kuri // Latentnaja prestupnost': poznanie, politika, strategija : sb. materialov mezhdunar. seminar. – M. : VNII MVD Rossii, 1993. – S. 73-102.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 275-280.

УДК 343.711

КИШЕНЬКОВІ КРАДІЖКИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Шуляк Ю. Л.

*Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

У статті досліджені основні ознаки кишенькових крадіжок. Проаналізовані особливості кримінальної відповідальності за кишенькові крадіжки в порівняльно-правовому аспекті. Сформульовані відповідні теоретичні висновки. Вироблені практично значущі законодавчі пропозиції.

Ключові слова: власність, кишенькова крадіжка, міжнародні норми, КК Російської Федерації, КК Республіки Молдова, спосіб вчинення злочину.

Право власності є основою формування будь-якого громадянського суспільства. Охорона власності є одним із основних пріоритетів кожної цивілізованої держави. Про це зазначає і Конституція України, наголошуючи, що держава забезпечує захист усіх суб'єктів права власності і господарювання, що усі суб'єкти права власності рівні перед законом (ст. 13), що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, що це право є непорушним (ст. 41) [1, с. 6, 13].

Незважаючи на встановлення кримінальної відповідальності за крадіжку, дію ст. 185 КК України не можна визнати ефективною та досконалою. Застосування даної норми у правозастосовчій практиці викликає певні складнощі, через велику кількість різновидів та схем таємного викрадення майна, а покарання, подекуди, не виправдовує своєї мети.

Кримінально-правова заборона цього діяння, як відомо, розташована на першому місці в системі норм, що покликані захищати право власності, хоча крадіжка й не належить до найбільш суспільно небезпечних посягань на нього. Розташування норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за крадіжку на початку VI розділу Особливої частини КК пояснюється тим, що крадіжка, з одного боку, є «найстарішим», а з іншого – найтипівішим злочином проти власності» [2, с. 236-238].

Аналіз досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що ґрунтовні розробки здійснювала ціла низка видатних вчених, таких як Александров Ю. В., Борзенков Г. М., Волженкін Б. В., Гаухман Л. Д., Гельфер М. А., Даньшін І. М., Коржанський М. Й., Крігер Г. А., Кузнецов В. В., Ляпунов Ю. І., Матишевський П. С., Меньшагін В. Д., Михайленко П. П., Панов М. І., Пінаєв А. А., Піонтковський А. А., Смітєнко В. М. та інші, але питання щодо видів крадіжок та визначення ступеню їх суспільної небезпечності не розглядали взагалі або розглядали фрагментарно.

Формулювання цілей дослідження. Метою даної статті є висвітлення основних проблем, пов'язаних з так званими «кишеньковими крадіжками» та способами їх вчинення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній момент крадіжки є не тільки наймасовішим, але й найстрімкіше зростаючим злочином, що посідає домінуючу позицію в структурі майнових злочинів. Так, у I півріччі 2013 року на розгляді місцевих судів перебувало понад 416 тис. справ і матеріалів кримінального судочинства; серед справ кримінального провадження, що знаходилися на розгляді судів, найбільшу кількість становили справи щодо злочинів проти власності – 42,3% (за КПК 1960 р. – 39,7%) [3].

Аналізуючи міжнародні норми щодо відповідальності за вищезазначений різновид злочину, слід зазначити, що кримінальна відповідальність за «кишенькові крадіжки» передбачена Кримінальними кодексами Австрії, Італії, Киргизії, Молдови, Німеччини, Норвегії, Російська Федерація, Туреччини, Узбекистану, Франції, Швейцарії, Швеції як самостійний склад злочину або як кваліфікований склад.

Безперечно, через латентність даного злочину, згуртованість співучасників, скоординованість їх дій та певну зухвалість даний різновид крадіжки був і лишається одним із найпоширеніших серед інших видів корисливих злочинів проти власності, що пов'язані з оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб.

Вітчизняне кримінальне законодавство передбачає відповідальність як за просту крадіжку (ч. 1 ст. 185 КК України), так і за кваліфікований (особливо кваліфікований) злочин (ч. 2-5 ст. 185 КК України).

Так, Кузнецов В. В. під крадіжкою як кримінально-правовим явищем розглядає сукупність злочинів, пов'язаних з таємним корисливим вилученням чужого майна, головним чи додатковим об'єктом яких є відносини власності. А предметом крадіжки визнає: а) рухоме і нерухоме майно; б) речі з особливим правовим режимом (частково вилучені з цивільного обігу); в) валюта, цінні папери, інші валютні цінності, інші документи (квитки різних лотерей, телефонні картки і т. п.). Також він наголошує, що визнання крадіжки кримінально-правовим явищем, буде сприяти не тільки реальному дієвому реформуванню кримінального законодавства, але й дозволить переглянути пріоритети боротьби держави з таким суспільно небезпечним явищем і підвищить ефективність роботи правоохоронних органів по попередженню, розкриттю, розслідуванню крадіжок та зменшенню їх шкідливих наслідків [4, с. 173].

Так, аналізуючи кримінальне законодавство зарубіжних країн необхідно зазначити, що в КК Республіки Молдова поряд зі ст. 186 «Крадіжка» існує ще і спеціальна ст. 192 «Кишенькова крадіжка» – самостійний склад злочину, що передбачає відповідальність за вчинення кишенькової крадіжки (простий склад злочину ч. 1 ст. 192) так і за вчинення кишенькової крадіжки двома і більше особами (ч. 2), у великих розмірах (ч. 3) та в особливо великих розмірах (ч. 4) [5].

Кримінальний кодекс Російської Федерації у підпункті «Г» ч. 2 ст. 158 встановлює кримінальну відповідальність за крадіжку вчинену з одягу, сумки чи іншої ручної поклажі, що знаходилися при потерпілому.

Виділяючи дану кваліфікуючу ознаку складу злочину, російські науковці відзначають, що посилення відповідальності за неї обумовлено підвищеним ступенем суспільної небезпеки кишенькових і подібних таємних розкрадань, яка, у свою чергу, пояснюється, як правило, високим злочинним професіоналізмом осіб, які вчиняють такі розкрадання. Головне в характеристиці цієї крадіжки те, що злочин вчиняється

не просто у присутності потерпілого, який не помічає таємного викрадення, а при фізичному контакті з ним (при вилученні з одягу – кишень) або з предметами, які потерпілий тримає в руках, або які знаходяться в безпосередній близькості від нього і в полі його зору. Таким чином, це таємне викрадення відрізняється особливою зухвалістю винного [6]. Тобто даний вид крадіжки повинен бути здійснений з одягу, сумки чи іншої ручної поклажі (коробка, сумка, згорток, рюкзак, чемодан і т. д.), що знаходилися при потерпілому.

Як зазначає Уланова Ю. Ю., вчинення крадіжки з одягу, сумки чи іншої ручної поклажі є професійною злочинною діяльністю, оскільки здійснення цього злочину в присутності, як правило, великої кількості людей, в громадському місці, у потерпілого, який в будь-який момент може виявити і припинити дії злодія, свідчить про підвищену суспільної небезпеки таких дій. Натомість, викрадення майна у людини, що знаходиться з якої-небудь причини в безпорадному стані (не обумовленому діями самого винного), на її погляд, істотно відрізняється як за характером, так і за більш низьким ступенем громадської небезпеки [7].

Так, Кокорева Л. В. вказує, що спосіб злочину носить комплексний характер і включає в себе скритність, непомітність дій винного, що полягає в особливих умовах вилучення майна, які пов'язані з проникненням у певні предмети, що знаходилися при потерпілому (одяг, сумка або інша ручна поклажа). Так, за способом підготовки кишенькові крадіжки поділені на ті, що вчиняються поодиноці або ті, що вчиняються групою осіб.

Підготовка кишенькової крадіжки виражається в умисних діях, а саме у підшукуванні або виготовленні знарядь і засобів вчинення крадіжки (заточенню монетою, обручкою і т. д.); тренуванні кистей рук; розподілі ролей; відпрацюванні навичок з бездоганного виконання кожним відведеної ролі; умінні створювати умови для вчинення кишенькової крадіжки (наприклад, коли спільники кишенькового злодія починають сваритися з жертвою, тим самим відволікаючи її увагу на себе, або відтісняють жертву від інших пасажирів і т. д.); підшукуванні зручних місць зберігання викраденого (спеціально взяті з собою сумки, пакети, одяг з кишенями) і т. д. Проте, часто такі крадіжки відбуваються спонтанно при збігу певних обставин (неуважність жертви, велике скупчення пасажирів в «годину пік» в громадському транспорті тощо)

Також Кокорева Л. В. аналізує способи вчинення кишенькових крадіжок у громадському транспорті. Це проникнення, вилучення, приховування і розпорядження викраденим. За способом проникнення в кишені одягу або ручну поклажу потерпілого вона виділяє: 1) вільний доступ (з відкритих місць зберігання, наприклад, кишень одягу); 2) обмежений доступ: з відкриттям і закриттям місць зберігання (сумки чи іншої ручної поклажі потерпілого); з застосуванням пристроїв та інших технічних засобів (леза, заточених монет, пінцета та ін.) За способом вилучення предмета крадіжки з місця тимчасового зберігання (кишені одягу, сумки чи іншої ручної поклажі потерпілого): 1) у природно сформованій обстановці: а) «час пік» (при великому скупченні пасажирів); б) шляхом обирання п'яних, сплячих; 2) в штучно створеній обстановці: а) шляхом притискання до потерпілого або затиску сумки в натовпі, б) з відволіканням уваги жертви: поштовхом; за допомогою розмов з потерпілим, імітованих сварок, бійок; шляхом перешкоджання входу / виходу з транспортного засобу

; отряхування одягу; пльовком; та ін; в) під прикриттям «ширми»: з-під руки, на яку накинутий який-небудь верхній одяг (піджак, пальто і т. д.); з-під одягу, пакету та інших речей. За способом приховування кримінальних дій: передача викраденого по-собнику; розподіл вкрадених зlodієм предметів по кишенях свого одягу; викидання викраденого майна (з метою позбавлення від доказів (гаманця, документів, сім-карти і т. д.) або пристосувань і інших технічних засобів, що використовувалися при вчиненні кишенькових крадіжок, в основному підчас затримання злочинця на місці злочину (потерпілим, співробітниками міліції); швидкий відхід з місця злочину та ін. Розпорядження викраденим майном здійснювалося через викидання з числа вкрадених предметів непотрібних; дарування або збут викраденого майна і т. д. [8, с. 15].

Як справедливо зазначає Карпова Н. А., поняття «одяг» це сукупність предметів, в які може бути одягнений потерпілий. А поняття «ручна поклажа» вона розглядає як багаж, який можна везти при собі або нести в руках. Під ручною поклажею, що знаходилася при потерпілому, слід розуміти сумки, борсетки, косметички, пакети, кейси, дипломати, саквояжі, візки, портфелі, рюкзаки, ранці, коробки та інші засоби, призначені для зберігання і переміщення різних речей. Поняття «інші речі» слід трактувати як інші аксесуари (виключаючи ручну поклажу), що знаходилися при потерпілому, і звідки можливо здійснити вилучення чужого майна (наприклад, поясний чохол для мобільного телефону). Під крадіжкою інших предметів слід розуміти крадіжку інших цінностей, що знаходилися при потерпілому, а саме на тілі потерпілого, на його одязі або поруч з ним: а) крадіжка наручних годинників, обручок, браслетів, нашійних ланцюжків, брошок; б) крадіжка фотоапаратів і мобільних телефонів, що висіли на шії у потерпілого; в) крадіжка самої ручної поклажі, що знаходилася поблизу потерпілого, наприклад, стоїть біля потерпілого, яку він поставив, щоб перепочити, купити що-небудь. «Перебування при потерпілому» передбачає, що одяг має бути надітий на потерпілого, чи знятий з останнього, наприклад, має перебувати у нього в руках (на руці) або біля потерпілого. Ручна поклажа, інші речі (інші аксесуари) повинні знаходитися в руках (на руці), на поясі потерпілого або поруч з потерпілим. Інші предмети повинні перебувати при потерпілому, а саме на тілі потерпілого, на його одязі або поряд з ним. «При потерпілому» означає, що одяг, ручна поклажа та інші речі, звідки відбувається вилучення чужого майна, або інші цінності, які просто вилучають, повинні перебувати настільки близько від потерпілого, що останній має реальну можливість контролювати їх наявність та збереження. При втраті контролю з боку потерпілого за зазначеними предметами відсутня і дана кваліфікуюча ознака [9].

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що необхідно диференціювати кримінальну відповідальність за злочин, передбачений ст. 185 КК України «Крадіжка» та кишенькову крадіжку, шляхом виділення самостійного складу злочину «Кишенькова крадіжка» із зазначенням в диспозиції статті основних ознак злочину, таких як вчинення крадіжки з одягу, сумки чи іншої ручної поклажі, що знаходилися при потерпілому із подальшим розташуванням його після ст. 185 КК України (наприклад ст. 185-1 КК України «Кишенькова крадіжка»). Виділення аналізованого суспільно небезпечного діяння в окремих (самостійних) склад злочину впливатиме на визнання повторності або рецидиву останнього, що в свою чергу позитивно вплине на роботу правозастосовчих органів.

Список літератури:

1. Конституція України. Конституція Автономної Республіки Крим : зб. нормат. актів. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 96 с.
2. Лопашенко Н. А. Преступления против собственности: теоретически прикладное исследование / Н. А. Лопашенко. – М. : ЛексСт, 2005. – 408 с.
3. Судова статистика // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.
4. Кузнецов В. В. Кримінальна відповідальність за крадіжки : монографія / В. В. Кузнецов. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 156 с.
5. Уголовный кодекс Республики Молдова // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://lex.justice.md/ru/331268/>.
6. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: (постатейный) / [В. К. Дуюнов и др.] ; отв. ред. Л. Л. Кругликов. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://forum.yurclub.ru/index.php?app=downloads&showfile=1036>.
7. Уланова Ю. Ю. Проблемы судебной практики по делам о кражах из одежды, сумки или другой ручной клади, находившихся при потерпевшем (пункт «г» части 2 статьи 158 УК РФ) // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=100065#1>.
8. Кокорева Л. В. Методика расследования карманных краж, совершенных в общественном транспорте : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / Л. В. Кокорева. – М., 2010. – С. 24.
9. Карпова Н. А. Уголовная ответственность за кражу, совершенную из одежды, сумки или другой ручной клади, находившихся при потерпевшем : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Н. А. Карпова. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.dissercat.com/content/ugolovnaaya-otvetstvennost-za-krazhu-sovershennuyu-iz-odezhdy-sumki-ili-drugoi-ruchnoi-kladi>.

Шуляк Ю. Л. Карманные кражи: зарубежный опыт / Ю. Л. Шуляк // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 275-280.

В статье исследованы основные признаки карманных краж. Проанализированы особенности уголовной ответственности за карманные кражи в сравнительно-правовом аспекте. Сформулированы соответствующие теоретические выводы. Произведены практически значимые законодательные предложения.

Ключевые слова: собственность, карманная кража, международные нормы, УК Российской Федерации, УК Республики Молдова, способ совершения преступления.

PICKPOCKETING: FOREIGN EXPERIENCE

Shulyak Y. L.

*National Academy of Internal Affairs
Kiev, Ukraine*

Despite the establishment of criminal liability for theft, the scope of Article 185 of the Criminal Code of Ukraine can not be considered an effective and complete. The use of this provision in law enforcement creates a problem because of the large number of varieties and schemes of the secret theft of property and punishment, sometimes, does not justify its purpose.

The purpose of this article is to highlight the main problems associated with the so-called «pick-pocketing» and the ways in which they occurred. At the moment, theft is not only the mass, but also a rapidly growing crime that has a dominant position in the structure of property crimes. Thus, analyzing the criminal laws of foreign countries must be noted that the Criminal Code of the Republic of Moldova, together with Article 186 «Theft», there is also a special article 192 «Pocket theft» - a separate category of offenses under the responsibility of the commission of pickpocketing (the offense of simple part 1 article 192) and for the commission of a pickpocketing two or more persons (part 2) , on a large scale (part 3) and in a large scale (part 4).

The Criminal Code of the Russian Federation in subparagraph «г» of paragraph 2 of Article 158 criminalizes the theft committed from clothes, bags or other carry-on luggage, which was at the victim.

Singling out this aggravating, circumstances of the crime, the Russian scientists have pointed out that

strengthening the responsibility for it due to the high degree of public danger pocket and similar secret theft, which, in turn, is explained, as a rule, high professionalism of criminal perpetrators of such theft. The main thing in the characterization of this theft is that the crime is committed not only in the presence of the victim, does not notice the secret abduction, while physical contact with it (when removed from the garment - pockets), or with items that the victim holds, or who are in close proximity and field of vision. Thus, this secret theft is particularly daring culprit. That is, this type of theft is to be carried out of clothes, bags or other carry-on (box, bag, package, backpack, suitcase, etc.) were at the victim.

Here are the arguments about the need to differentiate criminal liability for an offense under article 185 of the Criminal Code of Ukraine «Theft» and pickpocketing, by allocating a separate crime «Pickpocketing» showing in the disposition of an item of evidence of a crime is committed theft of clothing, bags or other manual luggage, were at the victim and then placing it after the article 185 of the Criminal Code of Ukraine (for example article 185-1 of the Criminal Code of Ukraine «Pickpocketing»). Isolation considered socially dangerous acts in a separate (independent) the offense affect the recognition of repetition or recurrence of the latter, which in turn have a positive impact on the work of law enforcement.

Key words: property, pickpocketing, international standards, the Criminal Code of the Russian Federation, Criminal Code of the Republic of Moldova, the method of committing the crime.

Spysok literatury:

1. Konstytucija Ukrai'ny. Konstytucija Avtonomnoi' Respubliki Krym : zb. normat. aktiv. – K. : Jurinkom Inter, 2007. – 96 s.
2. Lopashenko N. A. Prestuplenija protiv sobstvennosti: teoreticheski prikladnoe issledovanie / N. A. Lopashenko. – M. : LeksEst, 2005. – 408 s.
3. Sudova statystyka // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.
4. Kuznjecov V. V. Kryminal'na vidpovidal'nist' za kradizhky : monografija / V. V. Kuznjecov. – K. : Vyd. PALYVODA A. V., 2005. – 156 s.
5. Ugolovnyj kodeks Respubliki Moldova // Rezhim dostupu. – [Elektronnij resurs] : <http://lex.justice.md/ru/331268/>.
6. Kommentarij k Ugolovnomu kodeksu Rossijskoj Federacii: (postatejnyj) / [V. K. Dujunov i dr.] ; otv. red. L. L. Kruglikov. – Rezhim dostupu. – [Elektronnij resurs] : <http://forum.yurclub.ru/index.php?app=downloads&showfile=1036>.
7. Ulanova Ju. Ju. Problemy sudebnoj praktiki po delam o krazhah iz odezhdy, sumki ili drugoj ruchnoj kladi, nahodivshijsja pri poterpevsjem (punkt «g» chasti 2 stat'i 158 UK RF) // Rezhim dostupu. – [Elektronnij resurs] : <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=100065#1>.
8. Kokoreva L. V. Metodika rassledovanija karmannyh krazh, sovershennyh v obshhestvennom transporte : avtoref. dis. na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk : spec. 12.00.09 «Ugolovnyj process, kriminalistika; operativno-rozysknaja dejatel'nost'» / L. V. Kokoreva. – M., 2010. – S. 24.
9. Karpova N. A. Ugolovnaja otvetstvennost' za krazhu, sovershennuju iz odezhdy, sumki ili drugoj ruchnoj kladi, nahodivshijsja pri poterpevsjem : avtoref. dis. na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk : spec. 12.00.08 «Ugolovnoe pravo i kriminologija; ugolovno-ispolnitel'noe pravo» / N. A. Karpova. – Rezhim dostupu. – [Elektronnij resurs] : <http://www.dissercat.com/content/ugolovnaya-otvetstvennost-za-krazhu-sovershennuju-iz-odezhdy-sumki-ili-drugoi-ruchnoi-kladi>.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 281-287.

**УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС,
КРИМИНАЛИСТИКА, СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

УДК 343.140.02

**РОЛЬ ПРЕДМЕТА ДОКАЗЫВАНИЯ
В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ**

Антипова А. И.

*Донецкий университет экономики и права
г. Донецк, Украина*

Рассмотрены проблемные вопросы законодательного регулирования предмета доказывания в уголовном производстве. Определена его роль в уголовном процессе Украины.

Ключевые слова: доказывание, предмет доказывания, объективная истина, роль предмета доказывания.

Введение. Основное содержание уголовно-процессуальной деятельности составляет работа с доказательствами: их собирание, проверка, оценка, принятие решений и их обоснование. Именно на основе совокупности собранных доказательств уполномоченные на то лица принимают решение о наличии или отсутствии события и состава преступления, виновности или невиновности лица, привлекаемого к уголовной ответственности, установлении иных обстоятельств, имеющих значение для дела. В связи с этим разработка проблем теории доказательств была и является актуальной.

Хотя проблеме исследования предмета доказывания и его роли в теории уголовного процесса уделяли внимание многие ученые, в частности, Алексеев Н. С., Белкин А. Р., Горский Г. Ф., Грошевой Ю. М., Дубинский А. Я., Гмырко В. П., Зеленецкий В. С., Карнеева Л. Н., Кокорев Л. Д., Ларин А. М., Лупинская П. А., Михеенко М. М., Молдован В. В., Нор В. Т., Погорецкий Н. А., Попелюшко В. А., Сибилева Н. В., Стахивский С. Н., Строгович М. С., Тертышник В. М., Шумило Н. Е. и многие другие, однако в научной литературе недостаточно изученными остаются вопросы, посвященные именно особенностям предмета доказывания вообще и по отдельным составам преступления в частности, что может негативно сказаться на отправлении правосудия, особенно в свете принятия нового УПК Украины.

Изложение основного материала. В уголовном процессе как науке, в теории доказательств одно из центральных мест занимает само понятие предмета доказывания по уголовному делу. Правильное его определение позволяет установить конкретную задачу, направления и объем расследования и судебного рассмотрения дела, сделать их целенаправленными и планомерными, что приведет, в конечном итоге, к установлению объективной истины по делу. На сегодняшний день среди процессуалистов нет

единого мнения относительно юридической природы и гносеологической сущности истины, устанавливаемой в уголовном процессе. Однако правильное решение этих вопросов имеет не только важное теоретическое, но и большое практическое значение для уголовного производства, поскольку установление объективной истины является необходимым условием для реализации всех его задач [1, с. 44]. В методологии научного познания под истиной понимают соответствие наших представлений, выводов, суждений, объективной действительности. Поэтому под истиной в уголовном процессе следует понимать соответствие выводов, знаний следователя, прокурора, следственного судьи, судьи о всех существенных обстоятельствах дела (событие преступления, вина лица, мотив совершения преступления, вид и размер ущерба и т.п., то есть предмет доказывания) тому, что имело место в действительности.

В уголовном судопроизводстве познание объективной действительности происходит по мере движения уголовного дела, причем процессуальные акты, принимаемые друг за другом, отражают определенные этапы достижения объективной истины. Такое познание можно рассматривать как постепенное движение от внесения сведений в Единый реестр досудебных расследований через сообщение о подозрении и обвинительный акт к приговору или определению вышестоящего суда.

Однако когда речь идет об установлении истины по делу, имеется в виду не процесс ее установления, а результат, цель доказывания в уголовном производстве. Таким образом, объективная истина – цель познавательной деятельности в уголовном процессе. Формой познания является доказывание. Что касается процессуальных актов, решений по делу, то они отражают не определенные этапы достижения истины, а определенные этапы движения к ней как к конечной цели. Начальные и промежуточные решения всегда принимаются на основании неполной информации о предмете доказывания. В таких условиях суждения следователя имеют характер версий [2, с. 131].

Одним из элементов установления объективной истины, наряду с субъектами, средствами доказывания, процессом доказывания выступает предмет доказывания – круг обстоятельств, подлежащих установлению по каждому уголовному делу, которые создают юридически значимые элементы такой истины. Установление фактических обстоятельств дела – это познание только ее внешней стороны, а правильная юридическая оценка фактических обстоятельств уголовного дела – это проникновение с помощью логического мышления в ее юридическую сущность. При познании истины в уголовном процессе юридическая оценка установленных фактов и обстоятельств с целью определения их сущности (например: являются установленные по делу действие или бездействие преступным или нет, являются обстоятельства смягчающими, отягчающими наказание или исключают уголовную ответственность) осуществляется не только путем применения норм Особенной части УК, но и норм уголовно-процессуального права, в частности, определяющих предмет доказывания по делу [1, с. 46].

Долгое время в советском праве господствовало мнение, высказанное Вышинским А. Я., о том, что, поскольку предмет доказывания зависит от характера конкретного уголовного дела, то нормативно определить его составляющие элементы невозможно. Он считал, что органы следствия сами определяют предмет и пределы доказывания по уголовному делу, а потому все попытки заранее опре-

делить, какие обстоятельства могут иметь значение для дела, обречены на неудачу. Т.е. автор вообще вопрос о предмете доказывания из теории доказательств исключал, отмечая, что содержание доказывания заключается лишь в средствах доказывания [3, с. 232-237]. Такое негативное отношение к предмету доказывания связано с общей концепцией Вышинского А. Я. о невозможности познания истины в уголовном судопроизводстве, о недопустимости установления полной, абсолютной истины досудебным следствием и судом по конкретному делу.

После принятия Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик 1958 г. и УПК УССР 1960 г. впервые вопрос о доказывании как правовом институте, едином для всего уголовного процесса и для всех его стадий, был нормативно урегулирован. Однако ни в УПК УССР 1960 г., ни в УПК Украины 2012 г. понятие предмета доказывания нормативно не закреплено, и уже более полувека ведутся дискуссии относительно его содержания и структуры.

Так, в свете вышеизложенного необходимо отметить, что если УПК УССР 1960 г. содержал принцип установления объективной истины, закрепленный в ст. 22 [4], то УПК Украины 2012 г. среди общих основ уголовного производства (ст. 7) установления объективной истины не содержит. В то же время ст. 2 УПК Украины 2012 г. среди задач уголовного производства называет «обеспечение ... полного ... расследования и судебного рассмотрения» [5], т.е. позиция законодателя является несколько неоднозначной. Мы поддерживаем мнение Грошевого Ю. М. и Стахивского С. Н. о том, что целью уголовно-процессуального доказывания является установление объективной истины. Ее достижение возможно лишь тогда, когда при производстве по уголовному делу с достаточной полнотой и достоверностью будут установлены все факты и обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения этого дела. Совокупность таких фактов и обстоятельств образует предмет доказывания в уголовном деле [6, с. 18-19].

Теория доказательств распространяется на все общественные отношения, на все явления внешнего мира, которые тем или иным образом связаны с процессом доказывания. Так, многие положения таких юридических наук как криминалистика, криминология, оперативно-розыскная деятельность, уголовное право требуют детального анализа с позиций теории и практики доказывания. В частности, наличие доказательной и оперативной информации об обстоятельствах, подлежащих доказыванию (предмет доказывания) характеризует состояние расследования на данный момент, то есть следственную ситуацию. Следственная ситуация представляет собой набор информации об обстоятельствах совершения преступления. Исходя из этого, следователь использует методику расследования отдельных видов преступлений, выполняет те или иные действия. Выбор и проведение следственных (розыскных), негласных следственных (розыскных), процессуальных действий, оперативно-розыскных, организационных мероприятий зависит, прежде всего, от того, какие обстоятельства, входящие в предмет доказывания, установлены, из каких источников они получены, и от того, что еще предстоит установить при производстве по делу. Таким образом, предмет доказывания обуславливает выбор оперативно-розыскных и следственных действий при расследовании конкретного преступления на определенной стадии уголовного процесса.

Уголовно-процессуальное законодательство определенным образом влияет на процесс планирования расследования и его непосредственное исполнение. Так, законом установлены задачи расследования, содержание предмета доказывания, которые должны быть соответственно выполнены и установлены в ходе досудебного следствия. Исходя из содержания задач, следователь предполагает, планирует выполнение отдельных следственных действий или их комплекса, а также оперативно-розыскных мероприятий, то есть определяет пути и средства решения указанных задач. Здесь следует отметить, что УПК Украины ввел в уголовный процесс значительную часть оперативно-розыскной деятельности (Глава 21 «Негласные следственные (розыскные) действия»), но при этом в ст. 40, где перечислены полномочия следователя, не предусмотрено право следователя поручать оперативным подразделениям проведение оперативно-розыскных мероприятий [5].

Таким образом, информация о структурных элементах предмета доказывания, ее объем на определенном этапе расследования предоставляют возможность следователю выдвигать версии и планировать расследование [1, с. 49-50].

Что касается связи предмета доказывания с криминалистикой, следует особое внимание уделить его соотношению с криминалистической характеристикой, которая представляет собой систему сведений (информации) о криминалистически значимых признаках преступлений данного вида, отражает закономерные связи между ними и способствует построению и проверке следственных версий для решения конкретных задач расследования [7, с. 16]. Исходя из этого, криминалистическая характеристика включает в себя обстоятельства, являющиеся элементами предмета доказывания. Хмыров А. А. полагает, и с этим мнением следует согласиться, что предмет доказывания определяет конечную цель уголовного процесса, а криминалистическая характеристика помогает найти конкретные пути и способы ее достижения [8, с. 54]. Таким образом, содержание структурных элементов предмета доказывания и криминалистической характеристики различно, поскольку они имеют разное назначение.

Рассматривая связь предмета доказывания и уголовного права, отметим, что уголовно-правовые нормы определяют параметры доказывания в уголовном процессе [9, с. 151]. Устанавливая фактические обстоятельства дела, следователь, прокурор, судья подводят их под нормы уголовного права с целью возможной уголовно-правовой квалификации. В то же время анализ обстоятельств уголовного дела, устанавливаемых в процессе доказывания, и их оценка может повлечь уточнение или изменение версий о возможной уголовно-правовой оценке содеянного. Уголовно-правовая квалификация не может быть осуществлена, если не собрана, не оценена и процессуально не оформлена информация о структурных элементах предмета доказывания. Так, отсутствие преступного деяния исключает необходимость его уголовно-правовой квалификации; недостаточность сведений о предмете, объекте, объективной стороне преступления может лишить возможности осуществить такую оценку. Будучи процессуальной, доказательной деятельностью, установление фактических обстоятельств дела имеет непосредственное отношение к уголовно-правовой квалификации, поскольку выступает ее предпосылкой и подчинена прежде всего цели квалификации преступления [1, с. 50-51].

В свою очередь, уголовно-правовая квалификация лежит в основе принятия решения по многим процессуальным вопросам. Так, избрание меры пресечения в виде

содержания под стражей зависит от квалификации содеянного (ст. 183 УПК Украины). Уголовно-правовая квалификация влияет на определение формы досудебного расследования (расследование уголовных проступков проводится в форме дознания (Глава 25 УПК Украины)), подследственности (ст. 216 УПК Украины),

Следовательно, правильное установление предмета доказывания обуславливает правильную квалификацию преступного деяния, которая, в свою очередь, имеет как чисто уголовно-правовое, так и уголовно-процессуальное значение, влияя на весь комплекс вопросов уголовной ответственности за определенный вид преступления. Таким образом, прослеживается не только связь между уголовно-материальным и процессуальным правом, но и взаимообусловленность некоторых их правовых институтов [1, с. 52].

Установление обстоятельств предмета доказывания является необходимым при окончании досудебного расследования и судебном рассмотрении. Так, в обвинительном акте должны быть отображены обстоятельства, входящие в предмет доказывания (ст. 291 УПК Украины); при постановлении приговора также решаются вопросы, связанные с обстоятельствами предмета доказывания (ст. 368 УПК Украины) [5].

Предмет доказывания имеет, хотя и косвенные, функциональные связи с предписаниями, устанавливающими порядок и условия производства следственных (розыскных) и негласных следственных (розыскных) действий. Любое такое действие направлено на собирание и проверку доказательств, подтверждающих или опровергающих что-либо в обстоятельствах предмета доказывания, т.е. через посредство доказательств предписания о порядке производства любых следственных (розыскных) и негласных следственных (розыскных) действий связаны с обстоятельствами предмета доказывания [1, с. 52-53].

Как отмечает Барабаш Т. Н., функциональные связи предписаний предмета доказывания разнообразны и разноплановы. В плане выяснения структуры предмета доказывания важно показать, что функциональные связи (координации) правовых предписаний таковы, что в одних случаях один из них (или группа) начинает действовать под влиянием какой-либо иной нормы (или норм), в других – он побуждает к действию другую норму (группу норм). Т.е. каждое обстоятельство, подлежащее доказыванию, его значение относительно самостоятельны, специфичны, но одновременно связаны и обусловлены другим обстоятельством, также входящим в предмет доказывания [1, с. 53-54].

Выводы. Исходя из изложенного, законодательное определение предмета доказывания имеет огромное значение для практики. Во-первых, оно представляет собой общее правовое предписание с общим объемом знаний, необходимых для принятия окончательного решения по делу. Во-вторых, структура обстоятельств предмета доказывания является фактической базой для основных процессуальных решений по делу, поскольку закон требует установленные обстоятельства отражать в сообщении о подозрении, обвинительном акте и приговоре. В-третьих, знания об обстоятельствах предмета доказывания позволяют принять промежуточные решения: о возмещении ущерба в уголовном производстве, аресте имущества, задержании лица, избрании меры пресечения в виде содержания под стражей, определении формы расследования и подследственности, проведении следственных (розыскных) и негласных следственных (розыскных) действий.

Список литературы:

1. Барабаш Т. М. Предмет доказування у кримінальних справах про ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Т. М. Барабаш. – Ірпінь., 2002. – 210 с.
2. Ларин А. М. От следственной версии к истине / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1976. – 200 с.
3. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве / А. Я. Вышинский. – [3-е изд.]. – М. : Госюриздат, 1950. – 308 с.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Голос України. – 19 травня 2012. – № 90-91.
6. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : науково-практичний посібник / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – [2-е вид.]. – К. : КНТ; Видавць Фурса С. Я., 2007. – 272 с. (Серія: Процесуальні науки).
7. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Х. : Юрид. ин-т, 1985. – 93 с.
8. Хмыров А. А. Криминалистическая характеристика преступления и предмет доказывания / А. А. Хмыров // Криминалистическая характеристика. – М. : МГУ, 1984. – С. 54.
9. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Р. С. Белкин [и др.]; редкол. : Жогин Н. В. (отв. ред.) [и др.]; Всесоз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности. – [2-е изд.]. – М. : Юрид. лит., 1973. – 734 с.

Антипова А. И. Роль предмету доказування у кримінальному процесі України / А. И. Антипова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 281-287.

Розглянуті проблемні питання щодо законодавчого регулювання предмета доказування у кримінальному провадженні. Визначена його роль у кримінальному процесі України.

Ключові слова: доказування, предмет доказування, об'єктивна істина, роль предмета доказування.

THE ROLE OF THE SUBJECT OF PROOF IN A CRIMINAL TRIAL OF UKRAINE

Antipova O. I.

*Donetsk University of Economics and Law
Donetsk, Ukraine*

The article deals with the problematic issues of legislative regulation of the subject of proof in criminal proceedings. It was determined that the subject of proof would make the choice of search operations and investigations in the investigation of a specific crime at some stage of the criminal process, and the information about the structural elements of the subject matter of proof, its volume at a certain stage of the investigation the investigator provide the opportunity to put forward the version and plan an investigation.

It is established that the correct definition of the subject of proof allows you to set a specific target, the direction and scope of the investigation and trial of the case, to make them purposefully and systematically, leading, ultimately, to establish the objective truth of the case. To date, among no consensus on the nature of the legal and epistemological essence of truth that is installed in a criminal trial, but a correct solution to these issues is not only an important theoretical and practical importance to the criminal proceedings, since the establishment of objective truth is a necessary condition for the implementation of all its tasks. Form of knowledge is the proof. As for the procedural acts, decisions on the case, they do not reflect certain stages of arriving at the truth, and certain phases of movement to it as the ultimate goal. Primary and intermediate decisions are always made on the basis of incomplete information about the subject of proof. In such circumstances, judgment of the investigator have the character versions.

It was determined that the establishment of facts this knowledge is only the outer sides of the truth, and the correct legal assessment of the facts of the criminal case is to break with the logic of thinking in its legal entity. With the knowledge of the truth in a criminal trial legal assessment of the established facts and circumstances to determine their nature (eg, are installed on the case a criminal act or omission or otherwise, are the extenuating circumstances, aggravating or exclude criminal responsibility) is carried out not only by the application of the Special Section of Criminal Code, but also the rules of criminal procedure law, in particular, determine the ultimate fact in the case.

It is established that the legal definition of the subject of proof is of great practical importance. First, it is a general legal requirement with the general body of knowledge needed to make a final decision on the case. Secondly, the structure of the circumstances of the subject of proof is the actual base for basic procedural decisions in the case, as the law requires to establish the circumstances reflected in the report of suspicion, indictment and sentencing. Third, knowledge of the circumstances of the subject of proof can take interim solutions: for damages in criminal proceedings, seizure of property, the detention of a person, a preventive measure in the form of detention, investigation and determining the form of jurisdiction, conduct of investigations (investigation) and covert investigations (investigation) of action.

Key words: probation, a subject of proof, objective truth, the role of the subject of proof.

Spisok literatury:

1. Barabash T. M. Predmet dokazuvannja u kryminal'nyh spravah pro uhylennja vid splaty podatkov, zboriv, inshyh obov'jazkovykh platezhiv : dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.09 «Kryminal'nyj proces ta kryminalistyka; sudova ekspertyza» / T. M. Barabash. – Irpin', 2002. – 210 s.
2. Larin A. M. Ot sledstvennoj versii k istine / A. M. Larin. – M. : Jurid. lit., 1976. – 200 s.
3. Vyshinskij A. Ja. Teorija sudebnyh dokazatel'stv v sovetskom prave / A. Ja. Vyshinskij. – [3-e izd.]. – M. : Gosjurizdat, 1950. – 308 s.
4. Kryminal'no-procesual'nyj kodeks Ukrainy // Vidomosti Verhovnoi' Rady. – 1961. – № 2. – St. 15.
5. Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI // Golos Ukrainy. – 19 travnja 2012. – № 90-91.
6. Groshevyj Ju. M. Dokazy i dokazuvannja u kryminal'nomu procesi : naukovopraktychnyj posibnyk / Ju. M. Groshevyj, S. M. Stahivskij. – [2-e vyd.]. – K. : KNT; Vydavec' Fursa S. Ja., 2007. – 272 s. (Serija: Procesual'ni nauky).
7. Kolesnichenko A. N. Kriminalisticheskaja harakteristika prestuplenij : ucheb. posobie / A. N. Kolesnichenko, V. E. Konovalova. – H. : Jurid. in-t, 1985. – 93 s.
8. Hmyrov A. A. Kriminalisticheskaja harakteristika prestuplenija i predmet dokazyvanija / A. A. Hmyrov // Kriminalisticheskaja harakteristika. – M. : MGU, 1984. – S. 54.
9. Teorija dokazatel'stv v sovetskom ugovnom processe / R. S. Belkin [i dr.]; redkol. : Zhogin N. V. (otv. red.) [i dr.]; Vsesoz. in-t po izucheniju prichin i razrab. mer preduprezhdenija prestupnosti. – [2-e izd.]. – M. : Jurid. lit., 1973. 734 s.

**ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПИТАНЬ,
ПОВ'ЯЗАНИХ З РОЗКРИТТЯМ ЗЛОЧИНІВ (ЗА АНАЛІЗОМ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ ОВС УКРАЇНИ)**

Біляєв В. О.

*Донецький юридичний інститут МВС України
м. Донецьк, Україна*

У статті проаналізовано загальні положення, що регламентували розкриття злочинів до набуття чинності Кримінальним процесуальним кодексом України. Доведена необхідність законодавчого закріплення питань, пов'язаних з розкриттям злочинів в нових правових умовах.

Ключові слова: розкриття злочинів, оперативно-розшукового запобігання злочинам, підрозділи карного розшуку, протидія злочинності.

Вступ. Протягом багатьох років функціонування правоохоронної системи України, розкриття злочинів залишалось головним показником, що відображав результативність роботи не лише оперативних підрозділів та їх окремих працівників, але й підрозділів міліції громадської безпеки, слідства та інших. Законодавством України, перш за все, законом «Про оперативно-розшукову діяльність», розкриття злочинів визначалось як основний обов'язок оперативних підрозділів. Окремі нормативно-правові акти МВС України в різні часи визначали те, який злочин потрібно вважати розкритим, а також пов'язані із цим питання особистого розкриття злочину та участі в розкритті. Зрештою уся система оцінки діяльності підрозділів кримінальної міліції донедавна була побудована саме на аналізі показників розкриття злочинів. В роботі служби карного розшуку така система була покладена в основу підведення підсумків за результатам їх діяльності і дозволяла:

По-перше, здійснювати постійну оцінку якісних та кількісних показників роботи кожного окремого оперативного працівника та підрозділом в цілому.

По-друге, сприяла відображенню об'єктивного та зрозумілого становища щодо стану протидії злочинності силами кожного з підрозділів у пріоритетних напрямках їх діяльності – виявлення та розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів проти особи та власності.

Вклад основного матеріалу. З набуттям чинності Кримінального процесуального кодексу України ситуація принципово змінилась. У закон «Про оперативно-розшукову діяльність» внесено суттєві зміни, відповідно до яких здійснення оперативно-розшукових заходів з метою розкриття злочинів вилучено з переліку обов'язків оперативних підрозділів. Такі зміни, об'єктивно, продиктовані необхідністю приведення правових норм, що регламентують ОРД у відповідність до вимог чинного КПК, яким передбачено,

що досудове розслідування має бути розпочате відразу ж після виявлення уповноваженою посадовою особою з будь-якого джерела даних, які свідчать про вчинення злочину. Проте такі нововведення суттєво вплинули на організаційні основи діяльності оперативних підрозділів.

Підрозділи карного розшуку є основною ланкою оперативно-розшукової протидії найбільш поширеним на небезпечним злочинам проти особи та проти власності. Сучасні проблеми нормативного та організаційного забезпечення їх діяльності можуть негативно вплинути (та вже впливають) на стан криміногенної обстановки в Україні. Однією з таких проблем є фактична відсутність можливості оцінювання діяльності оперативних працівників за показниками, що об'єктивно відображають проведену роботу щодо протидії злочинності – за результатами розкриття злочинів. Це визначає актуальність розгляду піднятих у статті питань.

Розкриття злочинів довгий час залишалось ключовим аспектом наукових досліджень проблем оперативно-розшукової протидії злочинності. Лише за роки незалежності за напрямом розкриття злочинів підрозділами карного розшуку було захищено 17 кандидатських дисертацій та одна докторська. Так, вагомий внесок в розробку питань розкриття злочинів за пріоритетними напрямками діяльності карного розшуку здійснено завдяки комплексним дослідженням Бірюкова Г. М. [1], Гапона О. А. [2], Горбачевського В. Я. [3; 17], Діденко С. В. [4], Євдокімова В. М. [5], Журавльова А. Ю. [6], Колошко І. М. [7], Лісового А. Г. [8], Меживого В. П. [9], Мелешева С. Б. [10], Мисловського І. Й. [11], Мицака Б. Ф. [12], Мороза О. О. [13], Сілюкова В. О. [14], Синявського С. М. [15], Телійчука В. Г. [16] та ін. Чисельні наукові дослідження сприяли виробленню та апробації на практиці ефективної методики розкриття окремих видів злочинів, що, у підсумку, як ми вважаємо, позитивно вплинуло на результати протидії злочинності. Проте кардинальна, а також, в значній мірі, організаційно не підготовлена зміна правових умов функціонування оперативних підрозділів, про що вже йшлося на початку, ставить під сумнів існування правових можливостей ефективної діяльності підрозділів карного розшуку щодо захисту громади від найбільш небезпечних кримінальних посягань.

Метою статті є доведення необхідності законодавчого закріплення поняття та обов'язків розкриття злочинів на прикладі аналізу діяльності підрозділів карного розшуку органів внутрішніх справ України.

Інформація для роздумів:

«Вчора місія експертів Ради Європи обговорила з представниками парламентського комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності подальше реформування кримінальної юстиції. Повідомляється, що конструктивного діалогу не вийшло – представники комітету від опозиції звели дискусію до скарг на дії влади та критику нового Кримінального процесуального кодексу...». Голова комітету Кожемякін А.: «Ми повинні звернути вашу увагу на те, що сьогодні багато випадків викривленого запровадження нового КПК. Генеральний прокурор вніс зміни до інструкції про порядок ведення реєстру, що надає право правоохоронним органам на протязі семи днів проводити не передбачену КПК перевірку. Ця інструкція знівечила головну ідею цього закону». «... Народний депутат Сергій Сас пішов іще ділі. Відзначивши, що після прийняття нового КПК зріс вплив прокуратури на слідчих, він прийшов до несподіваного висновку, «що чисельні норми КПК призвели до погіршення ситуації у боротьбі з кримінальними

злочинами». Подібна заява викликала подив присутніх експертів. «Напевно я не дозрозумів. Новий КПК ускладнює розкриття злочинів? Якщо стало складніше розкривати злочини, стало менше можливостей для зловживань. Я впевнений – цей КПК краще, ніж той, що був раніше...», – заявив консультант проекту Ерік Сванідзе... Разом з тим, покидаючи залу засідань представники Ради Європи виглядали незадоволеними. «Я правильно зрозумів, що їм не подобається новий КПК? Як працювати з такими людьми, здається один з депутатів був п'яним», – обурювався один з експертів» [18]. Від себе, як логічний розвиток думки Еріка Сванідзе, можемо лише додати, що якщо в перспективі правоохоронці не зможуть розкривати злочини, то можливості для зловживань зникнуть взагалі...

Потрібно зазначити, що в оперативно-розшуковій науці розкриття злочинів переважно розглядається у контексті протидії окремим видам злочинної діяльності. Це, в свою чергу, визначає певні особливості окремих понятійних конструкцій, пов'язаних з науковим визначенням та конкретизацією його змісту. Проте, в контексті нашого дослідження, першочергову цінність становлять саме правові питання. А тому, в першу чергу, з'ясуємо особливості сучасної нормативно-правової регламентації поняття та змісту розкриття злочину.

У чинному КПК використовується синонімічне до нього поняття «розкриття злочинної діяльності» у назві негласної слідчої дії, яка передбачена у статті 272 «Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації». За змісту цієї норми випливає: 1) розкриття злочинної діяльності можливе лише в межах кримінального провадження, тобто коли факт вчинення злочину вже встановлено; 2) розкриття злочинної здійснюється шляхом негласного та (або) конспіративного отримання відомостей, речей і документи особою, яка виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є їх учасником.

Норми чинного закону «Про оперативно-розшукову діяльність» не розкривають поняття «розкриття злочину», або «розкриття злочинів», та не містить таких словосполучень взагалі. Проте у попередній редакції цього закону (до прийняття нового КПК) сполучення «розкриття злочинів» зустрічалося у статті 7, якою визначався, зокрема, обов'язок оперативних підрозділів здійснювати оперативно-розшукові заходи щодо розкриття злочинів, а також здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами з метою швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних. Крім того, у статті 9 «Гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності» попередньої редакції того ж закону зазначалося, що оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, проводяться з метою запобігання тяжким та особливо тяжким злочинам, їх припинення і розкриття. В той же час, незважаючи на використання у попередній редакції закону «Про ОРД» цього терміну, його зміст при цьому не розкривався.

Натомість чинною редакцією Закону України «Про міліцію» участь у розкритті кримінальних правопорушень у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, визначається серед основних завдань міліції (ст. 2). Втім, окремого нормативного порядку розкриття злочинців КПК не містить. Попередня редакція відповідної норми закону «Про міліцію» визначала розкриття злочинів у переліку основних завдань міліції, загалом. За такою ж аналогією змінена й стаття 10 цього закону, за якою замість обов'язку розкривати злочини, на міліцію покладається обов'язок брати участь

у розкритті кримінальних правопорушень у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством. Суттєвою новацією розглядуваного закону також є зміна редакції п. 10 ч. 1 ст. 11 «Права міліції». У даній нормі право здійснювати на підставах і в порядку, встановлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи з метою розкриття злочинів замінено на право здійснювати на підставах і в порядку, встановлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи.

Проаналізовані нами норми законодавства дозволяють зробити певні проміжні висновки щодо розглядуваної проблеми:

1. Підрозділи карного розшуку, як, зрештою, й інші оперативні підрозділи ОВС України, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність у повному обсязі, мають повноваження приймати лише участь у розкритті злочинів в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством. Проте потрібно враховувати, що відповідне законодавство регламентує питання кримінального провадження, яке має бути розпочате відразу після виявлення обставин вчинення кримінального злочину.

2. Законом не передбачена можливість здійснення оперативно-розшукових заходів з метою розкриття злочинів. Враховуючи, що оперативно-розшукові заходи становлять змістовне вираження оперативно-розшукової діяльності взагалі, потрібно констатувати суттєве законодавче звуження спектру застосування ОРД щодо протидії злочинності.

3. Норми законодавства, як чинні, так і ті, що діяли раніше, не визначають поняття та зміст діяльності щодо розкриття злочину.

Питання організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ донедавна регламентувалися Положенням про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України, відповідно до наказу МВС України № 456 від 24.09.2010, який втратив чинність на початку 2013 року у зв'язку з прийняттям нового КПК. Суттєвою для з'ясування піднятих нами проблем є інтерпретація наступних положень даного наказу:

1. Розкриття злочинів і встановлення осіб, які їх учинили, визначається в якості основного завдання оперативно-службової діяльності оперативних підрозділів ОВС щодо захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань (п. 1.1).

2. Розкриття злочину має здійснюватись в максимально короткий строк у поєднанні з проведенням оперативно-розшукових заходів і слідчих дій (п. 1.3).

3. Розкриття злочину полягає в установленні всіх учасників злочину, виявленні та належному документуванні епізодів їх злочинної діяльності, установленні інших обставин, що підлягають доказуванню та мають значення для цього (п. 1.3).

4. На працівників карного розшуку покладено обов'язок здійснення оперативно-розшукових заходів з розкриття злочинів, насамперед тяжких і особливо тяжких, а також злочинів, які набули суспільного резонансу, учинених із застосуванням вогнепальної зброї, вибухових речовин, групою осіб, серійного характеру, а також встановлення і розшук осіб, які їх учинили.

5. Безпосереднє розкриття злочинів є основним показником оцінки ефективності діяльності кожного оперативного працівника служби карного розшуку та окремого оперативного підрозділу (п. 1.5).

6. Злочин вважається розкритим безпосередньо оперативним працівником у разі: а) затримання злочинця на місці вчинення злочину або за показанням свідків та очевидців

після його вчинення; б) одержання оперативної або іншої інформації про особу, яка вчинила злочин, чи місцезнаходження речових доказів, знарядь злочину, які свідчать про вчинення злочину конкретною особою або знайшли своє підтвердження під час досудового слідства та покладено в основу обвинувачення.

Дещо іншим, проте не принципово відмінним за суттю, є визначення змісту «розкриття злочинів» відповідно до попереднього Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загально кримінальної спрямованості, яке було затверджено наказом МВС України № 458 від 30.04.2004. Відповідно до нього, розкриття злочинів визначалося як комплексна діяльність оперативних та інших підрозділів ОВС, спрямована на встановлення наявності або відсутності суспільно небезпечного винного діяння, збирання доказів вини особи, яка його вчинила, з метою притягнення її до кримінальної відповідальності, відшкодування збитків, завданих злочинною діяльністю, встановлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів. Розкриття злочинів передбачає встановлення у ході проведення ОРЗ та слідчих дій обставин, що підлягають доказуванню: події злочину; вини особи; мотивів злочину; фактичних даних, що впливають на ступінь і характер відповідальності і характеризують таку особу; характеру й розміру шкоди, завданої злочином; інших обставин, що мають значення для об'єктивного розслідування.

З цього бачимо, що для розкриття злочину працівники оперативного підрозділу мають вирішити достатньо складний та відповідальний обсяг задач. Зрештою, успішність їх дій при цьому визначає подальші можливості здійснення процесуальних заходів у відношенні підозрюваного і визначає реальну можливість притягнення його до кримінальної відповідальності та поновлення порушених внаслідок злочину прав. Виходячи з цього, потрібно зазначити, що результати протидії злочинності в значній мірі визначаються саме ефективністю роботи з розкриття злочинів.

Ефективна протидія злочинності засобами ОРД можлива лише за умов дотримання основних вимог наукової організації такої діяльності оперативними підрозділами. Однією з таких вимог є необхідність контролю, перевірки виконання та обліку проведеної роботи. На нашу думку, система такого контролю, яка побудована за принципом обліку розкритих злочинів та оцінці участі оперативних працівників та окремих підрозділів у їх розкритті, була достатньо ефективною, адже дозволяла оцінити реальні результати проведених заходів. З іншого боку, закріплена сьогодні оперативно-розшуковим законодавством запобіжна спрямованість діяльності оперативних підрозділів, потребує розробки системи обліку та оцінки результатів профілактики, попередження та припинення злочинів. Особливо це стосується підрозділів карного розшуку, ефективна діяльність яких щодо запобігання злочинам дозволяє в окремих випадках не допустити виникнення вкрай небезпечних наслідків. Проте перспективи розробки такої системи вбачаються нами вкрай сумнівними через наступні причини:

1. Об'єктивна неможливість обліку ефективності заходів загальної та індивідуальної оперативно-розшукової профілактики та попередження злочинів. Як, наприклад, оцінити результати впливу на певних осіб з використанням оперативно-розшукових можливостей з метою недопущення вчинення ними злочинів? Адже оперативну інформацію про виникнення у особи задуму вчинити злочин достатньо легко сфальсифікувати. Зрештою, така інформація є достатньо відносною, особа може й сама відмовитися від реалізації

злочинного задуму, а дії щодо підготовки злочину можуть бути припинені внаслідок багатьох об'єктивних та суб'єктивних причин, які не пов'язані з наслідками запобіжного впливу. На нашу думку, помилковим є сам принцип запровадження подібної моделі обліку результатів профілактики і попередження злочинів. Такий шлях загрожує виникненням чергової «мильної бульбашки». Не так давно проведені комплексні наукові дослідження проблем оперативно-розшукового запобігання злочинам силами карного розшуку [19; 20] визначають, яким чином потрібно ефективно здійснювати діяльність у цьому напрямі, проте не надають відповіді, за якими параметрами має здійснюватись оцінка дієвості та ефективності такої діяльності, як враховувати відповідні результати, здійснювати їх облік та аналіз.

2. Неконтрольовані можливості зовнішніх маніпуляцій суспільною думкою, випадки інформаційного нагнітання загального негативу щодо результатів діяльності держави у правоохоронній сфері. Це визначає суттєву відносність у результатах оцінки суспільної думки, за якою, як вважається, у «демократичних країнах» оцінюється стан профілактики злочинності.

3. Вкрай малий відсоток випадків припинення злочинів підрозділами карного розшуку в результаті здійснення запобіжних оперативно-розшукових заходів після початку кримінально-караних дій. Відповідно, оцінка стану запобігання злочинам за показниками їх припинення, не може бути покладена в основі аналізу результатів запобіжної діяльності оперативних підрозділів.

Виходячи з передбачених чинним законодавством повноважень під час здійснення ОРД, об'єктивна оцінка результатів протидії злочинності підрозділами карного розшуку та окремих оперативних працівників може бути здійснена лише на основі обліку показників виявлених фактів кримінальних злочинів (у випадках ненадходження заяви чи повідомлення про це) та осіб, які готують вчинення злочину для здійснення у їх відношенні комплексу оперативно-розшукових заходів.

Висновки. Викладене дозволяє зробити наступні висновки:

1. Сучасні правові умови не сприяють повноцінному організаційному забезпеченню діяльності підрозділів карного розшуку ОВС України. Реальні можливості оцінки та аналізу ефективності оперативно-розшукових заходів, об'єктивно, можуть бути здійснені лише за результатами оперативного пошуку – окремої форми ОРД, яка передбачає діяльність з виявлення та перевірки інформації про раніше невідомих осіб та факти, що становлять оперативний інтерес. Це, фактично, звужує потенціал оперативно-розшукової протидії злочинності.

2. Аналіз попередніх результатів запровадження законодавчих новацій (КПК, закон «Про ОРД») в роботу оперативних підрозділів свідчить про те, що законодавцем не було враховано важливі потреби оптимального нормативно-правового забезпечення протидії злочинності. Фактичне усунення правових можливостей розкриття злочинів оперативними підрозділами ставить під сумнів саму можливість ефективної протидії злочинності засобами ОРД.

3. Потребують перегляду окремі норми Кримінального процесуального кодексу та закону «Про оперативно-розшукову діяльність» щодо нормативно-правового визначення поняття розкриття злочинів, змісту такої діяльності та обов'язків оперативних підрозділів здійснювати розкриття злочинів.

Список літератури:

1. Бірюков Г. М. Основи оперативно-тактичного забезпечення розкриття підрозділами карного розшуку злочинів, що вчиняються групами осіб, які мають ознаки організованих злочинних груп : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно – розшукова діяльність» / Г. М. Бірюков. – К., 1999. – 18 с.
2. Гапон О. А. Організація і тактика розкриття квартирних крадіжок у великих містах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно – розшукова діяльність» / О. А. Гапон. – Х., 2002. – 17 с.
3. Горбачевський В. Я. Попередження та розкриття вбивств на замовлення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно – розшукова діяльність» / В. Я. Горбачевський ; НАВСУ. – К. : НАВС, 1999. – 16 с.
4. Діденко С. В. Організаційно-тактичні основи попередження та розкриття злочинів, що вчиняються із застосуванням кримінальних вибухів (за матеріалами діяльності Департаменту карного розшуку МВС України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно – розшукова діяльність» / С. В. Діденко ; Навч.- наук. ін-т підгот. фахівців кримінальної міліції ХНУВС. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2007. – 18с.
5. Євдокімов В. М. Організація і тактика розкриття вбивств, вчинених із застосуванням кримінальних вибухів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно – розшукова діяльність» / В. М. Євдокімов ; КНУВС. – К. : КНУВС, 2006. – 24 с.
6. Журавльов А. Ю. Організаційно-тактичні засади розкриття статевих злочинів оперативними підрозділами ОВС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно – розшукова діяльність» / А. Ю. Журавльов ; ОЮІ ХНУВС. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2007. – 17 с.
7. Колошко І. М. Організація і тактика боротьби апаратів карного розшуку з навмисними вбивствами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / І. М. Колошко ; УВС. – Харків : НУВС, 1996. – 22 с.
8. Лісовий А. Г. Організація й тактика попередження та розкриття розбійних нападів на об'єкти, що знаходяться під охороною (за матеріалами підрозділів карного розшуку МВС України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно – розшукова діяльність» / А. Г. Лісовий ; Львівський ДУВС. – Львів, 2008. – 20 с.
9. Меживой В. П. Організація й тактика попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв і речовин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно – розшукова діяльність» / В. П. Меживой ; ДДУВС. – Львів : Льв.ДУВС, 2006. – 20 с.
10. Мелешев С. Б. Розкриття умисних вбивств, поєднаних із згвалтуванням : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно – розшукова діяльність» / С. Б. Мелешев ; НУВС. – Харків : НУВС, 2004. – 20 с.
11. Мисловський І. Й. Особливості розкриття крадіжок, грабежів та розбоїв, що вчиняються особами, які вживають наркотичні засоби : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно – розшукова діяльність» / І. Й. Мисловський ; ЛьДУВС МВС України. – Львів, 2009. – 16 с.
12. Мицак Б. Ф. Попередження та розкриття незаконного заволодіння транспортними засобами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Б. Ф. Мицак ; ЛьДУВС МВС України. – Львів, 2010. – 20 с.
13. Мороз О. О. Організація та тактика боротьби з крадіжками і угонами авто-мототранспорту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.00.06 «Оперативно – розшукова діяльність» / О. О. Мороз ; УВС м. Харків. – К. : НАВСУ, 1999. – 16 с.
14. Сілюков В. О. Організація і тактика розкриття серійних розбійних нападів : Автореферат дис. ... к.ю.н.: 21.07.04 «оперативно – розшукова діяльність» / В. О. Сілюков ; Луганська академія внутрішніх справ МВС України. – Харків : НУВС, 2003. – 20 с.
15. Синявський С. М. Організаційно-тактичні засади розкриття серійних сексуальних убивств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / С. М. Синявський. – Київ : НАВС, 2011. – 16 с.
16. Телійчук В. Г. Особливості попередження та розкриття оперативними підрозділами МВС України розбійних нападів на квартири громадян : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно – розшукова діяльність» / В. Г. Телійчук ; Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС. – Київ : КНУВС, 2008. – 17 с.
17. Горбачевський В. Я. Теоретико-прикладні засади розкриття умисних вбивств з кваліфікуючими ознаками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В. Я. Горбачевський ; КНУВС. – К., 2009. – 34 с.

18. Оппозиционеры «вывели из себя» европейских экспертов своим пониманием УПК // Режим доступа: [Электронный ресурс] : <http://hvylyu.org/news/exclusive/oppozitsioneryi-vyiveli-iz-sebya-evropeyskih-ekspertov-svoim-ponimaem-upk.html>.

19. Деревягин О. О. Організація і тактика запобігання злочинам підрозділами карного розшуку у курортній місцевості АР Крим (за матеріалами діяльності ГУ МВС України в АР Крим) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. «Кримінальний процес; криміналістика; судова експертиза» / Олександр Олександрович Деревягин. – Х., 2009. – 254 с.

20. Михайличенко Д. А. Оперативно-тактичне забезпечення попередження злочинів підрозділами карного розшуку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно – розшукова діяльність» / Д. А. Михайличенко ; ЛДУВС. – К. : КНУВС, 2007. – 19 с.

Билиев В. О. О необходимости законодательного закрепления вопросов, связанных с раскрытием преступлений (по анализу деятельности подразделов уголовного розыска ОВД Украины) / В. О. Билиев // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 288-296.

В статье проанализированы общие положения, регламентирующие раскрытие преступлений до вступления в силу Криминального процессуального кодекса Украины. Доказана необходимость законодательного закрепления вопросов, связанных с раскрытием преступлений в новых правовых условиях.

Ключевые слова: раскрытие преступлений, оперативно-розыскное предупреждение преступлений, подразделения уголовного розыска, противодействие преступности.

ABOUT THE NECESSITY OF THE LEGISLATIVE FIXING OF QUESTIONS, RELATED TO OPENING OF CRIMES (TO ON BY THE RESULTS OF ANALYSIS OF ACTIVITY OF SUBDIVISIONS OF CRIMINAL SEARCH OF ORGANS OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE)

Bilyaev V. A.

*Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine
Donetsk, Ukraine*

Subdivisions of criminal search are the basic link of operative-search counteraction most dangerous crimes against personality and against a property. Estimation of basic results of counteraction criminality during great while was carried out on the basis of indexes of opening of crimes. The article of a 7 Law of Ukraine foresaw «About operatively-search activity», in particular, the duty of operative subsections to carry out operatively-search measures on opening of crimes. However, as a result of entering into force of the new Criminal code of practice of Ukraine and reformation of operatively-search legislation, by a law the not foreseen possibility of realization of operatively-search measures with the purpose of opening of crimes. As a result of introduction of new legislation the removal of legal possibilities of opening of crimes took place by operative subsections, that puts under a doubt possibility of effective counteraction criminality facilities of operatively-search activity. Objective impossibility of account of efficiency of measures of general and individual operatively-search prophylaxis and warning of crimes is well-proven in the article. Certainly, that on a new legislation estimation of results of counteraction criminality by operative subsections and them separate workers can be carried out only on the basis of account of indexes of found out the facts of criminal offences and persons, which prepare the commissions of crime, which are insufficient from point of providing of valuable counteraction criminality. It is well-proven that the separate norms of the Criminal code of practice and Law of Ukraine need revision «About operatively-search activity» in relation to normatively legal determination of concept of opening of crimes, maintenance of such activity and duties of operative subsections to carry out opening of crimes.

Key words: opening of crimes, operatively-search warning of crimes, subdivision of criminal search, counteraction of criminality.

Spysok literatury:

1. Birjukov G. M. Osnovy operatyvno-taktychnogo zabezpechennja rozkryttja pidrozdilamy karnogo rozshuku zlochyniv, shho vchynjajut'sja grupamy osib, jaki majut' oznaky organizovanyh zlochynnyh grup : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 21.07.04 «Operatyvno – rozshukova dijial'nist'» / G. M. Birjukov. – K., 1999. – 18 s.

2. Gapon O. A. Organizacija i taktyka rozkryttja kvartymyh kradizhok u velykyh mistah : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 21.07.04 «Operatyvno – rozshukova dijial'nist'» / O. A. Gapon. – H., 2002. – 17 s.

3. Gorbachevs'kyj V. Ja. Poperedzhennja ta rozkryttja vbyvstv na zamovlennja : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 21.07.04 «Operatyvno – rozshukova dijial'nist'» / V. Ja. Gorbachevs'kyj

; NAVSU. – K. : NAVS, 1999. – 16 s.

4. Didenko S. V. Organizacijno-taktychni osnovy poperedzhennja ta rozkryttja zlochyniv, shho vchynjajut'sja iz zastosuvannjam kryminal'nyh vybuhiv (za materialamy dijאל'nosti Departamentu karnogo rozshuku MVS Ukraї'ny) : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 21.07.04 «Operatyvno – rozshukova dijאל'nist'» / S. V. Didenko ; Navch.- nauk. in-t pidgot. fahivciv kryminal'noi' milicii' HNUVS. – Odesa : OJul HNUVS, 2007. – 18s.

5. Jevdokimov V. M. Organizacija i taktyka rozkryttja vbyvstv, vchynenyh iz zastosuvannjam kryminal'nyh vybuhiv: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 21.07.04 «Operatyvno – rozshukova dijאל'nist'» / V. M. Jevdokimov ; KNUVS. – K. : KNUVS, 2006. – 24 s.

6. Zhuravl'ov A. Ju. Organizacijno-taktychni zasady rozkryttja statevyh zlochyniv operatyvnymy pidrozdilamy OVS : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 21.07.04 «Operatyvno – rozshukova dijאל'nist'» / A. Ju. Zhuravl'ov ; OJul HNUVS. – Odesa : OJul HNUVS, 2007. – 17 s.

7. Koloshko I. M. Organizacija i taktyka borot'by aparaty karnogo rozshuku z navmysnymy vbyvstvamy : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.09 «Kryminal'nyj proces ta kryminalistyka; sudova ekspertyza» / I. M. Koloshko ; UVS. – Harkiv : NUVS, 1996. – 22 s.

8. Lisovyj A. G. Organizacija j taktyka poperedzhennja ta rozkryttja rozbijnyh napadiv na ob'jekty, shho znahodjat'sja pid ohoronoju (za materialamy pidrozdiliv karnogo rozshuku MVS Ukraї'ny) : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 21.07.04 «Operatyvno – rozshukova dijאל'nist'» / A. G. Lisovyj ; L'vivs'kyj DUVS. – L'viv, 2008. – 20 s.

9. Mezhyvoj V. P. Organizacija j taktyka poperedzhennja ta rozkryttja zlochyniv, pov'jazanyh z nezakonnym obigom vognepal'noi' zbroi', bojeprypasiv, vybuhovyh prystroi'v i rehovyn : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 21.07.04 «Operatyvno – rozshukova dijאל'nist'» / V. P. Mezhyvoj ; DDUVS. – L'viv : L'v.DUVS, 2006. – 20 s.

10. Mjeljeshev S. B. Rozkryttja umysnyh vbyvstv, pojednanyh iz zg'valtuvannjam : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 21.07.04 «Operatyvno – rozshukova dijאל'nist'» / S. B. Mjeljeshev ; NUVS. – Harkiv : NUVS, 2004. – 20 s.

11. Myslovs'kyj I. J. Osoblyvosti rozkryttja kradizhok, grabezhiv ta rozboi'v, shho vchynjajut'sja osobamy, jaki vzhyvajut' narkotychni zasoby : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 21.07.04 «Operatyvno – rozshukova dijאל'nist'» / I. J. Myslovs'kyj ; L'DUVS MVS Ukraї'ny. – L'viv, 2009. – 16 s.

12. Mycak B. F. Poperedzhennja ta rozkryttja nezakonnogo zavolodinnja transportnymy zasobamy : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.09 «Kryminal'nyj proces ta kryminalistyka; sudova ekspertyza» / B. F. Mycak ; L'DUVS MVS Ukraї'ny. – L'viv, 2010. – 20 s.

13. Moroz O. O. Organizacija ta taktyka borot'by z kradizhkamy i ugonamy avto-mototransportu : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 21.00.06 «Operatyvno – rozshukova dijאל'nist'» / O. O. Moroz ; UVS m. Harkiv. – K. : NAVSU, 1999. – 16 s.

14. Siljukov V. O. Organizacija i taktyka rozkryttja serijnyh rozbijnyh napadiv: Avtoreferat dys. ... k.ju.n.: 21.07.04 «operatyvno – rozshukova dijאל'nist'» / V. O. Siljukov ; Lugans'ka akademija vnutrishnih sprav MVS Ukraї'ny. – Harkiv : NUVS, 2003. – 20 s.

15. Synjavs'kyj S. M. Organizacijno-taktychni zasady rozkryttja serijnyh seksual'nyh vbyvstv : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.09 «Kryminal'nyj proces ta kryminalistyka; sudova ekspertyza» / S. M. Synjavs'kyj. – Kyi'v : NAVS, 2011. – 16 s.

16. Telijchuk V. G. Osoblyvosti poperedzhennja ta rozkryttja operatyvnymy pidrozdilamy MVS Ukraї'ny rozbijnyh napadiv na kvartyry gromadjan : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 21.07.04 «Operatyvno – rozshukova dijאל'nist'» / V. G. Telijchuk ; Kirovograds'kyj jurydychnyj instytut HNUVS. – Kyi'v : KNUVS, 2008. – 17 s.

17. Gorbachevs'kyj V. Ja. Teoretyko-prykladni zasady rozkryttja umysnyh vbyvstv z kvalifikujuchymy oznakamy : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.09 «Kryminal'nyj proces ta kryminalistyka; sudova ekspertyza» / V. Ja. Gorbachevs'kyj ; KNUVS. – K., 2009. – 34 s.

18. Oppozicionery «vyveli iz sebja» evropejskih jekspertov svoim ponimaem UPK // Rezhim dostupu. – [Elektronnij resurs] : <http://hvylya.org/news/exclusive/oppozitsioneryi-vyveli-iz-sebja-evropejskih-ekspertov-svoim-ponimaem-upk.html>.

19. Derevjagin O. O. Organizacija i taktyka zapobigannja zlochynam pidrozdilamy karnogo rozshuku u kurortnij miscevosti AR Krym (za materialamy dijאל'nosti GU MVS Ukraї'ny v AR Krym) : dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.09. «Kryminal'nyj proces; kryminalistyka; sudova ekspertyza» / Oleksij Oleksandrovych Derevjagin. – H., 2009. – 254 s.

20. Myhajlychenko D. A. Operatyvno-taktyчне zabezpechennja poperedzhennja zlochyniv pidrozdilamy karnogo rozshuku : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 21.07.04 «Operatyvno – rozshukova dijאל'nist'» / D. A. Myhajlychenko ; LDUVS. – K. : KNUVS, 2007. – 19 s.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 297-302.

УДК 343.121.5

**СУЩНОСТЬ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО
ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО ЛИЦА
В РОССИЙСКОМ УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ**

Владимирова Ю. К.

*Воронежский государственный университет
г. Воронеж, Российская Федерация*

В данной статье автор рассматривает с точки зрения уголовно-процессуального и семейного законодательства право несовершеннолетнего участника процесса на законное представительство его интересов в суде.

Ключевые слова: уголовный процесс, несовершеннолетний, представительство.

ВВЕДЕНИЕ

На сегодняшний день можно с уверенностью сказать, что права и законные интересы несовершеннолетних участников процесса являются наиболее уязвимыми в уголовном судопроизводстве. Речь идет не только о несовершеннолетних подозреваемых и обвиняемых, но и о потерпевших и свидетелях, психическое, физиологическое и интеллектуальное развитие которых, в силу возраста, ограничивают их возможности полноценно защищать свои права и отстаивать законные интересы. Поэтому несовершеннолетние нуждаются в законодательном установлении дополнительных гарантий защиты их прав и законных интересов в уголовном процессе. Одной из наиболее значимых гарантий, обеспечивающих необходимую защиту прав и законных интересов несовершеннолетних граждан, вовлеченных в сферу уголовного судопроизводства, выступает институт представительства, содержание которого составляет комплекс правовых норм, регулирующих общественные отношения, складывающиеся в связи с оказанием одним лицом (представителем) юридической и иной помощи и поддержки другому лицу (представляемому) в отстаивании его прав и защите законных интересов в уголовном судопроизводстве.

СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ «ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА»

Процессуальное значение представительства заключается в том, что оно объективно содействует осуществлению общих задач уголовного судопроизводства, так как представители помогают установить истину по уголовному делу, правильно применить закон, вынести мотивированное, обоснованное и справедливое решение.

Представители, как известно, наделены возможностью совершения процессуальных действий. Участвуя путем их выполнения в производстве по уголовному делу, они используют все предусмотренные законодательством средства и способы защиты интересов представляемых лиц.

В уголовно-процессуальном законе России не регламентированы вопросы дееспособности, в том числе дееспособности несовершеннолетних, участвующих в судопроизводстве лиц. Данные вопросы, равно как и вопросы об институте представительства, находят свое отражение в других отраслях права. Так, согласно ст. 56 Семейного кодекса РФ, ребенок имеет право на защиту своих прав и законных интересов, которая осуществляется родителями (лицами, их заменяющими), а в случаях, предусмотренных Семейным кодексом, органом опеки и попечительства, прокурором и судом [1].

Потерпевший как участник уголовного процесса отстаивает права, которые нарушены преступным деянием и участвует в процессе для того, чтобы доказать реальность совершения преступления, наличие вреда от преступления и необходимость нести ответственность обвиняемому за преступное деяние [2, с. 8]. Особенно это проявляется в делах частного обвинения.

Перечень лиц, которые могут быть законными представителями, определен в п. 12 ст. 5 УПК РФ [3]. Согласно ему, законными представителями могут быть:

- родители;
- усыновители;
- опекуны или попечители несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого либо потерпевшего;
- представители учреждений или организаций, на попечении которых находится несовершеннолетний подозреваемый, обвиняемый либо потерпевший;
- органы опеки и попечительства.

Право иметь представителя, помимо потерпевшего, в уголовном процессе предоставлено: гражданскому истцу, гражданскому ответчику, подозреваемому, обвиняемому, подсудимому. Все иные участвующие в деле лица (эксперты, специалисты, свидетели, переводчики, понятые и т.п.) не обладают правом представительства по уголовному делу. Данное утверждение противоречит положению ст. 191 УПК РФ, которая предусматривает обязательное участие в допросе несовершеннолетнего свидетеля (кстати, так же как и при допросе несовершеннолетнего потерпевшего), обязательное участие педагога и право законных представителей присутствовать при допросе [3]. Законный представитель и педагог в данной ситуации не выполняют поручения свидетеля, у них отсутствует интерес в разрешении дела. Присутствие педагога, родителя, усыновителя, опекуна, попечителя или близких родственников необходимо для правильного проведения допроса с учетом особенностей психического и умственного развития несовершеннолетнего свидетеля (склонность к преувеличению, застенчивость, дебилность и т.п.).

Представитель в уголовном процессе действует всегда в защиту интересов представляемого и не может отстаивать свои личные интересы. В этом его отличие от других участников процесса. Иная позиция представителя в уголовном процессе может пойти во вред представляемому и повлиять на объективность и правильность разрешения дела.

Таким образом, согласно действующему законодательству РФ, представителями несовершеннолетнего потерпевшего в уголовном процессе могут выступать: адвокат, супруг, супруга несовершеннолетнего потерпевшего, родители, усыновители,

родные братья и родные сестры, дедушка, бабушка, иное лицо, о допуске которого ходатайствует потерпевший.

Уголовно-процессуальное законодательство в целом отражает требование международных стандартов о повышенной правовой охране несовершеннолетних в связи с недостаточностью их интеллектуально-волевого развития [4, с. 16]. Одной из правовых гарантий по отношению к несовершеннолетним является участие в процессе законных представителей и представителей, которые призваны осуществлять защиту прав и интересов ребенка.

В соответствии со ст. 47 Семейного кодекса, законное представительство родителей возникает с момента оформления происхождения ребенка, а лиц, их заменяющих, – с момента вынесения соответствующего акта. Лица могут быть ограничены или лишены возможности использовать права, предоставленные им как законным представителям только путем вынесения судебного решения или административного акта, следовательно, основанием допуска законного представителя в процесс должен являться документ установленной формы, подтверждающий статус лица (свидетельство о рождении, решение суда об усыновлении и т.п.).

УПК РФ не дает четкого указания, на основании чего допускается к участию в деле законный представитель несовершеннолетнего потерпевшего. Однако если обратиться к ст. 48 УПК РФ, регламентирующей положение законных представителей несовершеннолетнего подозреваемого и обвиняемого, можно обнаружить, что по уголовным делам о преступлениях, совершенных несовершеннолетними, к обязательному участию в уголовном деле привлекаются их законные представители в порядке, установленном статьями 426 и 428 УПК РФ [3].

В ст. 426 УПК РФ закреплено, что законные представители несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого допускаются к участию в уголовном деле на основании постановления следователя, дознавателя с момента первого допроса несовершеннолетнего в качестве подозреваемого или обвиняемого [3].

Таким образом, допуск к участию в деле в качестве законных представителей лиц, перечисленных в п. 12 ст. 5 УПК РФ, осуществляется на основании постановления дознавателя, следователя или суда. Последние, по мнению комментаторов УПК РФ, вправе отказать в таком допуске, если, например, родитель лишен родительских прав, или имеются противоречия между его интересами и интересами несовершеннолетнего [5, с. 90]. Такое постановление должно объявляться лицу, представляющему интересы несовершеннолетнего потерпевшего; при этом ему разъясняются права, предусмотренные ст. 45 и 42 УПК РФ.

УЧАСТИЕ РОДИТЕЛЕЙ В КАЧЕСТВЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО УЧАСТНИКА ПРОЦЕССА

Допуск в уголовное судопроизводство родителей, усыновителей осуществляется на основании документов (свидетельство о рождении, паспорт), подтверждающих родственные отношения представителя и потерпевшего. Представительские функции других законных представителей подтверждаются доверенностью. В соответствии со ст. 64 Семейного кодекса, защита прав и интересов детей возлагается на их родителей. Родители являются законными представителями своих детей и выступают в защиту их прав и интересов в отношениях с любыми физическими и юридическими лицами – в том числе, в судах – без специальных полномочий [1].

Еще в 1958 г. Карнеева Л. М., Ордынский С. С., Розенбит С. Я. высказали мнение, что родители приглашаются только в том случае, если они не связаны с совершенным преступлением и известно, что подлежащий допросу несовершеннолетний относится к ним с уважением [6, с. 193].

При расследовании и рассмотрении дел с участием несовершеннолетних потерпевших перед следователем (дознавателем) судом довольно часто встает вопрос: можно ли допускать к участию в деле обоих родителей несовершеннолетнего потерпевшего, и если нет, по каким критериям необходимо осуществлять выбор законного представителя?

В ст. 45 УПК РФ не закреплено – нужно ли привлекать к участию в уголовном деле обоих родителей несовершеннолетнего, или возможно ограничиваться допуском только одного из них. Этот вопрос решает следователь (дознаватель) судья в каждом конкретном случае с учетом обстоятельств уголовного дела, волеизъявления лиц, являющихся законными представителями, а также исходя из необходимости надлежащего обеспечения прав и законных интересов несовершеннолетнего [7, с. 116-117].

На практике, как правило, следователь (дознаватель), суд в качестве представителя несовершеннолетнего потерпевшего признают одного из родителей. Тогда как в литературе существуют различные подходы к данному вопросу. Новобратский Л. полагает, что этот вопрос должен быть решен семейным соглашением, при недостижении которого персональный выбор законного представителя должен принадлежать самому обвиняемому, непосредственно заинтересованному в этом вопросе [8, с. 10]. Макаренко И. А. считает, что вопрос о том, кто будет законным представителем несовершеннолетнего, должно решаться на семейном совете с учетом мнения самого подростка. По мнению Михальчук Ю. П., право выбора законного представителя необходимо предоставить несовершеннолетнему обвиняемому [9, с. 46]. Ландо А. С. подвергает критике данное мнение, отмечая, что неэтично давать несовершеннолетнему подростку право выбора отца или матери в качестве законного представителя [10, с. 16-17]. Шимановский В. В. утверждает, что решение данного вопроса находится в компетенции следователя, который с учетом мнения законных представителей, и исходя из задачи обеспечения защиты интересов несовершеннолетних, определяет, кто из них будет участвовать в деле. Родители, независимо от супружеских связей, совместного или раздельного проживания наделены равными правами по отношению к собственным детям. Основанием для их утраты является факт лишения родительских прав (ст. 71 СК РФ). Поэтому нет оснований утверждать о принципиальной невозможности совместного участия обоих родителей несовершеннолетнего в уголовном процессе. Тем более что уголовно-процессуальный закон не содержит на это запрета. Изучение уголовных дел в отношении несовершеннолетних показало, что привлечение обоих родителей в качестве законных представителей встречается очень редко. Совместно родители участвовали в уголовном процессе лишь по 4,3% уголовных дел [11].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение хотелось бы сказать, что ограничение принципов гласности и устности уголовного судопроизводства, а также единоличный характер принятия процессуальных решений, имеющие место на стадиях возбуждения уголовного дела и предварительного расследования, создают благоприятную почву для нарушения прав и

законных интересов несовершеннолетних участников процесса иными его участниками. Задача законного представителя – помочь и обеспечить возможность реализовать свои права и защитить законные интересы. К сожалению, неполнота и схематичность изложения основных прав и обязанностей в УПК РФ приводят к недостаточно четкому пониманию законным представителем своих процессуальных функций. Совершенствование законодательной регламентации правового статуса законного представителя несовершеннолетнего в российском уголовном процессе требует и установления более четких параметров ответственности законного представителя за ненадлежащее исполнение возложенных на него обязанностей по представлению несовершеннолетнего.

Список литературы:

1. Семейный кодекс Российской Федерации : Федер. закон Рос. Федерации от 29.12.1995 № 223-ФЗ // Доступ из справ.-правовой системы «Гарант».
2. Юрченко В. Е. Обеспечение прав потерпевшего в судебном разбирательстве : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук / В. Е. Юрченко. – Томск, 1972. – 24 с.
3. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : Федер. закон Рос. Федерации от 18.12.2001 № 174-ФЗ // Доступ из справ.-правовой системы «Гарант».
4. Матвеев С. В. Актуальные проблемы правового статуса психолога и педагога в уголовном судопроизводстве по делам несовершеннолетних / С. В. Матвеев // Рос. судья, 2002. – № 3.
5. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / под общ. ред. В. М. Лебедева, В. П. Божьева. – М., 2002. – 1287 с.
6. Карнеева Л. М. Тактика допроса на предварительном следствии / Л. М. Карнеева. – М. : Госюриздат, 1958. – 207 с.
7. Коротков А. П. Прокурорско-следственная практика применения УПК РФ : комментарий / А. П. Коротков. – М., 2005. – 607 с.
8. Новобратский Л. И. Законный представитель несовершеннолетнего в уголовном процессе / Л. И. Новобратский // Сов. Юстиция. – 1962. – № 24.
9. Михальчук Ю. П. Основные уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты допроса несовершеннолетнего обвиняемого на предварительном следствии : учебное пособие / Ю. П. Михальчук. – Краснодар, 2004. – 380 с.
10. Ландо А. С. Представители несовершеннолетних обвиняемых в советском уголовном процессе / А. С. Ландо ; под ред. В. А. Познанского. – Саратов, 1977. – 133 с.
11. Боровик О. В. Особенности досудебного производства по уголовным делам в отношении несовершеннолетних : дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / О.В. Боровик // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://www.disscat.com/content/osobennosti-dosudebnogo-proizvodstva-po-ugolovnym-delam-v-otnoshenii-nesovershennoletnikh>.

Владимирова Ю. К. Сутність кримінально-процесуального представництва неповнолітні особи російському кримінальному судочинстві / Ю. К. Владимирова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 297-302.

У даній статті автор розглядає з точки зору кримінально-процесуального та сімейного законодавства право неповнолітнього учасника процесу на законне представництво його інтересів у суді.

Ключові слова: кримінальний процес, неповнолітній, представництво.

THE REPRESENTATION OF JUVENILES DURING CRIMINAL PROCEDURES IN RUSSIA

*Vladimirova Y. K.
Voronezh State University, Voronezh, Russia*

Today we can say with certainty that the rights and legitimate interests of the minor participants in the process are the most vulnerable to criminal proceedings.

Nowadays it's possible to say that legal rights and interests of juveniles are the most vulnerable, especially during criminal procedure because of the child's mental stature and physiological growth. The institution of

legal representation is aimed at help and support juveniles in courts. Representatives have many legal pleadings. Using legal tools and ways, they protect the interests of represented persons. The list of those who can be legitimate representatives, is legally defined. According to paragraph 12 of Art. 5 Code of Criminal Procedure of Russian Federation, those persons can be representatives: parents; adoptive parents; tutors or guardians of a minor suspect, accused or the victim; representatives of institutions or organizations in the custody of the juvenile suspect, the accused or the victim; the guardianship authorities. The right to have a representative, in addition to the victim in criminal proceedings is entitled to civil plaintiff, civil defendant, suspects, accused and defendant. The presence of the teacher, parent, adoptive parent, guardian, or close relatives is necessary for proper interrogation allowing for the personal make-up of the juveniles (the tendency to exaggerate, shyness, etc.). Lists of legal representatives in item 12 of Art. 5 Code of Criminal Procedure of the Russian Federation and in the Family Code of Russian Federation not the same. The legislator must take this fact into account. The concept of the order of occurrence and registration of legal representation is determined by the rules of the Family Code of Russian Federation.

Unfortunately, incomplete of the basic rights and obligations in the Code of Criminal Procedure of Russian Federation blocks a clear understanding the legal representative's procedural functions. It's necessary to improve the legislation and clear to responsibility and obligations of the juvenile's representatives.

Key words: criminal procedure, juveniles, representation.

Spisok literary:

1. Semejnij kodeks Rossijskoj Federacii : Feder. zakon Ros. Federacii ot 29.12.1995 № 223-FZ // Dostup iz sprav.-pravovoj sistemy «Garant».
2. Jurchenko V. E. Obespechenie prav poterpevshego v sudebnom razbiratel'stve : avtoref. dis. na soiskanie uchjonoj stepeni kand. jurid. nauk / V. E. Jurchenko. – Tomsk, 1972. – 24 s.
3. Ugolovno-processual'nyj kodeks Rossijskoj Federacii : Feder. zakon Ros. Federacii ot 18.12.2001 № 174-FZ // Dostup iz sprav.-pravovoj sistemy «Garant».
4. Matveev S. V. Aktual'nye problemy pravovogo statusa psihologa i pedagoga v ugolovnom sudoproizvodstve po delam nesovershennoletnih / S. V. Matveev // Ros. sud'ja, 2002. – № 3.
5. Nauchno-prakticheskij kommentarij k Ugolovno-processual'nomu kodeksu Rossijskoj Federacii / pod obshh. red. V. M. Lebedeva, V. P. Bozh'eva. – M., 2002. – 1287 s.
6. Karneeva L. M. Taktika doprosa na predvaritel'nom sledstvii / L. M. Karneeva. – M. : Gosjurizdat, 1958. – 207 s.
7. Korotkov A. P. Prokurorsko-sledstvennaja praktika primenenija UPK RF : kommentarij / A. P. Korotkov. – M., 2005. – 607 s.
8. Novobratskij L. I. Zakonnyj predstavitel' nesovershennoletnego v ugolovnom processe / L. I. Novobratskij // Sov. Justicija. – 1962. – № 24.
9. Mihal'chuk Ju. P. Osnovnye ugolovno-processual'nye i kriminalisticheskie aspekty doprosa nesovershennoletnego obvinjaemogo na predvaritel'nom sledstvii : uchebnoe posobie / Ju. P. Mihal'chuk. – Krasnodar, 2004. – 380 s.
10. Lando A. S. Predstaviteli nesovershennoletnih obvinjaemyh v sovetskom ugolovnom processe / A. S. Lando ; pod red. V. A. Poznanskogo. – Saratov, 1977. – 133 s.
11. Borovik O. V. Osobennosti dosudebnogo proizvodstva po ugolovnym delam v otnoshenii nesovershennoletnih : dis. na soiskanie uchjonoj stepeni kand. jurid. nauk : spec. 12.00.09 «Ugolovnyj process; kriminalistika i sudebnaja jekspertiza; operativno-rozysknaja dejatel'nost'» / O.V. Borovik // Rezhim dostupa. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.dissercat.com/content/osobennosti-dosudebnogo-proizvodstva-po-ugolovnym-delam-v-otnoshenii-nesovershennoletnikh>.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 303-309.

УДК 343.162

ФУНКЦІОНАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО СУДДІ

Гловюк І. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Стаття присвячена теоретичним та практичним проблемам визначення функціональної спрямованості діяльності слідчого судді. Виділено три кримінально-процесуальні функції слідчого судді: функція забезпечення законності та обґрунтованості обмеження прав та свобод учасників кримінального провадження та інших осіб; судовий контроль; функція проведення слідчих дій з метою забезпечення доказів.

Ключові слова: слідчий суддя, повноваження, кримінально-процесуальна функція, судовий контроль, забезпечення доказів.

Вступ. Новий КПК України 2012 р. закріпив існування нового суб'єкта кримінального провадження – слідчого судді. Слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 КПК, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду (п. 18 ст. 3 КПК). КПК визначив спрямованість діяльності слідчого судді як «здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні», тим самим підтримавши найбільш поширену у доктрині кримінального процесуального права наукову позицію про функціональну спрямованість діяльності суду (судді) у досудовому провадженні. Однак у літературі вже слушно указано, що такий підхід викликає певні зауваження, оскільки саме поняття «судового контролю» не знайшло свого ані термінологічного, ані суттєвого визначення як у вказаній статті, так і взагалі в нормах кримінально-процесуального закону [1, с. 311].

До проблеми визначення кримінально-процесуальної функції суду (судді) у досудовому провадженні зверталися такі вчені, як Азаров В., Антонова О., Бозров В., Бринцев В., Рогальська В., Галузо В., Гузела М., Дікарьов І., Махоркін І., Ковтун Н., Колоколов М., Курільчук І., Куцин М., Лазарева В., Маляренко В., Манівлець Е., Мядзелець О., Муратова Н., Петрухін І., Півненко В., Попелюшко В., Романов С., Романюк Б., Рябцева К., Савенко М., Скрипіна Ю., Струць О., Таричко І., Тищенко О., Туманянц А., Чепурний О., Чорнобук В., Шило О. та ін., однак єдиного підходу щодо визначення функції або функцій суду (судді) у досудовому провадженні не склалося. Проблематику повноважень та функціональної спрямованості

діяльності слідчого судді в Україні розглядали Борщук В., Гаркуша А., Грошевий Ю., Діденко О., Добрянський В., Дячук С., Єзерський Р., Каткова Т., Ковальова Н., Малярченко В., Маркуш М., Марчак В., Михайленко О., Міщенко С., Сиза Н., Пилипчук П., Скрипіна Ю., Ткачук О., Туманянц А., Чорнобук В., Шило О. та ін.

Вклад основного матеріалу. Як уявляється, повноваження слідчого судді виходять за межі здійснення тільки судового контролю, а функціональна спрямованість його діяльності, враховуючи наявні у нього повноваження, не є монофункціональною. Саме тому метою цієї статті є визначення функціональної спрямованості діяльності слідчого судді у досудовому провадженні на основі класифікації його повноважень за предметним критерієм.

Ще до прийняття нового КПК України вчені класифікували повноваження слідчого судді [2, с. 68, 83]. При цьому Скрипіна Ю. В. стверджує, що процесуальна функція слідчого судді характеризується певною специфікою і може бути визначена як забезпечення законності й обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини. З її погляду, вона включає 2 елементи (напрямки) діяльності слідчого судді: (1) охорону прав і свобод людини шляхом превенції, тобто недопущення їх протиправного та необґрунтованого обмеження; (2) захист прав і свобод людини, тобто їх відновлення у випадку порушення [2, с. 60-61]. Точка зору про здійснення слідчим суддею кримінально-процесуальної функції забезпеченні законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні у кримінальній справі обґрунтовується і іншими вченими [3; 4, с. 313].

Сиза Н. П., аналізуючи новий КПК 2012 р., поділяє повноваження слідчого судді на п'ять груп, залежно від змісту і характеру питань, вирішення яких віднесено законом до компетенції слідчого судді: 1) вирішення питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) вирішення питань про проведення слідчих (розшукових) дій; 3) вирішення питань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 4) розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування; 5) вирішення інших процесуальних питань, що потребують неупередженого розгляду [5]. Враховуючи загальне визначення кримінально-процесуальних функцій як основоположних підсистемних видів (частин компонентів, напрямків) кримінально-процесуальної діяльності, вчена стверджує, що забезпечення законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні по кримінальній справі охоплюється поняттям функції судового контролю у кримінальному процесі [5].

Грошевий Ю. М. та Туманянц А. Р. дають наступну класифікацію повноважень слідчого судді за їх процесуальною спрямованістю: повноваження при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування; повноваження при проведенні процесуальних дій, що обмежують конституційні права людини; повноваження при розгляді скарг на рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування; інші процесуальні повноваження слідчого судді, спрямовані на забезпечення процесуальних прав суб'єктів кримінального провадження [6, с. 116-117].

Для чіткого визначення та обґрунтування монофункціональності або поліфункціональності спрямованості діяльності слідчого судді слід насамперед класифікувати його повноваження за предметним критерієм.

Досліджуючи повноваження слідчого судді у кримінальному провадженні за КПК України 2012 р., їх можна класифікувати за предметним критерієм на наступні групи: 1) дозвільні повноваження (пов'язані із вирішенням питань про проведення слідчих (розшукових) дій, які обмежують конституційні права особи (ст. 166, ч. 2 ст. 234, ч. 2 ст. 237, ч. 5 ст. 240 КПК та ін.); 2) повноваження із забезпечення законності та обґрунтованості застосування заходів кримінально-процесуального примусу; 3) повноваження із здійснення судового контролю (у вузькому значенні); 4) повноваження із забезпечення доказів у кримінальному провадженні; 5) повноваження, пов'язані із міжнародним співробітництвом; 6) допоміжні повноваження.

Як видно, у окрему групу виділено повноваження із здійснення судового контролю (у вузькому значенні, порівняно із п. 18 ст. 3 КПК), який у цьому аспекті можливо визначити як здійснювану у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку діяльність слідчого судді з розгляду та вирішення скарг на дії, бездіяльність, рішення слідчого, прокурора, а також перевірка слідчим суддею законності рішення про провадження процесуальної дії. Ці повноваження включають у себе: вирішення скарг учасників кримінального провадження (ст.ст. 303-307 КПК); перевірку підстав для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді (ч. 3 ст. 233); перевірку підстав для проведення негласної слідчої (розшукової) дії у виняткових невідкладних випадках (ч. 2, 3 ст. 250).

Що стосується повноважень із забезпечення доказів («депонування доказів», за висловленням В. Точилівського щодо ст. 225 КПК [7]), то вони пов'язані із наданням слідчому судді повноважень самостійно збирати фактичні дані (і вони можуть бути використані як докази у судовому провадженні) та забезпечувати проведення деяких слідчих дій за клопотанням сторони захисту для забезпечення реалізації принципу змагальності. Крім того, спрямованість цих повноважень саме на забезпечення доказів указує те, що фактичні дані, що отримані слідчим суддею при допиті, є доказами і можуть бути використані при обґрунтуванні вироку (при ухваленні судового рішення за результатами судового розгляду кримінального провадження суд може не врахувати докази, отримані в порядку ст. 225 КПК, лише навівши мотиви такого рішення – ч. 3 ст. 225 КПК; суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 КПК – ч. 4 ст. 95 КПК). Це, безумовно, стосується тільки проведення слідчим суддею допитів. Таким чином, до повноважень слідчого судді із забезпечення доказів слід віднести: допит свідка, потерпілого під час судового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК); залучення експерта за клопотанням сторони захисту (ст. 244); вирішення питання про використання інформації про ознаки кримінального правопорушення, отриманої в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії, в іншому кримінальному провадженні (ст. 257).

Таким чином, у цілому слід погодитися із тим, що слідчий суддя має значно більше повноважень, ніж здійснення судового контролю [1, с. 314].

Дійсно, з усієї діяльності слідчого судді контролем (з певними зауваженнями) можна назвати лише розгляд скарг на дії, бездіяльність, рішення слідчого, прокурора та перевірку підстав для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді (ч. 3 ст. 233); перевірку підстав для проведення негласної слід-

чої (розшукової) дії виняткових невідкладних випадках (ч. 2, 3 ст. 250). Ні дозвільні повноваження, ні забезпечення законності та обґрунтованості застосування заходів кримінально-процесуального примусу ознак контролю (у його загальноправовому розумінні) не мають.

У літературі слушно відзначається, що докладний аналіз діяльності суду в стадії досудового слідства свідчить, що суд здійснює не лише та не стільки охорону і захист конституційних прав осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а реалізує окрему (самостійну) функцію контролю. Остання полягає у перевірці за скаргами учасників процесу процесуальних дій та рішень осіб, які здійснюють провадження у справі [8, с. 65; 9, с. 154].

Слід підтримати точку зору про різну правову природу напрямів діяльності суду (за КПК 1960 р.) та слідчого судді у досудовому провадженні. Судова діяльність у досудовому провадженні є певною, неоднорідною за своєю правовою природою діяльністю, яка знаходить свій прояв у декількох напрямках, які є кримінально-процесуальними функціями слідчого судді, а саме: функції забезпечення законності та обґрунтованості обмеження прав та законних свобод учасників кримінального провадження та інших осіб (проявляється у дозвільних повноваженнях та повноваженнях із забезпечення законності та обґрунтованості застосування заходів кримінально-процесуального примусу); судовому контролю (що проявляється у повноваженнях із вирішення скарг учасників кримінального провадження (ст.ст. 303-307 КПК); перевірці підстав для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді (ч. 3 ст. 233); перевірці підстав для проведення негласної слідчої (розшукової) дії виняткових невідкладних випадках (ч. 2, 3 ст. 250)); функції проведення слідчих дій з метою забезпечення доказів.

Виділення окремо функцій забезпечення законності та обґрунтованості обмеження прав та законних свобод учасників кримінального провадження та інших осіб та функції судового контролю обґрунтовано різною правовою природою повноважень слідчого судді. Так, за клопотаннями слідчого прокурора слідчий суддя може дати дозвіл на провадження певної процесуальної дії, провадити яку будуть саме слідчий, прокурор, співробітник оперативного підрозділу. Цю діяльність не можна назвати контролем, оскільки на етапі розгляду та вирішення клопотання ще не існує тієї діяльності, яку можна контролювати, а контроль, як уявляється, може бути лише наступним, що впливає з ознаки зовнішності контролю. Це стосується і повноважень із забезпечення законності та обґрунтованості застосування заходів кримінально-процесуального примусу, які також мають попередній характер. Таким чином, ознака попереднього або наступного характеру діяльності слідчого судді дозволяє, по-перше, стверджувати про реалізацію слідчим суддею окремої функції забезпечення законності та обґрунтованості обмеження прав та свобод учасників кримінального провадження та інших осіб (що проявляється у дозвільних повноваженнях та повноваженнях із забезпечення законності та обґрунтованості застосування заходів кримінально-процесуального примусу), і відмежувати її від функції судового контролю, оскільки відповідні судово-контрольні повноваження завжди мають наступний характер і пов'язані із оцінкою дій, бездіяльності та рішень, що вже були здійснені.

Окремо слід зупинитися на функції проведення слідчих дій з метою забезпечення доказів. Повноваження слідчого судді за ст. 225 КПК 2012 р. Сизою Н. П. допит

свідка чи потерпілого в судовому засіданні, за клопотанням сторони кримінального провадження (ст. 225), та доручення проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам за клопотанням сторони захисту (ч. 3 ст. 243, ст. 244) віднесено до повноважень вирішення питань про проведення слідчих (розшукових) дій [5]. Р. Єзерський вирішення питань про визнання отриманих фактичних даних допустимими доказами відносить до інших повноважень слідчого судді [4, с. 313].

Однак, як уявляється, можливо виділення повноважень із забезпечення доказів у окрему кримінально-процесуальну функцію слідчого судді. Цей напрямок діяльності слідчого судді має специфічний предмет – забезпечення допустимості доказів із метою їх використання у судовому провадженні. Як указувалося вище, цей напрямок діяльності пов'язаний із наданням слідчому судді повноважень самостійно збирати фактичні дані (і вони можуть бути використані як докази у судовому провадженні) та забезпечувати проведення деяких слідчих дій за клопотанням сторони захисту для забезпечення реалізації принципу змагальності. Сутність повноважень слідчого судді із забезпечення доказів полягає у тому, що слідчий суддя особисто проводить слідчу дію або визнає необхідним її проведення для забезпечення отримання доказів, які не можуть бути отримані сторонами чи стороною, або їх отримання утруднено. При цьому протоколи допитів, проведених слідчим суддею, є судовими доказами і використовуються у судовому розгляді, у тому числі при обґрунтуванні судового рішення. Подібні повноваження у судді в досудовому провадженні існують і у інших країнах, наприклад, у Німеччині.

Складно погодитись із віднесенням цих повноважень до повноважень вирішення питань про проведення слідчих (розшукових) дій [5], оскільки метою їх є не перевірка законності і обґрунтованості потенційних обмежень прав і свобод, як це має місце розгляді та вирішенні клопотань про обшук житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 234); огляд житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237); слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи (ч. 5 ст. 240). Метою цих двох процесуальних дій – допиту свідка, потерпілого у порядку ст. 225 та залучення експерта – є не охорона прав і свобод учасників кримінального провадження, а забезпечення можливості подання до суду допустимих доказів, подання яких у майбутньому буде утруднено або унеможливлено. Саме тому слід указати на самостійний характер цих повноважень та на можливість виділення окремої кримінально-процесуальної функції – проведення слідчих дій з метою забезпечення доказів, яка за своєю векторністю відрізняється і від функції судового контролю, і від функції забезпечення законності та обґрунтованості обмеження прав та законних свобод учасників кримінального провадження та інших осіб.

Висновки. Таким чином, можна виділити три кримінально-процесуальні функції слідчого судді: функція забезпечення законності та обґрунтованості обмеження прав та законних свобод учасників кримінального провадження та інших осіб; судовий контроль; функція проведення слідчих дій з метою забезпечення доказів.

Список літератури:

1. Ковальова Н. В. Слідчий суддя, як представник судової влади під час досудового провадження / Н. В. Ковальова // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : матеріали Всеукр. наук.-практ.

конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2012. – 668 с. – (Препринт / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України ; 2012). – С. 311-314.

2. Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Юлія Валеріївна Скрипіна. – Х., 2008. – 219 с.

3. Ткачук О. С. Повноваження слідчого судді у кримінальному процесі України / О. С. Ткачук. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.dduvs.dp.ua/assets/files/news3/KPK/material.doc>.

4. Єзерський Р. Роль слідчого судді згідно Кримінально-процесуального кодексу України / Р. Єзерський // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XIX звітної науково-практичної конференції, 7-8 лютого 2013 р. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. – С. 312-314.

5. Сиза Н. П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України / Н. П. Сиза. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12snpkpu.pdf>.

6. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

7. Точилковский В. Новый УПК Украины – гибрид процессуальных моделей / В. Точилковский. – Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://interjustice.blogspot.com/2013/02/blog-post_23.html.

8. Філін Д. Функції суду в досудових стадіях кримінального процесу / Д. Філін // Право України. – 2005. – № 1. – С. 63-65.

9. Шило О. Г. Завдання й функції суду в кримінальному судочинстві України / О. Г. Шило // Проблеми законності. – 2008. – Вип. 94. – С. 148-157.

Гловюк І. В. Функціональна направленість діяльності слідственного судьи / І. В. Головюк // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 303-309.

Статья посвящена теоретическим и практическим проблемам определения функциональной направленности деятельности следственного судьи. Выделены три уголовно-процессуальные функции следственного судьи: функция обеспечения законности и обоснованности ограничения прав и свобод участников уголовного производства и иных лиц; судебный контроль; функция проведения следственных действий с целью обеспечения доказательств.

Ключевые слова: следственный судья, полномочия, уголовно-процессуальная функция, судебный контроль, обеспечение доказательств.

THE FUNCTIONAL FOCUS OF THE INVESTIGATING JUDGE ACTIVITY

Glovyuk I. V.

National University «Odesa Law Academy», Odesa, Ukraine

This article deals with theoretical and practical problems of determining of investigating judge's function. It is defined that investigating judge's authority is only beyond the judicial control, and functional features of judge's activities, including his/her existing authorities, is not monofunctional.

The investigating judge's authorities in criminal proceedings according to the Criminal Procedural Code of Ukraine (2012) can be classified by objective criteria into the following groups: 1) permitting authority (related to solving of questions on investigative actions that restrict the person's constitutional rights, and 2) authority of legality ensuring and validity of criminal procedural coercion applying, and 3) authority of judicial control execution (in the narrow sense), and 4) authority of evidences providing in criminal proceedings, and 5) authority related to international cooperation, and 6) auxiliary authority.

It is supported and justified additionally the view of the different areas of legal nature of an investigating judge in pre-trial proceedings. Judicial activities in pre-trial proceedings are certain, miscellaneous in its legal nature; an activity that is manifested in several areas, which are functions of criminal proceedings of the investigating judge.

Authorities of evidences securing in a separate criminal procedural function of the investigating judge are pointed out, whereas this kind of activity of the investigating judge has a specific subject – ensuring of the

admissibility of evidences to be used in the proceedings. The essence of the investigating judge's authorities of the evidences is that the investigating judge personally conducts the investigative actions or admits it necessary to carry out it for ensuring that the evidences can not be obtained by the parties or a party or it is difficult to get them. Herewith the interrogations conducted by the investigative judge are judicial evidences and used in the trial, including the rationale for judgment.

Three features of criminal procedural functions of investigating judge are distinguished: a function of legality providing and validity of restriction of rights and freedoms of criminal procedural parties and other persons; a court control; a function of investigation aimed at evidences providings.

Key words: investigating judge, authority, criminal procedural function, court control, providing of evidences.

Spysok literatury:

1. Koval'ova N. V. Slidchij suddja, jak predstavnyk sudovoi' vlady pid chas dosudovogo provadzhenja / N. V. Koval'ova // Aktual'ni problemy zastosuvannja novogo kryminal'nogo procesual'nogo zakonodavstva Ukrainy ta tendencii rozvytku kryminalistyky na suchasnomu etapi : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Harkiv, 5 zhovt. 2012 r.) / MVS Ukrainy ; Hark. nac. un-t vnutr. sprav ; Kryminologichna asociacija Ukrainy. – H. : HNUVS, 2012. – 668 s. – (Prepynt / MVS Ukrainy ; Hark. nac. un-t vnutr. sprav ; Kryminologichna asociacija Ukrainy ; 2012). – S. 311-314.

2. Skrypina Ju. V. Slidchij suddja v systemi kryminal'no-procesual'noi' dijalnosti (porivnjal'nopravove doslidzhennja) : dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.09 «Kryminal'nyj proces ta kryminalistyka; sudova ekspertyza» / Julija Valerii'vna Skrypina. – H., 2008. – 219 s.

3. Tkachuk O. S. Povnovazhennja slidchogo suddi u kryminal'nomu procesi Ukrainy / O. S. Tkachuk. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.dduvs.dp.ua/assets/files/news3/KPK/material.doc>.

4. Jezers'kyj R. Rol' slidchogo suddi zgidno Kryminal'no-procesual'nogo kodeksu Ukrainy / R. Jezers'kyj // Problemy derzhavotvorenja i zahystu prav ljudyny v Ukraini : materialy HIX zvitnoi' naukovo-praktychnoi' konferencii, 7-8 ljutogo 2013 r. – L'viv : Jurydychnyj fakul'tet L'viv's'kogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Franka, 2013. – S. 312-314.

5. Syza N. P. Povnovazhennja slidchogo suddi shhodo zdijsnennja sudovogo kontrolju u kryminal'nomu procesi Ukrainy / N. P. Syza. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12snpkpu.pdf>.

6. Kryminal'nyj proces : pidruchnyk / [Ju. M. Groshevyj, V. Ja. Tacij, A. R. Tumanjanc ta in.] ; za red. V. Ja. Tacija, Ju. M. Groshevogo, O. V. Kaplinoi', O. G. Shylo. – H. : Pravo, 2013. – 824 s.

7. Tochilovskij V. Novyj UPK Ukrainy – gibrid processual'nyh modelej / V. Tochilovskij. – Rezhim dostupa. – [Elektronnyj resurs] : http://interjustice.blogspot.com/2013/02/blog-post_23.html.

8. Filin D. Funkcii' sudu v dosudovyh stadijah kryminal'nogo procesu / D. Filin // Pravo Ukrainy. – 2005. – № 1. – S. 63-65.

9. Shylo O. G. Zavdannja j funkcii' sudu v kryminal'nomu sudochynstvi Ukrainy / O. G. Shylo // Problemy zakonnosti. – 2008. – Vyp. 94. – S. 148-157.

ТАЄМНИЦЯ СЛІДСТВА ТА СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Ємельянов С. Л.

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Розглянуто різні підходи до визначення поняття та змісту таємниці слідства та судочинства в Україні. Проаналізовано види таємної інформації у процесі кримінального судочинства.

Ключові слова: інформація з обмеженим доступом, правовий інститут, таємниця слідства та судочинства, професійна таємниця.

Постановка проблеми. Згідно чинного законодавства України [1; 2], уся інформація поділяється за порядком (режимом) доступу на відкриту та інформацію з обмеженим доступом (ІзОД). Остання, у свою чергу, включає конфіденційну, таємну та службову інформацію, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю слідства та іншу передбачену законом таємницю. Таким чином, таємниця слідства прямо передбачена законодавством та повинна мати власний правовий інститут і відповідну систему організаційно-правового захисту.

Тому досить актуальною є проблема комплексного аналізу стану та визначення перспектив розвитку правового інституту таємниці слідства в Україні з урахуванням положень нового КПКУ [3].

Огляд останніх досліджень та публікацій. Актуальній проблемі співвідношення гласності та таємності у кримінальному процесі приділяло увагу велика кількість закордонних та вітчизняних науковців, зокрема: Авер'янова Т. В., Белкін Р. С., Бирюков В. В., Бойков О. Д., Грошевий Ю. М., Далін В. Є., Копилов І. О., Коновалова В. О., Костицький М. В., Кузьмічов В. С., Лисиченко В. К., Лукашевич В. Г., Мартинович І. І., Михайленко О. Р., Петрухін І. Л., Смолькова І. В., Нор В. Т., Панов М. І., Постіка І. В., Салтевський М. В., Сегай М. Я., Телега Т. М., Фатьянов А. А. та ін. Наукові розробки зазначених авторів мають важливе значення для вирішення проблеми, насамперед, нерозголошення таємниці досудового слідства.

В останніх роботах досліджувалися питання криміналістичного забезпечення збереження таємниці досудового слідства в органах МВС [4], поняття та зміст вказаної таємниці [5], випадки обмеження гласності у кримінальному судочинстві України [6], особливості охорони інформації, що становить таємницю у кримінальному судочинстві [7], проблемні аспекти організаційно-правового захисту таємниці слідства в Україні [8] тощо.

Проте раніше не вирішеною частиною проблеми є аналіз стану сучасного правового інституту таємниці слідства та судочинства в Україні.

Метою статті є аналіз поняття та змісту таємниці слідства та судочинства в Україні.

Вклад основного матеріалу. По-перше, ще й досі точаться наукові дискусії стосовно загальної назви та змісту цього виду таємної інформації. Ряд науковців у цьому сенсі розглядає тільки таємницю досудового слідства [4; 5]. Проте досудове слідство (дізнання) є лише однією із стадій кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [3, с. 3].

Разом з тим багато видів таємної інформації (рис.1) виникає та/або фігурує і у процесі кримінального провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, Верховним Судом України, а також за нововиявленими обставинами.

Тому ряд науковців використовують поняття «*ІзОД в інтересах слідства та судочинства*» [9, с. 300], «*інформація, що становить таємницю у кримінальному судочинстві*» [7] тощо.

На нашу думку, більш доречніше було б говорити про таємницю слідства та судочинства, як це визначено, наприклад, у законодавстві Російської Федерації, де «*тайна следствия и судопроизводства*» визнана як один із видів конфіденційної інформації [10].

Однак ряд науковців вважає [9, с. 300], що використання терміну «*таємниця слідства та судочинства*» є суперечливим, адже порушує одну з засад судочинства, гарантовану Конституцією України: «*гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами*» [11, с. 129].

По-друге, законодавче визначення таємниці слідства та судочинства, не кажучи вже про вичерпний перелік відомостей, що можуть її складати, відсутні.

Таємниця досудового слідства полягає у забороні розголошення даних досудового слідства або дізнання без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила дізнання чи досудове слідство [3, с. 222]. Вона є різновидом професійної таємниці та однією з умів, які сприяють успішному розкриттю злочинів і викриванню обвинуваченого. Передчасне її розголошення може дуже негативно вплинути на розслідування справи, дає можливість обвинуваченому приховати або знищити сліди злочину, предмети і документи, які можуть стати доказами, відхилитися від слідчого і суду, а іноді також заподіяти шкоду обвинуваченому, потерпілому і іншим особам. Це знайшло підтвердження у результаті опитування 250 слідчих МВС і прокуратури [3], результати якого наведено на рис.2.

По-третє, розбудова демократичної, соціальної та правової держави передбачає особливе значення правового захисту особистої та сімейної таємниці громадян, відомості про які також можуть бути одержані у ході досудового розслідування на підставі гласних чи негласних оперативно-розшукових заходів, що проводять органи, які здійснюють дізнання і досудове слідство.

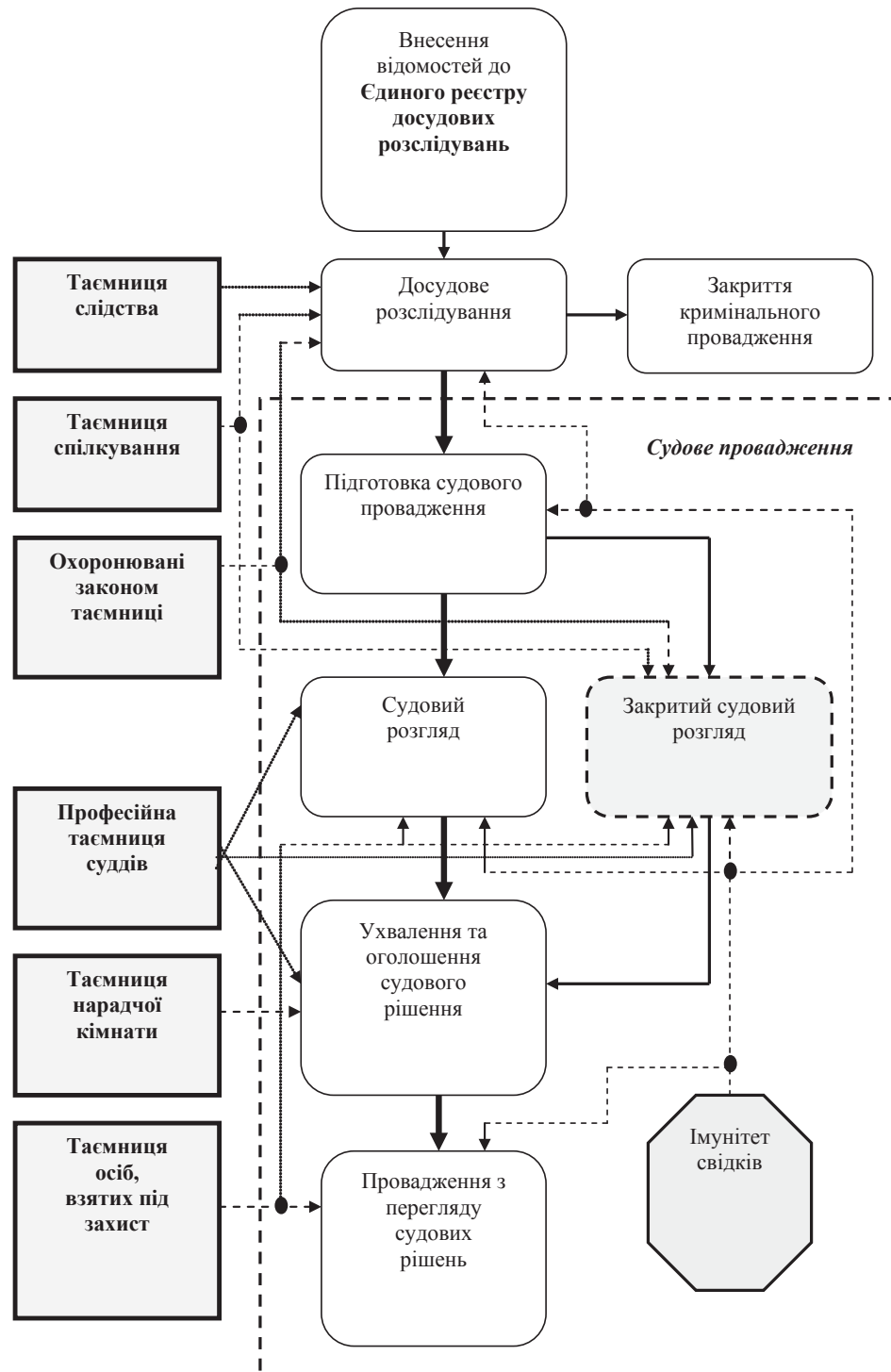
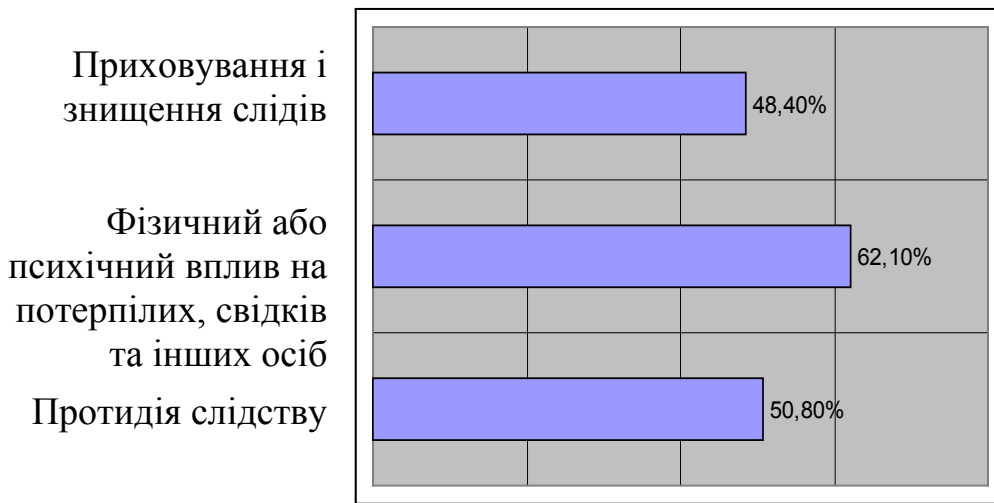

Рис.1. Види таємної інформації у кримінальному провадженні

Рис.2. Результати відповіді слідчих на питання щодо негативних наслідків розголошення таємниці досудового слідства

Тому у новому КПКУ введено в обіг *таємницю спілкування* та зазначено, що втручання у таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених Кодексом, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети [3, с. 14]. При цьому втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонене [3, с. 258].

По-четверте, ще одним різновидом професійної таємниці, яка виникає у процесі судового провадження, є *професійна таємниця суддів*.

Так, у ст. 6 Закону України «Про статус суддів» встановлено, що «Судді зобов'язані не розголошувати відомості, що становлять державну, військову, службову, комерційну та банківську таємницю, таємницю нарадчої кімнати, відомості про особисте життя громадян та інші відомості, про які вони дізналися під час розгляду справи в судовому засіданні, для забезпечення нерозголошення яких було прийнято рішення про закриття судового засідання» [12].

По-п'яте, у процесі прийняття (ухвали) судового рішення виникає *таємниця нарадчої кімнати*. Згідно з нормами процесуального права, вирок виноситься в спеціально обладнаному для прийняття судових рішень приміщенні – нарадчій кімнаті:

- Під час ухвалення вироку ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який здійснює судовий розгляд.
- Суд вправі перервати нараду лише для відпочинку з настанням нічного часу. Під час перерви судді не можуть спілкуватися з особами, які брали участь у кримінальному провадженні.
- Судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення вироку в нарадчій кімнаті.

Окрім того, слід зазначити, що, згідно з нормами Конституції України [11, с. 127] правосуддя здійснюють професійні судді та у визначених законом випадках народні засідателі і присяжні. Таким чином, подібний обов'язок зберігання вказаної таємниці поширюється не лише на осіб, які є професійними суддями.

По-шосте, у процесі кримінального провадження може розглядатися інформація, що становить одну з законодавчо визначених таємниць, які охороняються законом.

Зокрема, у новому КПКУ [3, с. 162] до *охоронюваної законом таємниці*, яка міститься в речах і документах, належать:

- інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;
- відомості, які можуть становити лікарську таємницю;
- відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій;
- конфіденційна інформація, в тому числі така, що містить комерційну таємницю;
- відомості, які можуть становити банківську таємницю;
- особисте листування особи та інші записи особистого характеру;
- інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо;
- персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних;
- державна таємниця.

Основним проблемним аспектом у цьому сенсі є досить складна та заплутана класифікація ІзОД, коли одна й та ж за змістом інформація може складати водночас різні види таємниць [13]. При цьому одні види таємниць мають вичерпні переліки відомостей, що до них належать, регламентуються окремими законами чи прописані у окремих розділах законодавчих актів (наприклад, державна, банківська таємниця), а інші лише згадуються у чинному законодавстві у тому чи іншому обсязі (наприклад, релігійна, журналістська таємниця тощо).

По-сьоме, у процесі кримінального судочинства може виникати *таємниця особи, щодо якої здійснюються заходи безпеки*, яка прямо передбачена чинним законодавством [14].

Зокрема, особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у разі наявності реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну мають право на забезпечення безпеки.

Висновки. Таким чином, у процесі досудового розслідування та судового провадження виникає та/або фігурує значний обсяг таємної інформації, що відноситься до ІзОД. Правовий інститут таємниці слідства та судочинства в Україні знаходиться лише на стадії формування. Актуальними є розробка та прийняття окремого нормативно-правового акту, а також узагальнення судової практики щодо правової охорони цього виду таємної інформації. Насамперед, потребують законодавчого уточнення визначення поняття і змісту таємниці слідства та судочинства, а також визначення конкретних організаційно-правових механізмів захисту цього виду ІзОД.

Список літератури:

1. Про внесення змін до Закону України «Про інформацію»: Закон України від 13.01.2011 № 2938-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – №10. – Ст. 445.
2. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Урядовий кур'єр від 06.06.2012. – № 99.
4. Лісогор В. Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В. Г. Лісогор. – Київ: НАВСУ, 2003. – 20 с.
5. Волошина В. К. Таємниця досудового слідства: поняття та зміст / В. К. Волошина // Актуальні проблеми політики. – 2008. – Вип. 33. – С. 179-183.
6. Король В. В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В. В. Король. – Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 17 с.
7. Бараннік Р. В. Особливості охорони інформації, що становить таємницю у кримінальному судочинстві / Р. В. Бараннік, П. Г. Назаренко // Адвокат. – 2011. – № 4 (127). – С. 15-18.
8. Ємельянов С. Л. Методика та результати оцінки якості законодавчого забезпечення правового інституту таємниць в Україні / С. Л. Ємельянов // Вісник СХУ ім. В. Даля. – 2011. – № 7 (161). Ч.1. – С. 57-62.
9. Кормич Б. А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: навч. посібник / Б. А. Кормич. – К.: Кондор, 2004. – 384 с.
10. Перечень сведений конфиденциального характера: Указ Президента РФ от 06.03.1997 № 188.
11. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
12. Про статус суддів: Закон України від 15.12.1992 № 2862-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 8. – Ст. 56.
13. Ємельянов С. Л. Проблемні аспекти класифікації інформації з обмеженим доступом в Україні / С. Л. Ємельянов // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2012. – Т. XII. – С. 130-140.
14. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 11. – Ст. 51.

Ємельянов С. Л. Тайна следствия и судопроизводства в Украине / С. Л. Ємельянов // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 310-316.

Рассмотрены различные подходы к определению понятия и содержания тайны следствия и судопроизводства в Украине. Проанализированы виды тайной информации в процессе уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: информация с ограниченным доступом, правовой институт, тайна следствия и судопроизводства, профессиональная тайна.

PRIVACY OF THE INVESTIGATION AND LEGAL PROCEEDINGS IN UKRAINE

Emelyanov S. L.

*National University «Odessa Law Academy»
Odessa, Ukraine*

Investigation secret expressly permitted by current Ukrainian legislation, and should have its own legal institution and appropriate system of organizational and legal protection. Therefore, the current study is the problem of determining the status and perspective of development the legal institution of investigation privacy with regard the provisions of new Criminal Procedure Code. The purpose of this article is the analysis of the concept and content of the privacy of the investigation and legal proceedings. Various approaches to the definition of the secrecy investigation and legal proceedings. It is shown that the secret is a wide concept than the privacy investigation. It includes different types of information with limited access that occurs and/or brought

into the criminal process: the secret of the pre-trial investigation, the privacy of communication, the secrets protected by law, trade secret judges, secret deliberation room, the mystery of persons placed under protection in criminal proceedings. Privacy of the pre-trial investigation is prohibit the disclosure of a pretrial investigation or inquiry without the permission of prosecutor, the investigator or the person who carried out the inquiry or pre-trial investigation. It is a kind of professional secrecy and one of conditions that contribute successful solving of crimes and revelation of defendant the accused. The new Criminal Procedural Code of Ukraine introduce turnover the secret communication indicating that the intervention of the secret communication is possible only on the basis of judicial decisions in the cases foreseen by the Code, for the purpose of detecting and preventing serious or especially serious crime, the circumstances of its establishment, the person who committed the crime unless otherwise impossible to achieve this goal. In this case, the intervention in private communications advocate, a priest with the suspect, accused, convicted, acquitted prohibited. The conclusion about the necessity of generalization of judicial practice on the legal protection the secrecy of investigation and legal proceedings, legislative clarify its definition and content, as well as the unification of types and forms of legal liability for its disclosure.

Key words: restricted information, legal institution, secret investigations and legal proceedings, professional secrecy.

Spysok literatury:

1. Pro vnesennja zmin do Zakonu Ukrai'ny «Pro informaciju»: Zakon Ukrai'ny vid 13.01.2011 № 2938-VI // Oficijnyj visnyk Ukrai'ny. – 2011. – №10. – St. 445.
2. Pro dostup do publichnoi' informacii': Zakon Ukrai'ny vid 13.01.2011 № 2939-VI // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 2011. – № 32. – St. 314.
3. Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 13.04.2012 № 4651-VI // Urjadovyj kur'jer vid 06.06.2012. – № 99.
4. Lisogor V. G. Kryminalistyčne zabezpečennja zberezhennja tajemnyci dosudovogo slidstva: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk: spec. 12.00.09 «Kryminal'nyj proces ta kryminalistyka; sudova ekspertyza» / V. G. Lisogor. – Kyi'v: NAVSU, 2003. – 20 s.
5. Voloshyna V. K. Tajemnycja dosudovogo slidstva: ponjattja ta zmist / V. K. Voloshyna // Aktual'ni problemy polityky. – 2008. – Vyp. 33. – S. 179-183.
6. Korol' V. V. Zasada glasnosti ta i'i' obmezhennja v kryminal'nomu sudochynstvi Ukrai'ny: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk: spec. 12.00.09 «Kryminal'nyj proces ta kryminalistyka; sudova ekspertyza» / V. V. Korol'. – Kyi'v: KNU im. T. Shevchenka, 2002. – 17 s.
7. Barannik R. V. Osoblyvosti ohorony informacii', shho stanovyt' tajemnyciju u kryminal'nomu sudochynstvi / R. V. Barannik, P. G. Nazarenko // Advokat. – 2011. – № 4 (127). – S. 15-18.
8. Jemel'janov S. L. Metodyka ta rezul'taty ocinky jakosti zakonodavchogo zabezpečennja pravovogo instytutu tajemnyč' v Ukrai'ni / S. L. Jemel'janov // Visnyk SNU im. V. Dalja. – 2011. – № 7 (161). Ch.1. – S. 57-62.
9. Kormych B. A. Informacijna bezpeka: organizacijno-pravovi osnovy: navch. posibnyk / B. A. Kormych. – K.: Kondor, 2004. – 384 s.
10. Perechen' svedenij konfidencial'nogo haraktera: Ukaz Prezidenta RF ot 06.03.1997 № 188.
11. Konstytucija Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 28.06.1996 № 254k/96-VR // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 1996. – № 30. – St. 141.
12. Pro status suddiv: Zakon Ukrai'ny vid 15.12.1992 № 2862-XII // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 1993. – № 8. – St. 56.
13. Jemel'janov S. L. Problemni aspekty klasyfikacii' informacii' z obmezhenym dostupom v Ukrai'ni / S. L. Jemel'janov // Naukovi pracj Nacional'nogo universytetu «Odes'ka jurydyčna akademija». – 2012. – T. XII. – S. 130-140.
14. Pro zabezpečennja bezpeky osib, jaki berut' uchast' u kryminal'nomu sudochynstvi: Zakon Ukrai'ny vid 23.12.1993 № 3782-XII // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 1993. – № 11. – St. 51.

ДОМАШНІЙ АРЕШТ ЯК ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Крайнюк В. Г.

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпропетровськ, Україна*

У статті розглядаються поняття, суть, основні напрямки, підстави, а також проблемні питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу у кримінальному судочинстві.

Ключові слова: кримінальне провадження, процесуальний примус, запобіжні заходи, домашній арешт.

ВВЕДЕННЯ

Конституція України [1] визнала права і свободи людини найвищою соціальною цінністю. Для реалізації даного положення проводяться радикальні реформування в різних галузях права. Гуманізація кримінальної політики держави потягла за собою лібералізацію кримінально-процесуального закону. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) [2] вніс суттєві зміни до існуючої системи заходів кримінально-процесуального примусу. Не оминули вони і таку важливу складову, як запобіжні заходи. Були виключені підписка про невиїзд, порука громадської організації або трудового колективу, нагляд командування військової частини. У свою чергу, з'явилися нові запобіжні заходи, що можуть бути застосовані під час кримінального провадження: особисте зобов'язання, домашній арешт. Для вітчизняного кримінального процесуального законодавства особливої уваги заслуговує домашній арешт.

Статут кримінального судочинства Російської імперії 1864 р. рекомендував використовувати домашній арешт для важкохворих людей і матерів, що годують, однак на практиці він застосовувався, як правило, у відношенні високопоставлених або заможних персон (так званої еліти). Серед найбільш відомих в'язнів цієї категорії були, наприклад, убивці Григорія Распутіна: Володимир Пуришкевич, Фелікс Юсупов і Дмитро Романов, які були відомими персонами не тільки в російських, але й закордонних колах.

Домашній арешт як запобіжний захід передбачався ст. 416 Статуту кримінального судочинства 1864 р [13]. У дореволюційній Росії такі науковці, як Вікторський С. І., Духовський М. В., Кістяковський А. Ф., Кузьмін-Караваєв В. Д., Люблінський П. І., Случевський В. К., Фойницький І. Я. зверталися до теми домашнього арешту, але їх дослідження обмежувались лише коментуванням окремих положень. У радянські часи та на пострадянському просторі до теоретичних і практичних питань застосування досліджуваного запобіжного заходу у своїх працях зверталось багато науков-

ців, серед яких Багаутдінов Ф. Н., Балтабаєв К. Т., Божьєв В. П., Булатов Б. Б., Єнікєєв З. Д., Зінатуллін З. З., Лупинська П. А., Мельніков П. Ю., Михайлов В. А., Овчінніков Ю. Г., Сергєєв В. І., Строгович М. С., Кучинська О. П.. Однак, незважаючи на значну кількість наукових публікацій, окремі питання застосування домашнього арешту залишаються недостатньо вирішеними, що, у свою чергу, може негативно позначитися на його застосуванні в Україні.

Законодавство багатьох держав світу передбачає застосування домашнього арешту як запобіжного заходу. Зокрема, він передбачений у таких країнах, як Білорусія, Казахстан, Латвія, Литва, Німеччина, Росія, Швеція та в багатьох інших. Однак практика його застосування в цілому, у порівнянні з іншими запобіжними заходами, є незначною, що призводить до деяких ускладнень. У зв'язку з цим Кучинська О. П. небезпідставно зауважує, що мова йде про досить «молоду» інституцію, яка потребує подальшої детальної розробки [6, с. 18]. У свою чергу, кримінально-процесуальне законодавство Киргизьської Республіки, Республіки Узбекистан не передбачає даного запобіжного заходу. Федеральні правила кримінального судочинства США також не передбачають домашнього арешту як запобіжного заходу, однак не виключається наявність такого запобіжного заходу у законодавстві окремих штатів.

1. ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ

Поняття домашнього арешту закріплене в ст. 181 КПК України, відповідно до якої домашній арешт полягає у забороні підозрюваному або обвинувачуваному залишати своє житло цілодобово або в певний час доби. При цьому людині не обов'язково цілодобово перебувати в чотирьох стінах: вона зможе ходити на роботу, і в магазин, а в мешканні перебувати, наприклад, у самий криміногенний час – із вечора до ранку. Детально ж режим арешту повинен бути прописаний ухвалою слідчого судді про застосування до підозрюваного запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.

Необхідно звернути увагу на те, що домашній арешт може застосовуватися ще й до осіб, підозрюваних у здійсненні злочинів, за які передбачене позбавлення волі (ч. 2 ст. 181 КПК). Цікавий факт, що це положення не містить обмежень, з чого можна зробити висновок, що до цієї категорії можуть потрапити особи, підозрювані в здійсненні особливо небезпечних злочинів. Однак не варто побоюватися, що це повинно торкнутися закоренілих злочинців, оскільки в кожному конкретному випадку суд приймає рішення, виходячи з конкретних обставин справи. І, як правило, останнє слово, як завжди, за суддею.

Визначаючи запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, слідчий суддя, суд зобов'язаний керуватися статтею 178 УПК України, яка містить обставини, що враховуються при обранні запобіжного заходу. Причому у цьому випадку будуть брати до уваги і саму особистість злочинця, або підозрюваної особи, враховуючи її репутацію, соціальні зв'язки та ін. Наприклад, нелогічним представляється застосування домашнього арешту до особи, що підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення по відношенню до своїх домашніх, близьких або ж до особи, що не має постійного місця проживання і т.д. Інша справа, наприклад, якщо людина з доброю репутацією та характеристиками вчинила що-небудь у запалі з ревності або злості, то вона може уникнути малоприємного проведення часу в стінах СІЗО.

Про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту слідчий складає клопотання. Воно має бути вмотивованим та містити обставини, які б підтверджували неможливість обрання більш м'яких запобіжних заходів (ч. 1 ст. 184 КПК України). Тому при обранні даного запобіжного заходу мають бути обрані найбільш ефективні обмеження, які дійсно необхідні у кожному конкретному випадку та відповідати меті його застосування. Разом з тим підозрюваний, обвинувачений не може бути обмежений у праві користуванням телефонного зв'язку для виклику швидкої допомоги, працівників правоохоронних органів, аварійно-рятувальних служб у випадках виникнення надзвичайних ситуацій, а також для спілкування із слідчим та контролюючим органом. Також слід враховувати вік і стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого. Оскільки, із врахуванням цього місцем їх утримання під домашнім арештом може бути лікувальний заклад. Тому зазначення конкретних обмежень суд повинен мотивувати. Токійські правила, прийняті 14 грудня 1990. Резолюцією 45/110 Генеральної Асамблеї ООН, передбачають принцип мінімального втручання при застосуванні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням. Конкретні обмеження для підозрюваного (обвинуваченого) мають бути сформульовані в чіткій формі, і їх кількість за можливістю зводиться до мінімуму (п. 2.6, 12.2). У процесі застосування не пов'язаних з тюремним ув'язненням заходів повинно дотримуватися право обвинуваченого на особисте життя, а також право на особисте життя його сім'ї (п. 3. 11 Правил) [8].

В юридичній літературі існують різні погляди науковців щодо методів нагляду за підозрюваним, обвинуваченим при обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. У цьому контексті найбільшої уваги заслуговує точка зору Овчиннікова Ю. Г., який вищезазначені методи поділяє на два види: а) без застосування спеціальних технічних засобів; б) із застосуванням технічних засобів. Зокрема, до способів контролю без застосування технічних засобів науковець відносить: а) раптові періодичні телефонні дзвінки або покладення обов'язку на «арештованого» телефонувати до органів досудового розслідування; б) перевірки за місцем проживання з правом безперешкодного входження до житлового приміщення; в) проведення слідчої дії – накладення арешту на поштові відправлення [9, с. 7]. Звертає на увагу те, що подібні методи контролю, передбачені ч. 5 ст. 181 КПК України.

Щодо застосування технічних засобів контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, працівники органів внутрішніх справ України мають право використовувати електронні засоби контролю (ч. 5 ст. 181 КПК України). Так, відповідно до ч. 1 ст. 195 КПК України, застосування електронних засобів контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Міністерством внутрішніх справ України протягом трьох місяців з дня опублікування КПК України розроблене та прийняте положення про порядок застосування електронних засобів контролю [3]. В цьому контексті звертає на увагу і інше положення ч. 1 ст. 195 КПК України, що стосується обов'язку слідчого або працівника органу внутрішніх справ під розпис роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому про наслідки зняття або неправомірного втручання в роботу електронного пристрою з метою ухилення від контролю. Однак чинне законодавство України з цього проводу ніякої відповідальності не передбачає.

Слід звернути увагу, що, відповідно до статті 181 КПК України, працівники органу внутрішніх справ з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю. Як бачимо, мають право, але не зобов'язані, оскільки, як правило, домашній арешт застосовується до особи, до якої є певна довіра в тому, що вона поводитиметься пристойно. Застосовуючи електронні засоби контролю, працівники міліції в такий спосіб можуть контролювати місце знаходження підозрюваного, обвинуваченого, що, в свою чергу, позбавляє їх необхідності у відвідуванні такої особи за місцем проживання. Так і відбулося у випадку із колишнім ректором Податкової академії України Петром Мельником, який благополучно позбувся електронного браслета і втік з-під домашнього арешту.

Але якщо такий засіб електронного контролю все-таки застосований, то, відповідно до частини 6 статті 195 КПК України, відмова від його носіння, умисне зняття, пошкодження, або інше втручання в його роботу з метою ухилення від контролю, а рівно намагання вчинити зазначені дії, розцінюються як невиконання обов'язків, покладених ухвалою слідчого судді або суду на підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.

Статтею 393 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність лише за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти, вчинену особою, яка відбуває покарання у вигляді позбавлення волі або арешту чи перебуває в попередньому ув'язненні. Домашній арешт у період досудового розслідування чи судового провадження не розглядається як попереднє ув'язнення, і тому за втечу із-під домашнього арешту, за статтею 393 КК України, підозрюваний, обвинувачений дійсно не може нести відповідальність. Але це не означає, що можна безкарно не виконувати судові рішення. Згідно із частиною 1 статті 382 КК України, умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років. Умисне протиправне залишення того місця перебування, яке передбачено в ухвалі слідчого судді або суду про домашній арешт є умисним невиконанням судового рішення, і тому за нього треба нести кримінальну відповідальність. Вона неможлива лише в тому разі, коли буде встановлено, що особа не вчиняла того кримінально-карного діяння, за яке піддана домашньому арешту, або невинна в ньому, або запобіжний захід був обраний незаконно.

У постанові про домашній арешт суд буде вказувати територію, межі якої особа не має права порушувати, а браслет буде передавати сигнал, що повідомляє про порушення встановлених територіальних меж.

Слід зазначити, що ст. 181 КПК України встановлює і максимальний термін утримання під домашнім арештом – не більше шести місяців.

Суд же, застосовуючи домашній арешт, повинен керуватися обставинами, викладеними у ст. 150 КПК. В ухвалі судді про застосування домашнього арешту обов'язково повинно бути вказано орган чи посадову особу, на яку покладається здійснення нагляду за дотриманням обмежень чи заборон. Логічно стверджувати, що такий нагляд повинні здійснювати співробітники органів міліції, а саме дільничні інспектори.

Не применшуючи роль органів МВС, вважаємо, що такі думки є дещо помилковими. Все ж таки наглядати за особами, до яких застосовано домашній арешт, повинні співробітники державної виконавчої служби України. Саме їх необхідно наділити такими функціями, чітко розробити і закріпити їх права та обов'язки в українському законодавстві шляхом внесення до нього відповідних доповнень і змін. У структурі державної виконавчої служби необхідно створити спеціальні підрозділи, які б здійснювали контроль за виконанням цього запобіжного заходу.

2. СОЦІАЛЬНА ЗНАЧИМІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ

За своїм характером, обсягом обмежень домашній арешт є певною мірою рівнозначним до обмеження волі. Він є другим за суворістю запобіжним заходом після взяття під варту, у зв'язку з тим, що має наступні обмеження: заборона виходу з житла повністю чи у певно визначений час; заборона телефонних переговорів, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку; заборона спілкування з певним колом осіб та прийому будь-кого у себе вдома; застосування електронних засобів контролю та покладання обов'язку завжди мати їх при собі та забезпечувати роботу; покладання обов'язку відповідати на контрольні телефонні дзвінки чи інші сигнали контролю, телефонувати або особисто з'являтися у визначений час до органів міліції чи інших органів, що здійснюють нагляд за поведінкою обвинуваченого; встановлення спостереження за обвинуваченим або його житлом, а також охорона його житла чи відведеного йому для житла приміщення; інші подібні заходи, які забезпечують певну поведінку і не сувору ізоляцію від суспільства [5]. Отже, час, який особа провела під домашнім арештом, в разі її засудження до позбавлення волі, повинен зараховуватися в строк тримання під вартою. Тому введення такого запобіжного заходу, як домашній арешт, дасть можливість скоротити кількість людей, що знаходяться в слідчих ізоляторах приблизно на третину, скоротити витрати бюджету і держави на утримання цих людей, на оплату персоналу, який там працює, на утримання всіх цих будівель і споруд. Саме така економія Держбюджету надасть можливість закупити електронні браслети та інші необхідні прилади для слідкування за злочинцями.

А найголовніше те, що нарешті наша держава зможе поступово позбутися порушення права на свободу й особисту недоторканність закріпленого в статті 5 Європейської Конвенції. Так, Україна посіла 3-тє місце серед країн Ради Європи за кількістю рішень Європейського суду з прав людини, винесених за зверненнями проти неї у 2011, 2012 роках. За даними суду, найбільш часто в Україні порушується право на чесний суд, на захист власності, на ефективний правовий захист, на розгляд справи в розумні строки, а також право на свободу і безпеку [12].

Особливо позитивним було б застосування домашнього арешту відносно неповнолітніх осіб, що обвинувачуються у вчиненні злочинів. Адже ні для кого не є секретом, що їхнє перебування в ізоляторі тимчасового тримання чи в слідчому ізоляторі не тільки не має виховного впливу, а навпаки – калічить ще не сформовану дитячу психіку. А це може призвести, і призводить, до того, що неповнолітні, один раз випадково «спіткнувшись», стають на шлях злочинної діяльності.

Крім того, вважаємо за необхідне прийняти Закон України «Про домашній арешт», в якому чітко регламентувати порядок і умови застосування та здійснення такого

виду запобіжного заходу. В Законі повинні міститися чіткі вказівки про те, хто саме і яким чином повинен здійснювати нагляд за поведінкою особи, відданої під домашній арешт, як здійснювати нагляд за кореспонденцією, переговорами (в тому числі телефонними і за допомогою електронної пошти), особистими зустрічами певної особи. Цим Законом, звичайно ж, повинні бути гарантовані права та законні інтереси осіб, до яких буде застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

ВИСНОВОК

Відповідно до державної політики, направленої на гуманізацію кримінального процесуального та кримінального законодавства, виникає необхідність впровадження єдиних, наближених до європейських стандартів застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Домашній арешт застосовується в більшості європейських країн. Безпосередній аналіз практики кримінального судочинства зарубіжних країн дає підстави зробити висновки про вірність запровадження в КПК саме цього запобіжного заходу.

Аналіз статистики за 2011-2012 роки та перше півріччя 2013 року засвідчив, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовувався щодо 35044 осіб, з них 27101 особи вчинила тяжкі та особливо тяжкі злочини. Виходить, що майже до 8000 осіб був застосований запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, хоча вони вчинили злочини середньої тяжкості, але перешкоджали об'єктивному розслідуванню шляхом неявки до правоохоронного органу, фальсифікації доказів, впливу на учасників процесу тощо. У деяких випадках підозрювані (обвинувачені) змушені були «сидіти», оскільки не мали змогу підтвердити свою платоспроможність для обрання щодо них застави. А саме домашній арешт покликаний вирішити зазначені проблеми.

Сприяє домашній арешт також тому, що більшості осіб допоможе «не втратити себе в суспільстві» (дозволить деяким особам продовжувати працювати, забезпечувати себе та своїх рідних, підтримувати соціальні зв'язки тощо) [7].

Позитивним є також те, що чинний КПК України чітко встановлює строки можливого застосування домашнього арешту – 2 місяці, при особливій необхідності, пов'язаній зі складністю кримінального провадження, може бути продовжений до 6 місяців, але зазначений строк є граничним. Зазначене стимулює правоохоронні органи в стислі строки завершити досудове розслідування. А чинний КПК України не обмежує строки досудового розслідування.

Таким чином, домашній арешт – більш гуманний запобіжний захід порівняно з триманням під вартою, його запровадження є прогресивним для українського законодавства. Зважаючи на підвищену увагу з боку міжнародної спільноти до цих питань, рішень Європейського суду з прав людини щодо допущених в Україні порушень при взятті осіб під варту та їх подальшому триманні, зазначена тема втратила гостроту і нагальність після появи нового запобіжного заходу – домашнього арешту.

Список літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Голос України. – 19.05.2012. – № 90-91.
3. Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю : Наказ МВС України від 09.08.2012 № 696 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/z1503-12>.

4. Безлепкин Б. Т. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Б. Т. Безлепкин. – [2-е изд.]. – М. : Велби, 2003. – 776 с.
5. Вместо СИЗО – домашний арест. В Украине не прекращаются дебаты по поводу нового Уголовно-процессуального кодекса // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://www.objectiv.tv/210112/65597.html>.
6. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві / О. П. Кубинська // Адвокат. – 2010. – № 7 (118). – С. 17-19.
7. Мельников В. Ю. Проблемы применения домашнего ареста как меры пресечения / В. Ю. Мельников // Журнал российского права. – 2007. – № 3. – С. 72-82.
8. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила) : Резолюция Ген. Ассамблеи ООН от 14.12.1990 № 45/110 // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://ukrprison.org.ua/index.php?id=120323689>.
9. Овчинников Ю. Г. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Ю. Г. Овчинников. – Омск, 2006. – 22 с.
10. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : Закон Российской Федерации от 18.12.2001 № 174-ФЗ // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://www.up-kodeks>.
11. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 16.07.1999 № 295-3 // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=НК9900295>.
12. Украина – третья по количеству обращений в Европейский суд по правам человека // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://focus.ua/society/217569/>.
13. Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий / [А. О. Кони, В. К. Слущевский и др.] ; под общей ред. проф. М. Н. Гернета. – М. : Изд. М. М. Зива ; Т-во Типографии А. И. Мамонтова, 1914. – Вып. III. – 944 с.

Крайнюк В. Г. Домашний арест как мера пресечения в уголовном производстве / В. Г. Крайнюк // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 317-324.

В статье рассматриваются понятие, суть, основные направления, основания а также проблемные вопросы применения домашнего ареста как меры пресечения в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: уголовное производство, процессуальное принуждение, меры пресечения, домашний арест.

HOUSE ARREST AS MEASURE OF RESTRAINT IN CRIMINAL PRODUCTION

Krainuk V. H.

*Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Dnipropetrovsk, Ukraine*

The article deals with the notion of essence, main, reason and problem areas use house arrest as a preventive measure in criminal proceedings. The article investigates reasons, goals, challenges and features of pretrial release conditions – house arrest. The author of the selected range of subjects, which can be used to house arrest and subject to the preventive measure of house arrest: Making investigator, prosecutor information in the Unified Register of pre-trial investigation, the presence of procedural issued subject to which elected a precaution, the presence of grounds elected house arrest, due process of requesting selection of house arrest. The article covers also such condition that the house arrest as the availability of housing in the suspect, accused, an indication in the decision to use house arrest exact address housing that it is forbidden to leave, setting limits to the suspect, the accused, the availability of competent authority charged with the required Connection to monitor compliance with house arrest, as well as a technical process specified control. The author reveals the essence of a preventive measure – house arrest in practice by analyzing statistics on the use of this preventive measure both in Ukraine and in countries near and far abroad. House arrest is used in most European countries. Direct analysis of criminal justice practices of foreign countries leads to the conclusion about the correctness of the introduction of the CCP of this preventive measure. The article refers full description of the concept

of house arrest in the context of other safeguards established by law. In the same respect given positive and negative aspects of the use of house arrest in practice. House arrest – a more humane precaution compared to detention, it is a progressive introduction to Ukrainian legislation. Considering the increased attention from the international community to these issues, the European Court of Human Rights on the violations committed in Ukraine in detention, said the theme of lost sharpness and urgency after the emergence of a new preventive measure – house arrest. The author points out the shortcomings of the current Criminal – Procedural Code of Ukraine to regulate this issue and proposes appropriate amendments.

Key words: criminal proceedings, procedural coercion, precautions house arrest.

Spysok literatury:

1. Konstytucija Ukrai'ny : Zakon Ukrai'ny vid 28.06.1996 № 254k/96-VR // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 1996. – № 30. – St. 141.
2. Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks Ukrai'ny : Zakon Ukrai'ny vid 13.04.2012 № 4651-VI // Golos Ukrai'ny. – 19.05.2012. – № 90-91.
3. Pro zatverdzhennja Polozhennja pro porjadok zastosuvannja elektron-nyh zasobiv kontrolju : Nakaz MVS Ukrai'ny vid 09.08.2012 № 696 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/z1503-12>.
4. Bezlepkin B. T. Kommentarij k Ugolovno-processual'nomu kodeksu Rossijskoj Federacii (postatejnyj) / B. T. Bezlepkin. – [2-e izd.]. – M. : Velbi, 2003. – 776 s.
5. Vmesto SIZO – domashnij arest. V Ukraine ne prekrashhajutsja de-baty po povodu novogo Ugolovno-processual'nogo kodeksa // Rezhim dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.objectiv.tv/210112/65597.html>.
6. Kuchyns'ka O. P. Domashnij arest jak zapobizhnyj zahid v kryminal'-no-processual'nomu zakonodavstvi / O. P. Kubyns'ka // Advokat. – 2010. – № 7 (118). – S. 17-19.
7. Mel'nikov V. Ju. Problemy primenenija domashnego aresta kak me-ry presechenija / V. Ju. Mel'nikov // Zhurnal rossijskogo prava. – 2007. – № 3. – S. 72-82.
8. Minimal'nye standartnye pravila Organizacii Ob#edinennyh nacij v otnoshenii mer, ne svjazannyh s tjuremnyj zakljucheniem (Tokijskie pravila) : Rezolucija Gen. Assamblei OON ot 14.12.1990 № 45/110 // Rezhim dostupa. – [Elektronnyj resurs] : <http://ukrprison.org.ua/index.php?id=120323689>.
9. Ovchinnikov Ju. G. Domashnij arest kak mera presechenija v ugolov-nom processe : avtoref. dis. na soiskanie uchjonoj stepeni kand. jurid. nauk : spec. 12.00.09 «Ugolovnyj process, kriminalistika i sudebnaja jekspertiza; operativno-rozysknaja dejatel'nost'» / Ju. G. Ovchinnikov. – Omsk, 2006. – 22 s.
10. Ugolovno-processual'nyj kodeks Rossijskoj Federacii : Zakon Rossijskoj Federacii ot 18.12.2001 № 174-F3 // Rezhim dostupa. – [Jelek-tronnyj resurs] : <http://www.up-kodeks>.
11. Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Belarus' : Zakon Re-spubliki Belarus' ot 16.07.1999 № 295-Z // Rezhim dostupa. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=HK9900295>.
12. Ukraina – tret'ja po kolichestvu obrashhenij v Evropejskij sud po pravam cheloveka // Rezhim dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://focus.ua/society/217569/>.
13. Ustav ugolovnogo sudoproizvodstva. Sistematičeskij kommentarij / [A. O. Koni, V. K. Slučevskij i dr.] ; pod obshhej red. prof. M. N. Ger-neta. – M. : Izd. M. M. Ziva ; T-vo Tipografii A. I. Mamontova, 1914. – Vyp. III. – 944 s.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 325-333.

УДК 343.131

ПОЧАТКОВИЙ МОМЕНТ ПЕРЕБІГУ РОЗУМНОГО СТРОКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ (DIES A QUO)

Леоненко М. І., Блохін Г. І.

*Інститут права імені Володимира Стайуса Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

У статті проведено дослідження питання початкового моменту перебігу розумного строку кримінального провадження. Проаналізовані відповідні рішення Європейського суду з прав людини та норми нового Кримінального процесуального кодексу України. В статті робиться акцент на необхідності уточнення деяких положень та удосконалення практики Європейського суду з прав людини щодо реалізації засади «розумності» в контексті забезпечення прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження.

Ключові слова: розумні строки, розумність, початок перебігу розумного строку, кримінальне провадження, права потерпілих, практика Європейського суду з прав людини.

ВСТУП

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року – вагомий внесок у становлення та розвиток правової держави. Серед його нововведень особливо слід відмітити загальні засади кримінального провадження, які виділені в окрему главу КПК.

Одне з головних місць займає засада «розумність строків» (ст. 28 КПК). У першу чергу, слід відмітити, що оціночна категорія «розумності» є юридично значимою якістю, критерієм правомірності актів психічної (розумне передбачення, розумне розуміння) або фізичної (розумні заходи, розумне ведення справ) діяльності реального суб'єкта у передбачених законом випадках. Дана категорія визначає їх відповідність можливій поведінці розумної людини в конкретній ситуації.

На жаль, у науці немає єдиного підходу до визначення «розумності». Якщо проаналізувати дане поняття через різні словники термінів, то можемо зробити наступні висновки. Розумність або нерозумність поведінки суб'єкта права може бути встановлена тільки самими учасниками кримінального судочинства, зокрема судом, з урахуванням фактичних обставин, в яких знаходився суб'єкт.

У юридичних словниках розумність ототожнюється зі справедливістю і сумлінністю і є загальним принципом, який допомагає встановити межі здійснення суб'єктами належних їм прав, а також заповнити прогалини в законодавстві. Категорія «розумність» взаємопов'язана з «сумлінністю». Коли в законі зазначається «міг і повинен був знати» або «міг і повинен був передбачати», то мається на увазі, що розумна (середньо статистична) людина в даній ситуації була здатна на це. Таким чином, для законодавчого закріплення провадження процесуальних дій завжди використовується порівняння дій учасника кримінального судочинства з діями розумної людини.

Розумними фізичними діями слід вважати не будь-які дії середньої статистичної людини, а лише ті, які вчиняються сумлінно, – середні дії суб'єкта, які сприяють і забезпечують ефективне судочинство [1, с. 15].

Щодо «розумності строків», слід констатувати, що на даний час ще не склалася відповідна вітчизняна судова практика, яка б дала нам змогу досліджувати це питання з урахуванням дії норм нового КПК. До того ж, кожен випадок порушення «розумності строків» залежить від специфіки обставин, характеру судового розгляду. На нашу думку, в питанні дотримання розумного строку кримінального провадження особливу увагу слід приділити усталеним підходам, які вироблені прецедентною практикою Європейського суду з прав людини.

Розглядаючи «розумність строків», в першу чергу необхідно визначити початок його перебігу. Без цього неможливо забезпечити виконання завдань кримінального провадження, серед яких виділяється забезпечення швидкого розслідування і судового розгляду (ст. 2 КПК).

Останнім часом дослідженням питання початкового моменту перебігу розумного строку кримінального провадження займалися такі вітчизняні та російські вчені: Гринюк В. О., Крулїков А. П., Куришева Н. С., Некенова С. Б., Нікітіна Г. В., Самоденко С. А., Семенцов В. О., Толочко О. М., Фомін С. Б., Шило О. Г. та ін. Але новий КПК застосовується ще дуже мало часу, тому питання визначення початкового моменту перебігу розумного строку кримінального провадження й надалі залишається недослідженим в повній мірі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є формування науково обґрунтованого, на основі аналізу робіт вітчизняних та закордонних вчених, а також рішень ЄСПЛ, підходу щодо визначення початкового моменту перебігу розумного строку кримінального провадження. Це є вкрай необхідним для того, щоб кримінальне процесуальне законодавство України в повній мірі захищало права та законні інтереси усіх учасників кримінального провадження та ефективно забезпечувало швидке, повне та об'єктивне розслідування і судовий розгляд.

РЕЗУЛЬТАТИ

1. Поняття «кримінальне обвинувачення» в практиці ЄСПЛ

Аналізуючи відповідні рішення ЄСПЛ, особливо ті, що прийняті щодо України, можна розглянути такі обставини, з настанням яких ЄСПЛ пов'язує початок перебігу розумного строку кримінального провадження:

1) особу «обвинувачено» в автономному, матеріальному розумінні цього терміну, з порушенням кримінальної справи проти заявників (справи «Антоненков та інші проти України», «Кобцев проти України», «Меріт проти України», «Девеєр проти Бельгії», «Екле проти Німеччини», «Імбріюша проти Швейцарії», «Калашников проти Росії», «Корільяно проти Італії» тощо);

2) особу було затримано (справи «Білий проти України», «Меріт проти України», «Девеєр проти Бельгії», «Екле проти Німеччини», «Колчінаєв проти Росії», «Рохліна проти Росії», «Салманов проти Росії» тощо);

3) початок досудового розслідування (справи «Девеєр проти Бельгії», «Екле проти Німеччини», «Колчінаєв проти Росії», «Меріт проти України» тощо).

Єднальним елементом вищезазначених обставин є поняття «кримінальне обвинувачення». Отже, більш детально розглянемо дане поняття.

У рішенні ЄСПЛ по справі «Девеср проти Бельгії» вказано, що «кримінальне обвинувачення» має автономне значення, тобто повинно розумітися в сенсі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Такий підхід необхідний для максимальної уніфікації праворозуміння «кримінального обвинувачення» серед країн-учасниць Конвенції. Національне законодавство в цьому питанні не є вирішальним. Конвенція дозволяє державам визначати як кримінальне правопорушення діяння, яке посягає на права, що захищаються, проводити розмежування між кримінальними та іншими правопорушеннями. Також держави можуть декриміналізувати деякі правопорушення як з урахуванням інтересів особи, так і у зв'язку з необхідністю належного здійснення правосуддя, наприклад, для розвантаження судів від розгляду деяких незначних проступків. Але в цьому питанні необхідно дотримуватись певних умов, щоб не маскувати кримінальні правопорушення під інші, з метою виключення їх із сфери дії ст. 6 Конвенції.

Розглядаючи такі повноваження держав, ЄСПЛ, особливо у рішенні по справі «Енгель та інші проти Нідерландів», піднімав наступні питання: чи є рішення, прийняте в питанні кримінального правопорушення на національному рівні, переконливим з точки зору Конвенції? Чи перестає застосовуватись ст. 6 тільки тому, що держава кваліфікує діяння не як кримінальне правопорушення? Може ст. 6 в деяких випадках застосовується незалежно від такої кваліфікації?

Тому ЄСПЛ в своїх рішеннях по справах «Градінгер проти Австрії», «Деміколі проти Мальти», «Енгель та інші проти Нідерландів», «Кадубек проти Словаччини», «Лауко проти Словаччини», «Лутц проти Німеччини», «Отцюрк проти Німеччини», «Палаоро проти Австрії», «Умлауфт проти Австрії», «Шмауцер проти Австрії» звертає увагу на три критерії для визначення обвинувачення кримінальним, які об'єднуються в поняття «тест Енгеля» – назва справи, під час вирішення якої ЄСПЛ вперше їх сформулював.

1) Формальна кваліфікація протиправного діяння в національному праві. ЄСПЛ досліджує, чи підпадає окреме протиправне діяння під ознаки кримінального правопорушення відповідно до національних норм кримінального права. Але, оскільки «кримінальне обвинувачення» для цілей ст. 6 Конвенції має автономний характер, даний критерій не є вирішальним.

2) Характер правопорушення. Даний критерій виявляє «саму природу правопорушення». До цього критерію можна віднести розмір порушення норми, поширення кримінального правопорушення на невизначене коло осіб.

3) Характер та ступінь тяжкості покарання за правопорушення. ЄСПЛ вважає, що до кримінально-правової сфери належать покарання, які реально посягають на фізичну свободу особи. Так, наприклад, до кримінально-правової сфери була віднесена справа про порушення військової дисципліни, де максимальним покаранням було 5 діб суворого арешту (справа «Еггс проти Швейцарії»). Отже, правопорушення, визначене в національному праві не як кримінальне, ЄСПЛ у значенні Конвенції може визнати кримінальним з урахуванням репресивного характеру покарання за нього.

Показовим для України в цьому питанні є рішення ЄСПЛ по справі «Гурепка проти України». Так, Гурепка М. В. був притягнутий до адміністративної відповідальності

у вигляді 7 днів адміністративного арешту. І ЄСПЛ, керуючись своєю усталеною практикою, визнав, що, в силу суворості санкції, дана справа за суттю є кримінальною, а адміністративне покарання фактично носило кримінальний характер.

Отже, з одного боку, слід погодитися з думкою к.ю.н., доцента Толочко О. М., що до «кримінального обвинувачення», відповідно до ст. 6 Конвенції, можуть бути віднесені адміністративні проступки, покарання за які передбачають арешт на строк до 15 діб [2, с. 59]. Але, з іншого боку, це питання буде залишатися відкритим до моменту остаточного реформування кримінального права України, а саме до прийняття Кодексу про кримінальні проступки, після чого більшість адміністративних правопорушень втратять свою актуальність. І як наслідок, не буде проблеми розмежування кримінального і адміністративного правопорушення. Тим паче, що у практиці ЄСПЛ існує тенденція поступової універсалізації понять «обвинувачення за адміністративним проступком» та «обвинувачення, які мають ознаки злочину», незалежно від ступеня їх суспільної небезпеки.

Толочко О. М. вказує, що наведені вище три критерії для визначення обвинувачення кримінальним є альтернативними [2, с. 58]. На нашу думку, такий висновок потребує коректування. Відповідно до рішення ЄСПЛ по справі «Лутц проти Німеччини», альтернативними визнаються тільки другий та третій критерії, а перший, як зазначалося вище, не має вирішального значення. Для застосування ст. 6 Конвенції достатньо, щоб або правопорушення було по своїй природі, характеру «кримінальним», або є загроза застосування покарання, яке за своїм характером чи ступеня тяжкості має природу кримінального.

Але, оскільки ступінь суспільної небезпеки діяння не завжди є вирішальним (другий критерій), і в деяких випадках лише по одному критерію не можливо однозначно вирішити питання кримінального характеру обвинувачення, ЄСПЛ ці критерії може оцінювати системно, застосовуючи їх кумулятивний характер.

Отже, яке визначення можна дати поняттю «кримінальне обвинувачення»? Відповідно до практики ЄСПЛ, «кримінальне обвинувачення» для ст. 6 Конвенції можна визначити як «офіційне повідомлення, надане особі уповноваженими представниками влади, в підтвердження того, що вона вчинила злочин» [3]. У рішенні по справі «Фоті та інші проти Італії» ЄСПЛ, в контексті визначення поняття «кримінальне провадження» звернув увагу на «... серйозні наслідки, що можуть ускладнити становище підозрюваного» [4]. Такими наслідками можуть бути заходи забезпечення кримінального провадження, встановлені у КПК.

2. «Кримінальне обвинувачення» – «офіційне повідомлення» в контексті нового КПК

«Офіційне повідомлення» асоціюється в кримінальному процесі України з такою процедурою, як повідомлення про підозру. У кримінальному процесуальному законодавстві, зокрема у ст. 276 КПК, вказано, що повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у наступних випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених у КПК запобіжних заходів; 3) наявність доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [5].

Лист Верховного Суду України від 25 січня 2006 року № 1-5/45 «Щодо перевищення розумних строків розгляду справ» вказує ще на один випадок здійснення пові-

домлення про підозру, а саме допит особи як свідка, якщо з протоколу допиту видно, що на цей момент слідчий вже підозрював допитуваного у причетності до конкретного злочину [6]. На нашу думку, даний підхід Верховного Суду України слід привести у відповідність до КПК та підходів ЄСПЛ, наприклад, у справі «Рослов проти Росії». В рішенні по цій справі ЄСПЛ зазначив таку правову позицію: допит особи в якості свідка не є пред'явленням обвинувачення в значенні ст. 6 Конвенції і тому не може розглядатися як початковий момент обчислення розумного строку кримінального провадження.

Отже, усталена практика ЄСПЛ та підходи сучасного кримінального процесу України пов'язують початок перебігу розумного строку кримінального провадження зі здійсненням повідомлення про підозру (ст. 276 КПК).

Останнім часом цей підхід аналізувався з певними зауваженнями таких вітчизняних та російських вчених, як Баранова М. О., Гринюк В. О., Кругліков А. П., Некенова С. Б., Самоденко С. О., Фомін С. Б., Чельцо М. О. та ін.

Також в деяких пілотних рішеннях ЄСПЛ (справи «Девеєр проти Бельгії», «Екле проти Німеччини», «Колчінаєв проти Росії», «Меріт проти України») все ж таки допускав визначення початку перебігу розумного строку кримінального провадження з моменту початку досудового розслідування.

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК, кримінальне провадження складається з наступних елементів: досудове розслідування, судове провадження та здійснення окремих процесуальних дій. Якщо зосередити увагу на першій стадії, то вона починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а не з моменту повідомлення про підозру. Виникає цілком логічне питання: як називати процесуальний строк від моменту початку досудового розслідування до повідомлення про підозру?

Усталений підхід до визначення початкового моменту перебігу розумного строку кримінального провадження вигідний правоохоронним органам, оскільки вони не обмежені у часі щодо здійснення дізнання або слідства до моменту повідомлення про підозру. Існують непоодинокі випадки, коли таке повідомлення здійснювалося наприкінці розслідування чи за день-два до ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Але ж важливе значення має не формальне дотримання строків окремих процесуальних дій чи всього досудового розслідування, коли існує підозрюваний, а строки розкриття злочину в цілому (реальні строки).

Якщо, в першу чергу, звертати увагу на захист прав і законних інтересів осіб, які в майбутньому можуть бути визнані підозрюваними, то, звичайно, є вірогідність, що конкретно встановлені строки періоду між внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і повідомленням особі про підозру можуть спонукати деяких представників органів досудового розслідування незаконними способами притягати до кримінальної відповідальності невинних людей. Але у КПК є охоронні норми, які зводять нанівець такі дії (ч. 2 ст. 94, ч.ч. 6, 7 ст. 206 КПК).

На нашу думку, не меншої уваги заслуговує питання дотримання прав потерпілого під час досудового розслідування. Ст. 2 КПК вказує, що одним із завдань кримінального провадження є охорона законних інтересів його учасників, до яких саме і відноситься потерпілий.

На жаль, слід констатувати, що права потерпілих в Україні не достатньо захищені. Так, в контексті прийняття нового КПК було проведене анкетне опитування 784 суддів, 288 працівників прокуратури, 537 слідчих і 217 адвокатів. Серед 24 питань, які були їм запропоновані, було наступне питання: «На Вашу думку, чи достатньо захищені на сьогоднішній день права потерпілого у порівнянні з обвинуваченим?». Дані, отримані в результаті відповіді на це питання, представлені в таблиці 1 [7, с. 282, 283].

Таблиця 1

**Результати анкетного опитування
щодо ступеня захищеності прав потерпілого та обвинуваченого**

	Судді	Працівники прокуратури	Слідчі	Адвокати
Ступінь захищеності прав потерпілого є адекватним його процесуальному статусу і інтересам, а тому його порівняння із обвинуваченим є некоректним	34,82%	31,25%	33,16%	36,41%
Права та законні інтереси потерпілого захищені значно менше у порівнянні із обвинуваченим	46,43%	41,67%	51,13%	44,24%
Права та законні інтереси потерпілого захищені значно більше у порівнянні із обвинуваченим	1,79%	4,17%	1,22%	2,30%
Ступінь захищеності прав потерпілого та обвинуваченого в цілому є однаковим	16,96%	22,92%	14,49%	17,05%

Як видно з цієї таблиці, більшість опитуваних вважають, що права та законні інтереси потерпілого захищені значно менше у порівнянні з обвинуваченим. Цікаво, що більше всіх це підтверджують слідчі, тобто ті суб'єкти кримінального процесу, які частіше інших мають справу з потерпілими. Отже, питання збільшення прав потерпілих є дуже актуальним і потребує внесення відповідних змін до КПК, про що буде йти мова нижче.

Усталене положення про початок перебігу розумного строку не дозволяє потерпілому в повній мірі контролювати швидкість кримінального провадження та реагувати на випадки тяганини.

Так, наприклад, відповідно до ч. 6 ст. 28, потерпілий може звернутися до прокурора, слідчого судді або до суду з вимогою здійснити кримінальне провадження у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені в КПК [5]. Але таке звернення прив'язується до відповідних фактичних строків. Тому можна припустити, що ця норма буде декларативною. Потерпілий не може говорити про порушення розумності строків кримінального провадження до пред'явлення обвинувачення конкретній людині, оскільки, відповідно до усталеної практики, їх перебіг не розпочався з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Також п. 2 ст. 56 КПК виключає будь-які дії потерпілого до повідомлення особі про підозру щодо дотримання відповідними суб'єктами розумності строків кримінального провадження.

Аналізуючи норми КПК щодо продовження строків досудового розслідування, приходимо до висновку, що і в цьому питанні законодавцем чітко не врегульований механізм дотримання прав потерпілих слідчими, прокурорами. Так, відповідно до ч. 3 ст. 295 КПК, слідчий або прокурор не ознайомлює в обов'язовому порядку потерпілого з клопотанням про продовження строку досудового розслідування так, як це робить щодо підозрюваного та його захисника. Ч. 1 ст. 221 КПК вказує, що таке ознайомлення можливе тільки за клопотанням потерпілого, якщо слідчий, прокурор не вирішить, що це зашкодить досудовому розслідуванню.

Як раз у даному питанні виявляється сенс застосування категорії «розумності». Поняття «розумність» використовується в текстах нормативних правових актів у тих випадках, коли необхідно встановити «плаваючу» межу суб'єктивного права або обов'язку. Чим менш конкретно описано дію в об'єктивному праві, тим більш необхідним є використання критерію розумності для з'ясування того, чи відповідає вона моделі дозволеної чи належної поведінки. Вимога розумності зобов'язує суб'єкта (у нашому випадку слідчого, прокурора) вибирати дію і здійснювати її так, щоб вона при нормальному розвитку причинно-наслідкових зв'язків досягала б призначення кримінального судочинства.

З огляду на вищезазначене, з врахуванням того, що постанова про продовження строку досудового розслідування має важливе значення для потерпілого, оскільки вона відтермінує судове провадження й обмежує його доступ до правосуддя, ст. 295 КПК, на нашу думку, необхідно доповнити положенням про обов'язок слідчого або прокурора ознайомлювати потерпілого і його представника з клопотанням про продовження строку досудового розслідування. Також ч.ч. 1, 2 ст. 56, ч. 3 ст. 295 КПК слід доповнити нормою про право потерпілого подавати письмові заперечення на клопотання слідчого або прокурора про продовження строку досудового розслідування.

Вищезазначені аргументи дають нам підставу для внесення пропозицій змінити усталені підходи щодо визначення початку перебігу розумного строку кримінального провадження з моменту пред'явлення обвинувачення (повідомлення про підозру). Пропонуємо визначати початок перебігу розумного строку кримінального провадження з моменту початку досудового розслідування (з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР) і не прив'язувати їх до наявності підозрюваного.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити такі висновки та пропозиції:

1. Досліджуючи питання розумності строку кримінального провадження, в першу чергу, розглядається початковий момент його перебігу.

2. Відповідно до практики ЄСПЛ, початок перебігу розумного строку кримінального провадження обчислюється з моменту пред'явлення особі обвинувачення. Для того, щоб національне законодавство в повній мірі відповідало підходам ЄСПЛ, необхідно без затягувань прийняти Кодекс про кримінальні проступки, який повинен розмежувати кримінальні і адміністративні правопорушення.

3. Найголовніше, на що треба звернути увагу, – це на необхідність визначати початок перебігу розумного строку кримінального провадження не з моменту пред'явлення обвинувачення (повідомлення про підозру), а з моменту початку досудового

розслідування (внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР). По-перше, такий підхід допоможе бачити реальні строки розслідування злочинів. По-друге, буде стимулювати дисциплінованість органів досудового розслідування. По-третє, він допоможе піднести рівень забезпечення дотримання прав потерпілих до рівня прав підозрюваних (обвинувачених).

КПК був прийнятий зовсім недавно, і ще не сформувалась достатня практика його застосування органами досудового розслідування, прокуратури та суду, щоб побачити як дані суб'єкти кримінального процесу дотримуються розумності строків кримінального провадження. Також, на жаль, питання порушення даного права особи, закріпленого у ст. 6 Конвенції, залишається чи не найбільш частим, яке розглядає ЄСПЛ. Тому в його прецедентних рішеннях, особливо по пілотним справам, ми зможемо і надалі бачити роз'яснення щодо правильного визначення початку перебігу розумного строку кримінального провадження, оснований на глибокому аналізі кримінального процесуального законодавства держав-учасниць Конвенції. Отже, це питання потребує подальшого вивчення.

До того ж, розглядаючи «розумність строків» як загальну засаду кримінального провадження, в обов'язковому порядку слід досліджувати не тільки початок його перебігу, а й закінчення. Також особливу увагу слід приділити критеріям для визначення розумності строків кримінального провадження, викладеним у ч. 3 ст. 28 КПК. Лише в цьому випадку дотримання в Україні даної засади буде на рівні найкращих правових стандартів. Щодо визначення строків, які вважаються «розумними», прецедентне право дає лише найзагальніші рекомендації, оскільки кожен випадок залежить від специфіки обставин, а також від характеру судового розгляду.

Список літератури:

1. Рябцева Е. В. Принцип разумности в уголовном процессе России : монография / Е. В. Рябцева. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 240 с.
2. Толочко О. Роль рішень Європейського суду з прав людини в механізмі кримінального процесуального регулювання / О. Толочко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 56-61.
3. Ягунов Д. Категорія «розумний строк судового розгляду» у практиці Європейського суду з прав людини / Д. Ягунов. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://dmytro-yagunov.at.ua/news/rozumnij_strok_sudovogo_rozgljadu/ 2010-03-02-123.
4. Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / Д. Гом'єн. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.coe.kiev.ua/putivnn/>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.
6. Щодо перевищення розумних строків розгляду справ : Лист Верховного Суду України від 25.01.2006 № 1-5/45 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v5_45700-06.
7. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія / О. П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 288 с.

Леоненко М. І., Блохін Г. І. Начальный момент течения разумного срока уголовного производства (DIES A QUO) / М. И. Леоненко, Г. И. Блохин // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 325-333.

В статті проведено дослідження питання початку течения разумного срока уголовного производства. Проаналізовані відповідні рішення Європейського суду по правам людини та норми

нового Уголовного процессуального кодекса Украины, которые регулируют соблюдения принципа разумности сроков. Определено, какие необходимо провести изменения в практике Европейского суда по правам человека, внести дополнения к новому уголовному процессуальному законодательству, чтобы принцип разумности сроков в полной мере отражал соблюдение прав и законных интересов всех участников уголовного производства.

Ключевые слова: разумные сроки, разумность, начало течения разумного срока, уголовное производство, права потерпевших, практика Европейского суда по правам человека.

THE INITIAL TIME OF COURSE FOR THE REASONABLE TERM OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Leonenko M. I., Blokhin G. I.

*The Institute of Law named after Vladimir Stashis of the Classical Private University
Zaporozhye, Ukraine*

This article presents a comprehensive study on the initial time of course for the reasonable term of criminal proceedings, as it is considered in the modern criminal trial of Ukraine. Particular attention was paid to the appropriate decisions of the European Court of Human Rights, both for Ukraine and for other States-Parties to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The article analyzes the standards of the new Criminal Procedure Code of Ukraine which regulate compliance with principles of the reasonable terms.

It is noted that in the issue of the initial time of course for the reasonable term, the correct understanding of the concept of “criminal charge” is of exceptional importance, and particularly, as it is understood in the context of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Considering the well-established approach of the European Court of Human Rights, the approach of the new Criminal Procedural Code of Ukraine, the article states the necessity to start the countdown of reasonable term course of criminal proceedings not since the moment of notification to the person suspected of having committed a criminal offense but since entering information about criminal offense to the Unified Register of pre-trial investigations.

In this article, in the context of the initial time of course for the reasonable term, the rights of the victims, who suffered moral, physical or property damage through a criminal offense, were analyzed.

These proposed changes and amendments to the Criminal Procedural Code of Ukraine will help implement properly the principles of respect for the reasonable terms of criminal proceedings since its very beginning.

Key words: reasonable terms, reasonableness, beginning of current a reasonable term, criminal proceeding, victims' rights, the practice of the European Court of Human Rights.

Spysok literatury:

1. Rjabceva E. V. Princip razumnosti v ugovolnom processe Rossii : monografiya / E. V. Rjabceva. – M. : Jurlitinform, 2011. – 240 s.
2. Tolochko O. Rol' rishen' Jevropejs'kogo sudu z prav ljudy ny v mehanizmi kryminal'nogo procesual'nogo reguljuvannja / O. Tolochko // Visnyk Nacional'noi akademii' prokuratury Ukra'ny. – 2012. – № 3. – S. 56-61.
3. Jagunov D. Kategorija «rozumnyj strok sudovogo rozgljadu» u praktyci Jevropejs'kogo sudu z prav ljudy ny / D. Jagunov. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://dmytro-yagunov.at.ua/news/rozumnij_strok_sudovogo_rozgljadu/2010-03-02-123.
4. Gom'jen D. Korotkyj putivnyk Jevropejs'koju konvencijeju z prav ljudy ny / D. Gom'jen. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.coe.kiev.ua/putivnn/>.
5. Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks Ukra'ny : Zakon Ukra'ny vid 13.04.2012 № 4651-VI // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukra'ny. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – St. 88.
6. Shhodo perevysshennja rozumnyh strokiv rozgljadu sprav : Lyst Verhovnogo Sudu Ukra'ny vid 25.01.2006 № 1-5/45 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v5_45700-06.
7. Kuchyns'ka O. P. Pryncypy kryminal'nogo provadzhennja v mehanizmi zabezpechennja prav jogo uchasnykiv : monografiya / O. P. Kuchyns'ka. – K. : Jurinkom Inter, 2013. – 288 s.

**ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ ЗА НОВИМ
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ**

Недобор І. В.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

У статті розглянуто проблемні питання щодо використання оперативно-розшукової інформації в процесі доказування за новим кримінально-процесуальним кодексом України.

Ключові слова: оперативно-розшукова інформація, докази, процес доказування, слідчі розшукові дії, негласні слідчі розшукові дії.

Постановка проблеми. Новий Кримінально-процесуальний кодекс України суттєво розширив засоби формування судових доказів. Проте виникли і певні нюанси, пов'язані з отриманням оперативно-розшукової інформації, як шляхом проведення слідчих розшукових дій, так і новелою нового КПК – проведення негласних слідчих розшукових дій.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Теоретичну основу дослідження склали праці вчених, в яких висвітлювалося питання отримання та використання оперативно-розшукової інформації в процесі доказування в кримінально-процесуальному законодавстві. До них слід віднести праці: Лук'янчикова Є. Д., Кобець О. Ю., Шехавцова Р. М., Шумила М. Є., Дороніна Л. Д., Удалової І. М., Александрова О. С., Кухти А. А., Гримко В. П. та інші.

Вклад основного матеріалу. Згідно ст. 84 КПК України, доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Поняття доказів структуровано і як елементи включає в себе будь-які фактичні дані, що мають значення у кримінальному провадженні (зміст); процесуальну форму їх закріплення (спосіб існування у матеріалах кримінального провадження) та носій відомостей (зовнішній вираз). Усі зазначені елементи перебувають у взаємозв'язку та у своїй єдності утворюють поняття доказів [8, с. 46-47].

Під «фактичними даними» слід розуміти не самі факти, а відомості (інформацію) про них. Факти – це події, явища дійсності, які не можна приєднати до справи. Через те при доказуванні по кримінальному провадженні слідчий, прокурор, слідчий суддя суд та інші особи, які беруть участь у процесі, оперують відомостями про події та

явища дійсності, що утворюють зміст показань допитаних осіб, документів та інших видів доказів. Навіть при безпосередньому сприйнятті слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом обставин події злочину у ході провадження слідчих (розшукових) дій (огляд, освідування тощо) вони оперують як доказами не цими фактами, а тільки відомостями (інформацією) про них, зафіксованими у встановленому законом порядку в протоколах слідчих (розшукових) дій. Використана законодавцем юридична конструкція на визначення доказу «фактичні дані» має тлумачитися обмежено і означати, що лише інформація, що перевіряється (тобто потенційно спростовна), може утворювати його зміст [5, с. 314].

В процесі розслідування слідчий оперує відомостями про факти, які отримує з різноманітних джерел, в першу чергу, передбачених КПК України. Цим обумовлюються особливості пізнавальної діяльності в процесі розслідування, оскільки воно відбувається у формі процесуального доказування. Тобто законодавець встановлює, яка інформація (відомості) може бути визнана доказами, з яких джерел і якими засобами вона має бути отримана.

Засобами отримання відомостей про обставини злочину у кримінальному провадженні та формуванні судових доказів є слідчі (розшукові) дії. Слід звернути увагу на те, що у новому КПК України, на відміну від попереднього, наводиться визначення слідчих (розшукових) дій. Під ними розуміють дії, спрямовані на отриманні (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч.1 ст. 223 КПК України). Крім спрямування таких дій, у наведеному визначенні не розкриваються характерні їх риси. Більше вдалими слід визнати визначення слідчих (розшукових) дій, що запропоновані науковцями. Слідчу (розшукову) дію пропонують розуміти як передбачений процесуальним кодексом захід, який застосовується компетентними особами для збирання, дослідження, оцінки та використання доказів під час конкретного кримінального провадження [1, с. 482]. Кожна слідча дія може розглядатися як специфічна сукупність пізнавальних прийомів виявлення та відображення доказової інформації певного виду. Формулюючи поняття слідчих дій, Дубинський А. Я. наголошує на тому, що вони здійснюються відповідно до визначених процедурних вимог [2, с. 46-47].

Отже, з широкого кола кримінально-процесуальних дій, які слідчий використовує в процесі розслідування як інструментарій пізнавальної діяльності, виділяють ту їх частину, яка має пошуково-пізнавальний характер і спрямована на збирання і дослідження фактичних даних про обставини злочину, що підлягають доказуванню у справі.

Є очевидним, що законодавець, на відміну від КПК 1960 р., не вимагає чіткої процесуальної форми збирання всіх видів доказів [3, с. 15]. Якщо йдеться про слідчі (розшукові) дії, то у ст. 223 КПК викладено загальні умови їх проведення (мета, підстави, участь і присутність осіб, інтереси яких можуть бути порушені або обмежені, час і місце їх проведення, участь у проведенні слідчої (розшукової) дії осіб, які їх ініціювали, участь понятих, недопущення їх проведення після закінчення строків досудового розслідування). У Кодексі також конкретизовано процесуальну форму допиту (ст. 224-227; 231 КПК – ставлення для впізнання (ст. 228-232 КПК); обшуку (ст. 233-236 КПК); огляду (ст. 237-239 КПК); слідчого експерименту (ст. 240 КПК); освідування особи (ст. 241 КПК); експертизи (ст. 242-245 КПК).

Негласні слідчі (розшукові) дії, як відомо, проводяться таємно, відомості про факт їх проведення не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кодексом (п. 1. ст. 246). У законі закріплені загальні умови їх проведення (ст. 246 КПК); порядок отримання дозволів на їх вчинення (ст. 247-251 КПК); фіксація їх ходу та результатів (ст. 252 КПК) тощо; процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій не встановлено, оскільки це суперечить меті їх призначення.

Відповідно до ст. 252 КПК України, фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється у протоколі, до якого в разі потреби долучаються додатки, які, згідно зі п. 2 ст. 84 Кодексу, може визнаватися доказом [4, с. 46]. За встановленим правилом у цьому документі можуть бути зафіксовані лише факти і обставини, що мають значення для кримінального провадження за умови, якщо вони безпосередньо сприймалися слідчим.

Але відповідно до положень КПК України, більшість негласних слідчих (розшукових) дій проводяться підрозділами і службовими особами, які, згідно з п. 1 ст. 84, не наділені повноваженнями для визнання отриманих результатів доказами. Крім того, у протоколах про їх проведення може міститися інформаційна основа для одночасного отримання інших видів доказів (речових доказів, показань, висновків експертів) [9, с. 36]. Тобто протокол – у цьому випадку як різновид документу-доказу – не буде у повну міру віддзеркалювати доказове значення ходу і результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Не забуваємо також, що розширене трактування законодавцем поняття документу-доказу у ст. 99 КПК України може спровокувати ситуацію штучного «подвоєння» доказів у кримінальному провадженні.

Так, наприклад, у згаданій статті вказується, що документами, як видом доказів, також є складені у порядку, передбаченому законом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії. Якщо це так, то, наприклад, протокол допиту і показання свідка мають визнаватися як два види доказів (документи і показання). У процесуальній літературі наведено достатньо аргументів проти недопустимості змішування документів – доказів із протоколами процесуальних дій та на їх розмежування. Доронін І. М. справедливо стверджує, що документи-докази складає компетентна особа (чи особа, що не є суб'єктом кримінального процесу), протоколи слідчих і судових дій – лише суб'єкти кримінального процесу. Для того, щоб чітко визначити критерії розмежування зазначених видів доказів, необхідно зважати на те, що в основу визначення суті такого виду доказу, як протокол слідчої та судової дії, покладено ідею безпосереднього спостереження. Інакше кажучи, мова ситуації, коли слідчий або суд безпосередньо особисто сприймає певні події та фіксує їх у протоколі. З огляду на це, є сенс у КПК України передбачити такий вид доказів, як протоколи процесуальних дій, складених у порядку, передбаченому Кодексом, оскільки різною є сама процесуальна природа останніх і документів. Слід зазначити, що визнання документів і протоколів доказами – атрибутика, невластива природі доказування. Писемність «обкрадає» географію пізнавальної діяльності. Вона консервує можливість отримання більш широкого кола виду доказів. Тобто такі документи-докази інформативно обмежують суб'єктів доказування. Вважаю, що з цих міркувань у ст. 103 КПК України (2012 р.), крім традиційних форм фіксації кримінального провадження, включені також носії

інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії. Умови застосування технічних засобів кримінального провадження окреслені в ст. 107 КПК 2012 року. Очевидно, з метою усунення інформативної обмеженості протоколу як засобу фіксації процесуальних дій у п. 3 ч. 2 ст. 105 Кодексу вказується, що серед додатків до нього залучаються аудіо-, відеозаписи процесуальних дій.

Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для формування доказів у кримінальному судочинстві – це проблема, яка виникла з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України та розглядається на стику кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, а також має як теоретичний, так і прикладний аспект.

Результатами негласних слідчих (розшукових) дій вважаються фактичні дані, відомості, інформація, що сприяє встановленню обставин, пов'язаних зі вчиненням злочину, або злочину, що готується, інших обставин розкриття та розслідування злочину, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, суду та кримінального покарання [6, с. 130].

Результати негласних слідчих дій як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню та використовуються у кримінальному судочинстві за винятком випадків, передбачених ст. 254 КПК України, – якщо у протоколі про проведення негласної слідчої дії міститься інформація щодо приватного (особистого чи сімейного) життя інших осіб, захисник, а також інші особи, які мають право на ознайомлення з протоколом, попереджаються про кримінальну відповідальність за розголошення отриманої інформації щодо інших осіб.

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [2, с. 303].

У новому КПК України значно розширено арсенал слідчих дій завдяки запровадженню нових категорій негласних слідчих (розшукових) дій, результати проведення яких можливо використати як факти доказування у кримінальному судочинстві.

Так, главою 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії» передбачені та регламентовані негласні слідчі (розшукові) дії, результати яких використовуються як основні або допоміжні докази, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді [1, с. 140]:

- аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260);
- накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261);
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263);
- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264).

Щодо кримінального провадження виключно по тяжких та особливо тяжких злочинах, цим Законом передбачено:

- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267);
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268);
- спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269);
- аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270);
- контроль за вчиненням злочину (ст. 271);
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272);
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274);

– використання конфіденційного співробітництва (ст. 275).

Результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть містити дві групи даних.

До першої групи відносяться фактичні дані (відомості), що безпосередньо вказують на ознаки злочину, які можуть бути використані та закріплені у процесуальному провадженні та будуть джерелами доказів у кримінальній справі. Вони також мають значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню (про наявність та місця зберігання знарядь злочину, викрадених цінностей тощо).

До другої групи відносяться дані, що містять допоміжний характер (про особу підозрюваного, способи маскуванню злочинної діяльності тощо) і можуть бути орієнтиром для вибору організаційних та тактичних прийомів проведення слідчих дій.

Відповідно до ст. 256 КПК України, протоколи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо– або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії, рівнозначні відповідному значенню як джерел доказів протоколам, аудіо– або відеозаписам, фотознімкам, іншим результатам, отриманим при проведенні слідчих (розшукових) дій, передбаченим главою 20 КПК України. Однак це не означає, що відомості про подію злочину, злочинця та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження, якщо вони містяться в протоколах негласних слідчих (розшукових) дій, додатках до них та у вилучених під час їх проведення речах і документах або їх копіях, то вони відразу набувають статус доказів у конкретному кримінальному провадженні. Отримані матеріали підлягають перевірці та оцінці так само, як і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій. Ключовою умовою використання в доказуванні результатів конкретних негласних слідчих (розшукових) дій є визнання в результаті здійснення їх перевірки і оцінки слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом процесуальними джерелами доказів [7, с. 29]. Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України, доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. В процедуру доказування включаються фактичні дані, які відповідають вимогам ст. 84-86 КПК України. Термін збирання доказів є умовним, оскільки доказів в готовому вигляді не існує, об'єктивно в оточуючому середовищі залишаються сліди вчиненого кримінального правопорушення у формі відображень різних подій у пам'яті осіб, що їх спостерігали або були їх учасниками, та у формі матеріальних слідів-відображень дій по готуванню, вчиненню та приховуванню кримінального правопорушення, матеріальних об'єктів, які були знаряддями вчинення кримінальних правопорушень, об'єктів кримінально протиправних дій, гроші, цінності, та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом тощо [10, с. 49]. В ході кримінального провадження шляхом проведення не тільки слідчих, але й негласних слідчих (розшукових) дій, реалізації їх процесуальної форми і застосування відповідних пізнавальних прийомів, ці сліди виявляються, відображаються в свідомості суб'єктів доказування, а потім фіксуються в процесуальних документах, а за необхідності із застосуванням технічних засобів фіксації кримінального провадження, вилучаються самі матеріальні об'єкти, що є носіями відомостей, які мають значення для досудового розслідування, в результаті чого виникають дані, що утворюють об'єктивну основу доказів.

Результатом проведення негласних слідчих розшукових дій є дані, які можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні. Необхідними умовами використання результатів проведення негласних слідчих розшукових дій з цією метою є: належність доказу, тобто якщо дані, отримані за результатами проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, прямо чи опосередковано підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів; допустимість доказу, тобто якщо відповідні дані отримані у порядку, встановленому КПК; доказу, тобто підтвердження його істинності.

Таким чином, невідповідність будь-якому із зазначених критеріїв даних, отриманих у ході проведення негласних слідчих розшукових дій, унеможлиблює використання їх як доказів у кримінальному провадженні. КПК передбачає, що отриманий за результатами проведення будь-яких НСРД доказ підлягає оцінюванню слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом для прийняття відповідного процесуального рішення – з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку.

Висновки. Отже, можна зробити висновки, що отримання оперативно-розшукової інформації це і є виявлення доказів. Проте варто зазначити, що поки дана інформація не перевірена, не визнана належною, допустимою та достовірною, вона не може називатися доказами. Лише в тому разі, якщо оперативно-розшукова інформація отримана в порядку, встановленому в КПК і визнана судом як докази, вона може долучатися до справи і використовуватися в процесі доказування.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – С. 303.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Голос України. – 2012. – С. 190.
4. Доронін І. М. Документи – докази у кримінальному процесі України / І. М. Доронін. К. : Видано Поливода А. В., 2008. – С. 46.
5. Александров А. С. Новая теория доказательств / А. С. Александров. – Режим доступа. – [Электронный ресурс] : www.luaj.net/hode/406; Гмирко В. П. Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СТД – репрезентація / В. П. Гмирко. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2010. – С. 314.
6. Гмирко В. П. Категорія факт в доказуванні в кримінальному процесі: спроба критичного осмислення / В. П. Гмирко // Збірник наукових праць НА СБ України. – 2011. № 39. – С. 130.
7. Дорохов В. Я. Общее понятие доказательств в советском уголовном процессе / В. Я. Дорохов. М. : ВКШ КГБ при СМ СССР им. Ф.Э.Дзержинского, 1981. С. 29.
8. Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел / А. Я. Дубинский. – К. : НИиРИО КВШ МВД СССР, 1987. – С. 46-47.
9. Ієрусалімов І. О. Деякі фактори і умови реалізації досягнень науково-технічного потенціалу у слідчій практиці / І. О. Ієрусалімов // Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів. – К. : Українська академія внутрішніх справ, 1996. – С. 36.
10. Быховский И. Е. Процессуальная регламентация проведения следственных действий / И. Е. Быховский // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 21. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 49.

Недобор И. В. Использование оперативно-розыскной информации в процессе доказывания, согласно новому криминально-процессуальному кодексу Украины / И. В. Недобор // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 334-341.

В статье рассмотрены проблемные вопросы по использованию оперативно-розыскной информации в процессе доказывания, согласно новому криминально-процессуальному кодексу Украины.

Ключевые слова: оперативно-розыскная информация, доказательства, процесс доказывания, следственные розыскные действия, негласные следственные розыскные действия.

USING OPERATIVE – SEARCH INFORMATION IN THE PROCESS OF PROVING IN OBEDIENCE TO THE NEW CRIMINAL PROCEDURE CODE OF UKRAINE

Nedobor I. V.

*Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

New criminal procedure code of Ukraine extended facilities of forming judicial proofs substantially. However there were certain nuances related to getting operative-search information, such way as taking investigative search actions and as innovation of criminal procedure code of Ukraine is taking secret investigative search actions.

The meaning of proofs is structured and as elements include some facts mattering in criminal procedure, procedural form of their fixing and bearer of information. (data) All indicated elements are in intercommunication and in the unity form the concept of proofs.

In the process of investigation an investigator operates information about facts, which he gets from different sources, above all things provided by criminal procedure code of Ukraine. It is peculiarity of cognitive activity in procedure of investigation, as it takes place in form of procedure proving. A legislator sets, what information may be acknowledged proofs, from what sources and what facilities it must be got.

The result of secret investigative search actions is information which can be used as a proof in criminal process. The necessary conditions for the use of the results of the secret investigative search actions for this purpose are: proof of identity, that is, if the data obtained as a result of the proper consequence search actions directly or indirectly confirmative the existence or absence of circumstances subject proving in a criminal production and other circumstances relevant to criminal proceedings and also authenticity or unauthenticity, possibility or impossibility of the use of other evidences, admission of evidences, if the proper information is got in an order prescribed by the criminal procedure code; proofs in other words the confirmation of his truth.

Thus, the discrepancy in any of the indicated criteria of information, got during secret investigative search actions, does impossible the use them as proofs in a criminal production .

Code of criminal procedure provides that the obtained result of any secret investigative search actions is subject of estimation by an investigator, a prosecutor, an investigating judge and the court for acceptance of the proper judicial decision, from point of relevance, acceptability , reliability , and the set of collected evidence from terms of adequacy and relationship.

Thus, we can conclude that getting operational information that is revealing evidence. However, it should be noted that while this information is not guaranteed and not considered appropriate, valid and reliable , it can not be called evidence. Only in the case that operative-search information is got in an order prescribed in the criminal code and recognized by the court as evidence, it may register to the case and use in the process of proving.

Key words: operative-search information, proofs, process of proving, investigative search actions, secret investigative search actions.

Spysok literatury:

1. Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyj komentar / za zag. red. prof. V. G. Goncharenka, V. T. Nora, M. Je. Shumyla. – K. : Justinian, 2012.

2. Pro operativno-rozshukovu dijial'nist' : Zakon Ukrainy vid 18.02.1992 № 2135-III // Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy. – 1992. – № 22. – S. 303.

3. Kryminal'no-procesual'nyj kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI // Golos Ukrainy. – 2012. – C. 190.

4. Doronin I. M. Dokumenty – dokazy u kryminal'nomu procesi Ukrainy / I. M. Doronin. K. : Vydano Polyvoda A. V, 2008. – S. 46.

5. Aleksandrov A. S. Novaja teorija dokazatel'stv / A. S. Aleksandrov. – Rezhim dostupa. – [Jelektronnyj

resurs] : www.luaj.net/hode/406; Gmyrko V. P. Dokazuvannja u kryminal'nomu procesi: dijal'nisna paradygma. Teoretychnyj analiz. Problematyzacija. STD – reprezentacija / V. P. Gmyrko. – Dnipropetrovs'k : Akademija mytnoi' sluzhby Ukrainy, 2010. – С. 314.

6. Gmyrko V. P. Kategorija fakt v dokazuvanni v kryminal'nomu procesi: sproba krytychnogo osmyslennja / V. P. Gmyrko // Zbirnyk naukovykh prac' NA SB Ukrainy. – 2011. № 39. – S. 130.

7. Dorohov V. Ja. Obshee ponjatie dokazatel'stv v sovetskom ugolovnom processe / V. Ja. Dorohov. M. : VKSh KGB pri SM SSSR im. F.Je.Dzerzhinskogo, 1981. S. 29.

8. Dubinskij A. Ja. Proizvodstvo predvaritel'nogo rassledovanija organami vnutrennih del / A. Ja. Dubinskij. – K. : NIiRIO KVSh MVD SSSR, 1987. – S. 46-47.

9. Ijerusalimov I. O. Dejaki faktory i umovy realizacii' dosjagnen' naukovo-tehnichnogo potencialu u slidchij praktyci / I. O. Ijerusalimov // Teoretychni ta praktychni problemy vykorystannja mozhlyvostej kryminalistyky i sudovoi' ekspertyzy u rozkrytti j rozsliduvanni zlochyniv. – K. : Ukrain'ska akademija vnutrishnih sprav, 1996. – S. 36.

10. Byhovskij I. E. Processual'naja reglamentacija provedenija sledstvennyh dejstvij / I. E. Byhovskij // Voprosy bor'by s prestupnost'ju. – Vyp. 21. – M. : Jurid. lit., 1974. – S. 49.

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-ПОШУКОВИХ ЗАХОДІВ

Степанов Ю. В.

*Донецький університет економіки та права
м. Донецьк, Україна*

Стаття присвячена напрямам використання комп'ютерних засобів в оперативно-розшуковій діяльності. Розкриваються завдання оперуповноваженого, який здійснює оперативно-розшуковий супровід кримінального судочинства. Характеризуються комп'ютерні засоби, які він може використовувати для розв'язування цих завдань.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, комп'ютерні засоби, оперативна інформація.

Вступ. Завдання, визначені перед слідчим, перебувають у межах предмета доказування в кримінальній справі, а способи їх розв'язання чітко регламентовані КПК. Проте нейтралізувати протидію злочинця суто слідчим шляхом, як доводить практика, далеко не завжди можливо.

Зв'язок між кримінальним процесом і ОРД у цьому аспекті вірно охарактеризував Знікін В. К.: «У тій же мірі, як співвідносяться між собою категорія теорії оперативно-розшукової діяльності (добування) і категорія науки кримінального процесу (збирання), можна ставити питання про відповідність інших категорій: документування і доказування» [1, с. 20].

Вклад основного матеріалу. Фактична оперативна інформація, її отримання (добування і збирання) є головною метою будь-якого оперативно-розшукового заходу, що провадиться в межах супроводу розслідування злочинів. Тому критерієм об'єктивності в доказуванні повинна бути відповідність відомостей, отриманих із різних джерел, а саме: шляхом оперативно-розшукових засобів добування і за допомогою процесуальних засобів збирання в процесі документування і доказування – так само, як необхідне співвідношення фактичної оперативної інформації та процесуальних доказів.

Досить часто для приховування участі в злочині зловмисники вживають заходів щодо знищення інформації, яка свідчить про причетність конкретних осіб до злочинної події, до її змінення (фальсифікації), щоб створити видимість участі в злочині інших осіб. Додатково можуть готуватися матеріальні сліди і неправдиві свідчення відносно того, що злочинець нібито перебував у іншому місці. Отже, в такий ситуації відбувається змінення інформації, яка відбивається зовні, але не відносно всієї події або її злочинного характеру, а про той фрагмент події, що дозволяє сформулювати висновки щодо властивостей особи злочинця, котрі мають ідентифікаційне значен-

ня. Як відомо, властивості особистості злочинця відбиваються в його діях у вигляді матеріальних відображень зовні та в пам'яті людей, що спостерігали подію (співучасників, потерпілих, очевидців). Саме ця інформація і піддається трансформації з метою знищення відомостей про властивості особистості злочинця або її фальсифікації, а інколи – для маскуванню. При цьому вплив на комп'ютерну інформацію має особливості, пов'язані з відносною легкістю її знищення, модифікації або обмеження доступу.

Коли суб'єктам протидії вдається досягти бажаного, слідство не може встановити повну картину того, що відбулося, отримати адекватну, об'єктивну і повну інформацію про обставини злочинної події та її учасників, надати правильну оцінку і правову кваліфікацію діянь. Зрештою, суд втрачає можливість ухвалити справедливий вирок.

Тому вважаємо за необхідне розглянути, в чому ж конкретно полягають завдання оперуповноваженого, який здійснює оперативно-розшуковий супровід кримінального судочинства, і які комп'ютерні засоби він може використовувати для розв'язування цих завдань.

Загальною метою оперативно-розшукової діяльності із супроводу кримінального судочинства є, на нашу думку, забезпечення поінформованості слідчого (судді) про поточну оперативно-тактичну ситуацію у справі та передбачувані дії злочинця з протидії розкриттю і розслідуванню злочину. Конкретні завдання із досягнення вказаної мети можуть формуватися як слідчим, який виявив ознаки протидії або припустив їх можливість, так і оперуповноваженим за власною ініціативою. Слід зазначити, що на практиці прояв ініціативи саме оперуповноваженим не є поширеним явищем, оскільки формальна система наявних критеріїв оцінки його роботи не містить передумов до такої ініціативи.

У діяльності ОВС відомості щодо протидії можуть використовуватися, передусім, для її розпізнавання й подолання.

Розглядаючи етап оперативно-розшукового супроводу, необхідно врахувати, що оперуповноважений зазвичай уже володіє певною інформацією про підозрюваного, про спосіб його діяльності, професію, його навички, звички, наявність дружніх, ділових, злочинних або інших зв'язків. Для застосування ж комп'ютерних засобів необхідно звернути увагу на отримання додаткової інформації, що стосується пошуку інформації в мережі Інтернет.

Існує два основні шляхи пошуку інформації в мережі Інтернет:

1. За допомогою пошукових систем та їх каталогів.
2. Шляхом безпосереднього переходу до інформаційного ресурсу, адреса якого відома.

Перший шлях є фактично стандартом пошуку для більшості користувачів. Із-поміж усіх пошукових серверів найбільш функціональною, на нашу думку, є наймасштабніша у світі пошукова система Google, тому саме на її прикладі ми пропонуємо розглянути основні можливості цільового пошуку інформації в мережі Інтернет.

Принциповим є те, що логічна схема пошуку всіх інформаційно-пошукових систем базується на операндах, заснованих на Булевій алгебрі [3, с. 26]. Як зазначає в словниковій статті Кондаков В. Н., «У основу своєї алгебри Буль поклав аналогію між алгеброю і логікою. Логіку він подав як алгебру класів, пов'язаних операторами

«і», «або», «не». У пошуковій системі Google, як утім і в інших, застосовуються не тільки ці операнди, але й інші, окремі з яких ми розглянемо нижче. Характерною рисою роботи пошукових систем є те, що найменування команд, застосування яких дозволяє включати в пошуковий запит операнди, є різним. Так, у пошуковій системі Google операнд «і» відповідає команді, що подається клавішею «пропуск», відповідно операнд «або» – команді «OR» або у вигляді вертикальної межі (|), а операнд «не» – команді «знак мінус», який пишеться разом зі словом, що підлягає виключенню з результатів пошуку. У пошуковій системі Яндекс операнд «і» може вказуватися не тільки «пропуском», але і за допомогою знаку амперсанд (&), а так само подвійний амперсанд (&&).

На додаток до вищезазначених, оперуповноваженому можуть бути корисні й інші операнди, що полегшують пошук в Google:

- операнд «дві крапки» (..) призначений для пошуку в діапазонах між числами. Наприклад, метою пошуку є уточнення дати народження людини на ім'я Артем, що мешкає в м. Біла Церква, вік якого приблизно 20 років. Рядок пошукового запиту може мати такий вигляд: «+Артем «Біла Церква» 1988..1991»;

- операнд «cache:», що дозволяє відкрити сторінку, яка на момент пошуку є видаленою або недоступною з інших причин;

- операнд «inurl:», який дозволяє виявити відомості, коли потрібна наявність певного слова в самій назві адреси сторінки. При цьому операнд дозволяє відібрати сторінки, адреса яких міститиме дані, що є умовою, а розшукувані слова будуть знайдені в будь-якому місці такої сторінки;

- операнд «link:», який дозволяє виявити всі сторінки із посиланням на сторінку, за якою зроблений запит;

- операнд «site:», який обмежує пошук конкретним доменом;

- операнд «info:», що дозволяє проглянути інформацію про останню збережену в процесі індексації Google версію сторінки; знайти схожі сторінки; знайти сторінки, що посилаються на розшукувану; знайти всі сторінки за адресою запрошуваної; знайти сторінки, які містять посилання на запрошувану сторінку.

Слід зазначити, що в багатьох випадках пошуку інформації із застосуванням пошукових систем немає необхідності формулювати запити із застосуванням операндів, досить лише скористатися формою розширеного пошуку. Так, пошукова система Google пропонує розширену форму пошуку, в якій, окрім використання названих вище операндів, передбачена можливість пошуку даних за певний період часу, що дозволяє здійснювати моніторинг на предмет появи нової інформації за добу, тиждень, місяць або рік.

Як ми вказали вище, пошукові системи не тільки надають можливість пошуку з усього масиву проіндексованих сторінок, але і вибору джерел за каталогом, складеним на основі цього ж масиву. Існують ресурси, які на одній сторінці розміщують пошукові форми для декількох пошукових систем, а так само дозволяють адресувати один запит на пошук інформації в декількох пошукових систем одночасно.

Окрім ресурсів, виконувани програмні модулі яких перебувають на видалених серверах, існує низка програм, які забезпечують створення запитів до пошукових систем Інтернет і встановлюються на локальному комп'ютері. Оригінальною програмою

з-поміж названих є Quintura Search. У її основу покладені принципи природного асоціативного пошуку і активної семантичної мережі. Quintura Search створена як надбудова для традиційних пошукових систем. Вона дозволяє обрати кращі результати серед знайдених пошуковою системою сторінок шляхом маніпулювання контекстом на візуальній карті. Після обробки запиту слова, пов'язані за змістом із запитом, виводяться на екран на лівій панелі вікна Quintura Search, де розташовано візуальну карту програми. Візуальна карта вказує можливі напрями для подальшого пошуку. Клацання на слові додає це слово в запит. Додати слово, відсутнє на візуальній карті, можна подвійним клацанням на порожньому місці карти і введенням слова в текстовому полі. Права половина вікна програми містить знайдені посилання і анотації до них.

Quintura Search дозволяє відібрати результати, що найточніше відповідають запиту шляхом маніпуляцій зі словами, пов'язаними із запитом, на візуальній карті. Програма відправляє всі слова, що додаються або виключаються із запиту, в обрану пошукову систему, використовуючи мову запитів, зрозумілу пошуковій машині, а потім показує знайдені інтернет-сторінки.

Попри безперервне вдосконалення алгоритмів роботи пошукових систем, забезпечити оптимальну вибірку інформації, що цікавить на визначений момент, тільки шляхом правильного формулювання пошукових запитів і їх уточненням за допомогою різних операндів не завжди можливо. Це пов'язано, передусім, із постійним зростанням кількості доступних через Інтернет ресурсів, а так само дублюванням уже розміщених. У результаті виконання пошукових запитів, до яких уміщено поширені слова або словосполучення, кількість знайдених сторінок може становити десятки і сотні тисяч. У зв'язку з цим виникає необхідність більш ефективного аналізу отриманої інформації. Серед програм, що дозволяють реалізувати таку можливість, ми виділяємо програму Абрамова І. В. «Аналіз результатів пошуку». Версія цієї програми від 23.09.2008 р. за № 1.21 дозволяє зберегти результати роботи пошукових систем Rambler.ru та Mail.ru в локальну базу даних із метою подальшого аналізу. Як зазначає автор у довідковому посібнику, «основними можливостями, які надає програма для управління збереженими даними, є такі:

- зручні способи сортування, фільтрації, а також пошуку записів;
- створення власних таблиць аналізу;
- створення нових полів не тільки із заздалегідь заданою, але і обчислюваною за формулами інформацією, а також полів типу «зображення»;
- побудова дерева даних за заданими полями;
- підрахунок підсумків за заданими формулами;
- розроблення правил виділення рядків кольором;
- визначення спадаючих списків і значень у них;
- визначення підпорядкованих таблиць із типом зв'язку «один-до-багатьох» або «багато-до-багатьох»;
- друкування таблиць, експорт у MS Excel, MS Word або текстовий формат CSV;
- імпорт із інших джерел даних» [5].

Утім і пошук за каталогом, і пошук шляхом запиту до пошукової системи мають один спільний недолік, пов'язаний із вибіркою з масиву сторінок, проіндексованих раніше засобами самої пошукової системи. Відомо, що обсяг масиву даних, зібраних

різними пошуковими системами, – різний, тому цілком закономірно припустити, що пошукові системи не охоплюють 100% ресурсів, технічно доступних через мережу Інтернет.

Фахівці в галузі конкурентної розвідки, яка є однією з обов'язкових складових бізнесу в західних країнах, відзначають, що використання можливостей пошукових систем не може задовольнити інформаційні потреби у вузькоспеціалізованій сфері, якою, безперечно, є як конкурентна розвідка, так і оперативно-розшукова діяльність. Із різних причин пошукові системи не можуть зібрати дані про всі ресурси, технічно доступні через мережу Інтернет. Одними з широко відомих дослідників цього питання є Гар Прайс і Кріс Шерман, які у 2002 році опублікували книгу «Невидиме павутиння: відкриваючи джерела інформації, яких пошукові машини не бачать». Багато дослідників, які займалися вивченням питання пошуку інформації як у англійській частині Інтернету, так і російськомовній його частині, одноставні в думці, що частина ресурсів, не відбита пошуковими системами, в десятки або сотні разів перевищує масиви даних, проіндексованих пошуковими системами.

Аналіз думок зазначених дослідників дозволяє нам стисло навести основні чинники, які зумовлюють відносно невеликий обсяг індексування ресурсів пошуковими системами:

1. Особливості роботи власне пошукових систем:

– обмеження у зв'язку з необхідною рентабельністю послуг, що надаються пошуковими системами: економічна доцільність не дозволяє індексувати всі сторінки сайту, примушуючи надавати перевагу актуальності даних, а не їх повноті;

– обмеження за форматами даних, індексованих пошуковою системою: до 2006 року індексуванню піддавалися лише дані, сумісні з форматом розмітки тексту (.html), пізніше були додані найбільш поширені формати Adobe Acrobat PDF (.pdf), Adobe Postscript (.ps), Autodesk DFW (.dfw), Google Планета Земля KLM (.klm), Google Планета Земля KMZ (.kmz), Microsoft Excel (.xls), Microsoft Powerpoint (.ppt) Microsoft Word (.doc), Rich Text Format (.rtf) і Shockwave Flash (.swf);

– обмеження за способом розміщення даних: індексації не піддаються сторінки, для входу на які необхідно заповнити «сторінку-форму» (введення логіну, паролю або інших даних); сторінки, які генеруються автоматично у відповідь на запит; сторінки, що надають доступ до баз даних, протоколи роботи яких є несумісними;

– обмеження швидкості пошуку нових або оновлення наявних сторінок;

– обмеження, до яких власник пошукової системи вдався з різних причин.

2. Особливості, пов'язані зі створенням і розміщенням ресурсів у Інтернеті:

– не індексуються ресурси, доступ до яких заборонений їх власником за допомогою системи авторизації чи перелік яких наведений у спеціальному файлі «robots.txt» або після команди <noindex> у html-кодї самої сторінки;

– не індексуються сторінки, що містять динамічно змінні дані, актуальність яких нетривала, наприклад відомості про прибуття авіарейсів, курси валют, біржові індекси і т.ін.;

– не індексуються сторінки, на які немає посилань із інших ресурсів, і при цьому власник цієї сторінки з якоїсь причини не повідомив пошукову систему про необхідність такої індексації.

Отож, пошук у мережі Інтернет відомостей, які можуть бути корисні для розв'язання завдань супроводу кримінального судочинства, на нашу думку, найдоцільніше здійснювати таким чином:

1. Для отримання орієнтувальних відомостей необхідно використовувати стандартні засоби пошукових систем, при цьому пошук необхідно здійснювати за різними інформаційно-пошуковими серверами. Максимального ефекту можна досягти шляхом застосування форм розширеного пошуку, а також операндів, допустимих у конкретній пошуковій системі.

2. Після отримання переліку ресурсів, на яких із високим ступенем вірогідності може міститися розшукувана інформація, подальший пошук у мережі Інтернет доцільно проводити за каталогами спеціалізованих ресурсів, серед інших і платних, які можуть мати власні банки даних і засоби пошуку, а тому результати, які вони можуть надати, здебільшого не доступні для пошукових систем.

Підбиваючи підсумки розгляду питання про використання комп'ютерних засобів у процесі оперативно-розшукового супроводу кримінального судочинства, слід зазначити, що в певних ситуаціях може виникнути необхідність і у проведенні заходів, що вимагають відомчого або судового санкціонування, які пов'язані з негласним зняттям інформації з віддаленого комп'ютерного засобу, негласним відновленням знищеної комп'ютерної інформації, негласним визначенням і контролем змінення місцеперебування власника комп'ютерного засобу та ін.

Висновок. Особливості провадження оперативно-розшукових заходів, які здійснюються для забезпечення розслідування, полягають у забезпеченні поінформованості слідчого (судді) про поточну оперативно-тактичну ситуацію у справі та передбачувані дії злочинця з протидії розкриттю і розслідуванню злочину. Ми вважаємо, що забезпечити якнайповнішу поінформованість слідчого без використання комп'ютерних засобів у сучасних умовах широкої інформатизації суспільства та поширеності комунікаційних засобів практично неможливо, тому пропонуємо удосконалити тактику пошуку оперативної інформації у мережі Інтернет за рахунок використання відповідних операндів та програмних засобів Quintura Search, «Аналіз результатів пошуку», та ін.

Список літератури:

1. Зникин В. К. Теоретические и прикладные основы взаимосвязи оперативно-розыскной деятельности и уголовного процесса в вопросах доказывания : автореф. дис. на соискание учёной степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / В. К. Зникин. – Нижний Новгород : Сиб. юрид. ин-т МВД РФ, 2006. – 53 с.
2. Компьютерная стеганография вчера, сегодня, завтра – 2008 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://st.ess.ru/publications/articles/steganos/steganos.htm>.
3. Кондаков В. Н. Логический словарь-справочник / В. Н. Кондаков. – М. : Наука, 1975. – 720 с.
4. Кубань – 2008 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.kuban.ru/search/search.shtml>.
5. Программа «Анализ результатов поиска» – 2008 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.simple-soft.ru/FindResults.htm>.
6. Шестаков Д. А. Структура русскоязычной части глубинного Веба / Д. А. Шестаков, Н. С. Воронцова // Интернет-математика 2005: автоматическая обработка веб-данных. – М. : [б.м.], 2005. – 420 с.
7. Ющук Е. Л. Интернет-разведка: руководство к действию / Е. Л. Ющук. – Москва : Вершина, 2007. – 256 с.

Степанов Ю. В. Использование компьютерных средств во время проведения оперативно-поисковых мероприятий / Ю. В. Степанов // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 342-348.

Статья посвящена направлениям использования компьютерных средств в оперативно-розыскной деятельности. Раскрываются задачи оперуполномоченного, осуществляющего оперативно-розыскное сопровождение уголовного судопроизводства. Характеризуются компьютерные средства, которые он может использовать для разрешения этих задач.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, компьютерные средства, оперативная информация.

USE OF COMPUTER DURING THE OPERATIONAL SEARCH ACTIVITIES

Stepanov Y. V.

Donetsk University of Economics and Law, Donetsk, Ukraine

The article is dedicated areas of computer equipment in operational activities. We investigate the use of operational-search tools to retrieve information in the process of documenting and proving. The basic ways of finding information on the Internet using search engines and directories by direct transition to an information resource, whose address is known, the operands search on Google and programs Quintura Search.

Found that the actual operational information, receive it (extraction and collection) is the primary objective of any search operations shall be conducted within the support of crime investigation. Therefore, the criterion of objectivity in proving compliance information should be obtained from various sources, namely through search operations of extraction and use of arms in the process of collecting and documenting evidence – as well as the necessary ratio of actual intelligence and judicial evidence. Considered, what exactly is the task detective's operational and investigative support of criminal justice, and computer tools which it can use to solve these problems.

Investigated that the overall objective of operational activities in support of criminal justice is, in our opinion, to ensure awareness of the investigator (judge) of the current operational and tactical situation of the case and the alleged perpetrator of anti detection and investigation of crime. Specific tasks to achieve the stated goal can be formed as an investigator, who showed signs of response or suggested their ability and detective on his own initiative. It should be noted that in practice, the initiative is a manifestation detective is not common because the formal system selection criteria for its work contains no preconditions for such an initiative.

Studied the application Quintura Search, which allows you to select the results that most closely match the query through the manipulation of words related to the query on the visual map. It sends all the words that are added or eliminated from the inquiry, the chosen search engine, using a query language that is understood search engine, and then shows the found web page.

Key words: operatively-search activity, computer facilities, operative information.

Spysok literatury:

1. Znikin V. K. Teoreticheskie i prikladnye osnovy vzaimosvjazi operativno-rozysknoj dejatel'nosti i ugolovnogogo processa v voprosah dokazyvanija : avtoref. dis. na soiskanie uchjonoj stepeni dokt. jurid. nauk : spec. 12.00.09 «Ugolovnyj process, kriminalistika i sudebnaja jekspertiza; operativno-rozysknaja dejatel'nost'» / V. K. Znikin. – Nizhnij Novgorod : Sib. jurid. in-t MVD RF, 2006. – 53 s.
2. Komp'juternaja steganografija vchera, segodnja, zavtra – 2008 // Rezhim dostupu. – [Elektronnij resurs] : <http://st.ess.ru/publications/articles/steganos/steganos.htm>.
3. Kondakov V. N. Logicheskij slovar'-spravochnik / V. N. Kondakov. – M. : Nauka, 1975. – 720 s.
4. Kuban' – 2008 // Rezhim dostupu. – [Elektronnij resurs] : <http://www.kuban.ru/search/search.shtml>.
5. Programma «Analiz rezul'tatov poiska» – 2008 // Rezhim dostupu. – [Elektronnij resurs] : <http://www.simple-soft.ru/FindResults.htm>.
6. Shestakov D. A. Struktura russkojazychnoj chasti glubinnogo Veba / D. A. Shestakov, N. S. Voroncova // Internet-matematika 2005: avtomaticheskaja obrabotka veb-dannyh. – M. : [b.m.], 2005. – 420 s.
7. Jushhuk E. L. Internet-razvedka: rukovodstvo k dejstviju / E. L. Jushhuk. – Moskva : Verzhina, 2007. – 256 s.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 349-355.

УДК 343.98

**ПРОБЛЕМЫ МОДЕРНИЗАЦИИ ЧАСТНЫХ
КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ МЕТОДИК НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ
РАЗВИТИЯ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА УКРАИНЫ**

Степанюк Р. Л.

*Харьковский национальный университет внутренних дел
г. Харьков, Украина*

В статье рассмотрены некоторые направления модернизации методик расследования отдельных видов преступлений в связи с реформированием уголовного процессуального законодательства Украины. В частности, освещены проблемы периодизации процесса расследования, целесообразности включения в частные криминалистические методики рекомендаций по тактике негласных следственных действий, усовершенствования положений по организации расследования, осуществлению профилактической деятельности на досудебном расследовании.

Ключевые слова: криминалистическая методика, досудебное расследования, этап расследования, организация расследования, профилактика преступлений.

Введение. Вступление в силу нового УПК Украины привело к существенной трансформации ранее существующих процедур досудебного расследования. Как известно, принятие этого нормативно-правового акта вызвано, прежде всего, стремлением к приведению сферы уголовной юстиции нашего государства к европейским стандартам. При этом перед криминалистической наукой, которая, в числе иных задач, призвана обеспечивать органы досудебного расследования эффективными приёмами и методами практической деятельности, закономерно возникают новые перспективные направления исследований, направленные на модернизацию существующих рекомендаций, разработку новых положений, с целью приведения их в соответствие с реалиями следственной практики. Одной из таких задач является усовершенствование частных методик расследования преступлений, что невозможно без пересмотра некоторых теоретических проблем.

Вопросам совершенствования криминалистической методики уделено значительное внимание в научной литературе. Среди украинских учёных-криминалистов в этой связи следует особенно выделить работы Колесниченко О. Н., Матусовского Г. А., Волобуева А. Ф., Журавля В. А., Тищенко В. В., Когутича И. И., Щура Б. В. [1-7]. Несмотря на то, что данный раздел науки является наиболее активно разрабатываемым в современной криминалистике, некоторые его положения остаются дискуссионными.

Изложение основного материала. В этой связи Журавель В. А. достаточно полно очерчивает перспективные направления научных исследований: а) базовой модели криминалистической методики; б) криминалистической классификации преступлений; в) прагматической функции криминалистической характеристики преступлений и возможности построения на этой основе типовых версий; г) ситуационного подхода к форми-

рованию и адаптации криминалистических методик; д) форм изложения методических рекомендаций, в том числе и в виде определённых программ расследования и алгоритмических схем действий следователя в тех или иных ситуациях с использованием современных компьютерных технологий [8, с. 187]. Некоторые из указанных стратегических сфер научного поиска в области криминалистической методики сегодня требуют особого внимания в связи с изменившимися подходами к осуществлению процесса досудебного расследования. Они могут быть дополнены ещё одним важным направлением – усовершенствованием структуры частной криминалистической методики, пересмотром содержания отдельных её элементов, относящихся непосредственно к процессу расследования.

Анализ практики применения нового УПК Украины в части осуществления досудебного расследования позволяет утверждать, что в целом деятельность следователя претерпела ряд существенных изменений, требующих осмысления в аспекте совершенствования методико-криминалистических рекомендаций.

Так, ликвидация стадии возбуждения уголовного дела привела к тому, что значительное число заявлений и сообщений о возможных преступлениях сегодня регистрируются в Едином реестре досудебных расследований, хотя ранее по подобным фактам выносились решения об отказе в возбуждении уголовного дела. Также в УПК Украины не предусмотрено предъявление лицу обвинения, упрощено составление обвинительного акта по сравнению с ранее существовавшим обвинительным заключением. Эти моменты, на наш взгляд, требуют уточнения некоторых положений криминалистической методики в части периодизации процесса расследования.

По данному вопросу следует отметить, что в настоящее время в научной и учебной литературе чаще всего выделяют либо два (начальный и последующий), либо три (начальный, последующий, заключительный) этапа расследования. Ранее широко представленной была и точка зрения о целесообразности выделения предварительного этапа (доследственной проверки). В свою очередь, как критерии разграничения этапов расследования одни авторы рассматривают определённый результат (процессуальное решение следователя, раскрытие преступления, установление подозреваемого и т.п.), а другие – направленность производимых действий.

При этом, на наш взгляд, наиболее удобным для формирования методических рекомендаций по расследованию выступает так называемый «процессуальный подход» к дифференциации этапов расследования, на основе которого ранее выделялась стадия возбуждения уголовного дела, начальный этап расследования (от момента возбуждения уголовного дела до предъявления обвинения) и последующий этап расследования (до завершения расследования). Несмотря на критику, такой подход был успешно реализован в диссертациях, пособиях, учебниках. Его преимущество, прежде всего, заключается не в учете всех возможных практических ситуаций (на практике определенные результаты могут быть достигнуты в разное время), а в удобстве изложения материала, формировании универсальных, типизированных рекомендаций.

Тем не менее, сейчас не сложно увидеть, что все вышеуказанные процессуальные решения в УПК Украины не предусмотрены. Таким образом, возникает необходимость усовершенствования данного подхода, а при невозможности – применения другого, «непроцессуального», примером которого является применение в качестве разграничитель-

ного критерия направленности следственных действий [9, с. 392-395]. В таком случае направление расследования можно рассматривать как линию, направленность, курс деятельности органа досудебного расследования, обусловленные задачами, которые возникают в соответствующей следственной ситуации. Главным направлением расследования на начальном этапе является сбор максимально возможного количества доказательств и другой информации в определённой следственной ситуации с момента начала уголовно-процессуальной деятельности. Заканчивается данный этап после производства тех следственных (розыскных) действий, возможность и необходимость проведения которых определена следственной ситуацией. При этом могут быть достигнуты разные результаты, которые определяют типичные следственные ситуации последующего этапа расследования.

Однако следует дополнительно изучить и возможности трансформации «процессуального» подхода в направлении формирования двух этапов расследования: начального (от момента начала уголовно-процессуальной деятельности до сообщения лицу о подозрении) и последующего (от момента сообщения о подозрении до завершения расследования).

Важное теоретико-прикладное значение имеет и решение вопроса о возможности включения в содержание частной криминалистической методики рекомендаций по тактике негласных следственных (розыскных) действий, которые являются наиболее типичными для досудебного расследования соответствующей категории преступлений. С одной стороны, по раннее существующей практике большинство действий, которые сейчас именуется негласными следственными (розыскными), традиционно рассматривались как оперативно-розыскные мероприятия, относящиеся к предмету науки оперативно-розыскной деятельности. Законом установлено, что сведения о факте и методах их проведения не подлежат разглашению (ч. 1 ст. 256 УПК Украины). Тем не менее, отнесение негласных следственных (розыскных) действий к уголовно-процессуальной деятельности ставит их в один ряд с другими следственными действиями. Проводить их может сам следователь, а даже в случае поручения оперативным работникам, последние пользуются полномочиями следователя (ч. 2 ст. 41 УПК Украины). Поэтому методика расследования будет неполной без освещения особенностей тактики негласных следственных действий. Трудно представить себе такую методику расследования получения неправомерной выгоды (взятки). Ведь в уголовном производстве по данной категории преступлений негласные следственные действия подчас играют решающую роль. Речь идет о вмешательстве в частное общение, наблюдении за лицом, аудио-, видеоконтроле места, контроле совершения преступления. Данные негласные следственные действия проводятся как обособленно, так и в рамках тактических операций, т.е. в комплексе с осмотром места происшествия, допросами и т.д. Это свидетельствует о необходимости переосмысления соотношения предмета исследования в области криминалистики и оперативно-розыскной деятельности. Считаем, что в данном вопросе криминалистическая наука должна пойти путём интеграции знаний о тактике негласных следственных действий в частные методики расследования.

Ещё одним важным проблемным аспектом формирования криминалистических методик, относящимся к их содержанию, является шаг законодателя по закреплению возможности проведения следственных действий, например, допроса свидетеля, потерпевшего

(ст. 225 УПК Украины) во время досудебного расследования в судебном заседании. В связи с этим возникает проблема, связанная с необходимостью разработки и включения криминалистических рекомендаций для суда в методики досудебного расследования. Если ранее методики расследования адресовались следователю, то сегодня они должны содержать рекомендации по проведению некоторых следственных действий в определённых следственных ситуациях в суде.

Требуют уточнения и вопросы организации расследования, взаимодействия следователя с другими должностными лицами и органами. Поскольку сейчас значительно усилена роль прокурора, который осуществляет процессуальное руководство досудебным расследованием, следует признать, что распространённый ранее лозунг «следователь – организатор расследования» перестал быть актуальным. Поэтому рекомендации по методике расследования должны быть адресованы не только следователю, а и прокурору. В первую очередь, это касается взаимодействия. Рекомендации по взаимодействию в системе «следователь – оперативные подразделения», в которой следователь выполняет руководящую, направляющую роль, в методике расследования нужно дополнить системой «прокурор – следователь», в которой главенствует процессуальный руководитель.

Наконец, нельзя не затронуть вопрос о профилактической деятельности следователя в уголовном производстве и месте соответствующих рекомендаций в методике расследования.

Действующий УПК Украины не содержит норм, прямо устанавливающих обязанность следователя выявлять и принимать меры по устранению причин и условий, способствующих совершению преступлений. Однако, п. 3 ч. 1 ст. 30 Закона Украины «О прокуратуре» устанавливает, что прокурор принимает меры к тому, чтобы органы, осуществляющие оперативно-розыскную деятельность и досудебное расследование, выявляли причины совершения уголовных правонарушений, условий, способствующих этому, принимали меры по их устранению. Поскольку эта норма была принята 13 апреля 2012 года в связи с принятием нового УПК Украины, законодатель, видимо, предполагал возможность продолжения данного направления деятельности органа досудебного расследования, несмотря на отсутствие в кодексе специальных норм. Таким образом, органы досудебного расследования и прокуроры могут осуществлять профилактические меры на основании норм отраслевых законов, но это касается всех правонарушений, выявляемых органами прокуратуры и милицией.

Считаем, что более рациональным было бы установление в УПК Украины права следователя в случае выявления на стадии досудебного расследования условий, способствовавших совершению преступления, обратиться по согласованию с прокурором к следственному судье для решения вопроса (путем вынесения соответствующего определения) о принятии профилактических мер с целью недопущения в будущем подобных преступлений. Включение в УПК Украины специальных норм, позволяющих осуществлять профилактические меры в уголовном производстве, приведет, с одной стороны, к дополнительному обеспечению соблюдения прав человека, а с другой – к более серьезному отношению к обязательности реализации органами и должностными лицами предписаний по устранению условий, способствующих совершению уголовных правонарушений. Также следует подчеркнуть, что даже отсутствие в новом УПК

Украины подобных норм вовсе не означает отказ от профилактической деятельности в уголовном процессе вообще. Ведь к предмету доказывания по новому УПК Украины (ч.ч. 2, 4 ст. 91) отнесены обстоятельства, характеризующие личность обвиняемого, а также форма вины, мотив и цель совершения уголовного правонарушения. Именно в числе этих обстоятельств находятся и причины определенного преступления.

Зуйков Г. Г. в свое время отмечал, что в доказывании обстоятельств, характеризующих личность обвиняемого, и причин, и условий, способствовавших совершению преступления, границу провести практически невозможно, так как они в ряде случаев полностью совпадают [10, с. 11]. Сведения о темпераменте, характере, поведении, эмоционально-волевых и индивидуальных психологических качествах относят к обстоятельствам, характеризующим личность обвиняемого в уголовном производстве [11, с. 7]. Поэтому установление причин преступления, если ими были отрицательные стороны личности подозреваемого, в том числе те, которые выражены в мотиве преступления, остается обязательной задачей досудебного расследования.

Кроме того, условия, способствовавшие совершению преступления, как правило, могут быть раскрыты при анализе объективной стороны преступления. Часто они находятся в непосредственной связи с обстановкой совершения преступления, обуславливая способ преступного посягательства. Поэтому способ совершения преступления нередко служит ключом для выявления тех обстоятельств, которые в данном случае облегчили реализацию преступного умысла [12, с. 161]. Значит, деятельность по доказыванию следователем способа и других обстоятельств совершения преступления, как элемента предмета доказывания в уголовном производстве, тоже частично включает возможности решения профилактических задач, в частности, путем установления отдельных факторов, способствовавших преступной деятельности.

К указанному следует добавить, что практическая деятельность следователя по предупреждению преступлений при осуществлении досудебного производства является более широкой, чем чисто профилактическая, которая выступает лишь как один из трех ее основных направлений. Как верно указал Махтаев М. Ш., роль криминалистики в предупреждении преступлений заключается в разработке и применении средств, приемов и методов выявления и устранения обстоятельств, способствующих совершению и сокрытию преступлений, а также средств, приемов и методов, направленных на предупреждение совершенных и прекращение готовящихся преступлений [13].

Таким образом, криминалистическое предупреждение преступлений должно включать научные основы и прикладные практические меры: а) профилактики, то есть выявления причин и условий, способствовавших совершению преступлений, и их устранения; б) предотвращения, то есть недопущения совершения готовящихся преступлений с помощью криминалистических средств, приемов и методов; в) пресечения преступлений в ходе уголовного производства, то есть прекращения длящихся преступлений или деяний на этапе их подготовки. Указанные аспекты должны найти свое отражение в системе криминалистических рекомендаций по методике расследования определенных видов преступлений.

Вывод. Подводя итоги, следует сделать вывод о необходимости модернизации методико-криминалистических рекомендаций на новом этапе развития уголовного процесса Украины в направлениях уточнения положений о периодизации процесса

расследования, интеграции знаний в области оперативно-розыскной деятельности в криминалистику, роли прокурора и следователя в организации расследования, профилактике преступлений во время досудебного расследования. Глубокое изучение данных вопросов можно отнести к перспективным направлениям дальнейших научных исследований.

Список литературы:

1. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. на соискание учёной степени д-ра юрид. наук / А. Н. Колесниченко. – Харьков, 1967. – 30 с.
2. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. – Х. : Консум, 1999. – 480 с.
3. Волобуев А. Ф. Проблемы методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія / А. Ф. Волобуев. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 336 с.
4. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія / В. А. Журавель. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2012. – 304 с.
5. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В. В. Тіщенко ; Одеська національна юридична академія. – Одеса : Фенікс, 2007. – 260 с.
6. Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді : дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / І. І. Когутич. – Львів, 2010. – 529 с.
7. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія / Б. В. Щур ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Харків юридичний, 2010. – 319 с.
8. Журавель В. А. Концептуальные подходы к модернизации криминалистических методик / В. А. Журавель // Современное состояние и развитие криминалистики : сборник научных трудов / под ред. Н. П. Яблокова и В. Ю. Шепитько. – Х. : Апостиль, 2012. – С. 186-202.
9. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – Т. 3: Криминалистические средства, приёмы и рекомендации. – 478 с.
10. Зуйков Г. Г. Выявление в процессе расследования причин и условий, способствующих совершению преступления, и принятие мер к их устранению : пособие для слушателей Высшей школы / Г. Г. Зуйков. – М. : Изд-во НИ и РИО ВШ МООН РСФСР, 1964. – 68 с.
11. Дуда А. В. Обставини, що характеризують особу обвинуваченого, як елемент предмета доказування у кримінальній справі : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / А. В. Дуда. – К., 2010. – 17 с.
12. Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О. В. Пчеліна. – Х., 2010. – 225 с.
13. Махтаев М. Ш. Технично-криминалистическое обеспечение предупреждения преступлений / М. Ш. Махтаев // Технично-криминалистическое обеспечение органов федеральной пограничной службы России. Проблемы и перспективы развития. Часть 2. : материалы научно-практической конференции / под ред. докт. фил. наук И. К. Харичкина. – М. : НИиРИО Московского военного института ФПС РФ, 2000. – С. 6-17.

Степанюк Р. Л. Проблеми модернізації окремих криміналістичних методик на сучасному етапі розвитку кримінального процесу України / Р. Л. Степанюк // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 349-355.

У статті розглянуто деякі напрямки модернізації методик розслідування окремих видів злочинів у зв'язку з реформуванням кримінального процесуального законодавства України. Зокрема, висвітлені проблеми періодизації процесу розслідування, доцільності включення до окремих криміналістичних методик рекомендацій щодо тактики негласних слідчих дій, удосконалення положень з організації розслідування, здійснення профілактичної діяльності на досудовому розслідуванні.

Ключові слова: криміналістична методика, досудове розслідування, етап розслідування, організація розслідування, профілактика злочинів.

PROBLEMS OF MODERNIZATION OF PRIVATE CRIMINALISTIC METHODS AT THE PRESENT STAGE OF DEVELOPMENT OF THE CRIMINAL PROCEDURE IN UKRAINE

Stepaniuk R. L.

*Kharkov National University of Internal Affairs,
Kharkov, Ukraine*

The author discusses some directions of modernization of investigation methods of certain types of crimes in connection with the reform of the criminal procedure legislation of Ukraine. In particular, it highlights the problems of periodization of the investigation towards finding a new criteria for the differentiation of the initial and subsequent stages of the investigation. These may be produced actions or procedural solutions (the report of suspicion to a person, the completion of the pre-trial investigation). The author gives arguments in favor of advisability of introducing of recommendations on tactics of undercover investigation to private criminalistic methods and arguments of need to integrate knowledge from the field of operational-search activity to Criminalistics. In this regard, he underlined that at the present stage of development of the criminal procedure law and investigative practice in many categories of crimes, the results of secret investigation activities play a crucial role in proving. Therefore, the corresponding separate criminalistic methods cannot be completed without coverage of these issues. It is also necessary to consider the advisability of forming criminalistic recommendations for pre-trial investigation of certain investigative actions in court. There were proposed the directions of improvement of the provisions on the organization of the investigation due to the increasing of role of the prosecutor as procedural leader. The author formulated recommendations aimed at improving the legislation and scientific support of the issues of crime prevention at the pre-trial investigation. In this regard, there were shown the need to expand the powers of the investigator for this type of activity, and the unreasonableness of the declining interest in the relevant direction of criminological researches.

Key words: criminalistic methods, pre-trial investigation, stage of an investigation, organization of the investigation, prevention of crimes.

Spisok literatury:

1. Kolesnichenko A. N. Nauchnye i pravovye osnovy rassledovaniya otdel'nykh vidov prestuplenij : avtoref. dis. na soiskanie uchjonoj stepeni d-ra jurid. nauk / A. N. Kolesnichenko. – Har'kov, 1967. – 30 s.
2. Matusovskij G. A. Jekonomicheskie prestuplenija: kriminalisticheskij analiz / G. A. Matusovskij. – H. : Konsum, 1999. – 480 s.
3. Volobuev A. F. Problemi metodiki rozsliduvannja rozkradan' majna v sferi pidpriemnictva : monografija / A. F. Volobuev. – Harkiv : Vid-vo Un-tu vnutr. sprav, 2000. – 336 s.
4. Zhuravel' V. A. Kryminalistychni metodyky: suchasni naukovy koncepcii' : monografija / V. A. Zhuravel'. – H. : Vyd. agencija «Apostil'», 2012. – 304 s.
5. Tishhenko V. V. Teoretychni i praktychni osnovy metodyky rozsliduvannja zlochyniv : monografija / V. V. Tishhenko ; Odes'ka nacional'na jurydychna akademija. – Odesa : Feniks, 2007. – 260 s.
6. Kogutych I. I. Teoretychni osnovy vykorystannja kryminalistychnyh znan' pid chas rozgljadu kryminal'nyh sprav u sudi : dys. na zdobuttja naukovogo stupenja d-ra juryd. nauk : spec. 12.00.09 «Kryminal'nyj proces ta kryminalistyka; sudova ekspertyza» / I. I. Kogutych. – L'viv, 2010. – 529 s.
7. Shhur B. V. Teoretychni osnovy formuvannja ta zastosuvannja kryminalistychnyh metodyk : monografija / B. V. Shhur ; Nac. juryd. akad. Ukraïny im. Jaroslava Mudrogo. – Harkiv : Harkiv jurydychnyj, 2010. – 319 s.
8. Zhuravel' V. A. Konceptual'nye podhody k modernizacii kriminalisticheskikh metodik / V. A. Zhuravel' // Sovremennoe sostojanie i razvitie kriminalistiki : sbornik nauchnyh trudov / pod red. N. P. Jablokovala i V. Ju. Shepit'ko. – H. : Apostil', 2012. – S. 186-202.
9. Belkin R. S. Kurs kriminalistiki : v 3 t. / R. S. Belkin. – M. : Jurist#, 1997. – T. 3: Kriminalisticheskie sredstva, prijomny i rekomendacii. – 478 s.
10. Zujkov G. G. Vyjavlenie v processe rassledovaniya prichin i uslovij, sposobstvujushhij soversheniju prestuplenija, i prinjatje mer k ih ustraneniju : posobie dlja slushatelej Vysšej shkoly / G. G. Zujkov. – M. : Izd-vo NI i RIO VSh MOOP RSFSR, 1964. – 68 s.
11. Duda A. V. Obstavyny, shho harakteryzujut' osobu obvynuvachenogo, jak element predmeta dokazuvannja u kryminal'nij spravi : avtoref. dys. na zdobuttja naukovogo stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.09 «Kryminal'nyj proces ta kryminalistyka; sudova ekspertyza» / A. V. Duda. – K., 2010. – 17 s.
12. Pchelina O. V. Osoblyvosti predmeta dokazuvannja u kryminal'nyh spravah pro ekonomichni zlochyny ta i'h vplyv na metodyku rozsliduvannja : dys. na zdobuttja naukovogo stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.09 «Kryminal'nyj proces ta kryminalistyka; sudova ekspertyza» / O. V. Pchelina. – H., 2010. – 225 s.
13. Mahtaev M. Sh. Tehniko-kriminalisticheskoe obespechenie preduprezhdenija prestuplenij / M. Sh. Mahtaev // Tehniko-kriminalisticheskoe obespechenie organov federal'noj pograničnoj sluzhby Rossii. Problemy i perspektivy razvitija. Chast' 2. : materialy nauchno-prakticheskoi konferencii / pod red. dokt. fil. nauk I. K. Harichkina. – M. : NIiRIO Moskovskogo voennogo instituta FPS RF, 2000. – S. 6-17.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК СПОСІБ ВИЯВЛЕННЯ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП

Телійчук В. Г.

*Кіровоградський інститут державного та муніципального управління
Класичного приватного університету м. Кіровоград, Україна*

У статті розглянуто роль оперативно-розшукового прогнозування організованої злочинності в діяльності оперативних підрозділів МВС України, його удосконалення в процесі попередження, документування та викриття злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами. Визначено поняття, види, типи та ознаки оперативно-розшукового прогнозування.

Ключові слова: органи внутрішніх справ, оперативно-розшукова діяльність, оперативні підрозділи МВС, організована злочинність, прогнозування, оперативно-розшукове прогнозування, розкриття та розслідування злочинів.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлена наступним. Пріоритетним напрямом діяльності органів внутрішніх справ України в сучасних умовах є забезпечення і гарантування реалізації конституційних прав кожного громадянина нашої держави, попередження злочинних посягань, особливо з боку організованих угруповань і злочинних організацій, захист громадян від насильницьких дій, боротьба з особливо небезпечними злочинами – вбивствами, розбоями та грабежами, нанесенням тяжких тілесних ушкоджень, економічними злочинами. Одним з головних чинників у правоохоронній практиці, спрямованим на забезпечення виконання цих завдань, є побудова надійної, науково обґрунтованої доказової бази розкриття та розслідування злочинів [2, с. 153].

Належність організації роботи оперативних підрозділів у процесі протидії організованої злочинності (далі ОЗ), як правило, повинно передувати проведенню прогнозу, оскільки без обліку майбутнього розвитку (тобто без прогнозу) неможливе ефективне планування діяльності в оперативній роботі.

Нинішня криміногенна ситуація потребує впровадження у практику правоохоронних органів сучасних прийомів і методів протидії злочинності, розроблення адекватних підходів до розв'язання проблем, що виникають у процесі цієї боротьби. Оперативно-розшукове прогнозування – один з таких підходів [2].

На даний час, незважаючи на визначені позитивні зрушення, прогнозування в системі оперативних підрозділів ще не стало невід'ємною складовою частиною процесу підготовки управлінських рішень. Однією з причин такої ситуації є відсутність належного нормативного закріплення функції прогнозування.

Крім того, аналіз існуючих організаційних структур оперативних підрозділів показує, що спеціалізованих підрозділів, які на належному рівні реалізують функцію прогнозування, у практичних підрозділах поки не існує.

Лише частково ці завдання реалізуються оперативними підрозділами моніторингу та аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою удосконалення прогнозування в діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ займалися і продовжують займатись такі вітчизняні фахівці в галузі оперативно-розшукової діяльності, як: Агєєв В. В., Горяїнов К. К., Овчинський В. С., Плішкін В. М., Сінілов Г. К., Антонов В. К., Василичук В. І., Горбачевський В. Я., Долженков О. Ф., Кондратьєв Я. Ю., Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Бусол О. Ю. та ін.

У більшості вчених і практиків не викликає сумніву факт, що оперативно-розшукове прогнозування підвищує ефективність оперативно-розшукової діяльності, позитивно відображаючись на кожній з її організаційних форм. Однак у роботах цих науковців не розглянуто позицію, що оперативно-розшукове прогнозування має стати невід'ємним та обов'язковим інструментом для здійснення прогнозів щодо організованої злочинності за будь-яких форм оперативно-розшукової діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення прогнозування в діяльності оперативних підрозділів в процесі попередження, документування та викриття злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами (ОЗГ).

Виклад основного матеріалу дослідження. В структурі аналітичної роботи в ОРД обов'язково присутні елементи передбачення, оскільки любе рішення (включаючи тактичне) звертається в майбутнє, відповідає на питання: «Як необхідно буде діяти?» [3, с. 733]

Важливим чинником, що впливає на розвиток організованої злочинності, є і те, що заходи, яких уживали органи державної влади й управління, як правило, відставали від динаміки змін кримінальної ситуації в країні, що перешкоджає досягненню реальних позитивних результатів у протидії злочинності. Серед об'єктивних і суб'єктивних причин цього можна виокремити також низький рівень прогнозного забезпечення оперативно-розшукової діяльності [4]. Зважаючи на важливість теми, ставимо за мету статті дослідити роль оперативно-розшукового прогнозування в протидії ОЗ.

Прогнозування – це різновид передбачення, воно базується на заздалегідь зібраній упорядкованій (систематизованій) інформації, на знанні закономірностей розвитку злочинної поведінки осіб, які представляють оперативний інтерес, особливостей умов, в яких діє агентура або застосовуються методи ОРД, на оцінці тактичних можливостей оперативних співробітників, агентів й інших учасників ОРЗ [3, с. 733].

Як свідчить аналіз дослідження, прогнозування в діяльності оперативних підрозділів необхідно застосовувати для того, щоб зрозуміти, як і у якому напрямі будуть розвиватися події, (приміром у тій чи іншій галузі або сфері економіки) та вчасно підготуватися до активного впливу на них.

У науковому розумінні це поняття вперше почало вживатись у медицині. Давньогрецький вчений та видатний лікар Гіпократ є автором праці, яку назвав «Прогностика», тобто передбачення, передрікання.

Оперативно-розшукове прогнозування є результатом мислення оперативного працівника, пошуку ним відповідей на питання про те, як може змінитися оперативнотактична ситуація, як необхідно діяти в очікуваній ситуації, якою буде поведінка противника (особи, яка вчиняє чи буде вчиняти протиправні дії).

Отже, оперативно-розшукове прогнозування – це важливий елемент тактичного мислення, інформаційно-логічний процес, який передуює прийняттю тактичного рішення, який впливає на їх зміст і вибір засобів та методів реалізації в оперативно-розшукових діях (заходах, операціях)

Логічною основою оперативно-розшукового прогнозування є важливі категорії пізнання:

екстраполяція – розповсюдження встановлених в минулому тенденцій на майбутній період часу; *умовивід за аналогією* – перенесення знань про вивчені об'єкти, явища на об'єкти і явища, які щойно виявляються, подібні за істотними ознаками й якостями; *моделювання* – дослідження будь-яких явищ і процесів шляхом побудови схем, графіків (наприклад, міжрегіональних зв'язків) шляхом нанесення на карти місцевості та плани міст пункту дислокації груп і певних осіб, щодо яких мають бути здійснені оперативно-розшукові дії щодо встановлення їх особи, негласним спостереженням або затриманню, шляхом графічного відображення ймовірних маршрутів пересування розроблюваних. За агентурними даними моделюються функції окремих ланок ОЗГ для отримання прогнозних висновків про поведінку системи у випадку ліквідації цих ланок шляхом затримання і арешту.

Оперативно-розшукове прогнозування передбачає використання будь-якої вихідної інформації, отриманої від агентури шляхом розвідопитування, оперативного огляду, іншими методами ОРЗ або в результаті слідчих дій, із оперативних матеріалів, архівів та інших матеріалів інших організацій й установ [3, с. 734-735].

Майбутнє можна зрозуміти тільки шляхом аналізу минулого й сучасного, оскільки воно з'являється на основі їх діалектичної зміни. Прогнозування є окремим видом передбачення [5].

Як зазначає Плішкін В. М., прогнозування є визначення ймовірних шляхів та результатів майбутнього розвитку явищ і процесів, оцінка показників, що характеризують ці явища та процеси для більш менш віддаленого майбутнього.

Кондратьєв Я. Ю. оперативно-розшукове прогнозування визначає як важливий елемент тактичного мислення, інформаційно-аналітичний процес, який передуює прийняттю тактичних рішень як у вигляді конкретних планів дій та їх реалізації, так і поглинання передбачення у вигляді динамічного дійового рішення в інтенсивні періоди ОРД [6].

Для успішної реалізації завдання прогнозування оперативним підрозділам на першому етапі необхідно визначити пріоритетні напрями досліджень проблем, процесів у сферах життєдіяльності, явищ у суспільстві, з метою виявлення загроз в економічній, політичній, соціальній та зовнішній сферах діяльності держави.

Явища, комплекси явищ, фактори, що охоплюються прогностичною оцінкою, допомагають у виборі тактичних прийомів для виконання завдань з протидії злочинності [4].

Таким чином, прогнозування є частиною більш загального поняття передбачення, яке поєднує всі різновиди способів здобування перспективної інформації про майбутнє.

Так, наприклад, передбачення криміногенних подій у сфері економіки дає можливість оперативним підрозділам, зокрема ДСБЕЗ, завчасно підготуватись до них,

втрутитися в процес їх розгортання, контролювати його, цілеспрямовано працювати над втіленням у життя однієї з виявлених альтернатив майбутнього.

Як свідчать наукові дослідження, виділяють три елементи системи передбачення: потреби, здібності та здатності людської особистості.

Якщо оперативний прогноз – це інформація для розмірковування, то план в оперативно-розшуковій діяльності (ОРД) є керівництвом до дії. При цьому важливо, щоб прогнозування було цілеспрямованим й системним, бо його результати мають використовуватися при виконанні конкретних завдань ОРД, і позиції плану ґрунтувались би не тільки на аналізі ретроспективної інформації, але й підкріплювались відповідними прогнозними даними. Отже, прогнози в організації ОРД мають цілком певне функціональне призначення, а до основних його функцій належать: орієнтовна, нормативна та попереджувальна.

Зокрема, у якості самостійних можна виділити *наступні функції* оперативно-розшукового прогнозування: ймовірної поведінки осіб після скоєння злочинів, що необхідно для вибору тактичних прийомів їх виявлення і затримки; ймовірної ситуації, що може скластися в період оперативної перевірки, чим визначається вибір і розміщення нових сил, підбір засобів і обрання тактики оперативної перевірки; ймовірної поведінки негласних співробітників у визначених умовах при виконанні завдань; індивідуальної злочинної поведінки; дії оперативних працівників щодо осіб, які підозрюються у підготовці чи вчиненні злочинів у сфері економіки; діяльність корумпованих зв'язків кримінальних структур; необхідність додаткових джерел інформації [7, с. 340].

Звернення до прогнозування висуває нові вимоги до об'єкта і якості інформації, оскільки любе прогнозування – це висновок, заснований на співвідношенні багатьох фактів і аспектів, що впливають на розвиток явища, яке пізнається.

Прогнозу як засобу управління соціальними процесами і регулятору тактичних рішень у сфері оперативно-розшукової діяльності притаманні ті самі функції, що й прогнозу загалом. До них належать: виявлення характеру зміни певної ситуації в умовах, коли на неї діють впливи, що формуються стихійно; аналіз зміни ситуації, коли на неї впливають певні дії й коли відомі цілі та засоби їх здійснення; визначення характеру ситуації, яку необхідно враховувати для досягнення поставленої мети; виявлення змін часткових цілей і засобів за умов досягнення головної мети [8, с. 284].

Оперативно-розшуковому прогнозуванню притаманні всі ознаки, за яких у науці розкривається поняття прогнозування взагалі, а саме: інформативність, зв'язок із майбутньому, використання минулого та сучасного досвіду, вірогідний характер, залежність від майбутнього, наукова обґрунтованість, використання тенденцій і закономірностей досліджуваного явища [7, с. 342].

В якості самостійних можна виділити наступні види оперативно-розшукового прогнозування:

а) прогнозування ймовірної поведінки членів ОЗГ після вчинення злочинів, що необхідно для вибору тактичних прийомів їх виявлення і затримання; б) прогнозування ймовірної ситуації, яка може скластися в період оперативної перевірки, чим визначається вибір і розстановка нових сил, підбір засобів і обрання тактики оперативної перевірки; в) прогнозування ймовірної поведінки негласних співробітників

в окремих умовах при виконанні завдань оперативних працівників, що необхідно для їх спеціальної підготовки, навчання та інформаційно-тактичного забезпечення їх діяльності; г) прогнозування поведінки неформальних груп з антисуспільною направленістю – для визначення необхідності, форм і методів профілактичного впливу (з метою запобігання переростання в ОЗГ); д) прогнозування індивідуальної злочинної поведінки, що здійснюється з цією ж метою, що й прогнозування поведінки неформальних груп.

Всі ці види прогнозування – не що інше, як отримання інформації про явища, які не існують в той час, коли здійснюється прогноз [7, с. 340]. Особливе місце в процесі оперативного прогнозування відводиться принципам, які забезпечують ефективність прогностичної діяльності, а саме принципи системності, узгодженості, варіантності, безперервності, верифікації та рентабельності.

Кількість методів, які застосовуються в процесі прогнозування, достатньо велика. Отже, практика оперативного прогнозування викликала необхідність їх упорядкування. Одним із підходів до класифікації методів є їх поділ за ступенем формалізації. На підставі цього критерію наука управління методи розподіляє на інтуїтивні та формалізовані.

Інтуїтивні методи застосовуються у більшості випадків, коли немає можливості використовувати більш точні, засновані на математичних розрахунках та використанні електронно-обчислювальної техніки. До інтуїтивного відносяться експертні методи, що засновані на використанні професійних знань, досвіду, інтуїції фахівців у відповідній області знань (експертів) для одержання прогнозної інформації. У свою чергу, експертні методи за загальним принципом дії розподіляються на дві групи: індивідуальні експертні оцінки і колективні експертні оцінки. Формалізовані методи відносяться до класу спеціальних методів прогностики і мають, як правило, математичне обґрунтування та аналіз інформації.

Важливою логічною передумовою оперативно-розшукового прогнозування при забезпеченні боротьби з ОЗ є діалектика взаємозв'язків різних соціальних явищ, статистична повторюваність їх чередування, що дозволяє передбачати або наставання конкретних подій (категоричний прогноз), або декілька варіантів тактично значущих подій (альтернативний прогноз).

В оперативно-розшуковому прогнозуванні необхідно виділити декілька типів передбачення: *передбачення настання яких-небудь подій* на основі простої повторюваності тих чи інших явищ. Воно базується на встановленні зв'язків між явищами, що спостерігаються; *передбачення за аналогією*: якщо в аналогічній ситуації, як правило, людина діє певним чином, то слід чекати таких же дій і в даній ситуації; *передбачення на основі специфіки об'єкта*. Аналогія (особливо, якщо мова йде про вчинки людей) далеко не завжди забезпечує правильний прогноз, а відповідно, і правильне тактичне рішення.

Висновки. Підсумовуючи зазначене та погоджуючись з думкою Горяїнова К. К., Овчинського В. С. та Сінілова Г. К., слід наголосити, що всі типи оперативно-розшукового прогнозування сприятливо впливають на якість ОРД у всіх її формах.

По-перше, підвищується темп оперативно-розшукових заходів, оскільки тактичне прогнозування змушує приймати рішення і діяти. По-друге, воно сприяє прагненню

до поповнення інформації, а в результаті підвищує активність оперативно-розыскної діяльності. Реалізація даної закономірності відбувається за наступною схемою: побудова прогнозу пов'язана з оцінкою наявних вихідних даних, що характеризують загальну ситуацію і ОЗУ; виявляються відсутні знання (пробіли), що перешкоджає достатньо точним і навіть альтернативним тактичним прогнозам; виникає необхідність в додатковій інформації; визначається зміст і обсяг недостатніх знань; намічаються оперативно-розыскні заходи по отриманню додаткової інформації; підбираються сили, засоби, вибираються методи отримання такої інформації; організуються заходи, які і забезпечують динамічність оперативного пошуку і перевірки.

По-третє, використовує багато резервів для пошуку інформації. Такі резерви мають фактично в будь-якій ситуації. По-четверте, отримання оперативно-розыскних прогнозів істотно підвищує якість тактичних рішень, зокрема, за рахунок більш повної поінформованості, що досягається в ході прогнозування. При цьому діє основна закономірність тактики: чим вище поінформованість, тим ефективніша оперативно-тактична дія. По-п'яте, оперативно-розыскное прогнозування гарантує від помилок в роботі з агентурою, при використанні технічних засобів і методів ОРД.

Список літератури:

1. Телійчук В. Г. Взаємодія підрозділів карного розшуку з населенням при розкритті розбійних нападів / В. Г. Телійчук // Південноукраїнський правничий часопис. – Одеський юридичний інститут ХНУВС, 2006. № 2. – С. 153-156.

2. Агеев В. В. Теоретические и организационно-правовые основы оперативно-розыскного прогнозирования : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / В. В. Агеев. – Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://www.disscat.com/content/teoreticheskie-i-organizatsionno-pravovye-osnovy-operativno-rozysknogo-prognozirovaniya>.

3. Горяинов К. К. Теория оперативно-розыскной деятельности : учебник / К. К. Горяинов, В. С. Овчинский, Г. К. Синилов. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 832 с.

4. Бусол О. Ю. Підрозділи аналітичної розвідки як спеціальний суб'єкт оперативно-розыскного прогнозування / О. Ю. Бусол. – Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/.

5. Майбутнє: проблеми прогнозування // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://ellib.org.ua/books/files/philosophy/filup/p27.html>.

6. Організація прогнозування в діяльності підрозділів ДСБЕЗ // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2003/03klinko>.

7. Овчинский В. С. Основы борьбы с организованной преступностью : монография / В. С. Овчинский, В. Е. Еминов, Н. П. Яблоков. – М. : «ИНФРА-М», 1996. – 400с.

8. Овчинский С. С. Оперативно-розыскная информация / С. С. Овчинский ; под ред. А. С. Овчинского, В. С. Овчинского. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 367 с.

Телійчук В. Г. Оперативно-розыскное прогнозирование как способ выявления организованных преступных групп / В. Г. Телійчук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 356-361.

В статье рассмотрена роль оперативно-розыскного прогнозирования организованной преступности в деятельности оперативных подразделений МВД Украины, его усовершенствования в процессе предупреждения, документирования и выявления преступлений, совершенных организованными преступными группами.

Ключевые слова: органы внутренних дел, оперативно-розыскная деятельность, оперативные подразделения МВД, организованная преступность, прогнозирование, оперативно-розыскное прогнозирование, раскрытие и расследование преступлений.

**OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE FORECASTING
AS A WAY TO IDENTIFY ORGANIZED CRIME GROUPS**

Teliychuk V. G.

*Kirovograd Institute of State and Municipal Management of Classic Private University
Kirovograd, Ukraine*

The paper considers the role of operative investigation of organized crime in the prediction of operational units in the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, its improvements in preventing, identifying and documenting the crimes committed by organized criminal groups. Concepts, kinds, types and characteristics of operational-search prediction. Considered as a kind of prediction Predictions, based on pre- assembled orderly (organizes) the information on knowledge of patterns of criminal behavior of those who are operating the interest features of the conditions in which a secret service or the investigative methods used, the assessment of tactical opportunities available employees, agents and other members of MPAs. Attention is paid to the fact that operational-search prediction is an important element of tactical thinking, information and logical process that preceded the adoption of tactical decisions that affect their content and choice of means and methods of operational search actions (actions, operations). Attention is paid to the fact that the logical basis for operational and investigative forecasting is important categories of knowledge such as extrapolation, reasoning by analogy, simulation. Operational and investigative forecasting has all the features for which the notion of science reveals forecasting in general, namely, information content, communication of the future, using the past and present experience, reliable character, dependent on future scientific validity, usage trends and patterns of the phenomenon. Characterized in the operational forecasting to ensure the effectiveness of predictive activity, namely the principles of consistency, consistency, variability, continuity, verification and profitability. One of the approaches to the classification methods used in the forecasting process is the separation of the degree of formalization. Based on this criterion, management science methods to distribute intuitive and formal, are examples of their application. Intuitive methods used in most cases where there is no possibility to use more accurate, based on mathematical calculations and use of computer technology. Formal methods belong to a class of special methods of prognostication. The proposed corresponding logical conclusions as vsyh types of operative-investigative prediction that positively affect the quality of OSA in all its forms.

Key words: law-enforcement bodies, the operational-search activity, operational Interior Ministry units, organized crime, forecasting, operational and investigative forecasting, rasskrytie and investigate crimes.

Spysok literatury:

1. Teliychuk V. G. Vzajemodija pidrozdiliv karnogo rozshuku z naselejjam pry rozkrytti rozbijnyh napadiv / V. G. Teliychuk // Pivdenoukrai'ns'kyj pravnychyj chasopys. – Odes'kyj jurydychnyj instytut HNUVS, 2006. № 2. – S. 153-156.
2. Ageev V. V. Teoreticheskie i organizacionno-pravovye osnovy operativno-rozysknogo prognozirovaniya : avtoref. dis. na soiskanie uchjonoj stepeni kand. jurid. nauk : spec. 12.00.09 «Ugolovnyj process, kriminalistika i sudebnaja jekspertiza; operativno-rozysknaja dejatel'nost'» / V. V. Ageev. – Rezhim dostupa. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-i-organizatsionno-pravovye-osnovy-operativno-rozysknogo-prognozirovaniya>.
3. Gorjainov K. K. Teorija operativno-rozysknoj dejatel'nosti : uchebnyk / K. K. Gorjainov, V. S. Ovchinskij, G. K. Sinilov. – M. : INFRA-M, 2006. – 832 s.
4. Busol O. Ju. Pidrozdily analitychnoi' rozvidky jak special'nyj sub'jekt operativno-rozshukovogo prognozuvannja / O. Ju. Busol. – Rezhym dostupa. – [Elektronnyj resurs] : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/.
5. Majbutnje: problemy prognozuvannja // Rezhym dostupa. – [Elektronnyj resurs] : <http://ellib.org.ua/books/files/philosofy/filup/p27.html>.
6. Organizacija prognozuvannja v dijtal'nosti pidrozdiliv DSBEZ // Rezhym dostupa. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.nbu.gov.ua/articles/2003/03klinko>.
7. Ovchynskij V. S. Osnovy bor'by s organizovannoju prestupnost'ju : monografija / V. S. Ovchynskij, V. E. Emynov, N. P. Jablov. – M. : «YNFRA-M», 1996. – 400s.
8. Ovchynskij S. S. Operativno-rozysknaja ynformacija / S. S. Ovchynskij ; pod red. A. S. Ovchynskogo, B. C. Ovchynskogo. – M. : YNFRA-M, 2000. – 367 s.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 363-368.

УДК 343.132

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОПИТУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Титов А. М., Тютюнник Т. В.

*Донецький університет економіки та права
м. Донецьк, Україна*

Стаття присвячена правому регулюванню допиту експерта відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України. Розглянуті стадії допиту експерта у кримінальному провадженні, а також особливості підготовки експерта до допиту.

Ключові слова: судовий експерт, допит експерта, стадії допиту експерта, підготовка до допиту експерта.

Вступ. Допит є найрозповсюдженішою слідчою дією. За його допомогою одержується і перевіряється значна частина інформації, необхідної для встановлення істини по справі. Тому цілком закономірним виступає інтерес дослідників до проблем допиту в кримінальному судочинстві. Чималий внесок у дослідженні різноманітних проблем допиту зроблений Ароцкером Л. Є., Баєвим О. Я., Бахіним В. П., Белкіним Р. С., Васильєвим О. М., Дуловим А. В., Карнеєвою Л. М., Коноваловою В. О., Порубовим М. І., Шепітьком В. Ю. та багатьма іншими вченими. Однак, необхідно зазначити, що вказана тема не може бути вичерпною, тому що різні аспекти проведення допиту постійно узагальнюються і на практиці впроваджуються нові психологічні та науково-методичні засоби його проведення.

Виклад основного матеріалу. Допит з точки зору кримінального процесу та криміналістики – це слідча дія, змістом якої є отримання та фіксація уповноваженою особою у встановленій кримінальним процесуальним законом формі показань, які містять відомості, що мають значення для вирішення кримінальної справи. З точки зору судової психології допит – це процес специфічного спілкування слідчого або судді з особою, яка допитується. Загальним виступає лише те, що вказані позиції з різних боків висвітлюють той чи інший бік слідчої дії.

Одним із засобів отримання доказів в кримінальному провадженні виступає допит експерта, який проводиться з метою роз'яснення проведеного ним дослідження. Допит експерта можливий лише після надання ним письмового висновку та не повинен виходити за межі проведеного дослідження. Допит експерта є процесуальною дією, яка може здійснюватися як в ході досудового розслідування, так і під час судового розгляду.

На стадії досудового розслідування допит експерта є можливим лише після ознайомлення слідчого з висновком експерта і метою цього допиту є одержання роз'яснення або доповнення висновку. На стадії судового розгляду кримінальної справи допит експерта може бути проведений також лише після дослідження висновку судом.

Проходить він у формі задавання питань експертові, спрямованих на роз'яснення і доповнення його висновку. КПК України містить положення, згідно яких показання експерта, наряду з висновком експерта, входять до джерел доказів (ст. 84), та наділяє експерта певними правами та обов'язками (ст. 69) [1].

Ароцкер Л. Є. вважав, що предметом допиту експерта можуть бути найрізноманітніші по своєму характеру обставини, що вимагають його спеціальних знань, але будь-які з них повинні відноситися до предмету проведеної експертизи. Це означає, що питання суду і учасників процесу повинні стосуватися об'єктів, досліджених експертом в межах питань, які ним вирішувалися і знайшли своє відображення у висновку. Вчений справедливо визначав, що все різноманіття питань, які суд і учасники процесу можуть задавати експертові для роз'яснення і доповнення його висновку, зводиться до питань теоретичного, довідкового та методичного характеру [2, с. 108].

Паневін О. С. і Сухова Г. Є. вважають, що експерт може бути допитаний в судовому засіданні у випадках необхідності: а) роз'яснення використаних методик експертного дослідження, спеціальних термінів, характеру висновку (чи є він категоричним, вірогідним або альтернативним); б) встановлення придатності наданих для дослідження об'єктів; в) доповнення висновку додатковою аргументацією окремих положень; г) повідомлення про встановлені під час дослідження факти, за якими перед експертом не ставилися питання при призначенні експертизи; д) мотивування окремих відповідей на поставлені питання, якщо це не вимагає проведення додаткової експертизи [3, с. 11].

Експерта можуть допитувати й у таких випадках, коли немає необхідності в додаткових дослідженнях, а мова йде про роз'яснення термінології, окремих формулювань, уточнення даних, що характеризують компетенцію експерта і його відношення до справи; про необхідність більш детального опису ходу дослідження; коли слідчому потрібно роз'яснити розбіжність між обсягом поставлених питань і висновками експерта чи між дослідницькою частиною висновку й висновками; коли незрозумілі причини розбіжностей між членами експертної комісії; при з'ясуванні питання, якою мірою експерт обґрунтовує свій висновок слідчими матеріалами, і т.д. У результаті допиту експерта той, хто допитує, може дійти висновку про необхідність призначити додаткову чи повторну експертизу.

Для учасників кримінального процесу, які не мають спеціальних знань, не завжди є очевидною правомірність ініціативи судово-експертної установи щодо застосування певних експертних методик під час проведення судових експертиз, особливо комплексних. Розподілення повноважень між членами експертної комісії є доволі неоднозначним. Тому учасники кримінального провадження часто потребують від експертів додаткових роз'яснень та доповнень із приводу виконаної ними експертизи. Питання щодо формування та незмінності внутрішнього переконання експертів, які діяли в складі комісії під час проведення комплексної експертизи, також можуть стати предметом допиту експертів у судовому засіданні [4].

Допит експерта в психологічному контексті можна уявити як процес спілкування учасників судочинства, який складається з послідовно взаємопов'язаних стадій, котрі підпорядковані досягненню загальної мети. Це стадія сприйняття, обробки та фіксації мислення; стадія передавання інформації від експерта до учасників судочинства та в зворотному напрямку; стадія переконання учасників процесу в обґрунтованості та об'єктивності висновків експертного дослідження.

Перша стадія сприйняття, обробки та фіксації мислення полягає в отриманні максимального обсягу інформації тією особою, яку допитують, осмислення цілі та предмета допиту. Однак такого роду інформація щодо намірів того, хто проводить допит, не завжди може бути зрозумілою, в тому числі під час судового засідання, коли кожна сторона, використовуючи принцип змагальності, прагне впевнити суд в своїй правоті.

Слід звернути увагу на те, що сторони кримінального провадження можуть клопотати про допит експерта лише в суді, а не на досудовому розслідуванні (ч. 7 ст. 101 КПК України). При цьому експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони обвинувачення, першою допитує сторона обвинувачення, а експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони захисту, – сторона захисту. Після цього експерту можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, а також головою та суддями (ч. 2 ст. 356 КПК України) [1]. Маркуш М. А. відзначала, що в разі, коли одна із сторін висловлює сумнів з погляду вірогідності і повноти наявного висновку і клопоче про виклик експерта в суд, запитання експерту повинна спочатку задавати саме ця сторона, а вже потім протилежна сторона і суд. Це надасть можливість досліджувати висновок експерта з позиції змагальності і підкреслити сторонами обвинувальні чи виправдувальні твердження, що містяться у висновку експерта [5, с. 142]. Така позиція видається нам слушною і більш відповідаючою принципу змагальності, ніж викладена у чинному КПК.

Відзначимо, що, згідно зі ст. 137 КПК України, в повістці про виклик повинно бути зазначено: 1) прізвище та посада слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснює виклик; 2) найменування та адреса суду або іншої установи, до якої здійснюється виклик, номер телефону чи інших засобів зв'язку; 3) ім'я (найменування) особи, яка викликається, та її адреса; 4) найменування (номер) кримінального провадження, в рамках якого здійснюється виклик; 5) процесуальний статус, в якому перебуває викликана особа; 6) час, день, місяць, рік і місце прибуття викликаної особи; 7) процесуальна дія (дії), для участі в якій викликається особа; 8) наслідки неприбуття особи за викликом із зазначенням тексту відповідних положень закону, в тому числі можливість застосування приводу; 9) передбачені цим Кодексом поважні причини, через які особа може не з'явитися на виклик, та нагадування про обов'язок заздалегідь повідомити про неможливість з'явлення; 10) підпис слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснив виклик [1]. Але на практиці більшість таких даних відсутня (часто навіть не вказується прізвище підозрюваного, обвинувачуваного і номер кримінального провадження), через що експерт просто не може мати можливості повно та обґрунтовано пояснити етапи проведеного дослідження та отримані висновки.

Друга стадія реалізується через питання та відповіді, в результаті чого здійснюється передавання інформації від експерта до учасників судочинства та в зворотньому напрямку. Це може мати вигляд взаємної передачі інформації протягом бесіди для налагодження психологічного контакту між сторонами. На цій стадії експерту можна поставити уточнюючі, деталізуючі і контрольні запитання. Відповідно до ч. 5 ст. 356 КПК України, кожна сторона кримінального провадження для доведення або спростування достовірності висновку експерта має право надавати відомості, які стосуються знань, вмінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта.

Третя стадія допиту судового експерта, на наш погляд, є найбільш складною та відповідальною, бо включає в себе переконання учасників в обґрунтуванні та об'єктивності висновків проведеного експертного дослідження.

Психологічна підготовленість експерта до допиту має важливе значення для його успішного проведення. Це досягається добрим володінням усного мовлення, невербальними засобами комунікації, спеціальними психологічними прийомами впливу на опонента, способами психологічного захисту та своєчасної відповіді. Тактична підготовленість експерта полягає в наявності в нього чіткого та переконливого обґрунтування свого експертного висновку. Це досягається вмінням застосовувати свої знання, практичний досвід, а також знанням особливостей проходження психічних процесів (увага, сприйняття, пам'ять) у різних категорій людей.

Упевнений і грамотний виступ експерта може формуватися на його практичному досвіді. І все ж, на нашу думку, необхідно ретельно підготуватися до майбутнього допиту у суді та не розраховувати на успішне імпровізування. Як свідчить практика, підготовка експерта до допиту найчастіше носить ситуативний характер. У зв'язку з цим існує необхідність систематизації знань і вироблення методичних рекомендацій щодо виступу експерта в суді. Необхідність розробки методики підготовки експерта до допиту обґрунтовується значущістю судової експертизи як джерела доказу, подальшим розвитком принципу змагальності у судочинстві, вдосконаленням науково-технічної галузі та широким використанням її результатів у правоохоронній діяльності, ускладненням методик, що використовуються експертами, впровадженням до експертизи засобів об'єктивізації досліджень тощо.

Підготовка експерта до допиту включає: 1) підготовчу стадію – ознайомлення з питаннями, визначення цілей та завдань, вивчення матеріалів справи, осмислення та відбір необхідної і достатньої інформації; 2) синтезуючу стадію – узагальнення всієї інформації, визначення послідовності виступу, вибір переконливих засобів передавання інформації; 3) стадію реалізації обсягу підготованого матеріалу – встановлення психологічного контакту, відстоювання загальних положень своєї позиції, роз'яснення та переконання опонентів в обґрунтованості своїх висновків.

Висновок. Таким чином, наскільки чітко й обґрунтовано експертом будуть викладатися факти, настільки переконливо буде сприйматися відповідна інформація. Отже, окрім володіння спеціальними пізнаннями в галузі своєї діяльності, судовому експерту необхідні навичками публічного мовлення, що є важливою складовою успішної діяльності.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // *Голос України*. – 19 травня 2012. – № 90-91.
2. Ароцкер Л. Е. Тактика и этика судебного допроса / Л. Е. Ароцкер. – М. : Юридическая литература, 1969. – 120 с.
3. Паневін О. С. Судова експертиза в кримінальних справах / О. С. Паневін, Г. Є. Сухова // *Вісник Верховного Суду України*. 1997. № 3. С. 11.
4. Роз'яснення висновку комплексної експертизи під час допиту експерта. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12momevc.pdf>.
5. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України : монографія / М. А. Маркуш. – Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 208 с.

Титов А. Н., Тютюнник Т. В. Некоторые аспекты допроса эксперта в уголовном процессе / А. Н. Титов, Т. В. Тютюнник // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 363-368.

Статья посвящена правовому регулированию допроса эксперта согласно новому Уголовному процессуальному кодексу Украины. Рассмотрены стадии допроса эксперта в уголовном производстве, а также особенности подготовки эксперта к допросу.

Ключевые слова: судебный эксперт, допрос эксперта, стадии допроса эксперта, подготовка к допросу эксперта.

SOME ASPECTS OF EXPERT INTERROGATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Tytov A. M., Tyutyunnik T. V.

Donetsk University of Economics and Law, Donetsk, Ukraine

This article is devoted to legal regulation expert examination under the new Criminal Procedure Code of Ukraine. The specificity of the subject expert examination and procedural features of this investigation (Investigation) action. Stages of interrogation expert in criminal proceedings and their content. The features expert training to interrogation.

Found that examination are the most common investigative action. This allows derived and verified much of the information needed to establish the truth of the case. Examination in terms of Criminal Procedure and Criminalistics this investigative action, the content of which is receiving and fixing the authorized officer in the prescribed form of criminal procedural law statements that contain information relevant to a criminal case. In terms of forensic psychology interrogation a process specific communication investigator or judge the person to be examined. Common speaks only what is listed positions from different angles highlight one direction or another investigative action.

Determined that one means of obtaining evidence in criminal proceedings is the examination of the expert who carried out to clarify he conducted research. Grilling Expert possible only after giving him a written opinion and should not go beyond the study. Grilling Expert a procedural action that may take place during preliminary investigation and during the trial.

It is noted that the expert may be questioned in court in cases of necessity: Clarification used methods assessment, technical terms, the nature of opinion (whether it is categorical, probable or alternative) installation date provided for research facilities; completion report more arguments of certain provisions; reports found during the research the facts on which the expert were not asked the question in an examination, and e) the motivation of the individual responses to the questions, if it does not require an additional examination. Experts can examine and in these cases where there is no need for additional research, but it is a clarification of terminology, specific formulations, specification data on the expert's competence and its relevance to the case, the need for a more detailed description of the course of the study, when investigating to clarify the difference between the amount of the questions and conclusions of the expert or between research findings and the conclusion part, when inexplicably differences between members of the expert committee, while clarifying the question to what extent the expert justifies its conclusion investigative materials, etc. As a result of interrogation expert one who interrogates may conclude on the need to appoint additional or re-examination.

Determined that the questioning of an expert in psychological context can be represented as a process of communication between members of judiciary, consisting of a series of interrelated steps that are subject to the achievement of common goals. This stage of perception, processing and fixing thought, phase transfer of information from the expert to the participants of the judiciary and in the opposite direction, stage actors believe in the validity and objectivity of the conclusions of the expert study.

Found that training expert to interview include: 1) the preparatory stage exploring issues, setting goals and objectives of the case study, understanding and selection of the necessary and sufficient information; 2) synthesizing stage a synthesis of all the information, determining the sequence of presentation, choice of compelling of information transfer, and 3) the stage of implementation of prepared material installation psychological contact, upholding the general provisions of its position, explanation and persuasion opponents validity of their conclusions.

Key words: forensic expert, the expert examination, stage of examination of experts and the interrogation expert.

Spysok literatury:

1. Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI // Golos Ukrainy. – 19 travnja 2012. – № 90-91.
2. Arocker L. E. Taktika i jetika sudebnogo doprosa / L. E. Arocker. – M. : Juridicheskaja literatura, 1969. – 120 s.
3. Panjevin O. S. Sudova ekspertyza v kryminal'nyh spravah / O. S. Panjevin, G. Je. Suhova // Visnyk Verhovnogo Sudu Ukrainy. 1997. № 3. S. 11.
4. Roz'jasnennja vysnovku kompleksnoi' ekspertyzy pid chas dopytu eksperta. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12momevc.pdf>.
5. Markush M. A. Prynyp zmagal'nosti v kryminal'nomu procesi Ukrainy : monografija / M. A. Markush. – H. : Vydavec' SPD FO Vapnjarchuk N.M., 2007. – 208 s.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 369-376.

УДК 343.132.2

ЩОДО УЧАСТІ АДВОКАТА СВІДКА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Титова Н. В.

*Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України
м. Донецьк, Україна*

Розглянуті проблемні питання щодо законодавчого регулювання діяльності адвоката свідка під час проведення обшуку відповідно до нового кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: захист прав людини, свідок, адвокат свідка, правова допомога, досудове розслідування, обшук.

Вступ. Становлення України як демократичної правової держави вимагає вжиття відповідних суспільно-політичних і правових заходів для реалізації положень ст. 3 Конституції України. За цих умов пріоритетним напрямком діяльності правоохоронних органів є захист прав, свобод і законних інтересів осіб, залучених у сферу кримінального судочинства, тобто створення кримінального судочинства нового охоронювального типу, пріоритетами якого повинні стати, перш за все, захист прав та свобод людини і громадянина.

Проведення «малої судової реформи» 2001 року, прийняття 13 квітня 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу наочно підтверджують курс України на розбудову правової і демократичної держави. У чинному законодавстві конституційні права та свободи особи визнаються об'єктами національної безпеки. Важливе місце серед них займає право на правову допомогу.

Питанням забезпечення особи права на правову допомогу в науці кримінального процесу присвячені роботи Бойкова О. Д., Гловюк І. В., Голованя І. В., Грошевого Ю. М., Дроздова О. М., Лубшева Ю. Ф., Макарової З. В., Михайленка О. Р., Омельченка Т. В., Петрухіна І. Л., Погорецького М. А., Полянського М. М., Савицького В. М., Стецовського Ю. І., Строговича М. С., Титова А. М., Шило О. Г., Шумила М. Є., Чельцова-Бебутова М. О. та багатьох інших. Незважаючи на численні дослідження, низка питань, пов'язаних з реалізацією свідком цього конституційного права у сфері кримінального судочинства, залишається не вирішеною, що не може негативно не позначатися на рівні забезпеченості прав і свобод людини в державі.

Вклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 59 Конституції України, кожен має право на правову допомогу [1]. Конституційний Суд України в Рішенні у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 (справа про

право вільного вибору захисника) визначив, що «конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (частина перша статті 59 Конституції України) за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав та законних інтересів» [2].

30 вересня 2009 року Конституційний Суд України виніс рішення у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положення статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу), в якому зазначив, що положення частини першої статті 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі, незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує. Положення частини другої статті 59 Конституції України «для... надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура» в аспекті конституційного звернення треба розуміти так, що особа під час допиту її як свідка в органах дільняння, досудового слідства чи дачі пояснень у правовідносинах із цими та іншими державними органами має право на правову (юридичну) допомогу від обраної за власним бажанням особи у статусі адвоката, що не виключає можливості отримання такої допомоги від іншої особи, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень [3].

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 66 чинного КПК України, свідок має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката [4]. Вважаємо, що така позиція законодавця більше відповідає цитованому вище Рішенню КСУ у справі про право на правову допомогу, ніж колишній КПК, до якого було включено такого суб'єкта з суперечливим статусом, як захисник свідка. В той же час правовий статус адвоката свідка законом не визначений взагалі. Щодо цього, Толочко О. М. в науково-практичному коментарі до КПК України дає посилання на статті 45-46 КПК [5, с. 215], тобто статус захисника, що, на наш погляд, відповідає КПК 1960 р., і не базується на жодній нормі чинного КПК.

Отже, механізм реалізації свідком права на правову допомогу під час провадження процесуальних дій за його участю не розроблений (у тому числі це стосується проведення обшуку).

Обшук – це процесуальна дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень, споруд, ділянок місцевості і транспортних засобів, окремих громадян з метою відшукування і вилучення приховуваних доказів злочину: знарядь злочину, предметів, документів, цінностей, а також розшуку осіб, трупів [6, с. 574]. Відзначимо, що, на відміну від КПК 1960 р., який у ч. 1 ст. 183 передбачав можливість примусового проведення обшуку [7], чинний КПК такого положення не містить. У ч. 5 ст. 236 КПК України лише вказано, що обшук повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку [4]. Оскільки застосування примусу прямо стосується суттєвого обмеження прав громадян, воно повинно бути прямо передбачено законом, як це зроблено для заборони залишати місце обшуку до його закінчення (ч. 3 ст. 236 КПК України).

Процесуальним і криміналістичним аспектам обшуку присвячено чимало досліджень [8], в той же час питання участі адвоката (у тому числі адвоката свідка) в даній слідчій дії практично не висвітлені. Батіщева Л. В. й Леві А. А. пояснюють це тим, що в обшуку захисник бере участь рідко, оскільки він проводиться або до появи в справі захисника, або коли підозрюваний або обвинувачений знаходиться під вартою і в обшуку не бере участь [9, с. 9].

Участь адвоката в слідчих діях є, перш за все, однією з найважливіших гарантій прав особи, інтереси якої представляє адвокат. При цьому дуже важливо, щоб адвокат був не просто присутній на слідчій дії, а саме брав у ній участь [10, с. 10]. Як справедливо помічає Лобанов А. П., поняття «присутність» і «участь» нерівнозначні [11, с. 48]. Присутність передбачає пасивне спостереження за тим, що відбувається, тоді як участь включає можливість впливати на хід подій, тому дуже важливим є законодавче регулювання процесуального статусу осіб, які беруть участь чи присутні при проведенні обшуку.

Слід також погодитися з Маляренком В. Т., який вказує, що формулювання «особа, у якій проводиться обшук» не може не викликати питань. Така особа не завжди чітко визначена. У житлі або іншому володінні особи може проживати декілька чоловік, і обшук, що проводиться, може заподіяти їм незручності, втрату репутації і моральні переживання [12, с. 93]. В той же час ухвала слідчого судді про проведення обшуку оскарженню не підлягає. Така позиція законодавця вбачається спірною, виходячи з положень ч. 2 ст. 55 Конституції України про те, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1].

Корчева Т. В. відзначає, що особи, в житлі або іншому володінні яких проводиться обшук, можуть бути не тільки підозрюваними або підсудними, і не викликає сумніву та обставина, що ці особи стають учасниками кримінального судочинства, їх права і свободи обмежуються, що спричиняє за собою необхідність передбачити їх право на отримання правової допомоги і участь в даній слідчій дії адвоката [13, с. 105]. Чинний КПК України зумовлює цю ситуацію новим визначенням статусу підозрюваного. Якщо особа не затримана, повідомлення про підозру може бути вручене фактично перед самим закінченням досудового розслідування. Слід підкреслити, що Ципкін А. Л. ще у 1959 році відзначав, що приблизно в 45% випадків термін пред'явлення обвинувачення співпадає з терміном оголошення обвинуваченому про закінчення попереднього розслідування і пред'явлення йому для ознайомлення всіх матеріалів кримінальної справи [14, с. 172]. Михайленко О. Р. при вивченні 265 кримінальних справ про розкрадання по м. Києву відзначає таку ж картину, називаючи цифру приблизно в 40% [15, с. 301]. З того часу мало що змінилося при застосуванні КПК 1960 р. А за чинним КПК України статус підозрюваного фактично дублює статус обвинуваченого за КПК 1960 р., і ми не маємо підстав вважати, що приблизно у половині випадків повідомлення про підозру не буде, як і раніше, вручатися особі перед самим закінченням досудового розслідування

Ч. 11 ст. 182 КПК Російської Федерації визначає, що при проведенні обшуку має право бути присутнім захисник, а також адвокат тієї особи, в приміщенні якої проводиться обшук [16]. Ст. 90 КПК Республіки Молдова, розташована в розділі IV «Інші

особи, що беруть участь в кримінальному процесі», закріплює право свідка бути супроводжуваним при участі в процесуальних діях, що провадяться в ході кримінального переслідування, захисником, вибраним ним у якості представника [17].

Виходячи з прийнятого 30 вересня 2009 року КСУ рішення у справі про право на правову допомогу, кожна особа, що обшукується, має право на правову допомогу, що надається адвокатом. Корчева Т. В. указує, що якщо особа заявляє клопотання про участь в справі адвоката і про свою можливість запросити конкретного адвоката, – проведення обшуку повинно бути припинено [13, с. 105]. Арабулі Д. Т., виходячи з російського законодавства, відзначає, що особа, в приміщенні якої повинен бути проведений обшук, самостійно вирішує питання про необхідність присутності адвоката, доводить своє волевиявлення до відома слідчого, який в силу ч. 1 ст. 11 КПК РФ зобов'язаний забезпечити можливість здійснення цього права [18, с. 59]. Проте українське законодавство такого обов'язку особи, що провадить розслідування, не містить. Механізм реалізації права особи на правову допомогу при проведенні обшуку в її житлі або іншому володінні, а також особистого обшуку законодавчо не визначений. Немає вказівки особі, що здійснює провадження у справі, на необхідність очікування особи, яка надає правову допомогу, і відкладання обшуку до його явки. Не розглянуто питання порядку одночасного проведення обшуків в декількох володіннях певної особи.

Найвні прогалини необхідно ліквідувати найближчим часом. При цьому слід врахувати, що участь адвоката в слідчій дії не можна ставити в залежність від волі суб'єкта, який провадить процес, оскільки це створює нерівність кримінального судочинства в здійсненні прав і обов'язків його учасників [19, с. 78]. У юридичній літературі неодноразово висловлювалися думки про те, що задоволення вимоги захисника про участь в слідчій дії повинно бути для слідчого обов'язковим [20, с. 34], а неповідомлення захисникові про проведення даної слідчої дії потрібно розглядати як істотне порушення права на захист [21, с. 6]. Те ж саме повинно відноситися і до клопотання особи, у якій проводиться обшук, про участь в обшуку адвоката. Проте слід врахувати також той факт, що за наявності ухвали судді про проведення обшуку в житлі або іншому володінні особи дії, що перешкоджають проведенню обшуку, з боку обшукуваної особи слід визнати законними, якщо зазначена особа виявить бажання реалізувати надане їй право на участь в обшуку адвоката, а дане право не буде реалізовано. При цьому слідчий зобов'язаний здійснювати захист прав і законних інтересів потерпілих від злочинів, перешкодою чому служить невчасне проведення обшуку, але зобов'язаний і повідомити обшукуваній особі про можливість присутності її адвоката і створити умови для реалізації даного права, що передбачає можливість для цієї особи покинути приміщення, в якому повинен проводитися обшук, до його початку для укладення угоди з адвокатом (адже слідчий має право заборонити особам покинути приміщення, в якому обшук вже проводиться, а не проводитиметься). Таким чином, виникає можливість для зловживання обшукуваною особою своєю правомочністю [18, с. 61-62]. Необхідно також усунути суперечність між правом обшукуваної особи отримувати правову допомогу адвоката у виді консультацій під час проведення обшуку і право слідчого заборонити спілкуватися між собою особам, що знаходяться в приміщенні, в якому проводиться обшук.

Висновок. Виявлені нами прогалини в законодавчому регулюванні такої специфічної слідчої (розшукової) дії, як обшук, що припускає значні обмеження прав і свобод людини, повинні бути негайно вирішені, що дозволить як отримувати докази у кримінальних справах, що відповідають вимогам законності, належності і допустимості, так і забезпечити захист прав і інтересів громадян, підприємств, установ, організацій.

Фактично процесуальний статус обшукуваної особи, що не є підозрюваною, відповідає статусу свідка, адже цій особі відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження. Тому відповідне положення повинно бути передбачене у ч. 1 ст. 236 КПК України, яка окреслює коло осіб, що беруть участь у проведенні обшуку. Необхідним є норма, яка визначала б правовий статус адвоката свідка. Вважаємо також доцільним чітко визначення у ст. 236 КПК України порядку запрошення адвоката свідка, його повноважень і відносин з обшукуваним під час проведення обшуку.

Список літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Рішення Конституційного Суду України від 16.11.2000 № 13-рп/2000 у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 47. – Ст. 2045.
3. Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 № 23-рп/2009 у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) // Офіційний вісник України. – 2009. – № 79. – Ст. 2694.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Голос України. – 19 травня 2012. – № 90-91.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. : у 2 т. / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
6. Криміналістика : учебник для вузов / [Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская] ; под ред. заслуженного деятеля науки РФ, проф. Р. С. Белкина. – [2-е изд.]. – М. : Норма, 2006. – 992 с.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 28.12.1960 № 1001-05 // Відомості Верховної Ради. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
8. Астапкина С. М. Тактика обыска и выемки / С. М. Астапкина. – М. : Акад. МВД СССР, 1989. – 20 с.; Денисюк С. Ф. Обыск в системе следственных действий (тактико-криминалистический анализ) : научно-практическое пособие / С. Ф. Денисюк, В. Ю. Шепитько. – Х. : Консум, 1999. – 160 с.; Долгинов С. Д. Использование обыска в раскрытии, расследовании и предотвращении преступлений / С. Д. Долгинов. – М. : ЮИ МВД РФ, 2005. – 56 с.; Коновалова В. Е. Обыск: тактика и психология : учеб. пособ. / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Х. : Гриф, 1997. – 124 с.; Рыжаков А. П. Обыск : основания и порядок производства : научно-практическое руководство / А. П. Рыжаков. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – 145 с.; Фомин М. А. Обыск в современном уголовном процессе : учебно-практическое пособие / М. А. Фомин. – М. : Юрлитинформ, 2006. – 201 с. та ін.
9. Батищева Л. Тактика следственных действий при участии защитника / Л. Батищева, А. Леви // Законность. 1993. – № 12. – С. 6-10.
10. Бронз Й. Л. Зміни й доповнення, що пропонується використати під час обговорення проекту Кримінально-процесуального кодексу України / Й. Л. Бронз // Адвокат. – 2003. – № 3. – С. 9-10.

11. Лобанов А. Участие защитника в следственных действиях / А. Лобанов // *Законность*. – 1995. – № 6. – С. 48.
12. Маляренко В. Т. Кримінальний процес України : стан та перспективи розвитку. Вибрані наукові праці / В. Т. Маляренко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 600 с.
13. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції : монографія / Т. В. Корчева. – Х. : Видавець ФО-П Вапнярчук Н. М., 2007. – 200 с.
14. Цыпкин А. Л. Право на защиту в советском уголовном процессе / А. Л. Цыпкин. – Саратов : [б. и.], 1959. – 337 с.
15. Михайленко А. Р. Расследование преступлений. Законность и обеспечение прав граждан / А. Р. Михайленко. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 445 с.
16. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : Закон Российской Федерации от 18.12.2001 № 174-ФЗ // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://www.interlaw.ru/law/docs/12025178/>.
17. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова : Закон Республики Молдова от 14.03.2003 №122-XV // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://cislegal-reform.org/document.asp?id=7192>.
18. Арабули Д. Т. Теоретические и практические основы регулирования процессуального положения и деятельности адвоката – нового участника уголовного судопроизводства // Д. Т. Арабули ; научн. ред. д.ю.н., проф., засл. юрист РФ А. П. Гуськова. – Санкт-Петербург–Челябинск, 2006. – 136 с.
19. Хоматов Ю. В. Развитие состязательного начала и деятельности адвоката- защитника в уголовном судопроизводстве Украины : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Ю. В. Хоматов ; Українська гос. юридическая академия. – Х., 1994. – 231 с.
20. Стуканов А. Уголовные дела о лжесвидетельстве / А. Стуканов // *Законность*. – 1996. – № 1. – С. 34-36.
21. Милова И. Е. Участие адвоката-защитника в собирании доказательств на предварительном следствии : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика ; судебная экспертиза» / И. Е. Милова ; Самарский государственный университет. – Самара, 1998. – 17 с.

Титова Н. В. Участие адвоката свидетеля во время производства обыска / Н. В. Титова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 369-376.

Рассмотрены проблемные вопросы законодательного регулирования деятельности адвоката свидетеля при проведении обыска, согласно новому уголовному процессуальному законодательству Украины.

Ключевые слова: защита прав человека, свидетель, адвокат свидетеля, правовая помощь, досудебное расследование, обыск.

AS A LAWYER WITNESSES DURING THE SEARCH

Tytova N. V.

Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Donetsk, Ukraine

Considered issues of legislative regulation of attorney witness during a search under the new criminal procedural legislation of Ukraine. Determined that the legal status of attorney witness not legally defined. Found that the mechanism of realization of the right to legal assistance during the search of her home or other property and personal search is not legally defined.

Determined that the search warrant a judicial act, the contents of which are compulsory inspection of premises, buildings, terrain and vehicles, and individuals for the purpose of finding and extracting concealed evidence of the crime: guns, items, documents, valuables, and wanted persons, cadavers. It is noted that in contrast to the Criminal Procedure Code of Ukraine in 1960, which in part 1 of article 183 involved the forced a search, the current code does not contain such a provision. In part 1 of article 236 of the Criminal Procedural Code of Ukraine stated that the search should be conducted to the extent necessary to achieve the purpose of the search. Since the use of force is directly related to substantial restriction of citizens' rights, it should be expressly provided by law, as is done for the prohibition to leave the place until the end of the search.

It is emphasized that the participation of counsel in the investigation is primarily one of the most important guarantees of individual rights, which represents the interests of the lawyer. It is very important that the lawyer was not only present at the investigative actions, such as taking part in it. Emphasized that the concept of "presence" and "participation" uneven. Presence involves passive observation of what is happening, while part includes the ability to influence the course of events, so it is important legislative regulation of the procedural status of the persons involved or present during the search.

Determined that the mechanism of realization of the right to legal assistance during the search of her home or other property and personal search in Ukraine is not legally defined. No instructions to the person conducting the proceedings, the need to wait a person who provides legal aid and postponing the search for his appearance. Not consider the order of simultaneous searches at several possessions of a person.

It was emphasized that participation in investigative attorney actions can not be set in dependence on the will of the subject, which conducts process because it creates inequality criminal proceedings in the implementation of rights and obligations of its members. Satisfaction of counsel to participate in investigative actions should be mandatory for investigation and failure of defense counsel to conduct investigative actions should be considered a material breach of the right to defense.

Key words: human rights, the witness, the witness's lawyer, legal assistance, pre-trial investigation, the search warrant.

Spysok literatury:

1. Konstytucija Ukrai'ny : Zakon Ukrai'ny vid 28.06.1996 № 254k/96-VR // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 1996. – № 30. – St. 141.
2. Rishennja Konstytucijnogo Sudu Ukrai'ny vid 16.11.2000 № 13-rp/2000 u spravi za konstytucijnym zvernennjam gromadjanyna Soldatova Gennadija Ivanovycha shhodo oficijnogo tlumachennja polozhen' statti 59 Konstytucii' Ukrai'ny, statti 44 Kryminal'no-procesual'nogo kodeksu Ukrai'ny, statej 268, 271 Kodeksu Ukrai'ny pro administratyvni pravoporushennja (sprava pro pravo vil'nogo vyboru zahysnyka) // Oficijnyj visnyk Ukrai'ny. – 2000. – № 47. – St. 2045.
3. Rishennja Konstytucijnogo Sudu Ukrai'ny vid 30.09.2009 № 23-rp/2009 u spravi za konstytucijnym zvernennjam gromadjanyna Golovanja Igorja Volodymyrovycha shhodo oficijnogo tlumachennja polozhen' statti 59 Konstytucii' Ukrai'ny (sprava pro pravo na pravovu dopomogu) // Oficijnyj visnyk Ukrai'ny. – 2009. – № 79. – St. 2694.
4. Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks Ukrai'ny : Zakon Ukrai'ny vid 13.04.2012 № 4651-VI // Golos Ukrai'ny. – 19 travnja 2012. – № 90-91.
5. Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks Ukrai'ny. Naukovo-praktychnyj komentar. : u 2 t. / [O. M. Bandurka, Je. M. Blazhivs'kyj, Je. P. Burdol' ta in.] ; za zag. red. V. Ja. Tacija, V. P. Pshonky, A. V. Portnova. – H.: Pravo, 2012. – T. 1. – 768 s.
6. Krymynalystyka : uchebnyk dlja vuzov / [T. V. Aver'janova, R. S. Belkyn, Ju. G. Koruhov, E. R. Rossynskaja] ; pod red. zaslužhennogo dejatelja nauky RF, prof. R. S. Belkyna. – [2-e yzd.]. – M. : Norma, 2006. – 992 s.
7. Kryminal'no-procesual'nyj kodeks Ukrai'ni : Zakon Ukrai'ny vid 28.12.1960 № 1001-05 // Vidomosti Verhovnoi' Rady. – 1961. – № 2. – St. 15.
8. Astapkina S. M. Taktika obyska i vyemki / S. M. Astapkina. – M. : Akad. MVD SSSR, 1989. – 20 s.; Denisjuk S. F. Obysk v sisteme sledstvennyh dejstvij (taktiko-kriminalisticheskij analiz) : nauchno-prakticheskoe posobie / S. F. Denisjuk, V. Ju. Shepit'ko. – H. : Konsum, 1999. – 160 s.; Dolginov S. D. Ispol'zovanie obyska v raskrytii, rassledovanii i predotvrashhenii prestuplenij / S. D. Dolginov. – M. : Jul MVD RF, 2005. – 56 s.; Konovalova V. E. Obysk: taktika i psihologija : ucheb. posob. / V. E. Konovalova, V. Ju. Shepit'ko. – H. : Grif, 1997. – 124 s.; Ryzhakov A. P. Obysk : osnovanija i porjadok proizvodstva : nauchno-prakticheskoe rukovodstvo / A. P. Ryzhakov. – Rostov-na-Donu : Feniks, 2006. – 145 s.; Fomin M. A. Obysk v sovremennom ugolovnom processe : uchebno-prakticheskoe posobie / M. A. Fomin. – M. : Jurlitinform, 2006. – 201 s. ta in.
9. Batishheva L. Taktika sledstvennyh dejstvij pri uchastii zashhitnika / L. Batishheva, A. Levi // Zakonnost'. 1993. – № 12. – S. 6-10.
10. Bronz J. L. Zminy j dopovnennja, shho proponujet'sja vykorystaty pid chas obgovorennja proektu Kryminal'no-procesual'nogo kodeksu Ukrai'ny / J. L. Bronz // Advokat. – 2003. – № 3. – S. 9-10.
11. Lobanov A. Uchastie zashhitnika v sledstvennyh dejstvijah / A. Lobanov // Zakonnost'. – 1995. – № 6. – S. 48.

12. Maljarenko V. T. Kryminal'nyj proces Ukrai'ny : stan ta perspektyvy rozvytku. Vybrani naukovi praci / V. T. Maljarenko. – K. : Vydavnychyj Dim «In Jure», 2004. – 600 s.
13. Korcheva T. V. Problemy dijaj'nosti zahysnyka u dosudovomu provadzhenni ta v sudi pershoi' instancii' : monografija / T. V. Korcheva. – H. : Vydavec' FO-P Vapnjarchuk N. M., 2007. – 200 s.
14. Cypkin A. L. Pravo na zashhitu v sovetskom ugovolnom processe / A. L. Cypkin. – Saratov : [b. i.], 1959. – 337 s.
15. Mihajlenko A. R. Rassledovanie prestuplenij. Zakonnost' i obespechenie prav grazhdan / A. R. Mihajlenko. – K. : Jurinkom Inter, 1999. – 445 s.
16. Ugolovno-processual'nyj kodeks Rossijskoj Federacii : Zakon Rossijskoj Federacii ot 18.12.2001 № 174-F3 // Rezhim dostupa. – [Jelektronnyj resurs] : <http://www.interlaw.ru/law/docs/12025178/>.
17. Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Moldova : Zakon Respubliki Moldova ot 14.03.2003 №122-XV // Rezhim dostupa. – [Jelektronnyj resurs] : <http://cislegal-reform.org/document.asp?id=7192>.
18. Arabuli D. T. Teoreticheskie i prakticheskie osnovy regulirovanija processual'nogo polozhenija i dejatel'nosti advokata – novogo uchastnika ugovolnogo sudoproizvodstva // D. T. Arabuli ; nauchn. red. d.ju.n., prof., zasl. jurist RF A. P. Gus'kova. – Sankt-Peterburg–Cheljabinsk, 2006. – 136 s.
19. Homatov Ju. V. Razvitie sostjazatel'nogo nachala i dejatel'nosti advokata- zashhitnika v ugovolnom sudoproizvodstve Ukrainy : dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. jurid. nauk : spec. 12.00.09 «Kriminal'nyj proces ta kriminalistika; sudova ekspertiza» / Ju. V. Homatov ; Ukrainskaja gos. juridicheskaja akademija. – H., 1994. – 231 s.
20. Stukanov A. Ugolovnye dela o lzhesvidetel'stve / A. Stukanov // Zakonnost'. – 1996. – № 1. – S. 34-36.
21. Milova I. E. Uchastie advokata-zashhitnika v sobiranii dokazatel'stv na predvaritel'nom sledstvii : avtoref. dis. na soiskanie nauch. stepeni kand. jurid. nauk : spec. 12.00.09 «Ugolovnyj process i kriminalistika ; sudebnaja jekspertiza» / I. E. Milova ; Samarskij gosudarstvennyj universitet. – Samara, 1998. – 17 s.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 369-376.

УДК 343.102

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Швидкова О. В.

*Національна академія служби безпеки України
м. Київ, Україна*

В науковій статті розглядаються проблемні питання визначення процесуального статусу оперативних підрозділів. Робиться висновок щодо обсягу процесуальних повноважень співробітника оперативного підрозділу під час виконання доручень слідчого, прокурора. Розкриваються підходи до нормативно-правової регламентації процесуального статусу оперативних підрозділів на досудовому провадженні.

Ключові слова: оперативний підрозділ, слідчий, слідча (розшукова) дія, процесуальний статус, уповноважена службова особа.

Вступ. Чинний КПК України запроваджує новий підхід до визначення суб'єктів кримінального провадження та їх класифікації. Відповідно до положень параграфу 2 глави 3 КПК України, органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України до суб'єктів, які представляють сторону обвинувачення у кримінальному судочинстві.

КПК України 1960 року не містив прямої норми, яка б наділяла оперативні підрозділи процесуальними повноваженнями. У ст. 101 КПК України 1960 року визначалось коло органів дізнання. Серед них, в тому числі, називались державні органи, які, згідно зі ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», мали право проводити оперативно-розшукову діяльність (міліція, податкова міліція, органи безпеки, органи прикордонної служби та ін). У зв'язку з цим виникало питання щодо розмежування кримінально-процесуальних та оперативно-розшукових повноважень зазначених органів. Дана проблематика розроблялась представниками відомчої науки кримінального процесу і висвітлювалась в роботах Андрушко О., Зеленецького В., Письменного Д., Погорецького М., Стецюка М., Фастовця В., Шумила М.

Вклад основного матеріалу. У КПК України 2012 року вперше запроваджена норма, яка прямо визначає кримінально-процесуальний статус уповноважених оперативних підрозділів. Згідно з ч. 2 ст. 41 КПК України, співробітник оперативного підрозділу під час виконання доручень слідчого, прокурора про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій користується повноваженнями слідчого. Питання щодо процесуальних прав і обов'язків уповноважених оперативних підрозділів частково висвітлюється в роботах Глушкова О. та Скулиша Є., присвячених проведенню негласних слідчих (розшукових) дій.

В цій науковій статті пропоную розглянути проблему визначення процесуальних повноважень співробітників оперативних підрозділів на стадії досудового розслідування. Для правильного вирішення цього питання необхідно з'ясувати: 1) особливості правової регламентації процесуальних повноважень оперативних підрозділів; 2) які процесуальні дії має право здійснювати співробітник оперативного підрозділу під час виконання доручень слідчого, прокурора; 3) чи мають співробітники оперативного підрозділу процесуальні повноваження, не обумовлені виконанням доручень слідчого, прокурора.

На мою думку, в КПК України існує два підходи до нормативно-правової регламентації процесуальних повноважень оперативних підрозділів. Згідно з першим підходом, в тексті кримінальної процесуальної норми прямо вказано, що оперативний підрозділ здійснює кримінальну процесуальну діяльність. Так, у п. 5 ч. 2 ст. 36 КПК України зазначено, що прокурор уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Згідно з п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України, такими саме повноваженнями наділений слідчий. Крім цього, ст. 41 КПК України прямо визначає, що органи внутрішніх справ, органи безпеки, органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органи Державної пенітенціарної служби України, органи Державної прикордонної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, прокурора.

Закон не конкретизує, проведення яких саме слідчих дій може бути доручено оперативному підрозділу. Проте слід враховувати, що, згідно із ч. 1 ст. 92 КПК України, саме на слідчого, який здійснює досудове розслідування, покладається обов'язок доказування (тобто збирання, перевірки та оцінки доказів), саме він несе відповідальність за законність і своєчасність здійснення процесуальних дій (ч. 1 ст. 40 КПК України) та наділений правом приймати процесуальні рішення у випадках, визначених Кодексом (ч. 2 ст. 40 КПК України). Вочевидь, неприпустимо доручати оперативному підрозділу проведення слідчих (розшукових) дій, які здійснюються за участю підозрюваного або потерпілого, особливо допитів зазначених осіб. Це пов'язано з формуванням внутрішнього переконання слідчого, необхідністю безпосередньо перевірити та оцінити докази, що підтверджують чи спростовують підозру у конкретному кримінальному провадженні. Вбачається, що перевірка та оцінка таких доказів на досудовому розслідуванні має здійснюватись тим слідчим, який провадить досудове розслідування, складає за погодженням з прокурором повідомлення про підозру та приймає (самостійно чи за погодженням з прокурором) підсумкові процесуальні рішення в цьому кримінальному провадженні.

З тих самих міркувань недоцільно доручати оперативному підрозділу проведення деяких слідчих (розшукових) дій, спрямованих на перевірку раніше отриманих доказів. Наприклад, таких, як одночасний допит двох та більше осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України), слідчий експеримент (ст. 240 КПК України).

Також не має потреби доручати оперативному підрозділу проведення тих слідчих (розшукових) дій, безпосередній виконавець яких чітко визначений законом. Так, відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України, експертиза проводиться експертом.

Ч. 2 ст. 41 КПК України передбачає, що під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого.

Ч. 2 ст. 40 КПК України уповноважує слідчого: 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України; 2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених КПК України; 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; 4) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом; 5) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 6) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру; 7) за результатами розслідування скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; 8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 цього КПК України; 9) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України [1].

Виникає питання, чи всіма повноваженнями слідчого, визначеними у КПК України, можуть користуватись співробітники оперативного підрозділу. І якщо можуть, то в якому обсязі. У ч. 2 ст. 41 КПК України уточнюється, що співробітник оперативного підрозділу не має права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Тобто його повноваження обмежуються проведенням тих слідчих дій, які вказані в дорученні. Водночас здійснення деяких слідчих (розшукових) дій неможливо без застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Так, відповідно до ч. 1 ст. 65 та ст. 133 КПК України, для залучення особи до участі в допиті як свідка її необхідно викликати для давання показань, тобто застосувати виклик – захід забезпечення кримінального провадження, передбачений ст. 133 КПК України.

Порядок проведення обшуку та огляду передбачає застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасове вилучення майна (ч. 7 ст. 236, ч. 5, 7 ст. 237 КПК України). При цьому не пізніше наступного робочого дня після вилучення цього майна має бути ініційовано вирішення питання про накладення на нього арешту (ч. 5 ст. 171 КПК України).

Однак ст. 41 КПК України не надає слідчому та прокурору можливості доручити відповідному оперативному підрозділу проведення інших процесуальних дій, крім слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових). Чи означає це, що в деяких випадках співробітник оперативного підрозділу змушений здійснювати процесуальні дії за власною ініціативою для забезпечення виконання доручення слідчого, прокурора, тобто виходити за його межі? В наукових джерелах висловлена думка, що положення ч. 2 ст. 41 КПК України слід розуміти таким чином, що співробітник оперативного підрозділу, «по-перше, повинен виконувати будь-яку слідчу дію відповідно до процесуальної форми, встановленої кримінальним процесуальним законом, і, по-друге, може, користуючись повноваженнями слідчого, застосувати примус при виконанні певної слідчої дії, якщо застосування його передбачено відповідною нормою КПК» [2, с. 144]. Наведена точка зору потребує певного уточнення. На мою думку, співробітник оперативного підрозділу під час виконання доручення може застосовувати норми КПК України, що регламентують порядок проведення слідчих (розшукових) дій, вказаних у

дорученні. Крім цього, він уповноважений здійснювати інші процесуальні дії, які проводяться без ухвали слідчого судді чи погодження з прокурором, та без яких виконання дорученої слідчої (розшукової) дії стає неможливим.

Наприклад, правомірним буде застосування співробітником оперативного підрозділу норм, що визначають порядок виклику особи на допит, оскільки без такого виклику проведення допиту свідка за місцем досудового розслідування стає неможливим (ст.ст. 133, 135-137 КПК України). Однак, якщо під час виконання доручення виникають підстави для проведення процесуальних дій, які мають здійснюватись за ухвалою слідчого судді, співробітник оперативного підрозділу не вправі ініціювати винесення такої ухвали. Так, у разі неприбуття особи без поважних причин за викликом на допит, до такої особи за ухвалою слідчого судді може бути застосований привід. Виходячи з положень ст. 41 КПК України, співробітник оперативного підрозділу має невідкладно повідомити слідчого або прокурора, які надавали доручення на проведення допиту, про наявність підстав для здійснення приводу і не має права звертатись з клопотання про привід до слідчого судді.

Другий підхід до правової регламентації процесуального статусу оперативних підрозділів передбачає опосередковане закріплення процесуальних повноважень зазначених суб'єктів у КПК України. У зв'язку з цим прийти до висновку про наявність у оперативного підрозділу процесуальних прав та обов'язків можна тільки на підставі комплексного аналізу положень КПК України та інших спеціальних законів.

Наприклад, ст. 191 КПК України визначає порядок виконання уповноваженою службовою особою ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу, а ст. 208 КПК України встановлює порядок затримання уповноваженою службовою особою підозрюваного без ухвали слідчого судді. Відповідно до ч. 6 ст. 191, ч. 3 ст. 207 КПК України, уповноваженою службовою особою є особа, якій законом надано право здійснювати затримання. Отже, для визначення кола суб'єктів, уповноважених на застосування вказаних заходів процесуального примусу, необхідно проаналізувати норми спеціальних законів. Пропоную звернути увагу на законодавчі положення, що визначають правовий статус державних органів, які мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність.

По перше, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про міліцію», міліції надається право «затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях: осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, обвинувачених, які переховуються від слідства чи суду, засуджених, які ухиляються від виконання кримінального покарання, – на строки і в порядку, передбачені законом» [3]. Відповідно до п. 9 ч. 1 цієї ж статті, міліція має право «за дорученням слідчого органу досудового розслідування, прокурора проводити або брати участь у проведенні процесуальних дій у кримінальному провадженні...» [3].

По-друге, у п. 7 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» передбачено, що «в ході контррозвідувальної діяльності органи, підрозділи та співробітники Служби безпеки України¹ мають право: затримувати і тримати у спеціально відведених для цього місцях: осіб, підозрюваних у підготовці чи проведенні розвіду-

---

¹Згідно із Законом України «Про Службу безпеки України» та ст. 5 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» повноваженнями на здійснення контррозвідувальної діяльності наділені відповідні функціональні оперативні підрозділи Служби безпеки України.

вально-підривної, терористичної діяльності та вчиненні інших злочинів, розслідування яких віднесено до компетенції органів Служби безпеки України, – на строки і в порядку, що передбачені законами України» [4].

Наведені вище положення законів дають підстави віднести до кола суб'єктів, наділених оперативно-розшуковими повноваженнями, які мають право затримувати особу за підозрою у вчиненні злочину: 1) міліцію, повноваження якої щодо затримання підозрюваного мають універсальний характер; 2) органи, підрозділи та співробітників Служби безпеки України, що здійснюють контррозвідувальну діяльність. Їх повноваження щодо затримання обмежені колом осіб, підозрюваних у підготовці чи проведенні розвідувально-підривної, терористичної діяльності та вчиненні інших злочинів, розслідування яких віднесено до компетенції органів Служби безпеки України.

Проте зазначені вище особи не названі в нормах КПК України як такі, що мають право здійснювати затримання підозрюваного. Це, на мою думку, є недоліком нормативно-правової регламентації, який має бути виправлений шляхом доповнення КПК України відповідною статтею, яка б визначала коло службових осіб, уповноважених на затримання особи за підозрою у вчиненні злочину без ухвали слідчого судді (ст. 208 КПК України) та уповноважених на виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. 191 КПК України).

Окремо пропоную звернути увагу на те, що чинний КПК України неоднозначно вирішує питання щодо наявності у співробітників оперативних підрозділів обов'язку надавати допомогу слідчому під час проведення слідчих (розшукових) дій. Ст. 71 КПК України містить загальну норму, яка дозволяє слідчому залучати спеціаліста для надання консультацій та допомоги під час досудового розслідування. Це положення конкретизується у ч. 1 ст. 236, ч. 3 ст. 237 КПК України, які передбачають право слідчого запросити спеціаліста до участі в обшуку й огляді. Отже, якщо співробітник оперативного підрозділу відповідає вимогам ст. 71 КПК України, він може бути залучений до проведення слідчих (розшукових) дій як спеціаліст для надання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань. Водночас в чинному КПК України відсутня норма, яка б надавала слідчому право вимагати допомоги від оперативних підрозділів при провадженні окремих процесуальних дій. Згідно з ч. 1 ст. 236, ч. 3 ст. 237 КПК України, слідчий вправі залучити до обшуку і огляду інших учасників кримінального провадження. Але мета і підстави такого залучення законом не визначені. З'ясуємо, чи включає в себе поняття «інші учасники кримінального провадження», яке згадується у ч. 1 ст. 236, ч. 3 ст. 237 КПК України, оперативні підрозділи. Відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, учасники кримінального провадження – це «сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу, заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник» [1]. Відповідно до положень параграфу 2 глави 3 КПК України, оперативні підрозділи віднесені до сторони обвинувачення. Однак у п. 9 ч. 1 ст. 3 КПК України, яка тлумачить поняття сторони обвинувачення у кримінальному провадженні, оперативні

підрозділи не названі. Таким чином, неузгодженість правових норм залишає відкритим питання щодо правомірності залучення співробітників оперативних підрозділів до проведення огляду і обшуку як інших учасників кримінального провадження. Вбачається, що для усунення цієї правової невизначеності доцільно доповнити ч. 2 ст. 40 КПК України пунктом, згідно з яким слідчий матиме повноваження залучати співробітників відповідних оперативних підрозділів до проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій для надання допомоги.

На підставі викладеного вище приходимо до таких висновків. По-перше, в кримінальному процесуальному законодавстві слід виділити два підходи до регламентації процесуального статусу оперативних підрозділів: 1) шляхом прямого закріплення у тексті кримінальної процесуальної норми процесуальних повноважень відповідних оперативних підрозділів; 2) шляхом опосередкованого закріплення процесуальних повноважень оперативних підрозділів, в результаті чого дійти висновку про існування таких повноважень у зазначених суб'єктах можна лише на підставі комплексного аналізу норм КПК України та інших спеціальних законів.

По-друге, хоча співробітник оперативного підрозділу і користується повноваженнями слідчого під час виконання доручення на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, проте він не наділений процесуальною самостійністю слідчого. У зв'язку з цим співробітник оперативного підрозділу не має права виходити за межі доручення і ініціативно виконувати процесуальні дії та звертатись з клопотаннями до слідчого судді або прокурора.

По-третє, неузгодженість окремих норм КПК України створює перешкоди для залучення оперативних підрозділів до проведення слідчих (розшукових) дій для надання допомоги слідчому.

Висновок. Розглянута проблематика потребує подальшої наукової розробки, за результатами якої може бути запропоновано внесення відповідних змін до кримінального процесуального закону. У світлі того, що очікує розгляду Верховною Радою України проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків», перспективним є дослідження питання щодо можливості доручення оперативним підрозділам проведення дізнання на підставі ч. 3 ст. 38 КПК України.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.
2. Гончаренко В. Г. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / В. Г. Гончаренко, В. Т. Нор, М. С. Шумило та ін. – Х. : Видавництво: Національний університет «НЮАУ ім. Я. Мудрого», Національна академія правових наук України, 2012. – 1424 с.
3. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 № 565-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
4. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26.12.2002 № 374-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 12. – Ст. 89.

Швидкова Е. В. Процессуальные полномочия оперативных подразделений на стадии досудебного расследования / Е. В. Швидкова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 377-383.

В научной статье рассматривается проблема определения процессуального статуса оперативных подразделений. Делается вывод об объеме процессуальных полномочий сотрудника оперативного под-

разделения во время исполнения поручения следователя, прокурора. Раскрываются подходы к нормативно-правовой регламентации процессуального статуса оперативных подразделений на досудебном производстве.

Ключевые слова: оперативное подразделение, следователь, следственные (розыскные) действия, процессуальный статус, уполномоченное служебное лицо.

PROCEDURAL POWERS OF OPERATIONAL UNITS AT THE STAGE OF PRELIMINARY INVESTIGATION

Shvydkova O. V.

National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine

The issues of empowered operational units' criminal-procedure status definitions are considered in the scientific paper. The author suggests solving following scientific tasks for this purpose: 1) to find out operational units' procedural powers legal regulation peculiarities; 2) to define the procedural actions that operating officer can take during investigator and prosecutor's orders commitment; 3) to determine whether the operational officers have procedural powers, which are not specified by the investigator and prosecutor's orders fulfillment.

Valid legislation regulation's analysis allowed concluding that there are two approaches to procedural status of operational units' regulation in criminal-procedural legislation. The first one is by means of the direct fixing of the appropriate operational units' powers in the criminal-procedure norms (rules). The example of such approach is the article 41 of Criminal Procedural Code of Ukraine. The second is by the indirect procedural operational units' powers fixing. The conclusion about such powers existence in the mentioned subjects is available only after a complex norms analysis of Criminal Procedural Code of Ukraine and other special laws. The examples of such approach are the articles 143, 191, 208 of the Criminal Procedural Code of Ukraine.

The peculiarities of operational officer procedural status consist in his inability to use all the investigator's powers, but only those which are necessary for conducting investigating (searching) and secret investigating (searching) actions fixed in an order and realization of which does not require an application with the appropriate petition to the prosecutor or an investigating magistrate.

Furthermore, the attention to some Ukraine' Criminal Procedural Code norms inconsistency results into barriers for the operational units attraction to fulfilling the investigative (searching) actions as the aid for an investigator.

Key words: operational unit, investigator, investigative (searching) action, procedural status, empowered serviceman.

Spysok literatury:

1. Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – St. 88.
2. Goncharenko V. G. Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyj komentar / V. G. Goncharenko, V. T. Nor, M. Je. Shumylo ta in. – H. : Vydavnytvo: Nacional'nyj universytet «NJuAU im. Ja. Mudrogo», Nacional'na akademija pravovyh nauk Ukrainy, 2012. – 1424 s.
3. Pro miliciju : Zakon Ukrainy vid 20.12.1990 № 565-XII // Vidomosti Verhovnoi' Rady URSR. – 1991. – № 4. – St. 20.
4. Pro kontrozvidual'nu dijalnist' : Zakon Ukrainy vid 26.12.2002 № 374-IV // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2003. – № 12. – St. 89.

СУДОУСТРОЙСТВО; ПРОКУРАТУРА И АДВОКАТУРА

УДК 347.965.3(477)

ПРОФЕСІОГРАМА АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІОНАЛІЗМ АДВОКАТА: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

Поклонська О. Ю., Компанейцев С. В.

*Кримський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Сімферополь, АР Крим, Україна*

У статті розкрито поняття професіограми як науково обґрунтованих норм, що регламентують діяльність, та вимог, що висуваються до представників певної професії. Висвітлено зміст професіоналізму адвоката та доведено, що він передбачає глибоке засвоєння та усвідомлення змісту професійних обов'язків. Акцентовано увагу, що важливою характеристикою професіонала виступають поняття професійної честі і професійної гідності.

Ключові слова: адвокат, професіограма, професіоналізм, професійний обов'язок, професійна честь, професійна гідність.

Постановка проблеми. Наукові розробки у сфері адвокатської діяльності сприяють формуванню так званого образу сучасного юриста, адвоката в оновленому форматі української юриспруденції. У зв'язку з цим, нерозривним є дослідження особистості адвоката в аспекті його практичної роботи та у вільний від роботи час. Суттєвим фактором виступають також і морально-ділові якості адвоката, які дозволяють розкритися йому як професіоналу і напряду впливають на продуктивність та якість виконуваної ним роботи.

Аналіз останніх досліджень. Своєрідним «вінцем» нинішніх досягнень у дослідженні адвокатської діяльності, стало введення у науковий обіг поняття «професіограми адвокатської діяльності». Цьому присвячені роботи таких вчених як Гусарєва С. Д., Скакун О. Ф., Тихомирова О. Д. та ін., які визначають професіограму адвоката необхідною характеристикою особистості як основної у виявленні професійної придатності. Однак відсутність єдності у виділенні елементів структури у професіограмі адвоката створює об'єктивні передумови до проведення наукового дослідження у площині даної проблематики. Варто зазначити, що озвучені нами сторони адвокатської діяльності ще не ставали предметом комплексного науково-теоретичного дослідження. Робилися непоодинокі спроби аналізу окремих питань чи аспектів його професійного життя. Результати кожного з цих досліджень різняться між собою, сформовані у них вимоги, яким повинен відповідати сучасний адвокат, та шляхи вдосконалення адвокатської діяльності характеризуються своєю неузгодженістю та несистематизованістю.

Метою даної статті є з'ясування поняття та сутності професіограми адвокатської діяльності та змісту професіоналізму адвоката.

Виклад основного матеріалу. Вживання категорії «професіограма» покликане сформувати у співрозмовника ясність узагальненого розуміння про саму адвокатську діяльність та особливості, притаманні характеру її реалізації. Стандарти адвокатської діяльності, викладені у формі професіограми, розглядаються більшістю фахівцями у галузі юриспруденції як прогресивний, революційний крок у розвитку та вдосконаленні засад адвокатської діяльності.

Так, Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. під професіограмою пропонують розуміти науково обґрунтовані норми і вимоги професії до видів професійної діяльності та якостей особистості спеціаліста, які дозволяють йому ефективно виконувати вимоги професії, одержувати необхідний для суспільства продукт і разом з тим створюють умови для розвитку особистості самого робітника [1, с. 138-158].

Ми погоджуємось із запропонованим тлумаченням «професіограми адвоката», розробка якої є не тільки бажаним, а і необхідним заходом вдосконалення адвокатської діяльності.

Враховуючи той факт, що адвокатська діяльність є елементом юридичної практичної діяльності в цілому, вона повинна узгоджуватись із загальними правилами та відповідати вимогам останньої, і, в той же час, відрізнитись від інших підвидів своїми, притаманними тільки їй, особливостями.

Вчені вважають, що при розробці професіограми як психологічної моделі юридичної діяльності можуть бути використані характеристики, які застосовуються і для інших видів інтелектуальної праці: суспільне значення праці відповідної професії; галузь використання цього виду праці; склад відповідної професії; особливості професії (політична спрямованість, професійно-етичні вимоги; загальна і професійна підготовка); психологічні особливості діяльності (схильність до професії; загальні та спеціальні здібності; індивідуально-психологічні особливості – темперамент, характер, вольові та комунікативні якості); умови праці й підвищення кваліфікації.

Слід погодитись з такою розширеною структурою професіограми адвокатської діяльності, адже своїм змістом вона охоплює такі різновиди, як: робота правоохоронних органів, нотаріату, юстиції, адвокатури тощо.

Дослідження особи адвоката є неповним без вивчення його правосвідомості та морально-етичної характеристики. Зв'язок цих характеристик з еталонами адвокатської діяльності дозволяє вести мову про професіоналізм адвоката.

Під професіоналізмом адвоката ми пропонуємо розуміти вміння не створювати своїми діями конфлікту, бути терпимим, обмежувати себе навіть у простих життєвих ситуаціях. Незважаючи на те, що будь-які зовнішні прояви емоцій з боку учасників процесу судочинства створюють морально-психологічний вплив на адвоката, він своєю поведінкою повинен не тільки уникати будь-яких спроб надання необдумані відповіді, а і реалізовувати надані йому законом повноваження у дусі неухильного додержання норм права.

Зразок такої поведінки не повинен обмежуватись закріпленням на рівні звичок, традицій, а відображуватись у нормативних актах, які регламентують призначення, порядок організації та функціонування адвокатури в Україні. Це своєрідні вимоги,

які висуваються до адвокатів та адвокатської діяльності, а також їх обов'язки.

Ці зразки поведінки (еталони) повинні бути не тільки бажаною, а допустимою моделлю проявів соціальної активності адвоката у професійній роботі та повсякденному житті. Тобто вони повинні мати практичну спрямованість, бути наближеними до реалій українського буття, позбавленими елементів надлишкової ідеалізації.

Йдеться про так звані стандарти професійної діяльності юристів. Кодифіковані стандарти адвокатської діяльності є жорстокою системою орієнтирів юриста в процесі узгодження своїх професійних прав та обов'язків зі своїм статусом, основними завданнями і принципами діяльності.

Очікування, які адресовано адвокатській діяльності, відображено як у міжнародних нормативно-правових актах, так і у сучасному українському законодавстві. Однак, вироблені та сформовані міжнародною юридичною практикою стандарти адвокатської діяльності зазнають змін в процесі імплементації положень міжнародних нормативно-правових актів до умов життя певного суспільства, функціонування правової системи в тій чи іншій державі.

Не викликає сумніву той факт, що стандарти завжди повинні нести ідею певного еталону, найбільш бажаних уявлень про розвиток суспільних відносин. У зв'язку з цим ми цілком і повністю підтримуємо думки науковців, які стверджують, що стандарти адвокатської діяльності є зразком діяльності адвокатів, якому повинна відповідати їх поведінка [3, с. 128-131].

Безсумнівно, справжній професіонал повинен уміти виконувати свою роботу в будь-якій екстремальній ситуації, підпорядковувати емоції розуму, бути здатним прийняти вольове і відповідальне рішення. Однак це не означає, що в процесі своєї професійної діяльності він перетворюється на механічну істоту, вся сутність якої вичерпується певним набором технологічних операцій. Пожежник повинен гасити пожежу, лікар лікувати, а адвокат захищати. Якщо хтось зі згаданих осіб не виконає своїх обов'язків, немає сенсу в її професійному існуванні.

Трудова діяльність професіонала протікає в соціальному середовищі. Будь-яка професійна група існує і функціонує як така лише остільки, оскільки вона необхідна для існування суспільства. Тому при виконанні професійних обов'язків працівник керується не тільки власними інтересами чи цілями цієї професійної спільності, а й суспільними потребами, загальним інтересом. Єдність професійного та загальнолюдського, корпоративного і соціального є невід'ємною рисою належного вигляду професіонала. При цьому цілісність особистості професіонала служить запорукою гармонії професійного і морального в її структурі.

Успішне виконання професійних обов'язків залежить від кваліфікованості та компетентності фахівців. Аналіз нормативних документів свідчить про те, що різні професійні кодекси включають в себе в якості необхідних вимог норми професійної відповідальності та професійного обов'язку, тобто деонтологічні норми [4, с. 13-22].

Професіоналізм передбачає глибоке засвоєння і усвідомлення змісту професійних обов'язків. Для успішного функціонування особистості в рамках своєї професії необхідно поєднання високого професіоналізму зі здатністю до глибокого усвідомлення відповідальності за результати своєї роботи, готовністю беззаперечно виконувати свій професійний обов'язок.

Одним з найважливіших регуляторів професійної діяльності і критерієм оцінки ступеня розвиненості професійної свідомості особистості стають професійна совість і професійний обов'язок [5, с. 12].

Професіоналізм передбачає високий ступінь відповідальності за професійний рівень працівника, за результати та за процес праці. У свою чергу, зростання професіоналізму, посилення професійно-особистісної самореалізації і внутрішньої мотивації професійної діяльності не тільки стимулює зростання її ефективності, але і веде до зростання почуття відповідальності за результати професійної діяльності, до підвищення загальної задоволеності працею. Сучасні соціологи стверджують, що почуття відповідальності практично в рівній мірі пов'язане як з високими професійними досягненнями, так і з високим ступенем інтегрованості у професійну діяльність. І навпаки, низький рівень досягнень або слабка інтегрованість особистості в її професійну діяльність не сприяють розвитку почуття відповідальності і прийняття її на себе.

Професіоналізм передбачає неухильне виконання професійного обов'язку, професійну відповідальність за процес і результат професійної діяльності представником будь-якої професії. У цьому зв'язку важливою характеристикою професіонала виступають поняття професійної честі і професійної гідності.

Тому й не дивно, що сьогодні стандарти адвокатської діяльності сприймаються як концентрований вираз суспільних уявлень про місце і роль адвокатури у суспільному житті.

Адвокатура є тим суспільним інститутом, який у своїй діяльності поєднує елементи роботи правоохоронних органів з вирішенням проблем пересічних українців. Покликана захищати права та свободи людей, які стали учасниками процесу судочинства, адвокатура нерідко змушена ставати на сторону дійсно винних у вчиненні злочинів чи правопорушень осіб. У такому випадку характер правозахисної діяльності адвоката повинен зводитись до реалізації функції захисту лише в обмежених рамках [6, с. 30-31].

Тобто, участь у процесі захисту, наприклад, вбивці і докладання зусиль до його виправдання аж ніяк не додає плюсів іміджу адвокатської роботи. Однак обов'язок участі у процесі кримінального провадження є невід'ємною складовою роботи адвоката, його служінню інтересам народу. У цьому випадку коректним буде здійснення адвокатом роботи у форматі недопущення порушень принципу законності іншими учасниками кримінального провадження, а також докладання зусиль до ухвалення вироку, в якому покарання дійсно буде відповідати тяжкості вчиненого діяння та враховуватиме можливість майбутньої соціалізації правопорушника після його відбуття.

Загальновідомо, що тільки в результаті набуття професійної правосвідомості професія досягає якісно вищих характеристик, які проявляються в здатності професії до саморегулювання. Останнє втілюється в ідеях, принципах, методах, умовах і порядку регулювання професійної діяльності. Сформульовані правила оформляються в єдиний документ, який забезпечує їх одноманітність. Положення таких документів стають нормативними і набувають значення професійних стандартів, тобто поширюються на всіх представників професії, вимагають підкорення та в разі необхідності забезпечуються заходами примусу [7, с. 7].

Слід наголосити, що всі ці тонкощі адвокатської діяльності важко прописати в тому чи іншому нормативно-правовому акті. У такому випадку на допомогу прихо-

дять принципи права, які виступають керівними ідеями, постулатами у виконанні професійних обов'язків суб'єктом правозастосування.

Деонтологія формулює низку вимог, що визначає ставлення людини до своєї професійної діяльності, виникає разом з диференціацією професій, внаслідок суспільного розподілу праці. Тобто у кожній професії свої стандарти. Деонтологія формує у її носіїв не тільки професійні навички, а й певні риси особистості та ставлення до змісту своєї діяльності [8, с. 286-294].

Гарантуючи право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги, держава прагне, по-перше, забезпечити умови, що сприяють підготовці кваліфікованих юристів для надання громадянам різних видів юридичної допомоги, і, по-друге, встановити з цієї метою визначені професійні та інші кваліфікаційні вимоги та критерії до осіб, які надають таку допомогу.

Дослідження теоретичних і практичних питань, вирішення яких здатне скоротити або запобігти неналежному виконанню адвокатами їх професійних обов'язків, що, у свою чергу, дозволить уникнути процесу залучення адвоката до дисциплінарної відповідальності, тісно переплітається з дослідженням причин і умов, що сприяють вчиненню адвокатом правопорушень. І в тому, і в іншому випадку мова йде про дотримання деонтологічних норм, що встановлені адвокатською спільнотою або закріплені у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і виконання яких здатне запобігти вчиненню адвокатом різного роду зловживань і порушень, що призводять до притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

Окрім дотримання деонтологічних норм, професійна майстерність адвоката визначається, з одного боку, сукупністю знань, якими він володіє, з іншого – різноманітністю умінь і навичок ефективного оперування знаннями, вміннями та навичками для належного виконання завдань, що стоять перед адвокатом.

Оцінюючи співпрацю адвокатської спільноти з позиції сьогодення, важко заперечити проти необхідності та доцільності здійснення контролю за якістю роботи молодих адвокатів, включаючи вибіркову перевірку їх адвокатських дос'є. Уміння вести дос'є, виробляти правову позицію по справі свідчить про певний професійний рівень адвоката-початківця. Якщо в ході перевірки буде встановлено, що адвокат не веде дос'є, не готується до судових засідань, і правова позиція складається тільки в його свідомості, то, не доводячи справу до дисциплінарного провадження, можна вказати адвокату на недопущення такої підготовки.

Необхідно організовувати конференції і проводити семінари як з початківцями адвокатами, стажистами і помічниками адвокатів, так і з досвідченими адвокатами, які вже багато років пропрацювали в адвокатурі.

Адвокати, що працюють у регіонах, зазвичай, не спеціалізуються на веденні справ певного напрямку (цивільно-правового, кримінально-правового, адміністративно-правового). Як правило, адвокат укладає угоду з довірцем по кожній справі, незалежно від її галузевої приналежності. Зрозуміло, що не можна звинувачувати адвокатів у некомпетентності, однак, як і в будь-якій іншій професії, вузька спеціалізація є почасти засобом забезпечення якісної (в даному випадку юридичної) діяльності. Виходячи з цього, адвокатське співтовариство в Україні могло б виробити обов'язкове правило, щодо того, що адвокати, які заявляють про себе як про «адвокатів-універ-

салів», зобов'язані з періодичністю, наприклад, один раз на два роки проходити курси підвищення кваліфікації за певними правовими дисциплінами.

Більше того, з метою забезпечення об'єктивного і неупередженого ставлення до оцінки юридичних знань адвоката, до складу комісії, що ухвалює рішення про відповідність знань адвоката чинному законодавству (у широкому сенсі, включаючи і норми міжнародних договорів, і знання міжнародної практики), слід включати суддів, а також професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів.

Проведення зазначених заходів в якості обов'язкового курсу підвищення кваліфікації адвокатів допоможе формальне підвищення кваліфікації перетворити на реальний ценз оцінки рівня юридичної придатності особи, яка займається адвокатською діяльністю.

Значна роль у підвищенні кваліфікації адвокатів має відводитися всесвітній мережі Інтернет. За його допомогою адвокатам надається доступ до великого обсягу довідкової інформації, крім того, є можливість обмінюватися досвідом, отримувати знання про методичні рекомендації з різних питань адвокатської практики і, головне, ці заходи сприяють організації навчання та підвищення кваліфікації адвокатів.

Взагалі, професійні тренінги, незалежно від того, хто є їх організатором, спричиняють потужний вплив на формування практичних навичок у адвокатів, запобігаючи тим самим можливим порушенням і зловживанням при здійсненні адвокатської діяльності. Тренінг практичних навичок можливий тільки через практичну діяльність. «Хочеш навчитися щось робити – спробуй це на практиці». Принципово важливо, що будь-яке пояснення «як робити», будь-яка демонстрація («роби як я») – це тільки інформаційна підготовка до власного навчання. Моделювання практичних ситуацій на семінарі включає весь знайомий комплекс «проб і помилок», і навик освоюється через осмислення власного досвіду.

Висновок. Деонтологічні засади діяльності адвокатів сприяють знаходженню відповіді на питання: як втілити у життя те, що запланував адвокат, або що необхідно йому зробити відповідно до закону, щоб найбільш ефективним чином захистити інтереси особи. Автори вважають, що дане питання може бути врегульовано шляхом прийняття нормативно-правових актів, у яких будуть закріплені деонтологічні засади діяльності адвокатів.

Список літератури:

1. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посіб. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – [4-те вид.]. – К. : Знання, 2010. – 495 с.
2. Скакун. О. Ф. Юридична деонтологія : підруч. / пер. з рос. – Х. : Еспада, 2008. – 400 с.
3. Галоганов А. П. О Кодексе профессиональной этики адвоката / А. П. Галоганов, И. Л. Трунов // Адвокат. – 2003. – № 3. – С. 13-22.
4. Стецовский Ю. И. Профессиональный долг адвоката и его статус / Ю. И. Стецовский, Г. Б. Мирзоев. – М. : Юнити-Дана, 2003. – 159 с.
5. Федотова Т. А. Профессиональный долг адвоката / Т. А. Федотова // Аграрное и земельное право. – 2008. – № 5. – С. 128-131.
6. Власов А. Профессиональная деятельность адвоката / А. Власов // Российская юстиция. – 2001. – № 6. – С. 30-31.
7. Осауленко О. І. Юридична деонтологія : навч. посіб. / О. І. Осауленко. – К. : Істина, 2008. – 224 с.
8. Гіда С. О. Систематизація підходів щодо розуміння предмету юридичної деонтології / С. О. Гіда // Вісник ЛДГУВС ім. Е.О. Дідоренка. – 2012. – № 3. – С. 286-294.

Поклонская Е. Ю., Компанейцев С. В. Профессиограмма адвокатской деятельности и профессионализм адвоката: понятие и сущность / Е. Ю. Поклонская, С. В. Компанейцев // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 384-390.

В статье раскрыто понятие профессиограммы как научно обоснованных норм, регламентирующих деятельность, и требований, предъявляемых к представителям определенной профессии. Дана характеристика профессионализма адвоката, и доказано, что он предполагает глубокое усвоение и осознание содержания профессиональных обязанностей. Акцентируется внимание, что важной характеристикой профессионала выступают понятия профессиональной чести и профессионального достоинства.

Ключевые слова: адвокат, профессиограмма, профессионализм, профессиональный долг, профессиональная честь, профессиональное достоинство.

PROFESSIOGRAME ADVOCACY AND PROFESSIONALISM OF THE LAWYER: THE CONCEPT AND ESSENCE

Poklonska O. U., Kompaneytsev S. V.

*Crimean faculty of the Odessa State University of Internal Affairs,
Simferopol, Crimea, Ukraine*

Standards of advocacy in the form profессиogram, are considered by most experts in the field of jurisprudence are progressive, revolutionary step in the development and improvement grounds of advocacy. Every profession has its own standards.

Characteristics which apply to other types of intellectual work can be used to develop profессиogram: social value of labor relevant profession; area using this type of work; structure of relevant profession; peculiarities of profession (political orientation, professional and ethical requirements, general and professional training); psychological characteristics of activities (propensity to the profession, general and special abilities, individual psychological characteristics – temperament, character, strong-willed and communication quality); working conditions and advanced training.

Codified standards of advocacy are cruel system benchmarks lawyers in the coordination of their professional rights and responsibilities of their status, the main objectives and principles of activity. Having studied the phenomenon of professional duty, the author has distinguished the features inherent in the lawyer's professional duty and formulated its concept.

The professionalism of the lawyers is the ability not to create conflict with their actions, to be tolerant, limit themselves even in simple situations. Professionalism implies strict performance of professional duty, professional responsibility for the process and the result of professional activity representative of any profession. An important feature of a professional is the concept professional honor and professional dignity.

Deontological fundamentals of the advocacy contribute to finding answers to the questions: how to implement what the lawyer has planned, or what should be done in accordance with the law in order to most efficiently defend the person's interests.

Key words: lawyer, profессиogram, professionalism, professional duty, professional honor, professional reputation.

Spysok literatury:

1. Gusarjev S. D. Jurydychna deontologija (Osnovy jurydychnoi' dijaj'nosti) : navch. posib. / S. D. Gusarjev, O. D. Tyhomjrov. – [4-te vyd.]. – K. : Znannja, 2010. – 495 s.
2. Skakun. O. F. Jurydychna deontologija : pidruch. / per. z ros. – H. : Espada, 2008. – 400 s.
3. Galoganov A. P. O Kodekse professional'noj jetiki advokata / A. P. Galoganov, I. L. Trunov // Advokat. – 2003. – № 3. – S. 13-22.
4. Stecovskij Ju. I. Professional'nyj dolg advokata i ego status / Ju. I. Stecovskij, G. B. Mirzoev. – M. : Juniti-Dana, 2003. – 159 s.
5. Fedotova T. A. Professional'nyj dolg advokata / T. A. Fedotova // Agrarnoe i zemel'noe pravo. – 2008. – № 5. – S. 128-131.
6. Vlasov A. Professional'naja dejatel'nost' advokata / A. Vlasov // Rossijskaja justicija. – 2001. – № 6. – S. 30-31.
7. Osaulenko O. I. Jurydychna deontologija : navch. posib. / O. I. Osaulenko. – K. : Istyna, 2008. – 224 s.
8. Gida Je. O. Systematyzacija pidhodiv shhodo rozuminnja predmetu jurydychnoi' deontologii' / Je. O. Gida // Visnyk LDUVS im. E.O. Didorenka. – 2012. – № 3. – S. 286-294.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 391-403.

УДК 342.7:341.231.14+341.01(477)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВА ОСОБИ НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Богма А. В.

*Управління Пенсійного фонду України в м. Черкасах Черкаської області
м. Черкаси, Україна*

В статті досліджено основні норми міжнародного права, у співвідношенні з практикою Європейського суду з прав людини в галузі правової допомоги, що надається безоплатно. Проаналізовано рівень імплементації в українське законодавство міжнародно-правових стандартів в сфері правового захисту. На підставі отриманих висновків, з урахуванням специфіки українського суспільства та рівня розвитку економіки запропоновано шляхи приведення норм національного права в галузі надання безоплатної правової допомоги у відповідність до міжнародних стандартів, з метою фактичної реалізації конституційних прав людини і громадянина.

Ключові слова: безоплатна правова допомога, адвокатура, міжнародне право, практика Європейського суду з прав людини, міжнародні стандарти.

Право на безоплатну правову допомогу є ключовим в системі реалізації конституційних прав особи. Міжнародною спільнотою визначені та затверджені основні критерії права на юридичну допомогу, які успішно отримують правову реалізацію в більшості європейських країн. В Україні, на жаль, міжнародні стандарти якості безоплатної правової допомоги не знаходять в повній мірі законодавчого закріплення та практичної реалізації, хоча в умовах євроінтеграції та демократизації суспільства набувають особливої актуальності. У вітчизняній науці відсутнє комплексне дослідження рівня імплементації міжнародних стандартів прав людини в українське законодавство у сфері безоплатної правової допомоги.

Проблеми розвитку інституту безкоштовної юридичної допомоги досліджувались багатьма науковцями, зокрема, Бова Є. Ю. [2], Титикалом Р. С. [3], Введенською В. В. [4], Козьмичем А. В. [5], Тацій Л. В. [6], Антоновичем М. М. [7], Скакуном О. Ф. [8], Банчуком О. А., Демковою М. С. [9], та ін. Серед зарубіжних науковців: Роджер Сміт [10], Рене Кассен [11]. Однак комплексне дослідження рівня імплементації міжнародних стандартів прав людини в українське законодавство у сфері безоплатної правової допомоги відсутнє на сьогодні. Завданням даної статті є аналіз чинного законодавства в сфері надання безоплатної правової допомоги у співвідношенні з міжнародними стандартами прав людини та практикою Європейського суду з прав людини; виявлення суттєвих розбіжностей між нормами національного та міжнародного права в сфері безоплатної правової допомоги з метою визначення шляхів усунення виявлених протиріч, з урахуванням специфіки українського суспільства.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРАВОВИХ НОРМ ООН В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Післявоєнний період став свідченням нагальної необхідності об'єднання країн світу з метою захисту прав і свобод людини. 24 жовтня 1945 року було засновано міжнародну Організацію Об'єднаних Націй. 26 червня 1945 року підписано статут ООН, активну участь у розробці якого взяли представники України. Преамбула та розділ 1 якого визначають, що метою об'єднання націй є утвердження віри в основні права людини, створення умов, при яких зможуть зберігатися справедливість і повага до обов'язків, що витікають з договорів та інших джерел міжнародного права, були розроблені за головуванням міністра закордонних справ УРСР Д. Мануїльського у Першому комітеті на конференції у Сан-Франциско [13]. Україна як повноправний член ООН визначила забезпечення захисту прав людини пріоритетним напрямком внутрішньої і зовнішньої політики. Українське законодавство на сьогодні приведено у відповідність міжнародним стандартам захисту прав людини, однак окремі аспекти міжнародних норм залишаються поза увагою законодавця. Однак, як зазначав Л.Н. Шестаков, права людини неможливо імпортувати, оскільки в кожному суспільстві вони мають специфіку [12].

Частина 3 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права визначає, що кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому обвинувачення на гарантії на основі повної рівності, а саме бути судимим в присутності підсудного і захищати себе особисто або через обраного ним захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому випадку, коли інтереси правосуддя того потребують, безкоштовно для особи в такому випадку, коли у неї недостатньо коштів для оплати захисника [14]. Дане положення міжнародного права закріплено в статті 52 Конституції України: однією з важливих гарантій дотримання прав і свобод людини і громадянина є право кожного на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1]. Однак в рішенні Європейського суду з прав людини у справі Тревор Баннетт проти Ямайки (*Trevor Bennett v. Jamaica*) ССРР/С/65/Д/590/1994 (1999), стаття 14 частини 3 пункту d Міжнародного пакту про громадянські і політичні права не надає підсудному права вимагати призначення захисника за власним вибором безкоштовно. Отже, положення Закону України «Про безоплатну правову допомогу», яким передбачено надання безоплатної правової допомоги без права вибору захисника, не суперечить міжнародним нормам [23]. У справі «Ейрі проти Ірландії» судом зазначено, що відмова заявниці у наданні безоплатної правової допомоги у цивільній справі суперечить статті 14 частини 3 пункту d Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, оскільки безкоштовний захисник повинен призначатися у всіх випадках, коли того вимагають інтереси правосуддя, якщо в особи недостатньо коштів для оплати правових послуг. Відсутність правового захисту могло призвести до того, що заявниця опинилася б в не вигідній ситуації, коли б протилежна сторона мала адвоката, а конвенція спрямована на те, щоб гарантувати не теоретичні або ілюзорні права, а права, здійснені на практиці і ефективні [16]. В супереччю позиції Європейського суду з прав людини український законодавець визначив вузьке коло суб'єктів права на вторинну правову допомогу та надав таке право особам, які мають середньомісячний сукупний дохід їх сім'ї нижчий

суми прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення [17]. На жаль, в Україні досить багато людей, які отримуючи мінімальну заробітну плату, не в змозі оплатити послуги адвоката та не належать до суб'єктів права на безоплатну правову допомогу, відтак позбавлені права на правовий захист. У пункті 1 статті 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права особлива увага зосереджена на важливості правового захисту у випадку примусового виселення, що безпосередньо стосується широкого кола прав, визначених в Загальній декларації прав людини [18]. До основних заходів процесуального захисту віднесено надання безкоштовної юридичної допомоги особам, які її потребують. В Україні доречною була б обов'язкова участь захисника у справах з примусового виселення.

Порушенням пункту 3 Декларації основних принципів юстиції для жертв злочинів та перевищення влади є обмеження доступу неповнолітніх до безкоштовної правової допомоги [19]. Звернення про надання правових послуг неповнолітнім безоплатно подаються їх законними представниками, надання вторинної безкоштовної допомоги передбачено лише дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, безпритульним дітям, дітям, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї. Та чи зможе підліток в умовах розквіту бюрократії самостійно довести наявність конфлікту своїх інтересів з законним представником? Необхідність правової допомоги при збиранні доказів наявності зазначеного конфлікту є безсумнівною.

Вимоги Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації знайшли своє втілення в нормах Конституції України, зокрема в статті 24 зазначено, що не може бути привілеїв за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань. В нормах Закону України «Про безоплатну правову допомогу» визначено категорії осіб, які мають право на безоплатну правову допомогу незалежно від раси, кольору шкіри, національного та етнічного походження [20].

Згідно Кодексу поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку, прийнятого 17.12.1979 в рамках ООН, для захисту всіх осіб, затриманих чи тих, що знаходяться в умовах тюремного режиму, кожній затриманій особі має бути надано право на допомогу, консультацію з адвокатом і можливість спілкування з ним, що свідчить про необхідність надання правової допомоги особам на всіх стадіях кримінального процесу та адміністративного судочинства. Зазначена норма міжнародного права знайшла втілення в статті 213 Кримінального процесуального кодексу України та статтях 14, 19 Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

Важливою є позиція Європейського суду з прав людини по справі Кемпбела і Фелла проти Сполученого Королівства, в якій зазначено, що термін «суд» у визначеному міжнародною нормою праві на захист не має обов'язково тлумачитися як юрисдикція класичного типу, інтегрована в правову систему держави. Крім того, право на правову допомогу визначається Європейським судом не лише в межах судової процедури, а і поза нею, до виникнення процесуальних правовідносин. Згідно норм українського законодавства, до безоплатної вторинної правової допомоги належать такі види правових послуг, як захист від обвинувачення, здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах,

інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складання процесуальних документів. Відповідно, законодавець не обмежує коло випадків процесуального захисту представництвом у судах [21].

В «Основних положеннях про роль адвокатів», прийнятих 7 конгресом ООН по запобіганню злочинам, передбачено, що особа, яка не має адвоката, у випадках, коли інтереси правосуддя вимагають цього, повинна бути забезпечена допомогою адвоката, який має відповідну компетенцію і досвід ведення справ, щоб забезпечити їй ефективну юридичну допомогу без оплати з її сторони, якщо у неї немає необхідних коштів [22]. Дана гарантія передбачена Законом України «Про адвокатуру», «Про безоплатну правову допомогу», Кримінально-процесуальним кодексом України. Суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні можуть бути виключно адвокати. Однак, згідно частини 2 статті 2 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» порядок надання безоплатної правової допомоги фізичним особам на благодійних засадах фізичними та юридичними особами, які займаються благодійною діяльністю самостійно або спільно з відповідними благодійними організаціями, регулюються відповідним законодавством і статутами цих організацій. Отже, залишається незрозумілим, чи можуть благодійні організації надавати безоплатну вторинну правову допомогу. Якщо вони є суб'єктами її надання, то вбачається, що порушення норми міжнародного права, яка надає таку можливість, виключно адвокатам.

Згідно рішень Європейського суду з прав людини у справі Грэхем и Моррисон проти Ямайки (Graham and Morrisson v. Jamaica) ССРР/С/52/Д/461/1991 (1994), Смит и Стюарт проти Ямайки (Smith and Stewart v. Jamaica) ССРР/С/65/Д/668/1995 (1999), у разі якщо адвокат не бачить підстав для оскарження судового рішення в апеляційній інстанції, суд повинен впевнитися, що засуджений знає, що адвокат не буде брати участь в оскарженні вироку. В іншому випадку суд повинен повідомити засудженого, що захисник не буде оскаржувати вирок та надати можливість призначити йому іншого захисника. Недотримання зазначених умов є порушенням статті 14 частини 3 пункту d Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [23]. На сьогодні в Україні зазначені умови не дотримуються, оскільки відсутні відповідні законодавчі вимоги. Законами України передбачена заміна адвоката у разі неналежного виконання адвокатом своїх зобов'язань за умовами договору, недотримання ним порядку надання безоплатної вторинної правової допомоги. На жаль, особі, яка не має необхідних правових знань та достатніх коштів для оплати праці захисника, важко, а в більшості випадків неможливо довести неналежне виконання адвокатом своїх зобов'язань. Відтак актуальним залишається порушення міжнародного принципу рівності перед законом і судом.

Однією з важливих умов надання якісних правових послуг є їх належне фінансування. Згідно принципу 3 Основних принципів, що стосуються ролі юристів, прийнятих восьмим Конгресом ООН по попередженню злочинності та спілкуванню з правопорушниками, що відбулось в Гавані, уряд забезпечує надання достатніх фінансових та інших засобів для надання юридичних послуг особам, які її потребують і в разі необхідності іншим особам, які знаходяться у несприятливому стані [24]. Стаття 29 Закону України про безоплатну правову допомогу визначає, що фінансування безо-

платної первинної правової допомоги здійснюється за рахунок видатків Державного бюджету України на утримання відповідних органів виконавчої влади, місцевих бюджетів та інших джерел. Залишаються невизначеними «інші джерела фінансування», що може викликати труднощі в правозастосуванні закону. Фінансування безоплатної вторинної правової допомоги здійснюється за рахунок видатків Державного бюджету України. Як свідчить практика, всупереч нормам міжнародного права, такі кошти виділяються в недостатньому обсязі або взагалі можуть бути не виділені.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРАВОВИХ НОРМ РАДИ ЄВРОПИ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Свідченням європейської інтеграції України та підвищення її міжнародного авторитету є вступ української держави до Ради Європи, що відбувся 9 листопада 1995 року на урочистій церемонії на площі перед Палацом Європи у Страсбурзі. В Резолюції (78) 8 «Про юридичну допомогу і консультування», прийнятої Комітетом Міністрів Ради Європи 02.03.1979, зазначено: «Надання юридичної допомоги – це не прояв милосердя, а обов'язок, що покладений на суспільство» [25]. Конвенція про захист прав і основоположних свобод, прийнята в рамках Ради Європи, є ключовим документом європейської організації, що визначає право кожного на юридичну допомогу захисника, а за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя [26]. Зазначене право закріплюється конвенцією як право обвинуваченого у вчиненні злочину на правовий захист та полягає у праві захищати себе особисто, мати обраного самою особою захисника і, за визначених умов, мати призначеного йому захисника безоплатно. Про це свідчить рішення Європейського суду з прав людини у справі Пакеллі проти Федеративної Республіки Германія. Однак у вищезазначеному рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Ейрі проти Ірландії» судом визнано, що право на безкоштовного правозахисника поширюється і на категорію цивільних справ. Резолюція 78 (8) Комітету Міністрів відносно безоплатної юридичної допомоги і консультування проголошує право кожного на безоплатну юридичну допомогу і юридичну консультацію, щоб економічні фактори не могли слугувати перешкодою для здійснення або захисту у громадянських, комерційних, адміністративних, соціальних або фіксальних справах. Як уже зазначалось, в Україні існує пряма залежність розвитку інституту безоплатної правової допомоги від економічних факторів. Крім того, резолюція визначає, що безоплатна правова допомога повинна включати усі витрати, які несе правозахисник, включаючи витрати на свідків, експертів, перекладачів [25]. Згідно Порядку оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.04.2012, обчислення розміру винагороди та її виплати, відшкодування витрат, пов'язаних з наданням безоплатної вторинної правової допомоги, адвокатам, які надають безоплатну вторинну правову допомогу особам, обчислюється за спеціальною формулою, виходячи з установленого розміру оплати за годину роботи адвоката, розрахункового часу, що витрачається адвокатом на надання допомоги в одному кримінальному провадженні, з урахуванням особливостей стадій кримінального провадження, протягом якого адвокат здійснював захист, повноти участі адвоката у відповідних процесуальних діях, а також

ступеня складності кримінального провадження [27]. Як свідчить практика, винагорода, визначена формулою, є недостатньою для проведення адвокатом усіх необхідних правозахисних дій. Важливою в діяльності адвокатури, а відтак в наданні якісної безоплатної правової допомоги, є наявність ефективної системи самоврядування правозахисників. Необхідність її створення визнана міжнародною спільнотою та зазначена в Рекомендації РЄ (2000) 21 про свободу професії адвоката. Зокрема, згідно п. 5 заохочення до формування та формування професійних місцевих, національних і міжнародних об'єднань, незалежних від влади та від широкого загалу, повинно бути дозволено адвокатам, оскільки метою їх створення є зміцнення стандартів професійної діяльності і захист незалежності адвокатів, що є особливо важливим при наданні безоплатної правової допомоги. Спільною адвокатів України неодноразово наголошувалось на цьому, однак на сьогодні в Україні не створено побудованої на професійних засадах єдиної колегії адвокатів, яка була б неурядовою організацією і управління якою здійснювалось її членами. Частково необхідні функції виконує Спілка адвокатів України та регіональні кваліфікаційні і дисциплінарні комісії адвокатів, де в якості апеляційної інстанції діє вища кваліфікаційна комісія адвокатів. На розгляді у Верховній Раді України перебувають численні законопроекти, що передбачають створення незалежної організації адвокатів з широкими її функціями.

Згідно Європейської угоди про передачу заяв про правову допомогу, будь-яка особа, що проживає на території однієї держави і бажає звернутися за правовою допомогою у зв'язку з цивільною, господарською або адміністративною справою на території іншої держави, може подати відповідну заяву в державі проживання. Для цієї мети кожна держава повинна визначити спеціальний орган, який буде приймати заяви і пересилати їх в інші держави безкоштовно для заявника [28]. Всупереч вимогам міжнародної норми відповідного органу в Україні не створено. Не дотримано в повній мірі Рекомендації 76 (5) Комітету Міністрів відносно безкоштовної юридичної допомоги в цивільних, комерційних, адміністративних справах. Резолюція рекомендує державам-членам надавати безоплатну правову допомогу на однакових умовах фізичним особам-громадянам інших держав-членів та усім іншим фізичним особам, які мають місце проживання на території тієї держави, де ведуться відповідні процедури [29]. На сьогодні членами Ради Європи є 47 держав. Україною укладено договори про міжнародну правову допомогу лише із 13 країнами. Згідно частини 2 статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» право на безоплатну вторинну правову допомогу мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу. Отже, особа без громадянства або громадянин країни, з якою не укладено міжнародний договір, отримавши місце проживання на території України позбавлена можливості отримання безоплатної правової допомоги на тих же умовах, що і українські громадяни. Невизначеною залишається позиція українського законодавця щодо надання безоплатної правової допомоги особам, які бажають звернутися за захистом своїх прав до міжнародних правозахисних органів. Закон України «Про безоплатну

правову допомогу» не передбачає обмежень в наданні правової допомоги виключно в межах національної правової системи, але і не закріплює заборони. А.С. Батлер вважає, що держави мають контроль лише над внутрішніми судами, а тому гарантувати право на безоплатну правову допомогу можуть лише щодо внутрішніх правозахисних органів. Важко погодитись з такою позицією, оскільки кожна європейська держава повинна бути зацікавлена у справедливому вирішенні справи в міжнародних правозахисних органах, відтак повинна сприяти особам у наданні правової допомоги за межами національної правової системи. Згідно страсбурзької системи, надання безоплатної правової допомоги передбачається лише з моменту, коли відповідний уряд подав письмові обґрунтування щодо прийнятності скарги чи після закінчення терміну подання такого обґрунтування, або після того, як було оголошено про прийнятність справи [30]. Надання безкоштовного захисника на попередніх стадіях розгляду скарги не передбачено міжнародними нормами. Женевська правова система взагалі не передбачає такої допомоги. Оскільки в Україні відсутній чіткий механізм організації надання безоплатної правової допомоги особам, які бажають звернутися до міжнародних правозахисних органів, то більшість людей позбавлені можливості захисту своїх прав на міжнародному рівні, що свідчить про порушення Європейської конвенції про захист прав та основних свобод з Протоколами до неї, Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та інших міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, які надають право кожному після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій. Відповідна норма Конституції України залишається декларативною.

Можливість особи відмовитись від адвоката, за винятком випадків, визначених законом, є свідченням втілення в національне законодавство Рекомендації № R (81) Комітету Міністрів відносно шляхів полегшення доступу до правосуддя [31]. Європейський суд з прав людини право на правову допомогу визнає не лише в межах конкретного судового розгляду, але й поза ініційованою судовою процедурою, що означає право на правову допомогу будь-якій особі ще до виникнення процесуальних відносин. З прийняттям Закону України «Про безоплатну правову допомогу» було реалізовано рекомендацію Комітету Міністрів про необхідність спрощення процедури звернення за безкоштовною юридичною допомогою [32]. Згідно закону, особа може звернутися за наданням первинної правової допомоги до будь-якого органу державної влади. Якщо питання порушені у зверненні, не належать до компетенції органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування, до якого надійшло звернення особи, такий орган протягом п'яти календарних днів повинен надіслати це звернення до відповідного органу та повідомити про це особу, яка подала звернення. Звернення за безоплатною вторинною правовою допомогою подаються особами до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги або до територіального органу юстиції за місцем фактичного місця проживання чи перебування особи. У випадку затримання особи за підозрою у вчиненні правопорушення здійснюється негайне інформування Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, який зобов'язаний прийняти рішення про надання безоплатної вторинної правової

допомоги з моменту затримання особи. Такий порядок звернень є доступним для кожного та забезпечує вчасне отримання правової допомоги кожним. На сьогодні в Україні відсутні будь-які заохочення адвокатів до надання безоплатної правової допомоги особам, які перебувають у складному матеріальному становищі. Більшість адвокатів працюють вимушено, що свідчить про порушення Рекомендації Комітету Міністрів про свободу зайняття юридичною професією, в якій зазначено про необхідність стимулювання юристів до надання юридичних послуг, на обов'язки юристів в відношенні до їх клієнтів не повинно впливати те, що винагорода виплачується за рахунок публічних коштів. Державами-членами Ради Європи було ухвалено План дій щодо системи безоплатної правової допомоги з метою започаткування, розбудови і посилення системи забезпечення правової допомоги, одним із основних напрямків якого є розміщення інформації про безоплатну правову допомогу на Інтернет-сайтах. На сьогодні в Україні інформацію про правову допомогу можна отримати в повному обсязі на офіційних Інтернет-сайтах. Парламентська Асамблея в Рекомендації 1639 (2003) «Медіація в сімейно-правових спорах і рівність статей» закликає держав-членів впроваджувати заохочення і використання медіації в сімейно-правових спорах. В Україні на законодавчому рівні визнано медіацію як правову послугу, однак впровадження програм відновного правосуддя знаходиться на етапі формування вітчизняної моделі [33].

АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНОДАВЧИХ НОРМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Основними принципами Європейського союзу є свобода, демократія, шанування прав людини та основоположних свобод, верховенство права. Україна, підписавши у 1994 році Угоду про партнерство і співробітництво з Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, ствердила повагу до демократичних принципів. Свідченням цього стало прийняття Верховною Радою України Закону України «Про концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [34]. Доступ до правосуддя і максимально доступна – за ціною, якісна юридична допомога – в Європейському Союзі вважається одним з пріоритетів розвитку [21]. Згідно п. 13 Директиви Ради 2002/8/ЕС від 28 січня 2013 року «Про покращення доступу до правосуддя у транскордонних спорах шляхом встановлення мінімальних спільних правил, які відносяться до правової допомоги та інших фінансових аспектів у цивільних судових процесах», якщо правова допомога надається, вона повинна покривати весь судовий процес повністю, включаючи витрати, понесені у зв'язку з проголошенням рішення таким, що має законну силу та його виконанням [15]. Особа, яка отримала правову допомогу, продовжує її отримувати у разі апеляційного оскарження рішення, винесеного на її користь. На жаль, в Україні на сьогодні не створено дієвих механізмів реалізації даних положень. Належне забезпечення якісною правовою допомогою кожного є запорукою підписання українською державою угоди про асоціацію з ЄС. 9 червня 2006 року указом Президента України схвалено Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні. До основних шляхів створення системи безоплатної правової допомоги було віднесено: 1) створення взаємопов'язаних складових системи-первинної та вторинної безоплатної правової допомоги; 2) за-

безпечення належного рівня та оптимального порядку оплати правової допомоги за рахунок державного бюджету;

3) встановлення чітких критеріїв доступу осіб до безоплатної правової допомоги;

4) створення ефективної моделі управління системою безоплатної правової допомоги та її фінансування [35].

Отже, на сьогодні в українському законодавстві міжнародні стандарти прав людини отримали формальне закріплення, але продовжують залишатися декларативними, оскільки не забезпечено належного фінансування інституту безоплатної правової допомоги, що є обов'язковою вимогою міжнародної спільноти; коло суб'єктів отримання безоплатної вторинної правової допомоги є досить вузьким і не відповідає європейському «критерію нужденності»; визначення критерію якості надання безоплатної вторинної правової допомоги та кола суб'єктів її надання залишається дискусійним, що є недопустимим згідно європейських вимог. Вітчизняним законодавством не передбачена система організації безкоштовної правової допомоги в Україні особам, які потребують захисту своїх прав в міжнародних судових органах та державних і судових органах зарубіжних країн, однак визначена як рекомендаційна в міжнародних нормах. Точне закріплення вищезазначених вимог в національному законодавстві стане гарантією реалізації конституційних прав і свобод кожного.

Список літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Бова Є. Ю. Організація безкоштовної правової допомоги в Україні: дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій, прокуратура та адвокатура» / Є. Ю. Бова ; Академія адвокатури України. – Київ, 2009. – 217 с.

3. Титикало Р. С. Захисна функція юридичної допомоги в адміністративно-деліктному процесі : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Р. С. Титикало ; Київський Національний університет внутрішніх справ. – Київ, 2009. – 207 с.

4. Введенська В. В. Кримінально-процесуальні гарантії реалізації права на юридичну допомогу осіб, постраждалих від злочину : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В. В. Введенська ; Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – Донецьк, 2009. – 254 с.

5. Козьмініх А. В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / А. В. Козьмініх ; Одеська національна юридична академія. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://avtoreferat.net/content/view/1120/45>.

6. Тацій Л. В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Л. В. Тацій ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://avtoreferat.net/content/view/892/45>.

7. Антонович М. М. Реалізація права на правову допомогу в міжнародних органах захисту прав людини / М. М. Антонович // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum.

8. Скаун О. Ф. Теория государства и права : учебник для вузов / О.Ф. Скаун ; МВД Украины. Университет внутренних дел. – Харьков : Консум, 2000. – 704 с.

9. Банчук О. А., Демкова М. С. Правова допомога: Зарубіжний досвід та пропозиції для України / О. А. Банчук, М. С. Демкова. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.lexlibrary.org/library/2/2284>.

10. Сміт Р. Надання безкоштовної юридичної допомоги та управління системою надання безкоштовної юридичної допомоги Великобританії / Роджер Сміт. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : www.justice.org.uk.
11. Рене Кассен – видатний діяч 20 століття у захисті прав людини / [упоряд. А. Д. Святоцький та ін.] // Право України. – 2010. – № 10. – С. 248-249.
12. Шестаков Л. Н. Права человека: Сборник универсальных и региональных международных документов / Л. Н. Шестаков. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1138022>.
14. Статут Організації Об'єднаних Націй та Міжнародного суду : міжнародний документ від 26.06.1945 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
15. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнародний документ від 16.12.1966 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
16. Про покращення доступу до правосуддя у транскордонних спорах шляхом встановлення мінімальних спільних правил, які відносяться до правової допомоги та інших фінансових аспектів у цивільних судових процесах : Директива Ради ЄС від 28.01.2013 № 2002/8/ЄС // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/euro/ukr_2002_92_ua.pdf.
17. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ейрі проти Ірландії» // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/980_332.
18. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577.
19. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : міжнародний документ від 16.12.1966 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
20. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою : міжнародний документ від 29.11.1985 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_114.
21. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації : міжнародний документ від 21.12.1965 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_105.
22. Договір про Європейський союз : міжнародний документ від 07.02.1992 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
23. Основні положення про роль адвокатів, прийняті 7 Конгресом ООН по запобіганню злочинам : міжнародний документ від 01.08.1990 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_835.
24. Міжнародні стандарти в сфері надання безоплатної правової допомоги: витяги із текстів і резюме документів // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://do.gendocs.ru/docs/index-123411.html>.
25. Основні принципи, що стосуються ролі юристів (прийняті восьмим Конгресом ООН по попередженню злочинності та ставленням до правопорушників // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon.kuban.ru/private/advokat/opru90.htm>.
26. Резолюція Комітету Міністрів відносно безоплатної юридичної допомоги і консультування : Резолюція від 02.03.1978 № 78 (8) // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.yur-info.org.ua/doc/1601748/Rezoliutsii>.
27. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
28. Про питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2012 № 305 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/305-2012-%D0%BF/page>.
29. Європейська угода про передачу заяв про правову допомогу : багатостороння угода від 27.01.1977 № ETS N 092 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_321.
30. Рекомендація Комітету Міністрів відносно безкоштовної юридичної допомоги в цивільних, комерційних, адміністративних справах : Резолюція від 18.02.1976 № (76) 5 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.yur-info.org.ua/doc/1601749/Rezoliutsiia-76-5>.
31. Butler A. S. Legal Aid before Human Right Treaty Monitoring Bodies / A. S. Butler // Int'l & Cotp.L.Q. – 2000. – Vol. 49. – 364 p.
32. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи відносно шляхів полегшення доступу до право-

суддя : міжнародний документ від 14.05.1981 № R (81) 7 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_133.

33. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи про ефективний доступ до права і правосуддя для найбідніших : міжнародний документ від 08.08.1993 № R (93) 1 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://advokatonline.org.ua/7-pravo-na-spravedlyvyj-sudovyj-rozhlyad>.

34. Медіація в сімейно-правових спорах і рівність статей : Рекомендації Парламентської Ассамблеї № 1639 (2003) 1 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://do.gendocs.ru/docs/index-123411.html?page=2>.

35. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу : Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

36. Про концепцію формування безоплатної правової допомоги в Україні : Указ Президента України від 09.06.2006 № 509/2006 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/509/2006>.

Богма А. В. Международно-правовые стандарты права лица на бесплатную правовую помощь и их имплементация в законодательстве Украины / А. В. Богма // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 391-403.

В статье исследованы основные нормы международного права, в соответствии с практикой Европейского суда по правам человека в области правовой помощи, предоставляемой бесплатно. Проанализирован уровень имплементации в украинское законодательство международно-правовых стандартов в сфере правовой защиты. На основании полученных выводов, с учетом специфики украинского общества и уровня развития экономики предложены пути приведения норм национального права в области предоставления бесплатной правовой помощи в соответствие с международными стандартами, с целью фактической реализации конституционных прав человека и гражданина.

Ключевые слова: бесплатная юридическая помощь, юридическая практика, международное право, практика Европейского суда по правам человека, международным стандартам.

INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS OF THE RIGHT TO FREE LEGAL ASSISTANCE AND THEIR IMPLEMENTATION IN LEGISLATION OF UKRAINE

Bogma A. V.

Office of the Pension Fund of Ukraine in Cherkasy of the Cherkasy region, Cherkasy, Ukraine

The basic rule of international law that define the procedure for granting legal aid, both within national legal systems and judicial authorities of foreign countries, namely legislation of the United Nations, including the International Covenant on Civil and Political Rights International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the Council of Europe legislation including allocated Convention on Human Rights and Fundamental freedoms, the Resolution of the Committee of Ministers “On legal aid and advice”. Particular attention is focused on the legal strengthening of the right to receive free legal assistance to minors and persons who are arrested or who is in a prison detention. The basic ways of adaptation of Ukrainian legislation to EU legislation are studied. Outlines the criteria for the quality of legal aid in accordance with international human rights standards. Reveals the mode of financing of legal aid in accordance with international standards, as one of the important conditions for the provision of quality legal services. Analysis of key decisions of the European Court of Human Rights in the area of legal aid in relation to national legislation and international law. Ukrainian legislation provides guidelines, which are inconsistent or in conflict with international human rights standards in the field of legal aid. Since Ukraine is a member of the United Nations and the Council of Europe intends to join the European Union, it is particularly important to determine the level of implementation of law enshrined in the legislation of the United Nations, the Council of Europe and the European Union in the Ukrainian state. Based on these findings, specific to Ukrainian society and the level of economic development, the ways to bring domestic law in the provision of legal aid in accordance with international standards for the actual implementation of the constitutional rights and civil rights.

Key words: free legal assistance, legal practice, international law, practice of European court of human rights, international standards.

Spysok literatury:

1. Konstytucija Ukrai'ny : Zakon Ukrai'ny vid 28.06.1996 № 254k/96-VR // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 1996. – № 30. – St. 141.
2. Bova Je. Ju. Organizacija bezkoshtovnoi' pravovoi' dopomogy v Ukrai'ni: dys. na zdobuttja nakovogo stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.10 «Cudoustrij, prokuratura ta advokatura» / Je. Ju. Bova ; Akademija advokatury Ukrai'ny. – Kyi'v, 2009. – 217 s.
3. Tytykalo R. S. Zahysna funkcija jurydychnoi' dopomogy v administratyvno–deliktomu procesi : dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.07 «Administratyvne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo» / R. S. Tytykalo ; Kyi'vs'kyj Nacional'nyj universytet vnutrishnih sprav. – Kyi'v, 2009. – 207 s.
4. Vvedens'ka V. V. Kryminal'no-procesual'ni garantii' realizacii' prava na jurydychnu dopomogu osob, postrazhdalych vid zlochynu : dys. na zdobuttja naukovogo stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.09 «Kryminal'nyj proces ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova dijal'nist'» / V. V. Vvedens'ka ; Donec'kyj jurydychnyj instytut Lugans'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav imeni E. O. Didorenka. – Donec'k, 2009. – 254 s.
5. Koz'minyh A. V. Rol' instytutu advokatury v realizacii' pravozahysnoi' funkcii' gromadjans'kogo suspil'stva : avtoref. dys. na zdobuttja naukovogo stupenja kand. polyt. nauk : spec. 23.00.02 «Politychni instytuty ta procesy» / A. V. Koz'minyh ; Odes'ka nacional'na jurydychna akademija. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://avtoreferat.net/content/view/1120/45>.
6. Tacij L. V. Jurydychna pryroda advokatury v systemi zahystu prav i svobod ljudyny i gromadjanyna : avtoref. dys. na zdobuttja naukovogo stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.01 «Teorija ta istorija derzhavy i prava; istorija politychnyh i pravovyh uchen'» / L. V. Tacij ; Harkivs'kyj nacional'nyj universytet vnutrishnih sprav. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://avtoreferat.net/content/view/892/45>.
7. Antonovych M. M. Realizacija prava na pravovu dopomogu v mizhnarodnyh organah zahystu prav ljudyny / M. M. Antonovych // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum.
8. Skakun O. F. Teorija gosudarstva i prava : uchebnik dlja vuzov / O.F. Skakun ; MVD Ukrainy. Universitet vnutrennih del. – Har'kov : Konsum, 2000. – 704 s.
9. Banchuk O. A., Demkova M. S. Pravova dopomoga: Zarubizhnyj dosvid ta propozycii' dlja Ukrai'ny / O. A. Banchuk, M. S. Demkova. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.lexlibrary.org/library/2/2284>.
10. Smit R. Nadannja bezkoshtovnoi' jurydychnoi' dopomogy ta upravlinnja systemoju nadannja bezkoshtovnoi' jurydychnoi' dopomogy Velykobytanii' / Rodzher Smit. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : www.justice.org.uk.
11. Rene Kassen – vydatnyj dijach 20 stolittja u zahysti prav ljudyny / [uporjad. A. D. Svjatoc'kyj ta in.] // Pravo Ukrai'ny. – 2010. – № 10. – S. 248-249.
12. Shestakov L. N. Prava cheloveka: Sbornyk unyversal'nyh y regional'nyh mezhdunarodnyh dokumentov / L. N. Shestakov. – Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1138022>.
13. Statut Organizacii' Ob'jednanyh Nacij ta Mizhnarodnogo sudu : mizhnarodnyj dokument vid 26.06.1945 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
14. Mizhnarodnyj pakt pro gromadjans'ki i politychni prava : mizhnarodnyj dokument vid 16.12.1966 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
15. Pro pokrashhennja dostupu do pravosuddja u transkordonnyh sporah shljahom vstanovlennja minimal'nyh spil'nyh pravyl, jaki vidnosjat'sja do pravovoi' dopomogy ta inshyh finansovyh aspektiv u cyvil'nyh sudovyh procesah : Dyrektyva Rady JeS vid 28.01.2013 № 2002/8/ES // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/euro/ukr_2002_92_ua.pdf.
16. Rishennja Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny u spravi «Ejri proty Irlandii'» // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/980_332.
17. Pro bezoplatnu pravovu dopomogu : Zakon Ukrai'ny vid 02.06.2011 № 3460-VI // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 2011. – № 51. – St. 577.
18. Mizhnarodnyj pakt pro ekonomichni, social'ni i kul'turni prava : mizhnarodnyj dokument vid 16.12.1966 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
19. Deklaracija osnovnyh pryncypiv pravosuddja dlja zhertv zlochyniv ta zlovzhyvannja vladoju : mizhnarodnyj dokument vid 29.11.1985 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_114.

21. Mizhnarodna konvencija pro likvidaciju vsih form rasovoi' dyskryminacii' : mizhnarodnyj dokument vid 21.12.1965 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_105.
22. Dogovir pro Jevropejs'kyj sojuz : mizhnarodnyj dokument vid 07.02.1992 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
23. Osnovni polozhennja pro rol' advokativ, pryjnjati 7 Kongresom OON po zapobigannju zlochynam : mizhnarodnyj dokument vid 01.08.1990 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_835.
24. Mizhnarodni standarty v sferi nadannja bezoplatnoi' pravovoi' dopomogy: vytjagy iz tekstiv i rezjume dokumentiv // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://do.gendocs.ru/docs/index-123411.html>.
25. Osnovni pryncypy, shho stosujut'sja roli jurystiv (pryjnjati vos'mym Kongresom OON po poperedzhennju zlochynnosti ta stavlennjam do pravoporushnykiv // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon.kuban.ru/private/advokat/opru90.htm>.
26. Rezoljucija Komitetu Ministriv vidnosno bezoplatnoi' jurydychnoi' dopomogy i konsul'tuvannja : Rezoljucija vid 02.03.1978 № 78 (8) // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.yur-info.org.ua/doc/1601748/Rezoliutsii>.
27. Konvencija pro zahyst prav ljudyiny i osnovopolozhnyh svobod : mizhnarodnyj dokument vid 04.11.1950 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
28. Pro pytannja oplaty poslug ta vidshkoduvannja vytrat advokativ, jaki nadajut' bezoplatnu vtorynnu pravovu dopomogu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 18.04.2012 № 305 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/305-2012-%D0%BF/page>.
29. Jevropejs'ka ugoda pro peredachu zajav pro pravovu dopomogu : bagatostoronnja ugoda vid 27.01.1977 № ETS N 092 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_321.
30. Rekomendacija Komitetu Ministriv vidnosno bezkoshtovnoi' jurydychnoi' dopomogy v cyvil'nyh, komercijnyh, administratyvnyh spravah : Rezoljucija vid 18.02.1976 № (76) 5 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.yur-info.org.ua/doc/1601749/Rezoliutsiia-76-5>.
31. Butler A. S. Legal Aid before Human Right Treaty Monitoring Bodies / A. S. Butler // Int'I & Cotp.L.Q. – 2000. – Vol. 49. – 364 p.
32. Rekomendacija Komitetu Ministriv Rady Jevropy vidnosno shljahiv polegshennja dostupu do pravosuddja : mizhnarodnyj dokument vid 14.05.1981 № R (81) 7 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_133.
33. Rekomendacija Komitetu ministriv Rady Jevropy pro efektyvnyj dostup do prava i pravosuddja dlja najbidnishyh : mizhnarodnyj dokument vid 08.08.1993 № R (93) 1 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://advokatonline.org.ua/7-pravo-na-spravedlyvyj-sudovyj-rozhlyad>.
34. Mediacija v simejno-pravovyh sporah i rivnist' statej : Rekomendacii' Parlamentskoj Assambley № 1639 (2003) 1 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://do.gendocs.ru/docs/index-123411.html?page=2>.
35. Pro zagal'nodержavnu programu adaptacii' zakonodavstva Ukrai'ny do zakonodavstva Jevropejs'kogo sojuzu : Zakon Ukrai'ny vid 18.03.2004 № 1629-IV // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 2004. – № 29. – St. 367.
36. Pro koncepciju formuvannja bezoplatnoi' pravovoi' dopomogy v Ukrai'ni : Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 09.06.2006 № 509/2006 // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/509/2006>.

ЗАСТОСУВАННЯ СУПУТНИКОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВІГАЦІЇ ТА ЗВ'ЯЗКУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Галаган О. Я.

*Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

У статті досліджується міжнародно-правова природа супутникових технологій навігації та зв'язку, вивчається проблема міжнародно-правового регулювання застосування супутникових систем навігації, зокрема GPS, ГЛОНАСС, Галілео, Бейдоу, IRNSS та QZSS.

Ключові слова: супутникова система навігації, система глобального позиціонування, ГЛОНАСС, Галілео, Бейдоу, індійська регіональна супутникова система навігації, квазізенітна супутникова система.

Вступ. У наш час сектор навігаційної діяльності дуже динамічно розвивається і займає важливе місце у сфері вивчення інформаційного права. У результаті глобального охоплення території Земної кулі послугами супутникової навігації виникає необхідність розробки міжнародно-правових норм, які б регулювали функціонування таких систем в усіх країнах світу.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем

Питання міжнародно-правового регулювання масової комунікації порушувалися у ряді комплексних наукових робіт. Аналіз останніх доктринальних досліджень свідчить про те, що вивченням теорії інформаційного права займалися Баранов О. А., Бачило І. Л., Городов О. А., Грищенко В. В., Забара І. М., Калюжний Р. А., Колосов Ю. М., Копилов В. А., Кривчикова Е. С., Марущак А. І., Меєр-Шонбергер В., Мельник П. В., Павловський В. Д., Расолов М. М., Савельєв Д. А., Цимбалюк В. С., Швець М. Я. та інші вітчизняні й іноземні вчені, проте ці роботи, не будучи численними, все ж визначають лише окремі аспекти проблеми. Поза увагою дослідників залишилися питання міжнародно-правового регулювання супутникового зв'язку, навігації та позиціонування.

Метою даної статті є дослідження правової природи супутникових технологій навігації та зв'язку. Важливим завданням у рамках цієї роботи є вивчення проблеми міжнародно-правового регулювання застосування глобальних та регіональних інформаційних систем навігації та систем, які знаходяться на стадії розробки.

Викладення основного матеріалу. Змістом функціонування систем навігації є позиціонування (визначення місцезнаходження у географічній системі координат), точного часу, а також параметрів руху (швидкості та напрямку руху та ін.) для наземних, водних та повітряних об'єктів певною комплексною електронно-технічною системою, що складається з сукупності наземного та космічного обладнання.

Для регулювання діяльності, пов'язаної з позиціонуванням та зв'язком, необхідно застосовувати норми міжнародного права. Основні принципи міжнародного права, зафіксовані в Статуті ООН, відповідно до якого держави зобов'язані «здійснювати міжнародне співробітництво в рішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру» [1, с. 7], а також зобов'язані «підтримувати міжнародний мир і безпеку, і з цією метою приймати ефективні колективні міри» [1, с. 7]. Іншим важливим джерелом є Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру 1936 року [2], що забороняє передавати зі своєї території інформацію, яка б могла призвести до дій проти внутрішнього порядку або безпеки іншої країни. Досліджуючи міжнародно-правове регулювання GNSS, також звертаємося до Принципів використання державами штучних супутників Землі для міжнародного безпосереднього телевізійного мовлення, прийнятих у 1982 р. ООН [3, с. 274-279], та до Конвенції про розповсюдження несучих програми сигналів, що передаються через супутники [4, с. 465]. У першу чергу, виокремимо із GNSS діючі глобальні та регіональні системи, а також ті, які знаходяться на стадії проектування. Відповідно до цієї умовної класифікації, спробуємо проаналізуємо кожен із груп системи навігації.

Розглянемо детальніше **діючі глобальні системи супутникової навігації**, до яких належать системи GPS та ГЛОНАСС. Система **GPS**, раніше відома як NAVSTAR, належить міністерству оборони США та має найбільший попит у користувачів навігаційних приладів у всьому світі. З 1993 року державні і наукові організації США вивчали перспективи використання GPS та того ж року підготували спільний документ Міністерства оборони США і Міністерства транспорту США під назвою «Використання GPS для вирішення воєнних і цивільних завдань» [5]. У дослідженні питань щодо перспектив використання GPS долучилися також Національна Академія державного управління (NAPA), яка вивчала політичні питання використання GPS, і Національна рада з наукових досліджень (NRC), що вивчала технічні питання. На замовлення Конгресу США було підготовлено ряд рекомендацій. Відповідно до основних рекомендацій, запропонованих NAPA, Президент США повинен чітко визначити політичну лінію керівництва країни по відношенню до подальшого використання GPS; США повинні гарантувати подальше безкоштовне, якомога широкое використання GPS світовою спільнотою. Основні рекомендації NRC переважно стосувалися напрямів розвитку системи для військових користувачів.

Система **ГЛОНАСС** належить міністерству оборони Росії, але порівняно із системою GPS, не має настільки ж розповсюдженого клієнтського обладнання. Супутникове угруповання системи ГЛОНАСС зменшувалося після 1996 р. і вже майже повністю прийшло до занепаду у 2002 р. Але систему ГЛОНАСС все ж було відновлено. З кінця 2011 року розробники наземного обладнання системи ГЛОНАСС вирішили глибоко модернізувати її та надати їй навіть деякі технічні переваги, порівняно із системою GPS [6]. Фінансове забезпечення супутникової навігаційної системи ГЛОНАСС сьогодні здійснюється відповідно до федеральної програми «Глобальна навігаційна система» [7]. Основним завданням програми є створення і розвиток космічних засобів і наземної інфраструктури; підтримка орбітального угруповання на рівні, що забезпечує вирішення основних завдань; удосконалення геодезичного

забезпечення системи ГЛОНАСС; забезпечення виконання міжнародних угод і зобов'язань Росії в області супутникової навігації, розвиток міжнародної співпраці в цій галузі; розробка і виробництво конкурентоспроможної навігаційної апаратури для користувачів, реалізація комерційного використання системи ГЛОНАСС тощо. Застосовуючи інформацію, отриману у ході експлуатації глобальної системи навігації, держави покликані підтримувати дружні відносини між собою в цілях підтримки міжнародного миру і безпеки, та не порушувати принцип невтручання. Особливе занепокоєння проблемою міжнародної інформаційної безпеки знайшло відображення у Доктрині інформаційної безпеки Російської Федерації, яке вилилося у резолюцію ГА ООН 53/70 «Досягнення у сфері інформатизації і телекомунікацій у контексті світової безпеки» від 4 грудня 1988 року [8].

Системи GPS і ГЛОНАСС розроблялися й започатковувалися як системи подвійного призначення (воєнного й цивільного), у першу чергу, для підвищення безпеки повітряного і морського руху, робіт із землевпорядкування, зіставлення земельних кадастрів, підвищення ефективності використання наземного транспорту, а також синхронізації шкал часу. Поряд із вирішенням виключно навігаційних завдань вказані системи широко застосовуються в усьому світі в системах зв'язку, геодезії, картографії, метеорології, при проведенні пошуково-рятувальних робіт, для туризму і подорожей. Міжнародними організаціями цивільної авіації (ІКАО) і морського флоту (ІМО) прийнято за обов'язкове використання систем «Глонасс» і GPS на морських суднах у якості рівноцінних компонентів Глобальної навігаційної супутникової системи.

До наступної групи **систем супутникової навігації** належать діючі регіональні системи супутникової навігації, представлені системами *Galileo* та Бейдоу. Система Galileo знаходиться на етапі створення супутникового угруповання і призначена для вирішення геодезичних і навігаційних завдань, являє собою спільний проект супутникової системи навігації Європейського союзу і Європейського космічного агентства. У проекті задіяні країни Європейського союзу, а також Китай, Ізраїль, Південна Корея, Україна і Росія, а супутникове угруповання повністю буде розгорнутим до 2020 р. Система Галілео не підпорядковується національним військовим відомствам, чим відрізняється від американської GPS і російської ГЛОНАСС, але вона допускає використання супутникових сигналів для військових операцій, що проводяться в рамках європейської політики безпеки [9, с. 65-66]. Важливим моментом є ухвалення резолюції «Значення космосу для безпеки Європи» Парламентом ЄС у 2008 р., адже Космос може бути використаний не тільки в мирних цілях. Проблема міжнародно-правового регулювання розповсюдження певних ідей з'явилася у порядку денному Генеральної Асамблеї ООН ще у середині минулого століття (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 110 (II) від 3 листопада 1947 р.). Тоді державам було запропоновано сприяти поширенню дружніх відносин між державами на підставі цілей і принципів Статуту ООН [10]. Прикладом такої взаємодії є участь Державного космічного агентства України і Національного інституту аерокосмічних технологій Іспанії у дворічному проекті, кошти на реалізацію якого виділяються Європейським співтовариством у рамках використання інструменту Добросусідства і партнерства (EU ENPI) [11].

Навігаційна супутникова система «Бейдоу» окремо розроблялася для навігаційних потреб Китаю, для стабільного забезпечення надійними технологіями економічної та соціальної сфер країни. Через невелику кількість супутників, що знаходяться на геостационарній орбіті, система «Бейдоу» виступає у даний момент як регіональна, проте планується збільшення її супутників із 16 до 35, що надасть можливість системі працювати у якості глобальної. Для покращення діяльності навігаційної супутникової системи «Бейдоу», зміцнення сумісності і взаємодіє з супутниковими навігаційними системами інших країн, Китай готовий співпрацювати з іншими країнами в області супутникової навігації [12].

Нові технології постійно інтегрують у глобальну телекомунікаційну мережу. Актуальною залишається проблема щодо стандартів, котрі сприяють підключенню національних комунікацій до глобальних мереж. У зв'язку з цим розглянемо системи супутникової навігації, які знаходяться на стадії проектування (IRNSS та QZSS). Розроблена Індією, система **IRNSS** є незалежною регіональною супутниковою системою навігації. Проект системи був прийнятий до реалізації урядом Індії, а його розробка здійснюється Індійською організацією космічних досліджень (ISRO). Система IRNSS призначена для надання точної інформації про місцезнаходження користувачів Індії, а також діє на території до 1500 км за межами кордону [13].

IRNSS надаватиме два види послуг: стандартного та обмеженого доступу, що забезпечить похибку в 20 метрів у визначенні точності позиціонування від місця прийому сигналу. Введення системи в експлуатацію планується у 2016 році [14].

Японська квазізенітна супутникова система **QZSS**, схвалена урядом Японії в 2002 році, була задумана як комерційна система з набором послуг для мобільного зв'язку, мовлення і широкого використання для навігації в Японії і сусідніх районах Південно-Східної Азії. Система не працює в автономному режимі, а призначена для мобільних додатків та для надання послуг аудіо- та відеозв'язку. Система надаватиме послуги глобального позиціонування із обмеженою точністю [15].

Висновки. Запропонована класифікація має практичне значення для розуміння особливостей регулювання інформаційних систем навігації як на внутрішньодержавному, так і на міжнародно-правовому рівнях. Очевидними є такі тенденції: усі існуючі системи супутникової навігації, проєктовані для захисту інтересів держав у соціально-економічних і військових сферах, нині починають орієнтуватися на цивільних користувачів. Інформаційна сфера історично сформувалась, продовжує розвиватися на відкритій екстериторіальній основі та здійснюється суб'єктами права, незалежно від відстані між ними і національних кордонів шляхом глобальної інформаційної інфраструктури [17, с. 16]. Інформаційні системи навігації, у свою чергу, як і сама інформаційна сфера, не можуть регулюватися виключно внутрішньодержавним правом однієї або декількох країн.

Актуальним залишається питання щодо правової регламентації використання приймачів GNSS, які не є майном, застосування якого регулюється національним законодавством. Це твердження породжує наступну проблему, яка полягає у тому, що використання приймачів GNSS може регулюватися внутрішніми законодавствами окремих країн, на зразок відносин, які виникають у сфері комунікації системи супутникового зв'язку. Ще одним моментом, на який слід звернути увагу, щоб пере-

конатися у відсутності законодавчої бази для отримання будь-яких дозволів для використання приймача супутникової навігаційної системи, є ліцензування діяльності із визначення географічних координат точки на місцевості. З позиції правових аспектів, пов'язаних із придбанням і використанням приймачів як електронних приладів, призначених для визначення географічних координат, відсутні будь-які законні передумови для отримання дозволів на всі ці дії, але з іншого боку, оскільки приймачі є апаратурою подвійного призначення, а більшість моделей використовуються у професійній сфері (судноводінні, аеронавігації), де вимагається точне визначення координат, перспективним аспектом подальшого дослідження є вирішення питання правомочності користувача GNSS працювати із відомостями, які можуть становити державну таємницю.

Список літератури:

1. Устав ООН от 26 июня 1945 года // Действующее международное право : в 3 т. / [сост. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова]. – М. : Издательство Московского независимого института международного права, 1996. – Т. 1. – С. 7-31.
2. Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру : міжнародний документ від 23.09.1936 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_229.
3. Международное космическое право : учебник / отв. ред. Г. П. Жуков, Ю. М. Колосов. – М. : Международные отношения, 1999. – С. 274-279.
4. Конвенция о распространении несущих программы сигналов, передаваемых через спутники // Международные нормативные акты Юнеско. – М., 1993. – С. 465-469.
5. National Research Council (U.S.). Committee on the Future of the Global Positioning System; National Academy of Public Administration (1995). The global positioning system: a shared national asset: recommendations for technical improvements and enhancements. National Academies Press. – P. 16.
6. О навигационной деятельности : Федеральный закон Российской Федерации от 14.02.2009 № 22 // Российская Газета. – 18 февраля 2009.
7. Текст ФЦП «ГЛОНАСС» // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.programs-gov.ru/26_2.php.
8. Information and communication technology for peace. The role of ICT in preventing, responding to and recovering from conflict. – New York : United Nations Information and Communication Technologies Task Force, 2005.
9. Скорик С. Т. Нова супутникова система проекту GALILEO // Наука та інновації. – 2007. – Т. 3. – № 2. – С. 64-73.
10. Колосов Ю. М. Новый международный информационный порядок и проблема поддержания мира / Ю. М. Колосов, Б. А. Цепов. – М., 1983.
11. ЄС вклав майже 1,5 мільйона євро в спільний з Україною космічний проект // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.unian.ua/news/599829-es-vklav-mayje-15-milyona-evro-v-spilniy-z-ukrajinoyu-kosmichniy-proekt.html>.
12. Report on the Development of BeiDou (COMPASS) Navigation Satellite System (V2.1) // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://www.beidou.gov.cn/2012/12/27/20121227f6a185f72e21450b94aa1a0d2d626104.html>.
13. Nair Madhavan G. Satellites for Navigation / Madhavan G. Nair // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://www.pibbng.kar.nic.in/feature2.pdf>.
14. Gowrisankar D., Kibe S. V. India's Satellite Navigation Programme / D. Gowrisankar, S. V. Kibe. – Mode of access. – [Electronic resource] : http://www.aprsaf.org/data/aprsaf15_data/csawg/CSAWG_6b.pdf.
15. Quasi-zenith Satellite System (QZSS) watching Japan from above // Mode of access. – [Electronic resource] : http://www.jaxa.jp/projects/sat/qzss/index_e.html.
16. Задорожний А. В., Пазюк А. В. Международное информационное право : учебное пособие / А. В. Задорожний, А. В. Пазюк. – К. : ЧП «Фенікс», 2013. – Т. 1. – 854 с.

Галаган Е. Я. Применение спутниковых технологий навигации и связи: международно-правовые аспекты / Е. Я. Галаган // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 404-410.

В статье исследуется международно-правовая природа спутниковых технологий навигации и связи, изучается проблема международно-правового регулирования использования спутниковых систем навигации, таких как GPS, ГЛОНАСС, Галилео, Бейдоу, IRNSS и QZSS.

Ключевые слова: Спутниковая система навигации, Система глобального позиционирования, Глобальная навигационная спутниковая система, Галилео, Спутниковая навигационная система «Бэйдоу», индийская региональная спутниковая система навигации, квазизенитная спутниковая система.

THE USE OF SATELLITE NAVIGATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES: INTERNATIONAL LEGAL ISSUES

Halahan O. Ya.

The Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

The article investigates the global informational systems of navigation and positioning of the institute of satellite communication in the field of information law. This article is a study of the legal nature of satellite navigation and communication technologies. The problem of international law regulating of the use of satellite navigation systems, including the U.S. Global Positioning System (GPS), the Russian Global Navigation Satellite System (GLONASS), the global navigation satellite system Galileo (currently being built by the European Union (EU) and European Space Agency (ESA), Chinese BeiDou Navigation Satellite System, Indian Regional Navigation Satellite System (IRNSS) and Japanese Quasi-Zenith Satellite System (QZSS) is discussed. GPS and GLONASS systems were developed and started as systems of dual-use (military and civil), primarily to enhance the security of air and maritime traffic, in surveying work, mapping of land inventories, more efficient use of land transport and synchronization time scales. In addition GNSS are widely used worldwide in communication systems, geodesy, cartography, meteorology, during search and rescue operations for tourism and travel.

The classification of GNSS is of practical importance for the understanding of the regulation of information navigation systems on the national and the international legal level. After analyzing the above navigation systems, clear trends can be seen: all GNSS, projected to protect the interests of public and military spheres, now begin to focus on civilian users. GNSS cannot be governed solely by the internal law of one or more countries. The other problem if the person able to confirm his right to work with information that constitutes a state secret or if he has a license to use the satellite navigation system to work with certain geographical coordinates.

Key words: Global Navigation Satellite System, Global Positioning System, GLONASS Global Navigation System, Galileo, BeiDou Navigation Satellite System, Indian Regional Navigation Satellite System, Quasi-Zenith Satellite System.

Spysok literatury:

1. Устав ООН от 26 июня 1945 года // *Dejstvujushhee mezhdunarodnoe pravo* : v 3 t. / [sost. Ju. M. Kolosov, Je. S. Krivchikova]. – М. : Izdatel'stvo Moskovskogo nezavisimogo instituta mezhdunarodnogo prava, 1996. – Т. 1. – С. 7-31.

2. Mizhnarodna konvencija pro vykorystannja radiomovlennja v interesah myru : mizhnarodnyj dokument vid 23.09.1936 // *Rezhym dostupu*. – [Elektronnyj resurs] : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_229.

3. *Mezhdunarodnoe kosmicheskoe pravo* : uchebnik / otv. red. G. P. Zhukov, Ju. M. Kolosov. – М. : Mezhdunarodnye otnoshenija, 1999. – С. 274-279.

4. *Konvencija o rasprostranenii nesushhijh programmy signalov, peredavaemyh cherez sputniki* // *Mezhdunarodnye normativnye akty Junesko*. – М., 1993. – С. 465-469.

5. National Research Council (U.S.). Committee on the Future of the Global Positioning System; National Academy of Public Administration (1995). *The global positioning system: a shared national asset: recommendations for technical improvements and enhancements*. National Academies Press. – P. 16.

6. *O navigacionnoj dejatel'nosti* : Federal'nyj zakon Rossijskoj Federacii ot 14.02.2009 № 22 // *Rossijskaja Gazeta*. – 18 fevralja 2009.

7. Tekst FCP «GLONASS» // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://www.programs-gov.ru/26_2.php.
8. Information and communication technology for peace. The role of ICT in preventing, responding to and recovering from conflict. – New York : United Nations Information and Communication Technologies Task Force, 2005.
9. Skoryk Je. T. Nova sputnykova sistema proektu GALILEO // Nauka ta innovacii⁹. – 2007. – T. 3. – № 2. – S. 64-73.
10. Kolosov Ju. M. Novyj mezhdunarodnyj informacionnyj porjadok i problema podderzhaniya mira / Ju. M. Kolosov, B. A. Cepov. – M., 1983.
11. JeS vklad majzhe 1,5 mil'jona jevro v spil'nyj z Ukrai'noju kosmichnyj proekt // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.unian.ua/news/599829-es-vklav-mayje-15-milyona-evro-v-spilniy-z-ukrajinoju-kosmichny-proekt.html>.
12. Report on the Development of BeiDou (COMPASS) Navigation Satellite System (V2.1) // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://www.beidou.gov.cn/2012/12/27/20121227f6a185f72e21450b94aa1a0d2d626104.html>.
13. Nair Madhavan G. Satellites for Navigation / Madhavan G. Nair // Mode of access. – [Electronic resource] : <http://www.pibbng.kar.nic.in/feature2.pdf>.
14. Gowrisankar D., Kibe S. V. India's Satellite Navigation Programme / D. Gowrisankar, S. V. Kibe. – Mode of access. – [Electronic resource] : http://www.aprsaf.org/data/aprsaf15_data/csawg/CSAWG_6b.pdf.
15. Quasi-zenith Satellite System (QZSS) watching Japan from above // Mode of access. – [Electronic resource] : http://www.jaxa.jp/projects/sat/qzss/index_e.html.
16. Zadorozhnij A. V., Pazjuk A. V. Mezhdunarodnoe informacionnoe pravo : uchebnoe posobie / A. V. Zadorozhnij, A. V. Pazjuk. – K. : ChP «Feniks», 2013. – T. 1. – 854 s.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 411-418.

УДК 342.534

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИТЕРІЇ ПРИЙНЯТНОСТІ СКАРГИ ДЛЯ РОЗГЛЯДУ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Жалій Т. В.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна*

У статті висвітлюються критерії прийнятності скарги до Європейського суду з прав людини. Розкриваються такі з них: вичерпність усіх способів національного захисту, хронологічний критерій за правилом шести місяців, недопущення анонімних скарг та повторного розгляду тієї ж скарги, несумісність положень скарги із Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод.

Ключові слова: анонімність, правило non bis in idem, юрисдикція, підсудність, прийнятність.

Вступ. Міжнародне співтовариство приділяє значну увагу розвитку та забезпеченню прав людини. Демократизації процесу, пов'язаного з проголошенням і захистом прав людини, значною мірою сприяло прийняття низки міжнародних документів щодо закріплення, правової регламентації та розробки механізму міжнародного захисту прав людини у державах, що підписали відповідні міжнародні договори.

Постановка проблеми. Зважаючи на значну кількість зафіксованих порушень прав людини в Україні, про що свідчить статистика розглянутих Європейським судом з прав людини, виникає необхідність теоретичного обґрунтування різних способів захисту майнових та особистих немайнових прав особи. Тому ми обрали для вивчення окремих аспектів висвітлення особливостей прийняття до розгляду скарг тих осіб, котрі використали всі способи національного захисту, а саме – критерії прийнятності скарги до розгляду Європейським судом з прав людини.

Аналіз останніх публікацій з проблеми. Цій проблемі посвячені публікації загальної тематики. Так, дослідник М. Антонович охарактеризував інститут міжнародно-правової відповідальності осіб та організацій за злочини проти людства, перспективи застосування в Україні Конвенції про захист прав людини та основних свобод, співвідношення міжнародних та внутрішньодержавних механізмів забезпечення прав людини [1]. Монографія Гомьєна Д., Харріса Д., Зваака Л. висвітлює особливості реалізації норм Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод [2]. Джерелам і практиці застосування Європейського права у галузі прав людини присвячена монографія Дженіса М., Кея Р., Бредлі С. [3].

Лутковська В. ґрунтовно охарактеризувала право на свободу вираження поглядів у рішеннях Європейського суду з прав людини, визначила особливості застосування судами України при здійсненні правосуддя статті 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини [9-10].

Формулювання мети й завдань статті. Метою статті є розкриття критеріїв прийнятності скарги до Європейського суду з прав людини, зокрема, висвітлення таких з них: вичерпність усіх способів національного захисту, хронологічний критерій за правилом шести місяців, недопущення анонімних скарг та повторного розгляду тієї ж скарги, несумісність положень скарги із Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод.

Виклад основного матеріалу. Для прийняття та розгляду справи по суті є низка вимог, яким повинна відповідати скарга, подана до Європейського суду з прав людини. Так, існують певні умови, відповідно до яких Суд визначає прийнятність заяв, що подаються. Стаття 35 Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод встановлює такі критерії прийнятності заяв до розгляду:

1. Суд може прийняти питання до розгляду тільки після того, як було вичерпано всі національні засоби захисту прав заявника – відповідно до загальноновизнаних норм міжнародного права – «вичерпаність національних засобів захисту»;
2. Суд може прийняти питання до розгляду впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення – «дотримання правила «шести місяців»;
3. Суд не розглядає жодної заяви, якщо вона є анонімною – «анонімність»;
4. Суд не розглядає заяви, якщо заява за своєю суттю порушує питання, що вже було розглянуте Судом або вже подане на розгляд за іншою міжнародною процедурою міжнародного розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить відповідної нової інформації;
5. Суд визнає непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо заява, на його думку, є несумісною з положеннями Конвенції або протоколів до неї, явно необгрунтованою або є зловживанням права на подання заяви.

ВИЧЕРПАНІСТЬ УСІХ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

Суд відхиляє будь-яку заяву, якщо він вважає її непринятною. Він може зробити це на будь-якій стадії провадження у справі [11, с. 14-17].

Стаття 35 Конвенції визначає однією з головних умов прийнятності заяви вичерпаність усіх національних засобів. «Суд може прийняти питання до розгляду тільки після того, як були вичерпані всі національні засоби захисту, відповідно до загальноновизнаних норм міжнародного права...».

Практика Суду показує, що національними засобами визнаються в першу чергу судові інстанції держав-учасниць Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод. Відповідно до принципу субсидіарності, який покладений в основу контрольного механізму Конвенції, для прийняття справи до розгляду Суду необхідно проходження цієї справи через всі судові механізми держави в рамках національного правопорядку. Така система надає державі можливість контролювати реалізацію прав і свобод у відповідності з Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод на національному рівні і забезпечувати захист порушених прав і свобод. Конвенція визнає за внутрішніми компетентними органами пріоритетну роль у здійсненні контролю за дотриманням конвенційних положень. Так, у справі «Хендісайд проти Сполученого Королівства» 1976 року, було визначено, що національні органи знаходяться у більш сприятливих умовах для детального аналізу всіх обставин справи. Також держава повинна мати можливість сама виправити помилки.

Якщо держава не здатна або не бажає за будь-яких обставин це робити, тоді відкривається можливість розгляду справи у міжнародних інстанціях.

У світлі Конвенції під внутрішнім засобом правового захисту розуміють правовий засіб, використання якого здатне призвести до відновлення права, на порушення якого скаржиться заявник. Тому необхідно використовувати тільки ті засоби, які є відкритими та доступними для заявника. Крім того, засоби захисту мають бути ефективними, і на державу покладено Судом зобов'язання, довести, що заявник не вичерпав усі внутрішні засоби захисту і що існують інші ефективні механізми, які заявником не було використано [1, с. 24].

Засобами захисту згідно з Конвенцією можуть бути національні суди в їх ієрархії, спеціалізовані квазісудові органи, прокуратура. Однак Суд з прав людини надає перевагу судовому розгляду справ. Зазвичай в державах Європи заявнику необхідно пройти три судові інстанції для отримання остаточного рішення. Проте проходження двох інстанцій також вважається достатнім. Остання судова інстанція визначається правовою системою держави, проте в окремих випадках Суд приймає своє рішення щодо використання заявником всіх національних інстанцій. Конституційний суд також вважається необхідною інстанцією для проходження справи у випадках, якщо він у відповідності з національним законодавством може здійснювати конституційний контроль над рішеннями адміністративних та судових органів. В той же час ініціювання заявником процедури визнання неконституційним певного національного закону Судом з прав людини не визнається як обов'язкова інстанція, оскільки Європейський суд не розглядає заяви про відповідність закону положенням Конвенції.

Факти, що викладаються в заяві до Європейського суду, мають бути підтверджені рішеннями національних судових органів в рамках належної національної процедури. Посилання на положення Конвенції не є обов'язковими для заявника, проте аргументи, які він надає національним інституціям, мають співпадати з аргументами заяви (справа «Жофр де ла Прадель проти Франції» 1992 року). Разом з тим посилання на Конвенцію у національних інстанціях є бажаним, якщо Конвенція є частиною національного права і її положення можуть безпосередньо застосовуватись національними судами.

Таким чином, заявник має використати всі доступні йому національні засоби захисту порушених прав і свобод. Так, у справі «Акдивар та інші проти Туреччини» 1996 року Суд з прав людини наголосив на тому, що держави звільняються від відповідальності, якщо у заявника була можливість розгляду в рамках власної внутрішньодержавної правової системи представлених Суду фактів, і він не використав її. У певних випадках заява може бути прийнятою без умови вичерпаності внутрішніх засобів захисту. Наприклад, коли заявник зможе довести, що ефективних засобів в державі не існує (справа «Ментес та інші проти Туреччини», 1997 рік).

Практика Суду також доводить, що заявник може звернутися до Суду на етапі розгляду його питання в рамках національної процедури (справа «Рінгезайн проти Австрії», 1971 рік). У той же час визнання заяви неприйнятною через невичерпаність всіх внутрішніх засобів не позбавляє заявника права на повторне звернення до Суду вже після проходження повної внутрішньої процедури.

Відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права існує можливість звільнення заявника від обов'язку використання всіх внутрішніх засобів через спец-

ифічні обставини, але це можливо тільки за рішенням Суду з прав людини (справа «Акдивар та інші проти Туреччини» 1996 року).

Невиконання національних судових рішень, які задовольняють заявника, може призвести до подання заяви до Європейського суду з прав людини. В таких випадках заявник не зобов'язаний оскаржувати в суді бездіяльність посадових осіб державної виконавчої служби і має право звернутися до Суду з прав людини (справа «Кайсин та інші проти України» 2001 року). Практика Суду показує, що правило вичерпаності внутрішніх засобів захисту є підставою неприйнятності більше половини рішень щодо неприйнятності заяв.

ПРАВИЛО ШЕСТИ МІСЯЦІВ

Правило шести місяців, а саме прийняття Судом заяви тільки впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення, тісно пов'язане з правилом використання внутрішніх засобів захисту та полягає в обмеженні терміну представлення заяви до Суду. З моменту вичерпання внутрішніх засобів захисту заява може бути подана протягом шестимісячного терміну.

Початок шестимісячного терміну вираховується не стільки з моменту винесення остаточного рішення, скільки від дати, коли заявник дізнався або повинен був дізнатися про таке рішення. Датою подання заяви до Суду вважають, як правило, дату першого листа заявника, який він надсилає до Суду і який містить, хоча б в стислому вигляді, предмет заяви. Такою датою може бути визнана також дата на поштовому штемпелі пункту відправлення або надходження цієї кореспонденції до Суду.

Проте звернення заявника до внутрішніх інстанцій, які не входять, на думку Суду з прав людини, до необхідних інстанцій для використання внутрішніх засобів захисту і вплив шестимісячного терміну в зв'язку з очікуванням рішення цієї інстанції, призводять до неприйнятності заяви. Наприклад, якщо особа після проходження судових інстанцій звертається до національного омбудсмена і чекає на відповідь протягом більше ніж шести місяців, то термін прийнятності заяви втрачається і не поновлюється Судом [12, с. 31-32].

АНОНІМНІСТЬ

Згідно зі статтею 35 Суд не приймає до розгляду анонімні заяви та заяви, авторство яких встановити неможливо. Однією з перших заяв, яку було визнано непринятною через відсутність відомостей про її автора, була заява, підписана «той, хто полюбить спокій» (рішення Комісії від 1 вересня 1958 року). Правило про неприйняття до розгляду анонімних заяв не пов'язане з правом на збереження конфіденційності імені заявника, яка надається Судом у виключних випадках.

ПРАВИЛО NON BIS IN IDEM

Правило *non bis in idem* в контексті Конвенції спрямоване на уникнення подвійного розгляду заяв, які вже були розглянуті Судом і не містять нових фактів.

Після набуття чинності Факультативним протоколом до Міжнародного пату про громадянські та політичні права 1966 року, це правило набуло нового значення. Направлення заяв до двох міжнародних інстанцій може призвести до паралельного розгляду однієї справи у різних міжнародних інстанціях і спричинити виникнення конкуруючої компетенції. Суд розглядає прийняття рішення про порушення прав людини остаточним і не вважає доцільним паралельний або повторний розгляд справ.

Стаття 35 Конвенції визначає:

«...Суд не розглядає ніякі заяви, якщо вони... за своєю суттю порушують питання, що вже було розглянуте Судом або вже розглядалося шляхом іншої процедури міжнародного розслідування чи врегулювання, і якщо вони не містять нової інформації» [12].

НЕСУМІСНІ ТА ЯВНО НЕОБҐРУНТОВАНІ ЗАЯВИ АБО ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ПОДАННЯ

Однією з основних умов визнання неприйнятності заяви є невідповідність її сутності Європейської конвенції з прав людини і протоколам до неї. Основою контрольного механізму Конвенції є моніторинг за виконанням положень Конвенції державами-учасниками, якому сприяють заяви про порушення тих чи інших прав людини і основних свобод. Рішення Суду про порушення громадянських або політичних прав людини державою-учасницею має вплив на національне законодавство з цих питань або судову процедуру. Таким чином держава відновлює порушене право і розглядає підстави, що призвели до порушення прав людини. Контрольний механізм створено для нагляду за дотриманням прав людини, які містяться в Конвенції і протоколах до неї. Юрисдикція Суду не поширюється на порушення інших прав людини. Тому в заяві має бути посилання на статтю Конвенції, відповідно до якої заявник вважає порушеними свої права.

Заява має бути обґрунтованою. Посилання на статтю Конвенції має бути підтверджене документами і матеріалами справи. Заява може бути визнана Судом необґрунтованою, якщо вона має незрозумілий характер позовних вимог, коли відсутня аргументованість предмету заяви, некоректне розуміння положень Конвенції, невірне їх тлумачення у світлі юриспруденції Суду тощо.

Неприйнятними визнаються заяви, які за сутністю вважаються такими, що містять зловживання правом. Зловживанням правом визнається у випадку переслідування заявником іншої мети, ніж захист прав та свобод, передбачених Конвенцією. Заява також не приймається, якщо вона має вільний характер тлумачення змісту положень Конвенції.

У випадках образливого висловлювання заявника по відношенню до держави або представників держави-відповідача Суд може прийняти рішення про зловживання правом на подання заяви [12, с. 28-31].

Визнання заяви непринятною через її несумісність з положеннями Конвенції та протоколів до неї або через необґрунтованість чи зловживання правом на подання заяви вирішується Судом в кожному конкретному випадку і не має окремого визначення в практиці Суду.

При поданні заяви до Суду особа має право звернення не тільки офіційними чи робочими мовами Ради Європи, але й будь-якою з мов держав-учасниць Конвенції, що не впливає на розгляд заяви. Представляти до Суду слід копії документів, а не оригінали документів у зв'язку з тим, що вони залишаються в Суді.

Відсутність відповіді від заявника на лист Суду протягом року є підставою для вилучення справи зі списку та її знищення відповідно до правил Суду, який розглядає таку поведінку заявника як незацікавленість сторони у розгляді. У подальшому відбувається розгляд справи по суті, але така процедура є окремим предметом для детального вивчення.

Висновки. На основі проведеного дослідження основних критеріїв прийнятності до розгляду справи в Європейському суді з прав людини є такі: вичерпність усіх способів національного захисту, хронологічний критерій за правилом шести місяців, недопущення анонімних скарг та повторного розгляду тієї ж скарги, несумісність положень скарги із Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод. Після виконання таких вимог скарга приймається та проводиться її розгляд по суті.

Список літератури:

1. Антонович М. Конвенція про захист прав людини та основних свобод у судах європейських держав та перспективи її застосування в Україні / М. Антонович // Право України. – 2000. – № 6. – С. 23-67.
2. Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия. Право и практика / Д. Гомьен, Д. Харрис, Л. Зваак. – Москва : Московский независимый институт международного права. – 1998. – 236 с.
3. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Є. Європейське право у галузі прав людини. Джерела і практика застосування / М. Дженіс, Р. Кей, Є. Бредлі. – Київ : АртЕк. – 1997. – 624 с.
4. Карташкін В. А. Как подать жалобу в Европейский суд по правам человека / В. А. Карташкін. – Москва : Норма. – 1998. – 91 с.
5. Мармазов В. Є. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод в юриспруденції Європейського Суду з прав людини / В. Є. Мармазов. – Київ : Юридична книга. – 2002. – 400 с.
6. Піляєв І. С. Рада Європи в сучасному євроінтеграційному процесі / І. С. Піляєв. – Київ : Юридична книга. – 2003. – 436 с.
7. Акуленко В. Не повинні гинути! Реалізація норм міжнародного гуманітарного права в законодавстві України про захист культурних цінностей / В. Акуленко // Політика і час. – 1995. – № 9. – С. 59-63.
8. Буроменський М. Кроки до Європи : рецензія на збірник «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Дослідження. Нормативні акти». Вип. 1, 2, 3 / за ред. П. М. Рабіновича // Право України. – 1999. – № 8. – С. 125-126.
9. Лутковська В. Право на свободу вираження поглядів у рішеннях Європейського суду з прав людини / В. Лутковська // Право України. – 2003. – № 12. – С. 30-32.
10. Лутковська В. Застосування судами України при здійсненні правосуддя ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини / В. Лутковська // Право України. – 2004. – № 8. – С. 30-32.
11. Рабінович П. М. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на національну юридичну практику: спроба порівняльної характеристики / П. М. Рабінович // Вісник Академії правових наук. – 2000. – № 2. – С. 11-19.
12. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини : в 2-х томах / укл. Ю. Зайцев, О. Павліченко. – Київ : Фенікс. – 2005. – Том 1. – 688 с.
13. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини : в 2-х томах / укл. Ю. Зайцев, О. Павліченко. – Київ : Фенікс. – 2006. – Том 2. – 688 с.

Жалій Т. В. К вопросу о критериях приемлемости жалобы для рассмотрения Европейским судом по правам человека / Т. В. Жалій // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 411-418.

В статті освещаются критерии приемлемости жалобы в Европейский суд по правам человека. Раскрываются следующие из них: полнота всех способов национальной защиты, хронологический критерий по правилу шести месяцев, недопущение анонимных жалоб и повторного рассмотрения той же жалобы, несовместимость положений жалобы с Европейской конвенцией о защите прав человека и основных свобод.

Ключевые слова: анонимность, правило non bis in idem, юрисдикция, подсудность, приемлемость.

**ON THE ELIGIBILITY CRITERIA FOR COMPLAINTS
OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS**

Zalij T. V.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Poltava, Ukraine

The international community has paid considerable attention to development and human rights. The democratization process associated with the proclamation and defense of human rights, largely contributed to the adoption of a number of international instruments for consolidation, legal regulation and the development of international mechanisms of human rights protection in countries that have signed the relevant international treaties. The aim of the article is: open eligibility complaint to the European Court of Human Rights, in particular, to highlight the following ones: exhaustion of all domestic remedies ways, chronological criteria for rule of six months without approval of anonymous complaints and reconsideration of the same complaints, complaints of incompatibility provisions European Convention for the Protection of human Rights and fundamental Freedoms. The adoption and the merits are a number of requirements to be met by a complaint filed with the European Court of Human Rights. Yes, there are certain conditions under which the court determines the admissibility of statements to be submitted. Article 35 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms establishes the following criteria for consideration of the application:

1. The court may deal with the matter only after been exhausted all domestic remedies applicant – according to general international law – “national exhaustion for protection”;

2. The court may deal with the matter within six months from the date of the final decision – “respect for rule of “six months””;

3. The Court does not consider any application if it is anonymous – “anonymity”;

4. The court does not consider an application if the application is essentially a matter that has already been examined by the Court or has already been submitted to another international procedure of international investigation or settlement and contains no relevant new information;

5. The Court shall declare inadmissible any individual application submitted under Article 34 if statement, in his view, is incompatible with the provisions of the Convention or the Protocols thereto, manifestly ill-founded, or an abuse of the right of application.

Based on the study of basic eligibility criteria to the case before the European Court of Human Rights are: exhaustion of all domestic remedies ways, chronological criterion for the rule of six months without approval of anonymous complaints and reconsideration of the same complaint, the complaint provisions incompatible with the European Convention on protection of human rights and fundamental freedoms. After making such claims complaint is accepted and carried out its examination on the merits.

Key words: anonymity, usually non bis in idem, jurisdiction, jurisdiction, admissibility.

Spysok literatury:

1. Antonovych M. Konvencija pro zahyst prav ljudyny ta osnovnyh svobod u sudah jevropejs'kyh derzhav ta perspektyvy i'i' zastosuvannja v Ukraini / M. Antonovych // Pravo Ukrainy. – 2000. – № 6. – S. 23-67.

2. Gom'en D., Harris D., Zvaak L. Evropejskaja konvencija o pravah cheloveka j Evropejskaja social'naja hartija. Pravo j praktika / D. Gom'en, D. Harris, L. Zvaak. – Moskva : Moskovskij nezavisimyj institut mezhdunarodnogo prava. – 1998. – 236 s.

3. Dzhenis M., Kej R., Bredli Je. Jevropejs'ke pravo u galuzi prav ljudyny. Dzherela i praktyka zastosuvannja / M. Dzhenis, R. Kej, Je. Bredli. – Kyi'v : ArtEk. – 1997. – 624 s.

4. Kartashkin V. A. Kak podat' zhalobu v Evropejskij sud po pravam cheloveka / V. A. Kartashkin. – Moskva : Norma. – 1998. – 91 s.

5. Marmazov V. Je. Metody dynamichnogo tlumachennja Konvencii' pro zahyst prav ljudyny ta osnovnyh svobod v jursprudenicii' Jevropejs'kogo Sudu z prav ljudyny / V. Je. Marmazov. – Kyi'v : Jurydychna knyga. – 2002. – 400 s.

6. Piljajev I. S. Rada Jevropy v suchasnomu jevrointegracijnomu procesi / I. S. Piljajev. – Kyi'v : Jurydychna knyga. – 2003. – 436 s.

7. Akulenko V. Ne povynni gynuty! Realizacija norm mizhnarodnogo gumanitarnogo prava v zakonodavstvi Ukrainy pro zahyst kul'turnyh cinnostej / V. Akulenko // Polityka i chas. – 1995. – № 9. – S. 59-63.

8. Buromens'kyj M. Kroky do Jevropy : recenzija na zbirnyk «Praktyka Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny. Rishennja. Doslidzhennja. Normatyvni akty». Вур. 1, 2, 3 / za red. P. M. Rabinovycha // Pravo Ukrai'ny. – 1999. – № 8. – S. 125-126.
9. Lutkovs'ka V. Pravo na svobodu vyrazhennja pogljadiv u rishennjah Jev-ropejs'kogo sudu z prav ljudyny / V. Lutkovs'ka // Pravo Ukrai'ny. – 2003. – № 12. – S. 30-32.
10. Lutkovs'ka V. Zastosuvannja sudamy Ukrai'ny pry zdijsnenni pravosuddja st. 6 Konvencii' pro zahyst prav i osnovnyh svobod ljudyny / V. Lutkovs'ka // Pravo Ukrai'ny. – 2004. – № 8. – S. 30-32.
11. Rabinovych P. M. Vplyv rishen' Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny na nacional'nu jurydychnu praktyku: sproba porivnal'noi' harakterystyky / P. M. Rabinovych // Visnyk Akademii' pravovyh nauk. – 2000. – № 2. – S. 11-19.
12. Vybrani rishennja Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny : v 2-h tomah / ukl. Ju. Zajcev, O. Pavlichenko. – Kyi'v : Feniks. – 2005. – Tom I. – 688 s.
13. Vybrani rishennja Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny : v 2-h tomah / ukl. Ju. Zajcev, O. Pavlichenko. – Kyi'v : Feniks. – 2006. – Tom 2. – 688 s.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 419-425.

УДК 341.226

МІЖНАРОДНІ ПОВІТРЯНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ. УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ

Раскалей М. О.

*Національний університет державної податкової служби України
м. Ірпінь, Україна*

У статті розглянуто питання міжнародних повітряних перевезень, вирішення яких має безпосередній вплив на подальший розвиток не лише вітчизняних авіаперевізників, а й держави зокрема. Автором розглянуто ряд позитивних змін, появи яких сприяло прагнення України щодо лібералізації повітряного простору з ЄС та повернення України у першу категорію за стандартами FAA.

Ключові слова: авіаперевізники, безпека, лібералізація, міжнародні норми, міжнародні повітряні перевезення, пасажир.

Постановка проблеми. Глобалізація та лібералізація міжнародних повітряних перевезень сприяє загостренню конкурентної боротьби між міжнародними перевізниками. Безперечно, такий стан сприяє виробленню авіаперевізниками ефективної комерційної політики у сфері міжнародних повітряних зв'язків, приведення стандартів і норм обслуговування пасажирів і багажу у відповідність з міжнародними нормами, підвищенню рівня безпеки міжнародних повітряних перевезень тощо. Проте ті процеси, які відбуваються на рубежі ХХ та ХХІ ст., мають неоднозначний характер.

Актуальність теми дослідження. Україна, будучи географічно великою державою, розпоряджається значним повітряним простором, який використовується як для внутрішніх сполучень і перевезень пасажирів та вантажів, так і для польотів і перевезень, які виконуються українськими компаніями в інші держави, тобто є міжнародними. Починаючи з 2007 року, в Україні відбуваються процеси, спрямовані на лібералізацію повітряного простору та відновлення першої категорії за стандартами FAA. Саме від того, яким чином буде вирішено ряд питань при проведенні процесів лібералізації повітряного простору, буде залежати подальший розвиток галузі взагалі.

Стан дослідження. Безперечно, вирішенню зазначених питань приділялась увага не тільки з боку державної влади, міжнародних організацій, авіаперевізників та інших суб'єктів міжнародного повітряного права. Окремі аспекти їх вирішення знайшли своє відображення в роботах Афанасьєва В. Г., Бордунова В. Д., Брилова А. Н., Бугайки Д. О., Елисеєва Б. П., Грязнова В. С., Малєєва Ю. Н., Переверзєвої С. О., Рижого В. І., Сакача Р. В., Тихонова В. М. та інших авторів. Проте сучасний стан вирішення питань безпеки та лібералізації істотно відрізняється від стану 2007–2010 років, а тому потребує окремого вивчення, осмислення та опрацювання.

Мета та завдання статті. Отже, метою статті є дослідження та аналіз останніх подій з приводу лібералізації повітряного простору, відновлення категорії за стандар-

тами FAA та їх вплив на сучасний стан міжнародних повітряних перевезень, зокрема в Україні, на підставі чого можуть бути вироблені певні напрями подальшої діяльності з приводу лібералізації міжнародних повітряних перевезень.

Викладення основного матеріалу. Під впливом глобалізації світової економіки на засадах лібералізації наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. виникла новітня тенденція в регулюванні міжнародного авіатранспорту, яка полягає у переході до моделі «відкритого неба» разом з лібералізацією доступу на національні ринки міжнародних перевезень. Результатом цього стало укладання державами регіональних, багатосторонніх угод та двосторонніх угод із значним розширенням їх змісту, сутністю якого є заміна традиційної моделі діяльності авіакомпаній на основі повного обслуговування окремих маршрутів, діяльністю авіакомпаній на основі альянсів і світових ринків.

Під впливом лібералізації діяльності міжнародного повітряного транспорту спостерігається ряд змін, які мають місце на світовому ринку перевезень. Вони стосуються і наданням більш широких прав доступу до ринку авіаперевезень іноземним авіаперевізникам. Отже, для держав ЄС Україна теж є іноземним авіаперевізником, якому необхідно надавати більш широкі права доступу до ринку. За таких умов, як зазначив віце-прем'єр Олександр Вілкул, «підписання угоди залучить в Україну нових авіаперевізників та сприятиме зростанню пасажиропотоку» [1]. Проте для більш повної картини даного процесу необхідно пригадати історію.

При проведенні аудиту Державіаслужби (жовтень 2004 р.) FAA (Федеральна авіаційна адміністрація Сполучених Штатів) винесла рішення, що Україна не дотримується міжнародних стандартів безпеки, встановлених Міжнародною організацією цивільної авіації (ІСАО) за багатьма критеріями. Таким чином, за рейтингом безпеки FAA, яка провадить свої інспекції у всіх державах, що підтримують повітряне сполучення з США, Україну віднесено тепер не до першої, а другої категорії [2]. Надання Україні другого рівня безпеки за стандартами FAA, тобто рівня таких держав, як Уругвай, Зімбабве, Гондурас тощо, обмежує кількість польотів та відкриття нових маршрутів до США вітчизняними авіаперевізниками [3]. Потрібно підкреслити, що до українських перевізників у інспекторів претензій не було, що зазначила FAA у своєму підсумковому звіті. Однак після оголошення рішення FAA постраждали саме перевізники, оскільки вони втратили право розширювати географію маршрутів і збільшувати кількість рейсів до США, а також експлуатувати на американських лініях нові повітряні судна, які не були внесені на момент аудиту FAA до ліцензії на польоти, та саме за такі простої у розвитку доводиться платити занадто високу ціну. Надання Україні другого рівня безпеки за стандартами FAA, тобто рівня таких держав, як Уругвай, Зімбабве, Гондурас тощо, обмежує кількість польотів та відкриття нових маршрутів до США вітчизняними авіаперевізниками, що негативно впливає не тільки на розвиток галузі міжнародних перевезень, а й на економічний стан держави взагалі. Серед основних претензій FAA особливо наголошувалося на невідповідності міжнародним стандартам організаційної структури та повноважень національного органу управління цивільною авіацією. Крім того, законодавче забезпечення контролю над авіаперевізниками, насамперед з питань порушення норм безпеки польотів, фахівці вважають недостатнім. З того часу минуло вже декілька років, за які міжнародні повітряні перевезення (в даному випадку маються на увазі саме перевізники)

у різних напрямках активно розвивалися. Водночас вітчизняні авіаперевізники не мали такої змоги. Відтак, нещодавно, у 2013 році, а саме з 29 липня по 2 серпня 2013 року Федеральна авіаційна адміністрація Сполучених Штатів провела перевірку щодо усунення недоліків, результат якого стало відомо у вересні 2013 року [4]. Згідно прес-релізу Державіаслужби рішення FAA, яке відносить Україну до першої категорії програми IASA, базується на результатах аудиту, згідно з яким Державіаслужба відповідає всім нормам Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO). Позитивний висновок щодо відповідності авіаційної влади України міжнародним вимогам дозволить зняти обмеження на виконання рейсів до США вітчизняним авіаперевізникам, та укладати договори про спільну експлуатацію повітряних ліній із американськими компаніями [5]. Таким чином, необхідність та доцільність вирішення питання повернення України у першу категорію Державної авіаційної адміністрації США не викликає заперечень ані з боку державних органів, ані з боку перевізників та інших суб'єктів міжнародних повітряних перевезень. Якщо говорити про пасажирів, то вони в даному випадку стали тією категорією, яка найбільше виграла в даній ситуації. Перевізники, в свою чергу, хоча і втратили багато часу, проте в умовах сьогодення при підтримці влади вони все ж таки мають змогу відновити свою конкурентоспроможність за даними напрямками.

Стосовно іншого питання – лібералізації повітряного простору, для його всебічного аналізу необхідно розглядати процеси лібералізації з двох боків. По-перше – вплив лібералізації повітряного простору на пасажирів. І по-друге – вплив лібералізації повітряного простору на перевізників за міжнародними напрямками.

Перш ніж продовжити викладення матеріалу, необхідно визначитися з самим поняттям «лібералізація», яке іноді у літературі замінюють поняттям «дерегулювання». Поняття лібералізація походить від лат. *Liberalis*, що означає «вільний». Якщо говорити про міжнародні повітряні перевезення, то в даному випадку термін «лібералізація» застосовується для позначення послаблення державного контролю над різними видами діяльності з використання повітряного простору. Отже, «лібералізація» та «державний суверенітет» – питання, які необхідно між собою узгодити. Оскільки лібералізація певною мірою обмежує використання державою одного з основних принципів міжнародного права – права на суверенітет. Проте даючи згоду на певні аспекти повітряного сполучення держава тим самим реалізовує своє право на суверенітет шляхом укладання міжнародних договорів, виконання яких має забезпечити шляхом імплементації. Отже, даючи згоду на лібералізацію, держава забезпечує реалізацію власного прагнення шляхом укладання договору. Договірний процес щодо лібералізації повітряного простору між Україною та ЄС триває вже декілька років. У червні 2013 року пройшов сьомий раунд переговорів, на якому Єврокомісія і Україна домовилися про основні принципи створення спільного авіаційного простору, узгодили умови роботи авіакомпаній та методи впровадження Україною вимог ЄС щодо питань лібералізації. А вже 21-22 жовтня у Брюсселі відбувся восьмий раунд переговорів, який завершився погодженням тексту Угоди та «домовленістю щодо подальших дій з метою підготовки документа до підписання» [6].

Оскільки створення спільного авіаційного простору є одним із ключових елементів реалізації угоди про асоціацію між Україною та ЄС у сфері транспорту, підпи-

сання Договору про відкрите небо планують до кінця 2013 року, але наскільки «реальним» він буде, важко сказати. Річ у тім, що на відміну від попередніх років влада спрямувала свою діяльність на захист вітчизняних авіаперевізників, наприклад, шляхом введення адаптаційного періоду для вітчизняних авіакомпаній, що безперечно, для них є позитивним моментом, але як це відобразиться на споживачах? Підписання «відкритого неба» має залучити в Україну нових авіаперевізників та сприятиме зростанню пасажиропотоку, насамперед, завдяки зниженню цін на авіаперевезення та підвищенню якості обслуговування пасажирів. Так, 25 січня 2013 року в Україні набули чинності правила Повітряних перевезень пасажирів і багажу, прийняті з метою приведення стандартів і норм обслуговування пасажирів і багажу у відповідність з міжнародними нормами та відповідно до вимог лібералізації [7].

Так, зокрема, нові правила передбачають, що пасажирів бізнес-класу в аеропорту повинні обслуговуватися на окремій стійці реєстрації, а за відсутності такої можливості – реєструвати їх мають у першу чергу. Крім того, такі пасажирів доставляються до літака окремим автобусом [8]. Даний нормативний акт передбачає ряд поліпшень щодо обслуговування пасажирів під час польоту та до посадки на літак. Окрім того, в ряді випадків для пасажирів регулярних і чартерних рейсів передбачена наявність порядку компенсації. Все це, безперечно, є позитивними моментами лібералізації, проте, як і в кожному питанні, тут є і негативні моменти. Вони полягають, наприклад, у тому, що відкриття повітряного простору України для перевізників з Європи може заподіяти шкоди українським авіакомпаніям, зайнятим у міжнародних повітряних перевезеннях; оскільки українські перевізники поки не відкрили далекомагістральні програми польотів з України, потенціал аеропорту «Бориспіль» та їх пасажиропотік буде дещо занижено. Прийняття Угоди про спільний авіаційний простір має сприяти приходу лоукостерів, а отже, зниженню вартості перевезень. В Україні лише за перше півріччя 2013 року у порівнянні з 2012 роком кількість іноземних лоукост-перевізників за міжнародними напрямками зросла. Мережа їх маршрутів розширилася і, як наслідок, збільшилися обсяги пасажирських перевезень, а також зросла їхня питома вага в загальних обсягах міжнародних пасажирських перевезень регулярними рейсами українських й іноземних авіакомпаній [5]. Таким чином, можна було б стверджувати, що шляхом поетапної лібералізації на сьогодні створено сприятливі умови для розширення географії польотів і збільшення інтенсивності руху, що при належному керівництві буде, безперечно, позитивним моментом як для пасажирів, так і для авіаперевізників. Однак необхідно пам'ятати, що лібералізований доступ фактично розрахований на європейських авіаперевізників та імплементацію лише державами-членами права ЄС у цій сфері, а не на перевізників з інших країн. Проте рішення про початок виконання польотів компанії приймають самостійно, виходячи з економічної ефективності та комерційної доцільності експлуатації маршруту.

Якщо ж подивитися на проблему з боку авіаперевізників, то для них краще, щоб договір не підписувався якомога довше, оскільки всі позитивні сторони для споживача є джерелом додаткових витрат з боку перевізника. Більше того, в умовах глобалізації та лібералізації міжнародних економічних відносин загострилася конкурентна боротьба між міжнародними перевізниками, що теж має негативний вплив на економічний розвиток компанії. Окрім того, негативний наслідок має також питання сер-

тифікації стосовно безпеки, запровадження якого передбачає додаткову сертифікацію кожного типу літака, а також при умові непроходження такої сертифікації – заборону можливості здійснювати міжнародні повітряні перевезення до країн Європи. Проте з метою уникнення такої ситуації в Україні тривають переговори про можливе підписання угоди BASA (про взаємне визнання сертифікатів льотної придатності) [9].

Висновки. При лібералізації повітряного простору, безперечно, є певні переваги, як, наприклад, зняття обмеження щодо кількості призначених перевізників, частоти рейсів і пунктів призначення з різними державами, розширення можливостей з експлуатації маршрутів у різноманітних напрямках, а також приведення стандартів і норм обслуговування пасажирів і багажу у відповідність до міжнародних норм. Проте подальший розвиток міжнародних повітряних перевезень вітчизняними авіаперевізниками при лібералізації повітряного простору буде залежати від узгодженості таких питань, як відкриття доступу на ринок авіаперевезень обох сторін на паритетних умовах, надання слотів і нічних стоянок в аеропортах, взаємне визнання сертифікатів тощо.

Таким чином, нормальне і безпечне функціонування авіаційної галузі як однієї з основних складових сучасної транспортної системи можливе лише за умови забезпечення належного рівня імплементації норм міжнародного повітряного права та державної підтримки. При цьому імплементація норм міжнародного повітряного права у внутрішнє право повинна сприяти безпечному функціонуванню авіаційної галузі; своєчасному, повному та якісному задоволенню потреб населення й суспільного виробництва; захисту прав громадян під час їх користування авіаційним транспортом; ліцензуванню окремих видів авіаційної діяльності; захисту економічних інтересів як окремих підприємств, організацій і споживачів транспортних послуг, так і усієї держави в цілому; а також охороні навколишнього природного середовища від шкідливого впливу авіаційних підприємств.

Список літератури:

1. Україна і ЄС незабаром підпишуть угоду про єдиний авіапростір // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://newsru.ua/arch/finance/23oct2013/aviaprostir.html>.
2. Державіаадміністрація та представник Федеральної Авіаційної Адміністрації (FAA) у Росії та країнах СНД обговорили питання безпеки польотів між Україною та США // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.mintrans.gov.ua/en/news/2007-08-01/7495.html>.
3. Власти США ввели обмеження на рейси українських авіакомпаній // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www.utro.ru/news/2005/06/09/447321.shtml> - 64k 16.
4. Україну повернули в першу категорію безпеки авіаперельотів // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://ua.korrespondent.net/business/companies/1605341-ukrayinu-povernuli-v-pershu-kategoriyu-bezpeki-aviaperelotiv>.
5. Інтерв'ю Глави Державної авіаційної служби Анатолія Колісника інформаційному агентству «Укрінформ», 22 серпня 2013 року // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=246628018.
6. 21-22 жовтня у Брюсселі відбувся восьмий раунд переговорів між Україною та ЄС щодо Угоди про створення Спільного авіаційного простору // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/>.
7. Про затвердження правил повітряних перевезень пасажирів і багажу : Наказ міністерства інфраструктури України від 30.11.2012 № 735 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 4. – Ст. 136.
8. Нові Правила повітряних перевезень пасажирів і багажу в Україні // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://economics.unian.net/ukr/news/>.

9. Угода про лібералізацію авіаринків ЄС і України може бути підписана вже наступного року // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://transport.rbc.ua/ukr/polnaya>.

Раскалей М. А. Международные воздушные перевозки. Украинский аспект / М. А. Раскалей // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 419-425.

В статье рассмотрены вопросы международных воздушных перевозок, решение которых имеет непосредственное влияние на дальнейшее развитие не только отечественных авиаперевозчиков, но и государства в целом. Автором рассмотрен ряд положительных изменений, появлению которых содействовало стремление Украины к либерализации воздушного пространства с ЕС и возвращение Украины в первую категорию по стандартам FAA.

Ключевые слова: авиаперевозчики, безопасность, либерализация, международные нормы, международные воздушные перевозки, пассажиры.

INTERNATIONAL AIR TRANSPORTATIONS. UKRAINIAN ASPECT

Raskaley M. A.

National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin, Ukraine

The development of international air transportations to the U.S. and the EU requires Ukraine to be returned to the first category according FAA aviation safety standards as well as liberalization of airspace. The necessity and feasibility of Ukraine's return to the first category according to State Aviation Administration of the United States rules not objectionable neither by public authorities, nor by carriers and other subjects of international air travel. However, the liberalization of air space with the EU is very controversial. Provision of Ukraine with second category according to FAA's safety standards, the level of countries such as Uruguay, Zimbabwe, Honduras, etc., limits the flights quantity and new routes to the U.S. launch for national carriers that have a negative effect not only on the development of international transport industry, but also on the economic situation state in general. With regard to the liberalization of airspace, there certainly are some benefits, such as removing restrictions on the number of designated carriers, the frequency of flights and destinations from different countries, empowering operations to different destinations, as well as harmonization of standards and service level for passengers and baggage in line with international standards. However, further development of international air transportation by domestic carriers during the liberalization of airspace will depend on various issues coordination, such as market access equal terms provision for both sides, airports night parking slots provision, mutual recognition of certificates and so on.

Thus, the normal and safe operation of the airline industry as one of the main components of a modern transport system is possible only with the proper level of implementation of international air law and government support. This implementation of international air law in domestic law should promote the safe operation of the airline industry, timely, complete and quality meet the needs of the population and social production, protection of human rights during their use of air transport, licensing certain types of aircraft, protection of economic interests of individual businesses, organizations and consumers of transport services and the entire state as a whole, as well as protection of the environment from the harmful effects of aviation companies.

Key words: air carriers, security, liberalization, international standards, international air transportations, passengers.

Spysok literatury:

1. Ukrai'na i JeS nezabarom pidpyshut' ugodu pro jedynyj aviaprostir // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://newsru.ua/arch/finance/23oct2013/aviaprostir.html>.

2. Derzhaviaadministracija ta predstavnyk Federal'noi' Aviacijnoi' Administracii' (FAA) u Rosii' ta kraj' nah SND obgovoryly pytannja bezpeky pol'otiv mizh Ukrai'noju ta SShA // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.mintrans.gov.ua/en/news/2007-08-01/7495.html>.

3. Vlasti SShA vveli ogranichenija na rejsy ukrajinskih aviakompanij // Rezhim dostupa. – [Elektronnyj resurs] : <http://www.utro.ru/news/2005/06/09/447321.shtml> - 64k 16.

4. Ukrai'nu povernuly v pershu kategoriju bezpeky avia perel'otiv // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://ua.korrespondent.net/business/companies/1605341-ukrayinu-povernuli-v-pershu-kategoriju-bezpeki-aviaperelotiv>.

5. Interv'ju Glavy Derzhavnoi' aviacijnoi' sluzhby Anatolija Kolisnyka informacijnomu agentstvu «Ukrinform», 22 serpnja 2013 roku // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=246628018.

6. 21-22 zhovtnja u Brjusseli vidbuvsja vos'myj raund peregovoriv mizh Ukrai'noju ta JeS shhodo Ugody pro stvorennya Spil'nogo aviacijnogo prostoru // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/>.

7. Pro zatverdzhennja pravyl povitrijnyh perevezen' pasazhyriv i bagazhu : Nakaz ministerstva infrastruktury Ukrai'ny vid 30.11.2012 № 735 // Oficijnyj visnyk Ukrai'ny. – 2013. – № 4. – St. 136.

8. Novi Pravyla povitrijnyh perevezen' pasazhyriv i bagazhu v Ukrai'ni // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://economics.unian.net/ukr/news/>.

9. Uгода pro liberalizaciju aviarynkiv JeS i Ukrai'ny mozhe buty pidpysana vzhe nastupnogo roku // Rezhym dostupu. – [Elektronnyj resurs] : <http://transport.rbc.ua/ukr/polnaya>.

**THE POLITICAL AND LEGAL IDEAS OF PIERRE DUBOIS
FROM THE VIEWPOINT OF COLLECTIVE SECURITY**

Rzhevskaya V. S.

*Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

The treatise «De recuperatione terre sancte» («The Recovery of the Holy Land») (1306) by French lawyer Pierre Dubois is of interest as one of historic projects of a union of European nations. As far as the project is formally aimed at organizing a crusade, it comprises a number of elements of what we now call «collective security». This article points those elements out and gives brief analysis of their meaning. Additionally, the project is a prominent example of an attempt of a nation to promote its own interest of predominance in the guise of pursuing the common one.

Key words: history of international law, history of legal thought, collective security, international security, European integration, the Middle Ages.

Introduction. Pierre Dubois, or Du Bois (about 1255 – after 1321) was a rather prolific legal counselor in the reign of Philip IV, byname the Handsome (1268 – 1314), the French king, who held enhancement of his power as the main object of his policy [1]. Being the proponent of strong royal power, Dubois wrote a number of works, aimed at pursuing this goal and imitating the favour of public opinion as to the political steps of the king. The most important of the writings by Pierre Dubois is the treatise «De recuperatione terre sancte» («The Recovery of the Holy Land») (1306). On the surface it is a design for a crusade and a detailed list of measures that have to be taken in preparation thereof; in essence the project represents a vast program of reforms both in secular and ecclesiastical life of Europe, aimed at establishing France as its undoubted leader and the head of the coalition of European states controlling the Holy Land and taking the Byzantine Empire also under French influence. For some reason the project is dedicated to the king of England, but the text makes it obvious that the real addressee is the French monarch.

When considering the general history of the idea of peace and peace enforcement, the Dubois' project is important as a rather early design for European integration having the organization of a military campaign and collective security of its participants as its nearest foundation: that's because peaceful relations firmly established between the crusaders form the prerequisite for general success. Studying this project means a closer look at this phase of the development of those ideas taken in their historic development and at the same time observation of the use of the purpose of some general good proclaimed as a tool for obtaining some personal benefit.

This article is aimed at pointing out the elements of collective security present in the project of Pierre Dubois and analyzing their meaning.

Essence. The main propositions of Pierre Dubois dealing with what we now call «collective security» and/or having some aspect of international law may be summarized as follows:

1) To prevent future wars among Catholic princes, a great council should be summoned comprising the Pope, all catholic monarchs and prelates. The council shall impose the ban on all the wars among Catholics; the breakers thereof shall be deprived of all their property and sent to the Holy Land to become, as a means of repentance settlers, and warriors in places of the greatest danger.

2) To bring to an end the numerous wars among Italian states, perceived to be the most annoying for Christendom, the council shall create a court, with the Holy See as the only instance of appeal. As a means to punish for disobedience, the ban on any communication with other Catholics shall be introduced, that will ruin the commerce of the Italians, should they resist the settlement.

3) The throne of the Holy Roman Empire, as being the mane bone of contention for Catholic monarchs, shall be made hereditary for a royal family by decision of the council. The electors shall be compensated. The monarch to head the Empire shall undertake to send well equipped troops to the Holy Land either each year or in case of necessity.

4) All the religious orders having for their purpose the protection of the Church shall be united in one and submit their treasures to bear the expenses of the campaign.

5) On the Pope's order, each prelate shall provide for as many warriors as he can. Armies shall be comprised of people belonging to one respective nation in suitable quantities together with their neighbours familiar with their languages. People of any social standing shall be entitled to provide troops for the campaign.

6) When in the Holy Land, each Christian kingdom shall be granted a city or a castle of its own. Jerusalem and Acre shall remain international to welcome people from worldwide, and the cities close to the sea shall be inhabited by merchants from various countries. Each city shall have a military unit with a captain as its head.

7) The Church shall be reformed so as to lose secular powers and concentrate itself wholly on ecclesiastical matters. The estates of the Church transferred to the secular power shall be converted into pensions.

8) The inhabitants of Palestine shall receive a uniform code and a unified process in both secular and ecclesiastical courts.

9) A number of states shall change their rulers in order to facilitate the campaign. In performing this the authority of the Pope shall be employed as well as collective military action with the view to change a monarch or to give aid.

10) Four armies shall be created; three of them are planned to go to the Holy Land by sea, and the largest one is to march by land. The infidels are likely to abandon the Holy Land with no combat on becoming aware of the scale of the forces approaching. The French King is advised against taking part in campaign personally; lest his life should be put to risk, he may be substituted by a kinsman.

Taken in general, those points of the project comprise the following undertakings that may be seen as elements of collective security:

- creating the union of European monarchs;
- establishing at least two organs for it, namely the general council and the court;
- introducing a ban on wars among Catholic princes with economic sanctions as a means of its enforcement;
- military cooperation including collective military actions with the view either of help or intrusion [2], [1, p. 503-524].

Ernest Renan, a French historian and writer, specially noted that the aim of a crusade meant nothing to P. Dubois but a motive for the proposed changes. Crusades had formerly been an instrument for the Papacy and now were overtaken by French royal power. In the course of King Philip's struggle with papacy it was the way for France to demonstrate that the Pope neglected his main responsibilities and common interests of the Catholics [3, p. 479]. Meanwhile the authority of the Pope is widely referred to in the project, as stated above, but mostly as a political and legal tool, with no independent significance.

Conclusion. The general meaning of the treatise «The Recovery of the Holy Land» by Pierre Dubois as of a project comprising some collective security elements may be summarized as follows:

- the project vividly reflects the political tendencies of its epoch, namely the struggle of secular and ecclesiastical powers;
- the elements of collective security in the project include an undertaking of the Catholics not to wage wars against each other, the creation of international bodies, namely a council and a court with a possibility of appeal to the Pope, and sanctions against the breakers in various forms;
- the project provides for military coercion and intrusion into domestic affairs, as well as for collective help in the interests of the union;
- the project combines an ideological element with the material one. The ideological element is represented by religious values, and the material element is formed by transferring the treasures of the Church into the hands of secular power and changing heads of some states to better fit the purpose stated;
- the project means to unify the law for the new inhabitants of the Holy Land, but their community is depicted as international, with each nation having a city or a castle for itself, and by reserving some territories for international settlement possibilities for peaceful conversation among nations are created;
- in most general terms the project by Pierre Dubois represents an example of an endeavour of one actor in European relations to take on the function of formulating the common interest and the means for its attainment while having in mind to put forward the interest of its own in disguise of the common one. That's why the project gives a prominent display of the use of the idea of the common good as a means to attain political goals of a particular actor, and the whole system of undertakings proposed is devised to serve that very purpose.

References:

1. Dubois Pierre Encyclopædia Britannica. Encyclopaedia Britannica Ultimate Reference Suite / Pierre Dubois. – Chicago : Encyclopædia Britannica, 2010.
2. Dubois P. De recuperatione terre sancte. Traité de politique générale / P. Dubois. – Mode of Access. – [Electronic resource] : <http://archive.org/details/derecuperationet00dubouoft>.
3. Renan E. Pierre Du Bois, légiste / E. Renan // Histoire littéraire de la France. – Paris : Imprimerie nationale, 1873. – T. XXVI. Quatorzième siècle. – P. 471-536.

Ржевська В. С. Політико-правові ідеї П'єра Дюбуа в аспекті колективної безпеки / В. С. Ржевська // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – С. 426-429.

Трактат «De recuperatione terre sancte» («Про відвоювання Святої Землі») (1306), написаний французьким правником П'єром Дюбуа, цікавий як один з історичних проєктів об'єднання європейських держав. Оскільки формально метою цього проєкту є організація хрестового походу, проєкт включає ряд елементів того, що ми нині називаємо «колективною безпекою». У статті виділяються ці елементи, та надається стислий аналіз їх значення. Крім цього, проєкт являє собою виразний приклад того, як одна держава намагається просувати власний інтерес, що полягає у домінуванні, під виглядом переслідування спільного інтересу.

Ключові слова: історія міжнародного права, історія правової думки, колективна безпека, міжнародна безпека, європейська інтеграція, Середньовіччя.

Ржевская В. С. Политико-правовые идеи Пьера Дюбуа в аспекте коллективной безопасности / В. С. Ржевская // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – С. 426-429.

Трактат «De recuperatione terre sancte» («Об отвоевании Святой Земли») (1306), написанный французским правоведом Пьером Дюбуа, представляет интерес как один из исторических проектов объединения европейских государств. Поскольку формально целью этого проекта является организация крестового похода, проект включает ряд элементов того, что мы сейчас называем «коллективной безопасностью». В статье выделяются эти элементы, и дается сжатый анализ их значения. Помимо этого, проект представляет собою выразительный пример того, как одно государство пытается продвигать собственный интерес, заключающийся в доминировании, под видом преследования общего интереса.

Ключевые слова: история международного права, история правовой мысли, коллективная безопасность, международная безопасность, европейская интеграция, Средневековье.

ФИЛОСОФИЯ ПРАВА

УДК 340.12+141(420)

АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА ТА ЗАКОНУ У ПОГЛЯДАХ ДЖ. БЕНТАМА

Награбова Л. В.

*Слідче управління ГУ МВС України в м. Києві
м. Київ, Україна*

Стаття присвячена розгляду окремих теоретичних питань змісту поглядів Дж. Бентама при описанні системи права та системи законодавства. З'ясовано, що, використовуючи принцип користі, Бентам Дж. визначав соціальну роль та призначення держави та законодавства. Погляди Бентама Дж. сприяли розвитку права того часу і були використані у процесі реформування цивільного та кримінального законодавства.

Ключові слова: право, закон, природні права, система права, система законодавства, цивільне законодавство, кримінальне законодавство.

Постановка проблеми. Заслуги Бентама Дж. у розвитку національного законодавства Англії визнані кращими розумами Великобританії. Він займає чільне місце серед науковців, які вивчали питання держави, права, правосвідомості тощо. Використовуючи принцип користі, Бентам Дж. визначав соціальну роль та призначення держави та законодавства. Метою було створення умов для досягнення користі й щастя кожної людини. Однак, досліджуючи його підхід до розуміння права, слід констатувати, що пояснити природу права, його сутність, спираючись на принцип корисності, практично неможливо.

Аналіз останніх досліджень. Окремі теоретичні питання змісту поглядів Дж. Бентама містяться у роботах Дісея А., Мілля Дж., Х'юма Л., Харрісона Р., Шрейбера В. та інших. У процесі правових досліджень вченими аналізувалися різні аспекти вчення Бентама Дж., проте цілісного дослідження, що було б присвячене питанню співвідношення права та закону у поглядах Джеремі Бентама, проведено не було.

Метою даної статті є виокремлення аспектів співвідношення права та закону у поглядах Джеремі Бентама.

Бентам Дж. зазначав, що ніякого права чи прав, у тому числі і природних, що не залежать від держави чи уряду, не існує. Природними у людини є тільки почуття, здібності та схильності, їх не можна вважати правом, а тим більше законами. Водночас, вони мають підпорядковуватися законам, що створюють умови для розвитку позитивних здібностей і забороняють антисоціальні нахили.

Бентам Дж. заперечує існування природних та невідчужуваних прав людини – прав, що передують державі та законодавству, що створюється державою. Його обґрунтування цієї тези викладені у роботі «Анархічні софізми», що є аналізом Декларації прав людини та громадянина, яка була видана за часів Французької революції (23 червня 1793 р.) [1].

Саме природні права людини мислитель називає «анархічними софізмами», а загальне визнання такого роду прав, на його думку, може призвести до обґрунтування допустимості опору державній владі. Природне і невідчужуване право людини, протипоставлене законам держави, визнається Бентамом Дж. найбільшим ворогом розуму і найстрашнішим руйнівником уряду [2].

Водночас з цим, автор виділяє права людини, що можуть бути обґрунтовані принципом корисності та які можна чітко визначити і сформулювати у тексті закону. Він наголошує на тому, що Декларація сповнена протиріч і не містить послідовних висновків, що обумовлені встановленими нею ж принципами. Французька Декларація прав людини і громадянина, у відповідності з поглядами Бентама Дж., абстрактна, її статті можна назвати незрозумілими, помилковими. Автор для позначення природних прав людини використовує ще одну назву – «метафоричний вираз». На його думку, наявність природних, невідчужуваних і священних прав несумісне зі збереженням Конституції. Крім того, Бентам Дж. заперечував ідею розрізнення права і закону, оскільки при їх розрізненні праву надається антизаконний зміст. Мислитель вважав, що право завжди є виразом волі держави. Тому формою існування права він визнає закон і пише, що для того, щоб пізнати, що таке право взагалі, необхідно знати, що таке закон [3, с. 7].

На думку мислителя, принцип користі повинен враховуватися і при створенні законів, оскільки законодавцю необхідно враховувати всі потреби людей та вирішувати проблеми ситуації, що виникають у суспільстві. Також необхідно пам'ятати, що саме по собі видання закону є певною мірою негативом, оскільки усякий закон, у той чи інший спосіб, обмежує свободу індивіда. Законодавець повинен поєднувати покарання та заохочення, за допомогою яких стає можливим скеровувати поведінку людини до досягнення корисного для неї результату. За таких умов у суспільстві досягалося б найбільше щастя для найбільшої кількості людей.

Бентам Дж. вважав, що право приватної власності є одним з фундаментальних прав індивіда, а сама приватна власність є благом для всього суспільства. Законодавець повинен уникати неправомірного посягання на приватну власність, при намаганні встановити майнову рівність, оскільки це може призвести до порушення іншого фундаментального права індивіда – права на особисту безпеку. Однак автор визнає законодавче обмеження свободи заповітів і антимонопольне законодавство як способи забезпечення рівномірного розподілу власності в суспільстві. Бентам Дж. вважав, що законодавець не повинен обмежувати один з ключових принципів цивільного права – свободу договорів.

Однією з ознак права мислитель називає санкцію. Він зазначає, що справжнім правом може визнаватися тільки таке правило, яке передбачає міру покарання за його порушення або заохочення в якості стимулу. Бентам Дж. сприймав законодавство не тільки як певну систему правил, але і як потужний засіб впливу на су-

спільство, протидії несправедливості, як політику, стратегію, що сприяє розвитку суспільства. Він зазначає, що яким би поганим не було право, як би погано воно не було виписане, воно завжди є путями, що зв'язують суспільство. Саме тому, навіть якщо право у десять разів гірше, ніж це можливо, все одно це краще, ніж його повна відсутність. А відтак, люди мають підкорятися йому, інакше все, що є цінним для суспільства, перетвориться на попіл [4, с. 239].

Закон повинен бути загальнодоступним і відрізнятися ясністю і простотою викладу. Пов'язуючи право цілком з волею суверена, Бентам Дж. не визнавав ієрархії норм. Автор вважав, що закон повинен бути відомий, тобто він повинен бути доведений до відома тих, хто буде виконувати його положення.

Бентам Дж. запропонував таке визначення закону: це набір знаків, що виражають волю, встановлену чи санкціоновану сувереном в державі щодо бажаної у певній ситуації поведінки особи або групи осіб, які мають виконувати його положення. Тобто, мислитель визнає імперативний характер закону, що залежність від волі суверена [5, с. 88].

Призначення закону, на думку мислителя, передусім, у захисті суспільства від «шкідливих дій». Він шукав способи попередження цих дій у законодавстві: автор ставить собі запитання – якщо існують шкідливі дії, як попередити їх? Перше, що спадає на думку, – встановити покарання за ці дії. Такий спосіб протидії злочинам є найпростішим і найбільш прийнятним. Будь-який інший спосіб для досягнення цієї мети передбачає систему інших впливів на суспільство. Ця система сприяє запровадженню у законодавстві таких засобів, що сприяли б попередженню злочинів та спричиняли вплив на самі нахили людей, відвертаючи останніх від злих вчинків, та вказували особі правильну модель поведінки. Отже, перший спосіб протидії злочинам шляхом встановлення покарань міститься у так званому «прямому» законодавстві. Другий спосіб протидії попереджувальними засобами закріплено у «непрямому» законодавстві [6].

Отже, можемо говорити про те, що Бентам Дж. виділяє дві основні функції права: регулятивну і охоронну. Призначення закону, на його думку, полягає не тільки у встановленні заборон і санкцій за порушення цих заборон, але і у попередженні будь-якої протиправної поведінки.

Визнаючи в якості досконалої форми права тільки закон, Бентам Дж. критикував систему прецедентного права Англії. Недоліком прецедентного права він вважав те, що воно створюється без будь-якої участі народу, а інколи взагалі народу невідоме. Писані закони він називає істинними, оскільки вони не залежать ні від суперечливого звичаю, ні від мінливого тлумачення, ні від наявних знань, які можуть бути помилковими. Саме писані закони є виразом позитивної та визначеної волі, відомі та загальнодоступні, на відміну від писаного права. На думку автора, поширення знання положень законів визначається кількістю осіб, на яких цей закон буде мати вплив. Саме тому він виділяє загальні та приватні закони. Загальні мають бути відомі необмеженому колу осіб, а приватні – чітко визначеному. Бентам Дж. пише про необхідність кодифікації права, оскільки, за її допомогою можливо подолати недоліки системи прецедентного права. Саме з цієї причини автор розробив «Книгу Прав», використання якої зробив максимально зручним

– її можна було розбивати по необхідним галузям права залежно від потреб кожного індивіда.

Особливу увагу мислитель приділяв удосконаленню цивільного та кримінального законодавства. Саме він виокремив прогресивні для того часу буржуазні принципи кримінального права та кримінального судочинства, що засновувалися на принципі користі.

Головною метою кримінального законодавства, на думку Бентама Дж., є зменшення шкоди від скоєного злочину. Він пише про необхідність, наскільки це можливо, встановлення грошової компенсації за рахунок суб'єктів злочину. Мислитель виділяв три основні джерела злочинів: нестриманість (її не можна компенсувати матеріальною виплатою; за винятком злочинів подружньої невірності або прелюбодіяння), неприязнь (матеріальна винагорода у цьому випадку не компенсує заподіяної злочином шкоди) і користолобство. Визначення міри покарання для Бентама Дж. є вибором меншого чи більшого зла. Мудрість судді полягає в тому, щоб вміти правильно визначати розмір шкоди, що була заподіяна вчиненим злочином, та обрати адекватну міру покарання. Якщо засуджений не може відшкодувати заподіяну шкоду, кошти на відшкодування дає або держава, або приватне страхове товариство. Мислитель вимагав «пропорційності покарань та злочинів», поміркованості при призначенні покарань. Він погоджувався з необхідністю переслідування релігійних злочинів, вважав можливим за деякі злочини зберегти покарання, що заподіюють каліцтво, відстоював такі види покарань, як таврування і виставляння у ганебного стовпа. Для визначення міри покарання Бентам Дж. вважав за можливе використовувати відомий принцип таліона. Він вважав за необхідне зберегти смертну кару, яка, на його думку, повинна застосовуватися лише до керівників народних повстань. Характерною рисою вчення Бентама Дж. було те, що він не погоджувався з конфіскацією майна злочинця, пояснюючи це тим, що конфіскація зачіпає інтереси не тільки злочинця, але і його близьких і нащадків.

Розмірковуючи про цивільне законодавство, Бентам Дж. запропонував укладати угоди на гербовому папері, із зазначенням на полях витягів зі статей, що були використані при укладанні цього договору. До того ж, автор зазначає, що будь-які нововведення приносили б більше користі, якби законодавець супроводжував закон коментарями про його доцільність, причини, що обумовили його прийняття. У цивільному законодавстві причини обумовлені чотирма джерелами, відповідно до яких відбувається розподіл прав приватних осіб. Цими джерелами виступають: продовольство, достаток, рівність, безпека. Для порівняння, в кримінальному законодавстві причини обумовлюються властивістю засобів, за допомогою яких стає можливим попередити злочин – засоби попереджувальні, засоби припиняючі, засоби задовольняючі, засоби каральні [6].

Описуючи систему права Англії, Бентам Дж. зазначає, що це право, як і інша система – система законодавства, складена за допомогою запозичень та не має особливої структури, поділяється на дві частини – статuti та закони, що засновані на звичаях. Статuti, обумовлені відповідною політичною ситуацією в Англії, не залежали від законів земель, що приєднуються в ході завоювань. Неписані

закони, або звичаї мислитель вважав сумішшю неточностей, що є упередженими за змістом.

Бентам Дж. вважав, що однією зі складових успіху майбутнього законодавства є його чіткість і очевидність. Підстави прийняття закону повинні бути добре роз'яшені та базуватися на загальних, очевидних для всіх засадах. Закони повинні мати не імперативний характер, а більшою мірою роз'яснювальний, апелювати не до беззаперечного підкорення, а до усвідомленого. Загальнодоступність, точність, одноманітність і простота – якості, що необхідно поєднати. При складанні Кодексів необхідно враховувати національну специфіку, а не відтворювати вже існуючі західноєвропейські моделі. Бентам Дж. наполягав на проведенні публічного обговорення законопроектів, а створенням законодавства, на його думку, мають займатися професійні політики.

Отже, можемо констатувати, що вчення Бентама Дж., засноване на виробленому ним принципі корисності, сприяло розвитку права того часу і було використано у процесі реформування цивільного та кримінального законодавства.

Список літератури:

1. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen // Mode of access. – [Electronic Resource] : <http://www.liberte.ch/wp-content/uploads/ddhc.pdf>.
2. Bentham J. A Critical Examination of the Declaration of Rights / J. Bentham // Works of Jeremy Bentham. – Edinburgh : William Tait, 1838-1843. – Vol. 2. – 1144 p.
3. Bentham J. A Comment on the Commentaries and A Fragment on Government / J. Bentham. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 632 p.
4. Bentham J. Truth versus Ashurst, or Law as It Is Contrasted With What It is Said to Be // The Works of Jeremy Bentham, published under the superintendence of his executor, John Bowring. – Edinburgh-London, 1843. – Vol. V. – P. 231-239.
5. Bentham J. The Limits of Jurisprudence Defined Being part two of an Introduction to the Principles of Morals and Legislation / J. Bentham. – New York : Columbia University Press, 1945. – 358 p.
6. Bentham J. Traité de Législation Civile et Pénale / J. Bentham. – Mode of access. – [Electronic Resource] : http://www.centrebentham.fr/Dumont/Bentham_Tome3.pdf.

Награбова Л. В. Аспекти соотношения права и закона во взглядах Дж. Бентама / Л. В. Награбова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 2. – С. 430-435.

Статья посвящена рассмотрению отдельных теоретических вопросов взглядов Дж. Бентама при описании системы права и системы законодательства. Выяснено, что, используя принцип полезности, Дж. Бентам определял социальную роль и назначение государства и законодательства. Взгляды Дж. Бентама способствовали развитию права того времени и были использованы в процессе реформирования гражданского и уголовного законодательства.

Ключевые слова: право, закон, естественные права, система права, система законодательства, гражданское законодательство, уголовное законодательство.

ASPECTS OF THE RELATION OF RIGHT AND LAW IN THE VIEWS OF J. BENTHAM

Nagrabova L. V.

Investigation Department MIA of Ukraine in Kyiv, Kyiv, Ukraine

The article considers some of the views of J. Bentham in the description of the system of right and the system of law. J. Bentham wrote that there are such things as rights anterior to the establishment of governments: for natural, as applied to rights, if it mean anything, is meant to stand in opposition to legal – to such rights

as are acknowledged to owe their existence to government, and are consequently posterior in their date to the establishment of government. That these rights cannot be abrogated by government: for cannot is implied in the form of the word imprescriptible, and the sense it wears when so applied, is the cut-throat sense above explained.

The principle of utility Jeremy Bentham was used for defined social role and purpose of the state and law. On the one hand, J. Bentham put, the standard of right and wrong, on the other the chain of causes and effects. They govern us in all we do, in all we say, in all we think: every effort we can make to throw off our subjection, will serve but to demonstrate and confirm it. The principle of utility recognises this subjection, and assumes it for the foundation of that system, the object of which is to rear the fabric of felicity by the hands of reason and of law.

J. Bentham was the first person to aggressively advocate for the codification of all of the common law into a coherent set of statutes; he was actually the person who coined the verb “to codify” to refer to the process of drafting a legal code. J. Bentham’s views have been used in the process of reforming the civil and criminal law.

Key words: right, law, natural right, the system of right, the system of law, civil law, criminal law.

Сведения об авторах

- Антіпова Олена
Ігорівна –** ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Донецького юридичного інституту МВС України
- Балобанова Дар'я
Олександрівна –** кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
докторант Національного університету
«Одеська юридична академія»
- Біляєв Володимир
Олександрович –** кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету кримінальної міліції Донецького юридичного
інституту МВС України
- Біяк Олена
Олександрівна –** здобувач кафедри адміністративного права і процесу,
фінансового та інформаційного права
Львівського університету бізнесу і права
- Блохін Геннадій
Іванович –** студент Інститут права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету
- Богма Анжела
Василівна –** головний спеціаліст-юрисконсульт управління
Пенсійного фонду України в м. Черкасах Черкаської області
- Боднарчук Олег
Григорович –** кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри господарсько-правових дисциплін
Національного університету державної податкової служби України
- Божко Юлія
Вікторівна –** здобувач ННІ ПМК Харківського національного
університету внутрішніх справ, заступник директора
ТОВ «Юридична компанія «Закон Перемоги»
- Бугаєв Валерій
Олександрович –** кандидат юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри кримінального права та кримінології
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Сведения об авторах

- Владимирова Юлія
Костянтинівна –** аспірант юридичного факультету
Воронезького державного університету
- Волік В'ячеслав
Вікторович –** кандидат юридичних наук, доцент, Донецька міська рада
- Галаган Олена
Ярославівна –** здобувач кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
- Гловюк Ірина
Василівна –** кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
- Горбачова Ірина
Михайлівна –** кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»
- Грицай Ірина
Олегівна –** кандидат юридичних наук, доцент
кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
- Дацюк Віталій
Богданович –** магістр права, аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального
права Ужгородського національного університету
- Діордіца Ігор
Володимирович –** кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Академії праці, соціальних відносин і туризму
- Доброрез Ігор
Олександрович –** кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри адміністративно-правових і кримінально-правових
дисциплін Кримського юридичного інституту
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»
- Дубно Тетяна
Вікторівна –** оперуповноважений сектору кримінальної міліції
у справах дітей Личаківського районного відділу
Львівського міського управління
Головного управління МВС України у Львівській області

Сведения об авторах

- Ємельянов Сергій
Леонідович –** кандидат технічних наук, доцент, доцент
кафедри правової інформатики Національного університету
«Одеська юридична академія»
- Жалій Тамара
Віталіївна –** кандидат історичних наук, завідувач кафедри правознавства
Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка
- Задерейко Олександр
Владиславович –** кандидат технічних наук, доцент, доцент
кафедри інформаційних технологій Національного
університету «Одеська юридична академія»
- Кириченко Ганна
Володимирівна –** доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
- Кобецька Надія
Романівна –** кандидат юридичних наук, доцент, проректор
з науково-педагогічної роботи, завідувач кафедри трудового,
екологічного та аграрного права
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
- Козачок Ірина
Ярославівна –** аспірант Національного авіаційного університету
- Компанейцев Сергій
Вікторович –** кандидат юридичних наук, Кримський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ
- Крайнюк Вероніка
Георгіївна –** аспірант кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
- Ларченко Марина
Олександрівна –** кандидат юридичних наук, доцент, докторант
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри права та методики викладання
історико-правознавчих дисциплін Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя
- Леоненко Максим
Іванович –** кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри кримінального процесу та криміналістики
Інститут права імені Володимира Сташиса Класичного
приватного університету

Сведения об авторах

- Макухін Олександр
Олександрович** – аспірант кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Класичного приватного університету
- Малярова Валерія
Олегівна** – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ
- Мельничук Тетяна
Володимирівна** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія»
- Міщенко Тетяна
Михайлівна** – здобувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки юридичного факультету Сумського державного університету
- Мовсісян Ганна
Маратівна** – аспірант кафедри історії та теорії держави і права Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
- Муржак Анна
Сергіївна** – магістр II року навчання юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України
- Награбова Людмила
Володимирівна** – здобувач Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», слідчий СУ ГУ МВС України в м. Київ
- Недотор Ірина
Василівна** – студентка II курсу ОКР «Магістр» юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Окопник Олена
Миколаївна** – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри правознавства Кіровоградського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету
- Олійник Інна
Леонідівна** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного права Донецького державного університету управління

Сведения об авторах

- Поклонська Олена
Юріївна –** кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загально-правових дисциплін Кримського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ
- Політова Ганна
Сергіївна –** кандидат юридичних наук, начальник відділу міжнародних зв'язків Донецького юридичного інституту МВС України
- Полянський Євген
Юрійович –** кандидат юридичних наук, доцент, докторант кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»
- Починок Карина
Борисівна –** кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету Національного університету державної податкової служби України
- Раскалей Марина
Олександрівна –** кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Національного університету державної податкової служби України
- Ржевська Валентина
Сергіївна –** кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Роженко Дмитро
Валерійович –** аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ
- Романюк Людмила
Валеріївна –** кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського і екологічного права Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
- Синельникова Галина
Вікторівна –** прокурор прокуратури м. Черкаси

- Скворцова Ольга
Володимирівна –** кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
- Степаненко Кирило
Володимирович –** кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
- Степанов Юрій
Вікторович –** кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових та кримінально-правових дисциплін Донецького університету економіки та права
- Степанюк Руслан
Леонтійович –** доктор юридичних наук, доцент, начальник кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ
- Стукаленко Ольга
Володимирівна –** кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри прикладної економіки Одеського інституту фінансів Київського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі
- Сурник Віктор
Миколайович –** аспірант кафедри адміністративного права, юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Телійчук Віталій
Григорович –** кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент, доцент кафедри правознавства Кіровоградського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету
- Титов Андрій
Миколайович –** кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри державно-правових та кримінально-правових дисциплін Донецького університету економіки та права
- Титова Наталя
Василівна –** здобувач кафедри кримінального процесу Донецького юридичного інституту МВС України

Сведения об авторах

- Тютюнник Тетяна
Вікторівна –** кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових та кримінально-правових дисциплін
Донецького університету економіки та права
- Федотова Ірина
Олександрівна –** кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри правознавства Феодосійської фінансово-економічної академії Київського університету ринкових відносин
- Федчун Наталія
Олександрівна –** аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного університету «Одеська юридична академія»
- Хохуляк В'ячеслав
Віссаріонович –** кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»
- Храмов Сергій
Михайлович –** кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри кримінально-правових дисциплін
Брестського державного університету імені А.С. Пушкіна
- Швидкова Олена
Володимирівна –** кандидат юридичних наук, Національна академія
Служби безпеки України
- Шуляк Юлія
Леонідівна –** кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

СОДЕРЖАНИЕ

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС,
ФИНАНСОВОЕ ПРАВО, ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО

Біак О. О.	Статистичний аналіз проблеми протидії насильству в сім'ї.....	3.
Боднарчук О. Г.	Посадова ротація кадрів як один із напрямів боротьби з корупцією в пенітенціарній сфері	9.
Божко Ю. В.	До питання удосконалення правового регулювання вирішення податкових спорів у порядку адміністративного судочинства.....	16.
Волік В. В.	Роль місцевого самоврядування в регулюванні відносин у сфері управління міським транспортом.....	22.
Грицай І. О.	Вдосконалення міграційного законодавства України у контексті Європейської інтеграції.....	29.
Діордіца І. В.	Щодо визначення підсудності спорів адміністративним судам: нагальні питання судової практики сьогодення	36.
Zadereyko A. V.	Problematic regulatory aspects of information flows in the virtual internet environment and the tendencies of its development.....	44.
Козачок І. Я.	Проблема адміністративно-правового регулювання безпеки польотів у сучасних умовах	49.
Макухін О. О.	Поняття корупції в Україні та ЄС: порівняльний аналіз, адміністративно-правовий аспект	55.
Окопник О. М.	Теоретичні основи режиму особливих територій України: поняття та види.....	62.
Олійник І. Л.	Професійний розвиток державних службовців.....	69.
Политова А. С.	География коррупции в Украине	78.
Починок К. Б.	Адміністративно-правові засади реформування сучасної системи технічного регулювання	84.
Роженко Д. В.	Підготовче провадження та його значення для судового розгляду адміністративної справи в порядку письмового провадження.....	92.

Содержание

Романюк Л. В.	
Проблеми удосконалення окремих форм митного контролю як необхідної складової митної політики України.....	100
Синельникова Г. В.	
Благоустрій населених пунктів як один із аспектів адміністративно-правової охорони дитинства	106
Степаненко К. В.	
Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном: проблеми та шляхи вдосконалення	114
Стукаленко О. В.	
Адміністративно-правові аспекти стандартизації в будівельній галузі України: сучасний стан	121
Сурник В. М.	
Інноваційні технології у діяльності державної судової адміністрації України: сучасний стан і перспективи	128
Федотова І. О.	
Актуальні питання реалізації прав суб'єктів митних правовідносин на прикладі митних посередників	137
Хохуляк В. В.	
Концепції реформування фінансової системи держави першої половини ХІХ ст. та їх вплив на становлення вітчизняної науки фінансового права	143

УГОЛОВНОЕ ПРАВО, КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

Балобанова Д. О.	
Співвідношення понять «динаміка» та «розвиток» контексті дослідження динаміки кримінального права.....	150
Бугаев В. А.	
Объект причинения имущественного ущерба путём обмана или злоупотребления доверием	156
Горбачова І. М.	
Сучасний стан та перспективи розвитку заходів компенсації в кримінальному праві України	164
Дацюк В. Б.	
Вплив «трасової лихоманки» на поширення криміногенних процесів у сфері корпоративних відносин в Україні.....	173
Доборез І. О.	
Кримінологічна характеристика і запобігання наркозлочинності в Україні.....	180

Содержание

Дубно Т. В. Способи вчинення злочину, сформульовані за допомогою оціночних понять у кримінальному кодексі України	191.
Кириченко Г. В. Кримінально-правове запобігання незаконному обігу наркотичних засобів	198.
Кобецька Н. Р. Екологізація кримінального законодавства: сучасний стан, перспективи та пропозиції	205.
Ларченко М. О. Використання кримінологічного моделювання для виявлення тенденцій латентності	211.
Малярова В. О. Визначення злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків через призму сучасного міжнародного законодавства	222.
Мельничук Т. В. Загрози кримінологічної безпеки державних закупівель	229.
Мищенко Т. М. Деякі питання організованої злочинності з корупційними зв'язками, методи та способи їх ліквідування	237.
Movsisian H. M. The death penalty as a punishment in norway in the XVII th -XIX th centuries.....	243.
Полянський Є. Ю. Поняття доктрини, її місце та значення в кримінальному праві США	249.
Скворцова О. В. Генезис кримінально-правової відповідальності та покарання за злочини у сфері економіки в кримінальному законодавстві України в ХХ столітті та на сучасному етапі.....	256.
Федчун Н. О. Поняття та система злочинів, що посягають на безпеку мореплавства	263.
Храмов С. М. Социологические методы измерения латентной преступности	269.
Шуляк Ю. Л. Кишенькові крадіжки: зарубіжний досвід	275.

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Антипова А. И. Роль предмета доказывания в уголовном процессе Украины	281.
---	------

Содержание

Біляєв В. О. Щодо необхідності законодавчого закріплення питань, пов'язаних з розкриттям злочинів за аналізом діяльності підрозділів карного розшуку ОВС України).....	288
Владимирова Ю. К. Сущність уголовно-процессуального представительства несовершеннолетнего лица в российском уголовном судопроизводстве	297
Гловюк І. В. Функціональна спрямованість діяльності слідчого судді	303
Ємельянов С. Л. Таємниця слідства та судочинства в Україні	310
Крайнюк В. Г. Домашній арешт як запобіжний захід у кримінальному провадженні.....	317
Леоненко М. І., Блохін Г. І. Початковий момент перебігу розумного строку кримінального провадження (DIES A QUO)	325
Недобор І. В. Використання оперативно-розшукової інформації в процесі доказування за новим кримінально-процесуальним кодексом Ккрати	334
Степанов Ю. В. Використання комп'ютерних засобів під час проведення оперативно-пошукових заходів.....	342
Степанюк Р. Л. Проблемы модернизации частных криминалистических методик на современном этапе развития уголовного процесса Украины	349
Телійчук В. Г. Оперативно-розшукове прогнозування як спосіб виявлення організованих злочинних груп	356
Титов А. М., Тютюнник Т. В. Деякі аспекти допиту експерта у кримінальному процесі.....	363
Титова Н. В. Щодо участі адвоката свідка під час проведення обшуку	369
Швидкова О. В. Процесуальні повноваження оперативних підрозділів на стадії досудового розслідування	377

Содержание

СУДОУСТРОЙСТВО; ПРОКУРАТУРА И АДВОКАТУРА

Поклонська О. Ю., Компанейцев С. В.

Професіограма адвокатської діяльності
та професіоналізм адвоката: поняття та сутність..... 384

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Богма А. В.

Міжнародно-правові стандарти права особи на безоплатну
правову допомогу та їх імплементація в законодавстві України ..... 391.

Галаган О. Я.

Застосування супутникових технологій навігації та зв'язку:
міжнародно-правові аспекти..... 404

Жалій Т. В.

До питання про критерії прийнятності скарги
для розгляду європейським судом з прав людини ..... 411.

Раскалей М. О.

Міжнародні повітряні перевезення. Український аспект..... 419.

Rzhevskaya V. S.

The political and legal ideas of pierre dubois
from the viewpoint of collective security 426

ФИЛОСОФИЯ ПРАВА

Награбова Л. В.

Аспекти співвідношення права та закону у поглядах Дж. Бентама..... 430.

ДЛЯ ПОТАТОК